Beasain

errepublika-garaian
durante la Segunda República

II. Liburukia
Volumen II

Jon Kortazar
Deustuko Unibertsitatean Historian lizentziaduna, 2007. urtetik historia eta arkeologiarekin zerikusia duten ikerketa-lanak burutzen dihardu Aranzadi Zientzia Elkarteko kide bezala. Honez gain, UNED-eko Ikerketa Historikorako Metodo eta Teknika Aurreratuak masterra ere eskuratu du.

Licenciado en Historia por la Universidad de Deusto, desarrolla trabajos de investigación histórica y arqueológica como miembro de la Sociedad de Ciencias Aranzadi desde el año 2007. Paralelamente ha completado su formación mediante la realización de un máster universitario en Métodos y Técnicas Avanzadas de Investigación Histórica (U.N.E.D.).

Babeslea
Patrocinador

Beasaingo Udala

BEASAIN: OROIMEN HISTORIKOA

BEASAIN errepublika-garaian

Durante la Segunda República

Jon Kortazar Billelabeitia

Beasain 2018

aranzadi

zientzia elkartea

PROIEKTUAREN KOORDINAZIOA / COORDINADOR DEL PROYECTO
Mikel Edeso, Juantxo Agirre-Mauleon

IKERLARI KOLABORATZAILEAK / INVESTIGADORAS COLABORADORAS
Rebeca Martínez (Aranzadiko historialaria / Historiadora de Aranzadi - Archivo Militar de El Ferrol),
Cristina Martín, Marijose Hernández (Antropologia Fisikoko Saila / Departamento de Antropología Física - Aranzadi),
Anais Rodriguez (Artxiboa / Archivo - Aranzadi).

ESKERRAK / AGRADECIMIENTOS
Ikerketa lan honetan parte hartu duten herritar guztiei, bereziki Beasaingo oroimen historikoaren taldeari.

AZALEKO ARGAZKIA / IMAGEN DE PORTADA
Publicada en: LABORDE, Fernando eta GARCIA, Martin: Beasain 1900-2000: Cien años de Historia en Imágenes. (Beasaingo paperak bilduma, 9. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 2001.

EUSKARAZKO EDIZIOAREN ARDURADUNA / RESPONSABLE DE LA EDICIÓN EN EUSKERA
Andoni Sarriegi

GAZTELANIAZKO EDIZIOAREN ARDURADUNA / RESPONSABLE DE LA EDICIÓN EN CASTELLANO
Karlos Almorza

ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA. Zorroagagaina 11. Donostia-San Sebastián 20014. Tfnoa.: 943466142. www. aranzadi.eus

Egilea/Autor
Jon Kortazar Billelabeitia

Itzulpena/Traducción
Saretik Hizkuntza Zerbitzuak, UZEI, Logika Itzulpenak.

Maketazioa/Maquetación
TamTam S.L.

Imprimatzen du/Imprime
Leitzaran Grafikak S.L.

ISBN 978-84-947343-3-5 (O.C.)
ISBN 978-84-947343-5-9 (2. libk - Vol. II)
L.G. / D.L. SS 1120-2018

Aurkibidea

AURKEZPENA.....07

1. BEASAIN ERREPUBLIKA GARAIAN.....11

1.1. 1931ko apiril-maiatzetako hauteskundeak Beasainen.....12
1.1.a) Hauteskunde-aurreko giroa eta hauteskunde-prozesua.....12
1.1.b) Hauteskundeak Gipuzkoan eta Beasainen.....15

1.2. Udala eta udal-politika Beasainen.....22
1.2.a) Alderdi politiko ezberdinak Beasainen.....27

1.3. Krisi ekonomiko-industriala Beasainen.....47
1.3.a) Demografia-arloak.....47
1.3.b) Beasaingo Udalaren eta eragile ezberdinen erantzunak krisiari.....51
1.3.d) Langileen mobilizazioa eta agitazioa.....57

1.4. Euskal Herriaren bilakaera politikoa II. Errepublikaren lehen urteetan: Autonomiaren inguruko eztabaida.....64
1.4.a) Alderdi ezberdinen ikuskera autonomiaren aurrean.....64
1.4.b) Estatutu proiektu ezberdinak.....69
1.4.d) 1931ko ekaineko hauteskundeak.....74
1.4.e) Lizarrako Estatututik hiru lurraldeetako Estatutura.....78
1.4.f) Azken txanpa.....88

1.5. 1934ko gertakariak Beasainen.....96
1.5.a) 1933ko hauteskundeak. Eskuineko Gobernu berria.....96
1.5.b) 1934ko udalen mugimendua.....104
1.5.d) Beasaingo Udal gobernu eskuindarraren Gobernu ekintza.....109
1.5.e) 1934ko Iraultza Beasainen.....111

1.6. Beasaingo elkarteak eta zerbitzuak.....129

1.7. Euskararen egoera.....149

1.8. 1936ko hauteskundeak eta horiek Beasainen izan zuten eragina.....149

1.9. Gerraren hasiera.....164

2. ITURRIAK ETA BIBLIOGRAFIA.....321

Beasaingo Loinazko San Martinen plaza 1924an berritu eta 1980ko hamarkadara arte horrela iraun zuena. Udaletxea, Eskola publikoa eta maisu maistren etxea, azpian Musika bandaren aretoarekin.
(Argazkia: FL/MG, 77. or.).

Aurkezpena

Gipuzkoako oroimen historikoa berreskuratzeko ahalegin horretan, Gipuzkoako Foru Aldundia hiru irizpide ari da aplikatzen: egia, justizia eta erreparazioa. Egiari dagokionez, zalantzarik gabe, gure lurralde historikoa erreferente ari da bihurtzen bertako taldeen eta udalen laguntzarekin egiten ari garen tokiko ikerketa ugariak direla eta.

Ikerketa horiek ez dira historiako liburu soilak; eskubideen urraketa jasan zuten pertsonengana, bertako herritarrengana, iristen saiatzen ari gara. Horregatik, Gerra Zibilaren eta lehen frankismoaren baitan 1936 eta 1945 artean gertatutakoaren inguruko ikuspegi orokorra dugun arren, beharrezkoa da tokiko esperientziak sakontzea. Gertakari horiek ezagutzeko lanean aurrera eginda, egiara gerturatuko gara eta, hain zuzen ere, horixe da gaur egungo gizarteari eskain diezaiokegun erreparazio-elementu nagusia.

Amaitzeko, egindako ahalegin handia dela eta eskerrak eman nahi nizkioke Beasaingo Udalari, baina baita hemen argitaratutako ikerketan era batera edo bestera parte hartu duten pertsona guztiei ere.

Maribel Vaquero Montero
Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Zuzendari Nagusia
Gipuzkoako Foru Aldundia

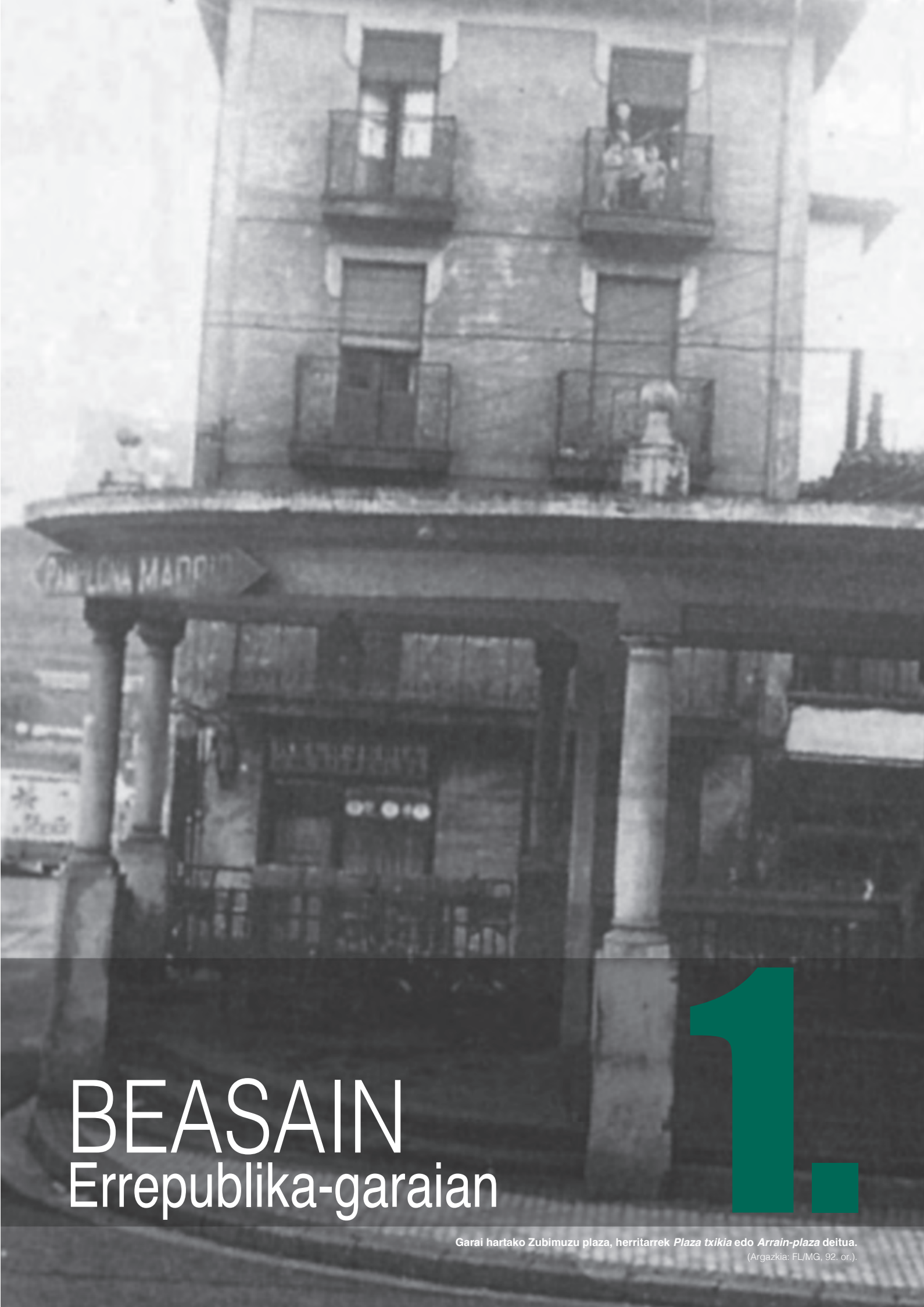

BEASAIN
Errepublika-garaian

1.

Garai hartako Zubimuzu plaza, herritarrek *Plaza txikia* edo *Arrain-plaza* deitua.
(Argazkia: FL/MG, 92, or.).

BEASAIN
Errepublika garaian

1.1 1931ko apiril-maiatzetako hauteskundeak Beasainen

1.1.a) Hauteskunde-aurreko giroa eta hauteskunde prozesua

1931ko udal-hauteskundeek monarkiaren erorketa ekarri zuten, zalantzarik gabe. Hala ere, hauteskunde haiek, Primo de Riveraren Diktadura erori ostean gertatutako prozesu baten barnean ulertu behar ditugu. Izan ere, apirilaren 12rako deituak izan ziren hauteskundeak ez ziren erreferendum moduan deitu, udal-hauteskunde gisa baizik, nahiz eta geroago erreferendum baten itxura hartu eta erreferendum baten eskaera izan; Alfontso XIII.a erregeak alde egitea eta Errepublika jartzea ekarri baitzuten.

Erregimen monarkikoa, Primo de Riveraren Diktadura erori ondoren, oso ahul zegoen, ia erortzeko moduan. Gobernuburu berriak, Damaso Berenguer jeneralak, monarkia parlamentariora itzultzeko proiektua zuen, baina oposizio indartsu eta antolatu batekin topo egin zuen. Oposizioa, errepublikanoz, sozialistez eta katalan nazionalistez osatua zen; indar horiek, 1930eko maiatzaren 14an Donostian, Garibai kalean bildu ziren, eta adostasun bat lortu zuten “Errepublika jartzeko helburu bakarrarekin ahaleginak elkartzea”. Horretarako Batzorde Iraultzaile (Comité Revolucionario) bat sortu zuten, eta bere helburu bakarra “Errepublika jartzea” izan zen. Bilkurako buru Fernando Sasiain Donostiako errepublikano federal historikoa izan zen, geroago Donostiako alkate izan zena. Bilkura hori oso adierazkorra izan zen, izan ere, bertan bildutako politikari batzuk, monarkikoak eta gainera goi-mailako politikariak izan baitziren. Hala ere, bilkura hartan hutsune handi bat izan zen: euskal abertzaleena. Birbateratutako EAJ ez zen bilkurara azaldu, arrazoi asko aipatu izan dituzte historialariek hutsune hori azaltzeko, batez ere EAJ berrantolaketa-prozesuan egon izana, eta beraz, prozesu horren eztabaidan ez nahasteko aliantzarik egin nahi ez izana, indar errepublikanoen laikotasuna, zeinak EAJren orduko konfesionaltasunarekin talka egiten zuen, eta azkenik, EAJk Espainiako politikarekiko zuen urruntasuna, bertan ez sartzea nahiago baitzuen, helburu abertzaleengandik desbideratzea ekar zezakeela-eta. Modu batean ala bestean, akats estrategikoa izan zen hori eta Autonomia Estatutuaren onarpena atzeratu egin zuen. Katalan Estatutua 1932rako onartua izan zen, Euskal Estatutua onartzeko 1936 arte (gerra hasi arte) itxaron behar izan zen. Atzerapen hori azaltzeko hainbat faktore daude, beste batzuen artean euskal alderdien adostasun-falta; baina euskal abertzaleak Errepublika jarri zutenen aliantzan presente ez egotea galga nabarmena izan zen: “Euskal Autonomia” eta “Errepublika” kontzeptuak bereizita agertu baitziren Errepublika sortzean. Kataluniako Estatutua, aldiz, Errepublikaren parte osagarri bezala hartua izan zen, berehala onartu beharreko gisa, eta indar errepublikanoek hala ulertu zuten; Euskal Estatutua “eztabaidarako gai” bezala hartua izan zen.

Donostian bildutako Batzorde Iraultzaileak Errepublikaren alde prestatu zuen lehenengo ekintza, 1930eko abenduan sindikatuekin batera greba handi bat egitea izan zen. Greba abenduaren 15erako prestatua bazegoen ere, abenduaren 12an Aragoiko Jaka herrian, militar ezkertiar talde bat, Fermin Galán eta Anjel García Hernández (azken hau euskal herritarra, Gasteizkoa) kapitainak buru zirela, Errepublikaren alde altxatu zen. Altxamendu hori oso gaizki prestatua zegoen, Donostiako Batzordearen taktikekiko pazientzia faltak eramanda altxatu ziren militarrak. Bi egun pasatuta atxilotuak izan ziren eta martxoan Galán eta García Hernández fusilatuak izan ziren. Hala ere, matxinada horrek, abenduaren 15erako grebarako morala piztu

egin zuen eta grebak arrakasta handia izan zuen, bai Gipuzkoan zein Beasainen, bi egun iraun zuen grebak. Horrez gain, Berenguerren gobernuak, Donostiako Batzordeko politikari denak atxilotu izanak, monarkiari itxura are txarragoa eman zion, berriz ere diktadura-itxura hartzen ari bailitzan, eta sistema demokratizatzeko asmoak faltsutzat jo ziren[1].

Damaso Berenguerren asmoa "konstituzio-normaltasun monarkikoa" berrezartzea izan bazen ere, oposizioa kartzelan sartzea ez zen izan biderik egokiena bere planak betetzeko. Berenguerrek, parlamenturako hauteskunde berriak antolatu zituen 1931ko martxoaren 1erako, baina Donostiako Ituneko indarrek parterik ez hartzea erabaki zuten, gutxieneko baldintza demokratikoak ez zeudelako eta hauteskunde horiek erregimena zilegiztatzeko iruzurra besterik ez zirela esan zuten. Egia esan, indar errepublikanoek monarkia uzkailtzeko helburu politikoa beren gain hartua zuten jada, eta demokrazia Errepublikarekin lotzen zutenez, agian aukera izanda ere ez ziren aurkeztuko. Baina hain justu kartzelan zeudela hauteskunde-deia eginda, Berenguerrek herriaren begietan arrazoi eman zien Errepublika jarri nahi zutenei, monarkiak hauteskunde demokratikoak antolatzeko asmorik ez izatearen itxura osoa eman baitzuen. Hauteskunde garbi eta aske batzuetan Gobernuak irabazteko aukera gutxi zituen jada, baina horren ostean, aukera apur horiek ere galdu egin zituen.

Gobernuburu berria Joan Bautista Aznar almirantea izan zen (beste hainbatek postu horri uko egin ostean). Hala ere Aznarrek arazo berdina zuen, zilegitasunarena: hauteskunde batzuk behar zituen Gobernua onartua izan zedin eta gainera hauteskunde horietan ezkerrak parte hartzea beharrezkoa zuen. Horretara, bi erabaki hartu zituen: abendutik kartzelan zeuden lider errepublikano eta sozialistak (Donostian eratutako Batzordekoak), 1931ko martxoko epaiketa batean kondenatuak izan ziren arren, baldintzapean aske uztea batetik, eta bestetik, hauteskunde-egutegia aldatzea: lehenik, apirilaren 12an udal-hauteskundeak egitea, bigarren, maiatzaren 9an, probintzia-hauteskundeak egitea, eta ekainean, Parlamenturako hauteskundeak egitea. Hala, monarkiaren Gobernuak errepublikano eta sozialisten parte-hartzeko konpromisoa lortu zuen, baina argi zegoen hauteskunde horiek, praktikan, monarkiaz egindako herri-galdeketa izango zirela.

Hauteskunde horiek, monarkia-erregimenaren desegitea ekarri zuten hainbat gertakariren azkeneko txanpa izan ziren. Lehengo paragrafoan aipatu izan dugu monarkia ala errepublikaren inguruko "erreferendum moduan planteatu zirela" (batez ere ezkerreko alderdiek hala planteatu zituztelako), ez Gobernuaren nahiagatik (zeinentzat hauteskunde horiek Primo de Riveraren Diktadura ostean "parlamentu-normaltasuna" berreskuratzeko lehen urratsa baino ez ziren), baizik eta gizartean monarkiarekiko zegoen desatxikimenduarengatik. Hori dela-eta, ezkerreko alderdiek gaia erreferendum baten moduan aurkezteko aukera izan zuten.

Hauteskunde horiek 1877ko urriaren 2ko eta 1907ko abuztuaren 8ko legeeen arabera arautu ziren. Lehen legeak, hauteskunde-sistema "zerrenda irekietakoa" zela arautzen zuen, hots, zerrenda oso bati botoa eman beharrean, pertsona batek hainbat izeni botoa emateko aukera zuen. Modu berean, udalerri bakoitza "barruti" ezberdinetan zatitzea ere aurreikusten zuen, barruti bakoitzak bere hautagai propioak izanez. Bigarren legeak, botoa emateko eta hautagai izateko moduak definitzen zituen: botoa emateko eskubidea 25 urtetik gorako gizonezkoek soilik zuten[2] eta botoa emateko derrigortasuna aintzatesten zen[3].

Baina lege horrek bazituen artikulu eztabaidagarriak ere. Bata, eta agian ezagunena, *29. artikulua* zen. Artikulu horren arabera, "barruti batean, aukeratu beharreko hautagai-kopurua hautetsien edo karguen kopurua baino handiagoa ez izanez gero, aurkeztutako hautagaiak automatikoki aukeratuak izango ziren". Horrek esan nahi zuen, hautagaitza bakarra aurkezten zen tokietan, hautagaitza hori automatikoki aukeratua gertatzen zela. Astebete lehenago (apirilaren 5ean) ixten zen hautagaiak aurkezteko epea, beraz, egun horretan, oposiziorik gabeko alkate eta zinegotziak aukeratzen ziren. Gipuzkoan eragin handia izan zuen lege horrek hauteskunde haietan eta 89 udalerritatik 42tan artikulu hori aplikatu zen. Eta ez da harritzekoa, artikulu hori ez baitzen salbuespenekoa, legea ez zegoen-eta artikulu hori gutxitan aplikatzeko moduan egina. Legearen beste artikulu batek, *24. artikuluak*, hautagaiak aurkeztea asko zailtzen zuen. Hautagaiak, probintzia horretako diputatuek edo diputatu-ohiek edo herri horretako zinegotziek edo zinegotzi-ohiek soilik aurkez zitzaketen; azken bide bat, hauteskunde-erroldaren %5aren sinadura (kontuan izanik 25 urtetik gorako gizonezkoak soilik zirela hauteskunde-erroldako partaide) lortzea zen, baina hori oso

---

[1] Une hartan sortu zen "dictablanda" espainierazko hitz-jokoa.

[2] Emakumezkoen boto-eskubidea 1931ko urrian onartu zuen Gobernu errepublikanoak. Espainiako Estatuan emakumeek lehen aldiz 1933ko apirilaren 23ko udal-hauteskundeetan izan zen, baina hauteskunde horiek, 1931n 29. artikulua aplikatu zen herrietan soilik burutu ziren, ez herri guztietan (Katalunian ez zen data horretan udal-hauteskunderik egin, Autonomia Estatutua indarrean zuelako eta udal-hauteskundeak Generalitaten eskumena zirelako). Orokortasunez, Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan, 1933ko azaroaren 5eko Estatutuaren inguruko herri-galdeketan izan zuten estreinakoz aukerahori; Nafarroan eta Estatu Espainiarreko gainontzeko probintzietan, aldiz, azaroaren 19ko hauteskundeetan eman zuten botoa emakumeek lehenengoz. 1931ko apirileko hauteskunde horietan hautagaiak ere gizonezkoak soilik izan ahal ziren, hala ere, 1931ko ekaineko Errepublikaren parlamenturako lehen hauteskundeetan, emakumeak ere aukeratuak izateko aukera ezarri zen. Ohar hau bukatzeko, esan beharra dago Gipuzkoan eta Bizkaian, foruak indarrean zeuden garaian, emakumeek, zerga berezi baten truke botoa eman zezaketela; baina garai haietan boto-eskubidea (bi sexuentzat) ondasun-jabetza zutenentzat mugatua zen.

[3] Botorik ez emanez gero, abstenitu zirenen gaineko zergen igoera aurreikusten zuen legeak. Hala ere, praktikan zigor horiek ez ziren aplikatzen eta abstentzioa ere egon bazegoen.

or.

bide zaila gertatzen zen. Beraz, boterean zeuden alderdi edo taldeek askoz ere errazagoa zuten euren hautagaiak aurkezteko aukera, eta horrek noski, indar monarkikoei (Monarkiaren berrezarkuntzaren aldekoei) on egiten zien.

Bi lege horiek iruzurra egiteko bidea zabaltzen zuten. Adibidez, lehen legeari (1877koari) dagokionez, barrutien banaketa indarrean zeuden udalen esku uzteak (gogoratu, asko Diktadura garaiko udalak zirela), barrutiak emaitzak bideratzeko moduan banatu ahal izatea zekarren; adibidez Donostian (zortzi barruti zituen eta 39 zinegotzi aukeratzen zituen), udalak, goi-klaseko auzoek zinegotzi gehiago aukeratzeko moduko banaketa onartu zuen, erabat bidegabea zena, hala, barruti horretako populazioa eskuindarren aldekoa izanik, hautagaitza horri mesede egiteko asmoz[4]. Bigarren legeak, 1907koak, *29. artikulua eta 24. artikulua* bilbatuz, udalerri asko, praktikan, oposiziorik gabe boterearen hautagaien esku uzten zituen udalerri eta botere-postu asko (1910eko parlamenturako hauteskundeetan, parlamentarien herena *29. artikuluaren* bidez aurkeztu zen). Gainera, kontuan hartu behar da tokiko jauntxoak kontrako hautagaiak presionatzeko moduak zituztela, adibidez, ikusiko dugun moduan, Beasainen gertatu zen bezala, CAFen bidez, edota lurjabe handiek baserrien maizterrak "bideratzeko" moduak erabilita. Izan ere, lege hori egin zenean, helburua ez zen demokratizatzen aurrera egitea, baizik-eta sistemari egonkortasuna ematea, sistemaren barruko indarren arteko adostasuna bilatzea eta elkarren arteko talkak ekiditea.

Lege hori dela-eta, eskuineko indar monarkikoek zinegotzietan gain-ordezkapena izan zuten eta Espainian, zegokiena baino zinegotzi-kopuru handiagoa lortu zuten (nahiz eta ezaguna denez, Espainiako probintzietako hiriburu guztietan ezkerreko indarrek irabazi ondoren, Alfontso XIII.a erregeak alde egin behar izan zuenez, gehiengo hori praktikan erabiltzerik ez izan). Eskuineko egunkari batzuek apirilaren 13an eta 14an "garaipena" iragarri zuten; eta oraindik eskuineko kazetari edo historiagile batzuek, datu hori, zinegotzi-kopuruarena, "Errepublika modu antidemokratikoan etorri zen, herriaren gehiengoak monarkia bozkatu baitzuen" argudiatzeko erabiltzen dute. Hala ere, argudio horrek ez ditu hauteskunde haien baldintzak kontuan hartzen, ez baitzegoen sufragio guztiz askerako baldintzarik. Baldintza aske eta garbiagoak zeuden tokietan, hirietan, ezkerreko hautagaitzen garaipena argia izan zen.

Eskuinaren porrota ikusita, erregeak abdikatu eta Espainiatik alde egin zuen. Errepublika, jakina denez, Eibarren aldarrikatu zen lehenengo, jai-giroan aldarrikatu ere, Untzaga plazan, udaletxeko balkoian Errepublikako bandera ezarri zuten eta udal-

Zaharrei omenaldia 1930 edo 1931n. Goian erdian, Joxe Bixente Iraola alkatea, bere ezkerraldean Alejo Beñaran Guardia Zibilen kapitaina eta eskuinaldean Emilio Zaballos Mikeleteen sarjentua. (Argazkia: JZG, 121. or.).

[4] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 263-264. or.

-bandak kaleetan Marsellaise[5] eta Gernikako Arbola jo zituen. Segituan zabaldu zen Errepublikaren aldeko aldarria Espainiako Estatu osoan. Gipuzkoan bertan ere, poza orokorra izan zen eta adibidez, Diego Martinez Barrio politikari ezaguna (Errepublikan ministro izan zen, eta Fronte Popularraren garaian, hilabete batzuez Gobernuburu ere bai) Ipar Euskal Herritik Irunera sartu zenean, harrera ospetsua egin zioten herritarrek. Donostian, Clara Campoamor feministak udaleko zinegotzi errepublikano eta sozialista hautatu berriekin bat Ondarretako kartzelara manifestazio bat antolatu zuen. Arrasaten, Bergaran, Pasaian…, pozezko eszenak gertatu ziren. Istilu batzuk ere izan ziren, adibidez Orion, Orioko alkate monarkikoak ez baitzuen bandera errepublikanoa jarri nahi izan[6].

1.1.b) Hauteskundeak Gipuzkoan eta Beasainen

Hauteskunde horietan, Gipuzkoan, batez ere lau indarrek egin zuten borroka elkarren kontra: nazionalista jeltzaleek, sozialisten eta errepublikanoen arteko ezkerreko koalizioak, karlistek eta azkenik, indar bateratu gisa aurkeztu ez zen eta herriz herri izen ezberdinak erabili zituen talde zabal batek (gehienetan "monarkiko" edo "katoliko" gisa aurkeztuko zenak). Azken hori, Berrezarkuntza-sistemaren aldeko pertsona eta politikariek osatua zen, monarkia alfontsotarraren eta Gobernuaren politiken aldekoa, liberalismoa kontserbadore moderatu batekin eta batez ere (ziurrenik ideologiaren gainetik) "ordenaren" sentimenduarekin identifikatua zuena. Esan beharra dago, Gipuzkoako zenbait tokitan, batez ere hiri handietan (Donostian, adibidez) monarkiko horiek eta karlistak, biak eskuin espainiarrekoak, batera joan zirela hauteskundeetara. Lau horiek izan ziren indar nagusiak, nahiz eta herri batzuetan tokiko hautagai edo hautagaitza "independenteak", "apolitikoak" edo "ez-alderdikoiak" ere aurkeztu ziren. Beste alde batetik, Alderdi Komunistak Donostiako barruti batzuetan soilik aurkeztu zituen zerrendak eta oso emaitza apalak lortu zituen.

Lehen esan dugun bezala, Gipuzkoan, 89 herrietatik 42tan 29. artikulua aplikatu zen eta guztira aukeratu beharreko 859 zinegotzietatik 329 metodo horren bitartez aukeratu ziren[7]; gipuzkoar hautesleen %47k ez zuen botoa ematera joateko aukerarik izan[8]. Datu horiek argi erakusten dute garai hartan jauntxoek zuten tokiko kontrola, batez ere herri txiki eta ertainetan. Jose Antonio Rodríguez Ranzen sailkapenaren arabera, orduan Gipuzkoan zeuden 27 herri txikietatik 15etan ez zen hauteskunderik egin (bertan aukeratu behar ziren 192 zinegotzietatik, 102 metodo horren bidez izendatuak izan baitziren). Herri ertainetan, Rodríguez Ranzen sailkapenaren arabera, halako izendapena zuten 43 herrietatik 22tan ere hala aukeratu ziren (halako herrietan aukeratu behar ziren 371 zinegotzitatik 169 zinegotzi metodo horren arabera aukeratu ziren). Herri handietan ordea, 18 herrietatik 5etan soilik aukeratu ziren zinegotziak metodo hori erabiliz (Hernanin eta Pasaian, ezkerrari egin zion on lege horrek) eta soilik 258 zinegotzietatik 58 aukeratu ziren hala[9]. Donostian, jakina ez zen artikulu hori aplikatu. Hauteskunde-legeak, jakina denez, botere-sareak eraikitzeko gaitasun handiena zuten alderdiei egiten zien on, kasu horretan monarkiko alfontsotarrei ("ofizialistei"); metodo horren bitartez apirilaren 5erako izendatuak izan ziren 329 zinegotzietatik 133 (%40tik gora), sektore horretan sartzen baitziren eta metodo horren bidez 19 alkatetza lortu zituzten (tartean, Azpeitia). Hurrengo indarrak, karlistenak 79 zinegotzi lortu zituen, denetatik %24; eta 8 alkatetza, tartean Azkoitia eta Oiartzun. Jeltzaleek 65 zinegotzi, denetatik %19,75 eta 5 alkatetza, tartean Lazkao). "Independenteek" 46 zinegotzi, denetatik %14, eta ezkerreko koalizioak 6 zinegotzi lortu zituen[10]. Ikusten den moduan, boterearen alderdia alde batera utzita, beste bi alderdi kontserbadore izan ziren onura handiena atera zutenak. Hori azaltzeko, bi arrazoi posible ditugu. Alde batetik, bi alderdi kontserbadore horiek, karlistak eta jeltzaleak ziren eta nahiz eta sistematik kanpo egon (jeltzaleak karlistak baino gehiago), tokiko sistemak "gaitz-erdi" gisa ikusten zituen, berarentzat askoz ere arriskutsuagoak ziren errepublikano eta sozialisten aurrean. Gainera, bi mugimendu horien oinarria klaseartekoa izaki (klase apaletan zein bizimodu erosokoetan kideak izan arren), halako botere-sareekin harremanetan izatea errazagoa zitzaien. Beste arrazoi bat, halako indarrak herri txikiagoetan, non *29 artikulua* gehiago aplikatu izan zen, indarra izateak, onurak talde horiei eman izana izan zen.

---

5 Frantziako ereserki nazionala giro Errrepublika-zaleetan, Errepublikaren edo demokraziaren ideiaren nazioarteko ereserki gisa ere jotzen zen, Frantziako iraultza eredu zelako monarkiaren aurkako ideiak edo ideia aurrerakoiak zituzten askorentzat. Beste eredu bat jartzearren, Errusiar Iraultzan ere presentzia izan zuen ereserki horrek.

6 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-04-15ekoa.

7 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 270. or.

8 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 274. or.

9 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 272-273. or.

10 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 273-274. or.

or.

29. artikulu hori aplikatu ez izanak, ez zuen automatikoki esan nahi lehia garbia eta alderdi-anitza izan zenik. Herri batzuetan, alderdien arteko "adostasunak" izan ziren, hautagai zehatz batzuk bultzatzeko eta hala lehiarik ez zen izan (Idiazabalen eta Zaldibian, adibidez). Beste herri batzuetan, Gaintzan adibidez, nahiz eta hautagaien arteko lehia izan, praktikoki denak, ildo berekoak ziren. Beasainen eta Ordizian, ikusiko dugun bezala, azken egunean ezkerreko hautagaiak erretiratu egin behar izan zituzten[11].

Apirilaren 12ko hauteskundeetan, botoa eman behar zen 47 herrietan, 530 zinegotzietatik 185 (denetatik %34,9) monarkiko alfontsotarren aldekoak aukeratu ziren. Gainera beste 19 alkatetza lortu zituzten, tartean Beasain eta Ordizia izanik[12]. Euzko Alderdi Jeltzaleak, "jokoan" zeuden 530 zinegotzi postuetatik 110 lortu zituen (%20,7) eta bederatzi alkatetza, tartean Oñati, Bergara, Andoain eta Zumarraga. Ezkerreko hautagaitzak 100 zinegotzi (denetatik %18,8) lortu zituen, eta soilik bost alkatetza, denak herri handietan, Eibarren, Errenterian, Irunen eta Arrasaten, eta nola ez, hiriburuan, Donostian[13]. Donostian, ezkerrak lortu zuen garaipena oso handia izan zen, %85,5eko parte-hartzearekin, botoen %59,4 lortu baitzuen. Donostiako Udalean ziren 39 zinegotzietatik 25 ezkerrekoak izan ziren eta Fernando Sasian errepublikano federalista alkate aukeratu zuten[14]. Bost hiri horiez gain, herri handietan emaitza onak izan zituzten, adibidez, Tolosan edo Zumarragan bigarren indarra izan ziren[15]. Karlistek, 70 kargudun bakarrik lortu zituzten (%13,2) eta zortzi alkatetza, tartean Tolosakoa eta Zarauzkoa[16]. Parte-hartzea, Gipuzkoan, Donostian baino txikiagoa izan zen, baina altua hala ere, %79,16koa[17].

Beraz, bi moduetan aukeratutako zinegotzi-kopuruak batzen baditugu, eskuineko hautagaitzak, 839 zinegotzietatik 318 zinegotzi (%37,9) izan zituela ikusiko dugu, jeltzaleek 175 zinegotzi (%20,85), karlistek 149 zinegotzi (%17,79), eta ezkerrak 106 zinegotzi (%12,63). Alkatetzei dagokienez, Gipuzkoako 89 alkatetzetatik 38, eskuin alfontsotarraren esku gelditu ziren, karlistek 16 alkatetza berenganatu zituzten, jeltzaleek 14 alkatetza eta ezkerrekoek 6 alkatetza (beste postu denak, tokiko hautagaitza "independenteen" edo sailkatu gabekoen esku gelditu ziren). Monarkiko ofizialisten eta karlisten emaitzak batzen baditugu, bien artean 467 zinegotzi (%55,7) eta 54 alkatetza izan zituztela ikusiko dugu. Beraz, nahiz eta Errepublikak iruzurra gertatu zen herri batzuetan (tartean, Beasainen eta Ordizian, ikusiko dugun bezala) hauteskundeak maiatzaren 31n errepikatzea agindu eta errepikatze horretan emaitza horiek pixka bat apaldu[18] (Beasainen esaterako, ezkerrak irabazi zuen, eta Ordizian abertzaleek), emaitza horiek nahiko borobilak izan ziren 1931ko apirileko hauteskunde haietan eskuinarentzat eta, Gipuzkoan, Espainiako Estatuan ez bezala, hauteskundeak eskuinak irabazi zituela esan liteke. Argi dago, Gipuzkoan tokiko faktoreek pisu handia izan zutela 1931n, baina esan beharra dago baita ere, ezkerrak, orduan oposizio-indar bezala hartua izan zenak, bere emaitzarik onenak herri handietan lortu izanak, aukera horri, hazkunderako aukerak eman zizkiola.

1931ko apirileko hauteskundeek utzi zuten ondoriorik nabarmenena, Gipuzkoan, Espainian borrokan ziren bi indarrez at, beste bat zegoela da, Euzko Alderdi Jeltzalea hain zuzen. Gipuzkoan artean alderdirik handiena ez bazen ere, laster, 1932 eta 1933 bitartean handien bilakatu zen. Beraz, hauteskunde horietan, hautesleria gipuzkoarraren zati handi batentzat, "Monarkia ala Errepublika" galderaz harago, bazegoen beste lehentasun bat, euskal berezitasunekin eta autonomiarekin lotutako gaia hain zuzen ere. Ikusiko dugun moduan, 1931ko hauteskundeetan jeltzaleek lortutako emaitza bikainek, autonomia-prozesuaren eztabaida azkartu egin zuten. Eta praktikoki, Gipuzkoako hauteskunde-soziologia hiru indarren artekoa izan zela baieztatu zuten: ezkerraren eta eskuinaren artean, jeltzaleak sartu baitziren[19]. Bigarren ondorio bat, hirietako edo herri handietako biztanleria

---

[11] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 132. or.

[12] Hala ere, bi herri horietan hauteskundeak errepikatu egin ziren.

[13] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 274-275. or.

[14] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 278-282. or.

[15] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 282. or. Bost alkatetza horiei Hernaniko kasua gehitu behar zaie, non 29. artikulua aplikatuz irabazi zuten ezkerreko indarrek.

[16] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 275. or.

[17] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 315. or.

[18] Errepublikaren Gobernu aukeratu berriak, apirilaren 16an onartu zuen "hauteskundeetan iruzurra edo faltsutzea dela-eta protestak izandako herrietan hauteskundeak errepikatzeko" agindua, eta protestak egiteko epea, apirilaren 25ean bukatu zen. Maiatzaren 31n Gipuzkoan hamaika herritan egin zen hauteskunde-errepikapena, Beasain eta Ordiziaz gain, Bergaran eta Tolosan ere hauteskundeak errepikatu egin behar izan ziren. Herri batzuetan aldaketak izan baziren ere (Berastegin ezkerrak irabazi zuen, Bergaran, Deban eta Soraluzen abertzaleek; eta Goierriko bietan, ere ikusiko dugun bezala aldaketak izan ziren), beste batzuetan (Tolosan edo Ibarran, esaterako), eskuindarrek apirilean irabazitakoari eutsi egin zioten.

[19] Hauteskundeetako soziologia halakoa izan bazen ere, horrek ez zuen esan nahi hauteskundeetan, beti hiru multzo agertu zirenik: 1931ko ekaineko parlamenturako hauteskundeetan eskuina eta jeltzaleak batera agertu ziren, eta 1933ko azaroko hauteskunde parlamentarioetan ezkerra hainbat aukera ezberdinetan zatituta joan zen.

ezkerreko hautagaitzei hurbilekoagoa zitzaiola, herri handietan lortu baitzituzten emaitzarik onenak[20]. Bestalde, harrigarria izan zen eskuin alfontsotarra, 1931ko apirilean garaile ateratakoa, zeinen azkar urtu zen Gipuzkoako lurraldean. Hori, hurrengo kapituluetan ikusiko dugun bezala, hainbat arrazoirengatik gertatu zela azal daiteke. Lehenik, politika monarkikoari lotutako jauntxokeria-sarearen erorketa izan daiteke. Egia esan, arrazoi hori garrantzitsua da, baina ez du dena azaltzen, lehia alderdi-anitza izan zen Gipuzkoako herri askotan ere (beraz, jauntxokeriak pisu gutxiago zuen tokietan), hautagaitza horren aldekoak garaile atera baitziren. Hortik ondorioztatzen dugu sektore horren indar guztia ez zela jauntxokeriaren ondorio. 1931n Gobernuaren alde pertsona askok bozkatu zuten, gero, hurrengo urteetan, Gobernu hura uzkaildu ondoren, ez zuten jarraitu botoa aukera ideologiko horri ematen eta beste esparru batzuetara joan zen. Izan ere, 1933ko zein 1936ko hauteskundeetan (eta baita 1933ko apirileko hauteskunde partzialetan ere), beste bi alderdik, jeltzaleek eta karlistek, sektore horretako boto-emaileak berenganatu egin zituzten. Beraz, azalpen koherentea da, 1931n, gipuzkoarren parte handi batek, joera kontserbadoreak zituenak, erlijio-sinesmen handia zuenak, eta batez ere aldaketaren beldur zenak, baina politikatik at zegoenak, "joeraz" edo "berariaz", eta ez "ideologiaz", botoa sektore horretako hautagaitzei eman ziela; boto "aktiboa" baino gehiago boto "pasiboa" izanik ziur aski: erlijioa zela-eta gehiago, Monarkia zela-eta baino[21]. Baina 1932 eta 1933 artean, Errepublikak ekarri zuen politizazioa kontuan izanda (Euskal Herrian autonomiaren inguruko kanpainak horren adibide ditugu), eta Gipuzkoako lurretan alderdi politikoen antolakuntzaren hedapena izanda, populazioaren zati hori beste alderdi batzuengana, batez ere beste bi alderdi katolikoengana (EAJ edota karlistengana) hurbildu zen. Horrek, gipuzkoarrak politizatzeaz gain, alderdi politiko ideologizatuak ezagutarazi zizkion hautesleari, sektore kontserbadore "ofizialistari" tokia janez. Gainera, sektore horrek hurrengo urteetan ez zuen 1931n zuen bazarik izan: Gobernuaren (hots, "egonkortasunaren") alderdia izatearena. Monarkia alfontsotarraren aukerak erakargarri izateari utzi zion, baliagarri izateari utzi ziolako. Datu hori frogatzeko aukera izango da 1933ko apirileko udal-hauteskunde partzialetan, 29. artikulua aplikatu zen herrietan egin ziren hauteskundeetan eta aukera horrek, 1931ko apirilean lortu zituen posizio asko nola galdu zituen ikusiko da. Lan honetan, ez gara gehiegi luzatuko 1933ko hauteskunde partzialen eraginean, Beasainen hauteskunde horiek ez baitziren burutu, eta beraz, ez baitute gai honetarako interes handirik. Halere, aipatu behar dugu 1931n nagusi zen sektore

Barrakak Loinatz jaietan Gipuzkoa plazan. (Argazkia: Aranzadiren argazki-bildumakoa).

[20] Hala ere, ezkerreko indarrak ez zeuden oso pozik Gipuzkoan lortutakoarekin. 1931ko apirilaren 14an *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublikanoak "uste genuena baino hautagai garaile gutxiago izan dugu" esan zuen.

[21] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 322. or.

or.

horretako boto-emaileak hurrengo urteetan EAJra hurbildu zirela eta ez hainbeste ideologikoki hurbilago zeuden karlistengana. Hori, hurrengo urteetan EAJk izandako arrakasta politikoa azaltzen duen gakoetako bat da[22].

Beasainen egoera pixka bat konplexuagoa izan zen, hain zuzen ere, egun hartan, apirilaren 12an, gertatu zen iruzurra zela-eta. Hori dela-eta, ikusiko dugun moduan, apirilaren 12ko hauteskundeak baliorik gabe gelditu ziren, eta maiatzaren 31n errepikatu egin ziren (Ordizian gauza berdina gertatu zen).

Apirilaren 12ko hauteskundeetan, Beasainen hauteskunde horietara bi zerrenda aurkeztu ziren, bata ezkerrekoa sozialistek eta errepublikanoek osatua, eta bestea eskuindar ezberdinek (jeltzaleak barne) osatua. Miren Barandiaranen arabera, eskuinarekin joateko erabakiak eztabaida sorrarazi zuen EAJren barruan. Barandiaranen arabera, Beasaingo EAJko kiderik beteranoenak aliantza hori egitearen aldekoak izan ziren, kiderik gazteenak aldiz, bakarrik edota ezkerrarekin joatearen aldekoak ziren[23]. Alfontso Ibaibarriaga Beasaingo jeltzale historikoak ere, elkarrizketa zahar batean, antzeko bertsio bat eman zuen, bere ustez Bernabe Aierdi Beobide izan zen eskuinarekin zerrenda bateratua egitearen aldeko kide nagusia, "erlijio kontuengatik". Ibaibarriaga oso kritiko agertu zen Aierdiren jarrerarekin, Alderdi barruan "saltsa sortu zuela" eta. Ibaibarriagaren arabera, ezkerrarekin joateko aukera ere izan zuten jeltzaleek[24].

Hauteskunde horietan, Beasaini 13 zinegotzi zegozkion, bi barrutitan aukeratuak. Lehenengo barrutia, "udaletxekoa" zen, handiena, bertan zortzi zinegotzi aukeratu behar ziren, batez ere herriguneko biztanleek eman zuten botoa barruti horretan. Bigarren barrutian "eskoletako barrutian" (auzoetako eta baserrietako boto-emaileak biltzen ziren) bost zinegotzi aukeratu behar ziren. Barrutiok, hurrenez hurren 784 eta 433 boto-emaile zituzten (esan bezala, boto-emaile denak 25 urtetik gorako gizonezkoak ziren)[25].

Hasiera batean, hauteskunde horietara 20 hautagai aurkeztu ziren, 12 lehenengo barrutian eta 8 bigarrenean (bitxikeria bezala aipatu behar dugu Tokiko Hauteskunde Batzarreko buru, gero erregimen frankistako lehenengo alkate izango zen Jose Luis Guridi Aranburu aritu zela)[26]. Lehenengo barrutiko hamabi hautagaien artean, zortzi eskuindarren eta jeltzaleen arteko koaliziokoak izan ziren: Konstantino Maiz Maiz, Jose Maria Larru Sierra, Eusebio Aranburu Otamendi eta Maximino Aranburu Otamendi jelkideak, eta eskuin espainiarraren aldetik Jose Maria Katarain Iturriotz, Bizente Telleria Aiestaran, Migel Cerrajeria Tiffe eta Manuel Perez Vazquez. Ezkerrak Leontzio Ibarbia Urkia, Seberiano Azpeitia Artzelus, Gregorio Lasa Altuna eta Viktor Bernedo Zubiaurre aurkeztu zituen; lehen hirurak errepublikanoak, eta azkena sozialista. Bigarren barrutian, ordea, eskuineko bost hautagai aurkeztu ziren: Liborio Goitia Garmendia (gero nekazarien sindikatu bateko buru izango zena), Joan Kruz Olano Sarasola, Joakin Gaitan de Aiala Belarroa eta Demetrio Kortadi Garmendia eskuin espainolistakoak eta Bernabe Aierdi Beobide jelkidea. Ezkerretik hiru, hirurak errepublikanoak: Jazinto Urteaga Iurrita, Serafin Arana Gaiztarro eta Pedro Azarola Gorrotxategi[27].

Hala ere, CAFen presioak zirela-eta, ezkerrak bere hautagaitzak erretiratu egin behar izan zituen (bi ez ziren erretiratu: Seberiano Azpeitia lehen barrutian eta Jazinto Urteaga, bigarren barrutian; kontuan hartu behar da, Urteaga alkate izana zela, beraz, prestigioa izan zezakeela. Aukeratuak izan ziren biak, baina oso boto gutxirekin. Beraz, pentsatzekoa da beste zerrendako pertsonekin halako adostasun tazitu bat egon zitekeela, kontuan izanik, herrian eta baita herriko pertsona entzutetsuen artean ere, ondo ikusitako pertsonak zirela eta administrazioko esperientzia ere bazutela). Ezkerreko hautagaiak erretiratzea, *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublikanoaren arabera, hauteskundeak baino egun bat lehenago gertatu zen, "langile-demokraziaren elementuek fabrika horren tailerretan lan egiten dutenez, eta mendeku-beldurrez (…) eta gainera momentuz Beasainen langabeak laguntzeko erresistentzia-kutxarik edo baliabide ekonomikorik ez dagoenez, langile-klaseari min gehiago ez emate aldera, hautagaitza erretiratzea erabaki dute[28]". Beraz, eskuinarentzat izan zen garaipena, dena alde baitzuen. Lehenengo barrutian Jose Maria Larru, Bizente Telleria, Jose Maria Katarain, Eusebio Aranburu, Maximino Aranburu, Migel Aiestaran (seiak, bakoitza 130na botorekin) eta Seberiano Azpeitia (5 botorekin) izan ziren aukeratuak[29]. Bigarren barrutian ordea, Joan Kruz

---

22 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las eleccones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 322-327. or.

23 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 73-74 or.

24 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

25 Beasaingo Udal Artxiboa. 0545. karpeta, 35. dokumentua. 1931ko martxoaren 15eko dokumentua.

26 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1211 dokumentu-sorta.

27 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1211 dokumentu-sorta.

28 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-04-15ekoa.

29 Dugun iturriak, Gipuzkoako Artxibo Orokorreko JDIT 1212 dokumentuak, lehen barrutian, bost botorekin Bizente Iraola Lasa (jarduneko alkatea) aukeratua izan zela esaten du, baina JDIT 1211 dokumentuan, hautagaien aurkezpena dakarren dokumentuan, ez da agertzen Iraola Lasa aurkeztu zenik (bai ordea Migel Cerrajeria Tiffe eta Manuel Perez Vazquez). Beraz, ez dakigu azken bi hauetako zein izan zen aukeratua.

Olano Sarasola (171 boto), Bernabe Aierdi Beobide (170 boto), Joakin Gaitan de Aiala (164 boto), Liborio Goitia (162 boto) eta Jazinto Urteaga (16 boto) izan ziren aukeratuak[30]. Beraz, eskuineko 11 zinegotzi (horietatik 4 jeltzaleak) eta ezkerreko 2 (biak errepublikanoak) izan ziren aukeratuak.

Goierrin ere, oro har, eskuineko indarrak, batez ere, indar "ofizialistak" (esan bezala, orduko Gobernuaren eta Alfontso XIII. aren aldekoak) izan ziren nagusi (Gipuzkoan izan ziren bezala).

HERRIA	IRABAZLEA	BESTEAK	NOLA
Altzaga	Zehaztugabea (Monarkikoek//EAJk 3na)	Besterik ez zen izan	29. artikulua*
Arama	Karlistek: 6	Besterik ez zen izan	29. artikulua
Ataun	Monarkikoek: 7	Karlistek: 3	29. artikulua*
BEASAIN	Monarkikoek: 11	Ezkerrak: 2	CAF
Ezkio	Zehaztugabea (karlistek//EAJk: 3na)	Monarkikoek: 1	29. artikulua*
Gabiria	Independenteek: 8	Besterik ez zen izan	29. artikulua
Gaintza	Monarkikoek: 6	Besterik ez zen izan	Hauteskunde aurreko adostasuna
Idiazabal	Karlistek 6 + monarkikoek 3	Besterik ez zen izan	Hauteskunde aurreko adostasuna
Itsaso	Monarkikoek: 3	Karlistek: 2 EAJk: 1	29. artikulua*
Itsasondo	EAJk: 5	Monarkikoek: 2	"Hauteskunde garbiak"
Lazkao	EAJk: 5	Karlistek: 3 Monarkikoek: 1	29. artikulua*
Legorreta	Monarkikoek: 6	Karlistek: 1	"Hauteskunde garbiak"
Mutiloa	Karlistek: 6	Besterik ez zen izan	29. artikulua
Olaberria	Independenteek: 6	EAJk: 1	29. artikulua*
Ordizia	Monarkikoek: 12	Besterik ez zen izan	CAF
Ormaiztegi	Monarkikoek: 5	EAJ: 2	29. artikulua*
Segura	Karlistek: 6	Monarkikoek: 2, EAJk: 1	29. artikulua*
Zaldibia	EAJk5 +Karlistek 3+ monarkikoek 1	Besterik ez zen izan	Hauteskunde aurreko adostasuna
Zegama	Independenteek: 4	EAJk: 3, Karlistek:2	29 artikulua*[31]

Hala ere, esan bezala, hauteskundeak errepikatzera behartua izan zen Beasain, indarrean jarritako gobernu ezkertiarrak eta kolore politiko berdina zuen Gipuzkoako Aldundiaren Batzorde Gestoreak hauteskundeak errepikatzea agindu zuten, aurreko hauteskundeak, CAFen presioa zela-eta, iruzurtiak izan zirela argudiatuz (Ordizian ere gauza bera gertatu zen). Aipatutako hautagaiek ez zuten ezta kargua hartzerik ere izan, beraz, Jose Bizente Iraola Lasak jarraitu egin zuen karguan, harik eta, maiatzaren 5ean Gipuzkoako Gobernadore Zibil errepublikanoak kargutik kendu zuen arte[32]. Hauteskunde berriak maiatzaren 31n egin ziren, eta bertara bi indar soilik aurkeztu ziren, ezkerreko koalizioa (errepublikanoak eta sozialistak) eta eskuin espainiarreko kideak. Hauteskunde-errepikapen horretan, eskuinak ez zuen jeltzaleen babesik izan, antza denez, eskuina ez zen hauteskundeetara aurkeztu[33]. Hala ere, hauteskundeak iritsi baino lehen, eskuina lehen barrutian erretiratu egin zen, kontuan izanik Espainian jaso zuen porrota handia izan zela (Errepublika jada ezarria zegoen) eta gainera Goierriko bi herri handietan "iruzurraren onuradun" gisa agertu zirela; ulertzekoa da beraz, eskuindarren atsekabea. Hala ere, Jose Antonio Rodriguez Ranzek *Euzkadi* egunkari jeltzalea aipatuz, beste bertsio bat ematen du: hauteskundeen aurretik sektore denek "udal alderdi-anitz

[30] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1212 dokumentu-sorta.

[31] Gaintzan hautagaitza ezberdinen arteko adostasuna izan zen, baina denak antzeko ideologiakoak ziren; Idiazabalen eta Zaldibian ez bezala. Izartxoa duten herrietan 29. artikulua aplikatu zen, baina zinegotzi denak ez ziren alderdi berdinekoak. Beraz, lehia egon zitekeen gehienetan (13tik 10etan), berez alderdi bakarra aurkeztu ez zelako, hau da, praktikoki hauteskunde aurretik egindako adostasuna izan zen, barrutiak euren artean banatuz. Beasainen eta Ordizian CAFek eragin zuen ezkerreko hautagaitzaren erretiratzea, bietan maiatzaren 31n hauteskundeak errepikatu egin ziren.

[32] ZUFIAURRE GOYA, Jose: "Alcaldes de Beasain" in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2001 (17-21. or.).

[33] Tolosan dagoen Gipuzkoako Artxibo Orokorraren JDIT 1211 eta JDIT 1212 dokumentu-sortetan ez dugu Beasaingo 1931ko apirileko eta maiatzeko hauteskundeetan hautagai jeltzaleen parte-hartzerik ikusten. Hala ere, Miren Barandiaranek, bere EAJri buruzko liburuan eta 1931ko ekainaren 14an agertutako *Euzkadi* egunkarian agertutako komentario bat froga moduan jarrita, EAJ hauteskunde horietara bakarrik aurkeztu zela dio (BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 75 or.). Edonola ere, argi dago, bigarren hauteskunde horietan eskuinak ez zuela jeltzaleen laguntzarik izan.

or.

bat osatzeko ituna egin zutela (…) baina bezperan, Donostiatik errepublikanoei hauteskunde-borrokara joateko agindua eman zieten (…) beraz beste taldeak erretiratu egin ziren"[34]. *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublikanoak ere hala dio "aurreko egunean, eskuineko hautagaitzak erretiratzea erabaki zuen (…) beraz ez zen borrokarik antza" baina "azken momentuan (…) Sarriegi eta Urteaga eskuindar "independenteek" aurkeztea erabaki zuten". Bi hautagai horiek azken momentuan aurkezteak, hautagaitza errepublikanoaren barruan susmoak sortu zituen "gutako hautagairen bat, arlo batzuetan antzeko iritzia dela bide, senitartekotasuna dela bide, eurekin adostasun batera iritsi ez ote den"[35]. Beraz, badirudi, Jose Martin Sarriegi eta Restituto Urteaga, eskuindarrak izanik ere, beren kabuz aurkeztu zirela, ez alderdi baten hautagaitza moduan.

1931ko ekainaren 6ko dokumentu batean agertzen denaren arabera, hauek izan ziren zinegotzi bakoitzak lortutako boto-kopuruak[36]:

Lehen barrutian (denak ezkerreko koaliziokoak):

- Gregorio Lasa Altunak 208 boto, errepublikanoa.
- Leontzio Ibarbia Urkiak 206 boto, errepublikanoa.
- Viktor Bernedo Zubiaurrek 204 boto, sozialista.
- Pedro Lasa Segurolak 201 boto, sozialista.
- Seberiano Azpeitia Artzelusek 201 boto, errepublikanoa.
- Emiliano Arbaizar Trepianok 201 boto, errepublikanoa.
- Doroteo Aguado Larrichek 193 boto, sozialista.
- Dionisio Carrascal Aguadok 53 boto, sozialista.

Bigarren barrutian (lehen hirurak ezkerreko koaliziokoak, eta azken biak eskuineko koaliziokoak):

- Jazinto Urteaga Iurritak 72 boto, errepublikanoa.
- Serafin Arana Gaiztarrok 72 boto, errepublikanoa.
- Pedro Azarola Gorrotxategik 72 boto, errepublikanoa.
- Jose Martin Sarriegi Sasiainek 50 boto, eskuineko independentea.
- Restituto Urteaga Otegik 50 boto, eskuineko independentea.

Aipatu beharra dago baita ere, bigarren barrutian, garaituak izan ziren beste bi hautagai aurkeztu zirela: Fidel Fernandez Fernandez eta Anjel Balaguer Alfaro. Bakoitzak 28na boto izan zituzten[37]. Hautagai horien ideologia sozialista zen, biak CAFeko langileak ziren[38].

Beraz, 11 zinegotzi ezkertiar eta bi eskuindar. Alkate, Jazinto Urteaga jarri zuten (aurretik ere alkate izana zen, 1920 eta 1922 artean, liberalen aldetik), eta alkateorde, ohiz kanpoko sozialista bat, Viktor Bernedo, Elgoibarren jaiotako enpresaria, "Bernedo" metalurgia fabrikako nagusia. Soziologikoki ere aldaketa txiki bat ekarri zuen, izan ere, langileen presentzia nabarmena izan zen Beasaingo Udalean (aukeratutako hiru zinegotzi behintzat, Aguado, Carrascal eta Lasa Segurola, langileak ziren). Hala ere, udalaren buruzagitzan, bai Urteaga alkate errepublikanoa, zein Bernedo alkateorde sozialista, biak, Usurbe elkarteko kideak ziren. Elkarte horren pisua nabarmena izan zen udal berrian; ezkerreko zein eskuineko zerrendetako kideak baitzeuden (aipatutako kideak eta gainera Serafin Arana, Pedro Azarola, Seberiano Azpeitia edo Restituto Urteaga adibidez)[39]. Beraz, nahiz eta ideologikoki aldaketa gertatu, soziologikoki aldaketa txikia izan zen, klase herrikoietako zinegotziak izan baziren arren,

---

[34] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 331. or.

[35] *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-02koa. Egunkari horrek, "eskuinak aurkeztuz gero, jarlekuak lortuko zituen (…) gutxi hala ere, herri horretan gure ideiak nagusi baitira" esan zuen.

[36] Beasaingo Udal Artxiboa. 061 dokumentua, 09 karpeta; Beasaingo Udal Artxiboa. 065 karpeta, 79. dokumentua eta Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1212 dokumentu-sorta.

[37] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1212 dokumentu-sorta.

[38] *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-02koa. Egunkari horren arabera, hasiera batean ezkerreko zerrendak hamar hautagai soilik aurkeztu zituenez, beste hiru hutsuneak betetzeko Carrascal, Balaguer eta Fernandez aurkeztea erabaki zuten; baina Sarriegi eta Urteaga ere azken momentuan aurkeztu ziren eta aukeratuak izateko adina boto lortu zituztenez, Balaguer eta Fernandez kanpoan gelditu ziren.

[39] UGARTE, Zesareo: "Usurbe Elkartea" in ASKOREN ARTEAN: *Beasaingo elkarte herrikoiak.* (Beasaingo Paperak bilduma, 1. zk.) (13-19 or.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1992, 15. or.

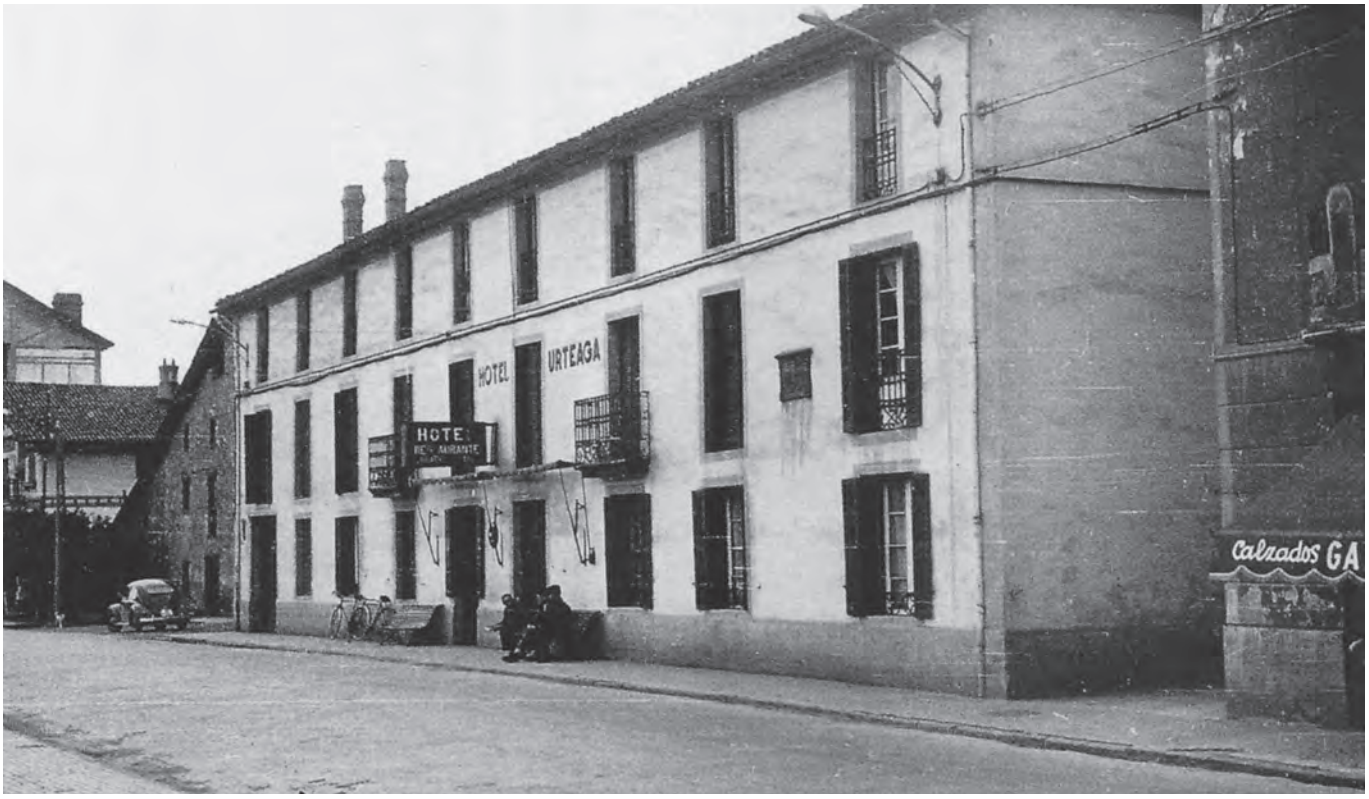

Jazinto Urteaga alkatearen jabetzakoa zen Urteaga hotela. Barrendain baserriaren ondoan zegoen, tren-geltokiaren aurrean. (Argazkia: JZG, 21. or).

oraindik ere gehiengoa goi-klaseetatik edo klase ertainetatik eratorritako pertsonez osatua zelako. Deigarria den beste errealitate bat, ezkerreko koalizioan errepublikanoek sozialistak baino zinegotzi gehiago izatea da, kontuan izanik, sozialistek Beasainen, errepublikanoek baino pisu handiagoa zutela (aparte aurkeztu ziren hauteskunde bakarrek, 1933koek, hori erakutsi zuten). Hau azal dezakeen hipotesi bat, hauteskundeetara aurkezteko zeuden baldintza zorrotzak izan daiteke: esan dugun bezala, aurretik ordezkaritza-postuetan egoteak asko errazten zuen hautaketa, eta ezin dugu ahaztu errepublikano batzuk aurretik zinegotzi izanak zirela (Jazinto Urteaga alkatea, 1920-22 artean ere alkate izan baitzen). Beste hipotesi bat, errepublikanoak herrian pertsona ezagunagoak, esperientzia handiagokoak izatea izan daiteke. Ez dugu ahaztu behar hauteskunde horiek, berez, monarkiaren erregimenaren pean deitutako udal-hauteskundeak zirela, eta beraz, lehen kapituluan azaldutako Berrezarkuntzaren garaian indarrean zeuden politika-eskemek, "pertsona eragindunen" inguruko eskemek artean pisu handia zutela. Esan behar dugu, prentsak informazio gutxi samar eman zuela hauteskunde horien inguruan. Egunkari batzuek, zinegotzi-kopurua soilik aipatu zuten[40]. Beste batzuek, informazio zabalagoa eman zuten Tolosako hauteskundeez, baina gutxiago beste herriez[41]. Informazio gehien, *El Día* eta *La Voz de Guipúzcoa* egunkariek eman zuten, horiek Beasaingo zinegotzien izenak ere eman baitzituzten (*El Díak* bakoitzak lortu zituen boto kopururik gabe). *El Díak*, gainera, zinegotzi bakoitzaren ideologia zehaztu zuen, hala ere, Seberiano Azpeitia eta Emiliano Arbaizar, okerbidez "sozialista" bezala identifikatzen ditu[42]. *La Voz de Guipúzcoak*, ordea, zinegotzi gehienen filiazioa ez badakar ere, hauteskunde-egunaren deskribapen nahiko zehatza egiten du: egunkari hori baita Sarriegi eta Urteaga eskuindarrak azken unean nola aurkeztu ziren deskribatu zuena[43]. Bai *El Pueblo Vasco*k zein *El Díak*, hauteskunde partzial haietako "eskuinaren garaipen handia" nabarmendu zuten[44]. Ezkerreko prentsak, Espainiako Estatuan, or har, errepublikak irabazi zuela nabarmendu zuen[45]. *La Voz de Guipúzcoak*, Bizkaian eta Nafarroan ezkerreko hautagaitzen "garaipena" aipatu zuen, eta Gipuzkoari dagokionez "aurrerapena".

---

40 *La Constancia,* 1931-06-02koa; eta *El Liberal,* 1931-06-02koa. Azken egunkari horren kasuan, errepublikanoa eta Bizkaian editatua izaki, lurralde hartan gertatutako hauteskundeez arduratu zen gehiago; han errepublikanoen eta sozialisten koalizioak irabazi baitzuen, baina Gipuzkoan, Beasain kenduta, eskuindarrak eta jeltzaleak nagusitu ziren.

41 *El Pueblo Vasco,* 1931-06-02koa; eta *El Día,* 1931-06-02koa.

42 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-02koa; eta *El Día,* 1931-06-02koa. Akats hori, Miren Barandiaranek bere liburuan errepikatu egin du, agian iturri hori erabili duelako. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 75. or.

43 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-02koa.

44 *El Pueblo Vasco,* 1931-06-02koa; eta *El Día,* 1931-06-02koa.

45 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-02koa.

or.

Goierriko hauteskundeak errepikatu zituen beste herri handian, Ordizian, bai EAJk zein Eusko Abertzale Ekintzak osatutako koalizio abertzale batek irabazi zituen hauteskundeak. Koalizio abertzale horrek zortzi zinegotzi atera zituen (sei jeltzale eta bi ekintzaile), eta Alderdi Karlistak lau besterik ez. Alkate, Patxi Iturriotz Iztueta "Patxi Zabale" jarri zuten[46]. Goierriko emaitzak osorik begiratu ostean ikusten dugunez, Gipuzkoan bezala, eskuineko indarrek garaipen handia lortu zuten eta 20 herritatik 11tan, zalantzarik gabe, eskuindar zirenak gailendu ziren: seitan monarkiko alfontsotarrak (Gobernuaren zaleak) eta bostetan karlistak. Kontuan izan behar dugu halaber, hiru Udaletan (Gabirian, Olaberrian eta Zegaman), "talde apolitikoak" nagusitu zirela. Beraz, joera kontserbadorea nagusi zela ikusten dugu. Eta oposizioko alderdiek sei alkatetza soilik lortu zituzten, bost EAJk, eta bakarra ezkerreko koalizioak.

1.2 Udala eta udal-politika errepublikanoa Beasainen

Beasaingo Udal errepublikanoak, hasiera batean, Errepublikaren politika laikoa jarraitu zuen. Adibidez, 1931ko uztailaren 2an, Pedro Lasa Segurola zinegotzi sozialistak, Loinazko San Martin plaza (*Plaza de San Martín de Loinaz*) Errepublikaren plaza (*Plaza de la República*) izenaz aldatzea proposatu zuen. Hala ere, ikusi zenez, proposamen hori herritarrek oso gaizki hartu zuten eta Arbaizar zinegotziaren dimisioa ekarri zuen (dokumentu batzuen arabera, uztailaren 7ko udalaren osoko bilkuran, Pedro Lasa zinegotzi sozialistak aurkeztu zuen proposamen hori, baina ez du zentzurik uztailaren 2an erabakia hartua baitzegoen. Zinegotzi gehienek, Jose Martin Sarriegi eskuindarrak barne, mozio horren alde egin zuten eta Urteaga alkatea San Martinen izena mantentzearen alde egin zuen bakarra izan zen)[47]. Uztailaren 20an, Arbaizarrek berak azaldu zuenez, "proposamen horrekin Beasaingo seme-alaben sentimenduak iraindu zituen" eta uztailaren 9an proposamena erretiratzeko asmoa izan zuen; hala ere, proposamena okerra zela jabetzeaz gain, dimititzeko asmoa zuela adierazi zuen "berriz ere, ni udalean egonda, halako akatsak errepika ez daitezen". Udalak, uztailaren 24an dimisio hori onartu egin zuen[48]. Serafin Arana Gaiztarrok, uztailaren 7an, erdibideko proposamen bat egin zuen: gaur egungo Bideluze plazari "Errepublikaren plaza" izena jartzea[49]. Arana Gaiztarroren proposamena uztailaren 9ko bilkuran aho batez onartua izan zen. Uztailaren 9ko bilkuraren aktan agertzen da, beasaindarrek prentsara jo zutela[50]. (Bi egun soilik igaro ziren bi bilkuren artean. Egia da izen-aldaketaren kontua ez zela tratatutako afera bakarra izan, baina beste aferak nahiko "ohikoak" izateak eta hain denbora-tarte txikian gertatzeak ongi erakusten dute beasaindarren erreakzioa sutsu samarra izan zela).

Baina hori ez zen izan Beasainen 1931ko uztailaren 7 horretan egin zen aldaketa bakarra. Kale Berriari, Pablo Iglesias kalea izena jarri zitzaion (Bernedo alkateordearen proposamena), Geltoki kaleari (gaur egungo Nafarroa etorbidea), parte batean (Urbi etxetik geltokiraino) Fermin Galan kalea izena jarri zitzaion (Seberiano Azpeitia zinegotziaren proposamena), eta beste partean (geltokitik Igartzara) Garcia Hernandez kalea (Leontzio Ibarbia zinegotziaren proposamena)[51]. Uztailaren 9an, Jose Migel Iturriotzen izena eman zitzaion Andra Mari kaleari (Restituto Urteagaren proposamena)[52]. 1935ean, "Elizarako galtzada" deitutakoari Martina Maiz izena jarri zitzaion, Arangoitiko Ospitalea egiteko dirua eman zuen emakumearen omenez[53]. 1935eko urrian, udala eskuinaren eskuetan zegoenean, beste kale-izenen aldaketa bat egin zen, baina kasu horretan, ez zuen hainbesteko kutsu politiko-errepublikanorik izan: Calleja zeritzonari (gerora Goierri kalea), Leon Arregi kalea izena jarri zitzaion, CAFeko eskolako irakasle izan zenaren omenez. Uztailean, CAFen eskolako ikasle-ohiek (tartean Serafin Arana Gaiztarro zinegotzia zela) eskatu zioten udalari Leon Arregiren izena kale bati jartzea, eta udalak eskaera hori aintzat hartuz Callejari izena aldatzea erabaki zuen[54].

Hezkuntzara ere iritsi ziren haize berriak. 1931ko azaroaren 5eko udal-bilkuran, Pedro Lasa Segurola zinegotzi sozialistak, eskola erlijiosoei subentzioa kentzeko proposamena aurkeztu zuen "Parlamentuan halako erabaki bat hartu da-eta". Hala

---

46 ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 25 or.

47 Beasaingo Udal Artxiboa. A010. karpeta, 03. dokumentua.

48 Beasaingo Udal Artxiboa. 0137. karpeta, 34. dokumentua.

49 Beasaingo Udal Artxiboa. 0151. karpeta, 35. dokumentua.

50 Beasaingo Udal Artxiboa. 0142. karpeta, 01 dokumentua. Akta horretan agertzen denez, aurreko erabakiarekin sututa agertzen ziren herritar batzuek, erabaki hori "kanpotarrei" egotzi zieten.

51 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua. Fermin Galan eta Garcia Hernandez, 1930ean, jada komentatu dugun Jakako altxamendua gidatu zuten bi militar errepublikano ziren. Martxoan, Gobernu monarkikoak exekutatu ostean, Errepublikaren martiri bihurtu ziren.

52 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua. Proposamen horrek bitxikeria bat zekarren, izan ere, proposamenaren aurkezlea Restituto Urteaga zinegotzi eskuindarra izan zen, hauteskundeetara "katoliko" gisa aurkeztu zena.

53 ZUFIAURRE GOYA, Jose: *Beasaingo kale-izenen historia*. (*Beasaingo paperak* 4. zk.). Beasaingo kultura-batzordea. Beasaingo Udala. Beasain, 1995, 103-106. or. 1933ko azaroan jada Serafin Aranak herriko kaleren bati Martina Maizen izena ematea proposatu zuen. (Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.).

54 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

Corpus Christi edo Gorpuzti eguneko prozesioa 1929-05-30ean Beasaingo plazan jarritako aldaretik abiatzen. Palioaren eramaileak baserri jakinetako semeak izan ohi ziren. (Argazkia: JZG, 56. or).

ere, Serafin Arana zinegotzi errepublikanoak esan zion, erabaki hori artean ez zela indarrean sartu, beraz, neurri hori ez zen hartua izan[55]. Azaroaren 7an, Pedro Lasak berriz heldu zion gaiari, baina beste zinegotziek (eta batez ere Serafin Aranak) erantzun zioten, udalak ez zuela eskola hartako 185 ikasleak hartzeko tokirik ez irakasle berriak kontratatzeko modurik. Bernedo alkateorde sozialistak esan zuen, "bera ez zela eskola erlijiosoak subentzionatzearen aldekoa"; baina "tokiko arazoa ikusirik", subentzioa kolpean ezin zitzaiola kendu eskola erlijioso horri (La Salleri). Beraz, azkenean, kendu ordez 1.000 pezetan murriztea erabaki zuten: 2.400 pezetatik 1.400 pezetara (Serafin Aranaren proposamena). Erabakia hartzean, Lasaren alde, Carrascal eta Aguado sozialistek egin zuten –baina hiru horiek ez zuten bozketan parte hartu, lehenago aretotik irten zirelako– eta baita Azpeitia errepublikanoak ere baina beste inork ez)[56]. Hala ere, 1932ko maiatzean berriz egin zen eskaera hori, kasu horretan Elkarte Sozialistaren eskutik. Sozialista beasaindarren aburuz, eskola katolikoari diru-laguntzak kendu egin behar zitzaizkien, eskola horretako irakasleen jarrera Errepublikaren aurkakoa zelako, umeen paparretatik ikur errepublikanoak indarrez kentzen zituztela-eta. udal-bilkurak kasu horretan ezezkoa erabaki zuen; subentzioa kentzeko "asmoa" bazuela esan zuen, baina "eskola berriak" (eskola bateratuak, proiektuz publikoa izan behar zuenak baina gerora karmeldarrek hartu zutenak) eraikitakoan, bestela herrian ez zegoela-eta eskaerari aurre egiteko adina eskola publiko. Ikur errepublikanoak kentzearen inguruan, "hori egia izanez gero gurasoek agintarien aurrean behar diren xehetasunak emanez salatu egin beharko lituzkete" gaineratu zuen udalak[57]. Kontuan izan behar dugu, udal-eskoletan 1936ko maiatza arte, haur-eskolak kleroaren esku zeudela, Viktor Bernedo alkate zen garaian hori debekatu zen arte[58].

Jaietan ere laikotasuna presente egon zen. 1931ko urrirako, Loinazko San Martinen irudia elizan kokatzeko ospakizunerako, Florentzio Aspe erretoreak prozesioa egiteko baimena eskatu behar izan zuen. Udalak prozesioa egiteko baimena eman zuen, baina hala ere, udala ez zen agertu elizkizunera[59]. 1933an, ordea, udalak bestelako erabaki bat ere hartu zuen, Errepublikaren bigarren urteurrena Kristoren Nekaldiaren egunarekin (Ostiral Santuarekin) bat zetorrela-eta, ospakizunak egun batez atzeratzea erabaki zuen, "kristauen sentimenduak ez mintze aldera". Udal guztia bat etorri zen jaiegun hori atzeratzearekin, ez soilik katolikoen

[55] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 43. dokumentua.
[56] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
[57] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[58] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 21. dokumentua.
[59] Beasaingo Udal Artxiboa. 137. karpeta, 07. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 02. dokumentua.

or.

sentimenduak ez mintzeko, baizik-eta baita udal-bilkurak "eskuin muturrari argudiorik ez emateko" ere, "iaz (1932an) (…) ezker muturrekoek probokatutako istiluak aurten errepika ez daitezen". Udal-bilkuraren arabera, "bi muturrek Errepublikarenganako gorrotoa komuna" zutela esanez bukatu zuen beren adierazpena[60]. Argi zegoen, bada, udalean nagusi ziren indarrak, bai errepublikanoak zein sozialistak, Errepublikaren bide erreformistatik zihoazela, artean gizartea hurrengo urtean, 1934an, heldu zen polarizazio-mailara iritsi gabe zegoen-eta.

Eta politika laikoaren beste oinarrietako bat osasunaren sekularizazioa izan zen. Izan ere, Arangoiti ospitalea, zerbitzu publikoa izan arren, haren kudeatzaileak lekaimeak ziren, eta, antza denez, batzuetan, bertan egoiliar moduan hartutakoak, sinesmenaren arabera diskriminatzen edota presionatzen zituzten. 1932ko otsailean, udalak, Viktor Bernedo alkateordearen ekimenez, "ospitalean egoiliar moduan dauden guztiak berdin tratatzea, euren sinesmenak direnak direlakoak izanda ere" eskatu zien[61]. Laikotasun horrek sortu zuen halako ezinegon bat Beasaingo herritarrik erlijiosoenen artean, Maria Karmen Ibarbia Sarriegik kontatzen duen moduan, "Errepublika indarrean jarri zenean, batzuk beldur pixka bat izan zuten alde horretatik, fraideak botako zituztela eta gurutzeak kenduko zituztela-eta"[62]. Hala ere, ikusiko dugunez, oro har, Beasaingo herriak, ondo hartu zuen Errepublikaren etorrera, "izebek kontatu zidatenaren arabera, jai-giroan ospatu zuten"; Maria Rosario Ugarte Sukiak esanaren arabera[63].

Giro errepublikanoa asko nabaritu bide zen Beasainen, baita igandetako dantzaldietan ere eta istiluren bat sortzeraino nabaritu ere. 1931ko ekainean, plazan, udal-bandako zuzendari Pedro Jose Iguain Telleriaren eta Jose Maria Otaño deitutako gizon oñatiar batek zuzendutako herritar talde baten arteko eztabaida sutsua gertatu zen[64]. Izan ere, bigarrenak bultzatutako taldeak, doinu batzuk (Marseillaise edo Frantziako ereserkia, garai hartan errepublikazaleen nazioarteko ereserki gisa ere hartzen zena, eta Gernikako Arbola, euskal ereserki foruzalea) jotzeko eskatu zion Bandako zuzendariari, eta honen erantzuna, legeak, *"ereserki nazionala"* (garai hartan Riegoren Martxa edo Martxa Errepublikanoa) soilik jotzeko esaten zuela eta aldatzeko agintea inork bazuen hura alkatea zela eta ez beste inor erantzun zion. Iguainek Marsellaise eta Gernikako Arbola jotzeari uko egin ziolarik, herritar talde horrek iraindu eta txistukatu egin zuen. Iguainek eta Bandako beste 37 kidek alkateak eta alkateordeak beren jarrera desenkusatzeko eskatu zioten udalari eta udalak, uztailaren 2ko Udal-bilkuran Iguainen aldeko mozioa bozkatu zuten[65] eta uztailaren 3an publikoki desenkusa aurkeztu zuten[66]. Bestalde, udalak, abenduaren 11n, Alcala-Zamora Errepublikako lehendakari izendatu behar zuten egunerako, Musika Bandarekin eta abarrekin jaialdi bat antolatu zuen Beasainen, kalejira eta dantzaldiak tarteko[67]. Udalak eskoletan ere jaiegun izendatu zuen egun hori[68].

Ikur errepublikanoen presentzia ez zen soilik musikan eta jaialdietan nabaritu, baita eguneroko bizitzan ere, eraikin publikoetan ikusgarri eginez. 1931ko maiatzean (artean Beasainen udal-talderik ez zegoela, izan ere, maiatzaren 5ean Gobernadoreak Iraola Lasa kargugabetu egin baitzuen), Beasaingo eskola publikoetan, Alfontso XIII.a erregearen argazkia kentzeko eta bandera monarkikoa bandera errepublikanoaz ordezteko agindua eman zuen[69]. 1932ko otsailean, udaletxetik ikur erlijiosoak kentzeko eta Batzar Aretoan Errepublikaren ezkutua eta Alcala-Zamora Errepublikako lehendakariaren argazkia jartzeko erabakia hartu zen[70]. 1933an udalaren balkoian kolore errepublikanoak jartzeko akordioa hartu zen eta oihalak Ignazio Cortes Ceballos Beasaingo errepublikano famatuari (gero, guda zibilean, Beasaingo Defentsa Batzordeko Buru izango zenari) enkargatu zitzaizkion[71].

Errepublikako lehendakari Nizeto Alcala-Zamorak berak Beasaina bi bisita egin zituen. Lehenengo bisita 1932ko irailean izan zen, lehendakariak Gipuzkoara egin behar zuen bisita baten barruan, eta irudi bat ere badugu. Argazkian jendetza ikusten da tren-geltokian[72].

Ez dirudi Alcala-Zamorak denbora handirik egin zuenik Beasainen, baina hori ez zen beasaindarrek euren grina errepublikanoa adierazteko inolako oztopo izan. Harrera horrek, atxikimendu ideologikoa erakusteaz gain, bazuen zeharkako

[60] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[61] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua.
[62] Felipe Ibarbia Alustiza eta Maria Karmen Ibarbia Sarriegiri egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-19an.
[63] Arantza Ugarte Azkarate eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.
[64] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua: uztailaren 2ko udalaren osoko bilkuraren aktan, Jose Maria Otaño hori "kanpotarra" zela esaten da.
[65] Beasaingo Udal Artxiboa. 0142. karpeta, 01. dokumentua.
[66] Beasaingo Udal Artxiboa. 138. karpeta, 40. dokumentua.
[67] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
[68] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 43. dokumentua.
[69] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 43. dokumentua. Banderaz gain ezkutua aldatzeko ordena ere iritsi zen.
[70] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[71] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[72] Beasaingo Elkarte Sozialistak bere ordezkari Alfredo Goñiren bidez utzitako argazkia.

Udal-agintariak Nizeto Alcala-Zamora Errepublikako lehendakariaren zain, tren-geltokian. (Argazkia: JZG, 85. or.).

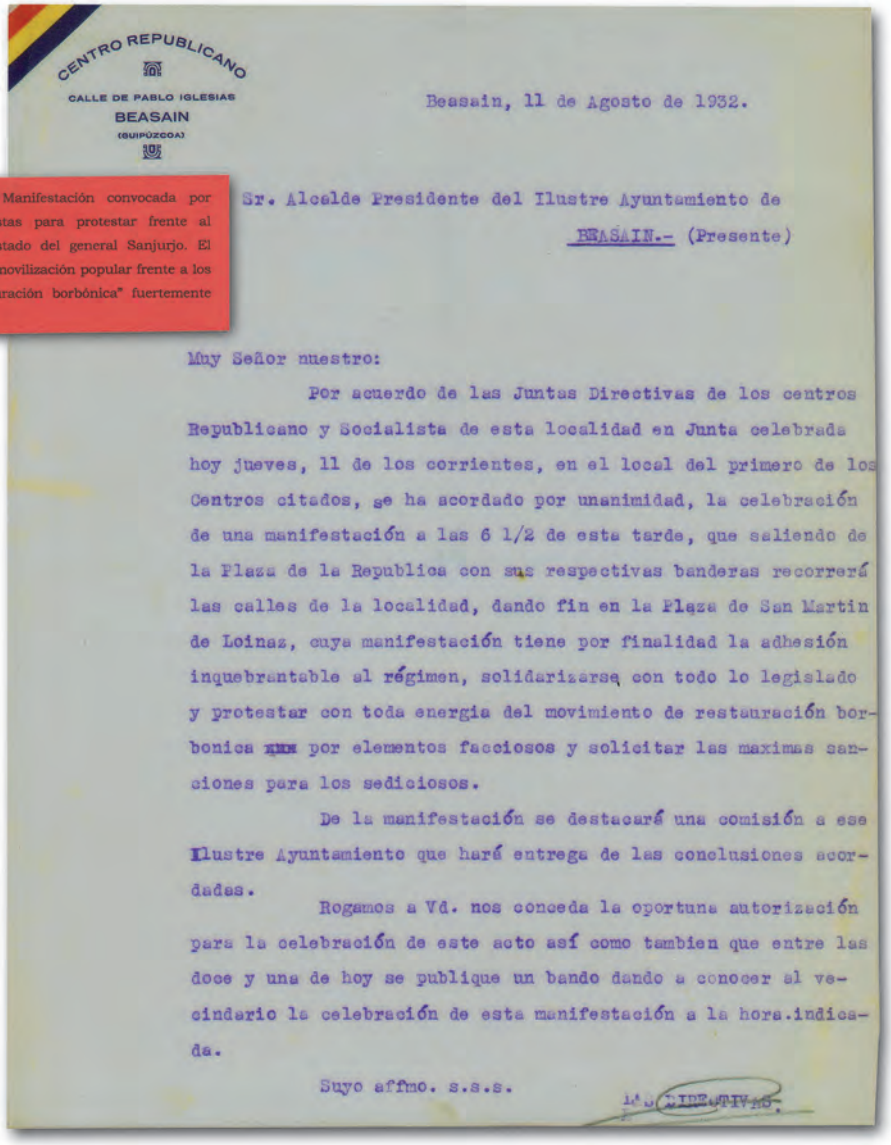

CENTRO REPUBLICANO
CALLE DE PABLO IGLESIAS
BEASAIN
(GUIPÚZCOA)

Beasain, 11 de Agosto de 1932.

11.- 1932/Agosto/11. Manifestación convocada por republicanos y socialistas para protestar frente al intento de golpe de Estado del general Sanjurjo. El recurso del pueblo a la movilización popular frente a los movimientos de "restauración borbónica" fuertemente teñidos ya de fascismo.

Sr. Alcalde Presidente del Ilustre Ayuntamiento de
BEASAIN.- (Presente)

Muy Señor nuestro:

Por acuerdo de las Juntas Directivas de los centros Republicano y Socialista de esta localidad en Junta celebrada hoy jueves, 11 de los corrientes, en el local del primero de los Centros citados, se ha acordado por unanimidad, la celebración de una manifestación a las 6 1/2 de esta tarde, que saliendo de la Plaza de la Republica con sus respectivas banderas recorrerá las calles de la localidad, dando fin en la Plaza de San Martin de Loinaz, cuya manifestación tiene por finalidad la adhesión inquebrantable al régimen, solidarizarse con todo lo legislado y protestar con toda energia del movimiento de restauración borbonica por elementos facciosos y solicitar las maximas sanciones para los sediciosos.

De la manifestación se destacará una comisión a ese Ilustre Ayuntamiento que hará entrega de las conclusiones acordadas.

Rogamos a Vd. nos conceda la oportuna autorización para la celebración de este acto así como tambien que entre las doce y una de hoy se publique un bando dando a conocer al vecindario la celebración de esta manifestación a la hora indicada.

Suyo affmo. s.s.s.

LAS DIRECTIVAS.

Beasainen Errepublikarekiko atxikimendua handia izan zen. Irudian, Errepublikaren aldeko manifestazio baterako baimen-eskaera. (Dokumentua: Beasaingo PSOEk utzia).

or.

beste helburu bat: Beasaingo Udalak, garai hartan herria bizitzen ari zen egoera ekonomiko zailaz jabetuta, harrera, egoera hori jakinarazteko eta eskaerak luzatzeko (eta Errepublikako lehendakariak, hunkipen bidez-edo, kontuan izateko) baliatu zuen. Alcala-Zamorari emandako testuan, Beasaingo egoera zaila berarengana jotzeko arrazoi gisa aipatu ostean, Beasainen "tradizio liberala" eta "lehen momentutik Errepublikari erakutsitako atxikimendua" zehazten dira, Beasainen izaera langilea ("langile saiatuz osatutako herria", "langileek aberastutako hiria") eta "herri honetako langileak erregimen errepublikanoari zailtasunik ez diotela jarri" azpimarratuz. Hori dela eta CAF fabrikaren zailtasunak deskribatu ostean ("2.000 langileetatik erdiak baino gutxiago geratzen dira", "langileek lanegun murriztua dute"), "Beasaingo Bagoien Fabrikarentzat lana ekar dezazun" eskatzen diote lehendakariari. Testua, jarduneko alkate Leontzio Ibarbiak eta Zentro Errepublikanoko lehendakari Serapio Urkiak sinatu zuten. Harrera, udalak Zentro Errepublikanoaren laguntzaz antolatu zuen eta udal-banda eta guzti egin zitzaion. Udal-taldeak trena hartu zuen Donostiarako bidean, Donostiako harrera-ekitaldian ere parte hartzeko[73].

Bigarren bisita 1933ko irailaren 20an egin zuen Alcala-Zamorak, lehengoa bezala, trenez eta Donostiarako bidean zetorrela. Beasaingo Udalaren dokumentu baten arabera, irailaren 20an, goizeko 10:30ean zen trena Beasaina iristekoa. Udalak beste harrera-ekitaldi bat antolatu zuen, herritarrak, herriko zirkulu politikoak, joko-kasino bietako ordezkariak eta merkatarien elkarteak bertaratzeko gonbidatuz eta, horrez gain, etxeko balkoietan Errepublikaren banderak edo ikurrak jartzeko deia ere eginez. Musika Banda ere bertan egon zen. Harreraren buru Urteaga alkatea eta Serafin Arana zinegotzia izan ziren. Horrez gain, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak Beasaingo Udala Donostiako harrerara gonbidatu zuen. Hurrengo egunean, ordea, berriz pasatu zen Alcala-Zamora Beasaindik, Oñatirako bidean. Kasu horretan autoz izan zen, udalaren harrera (musika-bandarekin hura ere) Merkatu-plazan (Loinazko San Martin plazaren azpian) egin zitzaion. Hala, beraz, bigarren bisita hori, beasaindarrei dagokienez, lehen bisitaren antzekoa izan zen[74].

Esan beharra dago ez zirela izan Alcala-Zamora Beasainen izandako lehen aldiak: 1918an, Monarkia garaian, Manuel Garcia Prieto buru zuen Gobernuaren Lan Publikoetarako ministro zenean, FVBren instalazioetan ere izana baitzen[75]. Bestalde, udalak, abenduaren 11n, Alcala-Zamora Errepublikako lehendakari izendatu behar zuten egunerako, Musika Bandarekin eta abarrekin jaialdi bat antolatu zuen Beasainen, kalejira eta dantzaldiak tarteko[76]. Hala ere, aurreko bisita hura, eta hartatik Beasaingo herriaren eta Alcala-Zamoraren artean izan zitezkeen loturak gutunean ez ziren aipatu. Beasainen errepublikazaletasuna ez zen Alcala-Zamora lehendakariarekin lotua soilik, 1936ko maiatzean, Errepublikaren lehendakari berria, Manuel Azaña, izendatu zutenean (1931-1933 artean Gobernuko Buru izana zen), udalak zoriontze-telegrama bat bidali zion[77].

Baina badago beste datu bat, 1931koa. Irailean, Armadak (zeina garai hartan "Errepublikaren defendatzaile" eta erakunde errepublikano gisa ikusten zen, 1931n baikaude, 1936ko guda baino bost urte lehenago) Beasainen ariketa militar batzuk egin zituen, eta, antza denez, herritarrek ondo hartu zuten, Jose Fernando Villa-Abrille jeneralak Beasaingo Udalari bidalitako gutun batean erakusten den moduan. Villa-Abrilleren arabera, beasaindarrek "abertzaletasuna (patriotismoaz, *espainiar abertzaletasunaz ari da*), armadarenganako maitasuna eta Errepublikarekiko atxikimendu beroa" erakutsi zuten eta horiez "beasaindarrek harro egon beharko lukete"[78].

Gauzak horrela, ez zen batere arraroa izan 1932ko irailean Beasaingo Udalak, Sevillan Sanjurjo jeneralak egindako Estatu-kolpe eskuindar baten saiakera gaitzestea. Abuztuan Urteaga alkateak Donostiako gobernadore zibilari kolpea gaitzesteko telegrama bat bidali zion. Telegrama horretan "udal honen (hots, Beasaingo Udalaren) Errepublikarekiko atxikimendu banandu-ezina" berresten zen. Telegrama bidaltze hori aho batez onartu zuen udal-taldeak[79].

Bizitza politikoaren susperraldi bat ere gertatu zen. Beasainen lehengo mitin-kopurua handitu egin zen (kontuan izan beharra dago CAFen egoera kaxkarrak asaldura sindikalak handitzea ekarri zuela). Badakigu jakin, azaroaren 20an, Merkatu-plazan (gaur egungo Loinazko San Martinen plazaren azpiko plazan) CNTk mitin bat egin zuela, hizlariak, Donostiako Sindikatu Bakarreko Manuel Perez, Tolosako Sindikatu Bakarreko Galo Diez eta CNTko Emilio Mira izanik. Mitin horretan "ilunpeko zortzi urteen bukaera" eta horrek ekarri zituen jardueren debekuak eta zentroen itxierak amaitzea ospatzeaz gain, gaur egungo arazoak eta "ekonomia burgesaren porrota" eta "egungo sindikalismoaren arazoak" eztabaidatu zituzten. Mitinean, proletalgoaren ekintzabide

[73] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[74] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[75] ABC egunkariaren hemeroteka sarean. Lotura: http://abcfoto.abc.es/fotografias/personajes/ministro-fomento-fabrica-beasain-saliendo-24499.html
[76] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
[77] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[78] Beasaingo Udal Artxiboa. 3267. karpeta, 50. dokumentua.
[79] Beasaingo Udal Artxiboa. 65. karpeta, 80. dokumentua.

gisa "zuzeneko ekintza" defendatu zuten[80]. Antza denez, Goierrin, anarkisten ordezkaritza Ordizian zegoen, irailean mitina egiteko baimen-eskaera Ordiziatik egin baitzen[81]. ELAk ere bere mitina egin zuen 1931ko urriaren 20an. Garai hartan ELAren Beasaingo ordezkaria Higinio Urbina zen[82]. Beste alde batetik, Maiatzaren 1a publikoki ospatzen hasi zen, udal-bandaren musika jota egindako dantzaldi eta guzti, ez zen jada "alderdiko " edo "ideologiako" jai bat, baizik eta "Beasaingo jaia", izaera publikoa izan zuena[83].

1.2.a) Alderdi politiko ezberdinak Beasainen

Errepublikak gizartearen politizazioa ekarri zuen, bai Euskal Herrian zein Espainiako Estatuan, eta guri dagokigunez, nola Gipuzkoan hala Beasainen ere. Lehen kapituluan esan dugun bezala, errepublikanoak aspalditik zeuden antolatuta Beasainen, baina orain herriaren korronte nagusietako bat ziren. Aurreko kapituluan esan genuen "joera liberaleko" pertsonak, batez ere, elkarte gastronomiko edo aisialdi-elkarteetan biltzen zirela, edo bestela CAFen inguruan (Goitia, Orueta eta abar). Aipatu dugu herriko pentsamolde aurrerakoidun merkatari eta burgesen artean indar handia izan zutela (euren indargunea CAFen zegoen). Alkate beasaindarra bera, Jazinto Urteaga, tradizio horren froga dugu, 1920-1922 artean, monarkia-garaian, koalizio liberal baten barnean alkate izan baitzen. Errepublikanoek, II. Errepublikaren garaian, ezkerrera biratu zuten (sozialistekin lerratzen ziren batez ere), izan ere behin euren helburu politikoa lortuta (Errepublika), euren helburu sozialetara hurbilduko ziren lagunik onenak haiek zirela uste zutelako (gogoratu egin behar da 1934 arte sozialistak erreformista samarrak izan zirela).

Jarraitu aurretik argibide bat eman beharrean gaude; II. Errepublika-garaian eta ondorengo gerra-garaian, "errepublikano" izen edo kontzeptua aldakorra izan zen; 1931-1936ko bake-garaian zuen esanahia eta atxiki zitzaion giza-taldea ez zen izan 1936-1939ko Guda-garaian izan zen bera, ez eta esanahi berekoa ere, eta atxiki zitzaion giza-taldea ere ez zen berdina izan. Bigarren aro horretan, Gudan zehar, "errepublikanoak" Francoren kontra aritu zirenen aldeari, hots, II. Errepublika-garaian hautestontzietatik atera zen zilegitasunezko agintaritza defendatzearen aldeko denei (errepublikano, sozialista, komunista eta anarkistei) deitu zitzaien. Baina 1931-1936 arteko aldian, "errepublikanoak" korronte politiko jakin bat ziren. Korronte horrek, Estatuaren forma politiko gisa Errepublika erako demokrazia parlamentarioa defendatzen zuen, alderdianitza, Estatuaren eta Elizaren arteko bereizketa zuena, eta klase ezberdinen arteko bizikidetza (ez klase-borroka) helburu zuena. Beraz, liberalismo aurrerakoiarekin lotu dezakegun korronte edo sektorea zen.

Kontuan izan behar da II. Errepublika iristeak, errepublikanoen barruko barne-zatiketa handitu egin zuela. Errepublikanoen artean II. Errepublika aldarrikatu baino lehenago zeuden sektore eta ñabardura ezberdinak (askotan, politikari edo lider errepublikano baten inguruko banaketak izaten ziren, Manuel Azaña, Nizeto Alcala-Zamora, Alejandro Lerroux edo bestelakoen jarraitzaile gisa identifikatzen zen alderdi bakoitza): zentro-ezkerreko eta zentro-eskuineko alderdi ezberdinak baitzeuden. Hala ere, helburu identifikagarri bat zuten heinean, alderdi haien arteko hurbiltasuna ñabarduren gainetik ibili zen; behin "helburua" lortuta, ordea, "garaipena kudeatu behar izanak", euren arteko desberdintasunak nabarmendu zituen. Hori ulertzeko bi faktore izan behar ditugu kontuan: alde batetik korronte errepublikanoari atxikitzen zitzaion alderdien lurrunkortasuna, banaketa eta batuketen bazka izan baitziren. Bigarrenik, beste indar batzuekiko, ezkerrera sozialistekiko eta eskuinera errepublikaren aurkako indarrekiko izan zezaketen kolaborazioa edo konfrontazioa. Sozialistak 1931n Espainiako Estatuko alderdirik indartsuena ziren, eta II. Errepublika jartzeko erabakigarriak izan baziren, eta harekin elkarlanerako prest bazeuden ere, hura ez zen euren azken helburua, klaserik gabeko gizarte sozialista lortzea baizik. Errepublikanoen artean, sozialisten politikarekiko ikuspuntuak ez zetozen bat, adibidez zentro-ezkerreko *Acción Republicana* (Ekintza Errepublikanoa) eta gero *Izquierda Republicana* (Ezker Errepublikanoa) alderdiko buru Manuel Azaña, haiekin elkarlana egitearen aldekoa izan zen, baina zentro-eskuineko Alejandro Lerroux, *Partido Republicano Radical* (Alderdi Errepublikano Erradikala) delakoaren burua, aldiz, oso aurkakoa. Azañak sozialistekin osatu zuen gobernua 1931-1933 urteen artean eta Lerroux oposizioan egon zen, eta are gehiago, 1936an, Azañaren jarraitzaileek sozialistekin eta komunistekin koalizioa egin eta *Frente Popularra* (Herri-frontea) osatu zuten. Lerrouxek 1933an hauteskundeak irabazi zituen Azaña eta bere aliatuak oposiziora bidaliz eta Errepublikaren eta errepublikanoen balioen kontrako indar batekin, CEDA alderdi eskuindarrarekin aliantza eginez. 1936an Herri-frontean sartzeari uko egin zion, eta 1936ko uztaileko altxamendu frankista pasibotasun onberaz ikusi zuen. 1931n euren

[80] Beasaingo Udal Artxiboa. 525. karpeta, 12. dokumentua.

[81] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 30. dokumentua.

[82] Beasaingo Udal Artxiboa. 134. karpeta, 14. dokumentua.

[83] Adibidez, 1934ko maiatzaren 1ean udal Bandak bai egunez zein gauez eman zuen kontzertua Errepublikaren plazan (egungo Bideluze plazan). Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua. 1936an ere, udal-bandak jo zuen, Sindikatu Metalurgikoak hala eskatuta. Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 45. dokumentua.

or.

Leon Aranbururen espartin-lantegia 1932an. Bertan ageri dira Leon Aranburu jabea, Ramon Uranga makinako langilea eta bezero bat. (Argazkia: JZG, 91. or.).

ikuspuntuak oso hurbilekoak zituzten Azañak eta Lerrouxek (eta ziurrenik, ideologia abstraktuari eta ikusmolde filosofiko-ideologikoari dagokionez, 1936an ere elkarrengandik urruti ez ziren ibiliko), baina 1936an politikan erabat aldenduta jokatu zuten.

Errepublikanismoaren profila hirietakoa edo herri handietakoa eta gutxi gora-behera klase ertainetakoa izan zen: negozio txikiak (dendariak, artisauak) zituztenak edo "profesional liberalak" zirenak (abokatuak, medikuak, irakasleak) nabarmentzen ziren. Langileak edo herri txikietako biztanleak mugimendu horretatik at gelditu ziren[84]. 1931n II. Errepublika etortzeak, errepublikanoen finkamendua handitu egin zuen Gipuzkoan, aurretik zeuden 8 zentro errepublikanoei beste 33 gehitu baitzitzaien, tartean Beasaingoa eta Goierriko beste bost: Ordiziakoa, Lazkaokoa, Idiazabalgoa, Zaldibiakoa eta Ormaiztegikoa[85].

Gipuzkoan errepublikanoen lurrunkortasun horrek ere izan zuen zerikusia aukera hegemoniko ez bihurtzeko (jeltzale, sozialista edota karlisten pare behintzat). Hala ere, bertan, Jose Antonio Rodriguez Ranzek azaltzen duen moduan, bazegoen dinamika propio bat, alderdi eta sektoreen arteko ezberdintasunak aparte uztearen aldekoa, eta batasun errepublikanoaren aldekoa. Halako joerak, gehiago gertatu ziren herrietan, non alderdi errepublikano "berezituak" Donostian eta bere eskualdean baino beranduago agertu ziren. Hori azaltzeko faktore bat azpimarra dezakegu: Donostia hiri handia eta tradizio liberal indartsukoa zenez gero, bertan alderi errepublikanoak sortzea "luxua" izan zitekeen. Herri txikiagoetan ordea, tokiko "Zentro Errepublikanoa" zen errepublikanoen erreferentzia nagusia, herri bakoitzeko errepublikano guztiak (alderdi ezberdinei afiliatuak zein afiliatu gabeak) biltzeko eta kohesionatzeko tresna baitzen. Gipuzkoako errepublikanoen batasunerako joera hori, batez ere 1932 eta 1933 artean egin zen nabarmen, 1933ko azaroan, alderdi errepublikano guztiek hautagaitza bakarra ateratzea lortu baitzuten, sozialistengandik, eskuinarengandik eta jeltzaleengandik bereizia. Hala ere, Rodriguez Ranzen arabera, Espainiako dinamika errepublikanoak, non alderdi ezberdinen arteko konfrontazioak nagusitu ziren, bateratzearen aldeko dinamika puskatu egin zuen, batez ere eta 1933tik aurrera atomizazio hori handituz joan zen, hain zuzen ere Espainiako alderdi errepublikano

[84] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 132. or.

[85] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 129-130. or. 33 zentro berri horietatik bost, Ordiziakoa tartean, 1931ko apirileko hauteskundeen aurretik sortu ziren.

ezberdinak "ezkerrean" edo "eskuinean" kokatu zirenean[86]. Ez da kasualitatea, Beasainen alderdi errepublikano berezi propioak 1934an agertu izana, Izquierda Republicana (Ezker Errepublikanoa) alderdia[87], ordezkari gisa Manuel Gorrochategui zuena[88], eta, maiatzaren 17an, Unión Republicana (Batasun Errepublikanoa) hain zuzen[89]. Baina Beasainen errepublikanoen zatiketa horrek izan zuen ondoriorik larriena, udalean, 1934ko udako udalen mugimendu autonomistaren harira, Gobernadoreak Jazinto Urteaga alkatea kargugabetu eta elkartasunez zinegotzi guztiek, errepublikanoek barne, dimititu ondoren, Serafin Arana zinegotzi errepublikanoaren desleialtasuna izan zen, izan ere, hark udalean jarraitu eta Gobernadore Zibilak izendatutako udal berriaren parte izan baitzen[90]. Dirudienez, errepublikanoen zatiketa hori Beasainen handi samarra izan zen 1935ean eta 1936an "Zentro Errepublikanoaren" izenean bidalitako idazkiak edo antolatutako ekitaldien kopurua izugarri jaitsi zen eta Ezker Errepublikanoa izeneko alderdiak hartu zuen lekukoa, errepublikanoen ekintzak bere izenean agertzen hasiz; besteen artean 1936ko apirilaren 14an ospatu zen Errepublikaren Eguna[91]. Hortik bi irakurketa egin daitezke: alde batetik 1934an bertan Jazinto Urteaga alkate errepublikanoaren kargugabetzeak (gobernuan eskuineko errepublikanoak, Lerrouxen jarraitzaileak zeudela) Beasaingo errepublikanoen artean sortu zuen mina, bertako batasuna puskatzeraino, eta bestetik, Beasaingo errepublikano gehienak ezkerreko jarreretan zeudela (hori erakusten du Urteaga kargugabetzean, beste sei zinegotzi errepublikanoetatik bostek berarekin elkartasunez dimititu izanak, Gobernuaren tesiekin soilik bakarra lerratuta).

Beasaingo *Zentro Errepublikanoa (Centro Republicano)*, 1931ko abuztuan sortu zen[92]. Serapio Urkiaren gidaritzapean, 1932ko irailean, Alcala-Zamorari eginiko harrera-ekitaldia antolatzearen arduradunetakoa izan zen, udalarekin batera[93]. Zentro horren eta udalaren arteko harremanak bistan da oso onak zirela, 1932ko urrian Zentro horrek Errepublikaren omenezko koadro bat udalari, Batzar Aretoan jartzeko eskaini baitzion[94]. Harreman horien barruan, 1934ko otsailean, Beasaingo Udalari, herri-lanak esleitzean, tokiko enpresariei ematea eskatu zuen Zentro Errepublikanoak (hau baliteke Beasaingo errepublikanoen eta batez ere buruen oinarri soziala enpresariak izatean, euren interesak defendatzeko eskatu izatea)[95]. Zentro Errepublikano horrek, Errepublikaren urteurrenetan bandarekin eta abarrekin jaia antolatu ohi zuen; jai hori 1935ean ere, udala eskuindarren esku zegoenean ere, egin zen (nahiz eta kasu horretan jaiak udalaren subentzio txikiagoa izan; udalak orduko egoera ekonomiko txarra jarri zuen horren arrazoitzat)[96]. Zentro Errepublikanoak, horrez gain, hitzaldiak ere antolatzen zituen, badugu 1932ko otsailaren 12an Irungo Joan Adarraga ekarri zutenaren lekukotza[97]. Beasainen Zentro Errepublikanoari lotuta, 1933an Gazteria Errepublikanoa ere sortu zen[98]. Zentro Errepublikanoak 1934ko errepresioa jasan zuen eta jakin badakigu, adibidez, Ezker Errepublikanoa deitu alderdiak 1934-1936 arteko epean, eskuineko udala boterean zegoela, bere batzarrak egiteko baimena zuela baina plazan egiteko ez, Zentroan bertan egiteko baizik[99]. 1936an, Herri-frontearen garaipenaren ostean ezkerreko erakundeen kontrako errepresioa desagertu zenean, berriz ere indartsu agertu ziren errepublikanoak: 1936ko apirilean Elkarte Sozialistarekin batera hezkuntzarako laikotasunaren aldeko mozio bat aurkeztu zioten udalari, eskola erlijiosoei subentzioa kentzeko eskatuz[100]. 1936ko Errepublikaren eguna ere Ezker Errepublikanoa alderdiak antolatu zuen, udal-bandaren laguntzarekin[101]. Beasaingo Ezker Errepublikanoaren lehendakaria, 1936ko apirilean, behintzat, Ignazio Cortes Ceballos merkataria zen, 1936ko Guda hasterakoan Beasaingo Defentsa Batzordeko buru izan zena, idazkaria Alfredo Najera zela[102].

---

86 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 127-129. or.

87 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 120. or.; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 20. dokumentua. *Izquierda Republicana* alderdia Manuel Azañaren jarraitzaileen alderdia zen, 1933an Azañaren aurreko alderdi *Acción Republicana* zentro-ezkerreko beste alderdi errepublikano txikiago batzuekin bat egin ondoren sortutakoa. 1936an ezkerreko Herri Frontearen parte izan zen.

88 Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 70. dokumentua.

89 Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 62. dokumentua. *Unión Republicana* alderdia, Lerrouxen Alderdi Errepublikano Erradikaletik ateratako zenbait pertsonek osatu zuten, Lerrouxek eskuinera emandako biraketarekin ados ez zeudenek. 1936an ezkerreko Herri-frontearen parte izan ziren.

90 Gogoratu beharra dago orduko Gobernuburu Alejandro Lerroux, zentro-eskuin errepublikanoko Alderdi Erradikalekoa zela; ezkerreko errepublikanoak Gobernuarekiko oposizioan zeuden bitartean.

91 Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 10. dokumentua.

92 Beasaingo Udal Artxiboa. 164. karpeta, 29. dokumentua.

93 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

94 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

95 Beasaingo Udal Artxiboa. 164. karpeta, 29. dokumentua.

96 Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 60. dokumentua.

97 Beasaingo Udal Artxiboa. 164. karpeta, 29. dokumentua.

98 Beasaingo Udal Artxiboa. 164. karpeta, 29. dokumentua.

99 Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta, 11. dokumentua.

100 Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 14. dokumentua.

101 Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 10. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 45. dokumentua

102 Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 14. dokumentua.

or.

Aipatu beharra dago baita ere, Beasaingo Zentro Errepublikanoak eta udalak ondoko herrietako antzeko ideologiadun Zentroekin harreman estua zutela: 1931ko abuztuan, Brinkolako Zentro Errepublikanoa elkartea sortu zenean, Beasaingo alkateari udal-bandako musikari batzuk uztea eskatu zioten, Beasaingo Udala errepublikanoa zela-eta eskaera horri erantzun baikorra erraz emango zitzaiolakoan[103]. Antzeko eskaera bat egin zuen azaroaren 8rako Idiazabalgo Zentro Errepublikanoak[104].

EAJ ere herrian suspertzen hasi zen. Diktaduraren ostean, EAJk oso susperraldi handia izan zuen Euskal Herrian, eta, guri lan honetan interesatzen zaigunez, Gipuzkoan. 1931ko ekainerako Gipuzkoako 48 herritan finkatua zegoen (Beasainen, Ordizian, Lazkaon, Ataunen, Itsasondon, Legorretan, Ormaiztegin… eta Goierriko beste hainbat herritan), eta urte bukaerarako beste 15etara zabaldu zen. 1935erako, Gipuzkoako 66 herritan zegoen EAJ zabaldua[105]. EAJren arrakasta hori azaltzeko, Primo de Riveraren Diktadura osteko bat-bateko susperraldiaz gain, beste bi faktore azaldu behar ditugu. Alde batetik, 1930eko azaroaren 16an, Bergaran, EAJren bi alde historikoak, Comunión moderatuagoa eta Aberri erradikalagoa, batu egin ziren, alderdia berriro bateratuz. Diktadura erortzeak eta alderdia batzeak, garrantzi handia izan zuten abertzaleen moralarentzat. Beste alde batetik, EAJren mezua, alde batetik ordena kontserbadore bati lotua eta handik abiatua, baina bestetik eskuin tradizionalak baino mezu moderno eta sozialagoa emateko gai zena izan zen, batez ere 1932 eta 1933 urteetan. 1931ko apirileko hauteskundeetan eskuineko hautagaitzei botoa eman zien "katoliko ez-militanteak" erakartzeko gai izan zen EAJ, hau da, politizatu gabeko gipuzkoar populazio nekazaria, joera kontserbadoreak zituena eta Monarkia erori ondoren noraezean bezala zegoena, bere ildora ekartzeko gai izan zen, asmo horretan monarkikoen gerturagokoak ziren karlistei aurrea hartuz[106]. Batez ere Euskal Estatutuaren inguruko propaganda oso tresna egokia izan zen EAJrentzat, hauteslego "pasibo" edo "apolitikoa" bereganatu ahal izateko. EAJren arrakasta bere osaketan ikusten da Gipuzkoan, bai langileen, zein nekazarien, zein erdi-mailako pertsonen artean, herri handi zein txikietan babesa izan zuelako (bere hurbileko bi sindikatuek, langileen ELAk eta nekazarien ENBk, klase herrikoien artean oinarri sozial zabala bermatu zioten Alderdi Jeltzaleari).

Goierri kalea, espainieraz *Calleja* esaten zioten. Egungo Joan Iturralde parkean zegoen eta bertan egon zen kokatuta baserritarren sindikatua. (Argazkia: FL/MG, 109. or.).

Beasainen EAJ Primo de Riveraren osteko diktaduran berrantolatzeko lehen bilera, Alfontso Ibaibarriagaren kontakizuna jarraituz, 1930eko azaroaren 30ean egin zen, *Café Norte* izeneko tabernan, eta bertan, 17-18 kide bildu ziren[107]. Hala ere, lehenengo Beasaingo Uri Buru Batzarra eratzeko 1932 urtera arte itxaron behar izan zen (ikusiko dugun bezala, batzokia EAJren alderdi-egitura baino lehenago eratu zen). Ibaibarriagaren arabera, Bernabe Aierdi izan zen lehenengo burua, 1933 eta 1934 urteetan Antonio Sarasola, eta 1935ean eta 1936an bera, Alfontso Ibaibarriaga. Guda aurreko azken UBBren zuzendaritza, Ibaibarriagaz aparte, Zesareo Ugarte idazkariak eta Konstantino Maiz eta Pedro Aiesta bokalek osatzen zuten[108].

1931ko apirilaren 26an batzokia berriro ireki zen Beasainen, kasu horretan Kale Berriaren 3. zenbakian kokatuta[109], Ibaibarriagaren familiakoak ziren Usabiagatarren

[103] Beasaingo Udal Artxiboa. 141. karpeta, 07. dokumentua.

[104] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[105] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 81-82. or.

[106] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 81 eta 97. or.

[107] Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[108] Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[109] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 56. or.

etxean, "Goierriko Alkartasuna" egin arte[110]. Hala ere, dirudienez, Beasaingo EAJk eta batzokiaren elkarteak berak, Errepublika sortu aurretik jada halako jarduera bat bazuten, 1931ko urtarrilaren 10ean, batzar publiko baimendu bat egin baitzuten, eta batzokiaren araudia otsailean bidali zioten udalari (dokumentuen arabera, batzokiko lehendakaria Konstantino Maiz zen[111], baina lehen esan bezala, batzokia eta tokiko EAJ juridikoki bi errealitate ezberdin ziren; EAJren tokiko lehendakaria (Beasain Buru Batzarreko Burua) Alfontso Ibaibarriaga baitzen[112]). Alfontso Ibaibarriagaren familiaren etxean 1931ko apirilean batzokia zabaldu aurretik, badirudi jeltzaleek Eusebio Aranburu Otamendiren zapatagintza-tailerraren atzeko partea erabiltzen zutela gauzak gordetzeko edo elkartzeko[113]. Ekainaren 21ean, mitin abertzale bat izan zen Beasainen, eta abenduan, hitzaldiak eman ziren batzokian. 1932an Arriaranen mitin-jaialdi bat egin zuten[114], eta hitzaldiak ere antolatu ziren[115]. Ibaibarriagaren arabera, 1931n batzokiko lehendakaria Bernabe Aierdi izan zen, 1932an Konstantino Maizek ordeztu zuen, 1933an Nikolas Sarriegi jarri zen, denbora laburrerako ordea, handik gutxira hil baitzen, eta beraz, Ibaibarriagak hartu zuen kargua 1933 eta 1934rako, 1935ean Domingo Etxeberria jarri zuten karguan, eta 1936an Zezilio Sarriegi[116]. Hala ere, dokumentuekin ez dator bat Ibaibarriagaren kontakizuna, lerro batzuk gorago aipatutako dokumentuan 1931n batzokiko lehendakaria Konstantino Maiz zela aipatzen baitzuten[117].

Sindikalismo jeltzalea dela-eta, ELAren pisua nabaria bilakatu zen Beasainen[118]. Aurretik esan bezala, EAJk lotura estua zuen ELA sindikatuarekin. ELA, ikusiko dugun bezala, Gipuzkoako sindikaturik garrantzitsuena bihurtu zen, batez ere, 1933tik aurrera. EAJren eta ELAren lotura hori garbi ikusten da 1934ko urtarrileko dokumentu batean ELAko ordezkaria EAJko militante ezaguna zen Konstantino Maiz zela aipatzen denean[119]. Hala ere, ELAren bulegoa ez zegoen batzokian, 1935eko urriko dokumenturen batek Pablo Iglesias kaleko 3. zenbakian aipatzen baitu ELAren egoitza. Data horretan Beasaingo ELAren lehendakari Jose Lozares Escolar zen, lehendakariorde Zezilio Sarriegi Aldanondo, idazkari Jesus Ibarbia Unzueta, diruzain Jose Soroa San Joan, eta zuzendaritza-batzako kide soil Joan Bautista Aldaregia Zubeldia, Frantzisko Zabaleta Gerriko, Antonio Zubillaga Azpiazu, Joan Jose Aiesta Muxika eta Jose Maiza Munduate ziren[120]. ELAk, II. Errepublikaren garaian, Beasainen hazkunde handia izan zuen, 1931ko 200 bazkiderekin hasi zen, eta 1932rako jada 800 bazkide bazituen Dario Anselen arabera, hala ere, 1934an 150 kidera jaitsi zen afiliazioa (CAFen krisiarengatik), eta 1935-1936 biurtekoan, 250 kidetara igo zen[121].

Alderdi honek izan zuen susperraldiaren barruan kokatu behar ditugu alderdiaren inguruko beste hainbat elkarte. Horietako bat, Emakume Abertzale Batza izan zen. Beasaingo EABk 1931ko azaroan entregatu zituen Gipuzkoako Gobernu Zibilean bere dokumentuak elkarte gisa sortzeko[122], hala ere, Miren Barandiaranen arabera, 1931ko urriaren 25ean sortu zen praktikoki[123]. Barandiaranen arabera, EABren lehen zuzendaritza-batzordeko kideak Sabina Aranburu (lehendakaria), Jaiotza Sarasola (lehendakariordea), Felisa Urteaga (diruzaina), Martina Sarriegi, Pilar Gorrotxategi (bokalak) eta Paula Lasa (Lazkaoko ordezkaria) ziren[124]. Beasaingo EABk, 1932ko maiatzean bere lokal propioa hartu zuen (gaurko J. M. Iturriotz kalean, orduko Pablo Iglesias kalean), ordura arte batzokian biltzen baitziren[125]. Barandiaranen arabera, 1935ean Gipuzkoako EAB antolatu zen Zumarragan eta Beasaingo ordezkaritza ere han izan zen[126].

Beasaingo EAJren sarea osatu zuen beste talde bat, Mendigoizale-taldea izan zen eta horiek ere, Beasainen talde gisa Errepublika garaian sortu ziren, nahiz eta aurretik Beasainen mendigoizale abertzaleak bazeuden (Gipuzkoan, mendigoizale-batza

---

110 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-09-15ean.

111 Beasaingo Udal Artxiboa. 134. karpeta, 14. dokumentua.

112 Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 06. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 07. dokumentua.

113 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostia, 2015-09-15.

114 Beasaingo Udal Artxiboa. 134. karpeta, 14. dokumentua eta Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

115 Beasaingo Udal Artxiboa. 134. karpeta, 14. dokumentua.

116 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

117 Dokumentu horrek halaber aipatzen du 1931n Alfontso Ibaibarriaga zela Beasaingo Buru Batzarreko lehendakaria. Hala ere, Ibaibarriagaren arabera, Beasaingo Buru Batzarra ez zen 1932. urtera arte sortu eta orduan Bernabe Aierdi jarri zuten lehendakari (Ibaibarriagari jarraiki, bera ez zen Beasaingo EAJko lehendakari izan 1935. urtera arte).

118 1933an *Agrupación de trabajadores Vascos de Oficios Varios* (Hainbat Lanbidetako Euskal Langileen Elkartea).

119 Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.

120 Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 57. dokumentua. Hala ere, Maria Pilar Lozares Sarasqueta, Jose Maria Lozaresen alabak beste bertsio bat ematen digu, bere aita ELAko lehendakari 1936an, guda hasi baino pixka bat lehentxeago aukeratua izan zela esan digu. (Maria Pilar Lozares Sarasquetari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an). Agian bigarren data hori Lozares karguan berretsi zuteneko data izan daiteke.

121 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, 97. or.

122 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 30. dokumentua.

123 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 57. or.

124 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 57. or.

125 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropen argitaletxea. Zarautz, 1995, 58. or.

126 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 58. or.

or.

1921ean sortu, debekatuta egon eta ostera 1931n birsortu zen). Mendigoizaleek, mendirako irteerak propaganda politikoa egiteko (mitinak, erromeriak, ikurrinak jartzea eta abar) aprobetxatzen zituzten. Horrez gain, mendigoizaleen irteerek, abertzaleen arteko harremanak estutzeko balio izaten zuten. Aipatu beharra dago halaber, Mendigoizaleen erakundeetan, Beasainen behintzat, gazteak zirela nagusi (horrek azal dezake, Beasainen Errepublika garaian EGI taldea antolatu ez izana)[127]. Mendigoizaleen lehendakari Alfontso Ibaibarriaga zen[128].

1933ko maiatzaren 24an, Euzko Nekazarien Bazkunaren (ENB) Beasaingo adarra sortu zen[129] eta elkarte horrek nekazari abertzaleen interesak defendatzen zituen. Talde horrek Gipuzkoan indar handia hartu zuen eta Goierrin ere bai eta ezin dugu ahantzi bere sortzaileetakoa, Joxe Murua, gabiriarra izan zela. Baserritarrei (garai hartan joera kontserbadoreak zituen sektorea zenik ezin dugu ahantzi) aukera abertzale bat eman zieten, sektore hori ohiko kontserbadoreen esku gera ez zedin. ENBren borroketako bat, baserritar maizterrak (gogora ezazue lehen kapituluan esandakoa, baserritar asko ez ziren euren baserriaren jabe, baizik eta baserriak lurjabe handienak ziren askotan) etxegabetze-prozesuetatik defendatzea izan zen (Beasainen halako arazoa ez zen hainbeste nabaritu, baina bai Goierrin, Lazkaon adibidez). 1933ko azaroan, Beasaingo etxean egindako sagardoaren gaineko zerga-salbuespen osoa eskatu zuten, "Aldundiak egin bezala", baina Beasaingo Udalak ez zuen hori onartu honako hau adierazita: "Aldundiak ez bezala, guk ez dugu beste diru-iturririk"[130].

Abertzaleen artean, aisialdi-taldeak ere antolatu ziren. Hala sortu ziren dantzari-taldeak[131], musika- edo abesbatza-taldeak[132], pilota-taldeak[133] edo antzerki-taldeak[134] antolatu izan ziren[135]. Batzokian euskara-klaseak ere eman ziren garai hartan[136]. Beraz, garaiko jarduerez jeltzaleei errepaso bat egin ostean, atera dezakegun ondorioa da, jeltzaleak ez zirela (edo euren asmoetan ez zegoela) alderdi soil bat, "komunitate soziopolitiko" gisa antolatu izan zirela, non politika eta ideologia hedatzeko modu gisa aisialdia ere erabiltzen zuten eta, modu horretan, pertsona batek bere zaletasunak edo ohiko jarduerak alderdiaren inguruan buru zitzakeen. Horrek guztiak egin zuen, Beasaingo jeltzaletasunaren ikerlari Miren Barandiaran Contrerasen arabera, "Errepublikaren aroa, politikoki abertzaletasunarentzat arorik aberatsenetako bat" izatea[137].

Militantziaren igoerari aurre egiteko EAJ areto berri baten bila hasi zen. Egia esan, eta hauteskunde-emaitzek hala islatzen dute, Gipuzkoan abertzaletasunaren goraldia 1932 eta 1933 urteen artean gertatu zen, Autonomia Estatutuaren kanpainak bizitza politikoaren zentraltasuna hartu zuenean (EAJk trebeki lortu zuen Euskal Herriko gizartearen zati handi baten aldarrikapena zen autonomia, Alderdiarekin identifikatzea, bere burua "Estatutuaren Alderdi" gisa identifikatzea alegia). Aipatu izan dugu, 1931n, batzokia Kale Berriko 3. zenbakian zegoela. Hala ere, EAJren asmo zaharra eraikin oso bat berarentzat egitea zen. Miren Barandiaranen arabera, asmo horiek 1934ko batzar batean onartu ziren, Bernabe Aierdi batzokiko lehendakari zela (eta batzokiko zuzendaritzako beste kide bat, besteak beste, Viktoriano Oñatibia zen, 1936ko Gudan fusilatua izan zena. Hala ere, Alfontso Ibaibarriagak 1934an batzokiko lehendakaria bera, Ibaibarriaga, zela esaten du, eta Bernabe Aierdi berriz "obraren promotorea" izan zela)[138]. Kale Nagusiaren 19 eta 21 zenbakien artean zegoen orubea izan zen eraikina egiteko aukeratutako tokia, eta eraikina, 1934an hasi ziren egiten, hain zuzen ere, ekainaren 6ko udal-bilkuran eman zen lanak hasteko baimena.

---

[127] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 59. or.; eta Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[128] Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[129] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 37. dokumentua.

[130] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 164. karpeta, 19. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 064. karpeta, 21. dokumentua.

[131] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 66. or.

[132] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 67. or. Barandiaranen arabera, Beasaingo abeslari jeltzaleek Ordiziakoekin harreman ona izan zuten eta noizbehinka batera abestu ere egin zuten.

[133] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 63. or. Pilota-talde jeltzaleen bultzatzaileetako bat Zesareo Ugarte medikua izan zen, Gillermo Ugarte zinegotzi karlista ohiaren eta 1936 frankistek fusilatutakoaren semea.

[134] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 61-62. or. Interpretatutako antzerki-lanek, noski gai erlijioso edota abertzaleak izaten zituzten.

[135] 1933ko otsailaren 2an "Sendagintza" deitutako elkarte baten jaiotzaren berria azaltzen zaigu. Ez dakigu zehatz-mehatz alderdi hau EAJri lotuta zegoenik, baina hori ematen du, 1934an, bere ordezkaria Bernabe Aierdi jeltzalea baitzen. Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 19. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 26. dokumentua.

[136] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 68-69. or.

[137] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 60. or.

[138] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 89-90. or.; eta Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

Beasaingo batzokiko antzerki taldea, 1930.eko hamarkada. (Argazkia: JZG, 120. or.).

Baimen hori, hurrengo egunean, ekainaren 7an lortu zuten[139], eta lehen harria ekainaren 11n jarri zuten[140]. Elkarte kooperatibo bat (herri-akzioen bidez egin zena) ere sortu zuten, Goierriko Alkartasuna izenarekin, eraikuntza-lan hori eta batzokia bera finantzatzeko eta kudeatzeko. Goierriko Alkartasunak abuztuaren 14an aurkeztu zituen lanen planoak udaletxean, baina data horretan udala behin-behineko egoeran zegoen alkatea atxilotua izan baitzen, beraz baimena ematea atzeratu egin zen. Lanak hasteko baimena, azkenean, irailaren 29an jarduneko alkate Serafin Aranak eman zuen (ikusiko dugunez data horretarako Jazinto Urteaga alkatea kargugabetuta zegoen)[141]. Goierriko Alkartasunak udal-subentzio bat eskatu zuen, baina tirabira batzuk izan ziren, "elkarte politikoa" zela-eta. Azkenean 244 pezetako subentzioa jaso zuen udalaren partetik[142]. Horrez gain, 1935ean zergetatik salbuestea eskatu zuen Goierriko Alkartasunak, udal-arauen arabera, onura hori zegokiola argudiatuz. Udalak, onura hori jasotzeko baldintza gisa, lanean ari ziren langile denak Gipuzkoakoak zirela frogatzeko eskatu zion, eta irailean, hala zela frogatuta, zergen salbuespena eman zion udalak Goierriko Alkartasunari[143]. Goierriko Alkartasunaren eta udalaren artean, bereziki Manuel Perezen garaian (1934ko urritik 1936ko otsailera), udalean eskuindarrak nagusi izan zirenean, ez zen gora-beherarik falta izan; adibidez, 1935ko ekainaren 2an, batzokiko frontoian, pilotarien arteko partida bat antolatzeko subentzioa ukatu zion udalak Goierriko Alkartasunari esanez, partidak ikusteko sarrera ordaindu behar bazen, eta beraz enpresak dirua ateratzen bazuen, udalak ezin ziola subentziorik eman. Azkenean, 1935eko maiatzaren 22ko osoko bilkuran udalak akordio bat eskaini zion Goierriko Alkartasunari: udalak berak ekainaren 3rako antolatu zuen partida, eguraldi txarra zela-eta udal pilotalekuan jokatzerik ez bazen, partida hori Goierriko Alkartasunaren pilotalekuan joka zedin, udalak horretarako 150 pezetako subentzioa emanez. Akordioak Goierriko Alkartasuna elkartearentzat ona zela dirudi, izan ere, maiatzaren 29an udalak egindako bilkuran, batzokiak ekainaren 2ko partidara alkatea eta idazkaria gonbidatu zituela jakinarazi baitzuen[144]. 1936ko martxoan Goierriko

[139] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[140] Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[141] Beasaingo Udal Artxiboa. 137. karpeta, 50. dokumentua.

[142] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 90. or.

[143] Beasaingo Udal Artxiboa. 137. karpeta, 50. dokumentua.

[144] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta, 09. dokumentua.

or.

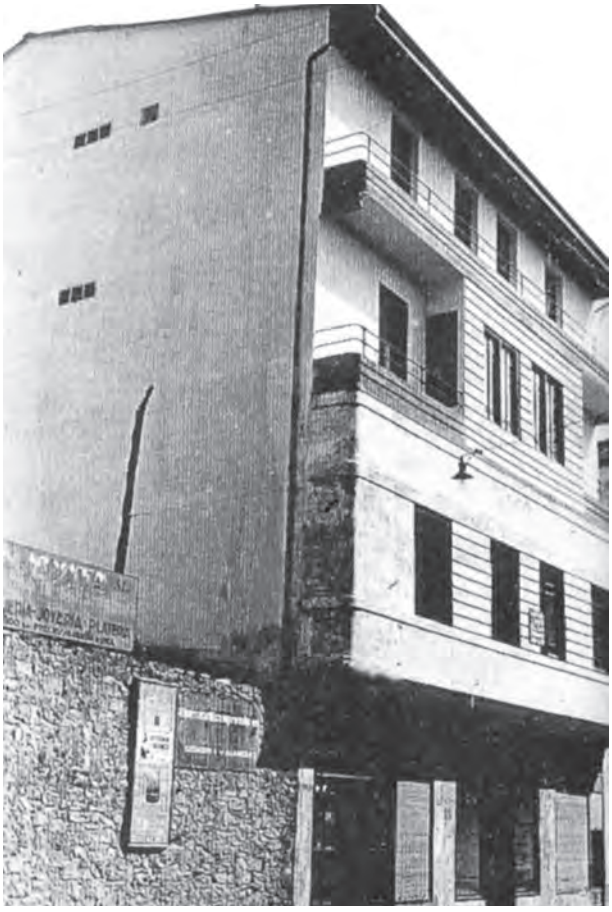

Beasaingo Batzoki berria 1936an. Inauguratu zen egunean (1936-07-18an) altxatu ziren militarrak. (Argazkia: FL/MG, 120. or.).

Alkartasunak beste pilota-partida bat antolatu zuen eta kasu horretan udalaren subentzioa ere jaso zuen (ordurako jada alkatea aldatua zen eta Viktor Bernedo zen)[145], eta beste bat maiatzaren 24an[146]. Goierriko Alkartasunaren batzokian dendak irekitzeko ere gai izan ziren. 1935eko uztailean Rosa Ortega Carrillok fruta-denda bat zabaldu zuen eraikinaren beheko oinean[147], Pedro Garin Muxikak jostun-denda bat jarri zuen urte horretako maiatzean[148] eta Viktoria Etxebarriak beste fruta-denda bat 1936ko martxoan[149].

Eraikin berriaren proiektua Gregorio Azpiazu udal-arkitektoak egin zuen[150]. Eraikinak, hainbat oin zituen eta atzerantz frontoia ere bazuen, beraz, hainbat talderi aterpea emateko egokia izan zen. 1935eko maiatzerako eraikina prest zegoen (esan bezala 1935eko ekainean pilota-partidak jokatu ziren), baina kontuan hartu behar dugu 1934ko udako eta udazkeneko gertaerek eta ondoren etorri zen errepresioak, abertzaleen (eta ezkertiarren) jarduera politikoa asko mugatu zituela (agintariek euren zentroak itxi egin baitzituzten). 1935erako, Gobernuaren errepresioa leunduz joan zen eta halako zentroak berriro irekitzen hasi ziren, baina egia da, "zuhurtzia" artean nagusi zela. Beraz, 1935eko maiatzaren 19an, irekiera ospatzeko jai bat egin zen, inaugurazio ofiziala izan gabe. Inaugurazio ofiziala 1936ko uztailaren 18 eta 19ko astebururako utzi zen, baina altxamendua zela-eta, oso giro arraroan (espero baino jende gutxiagorekin) egin behar izan zen. Egun hartarako herri-bazkari bat eta gero lehendakari izan zen Jose Antonio Agirre, Manuel Iruxo eta Telesforo Monzon diputatuen hitzaldiak aurreikusi ziren, eta baita ere udal-banda ekartzea. Jaiak uztailaren 15ean, Gobernadore Zibilaren

Beasaingo Batzoki berriaren inaugurazio-bazkaria 1936-07-19an Batzokiko frontoian. (Argazkia: JZG, 124. or.)

[145] Beasaingo Udal Artxiboa. F011 karpeta, 26. dokumentua.
[146] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[147] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 58. dokumentua.
[148] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 59. dokumentua.
[149] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[150] Miren Barandiaranek 1935ko abuztuaren 22ko eta 1936ko urtarrilaren 1eko *El Día* egunkariaren aleak jartzen ditu baieztapen honen froga gisa.

aldetik babesa jaso zuen, baina alferrik izan zen[151]. Aipatu beharra dago, Florentzio Aspe erretoreak, gero guda-garaian eta guda ostean frankisten aldeko jarrera sutsua erakutsi zuenak, batzokia inauguratzean bedeinkatu eta goraipatu egin zuela[152].

Errepublika-garaian susperraldi handia izan bazuen ere, kontuan izan behar da Beasainen bertan ez zela alderdi nagusi bihurtu, normalean Beasainen hauteskundeak irabazten ez zituen alderdia zen. 1931ko udal-hauteskundeetan ez zuen zinegotzirik lortu. Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga, Alfontso Ibaibarriaga jeltzale historikoaren semeak kontatu digun moduan, "Beasainen errepublikanoak eta sozialistak ziren nagusi. Jeltzaleei indarra hartzea kosta egin zitzaien"[153]. Hala ere, pixkanaka indarra hartuz joan ziren, batez ere eskuinaren bizkar, Alfontso Ibaibarriagak esan zuen "karlisten ume denak gurekin ibiltzen hasi ziren". Ikusiko dugun fenomeno hori, Gipuzkoan nahiko arrunt bilakatu zen[154].

Alderdi hau klasearteko samarra zen eta, ikusi dugun bezala, langileak (ELA sindikatuan biltzen zirenak) zein goi-mailako jendea zegoen bilduta bertan. Adibidez, Alfontso Ibaibarriaga Beasaingo EAJko zuzendari ezaguna, langilea izan zen, Bernedo fabrikakoa. Bere seme-alabek esan zigutenez "beste sindikalistekin harreman ona zuen, sozialistekin, anarkistekin…, batez ere anarkistekin, oso jende irakurria zen eta, eurekin asko ikasi zuela zioen"[155]. Beste bat, gudari ibilitako Jose Luis Telleria izan zen, CAFen 13 urterekin lanean sartu zena[156]. Edota baita Joan Jose Aiesta Muxika ere, CAFeko langilea zena[157]. Beste batzuk ordea, "enplegatuak" ziren, adibidez, Banco Guipuzcoanoko kobratzaile zen Maximino Aranburu Otamendi[158]. Baina jende "prestigioduna" ere izan zen EAJn, adibidez medikuak: Zesareo Ugarte bera, "gure etxean jeltzaleak ziren" Zesareo Ugarteren alaba Arantza Ugarte Azkaratek kontatu zigun moduan[159]. Baita ere enpresari txikiak, adibidez, gerora fusilatua izan zen Viktoriano Oñatibia, tailer txiki baten jabe zena[160], edo Eusebio Aranburu Otamendi, zapatagintzako tailerra eta denda zituena[161]. Enpresari eta langileak talde berean biltzeak ekarri zituen halako arazo batzuk EAJ barruan eta aurreko kapituluan azaldu dugu zertxobait horri buruz. Oraingoan, arazo horiek Goierrin nolako eragina izan zuten ikusteko adibide bat jarriko dugu: Beasaingo batzokiaren inaugurazioa 1936an egin zenean, Beasaingoek Zumarragako Karlos Linazasoro "Altzeta" jeltzale ospetsua gonbidatu nahi izan zuten (hark zenbait hitzaldi eman zituen bai Beasainen eta bai Goierriko beste herri batzuetan). Hala ere, ordurako Linazasoro, enpresaria zena, langileekin lan-gatazkan aurkitzen zen, langileei soldata ez ziela igo nahi-eta, eta hori zela-eta, Urretxuko mendigoizale jeltzaleek Ibaibarriagari esan zioten Linazasoro gonbidatuz gero, eurak ez zirela etorriko inauguraziora[162].

Errepublika-garaian bazegoen beste alderdi abertzale bat: Eusko Abertzale Ekintza edo *Acción Nacionalista Vasca*. Bere ideologia ezker laikoan kokatu zen. Alderdi horrek, abertzaletasunaren barruan, Sabino Aranaren ideologiarekin haustura eragin zuen. EAE-ANVk EAJren katolikotasunarekin eta esentzialismoarekin eten egin zuen, eta sozialki programa aurrerakoiagoa zuen, nahiz eta postulatu marxistak edo klase-borrokakoak ez zituen onartzen. Beraz, Espainiako zentro-ezkerreko alderdi errepublikanoen parekidea zen abertzaletasunaren barruan, gizarte-aurrerapena defendatzen zuen alderdia zen, baina betiere posizio moderatuetatik (izan da EAE Ezker Abertzalearen aurrekari historiko gisa definitu duenik ere; ez da hau hori eztabaidatzeko tokia, baina nire aburuz, bi erakundeen artean badaude ezberdintasun nabariak, adibidez tradizio marxistaren inguruan; hori Ezker Abertzaleak historikoki aldarrikatu egin izan du, eta guda aurreko EAEk ez). EAEk, EAJk ez bezala, ez zion hauteskundeetara alderdi espainiarrekin (hots, ezkerreko alderdiekin) batera joateari muzin egiten "betiere, alderdi horiek gure herri-izaera ezberdinaren, bere autogobernuaren eta askatasun demokratikoen alde egonez gero". Hala, bai 1931n, zein 1936an ezkerrarekin koalizio ezberdinak osatu zituen alderdi horrek. Gipuzkoan Donostialdeaz gain, industriadun herrietan izan zuen presentzia alderdi horrek, baina ez Beasainen (bai ordea, Ordizian, 1931n EAJrekin koalizioan bi zinegotzi lortu baitzituen). Gure herrian EAEren presentzia ez zen ezertan antzeman[163].

---

151 Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.

152 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 91-93. or.

153 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-09-15ean.

154 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

155 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-09-15ean.

156 Patxi Lasa Imazi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

157 Eleuterio Aiestari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

158 Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. 2014-08-05ean.

159 Arantza Ugarte Azkarateri eta Maria Rosario Ugarte Sukiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-08-05ean.

160 Milagros Aranburu Muxikari egindako elkarrizketa. 2014-08-05ean.

161 Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-09-15ean. Garai batean, Eusebio Aranbururen zapatagintzako tailerra gauzak gordetzeko ere erabili zuten.

162 Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

163 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 101-102. or.

or.

Gipuzkoan pisu handia izan zuen beste alderdi bat, Monarkiaren garaian alderdi txiki samarra izan arren, Alderdi Sozialista izan zen. Aurreko kapituluan azaldu dugu Alderdi Sozialistaren ideologia, beraz hemen ez dugu errepikatuko; laburbilduz langile--interesak ikuspuntu marxistatik defendatzen zituen alderdia zela esan genezake; horrek, alderdi barruan alde erreformista edo moderatuaren (alderdi errepublikanoekin aliatzearen aldekoen eta II. Errepublika aukera gisa ikusten zutenen) eta alde erradikalagoaren (Alderdi Komunistarekin aliatzearen aldekoan eta II. Errepublika burgesa ahalik eta azkarren gainditzearen aldekoen) artean tentsioak eragin zituen, alderdiaren ideologia marxistaren interpretazio taktikoaren bi ikuspegi hauen arteko tentsioak kronikoak izan ziren II. Errepublikaren aldian. Euskal Herrian, gehienbat, alde moderatuaren aldeko jarrera ikusiko dugu; hori hainbat faktorerengatik izan zen: bai euskal buruzagi sozialistak ildo horretakoak zirelako (ildo horren burua, Indalezio Prieto, bilbotarra zen, baina Endrike De Frantzisko tolosarra ere aipatu beharra dago, azken horren eragina erabakigarria izan baitzen lehen kapituluan aipatu dugun sozialisten eta komunisten arteko banaketan, Gipuzkoako kide gehienak sozialistekin gelditzeko), Euskal Herrian (batez ere Bizkaian) Alderdi Komunistak indar handia zuelako eta horrek PSOE haiengandik banatzera bultzatzen zuelako, eta azkenik, alde "erradikalaren" buru zen Largo Caballerorekiko nolabaiteko mesfidantza zegoelako. Largo Caballero, Errepublikaren azken urteetan "sozialismo iraultzailearen" ordezkari gisa nabarmendu bazen ere, Primo de Riveraren garaian Diktadurarekin kolaboratu zuen (Laneko ministro-orde izatera iritsi zen) eta trukean PSOErentzat eta UGTrentzat abantaila politikoak lortu zituen. 1928ko ekainean PSOEk egindako Biltzar Nagusian, PSOEren "*Federación Vasco-Navarra*" (Hego Euskal Herriko Federazioa) izan zen Alderdiaren kudeaketa (hau da, Largo Caballerorena) kritikatu zuen federazio bakarra[164].

Alderdi Sozialista, garai horretan, Gipuzkoako hiru alderdi handienetako bat (jeltzaleekin eta karlistekin batera) izateraino hazi zen, baina hala ere, bere hazkundea, herri industrialetara mugatuta, pixka bat moteldu egin zen. Goierrin adibidez, Beasainen eta Ordizian soilik izan zuen presentzia[165], baina beste alde batetik Gipuzkoako herri handietan (Errenteria, Eibar, Arrasate, Irun, Hernani, Pasaia) puntako alderdia izan zen, adibidez, gure herrian, Beasainen, alderdi nagusia izan zen. Oro har, Gipuzkoako sozialistak, alderdi handia baina ez hegemonikoa izanagatik errepublikanoekin bat egiteko joera izan zuten, ezkerreko bi indarren artean jeltzaleei edota eskuinari nagusigoa lehiatzeko asmoz. PSOEren arrakastan, garbi dago UGTren presentziak paper garrantzitsua jokatu zuela, UGT Gipuzkoako langile-sindikaturik indartsuena baitzen 1931. urtean. Esan beharra dago UGTk PSOEk baino afiliatu gehiago zituela, baina hori ez da harritzekoa, UGT sindikatua izaki eta langileen tokiko eta berehalako onurengatik borrokatzean, helburu "abstraktuagoak" zituen alderdi politikoak baino erakargarritasun handiagoa zuelako. Bestalde II. Errepublika jartzea bezalako garaipen politiko batek (gogoratu errepublikanoek eta sozialistek koalizioan irabazitako hauteskunde batzuen emaitza izan zela) izen handia eman zien sozialistei eta baita ideia sozialistak gauzatzeko aukera posible zenaren itxaropena ere langile askori. Horren adibide dugu Espainian PSOEk izan zuen afiliazio-hazkundea, 1930ean 18.207 afiliatu soilik zituen eta 1933an 81.777 afiliatu[166]. Euskal Herriko eta Gipuzkoako sozialismoak goranzko olatu horren onurak ere jaso zituzten: Gipuzkoan 1930ean 200 bat afiliatu izatetik 1931 bukaeran 550 baino gehiago izatera pasatu zen, eta Jose Antonio Rodriguez Ranz historiagilearen aburuz, 1934an eta 1936an ere, gorako joera izan zuen[167]. Euskal Herrian, II. Errepublikaren hasieran 2.000 kide eta 24 elkarte zituen Alderdi Sozialistak, hala ere, Egigurenen arabera, "nahiz eta II. Errepublikan euskal sozialismoak PSOEren hazkundean parte hartu zuen", sozialisten kopurua Euskal Herrian beste tokietan baino gutxiago hazi zenez "PSOEren barruan euskal sozialismoaren pisua txikitu egin zen"[168]. Bestalde esan beharra dago PSOEren gizarte-oinarria, ia osorik, industriako langilez osatuta zegoela, baita Beasainen bertan ere, nahiz eta gure herrian, kurioski, bere irudirik handiena, Viktor Bernedo, enpresaria izan.

Beasainen bazen Elkarte Sozialista ere, aurreko kapituluan azaldu denaren arabera. Pablo Iglesias kaleko (gaur egungo Jose Migel Iturriotz) 12. zenbakian, Norte taberna zegoen eraikinean (gaur egun "Amore" pizza eta kebaben negozioa dagoen eraikinean) zegoen Elkarte Sozialistaren egoitza[169]. 1932ko uztailaren 27ko dokumentu baten arabera, Beasaingo Elkarte Sozialistaren zuzendaritzaren kide Julian Blanco lehendakaria, Anjel Gomez de las Heras lehendakariordea, Anastasio Menaza

---

[164] EGUIGUREN IMAZ, Jesus: *Historia del socialismo vasco (1886-2009).* Hiria. Donostia, 2009, 224-225., 227-228. eta 232. or.

[165] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 134. or.

[166] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 134. or.

[167] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 144-145. or.

[168] EGUIGUREN IMAZ, Jesus: *Historia del socialismo vasco (1886-2009).* Hiria. Donostia, 2009, 224-245. or.

[169] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 27. dokumentua. Anjel Lamata Villahozek esan digunez "egoitza Politena taberna egon zenaren gainean zegoen". Hala ere, Politena taberna ez zegoen Norte taberna zegoen tokian, haren parean baizik, gaur egun Basakana taberna dagoen tokian. Litekeena da Anjel Lamataren oroitzapenak bata bestearekin trukatu izana. Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.

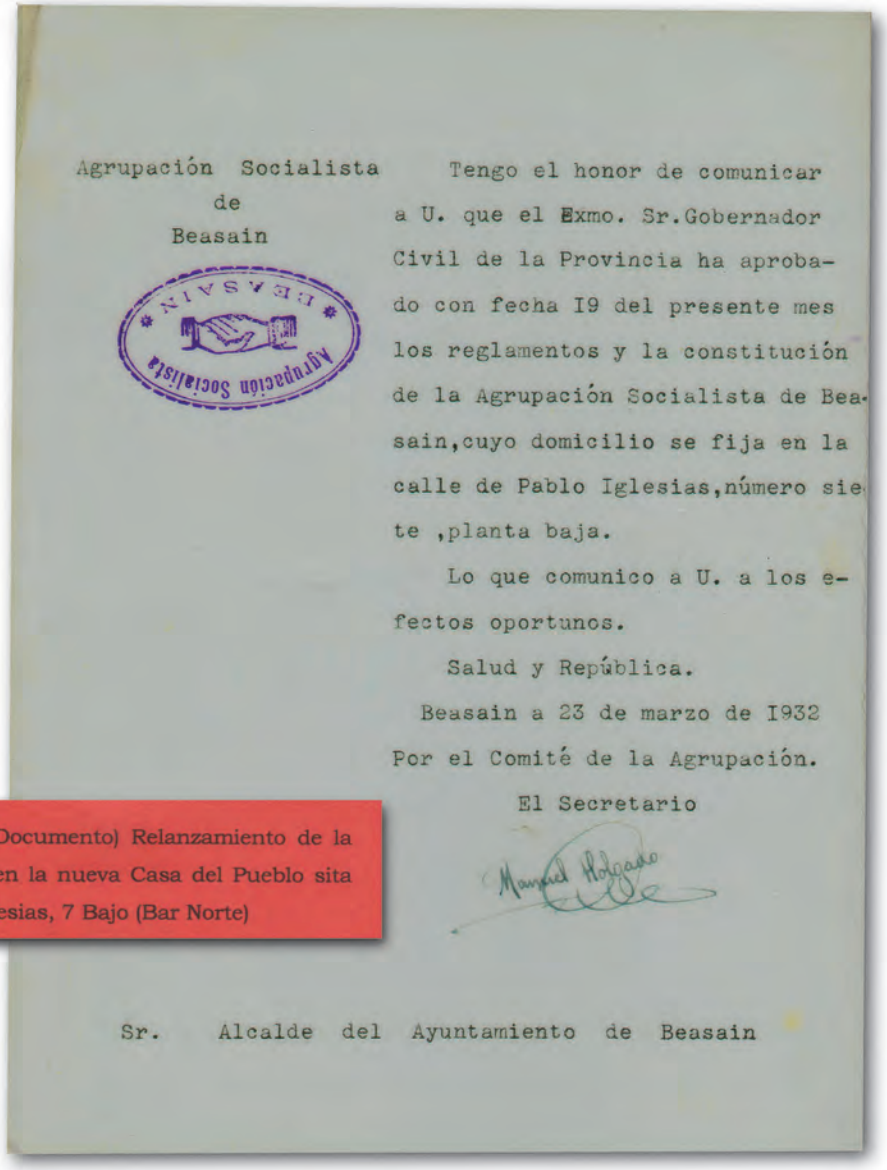

Agrupación Socialista
de
Beasain

Tengo el honor de comunicar a U. que el Exmo. Sr.Gobernador Civil de la Provincia ha aprobado con fecha I9 del presente mes los reglamentos y la constitución de la Agrupación Socialista de Beasain,cuyo domicilio se fija en la calle de Pablo Iglesias,número siete ,planta baja.

Lo que comunico a U. a los efectos oportunos.

Salud y República.

Beasain a 23 de marzo de I932

Por el Comité de la Agrupación.

El Secretario

Sr. Alcalde del Ayuntamiento de Beasain

8.- 1932/Marzo/23. (Documento) Relanzamiento de la agrupación socialista en la nueva Casa del Pueblo sita en la Calle de Pablo Iglesias, 7 Bajo (Bar Norte)

Beasaingo Elkarte Sozialistaren Estatutu berriak ofizialki 1932ko martxoan onartu ziren eta Herriko Etxea ere ireki zuten, Pablo Iglesias kalean (egungo Jose Migel Iturriotz kalean).
(Dokumentua: Beasaingo PSOEk utzia)

idazkaria, Liborio Macero diruzaina eta Migel Garbayo, Bizente Sanchez, Alfontso Olabe eta Maximo Garcia batzarkideak izan ziren[170]. 1934ko uztailaren 8an, zuzendaritza berria aukeratu zuen Elkarte Sozialistak, lehendakari Antonio Menaza Bermudez jarriz (beraz bera izan zen sozialisten ordezkaria 1934ko gertakariak gertatu zirenean)[171], lehendakariorde Agapito Noriega, idazkari Balentin Gonzalez, idazkariorde Joan Lopez, kontuen ikuskatzaile Laureano Rodriguez eta Endrike Sanchez eta batzordekide Aurelio Garcia eta Manuel Sanzo[172]. Hala ere, badago 1936ko apiril-maiatzetako dokumentu bat, Beasaingo Elkarte Sozialistako lehendakari gisa Julian Blancok sinatuta azaltzen dena[173]. Beste kide batzuk ere agertu zaizkigu, adibidez, Anjel Lamata Villahozen arabera, "nire aita, Frantzisko Lamata, sozialista zen, Beasainen mugimendu sozialista zuzentzen zutenetariko bat[174]". Edo baita ere Rafael eta Valerio Polo Carrascal, gero gudari ibili ziren anaiak (Valerio Kantabrian fusilatua izan zen): "gure familian sozialistak, UGTkoak ziren" dioskue Rafael Poloren alaba Alicia Polok eta honen seme Mikel Apaolazak[175]. Baita ere CAFen lan egiten zuen Anjel Ruiz de Apodaka, gudaria halaber[176]. Errepublika-garaian Elkarte Sozialistak bere kabuz (hau da, UGTren lan sindikala alde batera utzita) egindako jardueraren lehenengo aztarnak 1932. urtean ditugu. Jakin badakigu urte hartan, Beasainen batzar batzuk egin

[170] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.
[171] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.
[172] Beasaingo Udal Artxiboa. 171. karpeta, 26. dokumentua.
[173] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 14. dokumentua.
[174] Amaia Alonso Garateri, Jose Maria Alonso Lamatari, Sara Alonso Lamatari eta Anjel Lamata Villahozi eginiko elkarrizketa. Donostian, 2014-07-17an.
[175] Alicia Polori eta Mikel Apaolazari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean. Bi anaiek otarregile gisa egiten zuten lan, Ezkiaga auzoan.
[176] Pako Ruiz de Apodakari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.

or.

Beasaindar talde bat, tartean Errepublika garaian Beasaingo Elkarte Sozialistako lehendakari zen Antonio Menaza Bermudez azaltzen da. (Argazkia: Beasaingo PSOEk utzia)

zituztela, uztailaren 27an eta abenduaren 10ean. Bi batzar horiek Gobernadore Zibilaren baimena izan zuten. Horrez gain, euren lokaletan hitzaldiak eta abar egiten zituzten[177]. Lehen kapituluan esan bezala, sozialismoa langile-mugimenduari lotutako alderdi bat izan zen, batez ere UGT sindikatuari lotutakoa. Sindikatu hori Beasainen 1917tik antolatua bazegoen, ere, Errepublika -garaian hazi zen, sekzio berriak sortuz, adibidez, 1934an, Altzari Langileen Sindikatua sortu zen Beasainen[178] (gogoratu behar dugu Beasainen altzari-fabrikak bazeudela, Eskisabelena esaterako). UGTn garrantzitsuena zen sektorearen, Sindikatu Metalurgikoaren, tokiko adarraren ordezkariak, Beasainen Gumersindo Capa Mendizabal lehendakaria (ordiziarra berau) eta Antonio San Martin San Bizente idazkaria izan ziren[179]. Hala ere, 1935eko urriaren 23ko beste dokumentu baten arabera, berriro aldatu zen zuzendaritza. Dokumentu horren arabera, Metalurgiako Sindikatuak 350 bazkide zituen. Bertako lehendakari Julian Blanco zen, idazkari Antonio San Martin, idazkariorde Tiburtzio Lopez, diruzain Jose Miralles, kontu-arduradun Benigno Gomez, eta zuzendaritza-batzordeko kide soil Ambrosio San Bizente eta Nicolas Palacios[180]. Ikusten dugunez, UGT sindikatuko lehendakari izan aurretik, Julian Blanco bera Elkarte Sozialistako lehendakari izan zen, beraz, argi eta garbi dago Alderdi Sozialistaren eta UGTren arteko lotura[181]. 1936an, ordea, Tiburtzio Lopez Rodriguez agertzen zaigu Sindikatuko lehendakari gisa[182].

Elkarte Sozialista, alderdi barruko edota ideologiaren arloko ekintzak egiteaz gain, herriko aferez ere kezkatzen zen eta udalean zinegotzi sozialistak oso aktiboak izan ziren, euren jardun-mailagatik nabarmenduz. Arreta-guneetako bat, hezkuntza eta zehazki eskola publikoen funtzionamendua zen. Eskola publikoek ikastoki duinak izateaz ere kezkatzen zen, 1932ko ekainaren 27ko idatziak frogatzen duen legez. Idatzi horretan eskola publikoetan ematen zen pilaketa salatu zuten[183]. Hezkuntza publikotik at, hezkuntza pribatuan zegoen egoeraz ere iritzia plazaratzen zuten beasaindar sozialistek: 1932ko martxoan eskola kristauei subentzioa kentzea eskatu zuten, “han, irakasleek umeen paparretatik Errepublikaren ikurrak bortizki erausten dituzte-eta”[184]. Afera honi buruz esan, 1936ko apirilean, itzuli zirela Sozialistak udalera Ezker Errepublikanoarekin batera eta beste mozio bat aurkeztu zuten, eskola erlijiosoei subentzioak kentzea eskatuz. Sozialistek eta errepublikanoek salatzen zutenez, Beasaingo Udalaren 1936ko aurrekontuetan (1935. urtearen bukaeran egin ziren, artean alkate Manuel Perez eskuindarra zela), “bestelakoak” atalean, eskola erlijiosoak subentzionatzeko dirua jarrita zegoen; lekaimeen haur-eskolan

[177] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.
[178] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[179] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 27. dokumentua.
[180] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 57. dokumentua.
[181] Blanco 1936ko Gudan hil zen, Rusia batailoiarekin borrokan ari zela.
[182] Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 45. dokumentua.
[183] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.
[184] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

erlijioso bat egotea (udalarena ere egonda) eta udal-lokaletan egonik "erlijio-ekitaldiak" egitea salatu zuten (udalarena zen eraikinean zegoen lekaimeen haur-eskolan lekaimeek ematen zizkieten eskolak umeei). Aldi berean, Garinen auzo-eskola berria hainbat arinen egitea eskatu zuten "Garingo umeak ezin baitira eskolara joan"[185]. Ekainean antzeko kexu bat azaldu zuen Elkarte Sozialistak, gainera kasu honetan "eskola berriak" (Martina Maiz kalekoak) oso irismen txarra zuela salatuz eta arazo hori konpontzea eskatuz[186]. Udalak, 1936ko maiatzaren 2an, Viktor Bernedo sozialista alkate zela, halako eskakizunei baiezkoa eman zien, udal-eskoletan erlijiosoek haur-eskolako umeei klaseak ematea debekatuz, Garinen eskola bat egiteko konpromisoa hartuz eta hurrengo urterako aurrekontuetan (udal horrek ez zuen aurrekontu horiek egiterik izan, Guda sortu zutelako) eskola erlijiosoentzako zeharkako kontusailik ez jartzeko konpromisoa ere hartuz[187]. Mozio hori gehiengo zabalez onartua izan zen (Restituto Urteagak soilik bozkatu zuen aurka). Hala ere, kontuan izan behar dugu, udal-talde ezkertiar horrek 1932an, eskola erlijiosoei subentzioa kentzeko proposamenari uko egin ziola eta subentzioa "murriztu" soilik egin zietela. Joera-aldaketa hori bi arrazoirengatik uler daiteke: 1933an Kongregazio Katolikoei hezkuntzan aritzea debekatzen zien legea atera izana (Beasaingo eskola erlijiosoak "eskola pribatu" arrunt bihurtu ziren ofizialki eta irakasleek, eskolak emateko, fraide-jantzia edo lekaime-jantzia kendu egin behar izan zuten), eta bestetik, 1936ko giro politikoaren polarizazioa.

Los que suscriven Presidentes y Secretarios que integran la Casa del Pueblo, a Vds. con el debido respeto tienen el honor de exponer lo que a continuacion se expresa:

Cercana la fiesta del 1º de Mayo en la cual se celebra la Fiesta del Obrero es por lo que nos dirigimos a Vds. en demanda de que veriamos con agrado que dicho dia tarde y noche tocase la Banda de musica unos bailables en la Calle J.M. Arana frente al domicilio Social para esparcimiento del Pueblo Trabajador para asi celebrar su fiesta.

V9ra Ud. muchos años para bien de la Republica.

Por las Juntas Directivas que componen la Casa del Pueblo

El Presidente — El Secretario
El Presidente — El Secretario
El Presidente — El Secretario
El Presidente — El Secretario
El Presidente — El Secretario
El Presidente — El Secretario

U. G. T. Federación Provincial Obreros de la Tierra VILLAFRANCA (Guipúzcoa)

Sindicato Provincial de Obreros de la Madera de GUIPUZCOA

SINDICATO PROVINCIAL Carro Metálico Guipúzcoa U. G. T. Villafranca Beasain

Sr. Alcalde Presidente de la N. y L. Villa de Beasain

Beasain 9 Abril 1934.

12.- 1934/Abril/9. (Documento) Componentes de la Casa del Pueblo de Beasain. La Agrupación Socialista, comparte sus locales con cinco federaciones sindicales de la UGT en la localidad: Federaciones del mueble, de carroceros, sindicato metalúrgico, ferroviario y de trabajadores de la tierra. El pequeño local de la calle Pablo Iglesias, era un hervidero donde los trabajadores se organizaban para mejorar sus condiciones de vida y de trabajo.

Beasaingo Alderdi Sozialistaren eta UGTko adar ezberdinen lehendakari eta idazkariak 1934an.
(Argazkia: Beasaingo PSOEk utzia)

[185] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 14. dokumentua.
[186] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 08. dokumentua.
[187] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 21. dokumentua.

or.

Elkarte Sozialistaren beste kezka bat langabeen egoera izan zen eta hainbat proposamen aurkeztu zituzten langabetuen egoera hobetzeko. Norabide horretan, 1932an, Loinatz jaietarako jarri beharreko udal-aurrekontua ezabatzea eskatu zuten, diru hori langabetuak laguntzeko erabil zedila eskatuz. Kasu horretan, udalak jaietarako aurrekontua erdira jaistea onartu zuen, baina ez erabat kentzea "jaiek Beasaina kanpotar asko ekartzen dituztelako eta horrek herriko merkataritzari on egiten diolako"[188]. 1933ko martxoaren 9an alkateari bidalitako eskaera batean, langabeek medikua eta botikak dohainik izatea eskatzen zuten eta mozio hori Pedro Lasa zinegotzi sozialistak defendatu zuen udalean[189]. Baina eskaera horrek ez zuen erantzun baikorrik izan eta 1933ko martxoaren 20ko udal-bilkuran, udalak, gastu horiek udalaren esku izatea garestiegia zela erabaki zuen, udalak jada "hamar familia pobre" eta "eskaleak" ere artatzen zituela gaineratuz[190]. 1936ko urtarrilean Metalurgiako Langileen Sindikatuak eskaera egin zion Beasaingo Udalari, langabeen poltsatik hartuta lan egiten zuten langileek egunean zazpi pezetako jornala kobratu ordez, zortzi pezetakoa kobra zezaten, langileek hori kobratzen baitzuten[191]. 1936ko apirilean beste eskaera bat egin zuten langabeek, Langabeen Poltsan zeudenak udalak herri-lanetarako kontratatzerakoan, astean 44 ordu baino gehiago ez zezatela lan egin, horrela lana langabe gehiagoren artean bana zedin[192].

Anarkistek (Metalgintzako Sindikatu Bakarra deitutakoa, CNTri lotua) ere presentzia izan zuten Beasainen, hasierako mitinaz harago. Antza denez, haien egoitza Ordizian zegoen (1933ko eragileen arteko bilera bateko aktak "Ordiziako Metalgintza Sindikatua" aipatzen du[193]) baina 1935eko urrian Beasainen aretoa irekitzea lortu zuten. Litekeena da, ordura arte zabaldu ez izana 1934ko iraultzaren osteko errepresioaren ondorio izatea[194]. 1932ko apirilean Merkatu-plazan batzar ireki bat egiteko eskaera egin zuten, baina baimen hori ukatu egin zitzaien udaletik eta, horren ordez, batzarra anarkisten aretoan egiteko esan zitzaien. Esan beharra dago, anarkistak (eta komunistak) 1932an Gobernu ezkertiarraren ildo erreformistaren aurka zeudela, eta Gipuzkoako langile-gatazka ia guztiak, eurek sustatuak izan zirela[195].

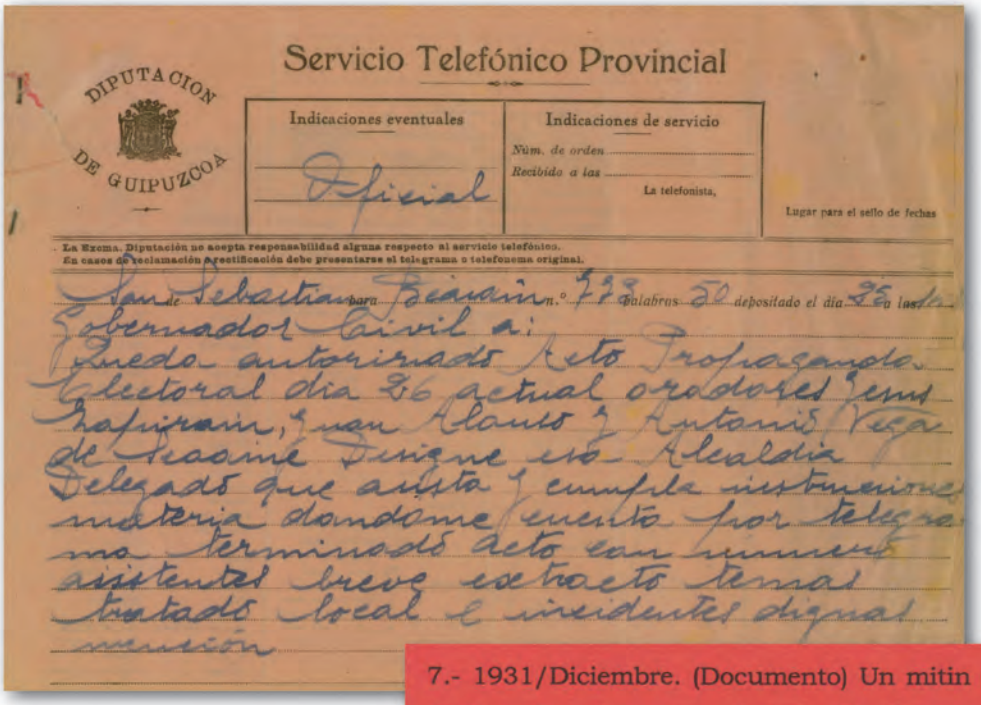
Servicio Telefónico Provincial

DIPUTACION DE GUIPUZCOA

Indicaciones eventuales: Oficial

Indicaciones de servicio: Núm. de orden ..... Recibido a las ..... La telefonista,

Lugar para el sello de fechas

La Excma. Diputación no acepta responsabilidad alguna respecto al servicio telefónico. En casos de reclamación o rectificación debe presentarse el telegrama o telefonema original.

San Sebastian de para Beasain n.º 778 palabras 50 depositado el día 26 a las

Gobernador Civil ai
Queda autorizado Acto Propaganda
Electoral dia 26 actual oradores Jesus
Rafirain, Juan Alonso y Antonio Vega
de Tracine Previene esa Alcaldia
Delegado que asista y cumpla instrucciones
materia dandome cuenta por telegra
ma terminado acto con numero
asistentes breve extracto temas
tratados local e incidentes dignos
mención

7.- 1931/Diciembre. (Documento) Un mitin en la plaza de Beasain reúne a mas de un millar de personas.

1931ko abenduan Beasainen mitin bat emateko baimena azaltzen duen dokumentua. (Dokumentua: Beasaingo PSOEk utzia)

[188] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[189] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 18. dokumentua.
[190] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 18. dokumentua.
[191] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[192] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[193] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.
[194] Beasaingo Udal Artxiboa. 138. karpeta, 32. dokumentua.
[195] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 36. dokumentua.

Komunistez berriz, aipatu beharra dago 1935ean sortutako *Euzkadiko Partidu Komunistaren* idazkari nagusia Jesus Larrañaga "*Goierri*" Beasainen bizi zena zela (berez Urretxun jaioa), eta pertsona horrek Beasainen ospe handia izan arren, komunisten presentzia txiki samarra izan zen gure herrian. Beasainen, presentzia komunista antolatuaren inguruko lehen zantzuak 1936ko uztailaren 10ean agertzen dira, Guda hasi baino astebete lehenago *Lateŕiarteko Sorospen Goŕija*[196] (*Socorro Rojo Internacional*) sortu zenean. Erakunde hori presoak babesteko erakundea zen; garai hartan Beasaingo eta Goierriko preso guztiak aske ziren, baina 1934-1936 artean izandako kartzelatzeek asko astindu zuten Beasaingo herria[197].

Komunistek, Gipuzkoan, lehen kapituluan esan bezala, herri industrialetan izan zuten presentzia, Donostialdean, Irunen, Tolosan eta Eibar inguruko gunean[198]. Beraz, Beasain salbuespena izan zen, hemen alderdi horrek ia presentziarik izan ez zuelako, nahiz eta Jesus Larrañaga gipuzkoar eta euskal komunisten liderra Beasainen bizi zena izan. Alderdi Komunistak kide gutxi samar zituen Gipuzkoan (1933ko hauteskundeetan 2.330 boto soilik izan zituen) eta ekintzaile oso gogorrak izan arren, sindikalgintzan batez ere, Pasaiako arrantzaleen sindikatua eta Donostiako Tokiko Langile Elkarteen Federazioa kontrolatzera iritsi zen (Alderdi Komunistaren barneko gaitz bat izena bera zen eta Errepublika-garaiko azken egunak iritsi arte, liderren ospea ez zen gai izan militante-kopurua handitzea lortzeko[199]). Jesus Larrañagaren familiak, zehazki bere iloba Miren Atxagak kontatzen digun bezala: "Gipuzkoan Alderdi Komunista ez zen oso handia, batez ere donostialdean zuen indar handia. Pasaian adibidez oso indartsua zen, hango arrantzaleek Jesus Larrañaga oso maitatua zuten"[200]. Langile Elkarteen Tokiko Federazioak Donostiako Portu kalean zuen egoitza, Joanito Kojua jatetxearen aurrean[201]. Erakunde horren barruko borroka handia izan zen komunisten eta sozialisten artean, ospe handiko erakundea baitzen Federazio hori. 1924an komunisten presentzia oso nabarmena zen, jada eta komunisten eragina handi samarra izan zen, Federazioa sozialistek kontrolatutako UGT sindikatutik irten egin baitzen. Hala ere, garai horretako Diktadurak, oso toki gutxi uzten zuen lan politikoa egiteko, eta Donostiako Langile Elkarteen Tokiko Federazioak 1931ra arte itxaron behar izan zuen garatu ahal izateko. 1931n egin zuen bileran gehiengo komunista bat aukeratu zuen Federazio horrek (Asensio Arriolabengoa lehendakari zela)[202], sindikalismo komunista gipuzkoarraren eustoin nagusi bihurtuz. Oso nabarmena izan zen komunisten militantzia sindikalaren indarra, Alderdi erlatiboki txikia izanda, gipuzkoar sindikalgintzan eragin handia izan zuten. Guztira 12 tokiko elkarte zituzten, 1.237 langile ordezkatuz (Sebastian Zapirainek emandako zenbakiak dira, PCErentzat ofizialak, Sebastian Zapirain PCEko politika sindikalaren arduradunetako bat izan zen-eta)[203]. Arlo horretan, komunistek Donostian oso lan sindikal indartsua egin zuten, ospe handia irabaziz; horrela langabeak birkokatzea, eurentzako udal-jangela sozialak sortzea eta beste lorpen batzuk burutu zituzten[204]. Hala ere, sozialistekiko eta anarkistekiko lehen urteetako etsaigo politikoa arlo sindikalean ere antzeman zen, komunisten arabera, haiek "langileen batasuna oztopatu" egiten baitzuten[205].

Komunistek sozialistekiko zuten beste ezberdintasun handi bat propagandan erabiltzen zen hizkuntza izan zen. Komunisten artean, euskararen erabilpena askoz ere handiagoa zen; bai mitinetan, zein idatzizko komunikazioan, zein prentsan (1933an hasi ziren Euskadi Roja larunbatero ateratzen). Garai hartan asko erabilitako propaganda-modu bat, Jose Antonio Egidoren arabera, komunistek askotan sagardotegietan eta tabernetan, euskal abestiak abestea izan zen, bertan bilduekin kidetu eta hala propaganda banatzeko[206]. Jesus Larrañaga Beasaingo buruzagiaren euskaltzaletasuna oso nabarmena izan zen, 2015ean bere alaba Rosa Larrañagak eta bere iloba Miren Atxagak kontatu zigutenaren arabera "euskara berarentzat (Jesus Larrañagarentzat) oso garrantzitsua zen. Hizkuntza barrenean zeraman, biziki maite zuen. Mitinetan batez ere euskaraz hitz egiten zuen, erdaraz ere bai, baina euskaraz gehiago"[207].

---

[196] Hori zen garai hartako ortografiaren arabera, euskaraz erabiltzen zuten izena.

[197] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 16. dokumentua.

[198] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 147. or.

[199] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 75. or.

[200] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-06-26an.

[201] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2 zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 34-35. or.

[202] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 286-290. or.

[203] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 286-292. or.

[204] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2 zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 53-54. eta 60. or.

[205] Zapirain anaien arabera, ildo hori Bilbotik ezarria izan zen, Gipuzkoako komunisten artean sozialistekiko eta anarkistekiko elkarlanerako joera handiagoa izan zen. EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2 zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 53-54. eta 60. or.

[206] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2 zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 31-32. or.

[207] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

or.

Alderdi honek Errepublikaren garaian, bi epe oso ezberdin izan zituen: motzean esanda, bata 1931-1933 epean koka dezakegu (hots, "biurteko eraldatzailean", Gobernuan ezkerreko indarrak egon ziren erarekin bat etorri zen) eta bestea, 1934-1936 epea (hots, "biurteko beltzean"; Gobernuan eskuineko indarrak egon ziren epean, eta horren osteko Herri-frontearen epearekin bat etorri zena). Lehenengo epean, Alderdi Komunistaren ildoa Errepublikaren aurkakoa izan zen, Errepublika burges gisa ikusten zuelako, eta beste ezkerreko indarrekin ez zuen batere elkarlanik egin nahi izan. Hori azaleratzen du Gipuzkoan lehenengo biurteko horretan gertatu ziren greba gehienen atzean komunistak (eta anarkistak) egon izanak, beste ezkertiar alderdiak Gobernuan zeudela eta beraz ordenarekin nolabaiteko konpromisoa zutela, komunisten ildoa Errepublika beste Estatu kapitalista bat bezala tratatzea izan zen[208]. II. Errepublikaren etorrera zela-eta antolatu zituzten mitinetan, beste alderdi ezkertiarrek Errepublikaren etorrera ospatu zuten bitartean, Alderdi Komunistak "Errepublika Sobietarra" eskatzen zuen, baita Euskal Herrian ere. Apirilaren 14an bertan, Donostian, komunistek manifestazio bat egin zuten bandera gorriz josia, Beasaingo Jesus Larrañaga buru zela, "Errepublika burgesaren aurrean, langile eta nekazarien Errepublika" defendatzen zuen. Bilbon kartzela asaltatu zuten, preso batzuek aske utziz[209]. Madrilen, eraikinak asaltatuz "Errepublika sobietarra" ezarri nahi zuen manifestazio txiki bat antolatu zuten, herritar gehienek II. Errepublikaren etorrera ospatzen zuten bitartean[210]. Ildo hori, parte batean, norbere indarrak gainestimatuta azal zitekeen, baina bestetik, baita errepublika-zaletasunak Alderdiko kideak eta aldekoak ez tronpatzeko modu gisa ere, Alderdiaren izaera ideologikoa eta helburuak ondo markatzeko modu gisa. Orduko Alderdiaren idazkari Jose Bullejosek (1932an kargugabetua izan zen) esan zuen bezala, "harro sentitzen ginen korrontearen aurka igerian ari ginelako"[211]. Ildo horren erakusgarri izan zen komunistek zuzendu zuten 1931ko maiatzeko Pasaiako arrantzaleen greba eta ondorengo istiluak, polizia-indarrek sei langile hil zituztenekoa. Euskadi Roja egunkariak 1933ko apirilaren 15ean argitaratu zuen Alderdi Komunistaren ildoa eta ildo horren arabera, Errepublika uzkaildu, Errepublika kudeatzen zuten alderdiekin harremanak eten, amnistia, autodeterminazioa, lurren banaketa, armada eta guardia zibila desarmatzea eta abar eskatzen zuten, hau da, garaiko Errepublikarekiko haustura[212]. Noski, horrek oso errepresio gogorra ekarri zuen komunisten gainera. Hala kontatzen digu Larrañagaren iloba Miren Atxagak: "Jesus ia beti kartzelan zegoen". Baina karisma handiko gizona zela ere esan behar dugu, Atxagaren arabera "hango poliziek ere errespetu handia baitzioten"[213].

1934an, eskuina Gobernura iristean eta langile-klasearen egoera okertzerakoan, komunistek sozialistekin edota anarkistekin elkarlana egitearen aldeko jarrera zabalagoa erakutsi zuten eta hori erakusten dute 1934an sozialistek eragindako langileen altxamenduan edo 1936ko Herri-frontean parte hartzea[214]. Beste alde batetik berebiziko garrantzia izan zuen 1935eko Internazional Komunistaren Kongresuak, zeinak faxisten aurkako beste indarrekin elkarlana egiteko deia egin zuen[215]. Auzi nazionalaren inguruan ere bi epe horien ezberdintasuna asko nabaritu zen: lehen epe horretan, Estatutua idatzi eta bozkatu zenekoan, Alderdi Komunista Euskal Estatutuaren aurkakoa izan zen, "Euskal Herriaren askapen nazionala ekartzeko balio ez zuelako" eta "espainiar inperialismoa betikotzen zuelako". Hala, 1933ko azaroko erreferendumean komunistek ezezko botoa eman zuten. Hala ere, gerora, 1933an bozkatutako Estatutua eskuineko Gobernuak blokeatu zuenean, bere politika moderatzearen ondorio gisa, Alderdi Komunistak Estatutu horrekiko bere posizioa aldatu eta berau indarrean jartzearen alde egin zuen.

1935eko ekainean *Euzkadiko Partidu Komunista* ofizialki sortu zen. Ordura arte, Gipuzkoako komunistak PCEren Gipuzkoako Federazioaren barruan zeuden antolatuta. Bertako buruak, Larrañagaz gain, "(Rikardo) Urondo, (Joan) Astigarribia, Cuenca eta (Agustin, Luis eta Sebastian) Zapirain anaiak izan ziren" Rosa Larrañaga eta Miren Atxagaren hitzetan[216]. Alderdi Komunista, Sozialista bezala, batez ere langile-giroetan zen indartsua. Gipuzkoar komunisten zalantzagabeko burua Beasainen bizi zen Jesus Larrañaga Txurruka urretxuarra izan zen, Lapurdiko Bokaletik itzuli ondoren. Hala ere, Larrañaga ez zen Beasainen bizi izan orduan, Donostian baizik[217]. Ordurako, Donostian, Alderdi Komunistak 90 kide zituen, Jose Antonio Egidoren arabera[218].

---

[208] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 51-55. or.

[209] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 51. or.

[210] Manifestazio hori, Alderdi Komunistaren jarraitzaile-kopuru txikia zela-eta, sinbolikoa besterik ez zen izan. MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 51. or.

[211] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 40-41. or.

[212] *Euskadi Roja*, 1933-04-15koa.

[213] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Garateri egindako eklarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[214] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 79-80. eta 89-93. or.

[215] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 90-91. or.

[216] Rosa Larañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[217] Bere alaba Rosa Larrañaga Agarristak ere kontatzen du: "Gu ez gara sekula Beasainen bizi izan": Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[218] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 40. or.

Zenbaki horiek Jose Antonio Rodriguez Ranzek ematen dituenak baino handiagoak dira, zeinaren arabera, 1934an Gipuzkoa osoan 70 kide besterik ez zituzten[219]. Euzkadiko Partidu Komunista propioa sortzeko mugimenduak urte batzuk lehenagotik datoz (1933an Euskadi Roja egunkaria argitaratzen hasi ziren euskal komunistak[220]); nahiz eta Joan Astigarribia pasaitarraren arabera, hura sortzerakoan, paradoxikoki, Espainiako Alderdi Komunistak, PCEk, bere eragina handitu egin zuen euskal komunisten barruan (aurretik herrialde bakoitzak bere federazioa zuen). Gainera, Jesus Larrañaga "*Goierri*", nahiz eta idazkari nagusi gisa jarri, PCEko Komite Zentralean sartzean, Euskal Herritik eta bertako komunistengandik praktikoki aldendu egin zuten, EPKren autonomia txikituz. Egidoren arabera, horrek "traba" egin zien euskal komunistei[221]. Alderdi Komunista Euskal Herriaren arloan antolatzeak ez zuen berez euskal autodeterminazioaren inguruko diskurtso-aldaketarik ekarri, jada aurretik komunistek hura defendatzen baitzuten. 1931n, adibidez, Internazional Komunistako[222] lehendakari zen Dimitri Manuilskik azaldu zuen "Euskal Herriko, Kataluniako zein Galiziako langileek bat egin behar dute Espainiako langileekin batera autodeterminazio- eta independentzia-eskubidea lortzeko eta espainiar inperialismoaren hondarretan, iberiar errepubliken federazioa lortzeko": Larrañagak berak, 1931n "euskal abertzaletasuna iraultzaren palanka bihurtzea lortu behar dugu" esan zuen[223], eta 1935ean, Calvo Sotelo eskuindarraren adierazpen batzuei erantzunez, "Espainia gorria Espainia puskatua izango da; ezen espainiar inperialismoak zanpatutako nazioei independentzia emango die"[224]. Dolores Valverde irakasleak, EPKren ildoa, Larrañagaren pean, "ezkerreko abertzale" bezala deskribatu izan du[225]. Alderdi Komunistak, euskal autodeterminazioaren alde egiterakoan, sozialisten eta errepublikanoen "espainiartasuna" behin eta berriz kritikatu zuen, euskal eskubideen aldeko borroka eta EAJren politika bereiziz. Espainiako ezkerrak bi faktore horiek parekatzea espainiar chauvinismotzat jotzen zuten komunistek[226]. Euskal eta gipuzkoar komunistentzat, nazio-askapena, iraultza sozialistaren beharrezko osagarria zen[227]; beraz, Alderdi Komunistaren ustez, "errepublikanoak, sozialistak eta anarkistak ari diren moduan aritzea, Euskadiren askatasun nazionalen aurka aritzea eta kontrairaultzaile izatea da"[228]. Komunisten arabera, Euskadiren nazio-askapena ez zen EAJren aldetik inoiz etorriko, horrek "euskal burgesiaren ordezkari" gisa, ez baitzuen inoiz espainiar kapitalismoaren kontra borrokatuko[229].

Bestalde, gipuzkoar komunistak presente egon ziren PCEko goi-karguetan, Jesus Larrañagaz gain, Sebastian Zapirain donostiarrak eta Joan Astigarribia pasaitarrak ere karguak izan zituzten PCEren barruan. Bai Larrañaga eta bai Zapirain Sobietar Batasunera, Moskura joan ziren militante komunista gisa trebatzera[230]. Beasaindarra bidaia hartatik "oso pozik, maiteminduta" itzuli omen zen, bere alaba Rosa Larrañagak eta iloba Miren Atxagak kontatu zutenaren arabera[231].

Aipatu behar dugu baita ere, 1934ko ekainean, Beasaingo eta Ordiziako Udal Langileen Elkartea (*Asociación de Dependientes Municipales de Beasain y Villafranca*) izeneko sindikatua sortu zela, zein ideologiakoa zen ez badakigu ere[232].

Eskuinari dagokionez, Beasainen eta Gipuzkoan alderdirik indartsuena karlistena izan zen Errepublika-garaian (monarkiko alfontsotarrak Gipuzkoa osoan galdu zuten euren indarra). Karlisten alderdia, 1931n, barne-zatiketek ahuldurik hilzorian zegoen, bai Gipuzkoan eta baita Espainiako Estatuan ere "joana zen eta itzuliko ez zen gizarte mota baten ordezkari" gisa ikusia baitzegoen, ideologiaren transmisio-kate ia bakarra familia zuela. Gainera karlismoak, ikurtzat zuen dinastia-borroka aparte utzita, defendatzen zituen aldarrikapen "sozial" gehienak (foruak, euskaltzaletasuna, baserritarren defentsa oligarkiaren

---

[219] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 146. or.

[220] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 52. or.

[221] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 73-74. or.

[222] Lehen kapituluan azaldua dugu Internazional Komunista zer zen, munduko Alderdi Komunista ezberdinak biltzen zituen koordinazio-organoa.

[223] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren Kultura Batzordea. Beasain, 1993, 50. or.

[224] Calvo Sotelo buruzagi eskuindarrak, "Espainia puskatua baino lehen nahiago dut Espainia gorria" esan zuen.

[225] VALVERDE, Dolores: *Historia de Guipúzcoa*. Txertoa. Donostia, 1984, 181. or.; eta EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 66. or.

[226] *Euskadi Roja*, 1933-05-13koa.

[227] *Euskadi Roja*, 1933-06-17koa.

[228] *Euskadi Roja*, 1933-07-01ekoa; eta 1933-07-22koa. Azken horretan, anarkistei erantzunez, euskal komunistek "euskaldunak, katalanak eta galiziarrak ez dira espainiarrak; euskaldunak, katalanak eta euskaldunak baizik" esan zuten. 1933-08-19ko *Euskadi Rojan*, aldiz, "inperialismoa" eta "herri zapalduen askatasunen aurka" egotea sozialistei egozten diete.

[229] Argudio hau komunisten prentsan behin eta berriz errepikatua izan bazen ere, deigarria egiten zaigu 1934ko maiatzaren 5ean egin zuten adierazpena; haren arabera, Sabin Aranaren abertzaletasuna "sentimentala" eta "bat-batekoa" zen, baina askapenerako antzua, "euskal burgesiari ezinezkoa zena, eskatzen baitzion, hots, "espainiar burgesiaren kontra borrokatzea". (*Euskadi Roja*, 1934-05-05).

[230] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: Jesus Larrañaga. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 50. eta 73-74. or.

[231] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[232] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 58. dokumentua.

or.

aurrean) eskuinean jaio zen beste indar herrikoi batek, EAJk hain zuzen ere, defendatzen zituen eta modu askoz ere errealistagoan gainera (aldarrikapen horiek euskal nazioarekin edo euskaltzaletasunarekin lotzeak "benetako dinastiarekin" lotzeak baino itxura errealistagoa ematen zien). Baina Errepublika-garaian susperraldi bat izan zuen karlismoak ere, ezarri berri zen erregimen errepublikanoaren aurkako mezua gogorren zabaltzen zuen alderdia izaki. Karlismoaren barruan 1920ko hamarkadan agertutako hiru joerak, Errepublikaren etorrerarekin batera berriz bildu ziren alderdi bakarrean. 1931rako zentro karlista guztiak berriro biziberritu ziren (Goierrin zeudenak, Beasaingoa, Ordiziakoa, Lazkaokoa eta Itsasondokoa barne)[233]. 1932 eta 1934 artean Olaberria, Zaldibia, Segura eta Zegamako zirkuluak ere eratu ziren. Karlismoaren biziberritze hori, 1934an Espainiako karlisten idazkari nagusi, Fal Conde jartzean baieztatu zen, horrek askoz ere aurpegi "ekintzaileagoa" eman baitzion karlismoari (Erreketeen prestakuntza eta entrenamendu militarrak ordutik hasi ziren orokortzen)[234].

Karlismoaren antolaketa, Gipuzkoa osora zabaldu zen, bai hiri eta herri industrial handietara eta baita herri txikietara ere, parte batean EAJren antolaketa moduarekin identifikatuta. Karlistek ere, mugimendu sozio-komunitario gisa egituratu zuten euren mugimendua, gazteentzako, emakumeentzako eta langileentzako mugimenduak ere eratuta. Aldi berean, Zirkulu Tradizionalistetan, ekintza politiko hutsetatik harago, aisialdi-, kultura- edo kirol-ekintzak ere egin zituzten[235]. Hala karlismoaren ezarpena, Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, klaseartekoa izan zen (goiko klaseetatik zein klase apaletatik zetozen kide karlistak) eta afiliatu berri gazteak lortzeko gai izan zen; baina horrek ez zuen esan nahi klaseartekotasun hori zuzendaritzara ere iristen zenik, karlismo gipuzkoarraren zuzendaritzaren parterik handiena aristokratek eta burgesek osatzen baitzuten[236].

Beasainen, lehen kapituluan kontatu dugun bezala, 1907tik aurrera izan zen Elkarte Tradizionalista, gaurko Andre Mari kalean (garai hartan, Iturriotz kalea). Lehen aipatutako susperraldiaren froga bat, 1932an Beasainen "margariten" taldea, hau da, emakume tradizionalisten taldea sortzea izan zen eta bere ordezkaria Telesfora Imaz izan zen[237]. Karlistek, beste alderdiek bezala, hitzaldiak antolatzen zituzten Beasainen, adibidez, 1932ko ekainean, Tolosako Alejandro Barrenechea ekarri zuten. Bestalde, 1932an, karlistek eskuorri-banaketa bat egin izanaren lekukotza ere badugu[238]. Alderdi karlista oso interklasista zen (eskuineko beste alderdiak ez bezala), bai Usurbe elkarteko kide zirenak (Restituto Ugarte, Joxe Aranburu) zein langileak biltzen zituen; adibidez, gudaren ostean zinegotzi izan zen Rufo Artolain. Bere biloba Joan Unanuak esana digun bezala "Nire aitona 13 urterekin hasi zen lanean, CAFen", beraz klase apaleko jendea erakartzeko gaitasuna zuen alderdia ere bazen[239]. Horrek karlistei indar handia eman zien, Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsororen arabera, "nik uste guda aurretik Aldedi Karlista zela alderdirik indartsuena"[240].

Eskuinean, karlistez gain, beste erakunde bat ere bazegoen, *Sindicato de Labradores* edo Nekazarien Sindikatua. Talde horrek, nekazariak jabetzaren eta erlijioaren aintzatespeneko ikuspuntutik defendatzen zituen. Hala, bere aldarrikapenak, izaera profesionalekoak edo kudeaketakoak izaten ziren, klase-borrokakoak baino gehiago. 1931ko otsailaren 4an zuzendaritza berria aukeratu zuen Nekazarien Sindikatuak eta karguak honela banatu ziren: Liborio Goitia lehendakari, Martin Jose Peña lehendakariorde, Ignazio Begiristain diruzain, Joakin Lizarralde idazkari eta Esteban Goitia, Santos Lasa, Pedro Urretabizkaia eta Joan Antonio Zeberio zuzendaritza-batzako kide[241]. 1933ko otsailean zuzendaritza hori aldatu egin zen, eta gero zinegotzi frankista izango zen Jose Luis Garin jarri zuten lehendakari-postuan. Zuzendaritza berri horretan, lehendakariorde postuan Jose Maria Arantzegi egon zen, diruzain-postuan Jose Manuel Etxeberria, idazkari Gabriel Muxika eta kide gisa Julian Sarasola, Jose Manuel Mendizabal, Silbestre Lasa eta Joan Barandiaran[242]. Astigarreta eta Garingo ordezkari gisa, berriz, Mateo Lasa Arregi agertzen zen[243]. 1935eko otsailean hirugarren aldaketa gertatu zen sindikatuaren zuzendaritzan; lehendakari postuan

[233] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 55-57. or.

[234] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 58. or.

[235] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 60-65. or.

[236] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 60-69. or.

[237] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 41. dokumentua.

[238] Beasaingo Udal Artxiboa. 518. karpeta, 21. dokumentua.

[239] Joan Unanuari eginiko elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-05ean.

[240] Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-09-10ean.

[241] Beasaingo Udal Artxiboa. 141. karpeta, 06. dokumentua. Hala ere, 1932ko urtarrilean zuzendaritza-batzako kide batzuk aldatu egin ziren: lehendakariordetzan Jose Maria Aranzadik Martin Jose Peña ordeztu zuen; eta Silbestre Lasak, Jose Manuel Etxeberriak eta Julian Sarasolak, Santos Lasa, Pedro Urretabizkaia eta Joan Antonio Zeberio. (Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 28. dokumentua).

[242] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 29. dokumentua.

[243] Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 14. dokumentua.

Antonio Sarasola, lehendakariorde Joan Barandiaran, Idazkari Migel Jose Leunda, diruzain Sebastian Odriozola, erosketen arduradun Jose Urdangarin eta zuzendaritza-batzako kide Gregorio Eguren, Jose Muxika eta Martin Jauregi jarri zituzten[244].

Sindikatu horrek, 1931ko irailean, Jose Martin Sarriegi zinegotziaren bitartez, uzta-garaian, nekazarien jabetza babesteko basozain armatuen zerbitzua ezartzea eskatu zuen[245]. 1935ean, Sindikatu horrek berriz eskatu zuen basozainak (zinpeko zaindarien formula pean) ezartzea, "bat udalerriaren Iparraldeko gunean eta bestea Hegoaldeko gunean". Bigarren saiakera horretan, udalak (garai hartan eskuinaren eskuetan zegoen), onartu egin zuen eta 1935eko urrian bi basozainentzako postuak sortu ziren. Postuok Jesus Ibarbia Untzuetak eta Bonifazio Apalategi Zurutuzak bete zituzten[246].

Zergen inguruko eskaerak ere egin zituen sindikatuak. 1932ko urtarrilean, udalari protesta bat luzatu zioten, udalak sagardoaren gaineko 4 pezetako zerga bat ezarri zuelako eta horrek ekoizle txikiak kalte zitzakeelako, beraz, etxeko sagardoaren gaineko zerga kentzea eskatu zuen eta udalak hori onartu egin zuen[247]. Hala ere, ez zen izan lortu zuten zerga-salbuespen bakarra, urte hartako urrian "pitarraren" (sagardo-muztio berriaren) gaineko zerga erretiratzea ere lortu baitzuten[248]. Abere-hiltegiaren hobekuntzaren inguruan ere mintzatu izan ziren, balantzen beharra ikusten zuten "pisatzeak fidagarriagoak izateko"[249]. Agian egindako eskaerarik berritzaileena, udalak Astigarretan eta Garinen argindar-zerbitzua jartzearen ingurukoa izan zen: 1933ko otsailean adierazi zutenez, argindarra jartzeko zerbitzua eurak jarri zuten, nahiz-eta "Guridiren eta Iraolaren garaian" udal-zerbitzuak mantentzea, argindarra barne, udalaren kontura izango zela adostu, beraz, udalak ordainketa horri aurre egitea eskatu zuen[250]. 1936an, Beasaingo kaleetan, esne-saltzaile homologatugabeak esnea saltzen ibiltzea debekatzeko eskatu zioten udalari[251].

Eskuinarekin jarraituz, 1934ko urtarrilaren 30ean CAFen krisiari irtenbide bat topatzeko egindako bilera batean, bildutako hainbat eragileren artean, *Sindicato Católico Profesional* (Sindikatu Katoliko Profesionala) deitutako talde bat ere aipatzen da[252]. Dokumentu horren arabera, bere ordezkaria, geroago zinegotzi frankista izan zen Eusebio Asla Lapart izan zen. Litekeena da sindikatu hori eta 1934an, Beasainen sortutako *Sindicato Profesional de Oficios Varios* (Lanbide Anitzetako Sindikatu Profesionala) sindikatu bera izatea[253]. Azken horrek, Lanbide Anitzetako Sindikatu Profesionalak, 1935eko urriko dokumentu baten arabera, 54 bazkide zituen. Bere zuzendaritza-batza ondorengoek osatua izan zen: lehendakari Migel Garin Muxika, lehendakariorde Eusebio Asla Lapart, idazkari Abundio Montejo Zarate, idazkariorde Frantzisko Lekuona Odriozola, diruzain Jose Katarain Urrestarazu, diruzaindegi-arduradun Jose Arruabarrena Camino eta zuzendaritzako kide soil gisa Gillermo Kortaberria Biain, Migel Quintas Fernandez eta Zipriano Lahidalga Hinoja[254]. Zuzendaritza-batza horretan, Eusebio Asla Lapart, erregimen frankista garaian zinegotzi izan zenaz gain, 1931n hautagai izan zen Jose Katarain eta 1936an karlistekin zuen harremana zela-eta errepublikanoek atxilotua izan zen Migel Quintas aurkitzen ditugu; beraz sindikatu horren profil politikoa erabat eskuindarra zela ondorioztatu behar dugu.

Azkenik, lur-jabeak ordezteko beste elkarte bat ere izan zen, *Asociación Libre de Propietarios de Fincas Urbanas* (Hirilur Jabeen Elkarte Askea), Jose Luis Guridi Aranburu kontratista (eta gero, erregimen frankistaren garaiko lehenengo alkate izan zena) buru zela. Elkarte horrek lurjabeen interesak defendatzen zituen, adibidez, 1933an udalak hiri-lurren gaineko zerga igotzeko zuen asmoaren kontra protesta egin zuen[255].

Eskuin alfontsotarrari dagokionez, Errepublika garaian, Gipuzkoan ia desagertuta egon zen sozialki (nahiz eta hauteskundeetan, "eskuineko batasuneko" hautagaitzetan joera horretako hautagairen bat sartu, gehiengo karlistaren ondoan). 1931ko apirileko hauteskundeek hautagaitza "monarkiko-katolikoei" Gipuzkoako hautetsi gehienak lortzeko parada eman arren (%37,02), sektore horrek ez zuen jarraipenik izan. Izan ere, hautetsietan izandako emaitza hain handia bi arrazoirengatik

[244] Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta, 10. dokumentua.
[245] Beasaingo Udal Artxiboa. 141. karpeta, 06. dokumentua.
[246] Beasaingo Udal Artxiboa. 141. karpeta, 06. dokumentua eta Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[247] Beasaingo Udal Artxiboa. 64. karpeta, 15. dokumentua. Hala ere, 1932. urteko zerga kobratzea erabaki zuten. (Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua).
[248] Beasaingo Udal Artxiboa. 64. karpeta, 14. dokumentua.
[249] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 29. dokumentua.
[250] Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 14. dokumentua.
[251] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[252] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.
[253] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 22. dokumentua.
[254] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 57. dokumentua.
[255] Beasaingo Udal Artxiboa. A010. Karpeta, 05. dokumentua.

or.

gertatu zen: esan bezala, aurkezteko zailtasunak zirela-eta herri askotan hautagaitza hori bakarrik aurkeztu izana (ez dezagun ahaztu orduan boterearen gertukoak ziren pertsonek osatutako hautagaitzak zirela), beraz, aipatutako 29. artikuluaren arabera hautetsiak aukeratu izana, eta beste alde batetik, populazioaren despolitizazio handiak, toki askotan jendea "boterearen alderdiari" botoa ematera eraman zuela. Nekazaritza-guneetan batez ere, batzokiak eta zirkulu tradizionalistak eratzen hasi orduko, sektore sozial hori, 1931ko apirilean eskuineko hautagaitza horien alde egin zuen sektore hori berenganatzen saiatu iziren, talde monarkiko alfontsotarren oinarri soziala hustuz. Beraz, Beasainen ez zen egon berez antolatutako indar alfontsotarrik.

Monarkiko alfontsotarrak, karlistak ez bezala, oso elitistak izan ziren, praktikoki Donostiatik at ez zuten batere hedapenik izan. 1933ko maiatzean *Unión Regionalista Guipuzcoana* (Gipuzkoako Batasun Eskualdezalea) sortu zen, *Renovación Española* alderdi alfontsotar erradikalari lotutakoa[256], eta 1934an *Derecha Vasca Autónoma* (Euskal Eskuin Autonomoa), CEDAri lotutakoa. Bi alderdiok, karlismoarekin zituzten ezberdintasunak, ideologiaz aparte (batzuk liberalismoa, merkatu-ekonomia eta gizartearen modernizazioa aintzatesten zuten, besteek, ordea, "Erregimen Zaharrera" itzuli nahi zuten), Donostialdera mugatutako alderdiak izan ziren eta eurek osatu zituztenak askoz ere elitistagoak[257].

Azkenik, CAFeko Enplegatuen Ongintza Elkartea dugu, lehendik ere sortua zena, baina garai haietako krisia zela-eta (langabeziak gogor jo zituen bai CAF eta baita Beasain ere), garrantzi handia hartuko zuena. Elkarte horren helburua, CAFeko premiadun langileen beharrak arintzen laguntzea zen, betiere, ikuspegi ez-sindikal batetik (lehen kapituluan aipatu izan da enpresak berak babestutako elkartea zela)[258]. Antza denez, Ongintza Elkartea, CAFeko Laguntza Kutxarekin harremanduta zegoen. Kutxa horren kudeaketarako, kide hauek egon ziren zuzendaritzan: Emilio Senosiain (lehendakaria), Gregorio Orue (lehendakariordea), Joan Beitia (diruzaina), Anjel Garate (idazkaria), Rufo Zaldua, Bizente Sarasola, Jose Zubiarrain, Jose Albisu, Joan Baztarrika, Manuel Verdugo, Domingo Mingo, Alejandro Txintxurreta, Andres Zabaleta, Pedro Barandiaran, Eujenio Zaldua, Ramon Lasa, Ignazio Intxausti eta Amalio Lamata izan ziren[259].

Ikusten dugun moduan, nonahi, bai Beasainen zein Gipuzkoan, alderdi, sindikatu eta elkarte politiko edo sozial ezberdinen kopurua izugarri hazi zen, korronte ezberdin bakoitzeko taldeak antolatuz. Fenomeno hori, Errepublikaren garaian gertatutako fenomeno arrunta izan zen, aurreko garaiko "pertsona eragindunen politikatik" "alderdi-politikara" pasatzeko urratsak eman baitziren.

Beasaingo giro politikoa hainbeste hazi zen, ezen, zinegotzi batek, Seberiano Azpeitiak (1936ko martxotik aurrera alkateorde izango zenak), 1932ko maiatzean udal-karguan dimisioa aurkeztu zuen, udaleko zereginek denbora asko kentzen ziotela-eta "bere negozioari" (Construcciones Azpeitia enpresako jabea zen) behar bezala erantzuteko; beraz, bere lan profesionalak udalari berak nahi izango zukeen arreta eskaintzea galarazi egiten zion. Hala ere, ekainaren 3an Jazinto Urteaga alkateak komunikatu zion bere dimisioa ez zuela onartu[260]. Aurreko egunean udal-bilkurak Azpeitiaren dimisioa ukatu egin zuen, "justifikatu gabea zelako" eta "zinegotzi hori lan ona egiten ari zelako"[261]. Azpeitia ez zen dimisioa aurkeztu zuen bakarra izan, 1932ko ekainaren 9an Dionisio Carrascal Aguado sozialistak ere dimisioa aurkeztu zuen, kasu horretan "osasun-arrazoiak" tarteko. Udalaren erantzuna halakoxea izan zen, dimisioa ez onartzea justifikazioa nahikoa ez zelako eta bere lana "bikaina" izaten ari zelako[262]. Hala ere, ofizialki udalaren parte izaten jarraitzen bazuen ere, udalean gehiago parterik ez hartzea erabaki zuen Carrascalek, 1936ko otsailaren 27an, 1931n aukeratutako eta 1934an kargugabetutako udala berriz indarrean jarri osteko lehen bilkuran, "sinbolikoki" parte hartzen zuela iragarri zuen, baina ez zela gehiago agertuko "berak bere buruari ezarritako arauari" jarraituz[263].

---

[256] *Renovación Españolak*, Berrezarkuntzaren balioak aldarrikatu arren (liberalismo kontserbadorea, monarkia parlamentarioa), laster autoritarismorantz edo totalitarismorantz biratu zuen eta faxismotik oso hurbil egon zen alderdi bihurtu zen.

[257] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 70-78. or.

[258] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 30. dokumentua.

[259] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 23. dokumentua. Hala ere, enpresak babestutako elkarte bat izateak ezin digu pentsarazi kide guztiak ez-sindikalak edo "horiak" zirela. Goian aipatutako zuzendaritza-batzan, adibidez, Alejandro Txintxurreta ordiziarra ageri da, 1934ko istiluetan inplikatuta egoteagatik epaitua eta kondenatua izan zena eta geroago frankistek fusilatua, edo Amalio Lamata gero gudari ibilitakoa; horiek bezalako langile borrokalariak ere aurki ditzakegu zerrendan.

[260] Beasaingo Udal Artxiboa. 64. karpeta, 12. dokumentua.

[261] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

[262] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

[263] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

1.3 Krisi ekonomiko-industriala Beasainen

1.3.a) Demografia-arloak

Erregimen monarkikoaren erorketak, bai Beasainen, zein Euskal Herrian eta hainbat tokitan ilusio handiak piztu bazituen ere, lasta handi bat izan zuen: krisi ekonomikoa. Krisi hori, lehen bi urteetan indarrean egon zen alderdi ezkertiarrek osatutako Gobernuaren asmo eraldatzaileentzako balazta handia izan zen. Ikusiko dugun bezala, tentsio asko hortik eratorriak izan ziren.

Aurreko hamarkadetan, esan bezala, Beasaina jende aunitz etorri zen beste herri batzuetatik. Beasaina etorritako immigrazio horrek bai ondoko herrietan zein Gipuzkoan edota Euskal Herrian nahiz Euskal Herritik kanpo izan zituen sustraiak, baina gehienak Beasaingo industria handira edota trenbidera lan egitera etorritakoak izan ziren, adibidez, badugu trenbidean lan egin zuten zegamarren kasua[264]. Ondoko herrietatik ere CAFera lanera etorri ziren, adibidez Irizar Zurutuza familia, Antonio Irizar Zurutuza gudariaren gurasoak[265]. Joxe Apalategi Etxeberria bera, Olaberrian jaioa, 1931n, umea zela, etorri zen bere familiarekin Olaberritik Beasaina[266]. Alfontso Ibaibarriaga, Ondarroan jaiotakoa, Zumaiatik eta Pasaiatik pasatu zen, Beasainen, Bernedo-enean kokatu aurretik[267]. Euskal Herriko beste lurraldeetatik etorritakoen artean aurkitzen ditugu, adibidez, Begue familia, Zentronikotik etorria[268]; eta baita Ruiz de Apodaka familia ere, hauek ere CAFera lan egitera, Gasteiztik etorriak[269]. Beste batzuk ordea urrutiagotik etorri ziren, gehienak CAFen edo trenbidean lan egitera. Hori izan zen, adibidez, Jesus Lopez Gallegoren familiaren kasua, zeina Gaztelan jaioa izanik, Frantzian lan egiten saiatu ostean, Beasaingo CAFen finkatu zen[270]. Ramon Perez Onesimok ere kontatzen digu bere familiakoak (amaren partetik, Onesimotarrak sozialistak zirela eta, haietako bat, Ignazio Onesimo Beasainen militarrek hil zuten), Valladolidetik eta Errioxako Cañas herritik etorriak izan zirela[271]. CAFera ez etorri arren, Beasaina etorritako beste batzuk, adibidez Polo Carrascal familiakoak izan ziren (bi anaia gudari ibili ziren eta haietako bat fusilatua izan zen). Horiek otarregile gisa aritu ziren lanean Ezkiaga auzoan[272]. Baina halako kasuetan ohikoa izan ohi da, industria indartsu batek sortzen duen populazio-igoerak industria deribatuen hazkundea eragitea, eta gero horrek ere etorkin berriak erakartzea. Kanpotik etorritakoen artean ere izan ziren abertzaleekin militatzea erabaki zutenak, adibidez, Beasaingo ELAko lehendakari izan zen Jose Maria Lozares Escolar Burgosko Villasur de Gredosen jaio zen eta hamaika urte zituela etorri zen Beasaina[273].

Nazioarteko finantza-krisiak, industria gogor jo zuen eta Euskal Herriak eta batez ere Beasainek, herri oso industriala izaki, larrutik ordaindu zuten. Ez da arraroa hamarkada hura, 1930 eta 1940 artekoa izana XX. mendean Beasainen populazioa jaitsi zeneko hamarkada bakarra. CAFen langileak murriztearekin batera etorri zen biztanle-galera. Izan ere, 1930erako 5.260 pertsonako biztanleria bazuen herriak, 1940an 4.986 zituen, 5.000ko langaren azpitik. Eta 1936ko Gudak horretan nolabaiteko eragina izan zuen arren, Beasaindik pertsona askok ihes egitea ekarri baitzuen, egia da halaber, populazioaren beherakada 1936a baino lehenagokoa izan zela. Izan ere, 1936an, Beasaingo populazioa, Jose Gabriel Zurbano Meleroren arabera, 5.172 biztanlekoa zen[274], beraz, 1931ko neurritik behera zegoen (1910 eta 1936 artean, oro har, hazkundea %94koa izan zela kontuan izanik, 1930 eta 1936 artean halako beherakada gertatu izana oso azpimarragarria da). Kontuan hartu behar da 1900 eta 1930 arteko Beasainen hazkundea, proportzioan, Gipuzkoako bigarrena izan zela Pasaiaren atzetik eta Errenteria, Arrasate eta Eibarren aurretik. Horrek, Beasain, Gipuzkoako 16 udalerri handienen artean (5.000 biztanletik gorakoen artean) jarri zuen; Gipuzkoako 89 udalerrietatik 73k, 5.000 biztanle baino gutxiago zituzten (eta 38k 1.000 baino gutxiago). 1933ko udalaren biztanleriaren datuen arabera, Beasaingo populazioa, 5.618 biztanlekoa zen legez eta 5.583 biztanlekoa berez[275]. Zurbano Melero beraren arabera, 1934an, Beasaingo populazioa 5.714 biztanlekoa zen, baina urte hartako erroldaren zuzenketak Beasaingo populazioa legez 4.934 biztanlekoa zela dio eta berez 5.048 biztanlekoa[276]. Beraz, datu horiek ontzat hartuz gero 1934rako gertatua zen beheraldia.

---

[264] Lourdes Martinez Otaegiri eta Pello Martinez Otaegiri egindako elkarrizketa. Ordizian, 2014-12-17an.

[265] Maria Ixabel Irizar Aranbururi eta Teresa Irizar Aranbururi egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

[266] Joxe Apalategi Etxeberriari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[267] Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-09-15ean.

[268] Roberto Begue Sarasolari eta Yolanda Begue Redondori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-27an.

[269] Pako Ruiz de Apodakari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an.

[270] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[271] Ramon Perez Onesimori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[272] Alicia Polori eta Mikel Apaolazari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean.

[273] Maria Pilar Lozares Sarasquetari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-03an.

[274] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936). (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 48. or.

[275] Beasaingo Udal Artxiboa. A023 karpeta, 19. dokumentua.

[276] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 06. dokumentua.

or.

Populazioaren krisi hori Gipuzkoa osoan gertatu zen 1930eko hamarkadan. 1920ko hamarkada osoan, Gipuzkoako berezko hazkundea handia izan zen, Espainiako batez bestekoa baino handiagoa. 1930-1936 epean, Gipuzkoako berezko hazkunde Espainiaren batez bestekoaren azpitik ibili zen (baita Arabakoa eta Bizkaikoa ere), Espainiako batez bestekoa ere jaitsi egin zen arren. Aurreko hamarkadan, zenbaki absolutuetan 43.772koa izan zen Gipuzkoako berezko hazkundea, 1930-40 hamarkadan aldiz, 29.248koa[277]. 1930ean, Gipuzkoak 302.329 biztanle zituen (154.676 emakumezko eta 147.653 gizonezko), kilometro karratuko 160,39 biztanle, Espainiako Estatuko laugarren dentsitate-tasarik handiena izanez (Bartzelona, Bizkaia eta Madrilen atzetik)[278]. Modu berean, Gipuzkoako herrialdetik kanpo jaiotako gehien hartzen zituen Estatuko laugarren probintzia zen 1930ean: garai hartan gipuzkoarren %78,58 Gipuzkoan jaioak ziren, eta beste %8,95 Hego Euskal Herrian (gehienak Nafarroan). Gipuzkoaren izaera oso industriala markatzen du horrek, eta are gehiago populazioa hiri handietan kontzentratzen zela ikusten badugu; lehen Gipuzkoako 89 herrietatik 5.000 biztanleko langa 16k soilik gainditzen zutela aipatu izan badugu, orain, 16 udalerri horiek gipuzkoarren %67,96 jasotzen zutela esan beharrean gaude (10.000 biztanletik gorako lau udalerriek, Donostiak, Irunek, Eibarrek eta Tolosak, lauren artean Gipuzkoako biztanleen %40,17 biltzen zuten)[279].

Kontuan hartu behar dugu, krisiaren ondorioak behintzat 1931tik nabaritzen hasi zirela Beasainen (Errepublikak lan publikoetarako aurrekontuak bertan behera utzi zituen, eta CAFen ekoizpena 1931n hasi zen behera egiten). CAFeko langileen murrizketa 1931-1932 sasoian hasi zen eta sasoi horretan hain zuzen ere, langilegoa 2.120 langiletatik 1.720ra jaitsi zen[280]. Urte horretarako, Udalak Gipuzkoako Probintziako Batzordeari bidalitako dokumentu baten arabera, lan-astea jada murrizten hasia zen: langileek hileko bi astetan lau egunez soilik lan egiten zuten. Dokumentu horrek zera dio: "eskaerak %50 jaitsi dira" eta "herrian ezinegona dago, lan-faltak merkataritzaren beherakada eta bildutako zergen beherakada dakartzalako"[281]. Eta 1932an zehar, beste 984 langile kaleratu zituzten, Zurbano Meleroren arabera, horietako 242 beasaindarrak eta beste gehienak goierritarrak izan zirelarik[282] (Legorburu Fausen arabera, 1932ko apirilean 456 langile bota zituzten)[283]. 1932ko irailean Nizeto Alcala-Zamora Errepublikako lehendakariak Gipuzkoara eginiko bisitaldian, udalak laguntza eskatzeko luzatu zion testuan, CAFen "diren 2.000 langileetatik erdiak baino gutxiago ari dira lanean (…) eta lanean ari direnek ere lanegun murriztuak dituzte" esaten zen[284]. 1933ko urtarrileko CAFen datuek, "botatako 1.500 langile" eta "hiru eguneko lan-astea" aipatzen dituzte[285], eta 1933ko abuztuan Goierriko hainbat eragilek egindako bilera batean "1931 bukaeratik hona, langile kopurua 2.100 langiletatik 500 geratu arte jaitsi da" aipatzen dute[286]. 1934ko abendurako, CAFen 754 langile soilik zeuden eta hain zuzen ere data horretan lortu zuen fabrikak 400 bagoi egiteko kontratu bat[287] (Egidok, UGTko zifrak hartuz, 700 langile zirela dio[288]). 1936an CAFek bere jarduera eten zuenean, 1.154 langile zituen[289]. Beraz, argi gelditzen da, CAFeko langile-kopurua murriztearen eta Beasaingo populazio-galeraren arteko harremana. Sara Bujanda Olaranek, –beraren familia Lazkaon eta Olaberrian bizi izan zen guda aurretik eta aitak CAFen lan egiten zuen–, hauxe diosku: "garai hartan jende asko bota zuten kalera. Gure aita CAFetik bota zutenean Nafarroako Bianara joan behar izan genuen bizitzera. Berriz hartu zutenean, Olaberrira itzuli ginen"[290].

Langabeziaren igoera, Gipuzkoa osoan gertatu zen atzerakada izan zen, baina Beasaingo ekonomiaren ezaugarriak zirela bide (enpresa handi baten kontzentrazioa, hain juxtu gogorren jotakoa zen azpisektorekoa, metalurgiakoa, eta Estatu-kontratuen oso mendekoa), langabeziarako joera are larriagoa izan zen, arazo sozial bihurtzeko punturaino izan ere. 1931n 922 langabe

---

[277] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 28. or. Barrusok EUSTATen zifrak erabiltzen ditu.

[278] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 11. or.

[279] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 11-13. or.

[280] "Orduan 2.000k edo 3.000k egiten zuten lan CAFen", diosku fabrikako langile baten seme zen Jesus Lopez Gallegok. Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[281] Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 40. dokumentua.

[282] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 38. or.

[283] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 119. or.

[284] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

[285] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

[286] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.

[287] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 38. or.

[288] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 68. or.

[289] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 125. or.

[290] Sara Bujanda Olarani eta Jose Maria Bujanda Olarani egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-09-18an.

zeuden Beasainen eta populazioa 5.260koa zen. Hurrengo urteetan langabeziaren hazkundea handiagoa izan zen (1933an 2.000 langile pasatxotik 1.500 kaleratu zituztela aipatu dugu), beraz, pentsatzekoa da zein izan zitekeen Beasaingo herriaren egoera une hartan. Garai hartarako, 1930erako jada, industriak Gipuzkoako populazio aktiboaren %43,9a biltzen zuen, hirugarren sektorean %29,2 (hau batez ere Donostian zentratuta, non %51,15 hirugarren sektorean ari zen) eta lehen sektoreak %26,7 biltzen zuen. Emakumezkoak, langileen %22,5 ziren, gehienbat, hirugarren sektorean kontzentratuak, non sektore horretako langileen %34, eta emakume langileen %55 osatzen zuten. Gipuzkoan, 1932ko langabezia %14,77koa zen, 1934koa %17,44koa eta 1936koa %20koa[291]. Beraz, lurralde industrial bat izaki, gogotik sufrituko zuen krisia (Bizkaiarekin konparatuz egoera leunagoa izan bazen ere) Gipuzkoak, eta Gipuzkoaren barruan Beasainek. Izan ere, Beasainen zegoen orduko Gipuzkoako fabrikarik handiena, CAF (Arrasateko *Unión Cerrajera*rekin batera, 1930ean 1.000 langile baino gehiago zituen enpresa gipuzkoar bakarra zen). Kontuan izan Gipuzkoan orduan 47.800 langile industrial eta 2.149 lantegi zeudela, beraz, lehen kapituluan esanda bezala, Gipuzkoako industria nahiko txikia zen (soilik 48 enpresek zituzten 100 langile baino gehiago, hots Gipuzkoako enpresen %1,78k). Beste alde batetik, nahiko dibertsifikatua ere bazen, metalurgian, azpisektorerik garrantzitsuenean, 47.800 langile horietako 11.337k soilik egiten baitzuten lan, guztira %23,7ak[292]. Geografikoki ere aniztasuna zen nagusi, Gipuzkoako 89 herrietatik 80k bazuten industria-lantegiren bat, eta 21 herrik bazuten halaber 100 langiletik gorako lantegi bat. Beraz, Gipuzkoan bazegoen halako industriaren "geografia-oreka" bat, zentro industrial garrantzitsuak, izan bazirenak, gipuzkoar geografia osoan zehar barreiatuta baitzeuden. Hori dela-eta, industria bere geografian zehar barreiatuta edukitzeagatik eta hazkunde harmoniatsuagoa izateagatik, Dario Anselen aburuz, "Gipuzkoako ekonomia-sistemak (…) Bizkaikoak baino hobeto egin zien aurre krisi ekonomikoaren eraginei"[293]. Hala ere, errepikatu egin behar dugu, Beasaingo tokiko baldintzek (metal-enpresa handia, Gipuzkoako 1.000 langiletik gorako bakanetakoa edukitzeak), krisia Beasainen ere gogorra izaten lagundu zuten[294], baina Gipuzkoa barruan nolabaiteko salbuespena izan zen.

CAFeko langileak, eurek egindako tren-makina baten aurrean. (Argazkia: Beasaingo Batzokiko argazki-bildumakoa)

[291] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 30. or.

[292] Gipuzkoako industrian, emakume langileen kopurua 1930ean, 7.237 langilekoa zen, %15ekoa beraz. Gehienek josten, industria kimikoan edo oihalgintzan egiten zuten lan.

[293] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 23-25. or.

[294] Hori Dario Ansel berak ere onartu behar du, Eibarko eta inguruko armagintzarekin batera, Gipuzkoan salbuespena izan baitzen. ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 26. or.

or.

Egia esan, krisi hori, CAFentzat gauzak ezin hobeto zihoazela zirudienean etorri zen, 1920ko hamarkada-bukaeran goia jo baitzuen enpresak. 1929an, krisiaren urtean, 1.670 bagoi egin ziren eta 1930ean 30.000. zenbakidun bagoia egin zen[295]. Baina 1931 eta 1936 arteko aroa oso zaila izan zen, bosturteko horretan 675 bagoi soilik egin baitziren (okerrena 1932. urtea izan zen, bagoi bakarra egin zen-eta)[296]. 1931 eta 1939 arteko tartean, ez zen balantze positibo batekin itxitako urterik izan "fabrika haundian"[297].

Hain zuzen ere, krisi hori, CAFek bere fabrikan berrikuntza handi bat hasi zuenean suertatu zen. Izan ere, 1928 eta 1932 urteen artean, CAFek, bere instalazioetan bandajeen eraikuntza berritzeko, gorputz bakarreko "monobloc" gurpilak egiteko berrikuntza bat sartu zuen. Halako piezak egiten zituen beste lantegirik ez zegoen Espainiako Estatutan[298]. CAFen 1928ko modernizazio-planak, horrez gain, Heroult markako labe berri bat erostea ere ekarri zuen, lehen atalean azaldu izan dugun bezala. Lehenago aipatu dugu, CAF Gipuzkoako enpresarik handiena zela II. Errepublikaren garai horretan.

1933rako "fabrika haundiak" halako instalazioak zituen: Gurpildegi-saila (gurpilak forjatu eta ijezteko tailerra, bandajeak forjatu eta ijezteko tailerra eta mekanizatzeko tailerra barne zituela), moldeatze-saila (moldeatzeko tailer bat eta eranskinak, brontzea eta burdina eta altzairua moldeatzeko tailerrak eta moldeatutako piezak bukatzeko tailerra barne zituela), altzairuen saila 16 tonako Siemens Martin labearekin eta 35 tonako Siemens-Maerz labearekin, muntaketa-saila (muntaketa tailerra, aroztegi mekanizatua, profilak lantzeko tailerra eta margotze-tailerra barne zituela), argindar zerbitzu ezberdinak (Zaldibiako zentraltxoa, argindarra eraldatzeko sareak eta lantegi barruan argindar hori banatzeko sareak), hiru laborategi (kimikoa, metalografikoa eta saiakuntza mekanikoak egiteko laborategia), biltegiak, suteen aurkako zerbitzuak, edateko ura banatzeko tutueria eta trenbideak (bai fabrikaren barruko sarea eta baita trenbide orokorrarekiko lotura ere)[299].

Hala ere, Beasainen, Gipuzkoako enpresarik handiena zegoen arren, krisiak gogorren jo zuen sektoreko, metalurgiako, enpresa zen enpresa hori. Krisia berez, 1929ko New Yorkeko burtsak hondoa jo zuenean hasi zen, baina Espainiako Estatuaren kasuan, eta euskal industriaren kasuan, batez ere ekonomia-egitura babeslea izan zelako etorri zen (CAF horren adibide dugu eta lehen kapituluan esan genuen batez ere Estatuaren kontratuetatik ateratzen zituela eskaintzak), gastu publikoaren murrizketak ekarria izan zen eta CAFekiko eta metalurgia-enpresa askoren eskaerak jaistearen ondorioz, haien krisiak eta lanpostu-galerak, gainontzeko enpresei eragin egin zien, askok enpresa handi horientzat hornikuntza-lanak egiten baitzituzten.

Zergatik hasi zen Beasaingo populazioaren beherakada 1934an, krisia 1931n hasita eta 1934. urtearen bukaeran susperraldi txiki bat izanda? Egia esan, ez dugu arrazoi zehatzik galdera horri erantzuteko eta gainera ikerketa honen asmoak gainditu egiten ditu, baina erantzun posible batzuk aurreratuko ditugu. Erantzun horietako bat, aurreko zifrak ontzat hartuz gero, hau izan daiteke: Beasaingo langile-familiek, Beasaindik joateko bazutela halako "mesfidantza" moduko bat eta erroak hemen botata egonik hemendik beste norabait joateko itxaropenik ez zutela, beraz, askok joateari uko egin ziotela lehen urteetan, baina 1934. urtearen erdialdera beheraldiaren unerik gogorrena izan zenean egoera gogortu egin zela. Kontuan hartu behar dugu garai hartan ez zegoela lantegitik kalera botatakoak laguntzeko plan berezirik; 1901ean gaixotasunen aurkako plan bat bazen arren, horrek ez zituen kalera botatakoak babesten[300]. Gehienez ere Enpresak ordaindutako 15 eguneko soldata izan zen kalte-ordain gisa ordaindu zena[301]. Beraz, beste norabait joaten ahalegindu zirela. Beste hipotesi bat hau izan daiteke 1934ko beherakada azaltzeko: langileek hemen etorkizunerako itxaropena galdua izatea. Lau urte zeramatzan CAFek egoerari bueltarik eman gabe eta gero eta jende gehiago gelditzen zela langabezian. Orduan "exodoa" hasi zela kanporantz eta langile asko euren familiekin joan bide zirela; hurrengo urteetan, ordea, 1935-1936 biurtekoan, susperraldiarekin, CAFeko langile zirenak soilik itzuli zirela baina familiarik gabe. Beste hipotesi bat, berezko hazkundearen geldialdia zein kanpotik etorritako etorkinen etenaldia izan daiteke.

---

295 ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 36-37. or.

296 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 118. or.

297 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 119. or.

298 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 109. or.

299 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 109-111. or.

300 Langile gaixoak babesteko plan hori *Compañía de Seguros Vasco-Navarra* enpresaren bitartez kudeatzen zen. ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 106-107. or.

301 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 120. or.

1.3.b) Beasaingo Udalaren eta eragile ezberdinen erantzuna krisiari

Jakin badakigu Beasaingo Udala (errepublikanoen eta sozialisten eskuetan) lanik gabe geratu ziren pertsonak laguntzen saiatu zela. Adibidez, udalak, lanik gabe zegoen jendeari laguntzeko arropa-bilketak sustatu zituen[302] eta langabetuen seme-alabentzako doako jangelak jarri zituen udal-eskoletan[303], edo 1933ko Loinatz jaietan[304] zein 1933ko Gabonetan[305] premia handieneko langabeei laguntzeko dirua bildu zuen. Halako ekimenekin, herriko talde ezberdinek laguntza eman zuten, Zurbano Meleroren arabera, "sindikatuek eta elizak" udal arropa-biltegi horrentzako arropa bildu zuten eta Miren Barandiaranek, ELAren ekarpena nabarmentzen du[306]. Langabeziaren aurka hartzea pentsatu zen beste neurri bat, langabeziaren aurkako zerga bereziak (kontsumoaren zein esportazioaren gainekoak, eta ekoizpenaren gaineko %4ko zerga; diferentzia langabetuentzat izateko) jartzea izan zen (1931ko azaroan Eibarko Udalak proposatu zituen neurriok). Hilabete horretako azaroaren 6ko bilkuran, Beasaingo Udalak, herriko enpresarien artean galdeketa bat egiten hastea proposatu zuen. Hala ere, Beasaingo fabrika handiak (tartean Seberiano Azpeitia zinegotzi ezkertiarrarena zen Construcciones Azpeitia fabrikak) zerga hori jartzea arriskutsua zela esan ostean, azkenean ez zen halako neurririk hartu[307].

Alabaina, herrian bertan ahal zen lanik gehien topatzen ere saiatu ziren, langabetuentzako lan-poltsak sortuta. Jose Gabriel Zurbanoren arabera, 1935 eta 1936 artean 150 bat langile zeuden lan-poltsetan izena emanda, horietako %90 baino gehiago CAFekoak ziren[308]. Lan-poltsa horietan sartzeko baldintzak 1934ko urtarrilaren 4ko udal-bilkuran onartu ziren; beste batzuen artean, langabe guztiek lan-poltsan izena emateko eskubidea zutela esan zen, baina horrekin batera langabetuaren liburuxka bat eraman behar zuten, lana topatzerakoan, gehienez ere zortzi egun igarota udaletxean utzi behar zutena. Udalaren arabera, langabeen bi zerrenda egon behar zuten: adinekoena eta adin txikikoena hain zuzen ere, eta hilero joan behar zuten zerrendan euren izena baieztatzera; bi aldiz segidan huts eginez gero langabeen poltsatik kanpo gelditzen ziren. Bestalde, momentuan eskainitako lanetarako (momentu horretan Arriaran eta Garin arteko errepidea egiten ari ziren) gai ez ziren langileek, ezgaitasun hori justifikatu egin behar zuten. Lan-txandak hamabost egunekoak ziren, langabe denek lan egiteko modua izan zezaten[309]. 1935eko abuztuan, Udalak jakinarazi zuen, guztira 321.342,32 pezeta kosta zela errepide hura egitea (hasierako aurrekontua 235.640 pezetakoa zen), eta gainera, artean eskatutako kredituaren 16.450 pezeta zor zirela[310].

Jose Antonio Egidoren arabera, langabetuek, beste lan batzuen artean, auzo-errepide batzuk egin zituzten, adibidez, herritik Erauskin auzorako errepidea, edota Arriaran eta Garin auzoen arteko errepidea[311]. Errepide horren lanen inguruan, Zabaleta kontratistak, langabetuen lan-poltsan zeuden %40 kontratatzeko konpromisoa hartu zuen, lan-taldetxoak egin eta taldetxo bakoitza bi astez aritzeko[312]. Zaldibiatik Gaintzarako errepidea egin zuten langileen artean, %25 langabetuak izan ziren, hasieran, %60 hala izango zirela uste izan zen arren (Egidok enpresa kontratatzaileak kontratuaren baldintzak apurtu zituelako

---

[302] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 119. or.

[303] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 108. or.; eta LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 121. or.

[304] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 18. dokumentua. Hala ere, horrek eztabaida txiki bat piztu zuen, izan ere, udalak ez zuen onartu langabeen bilketa-modua.

[305] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua. Proposamen hori 1933ko abenduaren 16an onartu zen. Diru-bilketa horretan udalak zenbat jarri behar zuen aferak eztabaida piztu zuen (400 pezeta jarri zituen udalak, Pedro Lasak 500 pezeta proposatu bazituen ere). Beste eztabaida bat, diru--bilketa hori Arriaran-Garin errepidea egiten lanean ari ziren langabeentzat (Langabeen Batzordeak eskatzen zuen bezala) edo lan-poltsan izena emandako denentzat izatearen inguruan izan zen, azkenean bigarrena hobetsiz. Hala ere, zazpi egun beranduago, abenduaren 23an, langabeen batzordeak berriz ere protesta egin zuen gai horregatik udalaren aurrean.

[306] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 108. or.; eta BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 105. or.

[307] Beasaingo Udal Artxiboa. F014 karpeta, 41. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 02. dokumentua

[308] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 123. or.

[309] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua. Mozioa Beasaingo Langabeen Batzordeak prestatu zuen eta Doroteo Aguadok eta Pedro Lasak aurkeztu zuten.

[310] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[311] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.); eta Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 22. or; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua. Hala ere, errepide hori egiterako langileak hartzeko modua zela-eta, langile batzuk 1933ko apirilean kexua agertu zuten. 1933ko martxoaren 27ko udal-bilkuran garindar biztanle batzuk, kontratatzeko orduan, garindar langabetuak lehenesteko eskatu zuten. Uztailaren 13an, ordea, Pedro Lasa Segurola zinegotzi sozialistak langabetuen kexuak udal-bilkuran agertu zituen, kontratistak txanda bakoitzean adostutakoa baino langabe gutxiago kontratatzen zituela-eta.

[312] Beasaingo Udal Artxiboa A010 karpeta, 05. dokumentua.

or.

aurreikusitakoa baino langabetu gutxiago kontratatu zirela dio)[313]. Hausturaren arrazoia, dirudienez, Aldundiarekin egindako hiru aldeetako kontratua guztiz argia ez izatea izan zen[314]). Gaintzarako bidea egiterakoan kontratistak erabili zituen kontratazio--moduak langabe-poltsan zeuden langileek oso kritikatuak izan ziren; langile batzuk "finko" bezala eraman zituela-eta. Hori dela-eta, kexu bat aurkeztu zuten Beasaingo Udalean, honek 1934ko maiatzaren 5ean egin zuen bilkuran[315].

Herri-lan gehiago ere proposatu zituzten Beasaingo Udalean: 1934ko urtarrilaren 8an, Aguado Larriche eta Lasa Segurola zinegotzi sozialistek Beasaingo langabeek ur-andela handitzeko lanetan, Lazkaorako bidean zubia egiteko lanetan, pilotaleku berria egiteko lanetan eta Antzizarko pasabidea kentzeko lanetan aritzeko kontratatzea proposatu zuten. Hala ere, urtarrilaren 11ko bilkuran, pilotaleku berria egiteko proposamena bertan behera gelditu zen, alkatearen ustez "une hartan" lan hori egingarria ez zelako (hala ere, ekainaren 2ko bilkuran Leontzio Ibarbia zinegotziaren ekimenez, frontoia konpontzeko proposamena onartua izan zen[316]. Udal-aldaketa zela-eta, 1936ko maiatzean egikaritu zen frontoia konpontzeko proiektuaren hasiera[317]). Beste hiru lanak egiteko asmoak "aztertzea" erabaki zen, lehenengoari buruz "aurrekariak aztertzea" eskatu eta onartua izan zen, eta zubiaz eta pasabideaz, berriz, Aldundiari lanak egiteko laguntza eskatzea[318]. Antzizarko pasabidea egiteko lanak azkar hasi ziren, 1934ko urriaren 31n, zazpi langabetu kontratatuz. Baina beste biak, Zazpiturrietako ur-andelaren handitze-lanak eta Lazkaorako bidean zubia egitea, Gobernadoreak udal berria inposatzearekin batera, moteldu egin ziren. Manuel Perezen garaian, hori bai, udalak 300.000 pezetako subentzio bat jaso zuen langabeak birkokatzen saiatzeko[319], baina udal horrek proiektu berriak onartu zituen, Lazkaoko pasabidea alde batera utziz (ur-andelari dagokionez, Zazpiturrietakoa ez, Arkasingoa handitzea erabaki zuen udal berriak). 1935. urtea amaitzean, Eskisabel y Compañía altzari-enpresak beste pabilioi berri bat egitea eskatu zuenean, lan horietan erabiliko zituen langileen %80 lan-poltsatik hartuko zituela esan zuen[320]. Beste alde batetik, langabeak hilerriaren berrikuntza egiteko ere erabili ziren eta lan hori Jose Luis Guridi kontratistari esleitu zitzaion; guztira, 4.362,30 pezetako subentzioa izan zuten lanek Langabeziaren Aurkako Batzordearen aldetik eta 1936ko maiatzean bukatu ziren[321].

Bestalde, Endrike De Frantzisko Madrilen PSOEren aldetik diputatu zen tolosarrak, Beasaingo langabetuei eskola berriak (Martina Maiz kalekoak, Estatuak 1931n onartu zituen haiexek) egiteko enkargua emateko bitartekaritza-lana egin zuela ezaguna dugu[322]. Baina ezin dugu pentsatu langabeen eskaera guztiak onartuak izan zirenik: Pedro Lasa zinegotzi sozialistak langabetuen mediku-kontsultak eta botiken gastuak udalak ordaintzeko Elkarte Sozialistaren proposamena aurkeztu zuen, baina hura ez zen onartua izan[323].

Horrez gain, Beasaingo Udalak, bertan lana topatu ezinik zebilen, eta beraz, herrian gelditu ezin zen jendeari bere herrira itzultzeko tren-txartela ordaindu zion (Ordiziako Udalak ere erabaki hori hartu zuen)[324]. Halako erabakia gauzatzeko, 1932an 2.500 pezeta gastatu zituen Beasaingo Udalak[325]. 1932ko azaroan, 140 txartel ordaindu zituen Beasaingo Udalak, eta beste bat abenduan. Helmugen artean, bost Arabara joan ziren, beste zortzi Nafarroara, eta gainontzekoak Euskal Herritik kanpo[326].

Jose Antonio Egidori garaiko lekuko batek (Joxe Manuel Ibarbiak) kontatu zionaren arabera, jendetza bildu omen zen tren-geltokian joatera zihoazenei agur egitera, eta haiek trenetik "bagoaz baina laster itzuliko gara!" erantzuten omen zuten[327]. Halako testigantzek erakusten dute kanpotik etorritako langileen eta bertan jaiotakoen artean, jada garai hartarako bazegoela

---

313 EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.); eta Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 22. or. Bestalde, 1934-05-5ean eginiko Beasaingo Udalaren bilkuran, langabeak (Beasaingoak, Ordiziakoak, Lazkaokoak zein Ataungoak), langile-kopuru osoaren %70 izan behar zutela esaten zuten. Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 06. dokumentua.

314 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 06. dokumentua.

315 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 06. dokumentua.

316 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

317 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

318 Beasaingo Udal Artxiboa. 2138. karpeta, 33. dokumentua.

319 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

320 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

321 Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

322 Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua; eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 43. or.

323 Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 18. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.

324 LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 122. or.; eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 108. or.

325 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa). JDIT 3278-1 dokumentu-sorta.

326 Probintziaka jarriko ditugu hemen datuak, Beasaina lanera etorritako langileen jatorriaz datuak ematen baitira: Valladolidera 60; Burgosera 23; Errioxara 14; Palentziara 13; Madrilera 8; Kantabriara 5; Lugora 2; Asturiasera 1 eta Bartzelonara 1. Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 40. dokumentua.

327 EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 22. or.

elkarrekikotasuna eta konplizitatea. Antzeko zerbait gertatu zen Ordizian, non etorriekiko abegikortasuna ere bultzatu zen eta horren lekuko 1934an Ordiziako alkate Patxi Iturriotzek, "Patxi Zabale" ezizena zuenak, esan zituen hitzak: "Goierriko hiriburuko seme-alaba izateaz harro gaudenok beti eman diogu kanpotik hona zetorrenari oso harrera abegikorra"[328]. Ordizian ere langabetuen lan-poltsa bat sortu zen, ordiziar langabetuek Gaintzako errepidea eta Legorretako trenbideko pasabidea egin zituzten[329]; herri horretako lan poltsa erregulatzeko batzordean UGTren eta ELAren ordezkaritza ere onartu zuten; eta Beasainen bezala, langabeei euren herrira itzultzeko aukera eman zien udalak treneko txartelak ordainduz[330]. Baina halako laguntza eman izanak ez du esan nahi tentsiorik izan ez zenik. Izan ere, 1935-1936 aldera "fabrika haundiko" langile batzuk, susperraldi--itxaropena zela-eta, itzultzen hasi ziren, eta berriz ere lanak gora egin zuenean (gogoratu 1934an 754 langile gelditzen zirela CAFen eta 1936ko uztailaren 18rako 1.154 langile zirela, beraz, 400 lanpostu gehiago), berreskuratutako lanpostuetan langileak "berriz hartzeko" bi irizpide ezberdin agertu ziren: batzuek (ziurrenik, joandako askok), eskarmentua, antzinatasuna eta gisako ohiko irizpideak kontuan hartzea eskatu zuten, eta hala izan zen; baina horrek beste langile batzuk, Beasainen gelditutako asko, atsekabetu egin zituen, horiek herrian gelditzea erabaki zutenei lehentasuna ematea eskatzen baitzuten[331]. Halako gatazka bat udal-bilkurara ere iritsi zen, eta 1934ko apirilaren 26ko udal-bilkuran, udalak, Serafin Arana zinegotzi errepublikanoak proposatuta, CAFek langabeak hartzekotan, "herrian edo oraindik industria-ingurune honetan daudenak" lehenestea onartu baitzuen. Kontrako ikuspuntua Pedro Lasa Segurola sozialistak defendatu zuen, esanez, proposamen horrek legea urratzen zuela eta CAFetik, krisia zela eta botatako denak, CAFeko langileak zirenez gero, berronartuak izateko eskubidea zutela denek, langabezian egon ziren bitartean Beasainen geldituak edota beste toki batera joanak izan. Aranaren mozioa zinegotzi errepublikano eta eskuindarren botoaz onartua izan zen; sozialistek aurka bozkatu zuten[332]. Baina hori ez zen izan 1934ko urritik aurrera Manuel Perez alkatearen eta Gobernadoreak izendatu zuen udal eskuindarraren iritzia. Udal horrek, 1935ean Madrilen egindako kudeaketa batzuen inguruko gutun baten arabera, bertan gelditu ziren langileak lehenetsi behar zirela zioen[333]. 1936an zehar Langabetuen Batzordeak eta udalak (Viktor Bernedo alkate zela) egindako bilera batzuetan ere, langabeek (Beasaingo Udalaren lan-poltsan izena emanda zeudenek) Laneko Oinarrien 29. artikulua, kalera botatako langileak berronartzerakoan antzinatasuna lehenesten zuena, kentzea eskatu zuten berriz ere[334]. Langabeak 1936ko ekainaren 6ko bilkura oztopatzera iritsi ziren "Lana nahi dugu!" oihukatuz. Langabeek esan zuten euren atsekabea ez zihoala udalari bideratua, horrek "ahal duena egin baitu", baizik eta Gipuzkoako eta Estatuko agintarien aurka zihoala, haiek ez omen zutela egiten-eta euren eskuetan zegoena[335]. Hala ere, hori izan zen, 1934ko iraultza kenduta (eta iraultza horrek ez zuen berez langabezia-egoera konpontzea xede, langabetuek iraultza hori bultzatu zuten arren), Beasaingo langileek adostasun-gabezia azaltzeko egin zuten ekintza apurretako bat, ordura arte, erakundeekin elkarlana egiea ikusi baitzuten CAFeko langabeziaren auzia konpontzeko bide moduan. Hala ere, interesgarria da ez zutela zuzenean Beasaingo Udala eraso, baizik-eta "goragoko erakundeak". Hau da, langileak jabetuak ziren egoera hori egiturakoa zela, ez inguruabarrekoa, beraz Estatuko agintarien aurka egin zuten protesta. Horrek erakusten du, halako krisien aurrean, tokian tokiko protesten muga herritik gutxi aldentzen dela eta Beasaingo langabeen protestak, Gipuzkoako edo eremu zabalago bateko langabeekin koordinatu ezean, tokiko izaera izan zuela derrigorrez, eta hain zuzen ere, langabeen aldeko zerbitzuak kudeatzen zituen udalaren aurrean egina izan zela.

Krisiaren aurrean, CAFek bultzatutako politika, ekoizpena dibertsifikatzen saiatzea (gogoratu behar dugu CAFek beti ez zuela trenbide materiala esklusibotasunez egin eta XX. mendera arte batez ere bestelako industria-ekipamendua ere egiten zuela) eta Estatuaren aldetik kontratuak lortzea izan zen. Adibidez, 1933an nekazaritzako makineria egiten hasi zen, bestelako lanen faltan[336]. Nekazaritzarako makineria egiteak 150 lanpostu sortzea ekarri zion eta lan-astea bost egunekoa izatera pasatzea[337].

---

[328] GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, 93. or.

[329] Lan horiek 1933. urtearen bukaeran hasi ziren, eta bertan enplegatu beharrekoen %40 langabetu ordiziarrak eta %20 langabetu legorretarrak izan ziren. Hala ere, 1933ko irailaren 9ko udal-bilkuran Beasaingo Udalak, Ordizian langabeziak behera egin zuela-eta, langabetu beasaindarrak hartzeko eskaera egitea erabaki zuen.

[330] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 23. or.

[331] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 122. or.

[332] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 06. dokumentua.

[333] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

[334] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

[335] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

[336] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 118. or.; eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 38. or.

[337] Beasaingo Udal Artxiboa. 251 karpeta, 04 dokumentua.

or.

Beste alde batetik, Estatuaren aldetik, kontratuak lortzeko bidea itxi samarra zegoen, izan ere, Errepublikako Gobernuak, nazioarteko krisia zela-eta, aurrekontu bereziak, trenbideetakoak barne, geratzeko agindua eman zuen[338] (gastu publikoa eta zor publikoa jaulkitzen murrizketak egitea, Errepublikako gobernu ezberdinen politika ekonomikoaren ezaugarri izan zen, Gobernu ezkertiarren agintaldietan ere eta 1933ko CAFeko dokumentu batek dioenez "ez zegoen krediturik bagoi berriak ordaintzeko"[339]). Kontuan izanik Espainiako kapitalismoaren izaera oso babeslea zela (kasu honetan euskal enpresak ere etiketa horren barruan sartuko ditugu, Euskal Herriko industriaren garapena Espainiakoaren pare joan izan baita, kasu askotan aitzindari izan den arren), izaera oso babeslea zela, eta Estatuaren aldetik esleitutako herri-lanen edo enkarguen mendekotasuna handia izan zuela, halako berri bat oso kolpe latza izan zen halako enpresa batentzat. Hala ere, CAFek kontratu batzuk lortu ahal izan zituen, txikiak izan arren[340]. CAFeko enpresariak, normalean, Gipuzkoako ordezkari politikoekin (Aldundiarekin, alkate ezberdinekin, Madrilgo parlamentuko gipuzkoar diputatuekin) bildu ohi ziren, enpresa aurrera ateratzeko. Era berean, ordezkari sindikalek ere, Gobernuari (kasu honetan ahaidetasun ideologikoa ere bazegoen, ezkerreko Gobernuan sozialistak ere bazeuden-eta), lana bermatzeko neurriak eskatzen zizkioten. Ez ziren gutxi izan Madrilera, arazoari konponbide bat topatzera, joandako "gipuzkoar ordezkaritzak" (aipatzekoa da, praktikan, halakoak lurraldeko indar guztiek ahots batez hitz egiten zuten kasu bakanetakoak zirela)[341]. Horietako baten berri badugu eta 1933ko abuztuan, Indalezio Prieto ministroak esan zien, "berak ezin zuela ezer egin, krisia nazioartekoa zela-eta" eta "trenbide-konpainiek ezin zutela diru gehiago gastatu"[342].

Beasainen bertan ere halako Batzar handi batzuk antolatu ziren: lehena, dirudienez Ordiziako Udalaren ekimenez, Ordiziako, Beasaingo eta Lazkaoko Udalak, eta bi sindikatu nagusien ordezkariak (UGT eta ELA) bildu zirenekoa. 1932an, Madrilera langabetuen ordezkaritza bat bidaltzea adostu zuten eta ordezkaritza hori Joan Usabiaga diputatu errepublikanoak, iraganean Ordiziako zinegotzi izandakoak lagundu zuen (batzar horretan 55 bagoi egiteko kontratu bat lortu zuten –hala ere 600 egiteko eskaera egin zuten-, eta beste kontratu batzuk ere eskatu zituzten, bai Mendebaldeko Trenbideetan eta baita Madril-Zaragoza-Alacant trenbidean ere)[343]. Bigarren batzar bat 1933ko abuztuan bildu zen, Beasainen halaber. Gainera batzar horren akta ere badugu: bildutakoak bost alkate (Beasaingoaz gain, Ordiziakoa, Lazkaokoa, Ataungoa eta Olaberrikoa), Beasaingo lau elkarte politiko (Elkarte Sozialista, Zentro Errepublikanoa, Zirkulu Tradizionalista eta "Euzko Etxea", hau ziurrenik batzokia izango zen), Beasaingo eta Lazkako ELA, Ordiziako Metalurgiako Sindikatua, Beasaingo Merkatarien Elkartea, Beasaingo Jabeen Elkartea eta Beasaingo beste bi Elkarteak, Joko Kasinoa eta Burdinbideetako Joko Elkartea bildu ziren. Batzarrean, aurreko kontratuko 55 bagoiak bukatzear zeudela eta nekazaritzarako makineriaren lanak ia beteak zeudela-eta, berriz ere egoera okertzeko arriskua zegoela jakinarazi zuten. Batzar horretan Ministerioari enkargu berrien enkanteak egiteko eskatzea adostu zuten, eta egoera leuntzeko udalen lana eta Aldundiaren zein gobernadorearen laguntza aintzatetsi ziren[344].

Azkenik, Beasainen bertan 1934ko urtarrilaren 26an beste batzar bat egin zen. Batzar horretatik dakiguna, Lan Publikoen Ministerioari bidalitako gutun batek dioena da (orduan Gobernua jada eskuinaren eskuetan zegoen). Gutun hori, Beasaingo Ordiziako eta Lazkaoko Udalek, eta PSOEk, ELAk, eta *Sindicato Católico Profesional* (Sindikatu Katoliko Profesionala) izenekoak eta CAFeko ordezkaritzak sinatu zuten[345]; eta horiez gain Goierriko herri ezberdinetako erakunde sindikalak eta Zaldibiako, Ataungo, Olaberriko, Idiazabalgo, Segurako eta Zegamako Udalak ere ordezkatuta egon ziren[346]. Gutun horretan, aurretik Gipuzkoako gobernadore zibilak eginiko bitartekaritza-saiakerak aipatzen dira, CAFi bagoi berriak egiteko enkargu berririk ez baitzitzaion eman. Gutun horretan, CAFen egoera gaitza deskribatzeaz gain, haren eskaerei entzungor egin izana gogorarazten da (azkena, 5.000 bagoi konpontzeko/ordezteko eskaera, azkenean 600 bagoitara murriztu zena). Idatzi horretan, 600 bagoi horien eraldaketa egin artean, lan-astea eta lanegunak beren onera itzul daitezkeela esaten du, baina bukatzean, lan-aste

[338] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 114-115. or.

[339] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua. Dokumentu horretan, bagoien prezioak "finkatuta" zeudela dio eta merkatzea ezinezkoa zela ere esaten du.

[340] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

[341] Eta esan beharra dago baita ere, garai hartako Espainiako Estatuko politikan, Errepublika nondik zetorren jakinda, hots, Berrezarkuntza Monarkikoaren erregimenetik, erregimen haren ohitura guztiak ez zirela izan osoro ezabatuak. Ohitura horietako bat hau zen, hots, "eragina zuten pertsonen" inguruko politika egitea. Kontuan izan behar da halaber, 1931n Gipuzkoan aukeratutako diputatu errepublikano bat, Joan Usabiaga, Ordiziako zinegotzia izana zela (sortzez donostiarra zen arren), beraz eskualdearen interesak defendatzen gogor saiatu zen.

[342] *Euskadi Roja*, 1933-08-26koa. Prietoren erantzun hori gogor kritikatu zuten komunistek euren prentsan.

[343] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua; eta ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 23. or.

[344] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.

[345] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua. Hurrenez hurren, Jazinto Urteaga, Frantzisko Iturriotz, Frantzisko Albisu, Antonio Menaza, Konstantino Maiz, Eusebio Asla eta Antonio Sierra.

[346] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.

CENTRO REPUBLICANO
CALLE DE PABLO IGLESIAS
BEASAIN
(GUIPÚZCOA)

explicaciones antedichas, obren con la urgencia que el caso lo requiere.

Suyos afmos. SS.

El Secretario

El Presidente

CENTRO REPUBLICANO
CALLE DE PABLO IGLESIAS
BEASAIN
(GUIPÚZCOA)

á 19 de Abril de 1932

Sr. Alcalde Presidente del Ilustre Ayuntamiento de Beasain.

Muy señor nuestro: En junta directiva extraordinaria celebrada por este centro y haciendose partícipe de la grave situación que se origina en esta villa, con el despido de obreros que la Compañía Auxiliar de F.C.C. inicia el día de mañana miercoles día 20 de los corrientes, nos permitimos dirigirnos á esa Ilustre Corporación por Vd. dignamente presidida, para que teniendo en cuenta lo grave de la situación que dichos despidos han de originar, vea si considera oportuno la supresión de las distintas subvenciones que tengan acordadas para las próximas patronales fiestas.

Tambien veriamos con agrado que si así lo acordaran, fuesen convocadas á una reunión á las distintas fuerzas vivas de esta localidad para un cambio de impresiones y ver de llegar á un acuerdo, aparte de los que esa Corporación haya podido tomar, para recabar medios que sirvan de alivio á la penuria reinante.

Confiando en que de las las

16. 1932, 19 de abril. El 20 de abril de 1932, apenas un año después de proclamarse la República la CAF despide a 986 trabajadores que se suman a los 400 que se habían despedido un año antes. La crisis industrial era un hecho que las fuerzas democráticas y progresistas de la localidad trataban de afrontar. El ejemplo de los republicanos.

Krisi ekonomikoaren aurrean, Beasaingo errepublikanoek egin zituzten proposamenak.
(Dokumentuak: Beasaingo PSOEk utziak)

or.

murriztura itzuliko direla eta bitartean hartutako langileak berriz kalera bota beharko dituztela dio. Bildutakoek, Lan Publikoetako Ministerioari, aldi baterako laneko ziklo horretatik ateratzeko, CAFi Madril-Zaragoza-Alacant trenbiderako lau automotore egiteko enkargua emateko proposamena luzatu zioten; CAFek egoera horretatik ateratzeko lana behar zuela eta "enkante gehiago" deitzeko aldarria egin zuten[347]. Ikusten den bezala, Estatuaren aldetik kontratuak murrizteak ekarri zuen CAFen hondamendia, eta kontratu horiek berreskuratzea ezinbestekoa ikusten zuen enpresak lanean jarraitu ahal izateko.

Eskualdetik kanpo ere bildu ziren halako eragile batzuen batzarrak, adibidez, Donostiako Aldundiaren egoitzan, 1934ko otsailaren 4an, Gipuzkoako Ahaldun Nagusia bera eta Madrilen EAJren aldetik diputatu ziren Rafael Pikabea eta Joan Antonio Irazusta ere bildu ziren. Bilera horretan, hurrengo kontratuak lortzeko bitartekaritza diputatuen esku uztea erabaki zen. Beste alde batetik, 600 bagoi eraldatzeko (piezak ordezteko) akordioa lortu zen arren, 5.000 bagoirentzako eskaerak lortzeko itxaropena ere bazen, hori baitzen berritu beharrean zeuden bagoien kopurua[348]. Bestalde, Beasaingo alkateak ere karta bat bidali zion Indalezio Prieto Lan Publikoetako ministroari, 1933ko urtarrilaren 17an, CAF-entzat lan gehiago eskatuz[349].

Hala ere, emaitzak hala moduzkoak izan ziren, kontratu txiki batzuk lortu ziren, baina ez eskatutakoak beste. Ikusi dugun bezala; 1932an Estatuaren aldetik, 55 bagoi egiteko eskaria lortu zuen (600 egiteko eskaria jasotzeko itxaropena izanda), eta urte batzuk geroago[350], 1934aren bukaeran, CAFek Madrilgo diputatu gipuzkoarren laguntzaz (batez ere, udalak 1934ko azaroan aldarrikatuaren ildotik, Joan Usabiaga errepublikanoaren eta Ramiro Maeztu monarkikoaren bitartekaritza-lanari esker; azken hori arabarra zen baina Gipuzkoa ordezkatzen zuen), Madril-Zaragoza-Alacant trenbide-sarerako 400 bagoiko kontratua lortu zuen CAFek[351]. Horiek ziurrenik 1934ko otsailean Gipuzkoako Aldundian egindako bileran aipatutako 475 bagoien sailekoak izango ziren. Eraikuntzak, ez ezik, berrikuntzak ere egin zituen CAFek; aipatu izan dugu 1933an Lan Publikoen Ministerioak, bagoien parke publikoko 600 bagoi berriztatzeko enkargua eman ziola CAFi, nahiz-eta enpresa horrek 5.000 bagoi berriztatzeko eskaera egin, baina ez dugu eskaera gehiagoren berririk[352]. 1932. urtearen bukaeran ere izan zen bi elementuak (materiala dibertsifikatzea eta kontratu publikoak lortzen saiatzea) uztartu zituen proposamen bitxi bat: udal-bilkura batean, udalak eta Beasaingo elkarte politikoek eta aisialdikoek (bi Joko Elkarteek) CAFek Estatuko Armadarentzat materiala egin zezan proposatu zuten. Ez dugu proposamen horren inguruko beste arrastorik, beraz ez zela onartu ematen du[353]. CAFek urte batzuen buruan egin zuen noski ekoizpen militarra, 1936an, guda-garaian militarizatua izan zenean hain zuzen ere, baina ideologiaz erabat kontrakoa zen armada batentzat: armada frankistarentzat, 1936ko Gudaren testuinguruan. Beste alde batetik, CAFek bere produkzioa "nazioartekotzea" lortu zuen 1934an, Argentinara eta Txilera ere makineria saltzea lortu zuenean[354].

1934aren bukaeran eta 1935ean, Manuel Perezen agintepean, udalak ere kudeaketak egin zituen. 1934ko azaroan, 400 bagoi eta 5 furgoi egiteko kontratua lortu zuen Beasaingo Udalak, Joan Usabiaga diputatuaren bitartekaritzari esker (nahiz eta Ramiro Maeztuk ere parte hartu zuen negoziazio horietan, Usabiagarena izan zen bitartekaritza-lanaren zama nagusia). Bagoiok *Ferrocarriles del Oeste* konpainiarentzako egitekoak ziren[355]. Viktor Bernedoren agintaldian ere, krisi hori konpontzeko saiakerak egin ziren: 1936ko maiatzean Migel Lizeaga izeneko gizon bati eskatu zion bitartekaritza-lana egitea[356].

Beste enpresa batzuek ere krisia sufritu zuten. Adibidez, Serafin eta Pedro Arana Gaiztarroren "Euzkalduna" tinta-fabrika 1931ko azaroaren hasieran itxi egin zen eta 16 langilek lana galdu zuten[357]. Hala ere, beste fabrika batzuek aurrera egin zuten. Lehen esan dugu, Beasainen bazeudela fabrika gehiago, adibidez, Bernedo alkatearena (metalgintzako sektorean), Arana anaia

---

[347] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua.

[348] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 2.138. karpeta, 33. dokumentua eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 39. or.

[349] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

[350] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua. Bagoi horiek egiteko eskaera *Compañia del Oeste* delakoaren bitartez lortu zen, eta enkantea Bartzelonako konpainia batekin erdibana irabazi zuen. CAF-en, dokumentu horren arabera, horrek "hilabete baterako lana" soilik eman zezakeen.

[351] Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua; eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 38. or.

[352] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 119. or.; Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 251. karpeta, 04. dokumentua. Eskaera hori azkenean 600 bagoitara murriztua gelditu zen.

[353] Beasaingo Udal Artxiboa. A010. Karpeta, 04. dokumentua

[354] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia.* (Beasaingo paperak bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996, 118. or.

[355] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

[356] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua.

[357] Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 40. dokumentua; eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 42-43. or.

beraien *"Fabrica de mimbres, junco y médula"* (egurraren sektorean), edota Eskisabel anaien, Irastortzaren eta Oiarbideren *"Eskisabel y Compañía"* altzari-fabrika (egurraren sektorekoa hura ere). Arana anaiek, euren negozioa hobetzeko planak izan zituzten eta 1931ko maiatzean, Oria ibaian, euren fabrikako ekoizpena lagunduko zuen plataforma bat jartzeko baimena eskatu zuten[358]. 1932an, Bernedoren fabrikak antzeko eskaera bat egin zuen, Oria ibaian fabrikaren ezkerreko aldean halako beste plataforma bat eraikitzeko eskatu baitzuen[359]. Bi eskaerak onartuak izan ziren. 1935eko maiatzean *Eskisabel y Compañía* enpresak, Gipuzkoa plazan (abere-hiltegiaren ondoan), lehengoaren ondoan beste pabilioi bat egiteko baimena eskatu zuen eta onartu egin zioten eskaera[360]. Bestalde *Azkar* enpresak, Beasainen zituen lurrak enpresari txiki gelditu zitzaizkiola eta Beasainen lur berriak lortzea zaila izango zuelako, Beasaindik Lazkaora edo Ordiziara joateko proposamenak izan zituela badakigu jakin, izan ere 1935eko uztailean jakinarazi baitzion hori udalari[361]. Eta 1935eko urte-bukaerako memoria batean azaltzen da bi aldeek ez zutela akordiorik lortu, nahiz-eta horretan zerabiltzaten negoziazioak ez ziren eten[362].

Krisia ondoen pasatu zuen enpresen artean Hunolt tinta-fabrika izan zen, zeinak, 1932an udalari bere enpresa handitzea ahalbideratzeko lursail bat, Etxeluze lursaila, saltzeko eskatu zion. Horrez gain, 1932ko ekain eta uztail artean, Beasaingo Udalak, beste fabrika bat jartzeko modua izateko, Estatuari, trenbidearen eta ibaiaren arteko lursailak erosi zizkion (lursail horiek RENFErenak ziren). Proiektu hori oso anbizio handikoa zen, bertan Michelin pneumatikoen fabrika jarri nahi izan baitzuten. Hala ere, lur horiek ezin izan zituzten erosi, Infantadoko Dukeak lur horiekiko beto-eskubidea zuelako eta eragiketa horren aurka azaldu zelako. Beasaingo Udala saiatu zen Michelin fabrikako jabe eta ordezkariekin hitz egiten, bertan jar zezaten lortzeko, baina alferrik izan zen eta 1932ko abuzturako frantziar etxeak fabrika Lasarten egitea pentsatu zuen. Hemen berriz ere nobleziaren klase zaharrak industrializazioari zion beldurraren adierazgarri bat aurkitzen dugu, kasu honetan Beasaingo herriari aukera on bat galaraziz[363].

1934ko apirilaren 23ko estatistika baten arabera, Beasainen, CAFez gain, beste bi industria metalurgiko zeuden; Bernedoren fabrika, erremintak eta estanpazio-lanak egiten zituena eta *Construcciones Azpeitia* izenekoa, makineria egiten zuena. Horiez gain, Emilio Hunolten tinta-fabrika eta lau altzari-fabrika zeuden: Joakin Aranarena, Eskisabelena, Esnaola eta Apalategirena eta Aseginolatzarena[364].

1.3.d) Langileen mobilizazioa eta agitazioa

CAFen krisiaren aurrean, sindikatuek nagusiki kontziliazioaren bidetik jo zuten. Jose Antonio Egidok aipatzen duenaren arabera, greba-mugimendu apalak egon ziren Goierrin. Egidoren arabera, eta Ordiziako memoria historikoaren taldeak baieztatzen duenez, 1931n Ordizian greba-mugimendu bat ernaltzen hasi zen, baina halere, UGT ez zegoen oso ados, adostasun-bidearen aldekoa baitzen[365]. Izan ere, garai hartan sozialistak gobernuan zeudela, sindikatu sozialistek, moderazioaren aldeko jarrera izan zuten. Beasaingo eta Ordiziako langileen ordezkaritza bat Madrilera joan zen Lan Publikoetako Ministro zen Indalezio Prietorekin elkarrizketatzera, baina hark erantzun zien "lehentasuna Errepublika sendotzen" zegoela, eta horretarako denbora beharko zela[366]. Beasainen bertan ere langabetuak antolatu egin ziren eta 1932ko abuztuaren 10ean, Beasaingo udaletxeko batzar-aretoan bildu ziren, "gure klasearen interesen defentsan batera aritzeko". Langabetuen batzar horrek, dirudienez, udal ezkertiarrarekin hurbiltasun handia zuen, zinegotzi bat batzordeko kide izatea proposatu baitzuten[367]. Abuztuan, udalak bere batzorde horretarako ordezkaria izendatu zuen, Doroteo Aguado zinegotzi sozialista hain zuzen ere[368]. Azaroan beste eskaera bat luzatu zioten udalari; udaleko lanak langabe ezberdinei txandaka eman ziezazkieten. Udalaren erantzuna baiezkoa izan zen, baina aldi berean, udalak, txandakatzea ahalik eta gehien erabiliko zuela erantzun zuen[369].

---

358 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa). JDIT 1035-6 dokumentu-sorta.

359 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa). JDIT 1025-7 dokumentu-sorta.

360 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

361 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

362 Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.

363 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

364 Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 63. dokumentua.

365 EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 62. or.; eta ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 23 or.

366 EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 62. or.

367 Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 18. dokumentua.

368 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua

369 Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 18. dokumentua.

or.

Ikusten dugun bezala, Beasaingo langile-klasearen politika nahiko moderatua izan zen, langile-gatazkara joan ordez, beti enpresekin zein udalarekin elkarlanean aritzearen aldeko apustua egin zuten. Errepublikaren aldi osoan, 1934ko langile-iraultza (gero komentatuko duguna) kenduta, Beasainen ez zen grebarik egin (Ordizian bat). Parte batean, ahal zena lortzeko jarrera Beasaingo industriaren motor zen CAF enpresaren ezaugarriengatik izan zitekeen, enpresa horrek Estatuaren kontratuen mendekotasun handia zuenez gero, botere publikoen inplikazioa bilatzen zen enpresarentzako lan-eskaerak bilatzeko, izan ere, horiek topatuta, langabeak berriz berronartzeko esperantza baitzegoen (1936ko berreskurapen-prozesu txikian zehar, langile batzuk berronartuak izan ziren). Beraz, enpresaren lan-karga zen arazoa, ez hainbeste enpresa barruko lan-baldintzak edo langile-multzoa enpresaren ekimenez murriztu izana.

Baina badaude halaber jarrera hori azaltzeko bestelako arrazoi batzuk ere, adibidez, garai hartako Gipuzkoako langileagoaren portaera. CAFen sindikatze-tasa altu samarra zen, baina betiere langile moderatuei lotuta: 1932ko apirilean (jada langile-kopurua jaisten ari zela) CAFen UGTko 450 langile eta ELAko 300 langile zeuden[370]. Izan ere, gure herrialdean, garai horretan gatazka gutxi samar izan zen, 1931-1933 aldian batez ere. Halako jarrerak garai horretan langile mugimenduak zuen jarrerarekin bat zetozen, Errepublikaren lehen urteetan ezkerreko alderdienganako langile-mugimenduaren konfiantza hori oso arrunta baitzen. 1931-1932 urteetan Gipuzkoan langile-gatazken kopurua asko jaitsi zen, hein batean langile mugimenduko osagarri garrantzitsu baten eta Gobernuko alderdi baten artean identitate handia zegoelako, eta horrek elkarrizketa erraz zezakeelako, eta baita bide instituzionaletik lorpenak eskuratzeko itxaropena zegoelako ere. Aldiz, 1934. urtean, eskuina gobernura iritsi zenean, greben hazkundea nabarmena izan zeen, 1935ean ordea, errepresio-garaia izan zenez, grebak erabat murriztu ziren, eta 1936an berriz, beste hazkunde bat gertatu zen. Greben kopuruaren gora-beherak ulertzeko, Gobernuaren kolorea zein zen kontuan izateaz gain, Gipuzkoako sindikalisten afiliazioa ere kontuan hartu beharko genuke. Konparazio batera, Pedro Barrusok ematen dituen zenbakien arabera, Gipuzkoan 1931 eta 1933 artean, Bizkaian baino askoz ere greba gutxiago egin ziren: 1931n, 13 eta Bizkaian 35; 1932an, 16 eta Bizkaian 26; eta 1933an, 12 eta Bizkaian 17. 1934 izan zen Gipuzkoak Bizkaia gainditu zuen lehen urtea, bietan ere grebek goraldia izanik: 26 Gipuzkoan eta 20 Bizkaian. 1935eko (3 Gipuzkoan eta 5 Bizkaian) eta 1936ko zenbakiak (27 bakoitzean) nahiko parekatuak dira bi herrialdeen artean[371]. Ikusten dugun bezala, 1934az geroztik, Gipuzkoako eta Bizkaiko langile-gatazkak antzeko samarrak izan ziren, bai puntako uneetan zein une apalagoetan. 1931 eta 1933 artean ezberdindu egin zen patroi hori.

Patroi ezberdin horiei azalpen bat topatzekotan, hori langile-erakundeen tamainari so eginez atzeman dezakegu. Gipuzkoan, UGT eta ELA sindikatuak ziren nagusi eta komunistek eta anarkistek askoz ere pisu txikiagoa zuten (nahiz eta, komentatu dugun moduan, Donostian komunistak Donostiako Tokiko Langile Elkarteen Federazio historikoan nagusi izatea lortu zuten). Eta hain zuzen ere, 1931 eta 1933 artean, bi sindikatu horiek oso estrategia moderatuekin zebiltzan buru-belarri: ELA bere izaeragatik, eta UGT, Alderdi Sozialista gobernuan zegoelako, "Errepublika sendotzeari" lehentasuna emanda. Egia esan, 1931 eta 1933 arteko "biurteko eraldatzailean"; komunistak eta anarkistak Errepublikaren oso aurkakoak izan ziren, Errepublika burgesa omen zela-eta. Bi mugimendu horiek Bizkaian pisu handiagoa izateak ekarri zuen bi herrialdeen arteko desberdintasuna.

1931n, Errepublika aldarrikatu orduko Gipuzkoako Sindikatu nagusia UGT bazen ere, hurrengo urteetan ELAk aurrea hartu zion. Pedro Barrusoren arabera UGTk 7.631 kide zituen Gipuzkoan (654.403 Espainiako Estatu osoan), eta Policarpo Larrañagaren arabera, 13.000[372]; Gipuzkoako indar handiena metalean eta papergintzan izan zuen sindikatu sozialistak. Sindikatu hori, batez ere industria-herri handietan zen indartsua, baina herri txikietan ahulagoa zen (%90etik gora herri handietan)[373]. 1932a nahiko urte ona izan zen UGTrentzat, izan ere, Alderdi Sozialista boterean egon izanak langile asko erakartzeko aukera eman zion. 1932rako 9.000 bat kide bazituen Gipuzkoan, eta 1933rako 10.500 bat kide, 1931-1933 aroan, urtero mila afiliatutan hazi zen[374]. Argi dago, Alderdi Sozialistarekin gertatu bezala, Errepublikaren etorrerak langile-klasearen baitan itxaropen bereziak sorrarazi zituela eta horrek bai PSOEren zein UGTren aldeko afiliazioa handitzea ekarri zuen (aipatu dugu PSOEren kidetza handitzearen kasua). Hala ere, Gobernua galtzearekin batera (1933ko irailean), kideak galdu zituen UGTk, adibidez, 1934an 8.000 kide zituen[375]. Garai

[370] *El Día* 1932-04-39 in ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, 97. or.

[371] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 99. or.

[372] LARRAÑAGA, Policarpo: *Contribución a la historia obrera del País Vasco*. Aranzadi. Donostia, 1976-77, 114. or.

[373] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 157. or. UGTk bazuen baserri-langileentzako adar bat, Federación Nacional de Trabajadores de la Tierra, baina askoz ere txikiagoa zen.

[374] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 139-140. or.

[375] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 145. or.

hartan, UGTren hazkundeak jasandako beherakada, sozialismoaren botere-galerarekin lotu daiteke. Izan ere, sindikatuaren ideologia-helburuak gora-behera, kontuan hartu behar dugu, langile guztiak ez zirela sindikatzen ideia filosofiko batzuengatik, nahi eta ez, eta norberaren egoera pertsonala hobetzeko egindako afiliazioak ere kontuan hartu behar dira. UGTk, Alderdi Sozialista gobernuan egotearen txapela galdu zuenean, eta bestetik ELAren garapenak (1933rako EAJ Gipuzkoako alderdirik handiena zen) UGTtik ELArako lekualdaketa bat motiba zezakeen. Eta beste alde batetik, Errepublikarengan jarritako itxaropenak pixka bat apaltzea (erregimen berriak ezin izan baitzituen langabezia ez krisia konpondu, eta ezta ere langileen aldeko neurri erradikalik hartu). 1934ko iraultzaren ostean, UGTk, errepresioa pairatu zuenez, ez zuen kidetza berririk lortzerik izan. Alta, 1936an, Herri Fronteak hauteskundeak irabazi ostean (eta ikusiko dugun bezala, sindikatu komunista eta sozialista batzeko prozesuaren ondorioz, UGTren afiliazioa berriz ere hazi egin zen, 1932-1933 biurtekoko zenbakietara helduz[376]. Azken hazkunde horretan kontuan hartu behar dugu, sindikatu komunistak 1935ean UGTrekin bat egiteak ere nolabaiteko zerikusia izan zuela.

ELAk, nahiz eta 1931n, Errepublika aldarrikatzerakoan, UGTren atzetik Gipuzkoako bigarren sindikatua izan, Errepublikaren aldian bertan, sindikatu hori gainditu egin zuen. Sindikatu horrek, hasieran, "sozialismoaren kontrako erreakzioa" bere osagai garrantzitsuena bazuen ere (eta sozialismoaren aldetik halako pertzepzioa egon zen hurrengo urteetan ELArekiko), lehen kapituluan esan bezala, pixkanaka mobilizazio sozialetan maizago aritu zen eta garai hartako burgesiarekin harmonia soziala ezinezko bihurtu zuen. Hala ere, ELAren arabera, borroka sindikala ez zegoen klase sozialen arteko borrokarekin eta klaserik gabeko gizarte baten helburuarekin lotuta, baizik eta lehen komentatutako klaseen harmonia hori posible egitearekin. Hau da, sistema horren barruan langileak kapitalismoaren gehiegikerietatik defendatzea zuen helburu (adibidez, krisi ekonomiko horrek eragina zuen langabeziatik), eta sistemak sor zitzakeen injustiziak konpontzea, sistema puskatzea baino gehiago. Bere ideiak, Elizaren doktrina sozialetik eratorriak ziren eta ez marxismotik, beraz, populazioaren sektore kontserbadoreenen gizarte-oinarriei erantzuteko posizio hobean zegoen, herri txikietakoei batik bat. 1931ko emaitzak kontuan izanik, jada komentatutakoak eta aipatutakoak hain zuzen, gehiengoa eskuinari eman zioten, eta soziologia kontuan izanik, batez ere populazioaren politizazio eskuindarragatik baino areago erlijioari eta ohiturei lotutako soziologia batengatik; ELAk, jende hori langile-borrokara erakartzeko UGTk baino aukera gehiago izan zituen. ELAk, hala, klaseen arteko konfrontazio zuzeneko tresnak erabiltzeaz gain, beste tresna batzuk era erabili zituen, adibidez, langileen arteko mutualismoaren tresna[377]. Beste modu batean esanda, ELAren helburua, iraultzak ekarriko zuen klaserik gabeko "gizarte berri" bat (sozialismoa) baino, klase sozial ezberdinen artean harik eta "berdintasun" gehien ekarriko zuen sistema bat lortzea zen. Kapitalismoa sistema berriago batek ordeztea baino, antzinako euskal gizarte "berdinkiderantz" "itzultzea" zen gakoa, ikuspegi horrek garai haietako abertzale jeltzaleen ideologiarekin bat egiten zuen[378].

Beste alde batetik, aurreko lerrokadetan aipatu izan dugun bezala, PSOE gobernutik ateratzerakoan UGTk afiliatuak galdu zituen eta haietako batzuk ELAra pasatu ziren. ELAk 2.663 eta 4.673 kide artean (zenbakien arabera) zituen 1931n (1929an, diktadura bukatzear egin zuen Bergarako Biltzarrean 1.500 kide zituen)[379]. 1932rako, Pedro Barrusok Aitzolen dokumentuetan oinarrituta, 7.117 kide ematen zizkion ELAri[380], eta garai hartan, Euskal Herriko ELAren afiliazioa ere hazi egin zen: 20.000 kidetik 40.000 kide izatera pasa zen ELA[381]. ELAren hazkundea, EAJren indartzearekin lotu daiteke; EAJ indartsu sartu zen Gipuzkoan 1931ko hauteskundeetan (bai apirileko udal-hauteskundeetan eta baita ekaineko Espainiako parlamenturako hauteskundeetan ere); eta Estatutuaren kanpainak zentraltasun handia eman zion Alderdi Jeltzaleari. Beraz, Alderdi Jeltzalearengana langile gehiago hurbiltzea ekarri zuen horrek; horri lehen aipatutako arrazoi ideologikoa gehitu behar zaio: erlijio-sinesmenak edo ideologia ez-sozialista zuten gipuzkoarrengana (orduan gehiengoa zirela, gogoratu behar dugu) hobeki hurbil zitekeen. Hala EAJk eta ELAk, nahiz eta elkarrekiko independenteak izan (eta noizbehinka elkarren arteko talkak ere izan) praktikan elkarren hazkundea lagundu zuten. Horrez gain, ulertu behar da baita ere, ELAren ekintza-sistemak, langileen sektore handi batentzat (batez ere ideologikoki iraultzaileak ez zirenentzat), sindikaturik "eraginkorrena" izatea ekarri zuela: euren egunerokoan, adibidez, langabezian zeuden langileekin mutualismoa edo asistentzialismoa garatzea[382]. Zalantzarik gabe 1933a izan zen ELAren hazkunderako urterik onena, urte horretan herri industrialetatik at herri txikietan ere ezartzeko gaitasuna erakutsi

[376] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 148-149. or.

[377] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 40. or.

[378] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 60-61. or.

[379] Estimazio baxua Barrusorena da, eta altua Larrañagarena. BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 148-149. or.; eta LARRAÑAGA, Policarpo: Contribución a la historia obrera del País Vasco. Aranzadi. Donostia, 1976-77, 114. or.

[380] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 196. or.

[381] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 83. or.

[382] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 85. or.

or.

baitzuen sindikatuak, hain zuzen ere, Dario Anselen arabera, "ELA erradikalizatze-fase batean sartu zen urtea" dugu hori[383]. Urte bukaerarako UGTren zifrak gainditu zituen, Gipuzkoan 11.000 eta 15.000 afiliatu artean izanez[384]. Jada urte horretarako ELAk Gipuzkoa osoan zuen presentzia. Jakina denez, 1934an greba-ziklo batean sartu zen Gipuzkoa, ELAren parte-hartzea ere izan zelarik. Prozesu hori 1934ko urriko iraultzan geratu zen, eta iraultza horretan ELAren parte-hartzea txikia izan zen arren, ELAk ere errepresioa jasan zuen eta bere egoitzak itxi egin zituzten. Hala, afiliazioaren hazkunde-erritmoa pixka bat geratu egin zen eta 1935ean landunen eta langabeen artean, 15.000 kide zituen[385], beraz, zalantzarik gabe jada Gipuzkoako sindikatu handienaren posizioa sendotu egin zuen. Gipuzkoan ELAren hazkundea, ELAren Elkarteen bidez ere neur daiteke: 1931n 44 elkarte zituen, 1936an ordea, 120. Dario Anselen arabera, hazkunde hori "harrigarria" izan zen, Errepublikaren aurretik ELAk mila kide bakarrik zituela kontuan hartuta[386]. ELA, II. Errepublikan zehar Euskal Herri osoan hazi zen arren, Gipuzkoa izan zen gehien hazi zen herrialdea, eta datu horiek ematerakoan, Anselen arabera, Gipuzkoako ekonomia mota (industria astunak ez zuen Bizkaian adinako indarrik eta ekonomia tradizionala hankaz gora ez zuen bota eta berarekin elkartu zen, lehen kapituluan adierazi dugun bezala), askoz ere hobeto zetorkion ELArena bezalako ideologia zuen sindikatu bati[387].

Beste sindikatuek, anarkistek eta komunistek askoz ere kidetza txikiagoak zituzten. CNT anarkistaren kasuan, Gipuzkoan, CNTk ez zuen (beste tokietan bezala) "Tokiko Federaziorik", baizik eta Gipuzkoako Federazioa soilik zegoen. Horrek, alde batetik, sindikatu anarkistaren ahulezia erlatiboa adierazten du (Gipuzkoan CNT beste sindikatuak baino beranduago sortu zen, 1919an), nahiz eta egia izan, bazeudela sektore batzuk (Pasaiako arrantzaleetan, adibidez) anarkisten presentzia oso handia izan zutenak. Bestalde, eraikuntzan ere presentzia izan zuen CNTk, baina betiere gutxiengo gisa[388]. 1931ko CNTren Madrilgo Biltzar Nagusian, Gipuzkoako lau erakunde soilik agertu ziren eta 965 afiliaturen ordezkaritza zuten[389]. Sindikatu horren inguruko informazioa txikiagoa da, baina badirudi 1931-1934 aldian, beste sindikatuak bezala (hala ere maila apalagoan) hazi egin zela, azken urte horretan bederatzi elkarte sindikal baitzeuden Gipuzkoan[390]. Guda hasterako, 1.400 afiliatu zituzten anarkistek, Gipuzkoa osoko eskualdeetan barreiatuta, hala ere, ez herri guztietan: Donostia, Errenteria, Pasaia, Tolosa, Beasain eta Deba arroa ziren anarkisten guneak[391].

Komunisten ibilbide sindikala zailagoa da jarraitzen, estrategiaz ere hainbat aldiz aldatu zutelako eta 1936an UGTn sartzeko emandako aginduarekin bukatu zen. Hori dela-eta, zailagoa da sindikatu komunisten bilakaeraren inguruko azterketa zehatza egitea. Alderdi Komunista, 1920ko hamarkada-hasieran sortu zen eta ez zuen erreferentzia sindikalik izan (garai batean CNT bera III. Internazionalean afiliatu zen, baina laster irten zen). Komunistak, Gipuzkoan, lehen komentatu bezala, alderdi ahul samarra ziren eta beste bi sindikatu horietan sartu behar izan zuten euren lana egiteko. Hain zuzen ere horretan jarri zuten euren indarra eta arrakasta handi samarrarekin gainera (lehen komentatu dugu Alderdi Komunistak nolako arrakasta izan zuen Donostiako Tokiko Langile Elkarteen Federazioa bere eraginpean jartzen). Komunisten hasierako ildoa, UGTk eta CNTk, bi sindikatuek, bat egin zezaten izan zen, "batasun sindikala" sortzea alegia. Hori zela-eta, bi sindikatuetan zituzten ekintzaileak, sindikatu horien batasuna behartzen saiatzeko eta bi sindikatu horiek batasun sindikalaren etsai gisa salatzen jardun zuten. Horrek, Gipuzkoan bertan, arazo handiak ekarri zizkieten komunistei; Zapirain anaiek kontatzen dute behin edo behin borroka fisikoak izateko zorian ere izan zirela[392]. Luis Zapirainek kontatzen du Gipuzkoako komunistak ildo horrekin ez zeudela ados euren ahultasuna zelako eta gauzatzeko zaila ikusten zutelako, baina Bizkaiko komunistak (indar handiagoa zutenak) horretan tematu zirela[393].

---

383 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 82. or.

384 Bi zenbakiak Aitzol tolosar sindikalista, apaiz eta idazleak eman zituen, lehena Euzkadi egunkariko 1933-02-22eko artikulu batean, eta bigarrena Bilbon emandako hitzaldi batean. BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 199. or.

385 *El Día,* 1935-05-16koa.

386 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 84. or.

387 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001, 95. or.

388 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 238. or.

389 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 239. or.

390 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 269. or. Barrusok hemen 1934rako Beasainen sindikatu anarkista bat bazegoenaren datua ematen du.

391 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 241-242. or.

392 EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 43. or.

393 EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 43. or.

1932. urtean, Alderdi Komunistak bere taktika sindikala aldatu egin zuen, eta bere sindikatu propioa sortu zuen, *Confederación General del Trabajo Unitario* (Lanaren Konfederazio Bateratu Orokorra). Komunisten ustez, erakunde horrek izan behar zuen langile-batasunaren erreferentzia. Erakunde horren buru Jesus Larrañaga eta Sebastian Zapirain izan ziren[394]. CGTUk Gipuzkoan bertan ez zuen lortu praktikoki UGTren saskiari kosk egitea, ez eta sindikalismo komunistaren oinarria handitzea ere, baizik eta lehendik UGTtik kanpo geratu ziren elkarte sindikalak (hain zuzen euren ildo komunistagatik) batu zituen, eta ez denak gainera (adibidez, Pasaiako arrantzaleen sindikatu komunistak, 1.000 kide zituena, ez zen CGTUren barnean sartu). Sindikatu horren bizkarrezurra, aipatutako Donostiako Tokiko Langile Elkarteen Federazioaz gain, Pasaiako arrantzaleen eta Hernaniko zein Errenteriako paperginen artean zegoen gehienbat. 1932ko zenbakien arabera, 2.138 kide zituen Gipuzkoan, horietako 901 Donostiakoak izanik[395].

1935ean, sindikatu komunistek UGTrekin bat egitea erabaki zuten. Bi arrazoi izan ziren horretarako, bata Espainiako Estatu barrukoa: 1934ko iraultzaren porrotak eta ondorengo errepresioak, langile-mugimenduaren barruan sektore ezberdinen arteko hurbilketa-prozesu bat hasi zuen. Beste bat, nazioartekoa: 1935ean, Internazional Komunistak sozialistekiko salaketa-ildoa alde batera utzi eta faxismoa garaitzeko Herri Fronteak sortzeko aholkua eman zuen. Espainiako Estatuan ere Herri Frontea osatu zen, geroago ikusiko dugun bezala eta 1936ko otsaileko hauteskundeak irabazi egin zituen. Beraz, nazioarteko ildo berri horri helduz, sindikatu-arloan bi sindikatuen batasuna egin izana ere nahiko ulergarria da.

Sindikatuen afiliazioa ikusita, eta sindikatu moderatuak erradikalak baino askoz ere indartsuagoak zirenaz jabetuta, Gipuzkoako gatazka-kopuru baxu erlatiboa, batez ere 1931-1933 garaian, zergatik gertatu zen ikus dezakegu. Izan ere, 1931-1933ko greba-tokien arabera begiratuz gero, horietako gehienak Donostialdea-Oarsoaldea-Bidasoa eskualdeetan izan zirela konturatuko gara, hain zuzen ere komunistek eta anarkistek pisurik handiena zuten tokietan. Pedro Barrusoren zenbakiak jarraituz, 1931ko Gipuzkoako 13 grebetatik 12 bertan egin ziren eta 1932ko 16tik 12 ere bai; 1933an patroia pixka bat aldatu egin zen eta 12 grebetatik 5 soilik izan ziren ingurune horretan eta 6 Deba arroan izan ziren[396]. Horri, populazioaren azalpena eman ahal zaio, hau da, Donostialdean, Oarsoaldean eta Bidasoan Gipuzkoako industria gehienak eta populazio gehiena zegoela bilduta, baina horrek azalpenaren parte bat eman arren, ez du guztia ematen. Izan ere, 1931n eta 1932an Arrasate edo Beasain bezalako herri ezkertiarretan ez zen greba bat bera ere egin, eta Eibarren bakarra. 1933an greba bakarra izan zen Arrasaten eta bi Eibarren, baina horiek ELAk gidatutako grebak izan ziren[397]. Horrek ez du esan nahi sozialistek garai horietan ez zutela grebarik egin, baina euren parte-hartzea oso txikia izan zen, eta oro har, 1931-1933 biurtekoan grebak egitea ekidin nahi izan zuen UGTk. Pedro Barrusok esana duen bezala "sindikatuak bere afiliatuei greba bat hasteko oso baldintza gogorrak jarri zizkien"[398].

Garai hartako greba gehienak, egia esan, lan-arrazoiengatik hasitako grebak izan ziren, ez hainbeste arrazoi politikoengatik (horiek ere izan baziren arren). Hala ere, lan-greba horiek deitzeko orduan, berez sistema politikoaren aurka zeuden indarrek deitu zituzten (horiek agian greba politiko bihurtzeko asmoz, edo agian ez, baina zalantzarik gabe, ezegonkortasunari beldur gutxiago ziotelako). Beste alde batetik, polizia errepublikanoa ere, gogor aritu zen grebalarien aurka, batez ere "muturreko" mugimenduek deia egiten zutenean. Horren adibide dugu, adibidez, 1931ko maiatzeko Pasaiako greba (hor, antza denez, Jesus Larrañaga beasaindarrak paper nabarmena jokatu zuen, Pasaiako ordezkari komunista Joan Astigarribiak berak baino askoz ere handiagoa)[399] eta lan-gatazka batetik abiatu zen arren, berez grebara joatean, greba planteatzeko moduan, eta batez ere, agintariek grebari erantzuteko izan zuten moduan, arrazoi politikoak argi eta garbi azaleratu ziren. Pasaiako arrantzaleen lan-baldintza eskasak zirela-eta, arrantzaleen sindikatuak (zeina ez zegoen ez UGTn, ez ELAn, ez CNTn) baldintza horiek hobetzea eskatu zuen: soldata igotzea, arrisku-gehigarriak ezartzea, atseden-tarteak handitzea, lurreko lanetarako pertsona

[394] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 225. or.

[395] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 226-227. or.

[396] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 81-90. or.

[397] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 90-91. or.; eta ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, 211. or.

[398] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 83. or.

[399] Orduko Donostiako alkate Fernando Sasiain errepublikanoaren ustez, greba Larrañagaren ikuskeraren ondorio izan zen, Joan Astigarribiak halako aurrez aurreko zuzen batera joateaz askoz ere mesfidantza handiagoa baitzuen. Bestalde, gero, frankismoan polizia-inspektore ezaguna izan zen Eduardo Comin poliziak greba horren atzean PCEko idazkari nagusi Jose Bullejos egon zela esan zuen, baina ez dirudi hori egia izan zenik. EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 45-46. or.

or.

gehiago kontratatzea eta sindikatuari ikuskaritza-eskubideak ematea. Maiatzean, 3.000 bat arrantzale jarri ziren greban eta agintarien aldetik, Ramon Aldasoro gobernadoreak, negoziazioak martxan jartzeko greba bertan-behera uztea eskatu zuen. Bestalde, Pasaiako arrantzaleen sindikatuan, UGTko eta ELAko langileek bat egin zuten proposamen horrekin, greba bertan-behera utzi eta komunistak zokoratzeko asmoz. Beraz, sindikatuen barrura ikuspegi ezberdinen arteko talka sartu zen. Bi joeren artean sortutako hausturak komunisten posizioa erradikalizatzea ekarri zuen, eta haiek nagusituta, sozialistek ordezkatzen zuten elkarrizketaren eta moderazioaren aldeko posizioari erabateko itzulia eman ziotela ulertu beharko genuke.

Bestalde, Donostiako zein Pasaiako alkateek eta behin-behineko Gipuzkoako Aldundiko gestorak edo talde kudeatzaileak, enpresarien aldeko jarrera hartu zuten (gogoan izan behar da Donostiako alkatetza eta Gipuzkoako Aldundia ezkerreko indar errepublikanoen esku zeudela). Hala, beraz, ezkerreko indar erreformistak, errepublikanoak eta sozialistak (eta Pasaiako arrantzaleen artean, UGTren tesiekin bat egiten zutenak), enpresarien aldeko tesia babestu zuten. Zatiketa hori nabaria eta latza izan zen eta grebaren hondarrean Donostian komunisten eta sozialisten artean tiroak ere izan ziren[400]. Beste alde batetik komunisten eta sozialisten ezinikusi hori beste lan-sektoretara ere zabaldu zen eta tranbietako langileek (UGT sindikatu sozialistan afiliatuak), grebarekiko elkartasuna adierazi ez zutenez, grebalariek tranbiak iraultzeko mehatxua egin zuten[401].

Negoziazioak guztiz hautsi zituena, Pasaiako hiru arrantzale atxilotzea izan zen. Arrantzale horiek, Pasaiako portua itxita zegoela, beste ontzi bat, arrainez beteta etorri, Pasaiako portuan atrakatu eta bertan batzuk deskarga-saiakeratan ari zirela, eskirolen kontrako oldarraldian parte hartu eta atxilotu zituzten. Horren ondoren, Madrilgo Gobernuak, auziaz enteraturik, grebalariak (negoziazioak onez nahi ez zituztenak eta jarrera tinkoari eusten ziotenak) "legearen kontrako matxino" deklaratzeko erabakia hartu zuen[402]. Beraz, une horretatik aurrera, greba politiko bihurtu zen, izan ere, Pasaiako arrantzaleek euren baldintzen hobekuntza-eskaerei atxilotuen askapena gehitu baitzioten, eta Gobernuaren aldetik greba legez eta indarrez itzali nahi izanak, greba plano politikora eraman zuen. Horri, aurreko lerrokadetan aipatutako komunisten eta sozialisten erabateko haustura gehituta, grebak erabateko kutsu politikoa hartu zuen.

Maiatzaren 27an Pasai San Pedrotik eta Pasai Antxotik pasatuta, arrantzaleen manifestazio bat Donostiarantz abiatu zen *"Ogia nahi dugu!"* zioen pankartaren atzean, Jesus Larrañaga beasaindarra buru zela (aurreko egunean, Joan Astigarribiari Gipuzkoako Gobernu Zibilak arrantzaleen eskaerak ez zituela onartzen eta "erabateko indarrez" erantzungo zuela esan zion). Mirakruzen soldadu talde batekin topo egin zuten, baina haiek pasatzen utzi zieten. Guztiz bestelakoa izan zen, ordea, Ategorrietan zeuden Guardia Zibilen erantzuna. Horiek, bitan pentsatu gabe, armarik gabeko langileen manifestazioa tirokatu egin zuten, sei manifestari hil zituzten eta hogeita hamar bat zauritu. Larrañagak ozta-ozta ihes egin zion atxiloketari[403].

Pasaiako grebak, beasaindar ospetsu baten parte-hartzeaz harago, 1931-1933 biurtekoan komunisten eta sozialisten arteko ezinikusia zer nolakoa izan zen erakusten digu. Beste alde batetik, biurteko horretan bi estrategia sindikal ezberdinen arteko bateraezintasunaren eta elkarrekiko urruntasunaren muturreko adibide bat dugu. Alta, Gipuzkoako langile-klasearen ekintza-modua erabat aldatu zen hurrengo urteetan, sindikatuen arteko elkar-ulertzea hobetu zenean.

1934an dinamika guztiz aldatu zen. Esan bezala, Gipuzkoako greba-kopurua hazi egin zen (aipatu dugu Bizkaiko kopurua gainditu egin zuela). Grebak ere bortitzagoak izan ziren 1934an. Kasu horretan, testuinguru politikoaren aldaketak eragin zuen greba-kopuruaren igoera horretan, sindikatu guztiak, moderatuak zein erradikalak, greba-bideetara errazago jotzen hasi ziren. Alde batetik, eskuina boterera igotzeak, eta 1931-1933ko lanaren inguruko lege batzuk atzera botatzeak, langile-mugimendua erradikaldu egin zuen eta gatazkara erakarri zuen. Beste alde batetik, UGT barruan ere erradikaltze ideologikoa gertatu zen, Errepublikarekiko erabateko leialtasunetik sozialismoa lortzea helburu gisa jarri baitzuten. Prozesu horrek 1934ko urriko iraultzan jo zuen gailurra. 1934 osoan, urriko iraultza alde batera utzita, bederatzi tokiko greba orokor izan ziren Gipuzkoan eta udalerri bakarrekoak izan arren, halako greba oso bat egiteko, sindikatu ezberdinen arteko elkarlana behar izan zuten[404].

---

[400] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 43-45. or.

[401] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 305-306. or. Gobernuak Armada eta Guardia Zibila ere ekarri zituen tranbiak zaintzeko.

[402] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 305. or.

[403] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 43-45. or.; eta BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 306-307. or.

[404] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 92-95. or.

1935ean langile-gatazken kopurua jaitsi egin zen, Gipuzkoan soilik hiru greba egin ziren. Jaitsiera hori, 1934ko urriko iraultzaren ondoko langile-erakundeen aurkako errepresioa zela-eta gertatu zela ulertu behar dugu, ez Gipuzkoako errealitate gisa. 1936an ordea, langile-gatazkak berriz ere hazi egin ziren, urtarriletik uztailera bitartean (Guda hasi arte) Gipuzkoan 27 greba egin ziren (maiatzean hamaika eta ekainean zortzi). Otsailetik aurrera berriz ere ezkerra boterean egoteak, oraingoan ez zuen 1931-1933 biurtekoan bezala langile-gatazken kopurua apaltzeko eraginik izan, aurkakoa baizik. Hala ere, egoera oso ezberdina izan zen 1936an eta 1931n. Ezker-eskuin haustura are handiagoa zen (1936ko otsaileko hauteskundeetan bi ikuskera bateraezinen arteko lehia irudikatu zen); eta gainera, 1935eko errepresioaren ostean, langileek, alde batetik eskuinaren eta berori ordezkatzen zuten patroiekiko arrangura-sentimendua izan zutela ulertu behar dugu eta errepresioak inposatutako isiltasun-aldia bukatzean, erreprimitutako sentimenduek gainezka egitea ere normaltzat jo daiteke. Beste alde batetik, Herri Fronteak, 1931-1933ko lan-legeria berreskuratu zuen (eskuina atzera eragiten saiatu zen arren), eta hor sindikatuek aukera bat ikusi zuten. Bestalde, Pedro Barrusok azaltzen duen moduan, 1934ko gertakariek eta 1935eko errepresioak (eta baita langile-erakundeetan gertatutako bilakaera politikoak), sindikatu ezberdinen arteko hurbilketa ekarri zuen, eta horrela, grebak batera eta indarrarekin antolatzea errazago izan zitzaien[405].

Ikusten dugun bezala, Gipuzkoako lan-arloko harremanak, testuinguruaren arabera aldakorrak izan ziren: 1931-1933 arteko moderazioaren eta 1934-1936 arteko erradikaltasunaren artean mugituz. Erradikaltze hori, barrutik baino, hein batean behintzat, kanpoko faktoreek eragina izan zen, Gipuzkoan erakunderik moderatuenak (UGT eta ELA) nagusi izan arren. Sindikatu horiek, esan bezala, 1931-1933 arteko moderazioaren berme izan zirenak, errepresioa pairatu zuten eta pixkanaka aurrez aurreko konfrontazioaren logikara joan ziren. Hala ere, ikusi dugun moduan, Gipuzkoako logika horrek ez zuen Beasainen eraginik izan, bertan, grebak (1934ko urrikoa kenduta) ez baitziren egin beste tokietan bezala. Beasainek bere ekonomia-modu propioagatik (CAFekiko oso menpekoa zen eta hura Estatuari oso lotuta zegoen) eta UGT eta ELA sindikatu moderatuagoen nagusitasuna tarteko, ez zuen grebarako joerarik izan. Horrek ez du esan nahi enpresarien aldetik jarrera ulerkorragoa izan zenik. Errepublika-garaiko krisia, berez nazioarteko krisi batetik etorria zena, Gipuzkoako enpresarien aburuz, Errepublikaren lan-araudi sozialarengatik eta *"Langile-erakundeek deklaratu dioten hil ala biziko gudarengatik"* gertatu zen (Errepublikako Gobernuari egindako kritika batzuk diotenez, adibidez, gastu publikoa handitzeak, ez zuen zentzu handirik izan, Errepublikaren gobernuek, ezkertiarrek barne, gastu publikoari eutsi egin baitzioten).

Langile-borrokaren bidez lortutako legeetako bat, 1932ko urriaren 8an onartu zen *Istripuen Kontrako* Legea izan zen. Beasaingo kasuari erreparatuz, hori zela-eta, CAFeko langile batzuek euren eskubideak bermatuak zirela ikusi zuten. Istripua izan zuten langileek udalaren eta alkatearen bitartekaritza eskatu ahal izan zuten, ez zeuden soilik enpresaren irizpideen mende[406]. Kasu batzuetan, adibidez, Viktor Esteban Arribas langilearen kasuan, bilerara Metaleko Sindikatuaren orduko burua, Gumersindo Capa Mendizabal joan zen langilea defendatzeko. Halako kasuren baten testigantza eman zigun Jesus Lopez Gallegok ere: "Nire aitak CAFen egiten zuen lan. Haren lagun bat, lanera zihoala hil zen. Sierraren (fabrikako zuzendariaren) bitartekaritzari esker, lan-istripu bezala hartua izatea lortu genuen". Sierraren borondatea gora-behera, orduko legeek asko lagundu zuten[407]. Orduan istripuak nahiko arruntak izaten ziren fabriketan, emaitza tragikoarekin askotan, adibidez Eleuterio Aiestak esan zigunez, "Nire osaba bat (Eleuterio Aiesta Muxika) CAFen istripu batean hil zen"[408].

Langileek, Errepublikako beste Gobernuen pean lortu zituzten aurrerapenetako batzuk, 1931ko azaroaren 27an onartu zen *Artekaritza Mistoaren Legea* bezalakoak izan ziren, Lanaren Ministro Frantzisko Largo Caballero sozialista eta UGTko sindikalista ezaguna izan zenean. Lege horrek, enpresa barruan, bai langile-sindikatuek, zein enpresarien ordezkariek, zein Estatuaren ordezkariek osatutako Bitartekaritza Mistoen Batzordeak sorrarazten zituen eta Batzorde horiek arautu behar zituzten enpresen barruko baldintzak: egutegia, soldatak eta abar. Gobernu sozialista bat boterean egonda, lege horrek, sindikatuei ahots handia eman zien enpresen barruko erabakimenean. Bitartekaritza Misto horiek, nahiz eta Primo de Riveraren diktaduran, 1925ean sortutako Batzorde Parekideetan oinarrituta egon, askoz ere botere handiagoa ematen zieten langileei eta haien erakundeei, lehengoak praktikan enpresarien kontrolpean zeuden-eta. Bitartekaritza Mistoak eta horiek sortu zituen legea, enpresari-klasearen mamu beltzak izan ziren eta langileei gehiegizko boterea ematen zietelakoan zeuden (eskuineko gobernuak, 1934an, ez zuen Lege hori baliogabetu, baina bai Bitartekaritza Mistoak edukiz husteko legea "berritu edo aldatu"); Errepublikako Gobernuen politika, berez nahiko moderatua izan zela hartu behar dugu kontuan (gastu publikoaren arloan, adibidez, gastu hori murriztu

[405] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 95-98. or.

[406] Beasaingo Udal Artxiboa. 080. karpeta, 01. dokumentua.

[407] Jesus Lopez Gallegori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-25ean.

[408] Eleuterio Aiestari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-11n.

or.

egin zuten). Beste aurrerapen bat 1936ko martxoan Herri Frontearen Gobernupean lortu zuten langileek, lan-astea 48 ordutik 44 ordura jaitsi zutenean.

Langileen soldataren inguruan, ez dugu garai hartako Beasaingo fabriken daturik, baina Pedro Barrusoren lanean agertzen zaigu Gipuzkoako soldatak gutxi gorabehera zenbatekoak ziren. Hala ere, soldatak oso handiak ez zirela ondoriozta dezakegu, testigantzek esaten dutenetik. Adibidez, Isabel Peñagarikano Dorrontsorok, trenbidean lan egiten zuen euren aitaz komentatu zuen "gutxi irabazten zuela (…) Lanetik kanpo, baratzean lan eginez bizitza ateratzeko modua zuen"[409]. Joan Ramon Ortegak ere esan digu "soldatak nahiko txarrak ziren garai hartan, eta etxebizitzak ere ez ziren oso onak"[410]. Barrusok, datu-faltan, dio 1931 eta 1936 artekoa, oro har, soldatak ez igotzearen (soldatak izoztearen) epea izan zela, eta litekeena da, 1936an soldatak igo izana, hala ere, ez dago datu handirik halakorik esateko. Barrusoren arabera, soldatak oso ezberdinak ziren azpisektorearen eta enpresaren arabera, asko aldatzen ziren. Adibidez, industria handietan, txikietan baino askoz gehiago irabazten zen, horretarako, Barrusoren eredua, Lezoko arrabotatzeko makinen fabrika bat eta *Cementos Rezola* fabrika konparatzea da: bigarren horren kasuan, lehen mailako langileek egunean 12,50 pezeta irabazten zuten; Lezoko arrabotatzeko makinen fabrikan ordea, lehen mailako langileek 8 pezeta soilik irabazten zuten. Gizonezko eta emakumezko langileen arteko aldea ere oso handia zen, adibidez, Arrasateko Elma industria-lantegian, emakume batek egunean 4,75 pezeta irabazten zituen, 16 urteko langile-ikasle batek adina. Barrusok, CAFeko datuak ez baina *Union Cerrajera* lantegikoak ematen ditu. Bertan, doitzaileek, trokelgileek eta moldeatzaileek; egunean 12,90 pezeta irabazten zituzten lehen mailakoak izanda, 11 bigarren mailakoak izanda, 9,50 pezeta hirugarren mailakoak izanda eta 8,25 laugarren mailakoak izanda. Lehen mailako arrabotariek eta tornulariek 11 pezeta irabazten zituzten egunean, bigarrenekoek 10, hirugarrenekoek 9, eta laugarrenekoek 8,25. Artezleek egunean 10,50 pezeta lehen mailakoek, 10 bigarren mailakoek eta 9,50 hirugarren mailakoek. Sarrailagintzan eta arotzen arloetan, lehen mailako langileek egunean 10 pezeta irabazten zituzten eta bigarren mailakoek 9. Peoiek 8 eta 8,50 pezeta inguru irabazten zituzten[411]. Arrasateko zifra horiek jarri ditugu, izan ere, Beasaingo CAF antzeko tamaina zuen lantegia izanik, irakurlearentzako erreferentziazkoak izan daitezke.

1.4 Euskal Herriaren bilakaera politikoa II. Errepublikaren lehen urteetan: Autonomiaren inguruko eztabaida

1.4.a) Alderdi ezberdinen ikuskera autonomiaren aurrean

Euskal Herriaren beste era bateko bilakaera politikoa ulertzeko, erdigunean jarri behar dugu garai hartan zentrala izan zen auzia, Euskal Estatutuaren auzia hain zuzen ere. Euskal Estatutuaren lorpena, garai hartan, ia alderdi guztiak ados egon arren, eta herri-babes handia izan, zailtasunez betetako prozesu luze baten emaitza izan zen.

Autonomia Estatutuaren lorpenerako prozesuan, tirabirak ez ziren nolanahikoak izan. Egia esan, "autonomia" euskal indar orok erabiltzen zuen hitza zen arren, autonomiari buruz zituzten ideiak guztiz kontrajarriak ziren. Lehenik lurraldetasunaren eztabaida zegoen, Autonomia hiru herrialdeetarako (Araba, Bizkai eta Gipuzkoarako) ala Hego Euskal Herriko lau herrialdeetarako (Araba, Bizkai, Gipuzkoa eta Nafarroarako) izan behar zuen eztabaidatzen zen, baina ez zen hori bakarrik eztabaidan. Izan zen halaber Foru Aldundia oinarri hartuta, Gipuzkoarentzako probintzia-autonomia eskatu zuenik ere[412]. Beste eztabaida bat honako hau zen: Autonomia, kontzeptu moderno batetik abiatuta ezartzea ala antzinako foruak berrezartzearen ondorioz jartzea. Adibidez, Alderdi Jeltzalea bera, tradizio foruzalekoa zen, nahiz eta jada foruak baino areago euskal nazioaren eraikuntza izan ardatz. Hala ere, bazegoen beste alderdi foruzale indartsu bat, karlistena. Karlisten autogobernu-programa "Foruen Berrezarpen Osoa" izan zen, foruak XIX. mendeko formatuan itzultzea eskatzen zuten (kontuan izan behar da foruek herrialde bakoitzarentzako instituzio propioak zituztela). Foruen berrezarpen oso hori ere, modu batean edo bestean identifika zitekeen, Euskal Estatutu baten justifikagarri gisa, baina herrialde bakoitzaren nortasuna (batez ere estatu izana zen Nafarroarena) Euskal Estatutuaren aurrean, hesi gisa, "berezitasun propio" bezala, jarri zen (karlistek bereziki); hala ere, modu batean edo bestean, ideologia karlistan, "Lege tradizionala" berrezartzea euren doktrina ideologikoaren ardatzetakoa zen. Arazoa, iraganeko "lege tradizionala", "egungo" egoera zehatzean, hots, egoera ezberdin batean nola aplikatu edo irakurri behar zen zehaztean zetzan

[409] Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-09an.

[410] Joan Ramon Ortegari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2013-07-09an.

[411] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 57-59. or.

[412] Donostiako errepublikano batzuek, Lerrouxen Alderdi Erradikaleko kide izanik (zentro-eskuina) Gipuzkoako probintzia-autonomia eskatu zuten 1932ko irailaren 18an. RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 216. or. Baita ere Donostiako Alderdi Federala zeritzon alderdi batek, 1931n: FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 68. or.

eta horrek, karlistei, euren unean uneko komenentzien eta interesen arabera, jarrera bat edo aurkakoa babesteko eta aldezteko balio izan zien.

Bestetik, euskal autonomia, alderdi politiko ezberdinen proiektu soziopolitikoak islatzeko borrokagune ere bihurtu zen. Horrek ekarri zuen zenbait alderdik edota politikarik, euskal autogobernuaren eskubideak euren ideologiari baldintzatzea: adibidez, karlismoak 1931 eta 1932 artean Euskal Autonomia gogor babestu zuen, orduan Errepublikarekiko kontrabotere politiko kontserbadore eta katolikoa sortu zezakeelako. Baina geroago Jeltzaleek ezkerreko indardun Errepublikaren Konstituzioan sar zitekeen proiektu errealistago baten alde egin zutenean, karlistek Autonomia Estatutuarekiko zuten interesa galdu egin zuten eta kasu askotan erabateko itzulingurua egin eta jarrera irauli egin zuten. Kontrako kasua izan zen hainbat ezkertiarrena, hain zuzen ere Errepublikaren aurkako mehatxu-gune bat sortzearen beldurrez, hasieran Estatutuarekiko izan zuten axolagabekeria edota aurkakotasuna alboratu eta Estatutua onartzea Hego Euskal Herria "errepublikanoa" izateko bermeari baldintzatu zioten. Donostiako Nicolas Nieto errepublikanoak labur azaldu zuen: "Euskal Herria, egin zaitez errepublikano eta orduan lortuko duzu dagokizun askatasun osoa"[413]. Aldiz, indar errepublikano eta sozialistentzat, auzi sozialean 1931-1933 biurtekoan izandako moderazioa Errepublika sendotze aldera justifikatu zuten bezala, gero Errepublikaren sendotasuna bermatzea Estatutua lortzearen gainetik zegoen. Hala azaldu zuen Gillermo Torrijos Donostiako zinegotzi sozialistak: "Lehenik, Estatu hau (Errepublika), denbora laburrean Espainiako hiritar denei eskubide guztiak eman dizkiena eta etxe askotara lasaitasuna eraman duena sendotu behar dugu; eta gero joango gara Euskal Errepublikarantz"[414]. Jeltzaleek bide errepublikano-konstituzionaletik joatea erabaki zuten eta hori izan zen ezkerraren zalantzak erabat uxatu zituena. Bestalde, Madrileko Gobernuaren unean uneko kolore politikoa ere faktore esanguratsua izan zen. Beraz, askotan, helburua baino, alderdien arteko lehiaren dinamikak gain hartzea (eta alderdien berekoikeria edota oportunismoa) izan zen Euskal Estatutua jada guda hasi arte (eta Araba, Gipuzkoa eta Nafarroa praktikoki altxatuen esku zeudela) indarrean ez jartzeko arrazoia, eta baita alderdi ezberdinen barruko eztabaiden iturri ere: ezin dugu esan alderdi bakar batean ere Estatutuaren inguruan erabateko adostasuna zegoenik.

Izan ere, autonomiaren aldeko indar ezberdinek (abertzaleek, eskuindarrek eta ezkertiarrek), II. Errepublikan "autonomiaren" inguruan ikuskera-modu batzuk izan arren, bakoitzaren ikuskerak eta irakurketak arras ezberdinak izan ziren: adibidez, Foruak, abertzaleentzat 1839az aurreko "euskal independentziaren" edo burujabetzaren lekuko ziren, eskuinarentzat lege tradizionalaren hondarra, eta ezkerrarentzat, "demokrazia eredu bat". Baina hortik aurrera, behin Foruak (edo egokitze--terminologian, Autonomia) lortuta, zer egin behar zenaren inguruan oso ikuspegi ezberdina zuten: adibidez, abertzaleek "Euzkadiren eskubide nazionalak" gauzatzeko bidea ikusten zuten (independentziarantz egiteko), indar ez-abertzaleak ez zetozen bat horrekin (agian komunistak izan ezik), bai eskuindar karlistek zein ezkertiar errepublikano eta sozialistek euskaltasuna eta Foruak espainiartasunarekin bateragarri ikusten zituzten (Frantzisko Goitia enpresari beasaindarrak, errepublikanoa eta euskal autogobernuaren defendatzaile sutsua zenak, Foruak "Euskal Aberriak Espainiari eta Aberriari egin zion monumenturik handiena" zirela ere esan zuen). Hots, eskuindarrentzako zein ezkertiarrentzako, oro har, Foruak "Euskal Herria Espainiaren eredu" zela erakusten zuten, batzuentzat "tradizioaren eredu", besteentzat "demokraziaren eredu". Eskuinak Foruak "lege tradizionala" Euskal Herrian indartzeko (batez ere orduan, Espainiar gobernua ezkertiar laikoen eskuetan zegoenean) erabili nahi zituzten eta agian jeltzaleen babesa lor zezaketen, baina inondik inora ere ez ezkertiarrena. Eta azken hauek, ezkertiarrek, Foruak edo autonomia "demokrazian sakontzeko" nahi zituzten eta horretan jeltzaleen babesa ere izan zezaketen, baina inondik ere ez eskuindarrena. Ezkerrean erradikalenek, komunistek, Euskal Herriaren autodeterminazioa iraultza komunistaren barnean txertatzen zuten; hala, autogobernua eta gizarte sozialista lortzeko, baina proiektu horren aurka zeuden, jeltzaleak, eskuindarrak eta ezkertiar asko. Eta hori, proiektuen xehetasunetan (euskarak izan behar zuen papera, Euskal Herriaren barne-eraketa, hezkuntza eta abar) sartu gabe. Ikusten dugun moduan, "euskal askatasunaren" inguruan, 1931n behintzat alderdi gehienak eta jende asko egon bazegoen, baina denak ez zetozen bat askatasun horri eman beharreko edukien inguruan. Hiru joerek indar parekatu samarra zuten Euskal Herrian II. Errepublikaren garaian, beraz, adostasunak lortzea ez zen erraza izan. Hala ere, gauza bat eztabaidaezina da: proiektu horrek herri-babes handia izan zuela 1931n, abian jarri zenean.

Lehen aipatu izan dugu bai eskuindarren zein ezkertiarren artean Estatutuak zatiketa handiak eragin zituela. Bai batzuk zein besteak, EAJk prozesuan hartu zuen protagonismoarekiko mesfidati izan ziren; eta mesfidantza horiek areagotu egin ziren Estatutuaren prozesuan aurrera egin ahala. Izan ere, aurretik ikusi dugun bezalaxe, EAJren baitan, foruak euskal burujabetasunaren oinarri ziren arren, beste bi sektoreentzat, bai ezkerrarentzat zein eskuinarentzat, Euskal Herria "Espainiaren eredu" zenaren

[413] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 222. or.

[414] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 206. or.

or.

erakusgarri ziren (bakoitzarentzat "eredu izatea" zer zen oso ezberdina bazen ere). Karlisten eta oro har eskuindarren aldetik, 1917-1918ko Estatutu-kanpainan, Viktor Pradera karlista nafarrak Nafarroa Estatututik at geratzeko eman zituen argudioek askoz zerikusi handiagoa zuten "EAJren hegemoniarekin", gaur egun hainbeste aipatzen den "Nafarroa euskalduna ez delakoarekin" baino (argudio hori, Viktor Pradera bezalako estatutuaren aurkakoek sekula ez zuten erabili). Beste alde batean, aipatu dugun bezala, karlisten eta eskuinaren aldetik Estatutua Errepublikaren kontrako ariete bezala erabiltzea nahi izate horrek, eta 1932tik aurrera Estatutua Errepublikarekin bat etorri zela kontuan izanik, karlismoak handitu egin zuen bere Estatutuaren aurkako jarrera. Esan bezala, karlismoak 1931ko Estatutua babestu zuen arren, alkate karlista asko Estatutua martxan jartzeko mugimendutik irten egin ziren eta Alderdi Karlista Tradizionalistaren organoek ez zuten deitu mugimendu horretan parte hartzera[415]. Eta karlisten jarrera, hasiera batean behintzat, Estatutuaren aldekoa izan zen arren (batez ere 1931ko Estatutuak zekartzan erlijioaren inguruko baldintzak zirela-eta), 1932tik aurrera joera hori ez zen ahobatekoa izan. Rodriguez Ranzek eskuinaren artean bi jarrera berezi ditu 1931ko karlismoan: alde batean "berezko estatutu-zale ideologikoak" eta bestean "estatutu-zale pragmatikoak": bigarren horiek 1932tik aurrera, Estatutu "laikoaren" edo "konstituzionalaren" aurka agertu ziren, jada Estatutua Errepublikaren aurkako tresna ez zela izango argi gelditu zenean. Gipuzkoan alde hori nagusitu zen, nahiz eta Estatutuaren aldeko batzuk (Ignazio Perez Arregi edo Julian Elortza, adibidez) bere horretan mantendu, Gipuzkoako karlisten *La Constancia* egunkariak nabarmen egin zuen Estatutuaren kontrako jarreretara[416]. Hori ikusi zen, adibidez 1933ko Araba, Bizkai eta Gipuzkoarako 1932ko Estatutu-proiektua ez bozkatzeko arrazoien artean, karlistek, Estatutu hori "zentralista" (euskal zentralista), eta berez "foru-aurkakoa" zela adieraziz, Euskal Legebiltzarkideak edo Diputatuak probintziaka aukeratu ordez zuzenean aukeratzeko emendakinak aurkeztu zituztelako, udal-autonomia errespetatzen ez zuelako, "burokratikoa" zelako, "laikoa" zelako eta abar[417]. Hala ere, Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, karlistek arbuiatutako 1932ko proiektua eta oniritzia emandako 1931ko proiektua oro har berdintsu samarrak ziren; benetako arrazoiak beste batzuk izan ziren: adibidez, lehen aipatutako EAJren hegemonia, edo Katalunian autonomiak (1932an onartua) hango ezkerraren posizioak indartu izana[418]. Zentzu horretan, 1932ko Iruñeko Euskal Herriko udalen batzarrean eta 1933ko abuztuaren 6an egin zen Araba, Bizkai eta Gipuzkoako udalen Gasteizko Batzarrean, karlistek euren udalei, "bakoitzak bere kontzientziaren arabera" bozkatzeko deia egin zieten, eta Batzar horietan Estatutuaren alde agertu ez ziren udal gehienak karlistak izan ziren. Modu berean, 1933ko azaroko erreferendumean karlistek, euren aldekoak "baiezko botoa ematera ezin zituztela behartu" esan zuten[419]. Karlistak ez ziren izan eskuineko alderdien artean aurka egin zuten bakarrak eta, bai *Renovación Española* alderdiaren gipuzkoar adarra zen *Unión Regionalista Guipuzcoana* zein CEDAren gipuzkoar adarra zen *Derecha Vasca Autónoma* Estatutuaren aurka agertu ziren, bi alderdiek ere euren buruak "autonomistatzat" izan zituzten arren. Hala ere, azken bi alderdi horiek Gipuzkoan berandu sortzeak (URG 1933ko maiatzean, Estatutuaren zirriborroa egina zegoenean, eta DVA 1934an, Estatutua bozkatuta zegoenean), eta Gipuzkoako gizartean zuten pisu oso urriak (Beasainen bat ere ez), euren jarrerak garrantzi gutxikoak izatea eragin zuen[420].

Ezkerrari dagokionez esan behar da, egia dela ezkerrak halako bilakaera bat izan zuela gai horretan. Lehen kapituluan aipatu dugu Gipuzkoako errepublikanismoak izan zuen tradizio autonomista eta euskaltzalea, batez ere Frantzisko Goitia Ostolaza beasaindarraren eskutik. Alderdi Sozialistak, komentatu dugun moduan mende-hasieran euskal berezitasunen edo autogobernuaren aurkako oso jarrera gogorra izan zuenak, bilakaera bat izan zuen. Gipuzkoan adibidez, buruzagi berriak nabarmendu ziren, Donostiako Migel Amilibia (guda zibilean Gipuzkoako Defentsa Batzordeko lehendakari izan zena) eta Eustasio Amilibia (langileen abokatua), adibidez. Bestalde, PSOEk berak, bere ideologian aldaketa batzuk egin zituen, 1918an, sozialista kataluniarrek aurkeztutako mozio bat onartu zuen PSOEk "iberiar nazionalitateez osatutako konfederazio errepublikanoaz" eta bere egin zuen[421]. Ildo horretatik, Indalezio Prietok berak, maiatzean, Bilbon "Gobernuan gauden gizonok, Euskal Herriaren askatasunak, euskal autonomia, berrezartzeko konpromisoa hartzen dugu" esan zuen, eta Eibarren, Martzelino Domingo ministro

[415] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 160. or.

[416] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 161-162. eta 166. or.

[417] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 164-165. or.

[418] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 166-168. or.

[419] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 164. or.

[420] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 177-181. or.

[421] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 63. or.; eta RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 204. or.

errepublikanoak "Errepublikak Euskal Herriari autonomia emango dio" hitzeman zuen[422]. Alderdi Sozialistak berak, zalantzarik gabe, Errepublika federalaren aldeko adierazpenak atera zituen 1931ko uztailean; Uztailaren 11n Alderdi Sozialistak "eskakizun autonomistak babesteko konpromisoa" hartu zuen, eta hiru egun beranduago alderdi horren *El Socialista* egunkariak "sozialistak Errepublika federalaren alde" zeudela esan zuen[423]. Hala ere, ikusiko dugun bezala, sozialistek eta errepublikanoek bi beldur zituzten, biak lehen aipatutakoak: autonomiaren aldeko mugimenduak Errepublikaren inguruan ezegonkortasuna handitzea eta autonomia Errepublikaren kontra erabiltzea bata, eta bestea, autonomiaren aldeko mugimendua EAJren hegemonia indartzeko erabiltzea. Zentzu horretan aski ezaguna da Indalezio Prietok, Estatutuaren aurreproiektu bati, Lizarrako Estatutu-proiektuari iritzi zion "Gibraltar Vatikano-zale" adierazpen famatua, baina ez hori bakarrik, hor dago adibidez halaber Julian Zugazagoitiak esan zuen "sozialista guztiok bat gatoz Estatutua arma atzerakoia izango denaren ustean"[424]. Arraroa bada ere, 1932a izan zen Espainiako ezkerraren eta jeltzaleen arteko tirabirak eta ezberdintasunak handitu ziren urtea: Estatutuaren proiektu konstituzionala onartu zenean, eta beraz, indarrean jartzeko oztopo gutxien zegoela zirudienean[425]. Garai hartan, adibidez 1933ko apirilean Manuel Azaña gobernuburuak esan zuen: "Estatutuak Errepublikak emandako askatasunen errematea izan behar du, ez horien iluntzea"[426]. Edota baita, 1933an Bizkaiko gazte sozialistek EAJren kontra egindako adierazpenak: "EAJ Erregimenarekiko erabat kontra" zegoela deitoratu zuten[427]. Gipuzkoan ere, 1931ko apirilaren 18an Eibarko Udalak eginiko adierazpena oso esanguratsua izan zen: "Estatutua Erregimen berri hau ekarri dutenek ekarriko dute eta ez "honekiko zalantzan egon direnek"[428]. EAJk Estatutua hegemonizatzeko ezkerrak zuen beldurra hain zen handia, ezen 1933an Aldundiaren behin-behineko Gestorek alderdi ezberdinei Estatutuari emendakinak egiteko eskatu zietenean, PSOE horren aurka azaldu zela, "Alderdiek ez zutela Estatutuan parte hartzeko eskubiderik" argudiatuz (argudio horrek izan zuen zerbait utilitarismotik, izan ere, Aldundietako Gestorak, Gobernuak izendatu zituenez gero, alderdi errepublikano eta sozialistetako kideek osatzen zituzten eta horietan EAJk ez zuen ordezkaririk)[429]. Bestalde, Errepublikaren geroaz eta jeltzaleen hegemonia politikoaz landa, bazeuden Estatutuan ezkerreko indarrak kezkatzen zituen zenbait elementu: adibidez, 1931n Lizarran onartu zen estatutuaren proiektuan erlijioaren inguruko klausulak edo hezkuntza euskaraz eman behar zela zioena. Azken puntu honen aurka, Endrike De Frantzisko sozialista tolosarrak hitz egin zuen Espainiako Parlamentuan eta beraren arabera, hizkuntzaz arautzeko agintea zuten bakarrak "filologoak ziren" eta hezkuntza euskaraz edo espainieraz izan behar zuen udal bakoitzak erabaki behar zuen, ez Estatutuak; Estatutuak "hezkuntza-askatasuna" soilik bermatu behar omen zuen[430]. Bestalde, Jose Maria Jimeno Juriok, Nafarroako Estatutuaren prozesua ikertu duenak, Nafarroan, 1931n autonomia-proiektuak gorpuzten ari zirenean, sozialisten esku zeuden udal gehienek, egoera horren aurrean interes-falta erakutsi zutela dio, beste lehentasun batzuk zituztelako[431] (hori ez da Nafarroako sozialista guztientzat orokortu behar, bazeuden-eta, estatutuaren oso aldekoak, adibidez, Nafarroako Ahaldun Nagusi zen Konstantino Salinas. Baina egia da sozialistentzat edo oinarri sozial ezkertiarra zutenetako parte handi batentzat Estatutua ez zegoela beren lehentasunen artean). Ikusiko dugun bezala, ezkerrak autonomia nahi zuen, baina ez zuen horretarako estrategia batere koordinaturik edo koherenterik izan, Rodriguez Ranz irakasleak dioen moduan, bere saiakera propioak egiten baino gehiago ahalegindu zen autonomia EAJren aldetik monopoliza zezaketen saiakeren aurka eta praktikoki Eusko Ikaskuntzak bere egitasmoa publikatzeak ezkerrari halako erreferentzia bat eman zionez gero, haren ahaleginak koordinatzen lagundu zuen[432].

Ezkerreko alderdien artean, baditugu bi salbuespen, biak oso ezberdinak: Eusko Abertzale Ekintza eta Euzkadiko Partidu Komunista. EAE, ezkerreko alderdi abertzalea izaki, bi jarreren artean ibili zen, nahiz eta berez ezkerreko indarretatik gertuago aritu izan zen EAJrengandik baino. EAE, apirileko udal-hauteskundetan ezkerreko indarrekin batera hauteskundeetara joana

---

422 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 63. or.

423 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 203-204. or.

424 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 78. or.

425 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 94-99. or.

426 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 94. or.

427 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 99. or.

428 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 206-207. or.

429 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 96. or.

430 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 220. or.

431 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 55. or. Gipuzkoan, Pedro Sarasketa errepublikanoak ere, antzeko adierazpen batzuk egin zituen: "nahiz eta gu estatutuaren alde egon, gure oinarriek ez dute interes askorik, arazo hau ez dago euren lehentasunen artean. RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 219. or.

432 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 208-10. or.

or.

zenez, Aldundietako behin-behineko Gestoretan, Estatutuaren prozesuan aktore nagusietako bat izan zirenetan, ordezkaritza izan zuten. Horrek, ezkerreko indarren aldera lerratzea eraman zuen alderdi ekintzailea. Alderdi horrek, nahiz eta 1931ko apirilaren 17an bere asmoa "Ipar eta Hego Euskadiko euskaldunak Gobernu batean batzea" zela esan, biderik pragmatikoena Estatutua zela esan zuen; "Espainiako Errepublika berriaren Gobernuaren programan, iberiar nazionalitateek konfederazioa osatuz bakoitzak bere autogobernua izatea" zegokiela-eta esan zuen alderdiak[433]. EAEren arabera, herrialdean zegoen, "iritzi bikoitza" (hots, alkateen mugimenduak taxututako proiektuaren eta Gestoren proiektuaren arteko bikoiztasuna), "zoritxarrekoa" zen[434]. Hala ere, esan bezala, Gestoretako parte izateak, EAE Errepublikaren bide legalistatik eta ez alkateen mugimenduaren bidetik eraman zuen. Frantzisko Ulazia EAEko zuzendariaren arabera[435], "Estatutuaren defentsa euskal diputatu errepublikano eta sozialistek egingo dute"[436]. Aurretik, Bilboko zinegotzi Joxe Domingo Aranak esan zuenez "nik konfiantza handia dut erregimen honek Euskal Herriaren izaera nazionala aldarrikatzeko eta autonomia ekartzeko"[437]. Hala ere, EAEn ere, ezkerreko zuzendari nagusien politikarekin ere atsekabea nagusitu zen. Eusko Abertzale Ekintzaren zuzendari bat, Luis Urrengoetxea, maiatzean Prietorekin bildu zen, eta hark hasiera baten "Euskal Estatutua azkartzeko Gobernu-dekretu bat" agindu bazuen ere, hurrengo egunean, Migel Maura ministroarekin bildu ondoren, Prietok atzera egin zuen. Urrengoetxeari eta EAEri nahiz bere zuzendariei oso inpresio ezkorra sorrarazi zien horrek. Egia izan arren, Estatutuaren aurreproiektua (Eusko Ikaskuntzak idatzitakoa) EAEren ideologiatik gertu zegoela[438], eta EAE Gestoretako parte izanagatik bide horri atxikiko zitzaiola, sozialistekiko eta errepublikanoekiko konfiantza galtze horrek ekaineko Errepublikaren parlamenturako hauteskundeetan Bizkaian EAE ezkerreko koaliziotik irtetea ekarri zuen (ez ordea Gipuzkoan). 1931ko irailean, Estatutuaren lehen egitasmoa Espainiako Parlamentuak ukatzea, EAErentzat desengainu berri bat izan zen. Jose Antonio Rodriguez Ranzek esan bezala, EAJren jarreraren eta ezkerreko indarren jarreraren artean hurbilketa bat erraztean zetzan EAEren estrategiak porrot egin zuen[439]. Hala ere, 1932tik aurrera, Estatuturako bidea Konstituzioaren barruan onartu behar zela argi geratu zenean, EAE berriz ere, ikusiko dugun moduan, ezkerreko indarrengana hurbildu zen, Estatutua adostasun handiz lortu nahian[440].

Komunisten jarrera bestelakoa izan zen. Gipuzkoar eta euskal komunisten zuzendari politiko eta ideologiko nagusia beasaindar bat, Jesus Larrañaga Txurruka "Goierri" izan zenez, merezi du haien ikuskera xeheki aztertzeak, izan ere, Larrañaga beasaindarrak eragin handia izan baitzuen euskal komunisten arazo nazionalarekiko ikuskeran. Hasiera batean Estatutuaren oso kontra zeuden, esan bezala espainiar inperialismoaren eta euskal burgesiaren arteko itun iruzurti gisa ikusten zutelako. Donostian Euskadi Roja egunkaria atera zenean, bere lehen zenbakian 1933ko martxoaren 25ean, "euskal langile eta baserritarren eskubide nazionalak espainiar inperialismoaren aurka defendatzeko konpromisoa hartzen zutela" adierazi zuten[441]. Kasu berean, Estatuari kritika egiteaz gain ("Euskadiren eskubide nazionalak zapaltzeagatik"), EAJri ere luzatzen zion kritika hori, eskubide nazionalen alde borroka ez egitearren. Alderdi Komunistaren arabera, EAJk, "burgesia handiari lotutako alderdia izaki (…) ez du deus ere egiten eskubide nazionalen alde, inperialismoaren kontrako borrokan (…) inperialismoarekin bat egitea nahiago baitu"[442]. Alderdi Komunistaren kritika, euskal (eta nazioarteko) burgesiari egin izan dion kritika klasikoa da; abertzaletasuna norbere probetxurako erabiltzea "aukeran, klase-interesak herri osoaren eskubideen gainetik ezarriz"[443]. Beraz, Euskal Herriak bere eskubide nazionalak lortu nahi bazituen, Alderdi Komunistaren arabera ezin zezakeen euskal burgesiarekin bat egin, baizik eta burgesia hori ere garaitu egin beharko zukeen. Baina kritika hori ez zen soilik EAJra mugatzen; ezkerreko indarren kontra ere jardun zuen "kapitalismoaren kudeatzaile" edo "traidore" (eta arazo nazionalari dagokionez "inperialismoaren jarraitzaile") gisa joz. 1933ko apirilaren 1ean, Jesus Larrañaga "Goierri" beasaindarrak Eusko Abertzale Ekintza kritikatu zuen, haiek ezkerreko

[433] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 197. or.

[434] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 79. or.

[435] Ulazia iraganean jeltzalea izan zen, eta 1911n, EAJren historiako lehen banaketan parte hartu zuen, aldi berean euskal nazionalismoan lehenengo ezkerreko erakunde politikoa sortuz: Euskal Alderdi Errepublikano Nazionalista.

[436] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 81. or.

[437] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 64. or.

[438] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 198. or.

[439] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 200. or.

[440] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 202-204. or.

[441] *Euskadi Roja*, 1933-03-25ekoa.

[442] *Euskadi Roja*, 1933-04-01ekoa. 1933ko irailaren 16an EAJren eta honen aldeko prentsaren erretolika iruzurtzat jo zuten "masen aurrean sentitzen ez zuten errebeldia anti-inperialista antzeztea". (*Euskadi Roja*, 1933-09-16koa). Komunistek, behin eta berriz salatu zuten komunisten eta langileen aurka egindako "jelkideen eta inperialisten lankidetza burgesa".

[443] *Euskadi Roja*, 1933-04-01ekoa.

Gobernu errepublikanoarekin elkarlanean ari zirelako. EAEk Alderdi Komunista "espainiartzat" jo izanari erantzunez, Larrañagak "Espainiako Gobernu inperialista batekin elkarlanean aritzea bezalako espainiarkeriarik ez zegoen"[444]. Estatutua, hitz horiekin, 1933ko apirilaren 15ean agertu zen lehen aldiz gipuzkoar komunisten prentsan, "errendizioaren Estatutu", eta "zapaltzaile inperialisten jukutria" hitzekin, "oinarrizko boterea inperialisten esku uzten zuelako"[445]. Estatutua egiteko modua ere kritikatzen zuten, "Gestorak antidemokratikoak zirelako" eta "Inperialismoaren tresna" zirelako; eta kritika hori Estatutu-prozesuan parte hartu zuten alderdi guztiei (errepublikanoei, sozialistei, EAJri eta EAEri) luzatu zien[446]. Alderdi Komunistak, nazionalitateen arazoa konpontzeko, SESBko eredua proposatzen zuen, non Estatua nazio bakarrarena izatetik hainbat nazio parekidek ideia komun batean (sozialismoa) eraikitako Estatu nazio-anitza zen[447]. Alderdi Komunistaren arabera, Estatutua ez zen halako nazioen arteko harreman baten eredu, Estatutuarekin ere, euskal nazioa espainiar nazioaren Estatuaren mendeko izango zen, ez harreman parekide baten parte. Komunistek 1933ko irailaren 23an egin zuten publiko Estatutuaren auziaren inguruko euren jarrera, "kapitulazioaren Estatutuari" ezezko botoa ematea eskatu zuten[448]. Urriaren 28an, jada Estatutua hiru lurraldeetarako izango zela argi zegoenean, eta erreferenduma baino astebete lehenago, Alderdi Komunistak are gehiago errepikatu zuen "klaudikazioaren Estatutuaren aurka, Euskadiren askatasun nazional eta sozialaren alde", botoa emateko deia egin zuen (kontuan hartu behar da, azaroan, erreferendumaren ostean, bestelako hauteskundeak ere bazirela). Alderdi Komunistak, Estatutua onartzeak Espainiako tropa polizial eta militarrak Euskal Herrian handitzea ekarriko zuela esan zuen (agian boto abertzaleak euren jarreretara erakarri nahian). Estatutuaren inguruko erreferenduma zenbat eta gehiago gerturatu, are gehiago handitu zen komunisten aurkakotasuna[449]. Beraz, Estatuaren aurkako jarrera horrekin, Alderdi Komunista beste ertzean kokatu zen, autodeterminazioaren aldetik Estatutuaren aurka egiten zutenen ertzean[450].

Bi jarrera axolagabeek, eskuinarenak zein ezkerrarenak, batez ere Nafarroan izan zuten garrantzi handia eta Nafarroa kanpoan gelditzeko pisu handia izan zuten. Nafarroan agertu ziren gehienik bi sektoreetako oinarriak Estatutuaren aurka, nola ezkerrekoak hala eskuinekoak. 1931n, alkateen mugimendua hasi zenean, mugimendu hartan hori antzeman zen.

1.4.b) Estatutu-proiektu ezberdinak

1931ko apirileko udal-hauteskundeetan EAJk garaipena (batez ere Bizkaian) lortu ondoren, autonomiaren afera, eztabaida politikoaren erdigunean jartzea lortu zuen Alderdi Jeltzaleak (eta horrek, bide batez, Alderdiari on egin zion). Alderdi Jeltzaleak, nahiz eta Errepublika onartu zuen (Errepublika ekarri zuen Donostiako Itunean ez zen egon, baina behin Errepublika ezarrita onartu egin zuen), autonomia ezartzeko bidelagun gisa Alderdi Karlista aukeratu zuen, eta modu gisa, Errepublikako hauteskunde konstituziogileak egin baino lehen eta Errepublikaren Konstituzioa ezarri baino lehen udal-batzarren bitartez Autonomia lortzea izan zen. Hau da, legezko egoera berria, "berez behartzea" bilatu zuen. Testuingurua zein zen kontuan harturik, Errepublika bera, aurreko lege-markoarekiko herri-borondatearen bidezko haustura baten ondoren etorri zenez (1931ko apirileko hauteskundeen ondorioz, nahiz eta indar politiko ezberdinek eta batez ere ezkerrekoek haiek erreferendum bezala planteatu, ez ziren erreferendum gisa deituak izan); modu batean logikoa izan zitekeen herri-borondateak berriz ere legezko marko berria hautsi ez, baina bai behartu zezakeela pentsatzea; hau da "hauteskunde haiek Espainian Errepublikari eman zioten gehiengoa, baina Euskal Herrian autonomiari eman ziotela" pentsatzea[451]. Baina beste alde batetik, bidelagun gisa karlistak hartzea (zeintzuen

---

[444] *Euskadi Roja,* 1933-04-01ekoa. EAE-ANVrekiko harremanak nahiko anbiguoak izan ziren. 1933ko irailaren 9an EAEko zuzendaritzari komunisten aurkako elkarlanerako betoa ezartzea aurpegiratzen zion, komunistak "Estatutu inperialistaren" kontra zuten jarrera egotziz. (*Euskadi Roja,* 1933-09-09).

[445] *Euskadi Roja,* 1933-04-15ekoa.

[446] *Euskadi Roja,* 1933-04-15ekoa; eta Euskadi Roja, 1933-08-26koa.

[447] *Euskadi Roja,* 1933-05-01ekoa.

[448] *Euskadi Roja,* 1933-09-23koa. Jarrera hau 1934ko urriaren 21ean berretsi egin zuten. (*Euskadi Roja,* 1933-10-21ekoa).

[449] *Euskadi Roja,* 1933-10-28koa eta 1933-11-04koa. Ale horietan azaltzen dute batez ere Estatutuaren aurkako posizioa.

[450] 1933ko azaroaren 5ean Estatutuaz egindako erreferendumaren ostean ere, Alderdi Komunistak ez zuen aldatu bere jarrera. 1933ko azaroaren 11n, Estatutuaren erreferendumaren inguruan egin zuten aipamenean Estatutuaren garaipena deitoratu zuten. (*Euskadi Roja,* 1933-11-11koa). 1934an zehar ere jarrera horrek jarraitu egin zuen, adibidez martxoaren 3an, Estatutuaren inguruko eztabaida parlamentarioa aipatuz, jada bozkatua zen Estatutua espainiar parlamentuan onartzeko zailtasunak ikusirik, alde batetik Estatutuak "euskal nazioaren nahien grinaren" nolabaiteko ordezkaria zela onartzen bazuten ere, Estatutua espainiar parlamentuak eztabaidatu behar soilak hark Euskal Herria "espainiar inperialismoari kateatzea" esan nahi zuela esan zuten, independentzia "iraultza bidez" lortuko zela adieraziz. (*Euskadi Roja,* 1934-03-03koa). Martxoaren 17an, nazio-askapena eta iraultza soziala batera zihoazela esan zuten eta horren eredu gisa 1917ko urriko Errusiako Iraultza Sozialista jarri zuten. (Euskadi Roja, 1934-03-17koa). Argudio hori, 1934ko martxoaren 24an eta 1934ko abuztuaren 18an errepikatu zuten (*Euskadi Roja,* 1934-03-24koa eta Euskadi Roja, 1934-08-18koa). Apirilaren 14an, Estatutuaren kontrako posizioa berretsi bazuten ere, eskuinak Araba Estatututik ateratzeko edo bertan berresteko erreferendum berri bat deitzeko asmoen aurka egin zuen Alderdi Komunistak, Araba Euskal Estatututik kanpo gelditzea (eskuindarren asmoa zen bezala) atzerakada zelakoan. (*Euskadi Roja,* 1934-04-14koa).

[451] Horren erakusgarri dugu, gero lehendakari izan zen Jose Antonio Agirre Lekubek, 1931ko apirilean Getxoko alkate aukeratua izan zenak, apirilaren 14an "Espainiar Errepublikaren barneko Euskal Errepublika" aldarrikatu izana.

or.

asmoetan, Errepublikaren legedia autonomiaren alderantz behartzea baino, legedia hori haustea zen), boterean zeuden indar errepublikanoekin zubiak haustea izan zen. 1932an zubiak berriz eraikitzea ez zen lan erraza izan. Hor zilegitasun-gatazka bat hasi zen udalen (berriki hautatuak izan zirenen) eta Errepublikak izendatutako Aldundietako Gestoren (Errepublikaren legediaren barruan hatzez izendatuta zeudenen) artean.

Beraz, maiatza, Autonomia Estatuturako hilabete giltzarria izan zen. Alde batetik udalen mugimendua azkartu egin zen, eta bestetik, Estatutuaren proiektua idatzi zen, Eusko Ikaskuntza elkarteak hain zuzen ere (maiatzaren 31n). Udal-mugimenduaren bitartez, EAJk, Estatutu bat "jazotako gertakizun" gisa aurkezteaz gain, ekimen politikoa eskuratu nahi zuen. Udalen mugimendua lau herrialdeetan zabaldu zen, Autonomia Estatutua berehala eskatuz. Gipuzkoan, ezkerreko udal batzuek, Errenteriakoak eta Hernanikoak adibidez, Donostiako Udalari Gipuzkoako udal guztiak Autonomiaren inguruan eztabaidatzeko bil zitzala eskatu zioten[452].

Beraz, hasiera batean behintzat, gako hauek (zilegitasunaren gaiak eta Estatutuak islatuko zuen gizarte-moduaren ingurukoak) kezka sortu zuten Alderdi ez-abertzaleen artean, zeintzuk, gogora dezagun, une hartan Hego Euskal Herrian botoen gehiengoa zuten eta bi joeren artean (Hego Euskal Herri osorako Estatutuaren aldeko eta aurkako joeren artean) zatituta agertu ziren. Eta abertzaleen artean, nahiz eta lau herrialdeentzako Estatutuaren inguruan erabateko adostasuna egon, lortzeko moduarekiko ezberdintasunak izan ziren, hasieran batik bat, eta, esan bezala, EAJk udalen mugimendua abian jarri zuenean, EAE-ANV ezkerreko indarrekin konprometituta zegoen (1931ko apirilaren 12ko udal-hauteskundeetara eta 1931ko ekaineko Espainiako parlamenturako hauteskundetara haiekin batera joan baitzen Gipuzkoan) eta Errepublikaren erakundeetan askoz ere konfiantza handiagoa eskaintzen zuen. Beraz, Estatutuaren inguruko gutxieneko adostasuna lortzea, uste baino zailagoa izan zen.

Errepublikaren aurretik jada, autonomiaren aldeko mugimenduak nabaritu ziren erakundeetan eta baita Beasainen ere: 1931ko urtarrilean Beasaingo Udalak, Bilboko Udaleko zinegotzi Bizente Alaio Zuazoren partetik, Gernikan Foru Berrezarkuntza eskatzeko egin zen batzar batean parte hartzeko gonbita jaso zuen. Mozio horretan, Foruak demokraziarekin lotzen ziren, eta lau euskal lurraldeetako udalei egiten zitzaien deia. Otsailaren 7an, udalak batzar hartan parte hartzea eskatzen zuen mozioa onartu egin zuen[453].

EAJk, Euskal Herrian udal-hauteskundeetan alderdirik bozkatuena izan zela-eta, autonomia-prozesua abian jartzea erabaki zuen. Horretarako oinarri, Eusko Ikaskuntzak idatzitako Estatutua hartu zuen. Apirilaren 16an bertan, Bizkaiko lau alkate jeltzalek (Bermeokoak, Mundakakoak, Elorriokoak eta Getxoko Jose Antonio Agirrek) Bizkaiko "Batzar Nagusiak" (hots, Estatutuaren aldeko Bizkaiko udalen batzarra) deitu zituzten Estatutu-proiektua indarrean jartzeko asmoarekin eta hurrengo egunean Gernikan bildu behar zuten. Elkarretaratze hori debekatu egin zuen Gobernuak[454]. Gure herrialdean, Gipuzkoan, EAJko zinegotziek, "Euskal Herriaren autodeterminazioa eskatu zuten Euskal Errepublika osatu eta Iberiako beste Errepublikekin konfederatzeko" eta hori eskatzen zuten mozioak defendatu zituzten (kasu batzuetan karlistek ere mozio horiek babestu zituzten)[455]. EAJren estrategia horrek, praktikoki, alde batetik Estatutua ahalik eta lasterren onartzeko beharrezkoa zen akordioa zaildu zuen (beste alderdiek Estatutuaren gaia kapitalizatzea egotzi zioten), baina bestetik Estatutua eztabaida politikoen erdigunean jartzea lortu zuen. Izan ere, udal gehienek mugimendu hori babestu egin zuten, 527tik 428k eta hori praktikan EAJrentzako garaipen politikoa izan zen. Egia esan, alkateen mugimenduak, nahiz eta eskuineko indarrek kapitalizatu, bat-bateko izaera zuen mugimendua izan zen, alkateek behe-behetik hasitako mugimendua alegia. Adibidez, Nafarroan ikusi zen halako mugimendu bat eta udalek Estatutuaren aldeko mozioak onartu zituzten (Oliteko udalak soilik aurkeztu zuen aurkako mozio bat)[456]. Hala ere, hiriburuetako alkateak (ezkerraren esku zeudenak), ez zitzaizkion mugimendu horri batu. Beste alde batetik, ikusiko dugun bezala, Eusko Ikaskuntzari enkargatutako proiektuak "Estatutu hau onartzeko udalen esku-hartzea" aldarrikatzen zuen eta alkateen mugimenduak bultzada handia eman zion[457].

Hala ere, praktikan proiektuaren bizkarrezurra ez zen udalena, ez Aldundiena izan, Eusko Ikaskuntza elkartearena baizik. Horrek, 1931ko maiatzaren 8an, udalen mugimendutik jaso zuen euskal lurralde bakoitzarentzat Estatutu bana eta Hego Euskal Herriarentzat beste bat egiteko enkargua, baina denbora-faltagatik, azken hau soilik egin zuen, *"Euskal Estatuaren Estatutu Orokorra"* deitua, azkenean maiatzaren 31n bukatu zuena, eta ekainaren 14an Iruñean egin beharreko Euskal Herriko udal

[452] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 209. or.

[453] Beasaingo Udal Artxiboa. A055 karpeta, 19. dokumentua.

[454] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: El problema vasco en la II República. Turner. Madril, 1979, 64-65. or.

[455] Gipuzkoan, Araman, Azpeitian, Bergaran, Legorretan edo Urnietan, esaterako. RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 159. or.

[456] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco.* Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 46-48. or.; eta AIOZ, Floren: *El jarrón roto. Txalaparta. Tafalla, 2005, 36. or.*

[457] Ikus Estatutuaren testu osoa http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/mono/est1931/0001015.pdf loturan.

guztien Batzar batean eztabaidatu beharrekoa. Bai udalen mugimenduak zein Gestoretan biltzen zen ezkerrak Estatutu-proiektu horren inguruan ibili ziren, Estatutu horri emendakinak egitera mugatuz (kontuan izan behar dugu Eusko Ikaskuntzaren proiektua Ramon Madariaga bizkaitar errepublikanoaren lan batean oinarritu zela[458]). Beraz, bien arteko lehia, hasiera batean behintzat, zilegitasun-lehia izatera mugatu zen. Horrek ez du esan nahi eztabaidari karga ideologikorik ez zitzaionik gaineratu, laster ikusiko dugun moduan. Egitasmo horrek, 80 kideko Kontseilu Nagusi bat (Legebiltzarra; herrialde bakoitzeko 20 kidek osatutakoa) eta Gobernu bezala arituko zen Batzorde Exekutibo edo Egikaritzaile bat (zortzi pertsona, herrialde bakoitzeko bi, gehi lehendakaria) aurreikusten zituen, eta barnera begira, herrialde bakoitzari autonomia handia ematen zion, herrialde bakoitzak bere Batzarrak edo Gorteak izan zitzakeelarik. Lehendakaria, bai Legebiltzarrekoa zein Gobernukoa izango zen aldi berean, eta bi urtetik behin aldatuko zen. Euskal hiriburua eta Gobernuaren egoitza Gasteiz izatekoa zen[459]. Euskal Herriaren izen ofiziala "Euskal Estatua" (*Estado Vasco*) izango zen[460]; bere eskuduntzen artean zergak biltzea (herrialde bakoitzari eskuordetua, Hitzarmen Ekonomikoaren arabera)[461], Justizia (Euskal Herriko Epaitegi Gorena eta euskal epaile-kidegoa sortzea eta kargudun horiek euskaraz mintzatzen jakin beharra, aurreikusten zen), udal administrazioa, ordena publikoa, kartzelak, industria eta plangintza ekonomikoa, osasuna, hezkuntza, gizarte-araudia, barne-komunikazioak, azpiegiturak eta herri-lanen sailak egotea aipatzen zen[462]. Bitxikeria bezala, defentsa ere partzialki *Euskal Estatua*ren mende egongo zen: euskal autonomiak errekrutatutako euskal miliziak sortuko ziren, bake-garaietan Euskal Herrian polizia lanak egiteko, eta guda-garaian, Espainiako Errepublikaren Armadan zutabe berezi gisa aritzeko. Espainiako Estatuak, erlijio-askatasuna bermatzea, mugak eta muga-tasak, moneta, kanpo-politika, nazioarteko komunikazioak eta abar izango zituzkeen bere esku. Euskal Herriaren nazio-hizkuntza gisa euskara aldarrikatzen zen, bi hizkuntzak ofizialduz; baina euskarazko hezkuntza "lurralde euskaldunetara" soilik mugatzen zen (nahiz eta *Euskal Estatua*ren funtzionarioa izateko euskara jakitea beharrezkotzat jotzen zen). *Euskal Estatua*k gaur egun Hego Euskal Herriko lau herrialdeak izango bazituen ere, ondoko beste lurralde batzuk, bertako biztanleriak %80ko baiezkoa emanda batu zitzakeen ("euskal lurraldeak" baziren, adibidez, Villaverde edo Trebiñu, gehiengoa soilik %50ekoa eskatzen zen). Euskal Estatuko hiritar, Euskal Herrian jaiotakoak, gurasoetako bat Euskal Herrian jaiotakoa zena, edo baldintza horiek bete gabe, bi urte Euskal Herrian bizitzen zeramana izango zela definitu zuen[463]. Testu hori alderdi ezberdinek oso ondo hartu zuten: ekainaren 4an Gipuzkoako alderdi errepublikanoek onespena eman zioten, ekainaren 7an Alderdi Sozialistak, Alderdi Jeltzaleak eta Eusko Abertzale Ekintzak, eta ekainaren 10ean Alderdi Karlistak[464]. Baina laster batzuen eta besteen emendakinek testu horretatik bi testu ezberdin atera zituzten. Hala ere, emendakin horiek berez testua gehiegi aldatzen ez bazuten ere, borroka politikorako aitzakia bilakatu ziren.

Udal-mugimenduaren aurrean, ezkerra bere estrategia propioa aurrera eramaten saiatu zen. Ezkerrak ez zuen nahi jada EAJk hegemonia zuen mugimendu baten parte izan, horrek Errepublikaren kontrako izaera izan zuelako (gogoratu karlistak zirela EAJren aliatuak), eta, beste alde batetik, prozesuaren gidaritza lehian zegoen alderdi baten esku uztea zelako. Ezkerreko alkate asko, garrantzitsuenak bederen (Beasaingoa barne) ez ziren alkateen mugimendura batu, apirilaren 17an bertan Bilbo, Gasteiz eta Donostiako alkateek EAJk gidatutako alkateen mugimenduan parte hartzeari uko egin zioten, nahiz eta Jose Antonio Agirreren gonbidapena jaso. Uko hori ez da autonomiaren aurkako jarrerarekin parekatu behar; Donostiako (Fernando Sasiain) eta Bilboko (Ernesto Erkoreka) alkate errepublikano ezkertiarrak behintzat autonomistak ziren. Uko hori hegemonia politikoaren gakoetan irakurri behar da: apirilaren 18an Eibarko Udal sozialistak ere argudio horiek errepikatu zituen: egun horretako mozio batean "EAJk uzkaildutako monarkiaren aldeko elementuekin" zuen harremana gaitzetsi zuen[465]. Ezkerraren estrategia, Aldundien Gestorei (hitzak adierazten duen bezala, behin-behineko agintaritza-taldeak ziren) Estatutua idazteko enkargua eman zien. Baina Gestorak, behin-behinekoak izateagatik ere, Gobernuak izendatutako kidez osatuak ziren, beraz praktikan, hori Estatutuaren idazketa Gobernuaren esku uztea zen. Halako erabakia hartu zuten, Bizkaian (ekainaren 30ean), Gipuzkoan (maiatzaren 7an, proiektuak aurkezteko epea maiatzaren 25erako emanez), Nafarroan (maiatzaren 12an) eta Araban (maiatzaren 28an)[466]. Prietok, horixe bera baieztatu zien lau Aldundietako Gestorei maiatzaren 15ean. Hala ere, udal-mugimendua hartzen ari zen garrantzia kontuan izanda, Indalezio Prietok eta orduko Bizkaiko Ahaldun Nagusi zen Rufino Laisekak egin zuten bilera batean, "udalek Estatutua onartu beharko

[458] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 70. or.

[459] Ez ordea Legebiltzarrarena, urtero aldatu egin baitzen.

[460] Hala ere, "Estatu" hitzak ez zuen independentzia aurresuposatzen, lehen artikuluan adierazten baitzen "Espainiar Estatuaren barnean gauzatutako Estatu autonomoa" izango zela.

[461] Horrez gain, Aldundiei Legebiltzarrak aurkeztutako "aurrekontuen memoria" betatzeko aukera ematen zitzaien.

[462] Ikus testu osoa http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/mono/est1931/0001015.pdf loturan.

[463] Ikus testu osoa http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/mono/est1931/0001015.pdf loturan.

[464] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 160., 186-187., 199. eta 211. or.

[465] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 66. or.

[466] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 68. or.

or.

zuketela, baina haiek koordinatu eta eginkizun horretara deitzeko eskubidea, Gestorek zutela" adostu zuten[467], eta Hego Euskal Herriko lau Aldundiek hori berretsi zuten maiatzaren 29ko bilera batean[468]. Hots, praktikan, udalei eta alkateen mugimenduari "lan egiteko" edo "laguntzeko" ardura ematen zitzaien, baina erabakimena Gestoren esku uzten zen. Gestorek idatzitako proiektuak, Eusko Ikaskuntzaren aurre-proiektuaren oso antzekoak izan ziren, nahiz eta emendakin propioekin taxutu (ezin zitekeen bestela izan, Eusko ikaskuntzaren proiektuaren muina Bizkaiko Madariaga errepublikanoaren lan bat zen-eta). Nafarroakoaren kasuan, Nafarroako Aldundiak bere proiektu propioak egin zituen, bata Euskal Estatuturako, beste bat Nafar Estatuturako, eta hirugarren bat "Nafarroaren barne-konstituzio politikoarena" (hirurak Eusko Ikaskuntzaren proiektuan oinarrituta zeuden) eta ekainaren 15ean bukatu eta entregatu zituen[469]. Nafarroako Aldundiaren Gestora izan zen alkateen mugimenduaren hegemonia serioski desafiatu zuen bakarra, proiektu horiek eztabaidatzeko Batzar propioa deitu baitzuen uztailerako. Hala ere, alkate-mugimenduari botatako erronka hori ez da nahasi behar Estatutua ezbaian jartzeko asmoekin, izan ere, Nafarroako orduko Ahaldun Nagusia, Konstantino Salinas sozialista, autonomiazale sutsua baitzen. Beraz, zilegitasunen arteko talka erabatekoa izan zen; baina horrek ez zuen esan nahi ezkerraren taktika askoz ere eraginkorragoa izan zenik. Joan Pablo Fusik esaten duen bezala, ezkerrak, Gestoren proiektua aurrera ateratzeko, ez zuen behar adina koordinazio erakutsi (Nafarroan soilik burutu zuen Gestoren zuzendaritza peko Batzarra), beraz, ez zen udalen mugimenduarekiko aukera sendoa izan eta EAJren planekiko desadostasuna erakutsi baino ez zuen egin. Egia da, alde batetik, EAJren eta eskuinaren arteko aliantza horrekiko mesfidantza logikoa izan zela, baina praktikan Estatutuaren onarpena zaildu egin zuen (nahiz eta, erantzukizun guztia ezkerrarena ez izan, ikusi dugun eta ikusiko dugun moduan)[470].

Talka hori ekainean handitu egin zen alkateen mugimenduaren eta ezkerrak gidatutako Aldundien artean, izan ere, bi proiektuak burutu baitzituzten; ekaina izan zen bai batzuek zein besteek emendakinak egin zituzten hilabetea (beraz, zilegitasunen arteko talkak karga ideologikoa hartu zuen). Gipuzkoan izan zen bi joeren arteko lehiarik nagusiena. Alde batetik, esan bezala, abertzaleek eta eskuinak babestutako alkateen mugimenduak ekainaren 14rako bilkura bat egiteko deia egin zuen arren, Gipuzkoako udalak hiru egun lehenago bildu ziren, ekainaren 11n Azpeitian. Azpeitian, Gipuzkoako udalen batzarrak onartu zituen emendakinen artean, Euskal Estatuan jaio ez ziren pertsonek hiritartasuna hartzeko gutxieneko bizitza-epea bi urtetik hamar urtera igotzea proposatu zen, skal Estatuaren esku utzi zituen. Bi emendakinok ekainaren 14ko Hego Euskal Herriko Udalen Batzarrean, Lizarran[471], onartuak izan ziren, beraz, okerbidez hartu ziren, "Lizarrako Estatutuaren" muintzat, nahiz eta, ikusi dugun moduan, prozesua luzeagoa izan zen eta alkateen mugimenduak hainbat berezitasun izan zituen, ez soilik emendakin horiek. Hala ere, egia da Azpeitiko emendakinek eragin handia eta negatiboa izan zutela: alde batetik ezkerrarekin zubiak are gehiago hautsi zituelako, eta beste batetik, karlistei eta oro har eskuindarrei emakida handiegia egin zitzaielako, jakinda, Errepublikaren Gobernuak, laikoa zenak, ez zuela sekula halako Estatutu bat onartuko. 1932an EAJk Estatutu laiko bat onartzeko bidetik aurrera egitea erabaki zuenean, eskuinak aitzakia bat izan zuen Estatutuaren aurka jartzeko ("Konstituzioak inposatutako laikotasuna" onartu zela-eta), horrek ondorio larria izan zuen: Nafarroa kanpoan gelditzea. Lizarran egindako Batzarrean, Hego Euskal Herriko 527 udaletatik 485 egon ziren ordezkatuta[472], beraz, modu batean, bertan bildutakoek han onartutako egitasmoa (Azpeitiko emendakinak barne zituela, eta Lizarran gehitutako beste emendakin bat: hiriburua Gasteiztik Iruñera aldatzea[473]) "Hego Euskal Herriak onartutakoa" izan zela esan dezakegu. Hala ere, lau hiriburuetako alkateak han falta izanak, Lizarran onartutako Estatutuari indarra kendu zion (lau hiriburuek Hego Euskal Herriko populazioren %30 zuten[474]). Prentsa abertzaleak eta karlistak informazio zabala eman zuten ekitaldiaz[475].

Beste alde batetik, ezkerreko indarrek ekainaren 14an bertan egin zuten Gipuzkoako udal ezkertiarren bilkura, zenbaki absolutuetan Gipuzkoako udal gutxi, baina populazioari begira Gipuzkoako udal nagusienak (Beasain barne, eta baita Donostia,

---

[467] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 210. or.

[468] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 68-69. or.

[469] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 49-50. eta 66. or.

[470] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 68. or.

[471] Azken momentuan aldatu egin zen Batzarra egiteko tokia, Iruñean manifestaldi katoliko bat egitekoa zela-eta.

[472] *El Día*, 1931-06-16koa.

[473] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 62. or.

[474] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 75. or. *El Pueblo Vasco*ren arabera, soilik bost udal falta izan ziren: Donostia, Irun, Errenteria, Eibar eta Arrasate (*El Pueblo Vasco*, 1931-06-16koa). Hala ere, pentsatzekoa da gehiago ere falta izana, Beasain tartean, Miren Barandiaranen liburuan ageri denez, uztailaren 29an Beasaingo jeltzaleek hori kritikatuz idatzi bat egin zuten. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 78-79. or.

[475] *El Día*, 1931-06-16koa; *El Pueblo Vasco*, 1931-06-16koa; *La Constancia*, 11931-06-16koa; eta *Euzkadi*, 1931-06-16koa. Hala ere, esan beharra dago *La Constancia* egunkariak, ekitaldi horri, Iruñean egin zen ekitaldi katolikoari adinako garrantzia eman ziola (*La Constancia*, 1931-06-14koa). Beste alde batetik, ezkerreko prentsak ia ez zuen eman Batzar horren berri (ikus, adibidez, *El Liberal*, 1931-06-16koa): *La Voz de Guipúzcoa*k zortzigarren orrialdean eman zuen berria, "Hileko garrantzia ere ez zuela izan" nabarmenduz (*La Voz de Guipúzcoa*; 1931-06-16koa).

Irun, Pasaia, Errenteria, Eibar, Arrasate, Altza, Lezo, Hondarribia, Aia, Zegama, Berastegi, Berrobi eta Irura ere; gehi beste udal batzuetako ezkerreko gutxiengoak) han zirela[476]. *La Voz de Guipúzcoa*ren arabera "Gipuzkoako ordezkaritzaren parterik garrantzitsuena bildu zen" batzar hartan[477]. Batzarra, Jose Treku Ahaldun Nagusi (Gestoraren lehendakari) errepublikanoak gidatu zuen, zeinak "zilegitasuna izanda udalak deitu zituela" esanez hasi zuen bilkura. Bilkuran, bildutako udalek "Eusko Ikaskuntzaren aurreproiektuaren arabera Estatutu proiektua aurkezteko" nahia erakutsi zuten, hiru egun lehenago Azpeitian bildutako Batzarrean "Eusko Ikaskuntzaren aurkako izpirituan dagoen proiektu bat" onartu zela esanez; horrela "bi aldeak bereizita geratzen direla". Argi zegoen bada, zilegitasun- eta ideologia-talka gorenera iritsi zela[478]. Bilera horretan, Eusko Ikaskuntzaren aurreproiektuaren oinarrian, Estatutu-proiektua idatzi zuen Batzorde bat eratzea erabaki zen, bertako kide Jazinto Urteaga Beasaingo alkatea zela (Eibarko, Zumaiako, Donostiako eta Irungo alkateekin batera). Nahiz eta ezkerreko indar guztiak Estatutuaren alde izan, sozialistek emendakin batzuk aurkeztu zizkioten Eusko Ikaskuntzaren testuari: Legebiltzarrerako herrialde bakoitzak 20 kide hautatu beharrean (hasierako egitasmoak esaten zuen bezala), kide horiek biztanleen proportzioan aukeratzea, justiziako funtzionarioentzako euskara jakiteko derrigortasunik ez izatea eta Euskal Estatuan ezarri beharreko zergak" inolaz ere Espainiako Estatuan ezarritakoak baino txikiagoak ez izatea" izan ziren aldaketarik ezagunenak[479]. Prentsa abertzaleak ez zuen Batzar horren berri eman[480].

Beraz, egitasmo batetik (Eusko Ikaskuntzarena) orain bi egitasmo nahiko ezberdin sortu ziren: Lizarrako Estatutua eta "ezkerrekoen Estatutua", Gipuzkoako Aldundiaren Batzordeak, tartean Beasaingo alkatea zela, idatzia. Gainera, beste arazo bat zegoen: kronologiarena, ekainaren 14an bertan, alkateen mugimenduak bere prozesua "bukatu" egin zuen bere Euskal Estatutuaren prozesua eta, aldiz, egun horretan Gestorek "hasi" besterik ez zuten egin beren prozesua. Horrek, garai hartan izan ziren hurbiltze-saiakerak zapuztu egin zituen[481]. Gestorek beren bidetik jarraitu zuten, eta egun gutxi barru, Bizkaiko udalen Batzarra deitu zuten eta batzarrera ezkerreko udalak joan ziren. Bizkaian, Gipuzkoan gertatu zen bezala, kopuru absolutuetan udal gutxi bildu ziren (116tik 32 soilik), baina bildutakoak udal garrantzitsuak izan ziren Bizkaiko populazioaren %60a ordezkatzen baitzuten[482]. Nafarroan, Iruñeko eta Tuterako Udalek, adibidez, Aldundiaren lanei itxarotea erabaki zuten, euren ustez Aldundiek baitzuten hartarako zilegitasuna[483]; geroago, Aldundiak deitutako Batzarrean, Euskal Estatutua onartuko zelarik[484]. Beraz, Euskal Herriko udalik gehienak alkateen mugimenduak ernaldutako Lizarrako Estatutuaren alde agertu baziren ere, udalik garrantzitsuenek Gestoren bidetik egin zuten eta hauen proiektua ekainaren 21ean onartu zen[485]. Hori izan zen "ezkerraren Euskal Estatutua" zeritzona (Beasaingo alkateak ere idazketan parte hartu zuena[486]) eta lehian agertu zen bigarren proiektua. Hego Euskal Herrian zatiketa egina zen, Bizkaiko EAEk esan zuen bezala "zoritxarrez, gure herria zatituta dago"[487].

Beasainen, maiatzeko udal-hauteskundeek (gogoratu Beasainen hauteskundeak errepikatu egin behar izan zirela) Beasainen ezkerreko indarrei eman zien gehiengoa. Pentsa zitekeen, beraz, Beasaingo Udala eta herria, Autonomia Estatutuaren oso aldekoa izango zela. Hala ere, alderdien dinamikak ere, Beasaingo tokiko dinamika zipriztindu egin zuen. Miren Barandiaranen arabera, Beasaingo Udala ez zen batu momentu horretan babes handiena zuen abertzaleen eta karlisten proiektura (Beasaingo ordezkaritzarik ez zen agertu Azpeitian 1931ko ekainaren 11n egin zen bilkurara)[488]; eta ezkerreko alderdiek (Aldundietako Gestorak kide errepublikano eta sozialistez osatuak eta Gobernuak izendatuak izan baitziren) bultzatutako egitasmoari eman zion baietza, 1931ko uztailaren 16ko udal-bilkurako aktan agertzen denez[489]. Gainera, esan beharra dago, Jazinto Urteagak

---

476 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 75. or.; *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-16koa; eta *El Liberal,* 1931-06-16koa.

477 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-16koa.

478 Ziur aski, ohar hau "Azpeitiko emendakinak" direla-eta egin bide zuten.

479 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 71-72. or.

480 Ikus *El Pueblo Vasco,* 1931-06-14; *El Día,* 1931-06-14; eta *Euzkadi* 1931-06-14koa.

481 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 72. or.

482 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 75. or.

483 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 50. eta 61. or.

484 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 66-75. or.; AOIZ, Floren: El jarrón roto. Txalaparta. Tafalla, 2005, 39-43. or.; eta ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 65. or.

485 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 211. or.

486 *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-16koa.

487 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 68. or.

488 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 78-79. or. Euskal Herriko 549 udaletatik 485ek egitasmo horri baiezkoa eman ziotenez, Beasaingo abertzaleak asko atsekabetu ziren udaleko gehiengo ezkertiarrarekin. *Euzkadi* egunkarian 1931-07-29an agertu zen artikulu batean, beasaindar jeltzaleek "penagarritzat" jo zuten alkateak egitasmo horri babesik ez ematea, "tokiko masen babesa izanagatik ere, kasu horretan masa horiek antieuskaldunak ziratekeelako".

489 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 103. dokumentua.

or.

ezkerreko Estatutu horren proiektuan parte hartu zuela, ekainaren 14an Gipuzkoako ezkerreko udalen bileran parte hartu baitzuen[490]. Gipuzkoako Aldundiak, ekainaren 18an onartu zuen Estatutu-egitasmo hori eta lau Aldundiek 21ean berretsi zuten, jada aipatu dugun moduan.

1.4.d) 1931ko ekaineko hauteskundeak

Hala iritsi zen Euskal Herria 1931ko ekainaren 28ko hauteskunde konstituziogileetara, eta egia esan, hauteskunde horiek zatiketa hura areagotu egin zuten. Hauteskunde haietan, aurreko apirilaren 12ko udal-hauteskundeetako lege bera zegoen indarrean, baina Errepublikak 1931ko maiatzaren 8ko Dekretuaren bitartez, aldaketa batzuk txertatu zituen. Aldaketa horietan, emakumezkoei boto-eskubidea eman ez bazitzaien ere, aukeratuak izateko eskubidea eman zitzaien (eta hiru emakume izan ziren aukeratuak hauteskunde haietan, bi alderdi errepublikanoen aldetik eta bat Alderdi Sozialistaren partetik). Beste alde batetik, gizonezkoen kasuan, botoa emateko gutxieneko adina 25 urtetik 23 urtera jaitsi zen. Bestalde, diputatuak probintzietako hauteskunde-barrutien arabera aukeratu ziren, 100.000 biztanletik gorako hirietan izan ezik, horiek barruti propioa eratu baitzuten (Monarkiaren garaian, probintzia bakoitzean hautagai bakarra aukeratzen zuten hainbat barruti zeuden). Hori dela-eta, Euskal Herrian bost hauteskunde-barruti izan ziren: Araba, Bilboko hiria, Bizkaiko herrialdea, Gipuzkoa eta Nafarroa. Herrialde bakoitzean, diputatuak zerrenda irekietatik aukeratzen ziren, betiere boto-emaile bakoitzak aukeratu beharreko diputatu-kopuru osoa baino kopuru txikiagoa aukeratuz. Adibidez, Gipuzkoan, sei diputatu aukeratzen ziren eta boto-emaile bakoitzak lau aukeratu behar zituen. Hori, praktikan, hautagaitza irabazleak diputatu denak ateratzea saihesteko zen, eta hautagaitza galtzaileari (edo galtzaileetan lehenari) gutxieneko bat bermatzeko pentsatua izan zen. Gipuzkoan adibidez, sei diputatu aukeratu behar zirelarik, sei izenik bozkatuenek lortuko zituzten karguak, baina boto-eskubidea zuen gipuzkoar bakoitzak lau izen soilik bozka zitzakeen[491]. Beraz, sistema hori, bere hutsekin ere, aurrekoa baino demokratikoagoa zen, tokiko jauntxokeria hein batean bederen saihesten zuelako, eta Gipuzkoa osoan alderdi ezberdinak bozkatu ahal izatea ahalbideratu zuen. Beste alde batetik gutxiengoaren ahotsa bermatzen zuen. Hala ere, bazuen bere ifrentzua: kontuan izan behar dugu Gipuzkoan (eta Hego Euskal Herri osoan) hiru bloke edo multzo handi zeuden: abertzaleak, eskuindarrak eta ezkertiarrak, beraz, sistema horrek, praktikoki, herrialde bakoitzean bloke bat kanpoan uzteko arrisku handia zuen.

1931ko hauteskunde haietan, Gipuzkoan praktikoki bi Estatutuak, alkateen mugimenduak ernaldutako Lizarrako Estatutua eta Gestoren bidetik egindako proiektua ordezkatzen zituzten bi hautagaitza izan ziren. Alde batetik *Candidatura Vasca en Defensa del Estatuto* (Estatutuaren Aldeko Euskal Hautagaitza) izan genuen, jeltzaleek eta karlistek osatua. Bestetik, *Conjunción Republicano-Socialista-Acción Nacionalista Vasca* (Errepublikanoen, Sozialisten eta Eusko Abertzale Ekintzaren Elkarketa) zegoen eta horrek 1931ko apirilaren 12an Espainian udal-hauteskundeak irabazteko erabilitako formula berdina aurkeztu zuen. Gipuzkoan, alderdi errepublikanoez eta PSOEz gain, Eusko Abertzale Ekintza ere aurkeztu zen koalizio horretan (ez ordea Bizkaian). Hirugarren hautagaitza bat ere izan zen, Alderdi Komunistarena, zeinak beasaindar bat, Jesus Larrañaga zeraman zerrendan. Hala ere, hautagaitza horrek ez zuen pisurik izan, ez Beasainen eta ezta Gipuzkoan ere.

Espainian hauteskunde haiek Errepublikaren erregimen berria berresteko hauteskundeak izan baziren ere, Hego Euskal Herrian, Estatutuaren, edo hobeto esanda, Estatutuaren bi proiektu ezberdinen arteko talka-hauteskundeak ere izan ziren. Horregatik, eskuin espainiarzale ziren indarrak EAJrekin batera joan ziren Lizarrako Estatutua defendatzen zuten Estatutuaren Aldeko Euskal Hautagaitzan. Nahiz eta hautagaitza horretan jeltzaleez gain karlistak eta eskuineko beste indarrak izan, praktikoki, Estatutuaren inguruan zentratzeak, EAJ indarra kapitalizatzera eraman zuen. Gogora dezagun, bi urte lehenago egindako udal-hauteskundeetan, apirilaren 12an, EAJ Gipuzkoan bigarren indarra izan zela, "monarkiko ofizialista alfontsotarren" atzetik eta karlisten aurretik. Beraz, alde batetik, hiru indar horien gizarte-oinarria ordezkatu ahal izan zuen hautagaitzak, Gipuzkoan irabazteko aukera gehienak zituen. Baina beste alde batetik, luzarorako beste ondorio bat ere ezin dugu ahaztu; eskuin guztia hautagaitza batean batuta, eta hautagaitza hori historikoki EAJk egindako lanari eta une hartan jeltzaleek protagonismo berezia zuten aldarrikapen bati lotuta zegoenez gero (hau da, Autonomi Estatutua, alkateen mugimenduaren bertsioan lortzeari); praktikoki eskuineko hautagaitza hori EAJrekin identifikatzea ere gerta zitekeen. 1931ko apirileko udal-hauteskundeak aipatzean esandako moduan, lehen garaile agertu ziren "monarkiko alfontsotarrak" sendotasun handirik gabeko indarra ziren, orduko gipuzkoar gehienen instintu kontserbadoreak, "ordenaren eta erlijioaren alde" bozkatu

[490] ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: *La construcción de la nacionalidad vasca. El autonomismo de Eusko Ikaskuntza (1918-1931).* Eusko Ikaskuntza. Donostia, 1990, 382 eta 475-476 or.

[491] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 339-340. or.

nahiak, “Boterearen hautagaitza” izatean kapitalizatu baitzituen. Behin Errepublika indarrean jarrita, halako masak ordezkatu ahal izango zituzten alderdiak desagertu egin ziren eta hori dela-eta joera kontserbadore eta foralistetako gipuzkoarrek hautagaitza berri horretan tokia aurki zezaketen. Eta hautagaitza berri horren eta Estatutu “katolikoaren” abangoardian EAJ agertzen zen. Hurrengo urteetan alderdi horrek izan zuen hazkundearen gakoetako bat izan zen, “alderdirik gabe” gelditu zen masa hori, EAJrengana hurbiltzea. Eta hain zuzen ere, 1931ko ekaineko hautagaitza hori (Gipuzkoako eta Euskal Herriko eskuin osoa batera joan zen une bakarra) EAJri lotuta egotea, arrazoi garrantzitsua izan zen masa “alfontsotar-ohiek” EAJ karlisten aurretik lehenesteko.

Kontuan izan behar dugu hautagaitza hori, Hego Euskal Herriko lau herrialdeetan aurkeztu zela eta alkateen mugimenduarekin elkarlanean osatutako hautagaitza izan zela, alkateek Lizarrako Estatutua defendatuko zuen euskal hautagaitza bateratu baterako deia egin baitzuten[492]. Azkenean, hautagaitza horretako partaide izan ziren, gero lehenengo Eusko Jaurlaritzako Sailburu eta gero erbestean lehendakari izan zen Jesus Maria Leizaola jeltzalea, Euskaltzaindian euskaltzain zen Julio Urkixo karlista[493] eta bi independente: Antonio Pildain lezoarra, katedraleko kalongea; eta Rafael Pikabea oiartzuarra, *El Pueblo Vasco* egunkariaren jabea, jeltzaleen aldetik Monarkiaren garaian diputatu izandakoa (nahiz eta ofizialki EAJren militante ez izan, eta independente bezala aukeratua izan). Beraz, hautagaitza horrek, bai euskararen inguruko munduan zein mundu katolikoan ospe handikoak ziren pertsonak bildu zituen. Beraz, nahiko argi dago hautagaitza horrek zer-nolako profila bilatzen zuen[494].

Ezkerrekoek ere hautagaitza plurala atera zuten Gipuzkoan. Hautagaitza horrek, bi errepublikano, Joan Usabiaga (Ordiziako zinegotzi izandakoa) eta Jose Maria Amilibia, sozialista bat, Endrike De Frantzisko tolosarra (legealdi horretan PSOEren parlamentuko bozeramaile izan zena) eta abertzale bat, Justo Garate aurkeztu zituen. Hautagaitza sortzeko tirabira handiak izan ziren, ez soilik alderdien arteko ezberdintasun ideologikoak zirela-eta, edo behin Errepublika jarrita, errepublikano batzuk EAE-ANV bezalako alderdi “independentista” batekin loturarik nahi ez zutelako, baizik eta Estatutuaren atzerakadarekin gaizki-ulertuak ere izan zirelako. Espainiako alderdi ezkertiarrek, noski, ez zuten Lizarrako Estatutua defendatzen, eta EAE-ANVrekiko susmoa zabaldu zuten batzuek, nahiz eta EAEkoek Estatutu hori ez defendatu eta aldiz bai Eusko Ikaskuntzaren aurreproiektua. Bestalde, EAEk Eusko Ikaskuntzaren Estatutua defendatzen ez zuten alderdiekin hauteskundeetara ez joateko konpromisoa hartzeak, Bizkaian eta Bilbon EAEk ezkerrarekin ez joateko erabakia hartzea ekarri zuen[495].

Hirugarren hautagaitza, nahiz eta Gipuzkoan oso presentzia txikia izan, Alderdi Komunistarena izan zen. Bertan, Jesus Larrañaga beasaindarra, Luis Zapirain donostiarra, Joan Astigarribia pasaitarra (hiru hauek une hartan Ondarretan preso zeuden Pasaiako greban gertatutako istiluak zirela-eta), eta orduan Espainiako Alderdi Komunistaren idazkari zen Jose Bullejos hautagaiak aurkeztu ziren[496].

Hauteskundeen atarian tentsio handi samarra zegoen, Errepublikaren politika laikoa zela-eta (kontuan hartu behar da Mateo Muxika, Idiazabalen jaioa eta Beasainen hazia, Gasteizko gotzaina zela), gotzainek “katolikoen batasunerako” deia egin zuten Adierazpen Pastoral batean (Gipuzkoan, Estatutuaren Aldeko Euskal Hautagaitzak, kalonge bat zeraman zerrendan, Pildain). Beste alde batetik, Gipuzkoako Gobernadore Zibil Ramon Aldasoro Bizkaian ezkerreko hautagaitzaren parte izateak[497], eskuinaren aldetik kexa batzuk eragin zituen. Bi zerrenda nagusien arteko lehia, batez ere Estatutu ezberdinen inguruan eta Errepublika berriaren izaeran zentratu zen. Alde batetik, Jose Antonio Rodriguez Ranzek esan bezala, eskuinak eta nazionalistek eginiko hautagaitzaren izena “Estatutuaren aldekoa” eta ez “Lizarrako Estatutuaren aldekoa” zela jartzeak, hautagaitza hori Estatutuaren aldeko hautagaitza bakar bezala aurkezteko nahia erakutsi zuen[498]. Beste ertzean, ezkerreko hautagaitzak, bere burua Errepublika salbatzeko hautagaitza bakar bezala aurkeztu zuen, Estatutuaren defentsa (egin izan zuena, halaber), bigarren maila baten utziz. Hala, eskuineko plataformak bere burua Estatutuaren (“Euskal Herriaren nahiaren”) ordezkari bakar gisa ezarri zuen eta bere kanpaina praktikoki horretan zentratu zen, hedapenez, gipuzkoar euskaldunen “betiko izaeraren” ordezkari azalduz (adibidez, erlijioaren defentsan); ezkerreko hautagaitza laikoa, izaera horren aurkakoa omen zen (Estatutuaren

[492] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 347. or.

[493] Eusko Ikaskuntzaren RIEV aldizkariaren sortzaile izan zen.

[494] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 346-350. or.

[495] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 350-359. or. Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, Gipuzkoan EAEk artean indar txikia zuen.

[496] Bullejos euskalduna izan ez arren, gogoratu behar dugu urte batzuez Bilbon bizi izan zela lehen kapituluan esan bezala.

[497] Ramon Maria Aldasoro, geroago Eusko Jaurlaritzako sailburu izan zen.

[498] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 368. or.

or.

Hautagaitzaren aldeko prentsak behin eta berriz esan zuen, adibidez, ezkerreko hautagaitzaren autonomismoa "oportunista" zela, ez benetakoa). Bestalde, ezkerreko hautagaitzak, bere burua "Errepublikaren defendatzaile" bakar bezala jotzen zuen, beste hautagaitzaren garaipen batek Errepublika kolokan jar baleza bezala (eta egia zen eskuineko hautagaitzan Errepublika uzkaildu nahi zuten indarrak bazeudela, karlistak kasu, baina baita halako intentziorik erakutsi ez zutenak ere bazirela, EAJ kasu). Ezkerreko hautagaitzaren arabera, eskuinaren eta jeltzaleen autonomismoan Errepublikaren erreformen aurkako hesi bat jartzea zegoen helburutzat, ez benetako autonomismoa. Hautagaitza horrek "Errepublika federala" defendatzen zuen, eta bazituen bestelako aldarrikapenak ere, hezkuntza publiko eta laikoa, udal-autonomia, zerga-sistemaren hobekuntza, baserritar maizterren defentsa eta abar[499].

Praktikan, bi hautagaitzek euren buruak "benetako autonomiazale bakar" gisa jo zituzten, beste hautagaitzaren autonomismoa instrumentista izango bailitzan. Praktikoki, herriaren barne-adostasuna edo kontsentsua zailago bihurtu zuen eta bi sektoreak erabat urrundu ziren elkarrengandik. Hori, autonomiaren kausarentzat txarra izan zen. Eta Gipuzkoan, ekainaren 28an, hauteskundeen egunean bertan, parte-hartze handia izan zen arren, %85ekoa, Estatuko handienetakoa[500] (goizeko hamarretarako %50ak bozkatu zuen[501]), bortizkeria handiko eguna ere izan zen. Gipuzkoa osoan, mehatxuak, kolpeak, borrokak, botoak faltsutzearen salaketak, botoak erosteko saiakerak eta abar gertatu ziren eta baita tiroketak ere (Tolosan bi zauritu izan ziren eta Bergaran Migel Aranburu izeneko gizon bat hil zen, antza denez ezkerreko pertsonek egindako tiroen ondorioz (prentsaren bertsioak nahiko nahasgarriak dira[502]).

Emaitzei dagokienez, Gipuzkoan eskuineko hautagaitza autonomistak irabazi zuen; bozen %57,87 ateraz. Goierrin ere, eskuinaren garaipena erabatekoa izan zen, Beasainen izan ezik, hemen ezkerrak irabazi baitzuen. Horrek erakusten du, Beasainen, ezkerraren pisua eta tradizioa oso indartsuak zirela. Gainera, kontuan hartu behar dugu, Gipuzkoako 89 udalerrietatik, ezkerrak irabazi zuen seietako bat izan zela Beasain. Ezkerrak, oro har, herri handi eta industrialetan irabazi zuen, 1931ko apirileko udal-hauteskundeetan erakutsi zuen joera baieztatuz: gure herriaz gain, Donostian, Irunen, Pasaian, Hernanin eta Eibarrren (ordukoan Errenterian ez zuten irabazi, gertu izan baziren ere). Alderdi Komunistaren emaitzak, oso bazterrekoak

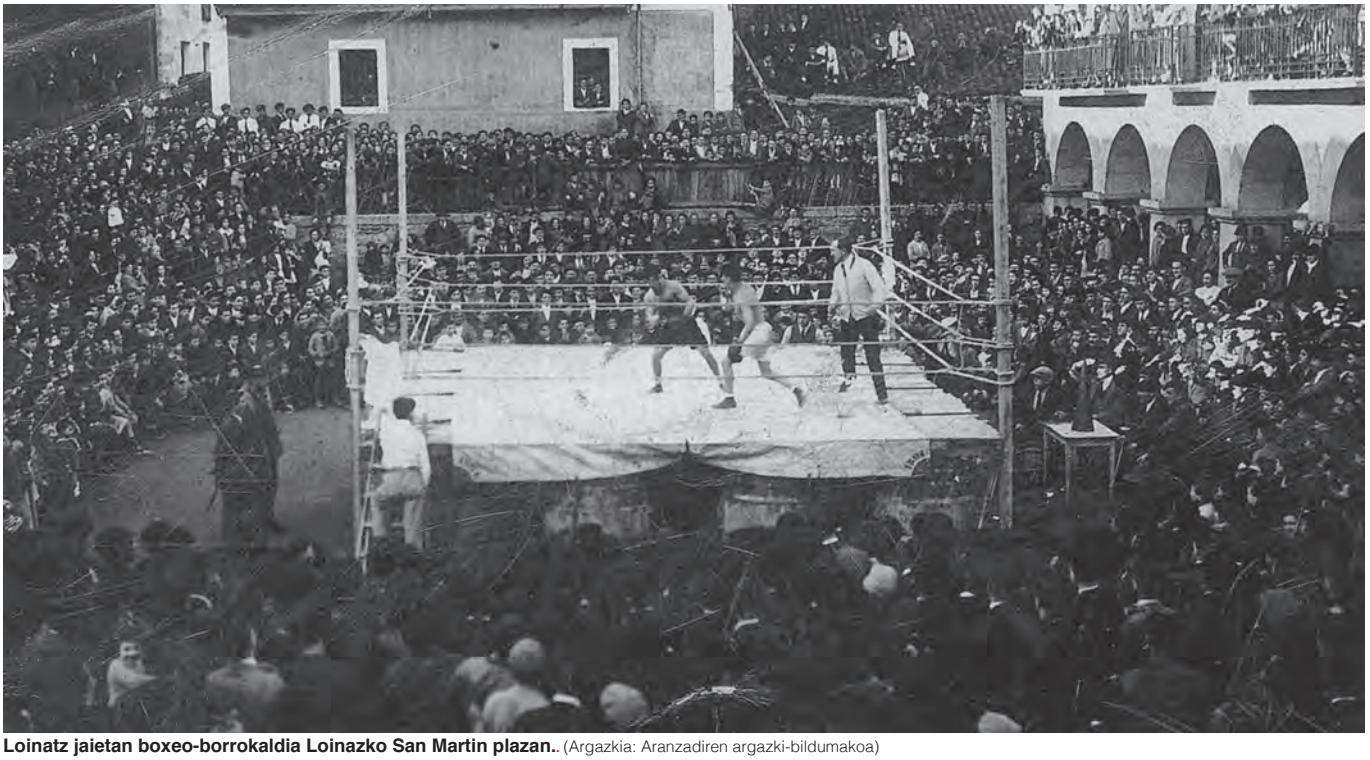

Loinatz jaietan boxeo-borrokaldia Loinazko San Martin plazan.. (Argazkia: Aranzadiren argazki-bildumakoa)

499 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 366-377. or.

500 DE LA GRANJA SAINZ, Jose Luis: *Nacionalismo y II República en el País Vasco*. CIS. Madril, 1986, 211. or. De la Granjaren arabera, "euskal gizartearen politizazio handiak" eragin zuen parte-hartzea horren altua izatea.

501 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 366-378. or.

502 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 378-379. or.

izan ziren, soilik 10 herritan lortu zuen botoen %1 baino gehiago ateratzea[503]. Emaitza horiek Gipuzkoan ezkerra jada erabat barneratuta zegoela erakusten dute, baina eskuineko indarren erabateko nagusitasuna ere erakusten dute, Rodriguez Ranzen arabera, "Gipuzkoako herri handietako 18tatik 13tan irabazi baitzuten" (eta batzuetan botoen %95etik gora aterata, Azkoitian eta Azpeitian, esaterako)[504]. Ezkerrak nahiko emaitza onak izan zituen Altzan, Errenterian, Tolosan, Elgoibarren edo Ordizian[505]. Beraz, emaitza horien arabera, lau diputatu izan ziren hautagaitza jeltzale-eskuindarretik aukeratuak (botoen ordenaren arabera: Antonio Pildain, Rafael Pikabea, Jesus Maria Leizaola eta Julio Urkixo) eta bi ezkerreko hautagaitzatik: Joan Usabiaga errepublikano donostiarra (ordiziar sustraiak zituena) eta Endrike De Frantzisko sozialista tolosarra.

HERRIA	JELTZALEEK + KARLISTEK		EZKERRAK	
	BOTOAK	EHUNEKOA	BOTOAK	EHUNEKOA
Altzaga	46	100,00	0	00,00
Arama	25	100,00	0	00,00
Ataun	614	100,00	0	00,00
BEASAIN	**509**	**45,44**	**610**	**54,46**
Ezkio	107	84,25	20	15,74
Gabiria	194	95,09	10	04,90
Gaintza	69	98,57	1	01,43
Idiazabal	208	79,08	55	20,91
Itsaso	79	75,96	25	24,03
Itsasondo	141	88,12	19	11,87
Lazkao	312	90,96	31	09,04
Legorreta	150	84,74	27	15,25
Mutiloa	94	81,03	22	18,96
Olaberria	112	86,82	17	13,17
Ordizia	496	56,23	386	43,76
Ormaiztegi	132	85,71	22	14,28
Segura	246	97,61	6	02,38
Zaldibia	338	97,97	7	02,03
Zegama	347	88,07	47	11,92
Zerain	115	100,00	0	00,00[506]

Euskal Herrian oro har, eskuineko hautagaitzak irabazi zuen. Bost barrutietatik hirutan irabazi zuen; Nafarroan eta Bizkaian ere irabazi baitzuen. Lehenean, zazpi diputatutatik bost eskuindar izan ziren aukeratuak, eta soilik bi ezkertiar. Bizkaiko probintzian ordea, hirurak eskuineko hautagaitzakoak izan ziren (tartean, Agirre lehendakaria[507] eta Martzelino Oreja arrasatear karlista, 1934ko Iraultzan hil zutena). Araban, hautagaitza bakoitzak diputatu bat lortu zuen, hala ere, Felix Susaeta errepublikanoak Jose Luis Oriol karlistak baino boto gehiago lortu zituen. Bilbon, ezkerrak lau diputatu lortu zituen (bi sozialista, tartean Indalezio Prieto, eta bi errepublikano), eta eskuinak beste bi, biak jeltzaleak. Beraz, Euskal Herrian, osotasun gisa hartuta, hogei eta lau

[503] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 385. or.

[504] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 390. or.

[505] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 393. or.

[506] Jose Antonio Rodriguez Ranzek egina du hautagaitza bakoitzeko hautagaien botoen batez bestekoa hautagairik bozkatuena zein izan zen kalkulatuz. Ezkerrak Beasainen soilik irabazi zuen, eta hortik at Ordizian soilik lortu zituen emaitza txukunak. Lau herritan ez zen izan ezkerraren aldeko botorik eta bederatzitan gelditu zen ezkerra %10etik behera. Ezkerrak lau herritan soilik lortu zuen %20a gainditzea: Beasainen, Idiazabalen, Itsason eta Ordizian.

[507] Nafarroatik aukeratua izan zen.

or.

diputatutatik, eskuinak hamabost lortu zituen, sei jeltzale, bost karlista, bi monarkiko eta bi independente[508]); ezkerrak bederatzi (sei errepublikano eta hiru sozialista) lortu zituen bitartean. Beraz, nahiz eta ia diputatu guztiak Estatutuaren aldekoak edo horrekin kolaboratzearen aldekoak izan[509], euren ikuskerak oso ezberdinak eta adostasunerako aukera gabekoak izan ziren. Gainera, Euskal Herrian galdu zuen hautagaitzak, ezkerrak, Espainia osoan irabazi zuen. Errepublikanoen eta sozialisten arteko elkarketak jarlekuen %90 lortu zituen (bai sozialistek, zentro-ezkerreko errepublikanoek zein zentro-eskuineko errepublikanoek, 115 bat diputatu lortu baitzituzten joera bakoitzekoek[510], katalan abertzaleek 31, eta galiziar abertzaleek 20). Gobernuaren eta Euskal Herrian garaile izan zen hautagaitzaren koloreak hain ezberdinak izateak, eta Euskal Herrian Estatutu-egitasmo bakar baten inguruko adostasunik ezak, praktikoki irabazleek euren aurreproiektuarekin Estatutu-nahiak ezarri nahi izatearekin batera, ikusiko dugun bezala, Estatutuaren tramitazioa zaildu egin zuten.

1.4.e) Lizarrako Estatututik hiru lurraldetako Estatutura.

Hauteskundeen ostean, Nafarroan, Aldundiak deitu zuen Udalen Batzarra egin zen. Bertan, nafar Aldundiaren Gestorak, prozesuaren buruzagitza lehiatu nahi zuen, eta beste alde batetik, Nafarroan bertan, Estatutuaren kontrakoei aurrea hartzeko modu bat izan zen (Nafarroak 1841ean Estatuarekin "Ituna" sinatu zuenez gero, beste herrialdeak baino erregimen bereziagoa zuenaren argudioa asko zabaldu zuten Euskal Estatutuaren aldekoek). Aurreko lehenengo etapan bi proiektuen arteko aurkakotasunik handiena Gipuzkoan izan zen (gogoratu Gipuzkoako Aldundiak deitutako Udalen Batzarrean, ezkerreko udalak soilik joan ziren hartan, onartu zirela "ezkerreko Estatutuaren" emendakinak).

Nafarroako Batzar hori, Aldundiak ekainaren 22an (hauteskundeak baino egun batzuk lehenago) deitu zuen uztailaren 13rako, baina eguna heldu zenean, ordezkari batzuek "arlo ekonomikoa ondo aztertzeko" atzerapena eskatu zuten eta, azkenik, abuztuaren 10era atzeratua izan zen. Jimeno Jurio historiagilearen arabera, atzerapen hori Estatutuaren kontrakoen "oztopatze-taktika" bat izan zen eta geroak hala erakutsi zuen[511]. Historiagile batzuen arabera, atzerapen hori, Batzarra une hartan eginez gero, Estatutuaren kontrakoek galduko zuketela jakin zutelako probokatu zuten, irabazteko aukera agertzearen zain gelditu[512]. Bitartean, nafar udalek "eskualdeetako bileretan" Euskal Estatutuaren aldeko iritziak eman zituzten, eta hori sinatu zen azkenean abuztuaren 10ean Iruñean egindako Batzarrean: han bildutako 200 udalek (314.370 biztanle ordezkatuz) Euskal Estatutuaren alde egin zuten, 15 udalek (30.290 biztanle ordezkatuz) Estatutu denen kontra, 3 udalek (2.802 biztanle ordezkatuz) nafar Estatutu isolatuaren alde, eta 2 udalek (2.562 biztanle ordezkatuz) "eskualde-autonomiaren alde". 17 udal ez ziren agertu[513]. Hala ere, egia da Batzarrean bertan nolabaiteko eztabaida bortitzak izan zirela[514]. Prentsa abertzaleak, garaipen hori ospatu egin zuen, eta Euskal Estatutuaren aldekoek suziriak botaz ospatu zuten garaipena[515].

Garaipen horrek alde batetik indarra eman zion Euskal Estatutuari, Gestorak ere proiektuari batzea ziurtatu zuelako; baina beste alde batetik bi proiektuen arteko lehia gogortu zuen. Nafar bilera hartan, Azpeitiko emendakinak (gogoratu: kanpokoei hiritartasuna emateko biziterri-epea bi urtetik hamar urtera igotzea eta Konkordatua sinatzeko eskubidea) askoz ere tarte txikiagoz onartu baitziren: aldeko 172.260 botorekin eta kontrako 147.937 botorekin[516] eta ezkerreko gehiengoa zuten udal batzuek euren zalantzak agertu zituzten[517]. Bestalde, Nafarroa izan zen, behin Lizarrako udalen Batzarra eginda, Estatutua berresteko Gestoren pean herrialdeko udalen Batzar oso bat deitu zuen bakarra (1931ko ekainean Gipuzkoako eta Bizkaiko Gestorek ere deitu zuten, baina ezkerreko udalak soilik bildu ziren eta ez zen herrialdeen zentzu osoaren ordezkaritzarik izan, Nafarroakoan izan zen bezala). Horrek erakusten du, Nafarroan, nahiz eta ordura arte gehiengo zabal bat Estatutuaren alde egon, bazegoela isilpean gorpuzten ari zen oposizio bat, adibidez, *Diario de Navarra* egunkari boteretsuko zuzendari zen Raimundo Garcia "Garcilaso"[518].

---

[508] Hain zuzen ere Antonio Pildain eta Rafael Pikabea gipuzkoarrak: Azken hau jeltzaleekiko oso hurbilekoa zen.

[509] Ikusiko dugun bezala salbuespenen bat izan zen, adibidez, Emilio Azarola, Nafarroako diputatu errepublikanoa.

[510] Hala ere, datu hauek oso erlatiboak dira.

[511] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 70. or.

[512] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 41-42. or.

[513] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 74. or.; AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 78-79. or.

[514] *El Pueblo Vasco*, 1931-08-11koa.

[515] *El Pueblo Vasco*, 1931-08-11koa; *El Día*, 1931-08-11koa; *Euzkadi*, 1931-08-11koa. Karlisten eta hauen kontrako istiluak ere eman ziren.

[516] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 75. or.

[517] *El Pueblo Vasco*, 1931-08-11koa.

[518] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 86. or.; eta AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 40-41. eta 45. or.

Hauteskundeen ostean, bi Estatutu-proiektuak abiatu ziren Madrilera. Joan Pablo Fusi Aizpuruaren arabera, ordurako ezkerraren eta abertzaleen artean egoera guztiz okertua zegoen[519], eta hala zen, hauteskundeek erakutsi zuten tentsioaren ostean. Joan Pablo Fusik erakusten duen moduan, Gipuzkoatik Estatutuaren Aldeko Euskal Hautagaitzaren zerrendetan aukeratutako Antonio Pildain hautagaiak, uztailean, hautagaitza horrek garaipena ospatzeko antolatu zuen mitin batean, oso diskurtso gogorra egin zuen eta horrek ezkerrarekiko zubiak puskatu egin zituen. Irailean, Bilbon abertzaleen eta errepublikanoen arteko tiroak ere izan ziren eta azken horietako bat hil egin zen. Gobernuaren erantzuna, bilgune abertzaleak ixtea eta mitin batzuk debekatzea izan zen[520]. Giro guztiz pozoitu horretan aurkeztu ziren bi Estatutu-proiektuak. Lehenik, ezkertiarrek entregatu zuten euren "ezkerraren Euskal Estatutua", uztailaren 30ean. Proiektu hori helarazteko arduraduna, Fernando Sasiain Donostiako alkate errepublikano eta euskaltzale sutsua izan zen[521]. Abertzaleek eta eskuindarrek, ordea, irailean entregatu zuten euren proiektua, Lizarrako Estatutua, Jose Antonio Agirre lehendakari izango zenaren eta Nafarroako diputatu karlista Joakin Beunzaren bitartez[522], baina 427 alkatek sinatuta[523]. Bi Estatutuak izan ziren Konstituzioaren aurkakotzat emanak, irailaren 25ean Alcala-Zamora Errepublikako behin-behineko Gobernuko lehendakariak emaniko dekretu baten arabera. Alcala-Zamoraren dekretuak, Vatikanoarekin harremanak izateko eskuduntza osoa Estatuarengan zegoela ezartzen zuen, beraz Lizarrako Estatutua praktikan jokoz kanpo uzten zuen. Horrez gain, bazegoen beste arazo bat: Alcala-Zamorak berak esana zuen euskal indarrek ez zutela Donostiako Itunean (indar errepublikanoak bildu zituen 1930eko Itunean) parterik hartu, katalanek ez bezala, beraz, Itun horretatik jaiotako Errepublikak ez zuela Euskal Estatutuarekiko berehalako konpromisorik. Euskal alderdiek, Errepublikak bere Konstituzioa onartu arte itxaron behar izan zuten[524]. Eta Errepublikako Konstituzioak, gainera Espainia "Estatu integral" gisa definitu zuen, ez Estatu federal gisa[525]. Horrekin, 1931ko bi egitasmoak, Lizarrakoa eta ezkerrarena jokoz kanpo gelditu ziren.

Arrazoiak aunitz izan ziren, baina Historiagile ezberdinak ados daude Errepublikaren Gobernuak erlijio-eskuduntzen auzia erabili egin zuela, hori benetako arrazoia ez izan arren. Floren Aoizen arabera, "Euskal Estatuaz" hitz egitea eta Estatutu--proiektu horiek Euskal Herriari ematen zioten eskuduntza-maila handia izan ziren arazoak[526]. Joan Pablo Fusiren arabera, ordea, Euskal Herrian akordio politikorik ez egona, eta Errepublikak Estatutua bere kontra erabilia izateari zion beldurra izan ziren faktore garrantzizkoenak (une hartan Euskal Herrian, esan dugun bezala, tentsio handia zegoen)[527]. Batean edo bestean, estatutu-prozesuak berriz hasi behar izan zuen, kasu horretan Errepublikaren Konstituzioaren mugen barruan. Pentsatzekoa zen, hala ere, Estatutuaren aldeko kontsentsu batek, autonomiaren lorpena erraztuko zuela.

Estatutu berria Konstituzioaren mugetan egin beharko zela nahiko argi zegoen eta Indalezio Prieto ministroak, 1931ko abenduaren 8an, dekretu bat idatzi zuen eta bertan autonomia lortzeko jarraitu beharreko urratsak deskribatu zituen. Alde batetik, dekretu horrek jarraibideak ezartzen zituen, adostasuna erraztu eta bidea argitzeko (bitasunak bukatuz). Bide hori, lehenik, Aldundien Gestorek testua idaztea zen, gero herrialde bakoitzeko udal-batzarrak egitea (Estatutu bakarrarekin lau herrialdeok ados zeuden edo ez erabaki behar zuten), gero Euskal Herri osoko Udalen Batzarra, ondoren herri-galdeketa edo erreferenduma eta azkenik Errepublikaren Parlamentuaren onarpena, ordena hori jarraituta[528]. Horrek, ordea, hein batean bederen, autonomi testuaren idazketa Gestoren esku utzi zuen eta, horrekin, Gestoretan ordezkatuak ez zeuden alderdiak alde batera utzi zituen. Hala ere alkateen mugimenduak, abenduaren 8an bertan onartu zuen dekretu hori, eta EAJk 9an. Trukean, Gestorek, Estatutua idazteko batzordean hiru ordezkari onartu zizkioten alkateen mugimenduari (sozialistek protestatu egin zuten tokirik ez zutelako. Hori dela-eta, Alderdi Sozialistako hiru kide gonbidatu zituzten). Beraz, Jaun Pablo Fusik esan bezala "testua idazteko batzordean, Aldundietako Gestoren lau ordezkari, alkate-mugimenduko hiru ordezkari eta Alderdi Sozialistaren hiru ordezkari" egon ziren, "lau errepublikano, hiru sozialista, abertzale bat, karlista bat eta katoliko independente bat; hiru nafar, hiru bizkaitar, hiru gipuzkoar eta arabar bat"[529].

Bai alkate-mugimenduak eta bai EAJk, Prietoren dekretua eta testua idazteko batzordea onartu izanak, alde batetik adostasun pixka bat ekar zezakeen. Lehen une hartan, ezkerraren eta EAJren arteko harremanen "desizozte" bat gertatu zen,

---

519 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 80-81. or.

520 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 79-80. or.

521 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 211. or.

522 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 46. or.

523 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 76. or.

524 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 77. or.

525 Konstituzioa abenduaren 9an onartu zen, baina Estatuaren izaera markatzen zuen Atal-Burua irailean onartu zen.

526 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 46. or.

527 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 76-77. or.

528 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 82. or.

529 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 82-83. or.

or.

1932. urtearen lehen erdian zehar iraun zuena. Horren adibide dugu Errepublikaren lehendakari posturako EAJk Gobernuak babestutako Alcala-Zamora hautagaiaren aldeko botoa eman izana[530]. Baina beste alde batetik, eskuinaren desertzioa ere ekarri zuen, hau da, bi sentiberatasun autonomisten nolabaiteko batasuna lortzeak, hirugarrena gurditik jaistea esan nahi izan zuen. Estatutua Errepublikaren bidetik joanez gero, eskuinarentzat bere interesa galduko zuen; bai Estatutua "laikoa" izango zelako, eta bai Errepublika ahuldu baino indartu egingo zuelako (eskuinarentzat eta hain foruzaleak ziren karlistentzat ere, lehen helburua hori zen, Errepublika uzkailtzea). Hala, eskuinak, batez ere karlistek, euren ideologia foralistaren erabateko berrinterpretazioa egin zuten, lehen (hau da, Estatutuaren lehen fasean, 1931. urtean zehar) Estatutua foruekin bat ulertu zuten arren, hortik aurrera, foruen eta "historiaz kanpoko" Estatutuaren arteko bateraezintasuna defendatu zuten, horrek, lurralde foralen gainetik zegokeen Euskal Estatu bat sortzen omen zuelako[531]. Hala ere, ikusiko dugun bezala, eskuindarren artean ere autonomiaren aldeko salbuespenak izan ziren 1932tik aurrera ere[532] (1931n salbuespen autonomiaren aurkakoak izan ziren moduan).

1932an zehar egin zen autonomia-testu horrek, halaber Eusko Ikaskuntzaren lanean oinarrituta ere bazegoenak, batez ere 1931n ezkerreko Gestorek onartutako emendakinen ekarpenen bidez, "ezkerraren Estatutuaren" izpiritua jaso zuen. Legebiltzarrerako ordezkaritza-sistema bikoitza ezartzen zuen: erdiak lurralde bakoitzetik aukeratuak izango ziren, eta besteak, barruti bakarrean, modu proportzionalean (15. artikulua; beraz herrialdeetako Aldundiei boterea kentzen zien)[533]; nahiz eta lurralde bakoitzarentzat bere Estatutu propioa egiteko aukera eman (2. eta 3. artikuluak)[534]. Gobernua edo *Eskuduntza-Batzarra* bederatzi kidez osatuko zen, lehendakariaz eta beste zortziz (lurralde bakoitzetik bina; 19. artikulua) eta lehendakaria legebiltzarreko kideen artean aukeratuko zen[535]. Beraz, sistema parlamentarioa aurreikusten zen, ez presidentzialista. Hiriburua Gasteizen ezartzea zen asmoa (21. artikulua)[536].

Aldi berean, "Errepublikaren Konstituzioaren" aipamenak behin baino gehiagotan agertzen ziren (beraz, Estatutua Errepublikaren kontra erabiltzeko mehatxuak uxatzen zituen), eta lurren banaketari buruzko artikulu batzuk ere ezartzen zituen. Estatutu horrek, Euskal Herriaren izen ofiziala ere aldatu egin zuen, *Euskal Estatua* ordez, euskaraz *Euzkadi* edo *Euskalerria*[537] eta erdaraz *Pais Vasco-Navarro* izena onartzen zituen[538]. Estatutu berri hau askoz ere zehatzagoa zen, aurrekoak baino artikulu askoz ere gehiago zituelako. Berrikuntza nagusietako batzuk, udal-autonomia (4. artikulua), Konstituzio errepublikanoarekiko leialtasuna (5. artikulua), erreferendumerako aurreikuspena (5. artikulua), giza eskubideak blindatzea (12. artikulua)[539], euskal arazo guztien gaineko justizia-eskuduntza (22. artikulua)[540], presondegiak (26-I artikulua), Euskal Herri barruko legeak egitea (26.2 artikulua), toki-administrazioa (26.4 artikulua), funtzionarioen gaineko eskuduntza (26-5 artikulua), espetxeak (26.6 artikulua), poliziaren kontrola (26-8 artikulua), notaritza-eskubidea eta jabetza-erregistroen eskubidea (26-B artikulua), abeltzaintza, nekazaritza eta herri-lurren gaineko ardura (26-C eta 41. artikuluak), osasuna (26-D artikulua), eta baita "Errepublikaren Konstituzioak aurreikusitako prozeduren barne" lurrak sozializatzeko eskubidea ere (26-C-4 eta 38. artikuluak)[541]. Ekonomiari dagokionez, Euskal Herriak lan-arloaren gaineko eskuduntza zabalak izango zituen, bai lan-harremanei, zein sindikatuak, kooperatibak ugazaben elkarteak erregistratzeari buruz edota krediturari buruz. (26-F artikulua). Komunikazioak, telegrafoak eta trenbideak ere Euskal Herriko gobernuaren esku egon beharko zuten. (26-G artikulua), baita meatze, ur, arrantza-toki eta

---

530 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 83. or.

531 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa Donostia-Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 163-169. or. Hala ere, Rodriguez Ranzen arabera, izan ziren beste arrazoi batzuk, adibidez, Estatutuaren hurrengo urratsa independentzia izatearen beldurra, edo Katalunian Estatutuak ezkerraren hegemonia politikoa handitu izana.

532 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 169-170. or.

533 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 83. or. 1931ko Lizarrako Estatutuak 80 kideko Legebiltzar bat proposatzen zuen eta lurralde bakoitzeko 20 kide aukeratu behar ziren eta ez zuen Hego Euskal Herri osoak barruti bakar bezala aukeratu beharreko kopururik aurreikusten.

534 Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

535 Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

536 Eusko Ikaskuntzaren aurreproiektuan hau aurreikusi zen, nahiz eta Lizarrako Estatutua osatuko zuten emendakinek, hiriburua Iruñera aldatzea onartu. Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

537 Goiburuan bi izenak agertzen baziren ere, *Euskalerria* izena gehiago agertzen zen testuan zehar *Euzkadi* baino. Hala ere, historiagile gehienek, oraindik "testuak *Euzkadi* izen nazionalista onartzen zuela" diote.

538 Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

539 Artikulu horretan, Euskal Herrian bizi ziren herritarren giza eskubideak, Errepublikaren Konstituzioan ezartzen zirenak baino txikiagoak ezin zitezkeela inolaz ere izan esaten zen. Ziurrenik hau ezkertiarrek sartutako emendakin bat zen, klerikalismoaren tentazioen aurka. Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

540 Halere, eskuduntza hori "Espainiako Errepublikaren Konstituzioaren barruan" erabili beharko zela esaten zuen Estatutu berri honek. Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

541 Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

ehiza-tokiak ere (53. artikulua); eta, nola ez, zergak (26-H eta 45.-52. artikuluak). Eskuduntza sozialen gainean hezkuntzan, "ume bakar bat ere eskolarik gabe ez gelditzeko ardura" hartu behar zuen Hego Euskal Herriak, eta hori bermatu beharra zuen (33. artikulua); eta gainera zerga progresiboak ezartzeko konpromisoa (35. artikulua); langileentzat gutxienez Espainiako Errepublikak ezartzen zuen adinako lan-babesa (37. artikulua); lur edo baso ekoizpen gabeak lurjabeengandik hartu eta birbanatu beharra (38. artikulua) eta etxegintza soziala egiteko betebeharra (39. artikulua). Ikusten den moduan, Estatutu horrek 1931koak baino programa zehatzagoa zuen, parte handi batean ezkerreko alderdien ekarpenengatik (halako ekarpen berriak ezkerraren izpiritukoak zirelako)[542].

Estatutu horrek, bitxikeria bezala, Euskal Herriarekiko mugakide ziren lurrak batzea ere aurreikusten zuen (8. artikulua)[543], eta baita banatzea ere (9. artikulua)[544]. Bertan jaioak ez zirenentzat, euskal herritartasuna hartzeko bi urtean bertan bizitzea eskatzen zuen Estatutuak (10. artikulua)[545]. Hala ere puntu batzuetan, aurreko Estatutuarekiko atzerapauso batzuk bazituen, bat adibidez, euskarari buruzkoa zen (13. artikulua). Bertan, Hego Euskal Herriko berezko hizkuntza euskara zela onartu arren, eta erakunde publikoetan euskaraz egiteko eskubidea onartu arren, erakunde publikoek erabakiak euskaraz argitaratzea eta hezkuntza euskaraz ematea "euskaraz egiten den lurraldeetarako" soilik aurreikusten zuen eta lurralde horiek zeintzuk ziren lurralde bakoitzeko Batzar Nagusiek erabaki behar zuten[546]. Beste alde batetik, 1931ko Eusko Ikaskuntzaren aurreproiektuan agertzen zen Errepublikaren armadan euskal batailoia sortzeko eskubidea ez zen agertzen, polizia sortzeko eskubidea onartzen zen arren eta soldaduska "bake garaietan", Euskal Herrian egiteko eskubidea onartzen zen arren (44. artikulua)[547].

1932ko urtarrilean, lau herrialdeetako udal-batzarrak bildu ziren. Lau Batzarrek, Estatutu bakarraren aldeko botoa eman zuten. Gipuzkoari dagokionez, Gipuzkoako Aldundiaren jauregian, gure lurraldeak orduan zituen 89 udaletatik 79ren ordezkariak

Kintoen zozketako talde bat 1935ean. Gero gerran parte hartu behar izan zuten. (Argazkia: FL/MG, 116. or.)

[542] Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

[543] Lurralde edo probintzia oso bat izanez gero, bertako udalen hiru laurdenek hartarako desioa agertzea eskatzen zuen. Udal bat bakarrik izanez gero, Udal horren nahiarekin nahikoa zen; beti ere lau herrialdeetako Batzar Orokorrek eta Eusko Legebiltzarrak hori onartuz gero. Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

[544] Hemen, Errepublikaren Konstituzioaren 22. artikuluan aipatutako prozedura aipatzen da. Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

[545] Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

[546] Gogoratu 1931ko Eusko Ikaskuntzaren aurreproiektuan Euskal Herrian arituko ziren funtzionario guztiek euskara jakiteko beharrezkotasuna ezartzen zela. Ikus testu osoa http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

[547] http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903 loturan.

or.

bildu ziren eta denek Euskal Estatutuaren aldeko botoa eman zuten[548]. Falta izan zirenak, Albiztur, Amezketa, Azkoitia, Gaztelu, Hernialde, Ibarra, Leaburu, Leintz-Gatzaga, Mutiloa eta Orendain izan ziren[549]. Hamar udal horietatik bostetako alkateak karlistak ziren (kontuan hartu behar dugu orduan 12 udal karlista zeudela Gipuzkoan)[550], tartean zegoen garrantzia zuen Azkoitikoa[551]. Gipuzkoako Batzarra Jose Treku Irigoien Ahaldun Nagusi errepublikanoak gidatu zuen, Gestora osoak lagunduta. Gestorako kideak, Luis Castro, Joan Arratibel (errepublikanoak bi hauek), Frantzisko Fernandez, Castor Torre, Joan De los Toyos (sozialistak hiru hauek) eta Frantzisko Untzueta eta Ignazio Uria (EAE-ANVkoak bi hauek), izan ziren[552]. Batzarraren hasieran, Jose Trekuk, Euskal Estatutuaren alde, Gipuzkoako Estatutuaren alde edo Estatutu guztien kontra bozkatu behar zela esan zuen. Hala ere, Gillermo Torrijos Donostiako zinegotzi sozialistaren arabera, Euskal Estatutuaren aldeko jarrera nabarmena zenez, kontra zeuden udalek hitza hartzea zatekeen egokiena[553]. Bertaratutako 79 udalek (berandu iritsi ziren Tolosa, Deba eta Zumaiakoak barne) aho batez onartu zuten Euskal Estatutua eta aurkako botorik ez zen izan[554]. Bai prentsa abertzaleak[555] zein ezkertiarrak[556] Batzar hori pozarren hartu zuten eta informazio handia eman zuten lau herrialdeetan aldeko gehiengoak irabazi zuela nabarmenduz. Salbuespen bakarra *La Constancia* egunkari karlista izan zen eta hark Loiolako jesuiten aldeko ekitaldiari garrantzi handiagoa eman zion, eta informazioa doinu aseptikoz eman zuen arren, "herri batzuk abstenitu egin zirela" nabarmendu zuen[557].

Estatutuaren bigarren etapan, Estatutu "laikoaren" edo "konstituzionalaren" lorpenaren aldekoan, Beasaingo Udala, ezkertiarren gehiengoa zuenez, Estatutuaren alde agertu zen, inolako zalantzarik gabe. 1932ko urtarrilaren 21ean egindako Osoko Bilkuran, Gipuzkoako Aldundian urtarrilaren 31n egin beharreko udal gipuzkoarren batzarrerako, udal-taldeak "Euskal Probintzia denentzako Estatutu bakarraren, edo probintzia bakoitzarentzako Estatutu banaren arteko aukeran, udalak, bere ordezkari gisa Jazinto Urteaga alkatea izendatu eta Estatutu bakarraren aldeko botoa eman dezala" erabaki zuen[558]. Hurrengo hilabetean, 1932ko otsailean, Euskal Unibertsitatearen Aldeko Batzorde bat egiteko gonbitari ere baiezko erantzuna eman zion udalak, otsailaren 28an Batzorde horrek Bilbon egin behar zuen Batzarrera Seberiano Azpeitia zinegotzia ordezkari gisa bidaliz[559].

Antzeko gehiengoak izan ziren Araban eta Bizkaian. Araban udal guztiak agertu ziren Estatutuaren alde *Euzkadi* egunkariaren arabera[560], eta Prietoren *El Liberal* egunkari sozialistaren arabera, eta Donostiako *El Pueblo Vasco* abertzalearen arabera, 77 udaletatik 71 (Batzarrera agertu ziren denak), hots, Arabak zituen 104.000 biztanletatik 100.456 biztanle (%96,60) ordezkatzen zituzten udalek bozkatu zuten alde[561]. *El Día*ren arabera, 77 udaletatik 72, hots, 104.116 biztanletatik 101.456 biztanle ordezkatzen zituzten udalak agertu ziren[562]. Bizkaiko Batzarrean 116 udaletatik 113 egon ziren presente, eta falta izan ziren hirurek Estatutu bakarraren alde botoa emateko idatziak bidali zituzten[563]. Batzar hartan, Aldundiaren Gestoraren lehendakariak, Rufino Laiseka sozialistak, Getxoko alkate Jose Antonio Agirreren proposamen bati bide emanez, Euskal Estatutuaren aurka zeuden udalek hori adieraz zezaten eskatu zuten eta 2 udal soilik agertu ziren aurka: Galdamesko eta Urduñako Udalak, karlistak biak, eta haiek Bizkaiko Estatutuaren alde egin zuten. Beraz, 116 udaletatik, 114 alde agertu ziren, Bizkaiko 484.360 biztanleetatik 477.668 ordezten zituztenak (biztanleriaren %98,61)[564].

---

548 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 171. or.

549 Debako eta Zumaiako alkateak ere ezin izan ziren bertaratu istripu bat zela-eta. Bestetik, Tolosakoa berandu iritsi zen akats bat zela tarteko. Hala ere, hiru udal horien botoak kontuan hartuak izan ziren. *Euzkadi*, 1932-02-02koa. *El Liberalen* arabera, Tolosako ordezkaria ere falta izan zen, baina datu hori ez du beste inork berresten. *El Liberal*, 1932-02-02koa. *La Voz de Guipúzcoa* eta *El Día* egunkariek Debako eta Zumaiako alkateek jasandako istripuaren berri Arratibel Aldundiaren Gestorako kideak eman zuela dio. (*La Voz de Guipúzcoa*; 1932-02-02koa; eta *El Día*, 1932-02-02koa)

550 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 171. or.

551 Azkoitikoa ez agertzea "negargarritzat" jo zuen *La Voz de Guipúzcoa egunkari errepublikanoak* (*La Voz de Guipúzcoa*; 1932-02-02koa).

552 *La Voz de Guipúzcoa*; 1932-02-02koa. Beraz, Gestorako bi kide, Jose Sasiain errepublikanoa eta Gerardo Bienabe sozialista ez ziren agertu.

553 *El Día*, 1932-02-02koa; eta *La Voz de Guipúzcoa*, 1932-02-02koa.

554 Ohar bakarra, Ordiziako alkate jeltzale Patxi Iturriotzek egin zuen, Estatutuaren aldeko kanpaina egiteko askatasuna eskatuz. Donostiako zinegotzi sozialista Gillermo Torrijosek erantzun zion Autonomi Estatutu horrek legea erabat betetzen zuela, beraz, aldeko propaganda egiteko ardura Gobernuak berak hartuko zuela.

555 *El Día*, 1932-02-02koa; *El Pueblo Vasco*, 1932-02-02koa; eta *Euzkadi*, 1932-02-02koa.

556 *La Voz de Guipúzcoa*, 1932-02-02koa; eta *El Liberal*, 1932-02-02koa.

557 *La Constancia*, 1932-02-02koa.

558 *La Constancia*, 1932-02-02koa.

559 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua.

560 *Euzkadi*, 1932-02-02koa.

561 *El Liberal*, 1932-02-02koa; eta El Pueblo Vasco, 1932-02-02koa.

562 *El Día*, 1932-02-02koa.

563 *Euzkadi*, 1932-02-02koa. udalok Berriatua, Garai eta Mendata izan ziren.

564 *Euzkadi*, 1932-02-02.

Zalantzarik gabe Nafarroa izan zen zailtasun gehien planteatu ziren tokia. Nafarroan, gehiengoa ez zen erabatekoa izan. Nafarroan, 267 udaletatik, 229 udal agertu ziren[565]. 229 horietatik, 160 udal, Euskal Estatutuaren alde agertu ziren (209.479 biztanle guztira, agertutakoen %64,46)[566], nafar Estatutuaren alde 32 udalek bozkatu zuten (28.891 biztanle ordezkatuz, agertutakoen %8,89), Estatutu denen kontra 21 udalek (28.891 biztanle ordezkatuz, agertutakoen %20,48) eta 12 udal (20.044 biztanle ordezkatuz, agertutakoen %6,17 abstenitu egin ziren)[567]. Hala ere, Nafarroako Batzarrean, nahiz eta Euskal Estatutuaren aldeko botoa oso indartsua izan, lehenengo zalantzak agertzen hasi ziren. Alde batetik, ikusi dugun bezala Nafarroan aurkakotasuna beste hiru herrialdeetan baino askoz ere handiagoa izan zen. Askotan, eskuinak Nafarroan zuen pisua aipatzen da Nafarroan egon zen kontrako oposizio hori ulertzeko, baina ezin da horrekin bakarrik azaldu. Alde batetik, eskuina, Nafarroan hegemonikoa zen, Euskal Estatutuaren aldeko aukera garaile atera zen 1932ko urtarrileko Batzar hartan. Beste alde batetik, Gipuzkoan, aipatu dugun moduan, 12 udal karlistetatik soilik 5 agertu ziren Estatutuaren aurka. Karlistek, Batzar horren aurrean "boto-askatasuna" eman zieten euren alkateei[568], eta hala, egia esan, 1931koarekin konparatuz, Estatutuaren aurkako jarrera handitu egin zen. Baina artean aurkakotasuna ez zen aho batez, bloke oso baten gisa agertu, agian 1931ko autonomia-zaletasuna oso gertu zegoelako. Beraz, eskuineko karlisten arduraren azalpenak, parte bat azaltzen badu ere, dena ez du azaltzen, laster ikusiko dugun moduan. Eta okerrena izan zena, Batzar horrek jada joera bat ezarri zuela, 1932ko ekainaren 19an Euskal Herriko Udalen Batzarrean Nafarroa Euskal Estatututik kanpo utziko zuena alegia.

Nafarroako aurkakotasun horren gorakadan, karlistek izan zuten adinako garrantzia edo handiagoa izan zuen Emilio Azarola errepublikanoak, Madrilen diputatu eta Doneztebeko alkate zenak (29. artikuluaren arabera izendatua izan zen; kapitulu honen lehen orrietan azaldu dugu jada artikulu hori eta, beraren arabera, 1931ko apirileko udal-hauteskundeetan hautagaitza bakar bat aurkeztu zen herrietan alkatea eta zinegotziak automatikoki izendatzea ahalbidetu zuen artikulu horrek)[569]. Azarola Batzarrean hitza hartzen lehena izan zen, eta Nafar Estatutuaren alde egin zuen[570]. Nahiz eta lehen unean huts egin (udal gehienek, ikusi dugun bezala Euskal Estatutuaren alde bozkatu baitzuten, gutxiengo bat soilik izan zuen bere alde); mozio oso maltzurra aurkeztu zuen: Euskal Estatutua Nafarroan onartua izan zedin, hurrengo Euskal Herriko Udalen Batzarrean gutxienez ere nafar biztanleriaren bi herenak ordezkatzen zituzten udalek aldeko botoa eman beharko zutela, eta herri-galdeketan nafar biztanleriak bi hereneko gehiengoz baietza eman beharko ziola, zioen mozio horrek. Mozio hori onartua izan balitz, 1932ko urtarrilaren 31ko garaipena ez zatekeen nahikoa izango, Euskal Estatutuaren alde bozkatu zuten nafar udalek Nafarroako biztanleriaren %64,60 ordezkatzen baitzuten.

Estatutu berriaren testua martxoaren 21ean entregatu zuen idazketa-batzordeak[571], eta oro har, alkateen mugimenduak (1931ko prozesuan pisu handia izan zuen eta 1932an bigarren maila batean egon arren, biltzen zituen udalen kopurua kontuan izanik, garrantzi moral handia zuen) apirilaren 18an, eta lau Aldundiek apirilaren 24an babesa emateak, Estatutua onartu egingo zela ematen zuen[572]. Baina ekainaren 19ko Euskal Herriko Udalen Batzarrera bitarteko alderdien arteko giroak okerrera egin zuen, ikusiko dugunez. Lehendabizi, alderdi ezberdinen joera argitu egin zen, alde zeuden batzuk aurka jartzera pasatu baitziren, hainbat faktore tarteko zirela.

Faktoreetan garrantzitsuena alderdi batzuk Estatutuaren aurkako jarrera hartzea, edo lehendik zuten jarrera hori argiago azaltzea izan zen. Alderdi Karlistak, Estatutuaren aurkako jarrera erakutsi zuen apirilaren 23an eta maiatzaren 15ean, bere

---

565 Jose Maria Jimeno Jurioren arabera, agertu ez ziren zortzi udaletatik bi, Deierri eta Petilla Estatutuaren alde zeuden, baina "ezin izan ziren iritsi". Jimeno Juriok dio euren botoak zenbatuak izan zitezen eskatu zutela, baina eskaria ez zela onartua izan. JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 77. or. Hala ere, *Euzkadi* egunkariak 249 udal agertu zirela dio (*Euzkadi*, 1932-02-02koa) eta *El Liberal* egunkariak, "364 udaletatik 329" (akats bat izan daiteke eta 229 udal agertu zirela esan nahi izan, *El Liberal*, 1932-02-02koa).

566 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 77. or.; eta ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 65. or. *El Liberal* egunkariak 161 udalen datua ematen du. (*El Liberal*, 1932-02-02koa). Datu horri eusten dio *Euzkadi* egunkariak ere (Euzkadi, 1932-02-02koa).

567 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 77. or.; eta ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 65. or. Azken datu horietan, *El Liberal* eta *Euzkadi* egunkariak ados daude.

568 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 48-49. or. Aoizen esanetan, batzar hartan, karlisten zuzendarien aldetik bai aldeko zein aurkako iritziak entzun ziren. Adibidez, Joakin Beunza diputatuak: "Estatutuaren alde dagoen tradizionalista, kontra dagoena baino tradizionalista hobea da" esan zuen. Bestalde, nafar karlismoaren buru historiko Viktor Praderak "Estatutuan ez dago ez Jainkorik ez forurik. Jainkorik eta forurik gabe zer geratzen da? Euzkadi! Euskaldunak banatu eta nafar foruak hil nahi dituen munstro hori" esan zuen.

569 Bere familiaren sustraiak Ormaiztegin zeuden. Ingeniaria zen ofizioz.

570 *La Voz de Guipúzcoa* egunkariaren arabera, Azarolaren interbentzioak nahiko polemika piztu zuen, bertaratutako batzuek Azarolak (Madrilgo Parlamentuan diputatu zenak) "bere autoritate moralaz baliatuz", alkate asko bere jarreraren alde bozkatzera eraman baitzitzakeen. Batzar hura nahiko gogorra izan omen zen, "eztabaida bortitzak" aipatzen ditu *La Voz de Guipúzcoa*k. Azarolaren jarreraren aurka gehien nabarmendu omen zena, Konstantino Salinas Ahaldun Nagusi sozialista izan omen zen. (*La Voz de Guipúzcoa*, 1932-02-2koa). *El Día*k ere, Azarolaren interbentzioa kritikatu zuen, bere "nafartasuna ez zela guztiz garbia" kritikatuz (euskaldunekiko diferentzia markatzen zuelako). *El Día*k Azarolari erantzun zioten ordezkarien interbentzioak goratu zituen. (*El Día*, 1932-02-02koa)

571 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 84. or.

572 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 85. or.

or.

zinegotzi eta alkateei "boto-askatasuna" eman zien, baina ezezkoa gomendatu[573]. Ikusi dugun bezala, karlistak, 1931ko abenduan jeltzaleek "Estatutuaren bide konstituzionala" onartu zutenetik, Estatutu horren aurka aritu ziren. Hala ere, 1932ko maiatz-ekainetan jarrera hori handiagoa izan zen urtarrilean baino (orduan, udal karlista gehienek, Estatutuaren alde bozkatu baitzuten, lau lurraldeetako Batzarretan eta Euskal Estatutuak gehiengo handia izan zuen). Zergatik gertatu zen aldaketa hori? Alde batetik, nire ustez, arrazoirik garbiena, 1931ko abenduko karlisten, eta oro har eskuindarren jarrera-aldaketarengatik, 1932ko urtarrilerako beren oinarriek artean ez zuten-eta hori guztiz berenganatua (kontuan izan, 1931. urte osoan karlistak nahiko aktibo jokatu zutela Estatutuaren alde). Jose Maria Jimeno Jurio nafar historiagilearen arabera, karlistak eta eskuindarrak, denak, jada Errepublika uzkailtzeko konspirazioetan eta Estatu-kolpe asmoetan zebiltzan (1932an Jose Sanjurjo militar nafarra Sevillan altxatu zen, altxamendu horrek porrot egin arren), eta beraz, Errepublika sendotzeko balio zezakeen zutabe bat ezartzea, kosta ala kosta ekidin beharrekoa zuten[574]. Jimenoren arabera, 1932an zehar, Alderdi Karlistaren zuzendariek, Estatutuaren aurka zirenek, Estatutuaren alde zegoen alderdiaren oinarri sozialaren aurkako presioa handitu egin zuten[575]. Jose Antonio Rodriguez Ranzek aipatzen du 1932tik aurrera, gipuzkoar prentsa karlistak, *La Constancia* egunkariak, Estatutuaren aldeko artikuluak eta iritziak isilarazi egin zituela[576]. (Hala ere, aipatu beharra dago, Gipuzkoako karlisten artean, salbuespen autonomista batzuk izan zirela, Julian Elortza eta Ignazio Perez Arregi, adibidez[577]).

Beste alde batetik, indar ezkertiar edo Gobernuaren aldekoen artean, ere, mesfidantzak handituz joan ziren. Nafarroan bertan, aipatutako Emilio Azarolaren taldeak (*Partido Republicano Radical-Socialista*), maiatzean, aurkako jarrera publikoki agertu zuen eta alderdi horren barnean horrek zatiketa bat eragin zuen (beste hiru herrialdeetan talde horrek Estatutuaren alde egin zuen)[578]. Azarola, 1931n Nafarroan ezkerraren aldetik aukeratutako bi diputatuetako bat izan zen. Beste diputatu ezkertiar nafarra, Mariano Anso zen (Azañaren jarraitzailea, *Acción Republicana* taldekoa) eta Estatutuaren alde sutsu aritu zen. Aldiz, Lerrouxen jarraitzaileak (*Partido Republicano Radical*), errepublikanoetan eskuindarrenek, jada Gobernu ezkertiarrarengandik urruntzen hasiak zirenek[579]; Nafarroan eta Araban Estatutuaren aurkako jarrera hartu zuten. Sozialistei dagokienez, hiru herrialdeetan oro har aldeko joera erakutsi bazuten ere[580], eta Nafarroan batzuk, batez ere, Konstantino Salinas Ahaldun Nagusi sozialista alde nabarmendu arren, beste batzuek ez ziruditen hain konbentzituak. Egia da Nafarroako Aldundiak (beste hiru Aldundiekin batera alde agertu zenak) ekainaren 11n Estatutuaren aldeko propaganda egiteko bulego bat zabaldu zuela[581]; baina sozialista guztiak ez ziren propaganda hori egitearekin ados izan[582]. Bestetik, Nafarroako UGTren prentsan ere, Estatutuaren aldeko idatziak agertu ziren, "Estatutu euskal-burgesa" deituz[583]. Hiru herrialdeetako sozialistak Estatutuaren alde agertu baziren ere[584], eta Nafarroako sozialismoan halako erabateko batasun bat lortzeko asmoz eragin bazuten ere (maiatzaren 15ean Iruñeko sozialisten egoitzan Estatutuaren aldeko hitzaldi bat izan zen), ez zuten halakorik lortu[585]. Nafarroako eskuina erabat Estatutuaren aurka zegoen giro horretan, ezkerra inoiz baino zatituagoa zegoen. Horren adibide dugu ekainaren 19ko Euskal Herriko Udalen Batzarra baino hiru egun lehenago Iruñeko Udalean, Iruñeak zein jarrera hartu behar zuenaren inguruko udal-bilkuran; eskuinak blokean ezezko botoa eman zuen bitartean, sei zinegotzi ezkertiar ez ziren azaldu, beraz ezezko jarrera atera zen nagusi[586].

Fase horretan, Beasaingo Udal errepublikanoak, indar guztiz borrokatu zuen Estatutu "errepublikanoaren" alde. 1932ko maiatzaren 12ko bilkuran, Iruñeko Euskal Herri osoko Udalen Batzarrean parte hartzea eta Urteaga alkatea eta Bernedo eta

---

573 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 85. or.; eta RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 164. or.

574 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 110-115. or.

575 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 110. or.

576 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 166. or.

577 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 169-170. or.

578 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 110-115. or.; eta FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 85. or.

579 Ikusiko dugun bezala, alderdi honek eta Lerrouxek, 1933ko hauteskundeen ostean errepublikaren aurkako eskuindarrekin batera Gobernatu zuten.

580 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 116. or.; eta FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 85. or.

581 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 50. or.

582 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 125-126. or.

583 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 51. or.

584 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 212-213. or.

585 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 116. or.

586 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 51. or.

Ibarbia alkateordeek osatutako ordezkaritza bidaltzea erabaki zen[587]. Baina, udalaz gain, kaleko eraginari dagokionez ere, Beasain ez zen Autonomi Estatutuaren aldeko propagandatik aparte gelditu. Adibidez, 1932ko ekainean, EAJko kideek Autonomi Estatutuaren aldeko kartelak jarri zituzten Beasainen zehar[588].

Urtarrileko Batzarrak, Nafarroan aurkakotasuna bazegoela eta gainera handitzen ari zela erakutsi zuen; eta horixe gertatu zen, inguruabar nahiko eztabaidagarrietan izan arren, Iruñeko 1932ko ekainaren 19ko batzarrean. Batzar hartan, udalek, urtarrileko lau herrialdeetako batzarrek onartu zuten Euskal Herri osorako Euskal Estatutuari "baiezkoa" ala "ezezkoa" eman behar zioten (kasu horretan "Lurraldekako Estatutuen" aukera baztertuta geratzen zen, urtarrileko batzarretan proposamen hori garaitua izan zenez). Ekainaren 19ko Batzarra iritsi zenean, Euskal Herriko udalak Iruñeko *Gayarre* antzokian erabakitzeko orduan nahasmena izan zen nagusi. Lehenbizi Emilio Azarola errepublikanoak estatutuaren aurka zeuden udal guztiak bildu aurretik udal nafarrak euren aldetik aparte bildu behar zutela esan zuen, eurek aldez aurretik bozkatzea adostua zegoela argudiatuz. Ikusiko dugun bezala oso maniobra maltzurra izan zen. Jose Maria Jimeno Jurioren arabera, "helburu hori lortu arte, Batzarra oztopatu eta trabatu zuen"[589]. Nafar ordezkariak, beraz, Foru Jauregira joan ziren, non Azarolak Estatutuaren alde ez bozkatzea proposatu zuen. Nahasmena handituz joan zen, eta istilu eta burrunben artean, Estatutua aldarrikapenez onartzeko zorian, zein ukatua izateko zorian egon zen[590].

Bozkatu zenean, lau herrialdeetatik hirutan gehiengo handi bat izan zuen estatutuak. Gipuzkoako 89 udaletatik 84k (281.827 pertsona ordezkatuz, %95,13) baiezkoa eman zuten, 2k (5.708 pertsona ordezkatuz, %1,73) ezezkoa eta 3 udal (8.734 pertsona ordezkatuz, %2,94) abstenitu egin ziren[591]. Aurka agertu ziren udalak, Ibarra eta Zarautz izan ziren, biak karlistak. Abstenitu zirenak, Azkoitia, karlista halaber, Anoeta eta Hernialde izan ziren[592]. Arabako udaletan, 77tik 51k (89.956 pertsona ordezkatuz, %88,97) baiezkoa eman zuten, 11k (3.496 pertsona ordezkatuz, %3,46) ezezkoa, eta 15 (7.647 pertsona ordezkatuz, %7,57) abstenitu egin ziren[593]. Bizkaitarrena ere gehiengo handia izan zen alde, 117 udaletatik 110ek (435.345 pertsona ordezkatuz, %94,19) baiezkoa eman zuten, 1ek (1.066 pertsona ordezkatuz, %0,23) ezezkoa, eta 6 (25.800 pertsona ordezkatuz, %5,58) abstenitu egin ziren[594]. Baina Nafarroan ezezkoa atera zen garaile, horren alde 123 udal atera baitziren (185.666 pertsona ordezkatuz, %53,04). Baiezkoaren alde 109 udal izan ziren (135.582 pertsona ordezkatuz, %38,72), eta beste 35 udal (28.856 pertsona ordezkatuz, %8,24) abstenitu egin ziren[595]. Beraz, Nafarroa Estatututik kanpo gelditu zen. Hiru aldiz (Lizarrako Batzarrean, 1931ko uztaileko Aldundiak deitutako Batzarrean, eta 1932ko urtarrileko Batzarrean) udal nafarrek baiezkoa eman zuten erabateko gehiengoz, baina laugarren aldian behin ezezkoa emanda, hori izan zen behin betiko emaitza. Ezezkoa bai eskuineko zein ezkerreko udalen artean nabarmendu zen[596]. Hala ere, horrek ez du esan nahi bi sektore horietako nafar denak bat-batean Estatutuaren aurka jarri zirela, ez eta Estatutuaren aurkako jarrera hartuko zutenik ere. Eskuinean Rafael Aizpun eta Migel Gortari monarkikoak eta Joakin Beunza karlistak Estatutuaren aldeko jarrera izaten jarraitu zuten. Lehen biak diputatu gisa dimititzeko karta bat idaztera ere iritsi ziren, nahiz eta azkenean gutun hura ez argitaratu, beraz dimisioa ez zen gauzatu[597]. Ezkerrekoan artean, esan bezala, nafar buruzagi asko (tartean Salinas Ahaldun Nagusia edo Anso diputatua) Estatutuaren aldekoak izan ziren. Ezkerrak, 1936an, berriz ere Nafarroa Euskal Estatutuan sartzeari bidea ireki zion.

Emaitzaren inguruan prentsa gipuzkoarrak izan zuen joera nahiko ezberdina izan zen. Alde batetik, prentsa abertzaleak modu baikorrean begiratu zituen Batzar horren emaitzak; adibidez *El Día*k "Euskal Estatutua onartua izan zela" baina "Nafarroa ez zegoela sartzera behartuta" esan zuen[598]. *El Pueblo Vasco* egunkariaren titularrean, titular errealistagoa agertu zen: "Hiru

---

[587] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

[588] Beasaingo Udal Artxiboa. 134. karpeta, 14. dokumentua.

[589] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 82. or.

[590] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 82. or.; eta AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 52-53. or.

[591] JIMENO JURIO, Jose Maria: Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 83. or. Tartean, agertu ez ziren Azkoitia eta Hernialde zeuden. (*Euzkadi*, 1932-06-21koa)

[592] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 182. or.; eta *El Día*, 1932VI-21ekoa.

[593] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 83. or. *El Día* egunkariak esan zuenez, 52 udalek alde bozkatu zuten, 11k aurka eta 14 abstenitu egin ziren. (*El Día,* 193-06-21koa)

[594] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 83. or. *El Díaren arabera,* 109 izan ziren alde bozkatu zuten bizkaitar udalak. (*El Día,* 1932-02-21ekoa)

[595] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 83. or.

[596] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 53-54. or.

[597] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 66-67. or.

[598] *El Día*, 1932-06-21ekoa.

or.

euskal probintziek beren Estatutua egingo dute, Nafarroa kanpo utziz". *El Pueblo Vasco*k "Nafarroak bere Estatutua idatziko zuela" ere esan zuen (Batzarrean ez zen halako erabakirik hartu, soilik Euskal Estatutua onartu ala ez erabaki zen). Bere editorialean "porrotaren ostean, abertzaleak abailduta agertu dira" esan zuen egunkari horrek; baina halere "argi gelditu behar du, legearen arabera, udal gehienek aldeko botoa eman dutela"[599]. Hala ere, bi egunkari abertzaleek eta baita *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublikanoak ere, Euskal Herriaren gehiengoak Euskal estatutuaren aldeko botoa eman zuela adierazi zuten eta hiru egunkarien arabera, Euskal Herriko 354 udal alde agertu ziren, 137 aurka eta 58 abstenitu egin ziren; beraz, 962.710 biztanle ordezkatzen zituzten udalak alde, 201.935 biztanle ordezkatzen zituzten udalak aurka eta 71.040 biztanle ordezkatzen zituzten udalak abstenitu egin ziren[600]. Ezkerreko *La Voz de Guipúzcoa* egunkariak "Nafarroa, berak hala nahita, Euskal Estatututik kanpo gelditu da", baina "jardunaldia baikorra" izan zela ere esan zuen, behintzat hiru herrialdeetarako Estatutua egin zela-eta[601]. Beste ertzean, *La Constancia* egunkari karlistak pozarren hartu zuen Batzarrean Euskal Estatutuak jasotako porrota edo nafar disidentziak Batzarrean "euskal lurraldeen batasunaren mito nazionalista gezurra zela agertzea" eta "Nafarroak Estatutua ez, baizik eta eskubide foralak" nahi zituela esan zuen[602]. Bai batzuek zein besteek Estatutuaren porrotean Emilio Azarola Doneztebeko alkate eta diputatuak izan zuen papera nabarmendu zuten: prentsa abertzalearen ustez Batzarra "trikimailuz eta bortizkeriaz nahi zuen tokitik eraman zuen", karlisten arabera "udal nafarren eskubideak defendatu zituen"[603]. Hala ere, hiru egunkariak bat etorri ziren momentu batzuetan nahasmena eta iskanbila nagusitu zirela esatean eta arrazoiz eztabaidatzeko baldintzak betetzea ezinezkoa izan zela adieraztean[604]. Estatutuaren aldeko prentsaren arabera, Azarolaren interbentzioek, udal nafarren batzar berezia planteatuz, irregulartasuna ekarri zuten; aldez aurretik onartutako akordio bat berrikustea zekarrelako eta abusuzko hitzaren erabilera egin omen zuelako "bortizkeriara heltzeraino"[605]. Bilboko *El Liberal* egunkari ezkertiarra, udal nafarren batzarreko azken bozketak (Estatutuaren aurkakoak) "Nafarroaren benetako sentimendua ez zuela ordezkatzen" esatera iritsi zen[606].

Esan beharra dago 1932ko ekainaren 19ko Nafarroako Udalen Batzarreko emaitzak faltsutuak izan zirela. Jose Maria Jimeno Jurio historiagileak halako batzuk dokumentatu izan ditu. Kasu askotan, udal-ordezkariek, euren udalean nagusi ateratako iritziaren aurkako botoa eman zuten (askotan, alkate zein zinegotzi karlistek, euren irizpide propioa erabiliz eman zuten botoa, herriaren ordezkari zirela ahaztuta). Beste kasu batzuetan, ordezkarien aurkako presioa izan zen, Estatutuaren alde botoa eman ez zezaten. Izan zen halaber, Batzarreko istiluen artean, euren botoa entzun gabe geratu zen ordezkaririk ere[607]. (Hala ere hori ez zen soilik udal nafarren kasuan gertatu, *La Voz de Guipúzcoa*, *El Día* eta *El Pueblo Vasco* gipuzkoar egunkarien arabera, Zarauzko Udaleko Martzelino Manterola ordezkariak ere aurka bozkatu zuen, alde bozkatzeko konpromisoa hartuta egon arren[608]). Jimeno Juriok, garai hartan, faltsukeriak gertatu izan ez balira gertatuko zatekeenaren bi estatistika argitaratu aipatzen ditu. Bata, Nafarroako EAJren *La Voz de Navarra* egunkariak argitaratua, zeinaren arabera, 122 udalek baiezkoa eman zuten (akta ofizialaren arabera, 109k), 116k ezezkoa (akta ofizialaren arabera, 123k) eta 29 (akta ofizialaren arabera, 35) abstenitu egin ziren[609]. Bestea, orduan Nafarroatik diputatu jeltzale zen eta gerora lehendakari izango zen Jose Antonio Agirreren datuetan oinarritua, zeinaren arabera 127 udalek baiezkoa eman zuten, 115ek ezezkoa eta 25 abstenitu egin ziren[610]. Bi estatistika horien arabera, udalen gehiengoak estatutuaren alde egin zuen; hala ere, gogoratu egin behar dugu, 1932ko urtarrilean, udal nafarren bi herenen gehiengoa eskatzen zuen Azarolaren mozioa onartu egin zutela. Beraz, faltsukeriak izan ziren arren, azken sei hilabeteetan aurkako jarrera nola igo zen ikusita, ezin dugu esan ezezkoa ateratzeko arrazoi bakarra faltsutze horiek izan zirenik.

Nafarroan aurkako jarrera handitzeko arrazoiak, ezezkoa garaile atera arte, asko izan ziren. Aipatu dugu bat lehenago, eskuineko karlistek Estatutuaren aurka izan zuten jarrera handitu egin zela egoera politikoa zela-eta. Hala ere, hori ez zen arrazoi bakarra izan. Alde batetik, Nafarroako autonomismo propioa edo nabarrismoa dugu, zeinak, euskal lurraldeen batasuna

[599] *El Pueblo Vasco,* 1932-06-21ekoa.
[600] *La Voz de Guipúzcoa,* 1932-06-21ekoa; *El Pueblo Vasco,* 1932-06-21ekoa; eta *El Día,* 1932-06-21ekoa.
[601] *La Voz de Guipúzcoa,* 1932-06-21ekoa.
[602] *La Constancia,* 1932-06-21ekoa.
[603] *El Pueblo Vasco,* 1932-06-21ekoa; *El Día,* 1932-06-21ekoa; eta *La Constancia,* 1932-06-21ekoa.
[604] *El Pueblo Vasco,* 1932-06-21ekoa; *El Día,* 1932-06-21ekoa; eta *La Constancia,* 1932-06-21ekoa.
[605] *El Pueblo Vasco,* 1932-06-21ekoa; *El Día,* 1932-06-21ekoa; eta *El Liberal,* 1932-06-21ekoa.
[606] *El Liberal,* 1932-06-21ekoa.
[607] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco.* Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 84-103. or.
[608] *La Voz de Guipúzcoa,* 1932-06-21; *El Día,* 1932-06-21; eta *El Pueblo Vasco,* 1932-06-21ekoa.
[609] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco.* Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 103. or.
[610] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco.* Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 104. or.

Nafarroaren kontrako mehatxu bezala ikusten zuen, beraz, "nafartasuna" eta "euskal herritartasuna" (euskal herritartasun politikoa bederen) bateraezintzat ikusten zituen. Hori, batez ere nafar burgesiaren edo oligarkiaren parte batek mamitutako ideologia izan zen, bere bozeramailerik handiena *Diario de Navarra* egunkaria eta Raimundo Garcia "*Garcilaso*" haren zuzendaria zirela. Garcilaso 1931n ere, eskuinak Estatutua babesten zuenean ere, Estatutuaren aurka jarri zen. Ideologia horren nolabaiteko jarraitzaile, Emilio Azarola Doneztebeko alkate eta diputatu errepublikanoa izan zen. Azarolaren iritzia zen Nafarroak "euskal herrialdeek duten egoerarekiko oso izaera ezberdina du; beraz bere aldetik eskualde autonomo bat sortu behar du"[611]. Azarolak pentsamendu erabat nabarrista zuen, beraren arabera, "Nafarroak, bera baino txikiagoak diren lurraldeekin *"arabar, bizkaitar, gipuzkoar eta nafar"* (*vasco-navarro* espainieraz) Estatutua egiteko bat eginez gero, bere burua merkatuko luke"[612]. Azarolak 1932ko urtarrilean eta ekainean ere mantendu zuen "Nafarroak ez daki ezer Estatutuez (…) guk Espainiarekin itun foral bat izan dugu beti, eta guk geuk erabakiko ditugu komeni zaizkigun itunak, inork guri "emandako" autonomiaren beharrik gabe", hots, Euskal Estatutua "Berezko" nafar legearen aurkakoa bailitzan interpretatzen zuen[613]. Azarolaren pentsamenduan, 1841eko foruen murrizte-legea zegoen, Espainiaren eta Nafarroaren arteko "itun" bat izan zenaren interpretazioa alegia, gaur egun arte nabarrismoak erabili izan duen argudio nagusienetakoa hain zuzen ere.

Halako jarreraren antzekoa, 1918an, Estatutuaren aldeko lehen kanpainan Viktor Pradera karlistak izan zuen. Praderak, bere edo Nafarroaren "euskalduntasuna" ukatzen ez bazuen ere[614], bere arrazoiak nabarrismoaren antzekoak izan ziren. Praderaren arabera, "hegemonia"-arazo bat zen Nafarroak Euskal Estatutuari ezetz esateko arrazoi nagusia[615]. Praderak, bai 1918an zein 1931-1932etan Euskal Estatutu batek "Nafarroa Bizkaia nazionalistaren mende" ezarriko zukeela errepikatu zuen, eta bere ustez, "foruen berrezarkuntza" nafar bakartasuna eta ez euskal batasuna indartzeko eskatu behar zen. Xabier Zabaltzak ondo azaltzen duen bezala, Praderaren nabarrismoan (zeina ez zen berariaz euskal nortasuna ukatzean oinarritzen), bestelako arrazoi batzuk egon zitezkeen; adibidez, demografia eta ekonomia. Izan ere, XIX. mendera arte, Nafarroa zen euskal lurralderik populatuena, eta Iruñea euskal hiririk handiena: 1797-1799 urteetan, Euskal Herriko biztanleen %35 Nafarroan ziren; konparazioz, %17,54 bizkaitarrak eta %16,45 gipuzkoarrak zirelarik. 1857an Iruñeak 22.000 biztanletik gora zituen, 15.000 inguru zituen Bilboren, 14.000 inguru zituen Gasteizen, eta 10.000ra heltzen ez zen Donostiaren aldean. Beraz, garai hartan Iruñea eta Nafarroa ziren dudarik gabe Euskal Herriaren erdigune ekonomikoak. Baina XIX. mende-bukaeran eta XX. mendearen hasieran Gipuzkoa eta Bizkaia industrializatzen hasi zirenean, bai ekonomian zein populazio-kopuruan Euskal Herriaren buruan jarri ziren. 1900-1906 aldian Bizkaiak jada Nafarroa aurreratu egin zuen: euskal herritarren %28,67 bizkaitarrak ziren, nafarrak %28,33 zirenean eta gipuzkoarrak %18,03. Eta Errepublikaren garaian, gure lurraldea ere (Gipuzkoa) Nafarroaren parera iritsi zen praktikan: euskaldunen %24,22 ziren nafarrak eta %21,17 gipuzkoarrak (bizkaitarren ehunekoa %33,98ra igoa zen)[616]. Horrek nabarrista batzuen eta tartean beldur hori agerian utzi zuen Viktor Praderaren "hegemoniaren" arloko beldurrak ulertzen laguntzen ahal digu; are gehiago kontuan hartzen badugu Gipuzkoan eta Bizkaian joera nagusia euskal nazionalismoranzkoa zela, beraz beldur hori "politikoki" ere gorpuztu ahal zela (gogora dezagun 1932ko proiektua Lizarrako Estatutua baino askoz ere zentralistagoa zela Euskal Herriko barne-eraketari zegokionez).

Arrazoi bat hori izan zen, baina bestelako arrazoiak ere izan bide ziren. Alde batetik, alderdien arteko tentsio-igoera handi samarra izan zen. Esan dugun moduan, alderdi asko, euren artean karlistak eta Azarolaren talde errepublikanoa, Estatutu berriaren aurka paratu ziren argi eta garbi[617]. Eta Estatutuaren aldeko bi sektore nagusiek, jeltzaleek eta sozialistek, adostasun indartsua baino areago euren hegemonia propioa bilatu zuten prozesu osoan zehar. Egia esan, Alderdi Jeltzaleak ez zuen ulertu Alderdi Sozialista jada ez zela mende-hasieran euskaltasun ororen aurka agertzen zen alderdia, bere autonomismoa, beste kontzeptu batekoa izan arren, ez zen oportunismo hutsa izan. Eta Alderdi Sozialistak ez zuen ulertu Alderdi Jeltzalea jada ez zela mende-hasierako alderdi "maketo-aurkakoa" edo erabat atzerakoi eta elizkoia eta jarrera moderatuagoetara ere eboluzionatu zuela. Bi alderdien artean oinarrizko adostasun bat egon izan balitz (1931ko abenduaren 8ko dekretutik 1932ko erdi-aldera, prozesu horretan zehar, halako adostasun formal bat izan zen, baina ez benetako adostasun praktikorik; gainera, ikusiko dugun bezala, giroa laster okertu egin zen), Nafarroan kanpaina egiteko aukera gehiago izan zitezkeen, eta are gehiago

[611] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 119. or.

[612] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 50. or.

[613] *La Voz de Guipúzcoa*, 1932-02-02koa. Une hartan bertan, Kataluniako Estatutua "ilegaltzat" jo zuen. Ekainean, Euskal Estatutua "gorteek aldatu ahal zutelarik" Nafarroaren eskubide foralen kontra zihoala mantendu zuen. Ikus, bai *El Día*, 1932-02-21ekoa; zein *El Pueblo Vasco*, 1932-02-21ekoa; zein *El Liberal*, 1932-02-21ekoa.

[614] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 60-62. or.

[615] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 59. or.

[616] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 60-61. or.

[617] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 123-125. or.

or.

1932ko ekaineko ezezkoaren ostean, Euskal Estatutua Nafarroarentzat erakargarri aurkez zitekeen (1936an ezkerrak jarrera hori erabat bereganatu zuen, baina jada beranduegi zen). Baina ez zen halakorik izan, eta lehen ikusi dugun bezala, Nafarroan sozialisten artean ere, egoera asko okertu zen.

Eta horri lotuta, bazegoen beste faktore bat ere, historiagile askok aipatzen dutena: Nafarroako toki askotan euskaltzaletasuna galdua zen. Euskarak atzera egin zuen deblauki XIX. mendean zehar. 1778an nafarren %53,1 euskaldunak ziren arren, 1863rako %30,1 soilik ziren; eta zenbakia txikituz joan zen: 1904rako nafarren %23,7 soilik ziren euskaldunak eta 1935ean are gutxiago: %17. XVIII. mendean Iruñeak hiri euskalduna izateari utzi zion[618]. Horrek toki batzuetan, Euskal Estatutu bategatik berezko aldekotasun handirik ez izatea ekarri zuen, Erriberan adibidez[619]. Erriberan, 1931ko kanpainan Euskal Estatutuarekiko axolagabekeria handia nabaritu zen, jada aipatu dugun moduan[620]. Axolagabekeria nahiz kontrakotasun hori garbi nabarmendu zen, 1932ko urtarrileko Batzarrean abstenitu ziren 12 udaletatik 9 Erriberakoak ziren.

Ondorio nagusien artean nagusiena, Estatutuaren alde zeuden alderdiek (abertzaleek, eta Araba, Bizkai eta Gipuzkoako ezkertiarrek, horietan ezkertiarren artean ez baitzegoen Nafarroan zegoen zalantza eta zatiketarik) hiru herrialdeen Estatutuaren aldeko bidea hartzea izan zen. Alderdi Sozialistak, 1932ko ekainaren 19an bertan hartu zuen hiru herrialdeen Estatutuaren alde egiteko erabakia[621]. Prozesuak, beraz, hiruren artean eta Nafarroarik gabe jarraitu zuen (horrek ez du esan nahi ate guztiak itxi zirenik eta lehen aipatu dugu Nafarroan ere abertzaleak ez ziren asko Estatutuaren alde zeudela). Erabaki horrek abertzaleen artean ere zatiketa handia sortu zuen, batez ere Manuel Irujo buruzagi jeltzale nafarrak hiru herrialdeetako Estatutuak euskaldunen arteko zatiketa handitu egingo zuela esan baitzuen[622]. Jose Antonio Agirre berari ere txistu jo zioten Iruñeko Euskal Etxean[623]. Beste alde batetik aipatu behar da, prozesu horretan Nafarroako hainbat estatutu-aurkako Euskal Estatutuaren aurka ere altxatu zirela eta Nafar Estatutuaren aukera ere, alde batera gelditu zela praktikan, Nafarroa jada Euskal Estatututik kanpo jarrita, Nafarroarako Estatutu beharrik ez zutelako[624].

1.4.f) Azken txanpa

Nafarroa Euskal Estatututik aterata, eta egitasmoa hiru herrialdeetara mugatuta, aurreko hilabeteetan behintzat jeltzaleen eta ezkertiarren arteko elkarlanak hiru herrialdeetarako Estatutua segituan aldarrikatuko zela pentsarazten zuten. Bazirudien Estatutuaren testua Nafarroa aipatzen zuten atalak ezabatuta aldatzea, Nafarroaren sarrera-aukera aurreikusten zuen beste baldintza bat sartzea eta Estatutua onartzeko prozesua berehala abian jartzea besterik ez zela falta. 1932ko udan, artean ezkerreko buruzagi batzuk, Indalezio Prieto sozialista barne, oso baikorrak ziren Estatutua laster lortzearen inguruan[625]. Lehen keinuak horren aldekoak zirela ematen zuen, adibidez Kataluniako Estatutua Donostian sinatu zen (Errepublika ekarri zuen Donostiako Itunari egindako keinua, eta aldi berean, abertzaleei ere egina), Alcala-Zamora Errepublikako lehendakaria eta Indalezio Prieto ministro sozialista bilbotarra bertan zeudela. Horiek ekarri zituen trena Gipuzkoako hainbat herritan gelditzerakoan, bi buruzagi errepublikanoak "Gernikako Arbola" jotzen zuen musika-bandak hartzen zituen, eta Prietok ere (gogoratu Euskal Herrikoa zela) abesten zuen, herri-babes handia atzetik zuela[626]. Itxaropena handia bazen ere, ez zen hala gertatu. 1932ko udaren eta 1933ko udaberriaren artean, jeltzaleen eta ezkerraren arteko egoera okertu egin zen[627]. Egia esan, egoera okertze hori ez zen Estatutua tartean zelako soilik gertatu, Errepublikaren politika laikoa zelako (hainbat orrialde eskaini dizkiogu Beasainen politika laikoa nola eraman izan zen esateari) eta horri jeltzaleek eman zioten erantzunagatik baizik. Jeltzaleen katolikotasun politikoaren (nahiz eta eskuineko beste indarrena baino bareagoa eta zabalagoa izan, artean politikan alderdi katolikoa zen EAJ) eta ezkerreko indarren eta Errepublikaren Gobernuaren laikotasunaren arteko talka gogorraren ondorio izan zen Estatutuaren tramitazioa atzeratzea,

---

618 ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 49. eta 60. or. Historiagile honek aipatzen du (52. or.), 1858ean lehen aldiz dokumentatu zela "Nafarroa erdiko zonaldea", euskara berriki galdu zuten tokiak izendatzeko.

619 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 86-87. or.

620 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 50-55. eta 108-109. or.

621 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 212-213. or.

622 Ezaguna izan zen bere esaldia: "Hiru probintzietako Estatutuarekin aurrera egiten badugu (...) euskaldunak bi Estatutan baino hirutan banatuko ditugu (...) "baskongadoen" eta "nafarren" edo are okerrago, "euskaldunen" eta "nafarren" zatiketa arriskutsua zilegiztatuz".

623 AIOZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 55-56. or.

624 JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 50-55. eta 146. or.; eta AIOZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 55. or.

625 Prieto: "Kataluniako Estatutua onartuta, Euskal Estatutua onartzeko bidearen hiru laudenak eginda daude". FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 93. or.

626 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 91-92. or.

627 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 93. or.

eta litekeena da Nafarroa sartzeko ateak ez irekitzeko asmoa ere tatean izatea. Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, 1932ko ekainaren ostean Estatutu berritua idazteko eta bozkatzeko beste 15 hilabete behar izanak, "argi utzi zuen ezkerreko indarren artean Estatutua ez zela lehentasunezko gaia haientzat"[628]. Laikotasunaren inguruko eztabaidak, errepublikanoak eta sozialistak Errepublika laikoaren proiektua bermatzeari lehentasuna ematera eraman zituen.

Izan ere, Errepublikak, Jesusen Konpainia desegitea erabaki zuenean, jeltzaleak aurka agertu ziren, eskuinarekin batera. Adibidez, 1932ko ekainean, ELAk Gipuzkoan 48 orduko greba orokorra deitu zuen "kristautasunaren aurkakoa, langileen aurkakoa eta euskaldunen aurkakoa zen diktadura sozialistaren aurka"[629]. Eta horrekin jarraituz, 1933an gehiengo ezkertiarra zuen Bilboko Udalak Jesusen Bihotz Sakratuaren monumentua kentzea erabaki zuenean, berriz ere eskuinaren eta haiekin batera, jeltzaleen aurkakotasuna agertu zen[630]. Ezkerraren inguruan, 1931ko beldurra agertu zen, berriro, hots, jeltzaleek eskuinarekin bat eginez, Euskal Herria erlijio katolikoaren eta "erreakzioaren" gotorleku egitearen beldurra. EAJren erantzuna, Jesusen Bihotz Sakratuaren alde balkoietan ikurrinak jartzeko agindua ematea izan zen eta ez zen zentzudunena izan, berriz ere abertzaletasuna (eta oro har, Euskal Herria), politikan joera erlijiosoarekin nahastera eraman zuelako.

Hiru Aldundietako Gestorek 1932ko irailean hasi zituzten Estatutua azken aldiz berridazteko lanak. Baina pixkanaka-pixkanaka giroa okertuz joan zen. 1932ko urrian, Bizkaiko gobernadore berriak, Jose Maria Amilibia errepublikanoak Bizkaiko udaletxe guztietan Espainiako Errepublikaren bandera derrigorrez jartzeko agindua eman zuen (Bizkaiko Gobernadoreak eta Gipuzkoako Jose Artola Gobernadoreak neurri hori berretsi egin zuten 1933an, eraikin ofizialetan Errepublikaren bandera soilik egon zedin aginduz)[631]. Kasu horietan ez zen hainbeste izan eskuin monarkikoari begira hartutako neurria, jeltzaleei begira hartutakoa baizik (hori zela-eta Bermeoko eta Mundakako Udalak kargugabetuak izan ziren). Horrek noski, erantzuna ekarri zuen jeltzaleen aldetik eta jeltzaleen eta indar publikoen arteko edota jeltzaleen eta ezkertiarren arteko kaleko istiluak handitu egin ziren[632]. Istilurik handienetakoa, agian, 1933ko maiatzaren 3an eta 4an Bilbora Errepublikaren lehendakari Nizeto Alcala-Zamorak eginiko bisitaren inguruan izan ziren eta poliziak emakume jeltzaleen manifestaldi baten kontrako oldarraldia burutu zuen. Hurrengo egunean EAJk greba orokorra deitu zuen eta hainbat atxilotu izan ziren[633]. Jeltzaleen eta ezkertiarren arteko klimaxak gora egin zuen eta ekainean tiroketak ere izan ziren, tartean bi ezkertiar hilda gertatuz[634].

Errepublikano eta sozialisten eta jeltzaleen arteko tentsio-egoera horrek Gipuzkoako errepublikanoengan ere, nolabaiteko eragin morala izan zuen. Garai horretan, Gipuzkoako Estatutuaren aldeko ahotsak nabarmendu ziren Gipuzkoako errepublikano batzuengan. Horrek, errepublikanoen eta jeltzaleen arteko tentsioari erantzuten zion arren, kontuan hartu behar da Nafarroa kanpoan gelditzeak ere, herrialdekeriari argudioak eman zizkiola. 1933ko maiatzean, Gipuzkoako errepublikanoak biltzen zituen federazioak, Estatutuaren erreferendumean "garaia iristen denean, ezezko botoa" ematea eskatu zuen[635]. Sozialisten artean ere, garai hartan Estatutu "nazionalistaren" aurkako ahots batzuk agertu ziren[636].

Horrez gain, hegemonismoaren mamua ere berragertu egin zen. Estatutua nork ekarriko (eta beraz, onura politikoa nork aterako) lehia handitu egin zen. Adibidez, Alderdi Sozialista, alderdiek Estatutuaren berridazketan parte-hartzeari ateak ixtearen alde agertu zen, hori Aldundietako Gestoren eskumen esklusiboa zela argudiatuta. Jarrera horren muinean arrazoi praktiko bezain argi bat zegoen: Aldundietako Gestorak ezkerreko alderdietako kidez osatuak zeudenez, EAJ zen Estatutuaren alde zeuden alderdien artean Gestoretan ordezkaririk ez zuen bakarra. Alderdiei Estatutua idazteko batzordeetan parte hartzea galarazteak, EAJ kanpoan uztea esan nahi zuen. Azkena, 1933ko otsailaren 19an Estatutua berridazteko batzordea aurkeztu zen, denak Gestoretako kideak zirela (hiru errepublikano, bi sozialista eta Eusko Abertzale Ekintzako kide bat)[637].

---

[628] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 225. or.

[629] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 190. or.

[630] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 97-98. or.

[631] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 97. or.

[632] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 95. or.

[633] JIMENO JURIO, Jose Maria: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlata (Nafarroa), 144. or.; eta FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 98. or.

[634] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 98. or.

[635] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 216-217. or.

[636] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 220-221. or.

[637] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 96-97. or.

or.

1933ko tentsioaren igoera Beasainen ere nabaritu zen: bai errepide nagusian, Ordiziarako bidean, eta baita Senpere auzoan ere, Lazkaorako bidean, Aldundietako Gestoren aurkako pintaketak agertu omen ziren "Behera gestorak!" "Errepublika bai, baina euskalduna", "Gora Euzkadi Askatuta!" eta abar. Beasaingo Udalak pintaketak kentzeko agindua eman zuen[638].

1933ko apirilean egin ziren udal-hauteskunde partzialek ez zuten giroa baretzerik lortu. Hauteskunde haietan, 1931ko apirilean, 29. artikulua zela bide aukeratutako udalak (hau da, hautagaitza bakarrarekin eta lehiarik gabe) berritu behar ziren[639]. Gipuzkoan 42 udaletan izan ziren hauteskundeak, 329 zinegotziren postuak jokoan jarriz, tartean, Goierriko hamar herritan[640]. Herri horietako gehienak, salbuespen batzuekin, (Azkoitia, Azpeitia, Hernani, Oiartzun eta Pasaia kasu) herri txikiak izan ziren, gehienetan 1931n eskuin alfontsotarra (orduan "boterean zeudenen alderdia") udal-boterean jarri zutenak. Orain, alderdi edo sektore hori "desegitearekin batera"; haien botere-postu asko beste alderdi batzuen aldera joan zitezkeen.

Kapitulu honen lehen orrialdeetan aipatu dugu herri askotan sektore monarkiko alfontsotarra boterean jartzeko (boto bidez edo behintzat aurkako alderdirik ez aurkeztearen bidez) edo berari botoa emateko arrazoi nagusiak bi izan zirela: alde batetik populazio kontserbadore eta bereziki politizatu gabekoaren "inertzia" eta beste alde batetik jauntxoen eragina. Bi faktore horiek eta herri horietako askotan alderdien talde antolaturik ez egoteak handitu egin zituen alfontsotarren emaitzak. Hala ere, Errepublikak, jauntxoen boterea murriztea eta populazioaren politizazioa (Euskal Herrian horri Estatutuaren gaia gehitu zitzaion) ekarri zituen, alderdi ezberdinak, ikusi dugun bezala, Gipuzkoako ia txoko guztietara hedatuz[641]. Gauzak horrela, pentsatzekoa zen beste alderdien artean sektore horren botoak nork bereganatuko lehia handia izango zela, batez ere beste bi aukera kontserbadoreen artean: EAJren eta karlisten artean.

Apirilaren 23an egin ziren hauteskunde haietako parte-hartzea %70 ingurukoa izan zen[642]. Garaile nagusia EAJ izan zen, 42 herrietatik 30etan nagusitu baitzen, jokoan zeuden 329 zinegotzietatik 188 lortuz (%57,32), hauteskundeen aurretik, haiek egin zirenetako 5 udaletan soilik gehiengoa zuenean, eta haietan 65 zinegotzi (%19,76 zituenean). Beherakada nagusia, pentsatzekoa zen bezala, eskuin alfontsotarrak izan zuen, bi urte lehenago udal horietan 133 zinegotzi (%40,43) eta 19 alkatetza izatetik, bi urte beranduago aukeratutako 37 zinegotzi soilik (%11,28) izatera pasatu zen, sektore horren "ondorengo" gisa har zitezkeenak kontuan hartuta. Karlistek ere atzera egin zuten: 79 zinegotzi (%24,01) eta 8 alkatetza izatetik, 63 zinegotzi izatera (%19,21) pasatu baitziren. Ezkerrak bere posizioak oro har hobetu zituen arren (6 zinegotzi –%1,82– izatetik, 11 –%3,35– izatera), Hernaniko Udala, hautaketak ziren udaletan euren kontrolpean zegoen bakarra, galdu egin zuten eta jeltzaleen esku gelditu zen. Bukatzeko, aukeratu ziren 29 zinegotzi (%8,84) "filiaziorik gabeak" edo "independenteak" izan ziren (bi urte lehenago, udal horietan 46 –%13,98– izan ziren)[643]. Aipatzekoa da, oro har, Euskal Herrian, EAJren edota eskuineko alderdien garaipena gertatu zela, Espainia osoan ezkerreko alderdien garaipena gertatu zen bitartean.

---

638 Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 34. dokumentua.

639 Hala ere, ikusiko dugun moduan, ez ziren berriztu 29. artikuluaren antzeko prozedurak erabiliz; adibidez, alderdi ezberdinen arteko itunen bidez, iskin egin zioten herrietako udalak.

640 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 405-409. or. Goierrin; Altzaga, Arama, Ataun, Itsaso, Lazkao, Mutiloa, Olaberria, Ormaiztegi, Segura eta Zegama izan ziren hauteskundeak izan zituzten herriak.

641 1933ko apirilerako, jeltzaleak 42 udalerri horietatik 38tan zeuden presente jada, karlistak 21etan, eta ezkertiarrak 17tan. RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 404. or.

642 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 407. or.

643 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 408-409. or.

HERRIA	IRABAZLEAK	BESTEEK	1931ko GARAILEAK
Altzaga	EAJk: 6	Besterik ez zen izan	Monarkikoak/EAJ
Arama	Karlistek: 6	Besterik ez zen izan	Karlistak
Ataun	EAJk: 6	Karlistek: 2 "Katoliko-monarkikoek": 2	Monarkikoak
BEASAIN	**Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza ezkerraren esku**		
Ezkio#	EAJk: 5	Karlistek: 2	Karlistak/EAJ
Gabiria#	EAJk: 6	"Katoliko monarkikoek": 2	"Independenteak"
Gaintza	Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza "monarkikoen" esku		
Idiazabal	Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza karlisten esku		
Itsaso	"Independenteek": 4	EAJk: 2	Monarkikoak
Itsasondo	Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza EAJren esku		
Lazkao	EAJk: 6	Karlistek: 2	EAJ
Legorreta	Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza "monarkikoen" esku		
Mutiloa	EAJk: 4	Karlistek: 2	Karlistak
Olaberria*	EAJk: 4	Karlistek: 2, Ezkerrak: 1	"Independenteak"
Ordizia	Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza EAJren esku		
Ormaiztegi*	EAJk: 4	"Katoliko monarkikoek": 3	Monarkikoak
Segura	Karlistek: 6	EAJk: 3	Karlistak
Zaldibia	Ez zen hauteskunderik egin. Alkatetza EAJren esku		
Zegama	Karlistek: 9	Besterik ez zen izan	"Independenteak"
Zerain#	EAJk: 4	Karlistek: 2, Independenteek: 1	EAJ[644]

Hemen ikusten diren Goierriko emaitzek argi uzten dute nondik norako hori eta EAJren gorakada. 1933ko apiriletik aurrera, EAJk hamabi alkatetza (tartean, Ordizia, Ataun eta Lazkao) izan zituen Goierrin; karlistak soilik laurekin gelditu ziren bitartean. Monarkiko alfontsotarren beherakada ere garbi ikusten da, bi alkatetza soilik lortu zituzten (biak 1933an hauteskundeak errepikatu gabekoak). Ezkerra Beasainen gotortua gertatu zen, jakina den bezala. Itsasoko alkatetza, ordea, talde independente baten esku gelditu zen. EAJren nagusitasun hori 1933ko hauteskunde horietan oinarritu zen, hamabi alkatetzetatik bederatzi (Ordizia, Itsasondo eta Zaldibia ezik) 1933an lortu edo berretsi egin baitzituen. Kontuan izan behar dugu 1933ko apiril horretan EAJk irabazitako bederatzi herrietatik bitan soilik irabazi zuela 1931n (Lazkaon eta Zerainen), beste bitan berdinketa izanik. Beste bostetan, EAJk beste alderdiren bati aurrea hartu zion (bitan monarkikoei, bitan bertako talde independenteei eta beste batean karlistei). Beraz, alderdi jeltzalearen gorakada garbia ikusten da. Monarkikoei dagokienez, beherakada nabarmena da, 1931ko sei alkatetzetatik 2 soilik mantendu baitzituzten, eta esan bezala, bi herri horietan ez zen hauteskunderik egin (galdu zituzten lauetatik hiru jeltzaleen esku galdu zituzten, eta bat "independenteen alde"). Karlisten kasuan, alkatetza bat galdu zuten, Ezkio eta Mutiloa jeltzaleen aldera pasatu baitziren, baina bitartean Zegama (lehen "Independenteen" esku zegoena) "irabazi" zuten. Beste ondorio bat horixe izan zen, "lerrokatu gabeko hautagaitzak" desagertzea: 1933ko apiriletik aurrera Itsason soilik egon zen boterean halako talde bat, aldiz, 1931n Gabirian, Olaberrian eta Zegaman "ideologiarik gabeko taldeak" jarri ziren boterean. Gipuzkoaren politizazioa nabaria izan zen bi urte horietan.

Beraz, argi geratu zen Gipuzkoan, eta batez ere herri txiki nekazarietan EAJk zuela hegemonia, eta baita ere herritar "kontserbadore despolitizatuak" "politizatzeko" lanean karlistei aurrea hartu zietela. Emaitza horiek, errepublikanoentzat alde batetik berri onak ekarri zituzten, 1931ko eskuindarren botere-guneak moderazio prozesuan sartu eta Errepublika onartzen zuen alderdi batengana pasatuta, izan ere, gerta baitzitekeen beste aukera bat nagusitzea ere, hots, erabat errepublikaren aurkakoa zen alderdi baten eskuetara pasatzea, baina hori ez zen gertatu. Baina beste alde batetik, Euskal Herriko bi lurralde populatuenetan, Gipuzkoan eta Bizkaian EAJk irabazteak, Euskal Herriko herrialdeetan lehen alderdia eta tarte are handiagoarekin izatea ekarri

[644] Olaberrian EAJk eta ezkerrak (errepublikano federalek) koalizio bat egin zuten. Ormaiztegin EAJk eta katoliko monarkikoek ere bai. # ikurra duten herrietan, Rodriguez Ranzen arabera, adostasun praktiko bat egon zen, izan ere, aukeratuak izan ziren hautagai denek boto guztiak bildu zituzten. Altzagan, Araman eta Zegaman alderdi bakarrak lortu zituen ordezkariak, hala ere, Rodriguez Ranzek "borroka politikoa" izandako herri bezala aipatzen ditu (agian izan zen eta alderdi batek bestea erabat menderatu zuen; karlistek Altzagan "presentziarik ez zutela izan" aipatu zuten –ez dakigu aurkeztu ez zirelako ala propagandarik egin ez zutelako. (Euren *La Constancia* egunkarian, 1933-04-28an).

or.

zuen eta horrek Estatutuaren aldeko lanean bidaide izan ziren ezkerreko indarren mesfidantza sortu zuen. Ezkerreko horiek lehendik zuten beldurra, hots, Estatutuak "eskuinaren" (kasu honetan EAJren) hegemonia berrestekoa, handitu eta gauzatu egin zen.

Estatutu-prozesua ia-ia lur-jota zegoen, eta berori bide onera eramatea ia-ia ezinezkoa zela ematen zuen. Estatutua idazteko batzordeak azkar lan egin behar izan zuen eta horrek lortu zuen Estatutua aurrera ateratzea. 1933ko apirilean Nafarroari atea zabalik uzteko akordio bat lortu zen. 1933ko uztailean, Estatutuaren aurreproiektua idatzita, Gasteizen, Estatutua bozkatzeko Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Udalen Batzarra deitu zen, abuztuaren 6rako[645]. Batzar hartan, bildutako 282 udaletatik 234k alde bozkatu zuten[646]; batez ere Gipuzkoako eta Bizkaiko udalek gehiengoz ez ezik ia aho batez alde bozkatu zutelako. Gure herrialdeko 83 udalek alde bozkatu zuten, 4 abstenitu egin ziren (Altzo, Gaztelu, Larraul eta Orexa) eta bik aurka bozkatu zuten, biak goierritarrak (Arama eta Gaintza)[647]. Guztira, Gipuzkoako 296.269 biztanleetatik 295.030 biztanleen ordezkari ziren udalek alde bozkatu zuten, aurka bozkatu zutenek 479 biztanleren ordezkaritza zuten eta, abstenitu zirenek 760 biztanlerena[648]. Bizkaiko 109 udal alde agertu ziren, 4 abstenitu egin ziren (Gordexola, Gueñes, Muskiz eta Ziortza-Bolibar), eta 3k aurka bozkatu zuten (Arratzuk, Ereñok eta Munitibar-Arbatzegi Gerrikaitzek)[649]. Beraz, Bizkaiko 434.199 biztanleetatik 423.163 biztanle ordezkatzen zituztenek alde bozkatu zuten, 2.891 biztanle ordezkatzen zituztenek aurka eta 8.145 biztanle ordezkatzen zituzten udalak abstenitu egin ziren[650]. Arabako emaitza apur bat zalantzagarriagoa izan zen; Arabako 77 udaletatik 10 agertu ez zirelako, eta agertu ziren 67 udaletatik, 26k aurka bozkatu zutelako. Beraz, 41 udal arabar alde agertu ziren[651]. Arabako 104.701 biztanleetatik, alde bozkatu zuten udalek 76.111 biztanleren ordezkaritza zuten, aurka bozkatu zutenek 23.664 biztanleren ordezkaritza eta agertu ez zirenek 4.926 biztanlerena[652]. (Esan beharra dago, Batzarraren aurretik Arabako udalek euren aldetik batzar propioa egin zutela, ziur aski karlisten ekimenez)[653]. Batzar hartan, karlistek, Tolosako alkate Caballero jauna bozeramaile zutela, Estatutuak foruak aintzatestea, eta foruen abolizioa ezabatuz erakunde foralak berrezartzea eskatzen zuen osotasunezko emendakin bat aurkeztu zuten[654]. Emendakin nahiko sinbolikoa, Estatutuaren testua jada idatzita egonda; karlisten parte hartzerik gabe ere, Batzarrak, foruei aipamena egiten zien esaldi bat Estatutuan sartzea erabaki zuen, Caballerok hasierako osotasuneko emendakina erretiratuz gero[655]. Caballeroren hitzaldian zehar, nolabaiteko istiluak sortu ziren, Gobernua erasotu zuelako, "hark Estatutua emango ez zuelako", eta Estatutua "ongi-erdia" zelako eta foruak "ogi osoa"; ideia hori kontrajartzen saiatu zen[656]. Batzarrak Estatutuaren testurako emendakin bat aurkeztu zuen, euskararen arlokoa: euskal herritarrei bost urtean euskara ikasteko gomendioa egiten zien emendakina hain zuzen ere[657]. Amorebietako ordezkariak, gainera, funtzionario guztiei bost urtean euskara ikastea exijitzen zien beste emendakin bat aurkeztu zuen eta onartua izan zen[658]. Bestetik, Euskal Herriko Epaitegi

---

645 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: El problema vasco en la II República. Turner. Madril, 1979, 101. or.

646 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: El problema vasco en la II República. Turner. Madril, 1979, 102. or.

647 *El Día,* 1933-08-08koa. *Euzkadi* egunkariak akats batzuk dakartza, abstenitu zirenen artean Orexa Hondarribiarekin nahastuz eta aurka bozkatu zutenen artean, Gaintza Gabiriarekin nahasiz. (*Euzkadi,* 1933-08-08koa). *El Liberal*en arabera hiru abstentzio izan ziren, ez lau. (*El Liberal,* 1933-08-08koa). *El Pueblo Vasco*ren arabera, abstenitu ziren lauetatik, Altzo eta Gaztelu ez ziren Batzarrera joan ere egin. (*El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa); eta *El Día*ren arabera, Altzo, Gaztelu eta Orexa falta izan ziren. *El Día*k dioenez, Hondarribiko ordezkaria Batzarra bukatu aurretik irten egin zen, beraz abstenitu egin zen. (*El Día,* 1933-08-08koa). *La Constancia*ren arabera, Leaburu ere abstenitu egin zen, baina ez dirudi hori egia denik. (*La Constancia,* 1933-08-08koa). Hor argi ikusten da eskuinaren eragina, sei udal horietatik hiru, Arama, Gaztelu eta Orexa karlisten esku zeuden (une hartan, karlistek 9 udal zituzten Gipuzkoan). RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 172-173. or. Gainera, badakigu Gaintzan monarkiko alfontsotarrak zeudela agintean. Hala ere karlisten edota eskuindarren portaera ez zen iritzi bakarrekoa izan; Idiazabal, Tolosa edo Zegama Udal karlistek eta Legorreta Udal monarkikoak (adibide batzuk jartzearren) Estatutua babestu egin baitzuten.

648 *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

649 *Euzkadi,* 1933-08-08koa. Egunkari horren arabera, abstenitu ziren Bizkaiko lau udalak ez ziren Batzarrera agertu.

650 *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

651 *El Día,* 1933-08-08koa.

652 *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

653 *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa; eta *La Constancia,* 1933-08-08koa.

654 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 167. or.; eta FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República.* Turner. Madril, 1979, 102. or. Emendakin hori, Tolosa, Azkoitia, Markina, Durango, Beranturi eta Gaubeako (Valdegobia) udal karlistek aurkeztu zuten. (*El Día,* 1933-08-08koa). Horrez gain, Tolosako alkate karlistak Gipuzkoako udal batzuetan, alkatea kargugabetua egotea eta Gobernuak ezarritako udal-gestorek ordezkatuak egotea kritikatu zuen. Udal horiek, Alegia, Altza, Segura eta Zarautz ziren; pentsatzekoa da, haietan karlistei botoa eman izatea (Seguran badakigu baietz) eta Gobernuak, istiluren bat tarteko agintari karlistak kargugabetu izana. Tolosako alkate karlistaren kexu berbera adierazi zuen Markinako alkate karlistak ere. (*El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa).

655 *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa. Egunkari horren arabera, konpromisozko bide hau Bermeoko Basterretxea alkateak proposatu zuen. Batzarrak, Tolosako alkateak Prietoren aurka egindako adierazpenak gaitzetsi zituen. *El Liberal*ek zioenez, 40. artikuluan sartu zen esaldi horrek, "Estatutu honek, Arabaren, Bizkaiaren eta Gipuzkoaren eskubide foralen iraungitzea ez zekarrela" zioen. Bestalde Estatutu hau "ez da Hitzarmen Ekonomikoaren erregimenaren kaltean izango" adierazi zuen emendakinak. (*El Liberal,* 1933-08-08koa).

656 *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa; eta *El Día,* 1933-08-08koa.

657 *La Constancia,* 1933-08-08koa; eta *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

658 *El Liberal,* 1933-08-08koa.

Gorena sortzea eta funtzionario guztiak euskal erakundeek izendatzea onartzen zuten bi emendakin onartu ziren[659]. Beste emendakin bat, Euskal Herriko nekazaritzako jeneroen babes berezia onartzen zuena izan zen[660]. Hala ere ez zen onartu Espainiako Parlamentuak egin beharreko aldaketek Euskal Herriko udalen baimena izateko derrigortasuna ezartzen zuen emendakina[661].

Gasteizko Batzarrak erreferenduma (azaroaren 5erako deitu zena) prestatzeko hamazortzi kidez osatutako batzorde bat izendatu zuen, bederatzi alkatek (tartean hiru hiriburuetakoak) eta Gestora bakoitzeko hiru kidek osatutakoa. Gipuzkoaren aldetik, Donostia, Irun eta Oiartzungo alkateak eta Luis Castro ahaldun-kide errepublikanoa, eta Joan De los Toyos eta Soto sozialistak izan ziren[662]. Bestalde, Batzarrak, Nafarroari agur egin zion, hura ere Euskal Estatutuan laster sartuko zenaren esperantzaz[663]; kontuan hartu behar da Salinas nafar Ahaldun Nagusi sozialista ere gonbidatua izan zela[664]. Batzarrak Kataluniako alderdien agur-telegrama ere jaso zuen[665].

Prentsak, hiru lurraldeetako Estatutuari egin zion harrera, nahiko ezberdina izan zen. Bai prentsa abertzalea zein ezkertiarra poztu egin ziren, hala ere, egunkari abertzaleetan poza handiagoa izan zen. *El Día*k Araban izandako aurkako jarrera nabarmendu zuen, aurreko urteetako aldekotasun ia osoarekin alderatuz. Donostiako egunkari horrek, Arabako karlistei egotzi zien aurkako jarrera horren hazkundea. Hala ere, Batzarrera agertu zirenen, eta emendakin foralista aurkeztu zuten ordezkari karlisten egitekoa pozarren hartu zuen, "karlistek Estatutuaren aurka kanpaina gogorra egin eta hori zuritzeko emendakin bat sartzen saiatu ziren arren (…) herriaren autonomia-nahia hain da handia, ezen alde bozkatzea beste arrazoirik ez zutela izan". Egunkari horren arabera, Batzar hartan "gehiengo handia lortu zen"; "iaz Iruñean lortu zen bezala", eta "abertzaleen eta tradizionalisten arteko giro baketsua" goratu zuen; Nafarroa sartzeko itxaropena ere adierazi zuen[666]. *Euzkadi* egunkariak "241 udal alde, 19 aurka eta abstentzio 1" esan zuen. *El Liberal* egunkariak kronika nahiko doinu aseptikoan eman zuen[667]. Prentsa karlistak ordea, ordezkari karlistek egin zuten foruen defentsa nabarmendu zuen. *La Constancia*k, hizlariak bertako "onenak" izan zirela esan zuen[668]. Horrela, nazionalisten jarrera kritikatu zuen, Tolosako alkatearen emendakin foralistaren aurka bozkatu arren, gero pribatuan, haren aldekotasuna txalotu zutelako: *La Constancia*ren arabera, ordezkari nazionalistek "alderdi-kontsignen alde" bozkatu zuten eta karlistek "euren printzipioen alde". Batzarraren gainean herrietan zegoen "axolagabekeria hotza" nabarmendu zuen, 1931ko giroarekin alderatuz (Estatutu-proiektu hartan karlistek ere parte hartu zuten). Modu berean "zilegitasun gabeko Gestorek" egindako Estatutua zela esan zuen egunkari horrek (horri karga guztia emanez, "Euskal Herriaren sentimendu katolikoak iraintzen dituen Gobernu laiko batek izendatuak" zirela eta abar)[669].

Batzar hartara, Beasaingo alkate Jazinto Urteaga ere joan zen, 1933ko uztailaren 28ko udal-bilkurak aho batez hala erabakita[670]. *Euzkadi* egunkariak, okerbidez, Beasaingo alkatea ez zela joan baina "babesa bidali zuela" esan zuen; baina Beasaingo ordezkaria han izan zen[671]. 1933ko urrian, Beasaingo Udala berriro ere agertu zen Estatutuaren aldeko ekitaldi batean (Urteaga alkateak eta Beriztain idazkariak ordezkatuta), Arabako Mateo Moraza foralista historikoaren omenaldian hain zuzen ere[672].

1933ko azaroaren 5ean izan zen erreferenduma. Erreferendumaren aurrean, abertzaleek zein ezkerrak, oro har, aldeko jarrera hartu zuten. Hala ere, ezkertiarren artean izan ziren nolabaiteko desadostasunak. Bizkaian, alderdi errepublikano batzuetako lehendakariak eta Bizkaiko Alderdi Sozialistaren lehendakariak abstentzioa eskatzen zuen gutun ireki bat sinatu zuten azaroaren 2an[673]. Gipuzkoan, Fusiren arabera "komunisten salbuespenarekin, ezker osoak Estatutua babestu zuen"[674]; hala ere, egia izan arren Gipuzkoako Federazio Sozialistak eta Elkarte Errepublikano ezberdinek aldeko botoa eman zutela

---

[659] *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

[660] *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

[661] *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

[662] *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa; eta *El Día,* 1933-08-08koa.

[663] *El Día,* 1933-08-8; eta *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

[664] *El Pueblo Vasco,* 1933-08-08koa.

[665] *El Día,* 1933-08-08koa.

[666] *El Día,* 1933-08-08koa.

[667] *El Liberal,* 1933-08-08koa.

[668] Beste hizlarien diskurtsoak "astunak", "zehaztugabeak" eta abar zirela nabarmendu zuen egunkari karlistak. (*La Constancia,* 1933-08-08koa).

[669] *La Constancia,* 1933-08-08koa.

[670] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua

[671] *Euzkadi,* 1933-08-08koa.

[672] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.

[673] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 417. or. Hala ere Joan Pablo Fusi Aizpuruaren arabera, gutun horrek "Balio sinbolikoa besterik ez zuen izan" eta ez zuen Bizkaiko elkarte eta militante errepublikano eta sozialisten iritzi osoa ordezkatu. FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República.* Turner. Madril, 1979, 106. or.

[674] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República.* Turner. Madril, 1979, 106. or.

or.

(errepublikanoek maiatzean esan zutenaren aurka, orduan, giro politiko bortitzak eraginda aurka azaldu ziren-eta), salbuespenen bat agertu zen, adibidez Eibarko Elkarte Sozialista, "langile-elkarte eta sindikatuei erreferenduma kontrolatzen utzi ez zitzaienez", abstentzioa eskatu baitzuen[675]. Bestalde, jada komentatu dugu Alderdi Komunistaren Estatutuaren kontrako posizioa, Estatutu hau "amore ematearen Estatutu" edota "burgesia inperialistaren Estatutu" gisa ikusten zutelako. Eskuina, Estatutuaren aurka agertu zen, monarkiko alfontsotarrak aurkako botoa eskatu zuten, eta karlistek, 1933ko urriaren 25ean Bergaran bildurik, ez zuten Estatutuaren aldeko aukerarik jarri eta ez zuten bozka-irizpiderik eman[676]. Baina esan beharra dago erreferendumaren aurrean, gipuzkoar prentsa karlistaren doinua oro har Estatutuaren aurkakoa izan zela. Hala ere, karlista gipuzkoar batzuk, Julian Elortza eta Ignazio Perez Arregi kasu, Estatutuaren alde agertu ziren eta azken honek, 1933ko azaroaren 2an, Estatutuaren aldeko artikulu bat atera zuen, prentsa abertzalean, *El Día*n eta *El Pueblo Vasco*n argitaratu zena; esanguratsua izan zen *La Constancia* prentsa karlistak artikulua ez ateratzea[677].

Erreferendum horretan, 1931n onartu zen bezala, emakumeek ere bozkatzeko eskubidea izan zuten. Hala, 166.635 gipuzkoar izan ziren bozkatzera deituak eta horietatik 151.862k, hots, %91,13k botoa eman zuten (beraz abstentzioa %8,87koa izan zen, 14.773 pertsona abstenitu ziren)[678]. Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, bai Donostian, zein herri ertainetan, zein herri txikietan, parte-hartzea %90tik gorakoa izan zen (Donostian, %98,11koa izan zen). Herri handietan (Donostia kenduta) ordea, ez zen %90era iritsi, %89,24koa izan baitzen[679]. Gipuzkoan, 149.221 pertsonek (boto-emaileen %98,26k, zentsuaren %89,55k) baiezkoa eman zuten, eta 2.390k (boto emaileen %1,57k, zentsuaren %1,43k) ezezkoa. 251 boto (boto-emaileen %0,17, zentsuaren %0,15) zuriak izan ziren[680].

Ikusten denez, Goierrin gehiengo handi batek Estatutuaren alde egin zuen. Hala ere, toki batzuetan, adibidez Beasainen (ezker errepublikanoak eta sozialistak nagusi zirela), parte-hartzea oso txikia izan zen, eta beste hiru herritan, Araman, Gaintzan eta Zegaman, eskuindarrak nagusi ziren herrietan, ez zen %50ra iritsi[681]. Horren azalpena nahiko argia da, alde batetik tradizionalistek emandako abstentzioaren aldeko kontsignak, euren oinarriaren parte batean eragina izan zuen. Ez eragin osoa, eskuindarrak nagusi izan ziren beste herri batzuetan, Idiazabalen, Legorretan eta Seguran kasu, parte-hartzea eta "baiezko" botoak gehiago izan baitziren. Errepublikanoek eta sozialistek, aldiz, estatutu-prozesuan izan zituzten zalantza-aldiek (une batzuetan prozesuarekiko iritzi negatiboa ere izan baitzuten), euren oinarri sozialaren parte batek, dena delako arrazoiengatik (nahasmena, iritzi negatiboek eragin ideologikoa izatea, nekea) abstentziora jo zuen eta Beasaingo kasua horixe izan zen.

Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, parte-hartze altuegi horiek direla-eta, litekeena da nonbaiten iruzurra eta "datu-puztea" gertatu izana. Adibidez, erreferendum horretan, Gipuzkoan, bi aste beranduago izan ziren hauteskundeetan baino parte-hartze askoz ere altuagoak izan ziren (orduan, gipuzkoarren %78,07k bozkatu zuen). Guztira, Gipuzkoako 10 herritan %100ek bozkatu zuten (baita, Donostiako 14 mahaitan ere) eta 89 herrietatik 59tan, boto-emaileen %95ek baino gehiagok bozkatu zuen, herri batzuetan oso ehuneko altuak ateraz: adibidez Irunen, mahai guztietan %97koa baino parte hartze altuagoa izan zen, Errenterian mahai guztietan %96koa baino parte-hartze altuagoa, eta Arrasaten, mahai guztietan %95ekoa baino parte-hartze handiagoa. Donostian ere, auzo guztietan %97k baino gehiagok bozkatu zuten. Herri horietan, gehiengo errepublikano-sozialistak izaki, hain parte-hartze altuak izatea, joera berdineko Beasainen parte-hartzea %55ekoa izan zenean, susmagarri samarra ere bada. Rodriguez Ranz ikerlariaren arabera, erreferendumaren inguruan izan ziren protesten kopuru txikia aintzat hartuta, ziur aski, hau gertatu bide zen, "ezezkoaren" aldeko botoak "baiezkoaren" alde bihurtzen saiatu gabe, toki batzuetan "baiezkoaren" aldekoen boto-kopurua "puztu" egin bide zuten, abstentzioa "irensteko" asmoz. Rodriguez Ranzen arabera, hala ere, Estatutuak herri-babes handia izan zuen eta ez zuen iruzurren beharrik izan, nahiz eta emaitzak "biribiltzeko"

675 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 214. or.

676 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 163. eta 174. or. Rodriguez Ranzen arabera, karlismoaren zuzendariek ez zuten aukera baten aldeko jarrerarik hartu (ez baiezkoaren, ez ezezkoaren, ez eta abstentzioaren alde).

677 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 170. or.

678 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 417. or.

679 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 418. or.

680 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 417. or.

681 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 419. or. Kontuan izan behar da Aramako eta Gaintzako Udalen ordezkariek Gasteizko 1933ko abuztuaren 6ko udalen Batzarrean Estatutuaren aurkako botoa eman zutela.

agian prozedura irregularrak erabili[682]. Hala ere, tokiko irregulartasun horiek ez ziren izan *La Constancia* egunkari karlistak salatutako "50 edo 60 aldiz bozkatu zutenak" eta "milaka eta milaka boto bikoitz sartu dira" eta gisako esaldietan adierazitakoak adinakoak[683].

HERRIA	PARTE-HARTZEA	ABSTENTZIOAK	BAIEZKOAK	EZEZKOAK	ZURIAK/BG
Altzaga	%95,45	%04,55	%100	-	-
Arama	%45,21	%54,79	%100	-	-
Ataun	%94,39	%05,61	%100	-	-
BEASAIN	**%55,23**	**%44,77**	**%85,97**	**%13,96**	**%00,07**
Ezkio	%100	-	%100	-	-
Gabiria	%89,46	%10,54	%100	-	-
Gaintza	%34,50	%65,50	%100	-	-
Idiazabal	%96,11	%03,89	%99,42	%00,58	-
Itsaso	%99,12	%00,88	%100	-	-
Itsasondo	%91,34	%08,66	%99,71	%00,29	-
Lazkao	%97,34	%02,66	%99,87	%00,13	-
Legorreta	%97,02	%02,98	%99,74	%00,26	-
Mutiloa	%92,64	%07,36	%100	-	-
Olaberria	%97,41	%02,59	%100	-	-
Ordizia	%98,30	%01,70	%98,80	%00,93	%00,27
Ormaiztegi	%96,80	%03,20	%100	-	-
Segura	%84,20	%15,80	%99,09	%00,91	
Zaldibia	%96,87	%03,13	%100	-	-
Zegama	%16,94	%83,06	%96,18	%02,73	%01,09
Zerain	%78,65	%21,35	%100	-	-[684]

Bizkaian, 267.466 boto-emaileen artean 241.629 pertsonek eman zuten botoa (%90,30k). Horietatik 236.564k alde bozkatu zuten (boto-emaileen %97,89k eta zentsuaren %88,44k) eta 5.065ek aurka (boto-emaileen %0,02k eta zentsuaren %0,018k). Araban gehiengoa txikiagoa izan zen: 56.056 boto-emailetatik 32.710ek soilik eman baitzuten botoa (%58,35ek). Alde 26.015 arabarrek bozkatu zuten (boto-emaileekiko %79,53k, baina zentsuarekiko %46,40k soilik) eta beste 6.695ek (boto-emaileekiko %20,46k eta zentsuarekiko %11,94k) aurka bozkatu zuten[685]. Arabako emaitza horiek, ikusiko dugun bezala, baiezko botoak zentsuaren erdira iritsi ez zirenez, eztabaida piztu zuten, eta hurrengo hilabeteetan eztabaida aunitzetarako aukera eman zuten. Oro har, guztira, hiru lurraldeetako 490.157 herritarretatik 425.952k bozkatu zuten, %86,90k. Baiezkoaren alde 411.756 herritar agertu ziren (boto-emaileen %96,66 eta zentsuarekiko %84) eta ezezkoaren alde 14.196 herritar (boto-emaileekiko %3,33 eta zentsuarekiko %2,89)[686].

Baina, ikusiko dugun bezala, 1934ko Gobernu-aldaketak Estatutuaren blokeoa ekarri zuen eta 1934ko abuztuan Gobernuak zerga mota berri bat ezarri zuela-eta, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako udalek aldarrikapen-mugimendu berri bat hasi zuten eta Beasaingo Udalak ere horretan parte hartu zuen. Hurrengo azpi-kapituluan ikusiko dugun moduan, erabaki horrek Beasaingo Udala kargugabetzea ekarri zuen.

[682] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 419-423. or.

[683] *La Constancia,* 1933-11-07koa. Botoak faltsutze hori beste ertzean zegoen Alderdi Komunistak ere salatu zuen. *Euskadi Roja,* 1933-11-11koa.

[684] Goierrin zenbait puntutan abstentzioa oso altua izan zen; hemen ditugu abstentzio tasa altuena eman zuten bi herriak (Zegama eta Gaintza), laugarren eta bosgarren tasarik altuena eman zutenak (Arama eta Beasain; zeinak ezezko tasarik altuena eman zuen) eta Zerainek, Segurak eta Gabiriak ere %10a baino abstentzio handiagoa izan zuten. Rodriguez Ranzen arabera, susmagarria da Ordizian, Zaldibian eta Mutiloan karlistek estatutuari emandako erabateko babes hori.

[685] Arabako eta Bizkaiko datuak Eusko Jaurlaritzaren webgunetik lortu ditut. Hona lotura: http://www.euskadi.net/emaitzak/republica/result_1933_referendum/ref_result_circunsp_1933_c.htm

[686] Datuen iturria ondorengo loturan ikus daiteke: http://www.euskadi.net/emaitzak/republica/result_1933_referendum/ref_result_circunsp_1933_c.htm

or.

1.5 1934ko gertakariak Beasainen

1.5.a) 1933ko hauteskundeak. Eskuineko Gobernu berria

Lehen esan dugun bezala, bai Estatutuaren arazoa zein langile-arazoa asko larriagotu ziren 1934an eskuineko Gobernuak boterea hartzerakoan, izan ere, Gobernu hori errepublikaren aurkako indarren babesaz (*CEDA*) sortua izan baitzen, eta hilabete batzuen ostean, haiek Gobernuan sartu ziren. Hala, atzerakada bat gertatzeko beldurra sartu zen, aurreko biurtekoan lortutako aurrerapen guztiak geldiarazi eta lehenera itzuliko zenaren beldurra, eta are gehiago beste diktadura bat ezartzearen beldurra ere zabaldu zen. Gobernu horren jardunaren ondorioak, Beasainen asko nabaritu ziren 1934. urtean zehar.

Hauteskunde berriak 1933ko azaroaren 17an izan ziren. Hauteskunde horietan, Espainiako Estatuan lehenengo aldiz parte hartu ahal izan zuten emakumezkoek. Beraz, 23 urte beteak zituzten Estatuko herritar guztiek parte hartu ahal izan zuten hauteskunde haietan. Horrek, Gipuzkoako boto-emaileen kopurua bikoiztea ekarri zuen: 1931ko ekainean 73.108 gipuzkoarrek izan zuten botoa emateko eskubidea eta 1933ko azaroan 166.635 gipuzkoarrek bozkatu ahal izan zuten[687]. 1931ko urriaren 1ean Espainiako Parlamentuak emakumezkoei boto-eskubidea ematea erabaki zuen; sozialisten, jeltzaleen eta eskuinaren aldeko botoekin. Errepublikanoak (talde guztietakoak, Azañaren aldekoak, zein Lerrouxen aldekoak, zein besteak) aurka azaldu ziren, izan ere, emakumeak Elizaren eragin kontserbadorearen azpian zeudela uste zutenez, emakumeei boto-eskubidea ematea kontserbadore katolikoei abantaila ematea zela eta "Errepublikaren laikotasuna arriskuan" jarriko zela uste baitzuten. Haien ustez, lehenbizi emakumeak "balio errepublikanoetan hezi" (Elizaren eraginetik atera) behar ziren boto-eskubidea eman aurretik. 1933ko azaroko hauteskunde haietan eskuinak irabazterakoan, errepublikano askok emakumeen botoengan jarri zuen gertaera horren arrazoia; gaur egun, ordea, jakin badakigu aldaketa politiko hartarako beste hainbat arrazoi izan zirela.

Arrazoi horien artean nagusienetakoa, ezkerreko Gobernuaren egoera ahula izan zen eta horren ondorioz atera ziren atera ziren emaitzak. Zentro-ezkerreko gobernuak 1932an eta 1933an zehar, babesa galdu zuen. Egia zen 1931n errepublikaren aurkako eskuindarrek oso boto eta diputatu gutxi atera zituztela, baina laster, Gobernua babesten zuen koalizioa (1930eko uztailean Donostiako Ituna sinatu zutenetik elkartuta jarraitzen zuena) puskatzen hasi zen. Lehen arrakala 1931ko abenduan sortu zitzaion, Lerrouxen alderdiak, *Partido Republicano Radicalak*, Gobernuan parterik ez hartzea erabaki zuenean. Lerrouxek Azaña Gobernuburuari, sozialistek parte hartuko zuten Gobernu batean ez parte hartzeko erabakia helarazi zion, praktikan sozialisten eta bere alderdiaren arteko ultimatum bat planteatu zion Azañari. Lerroux eta bere Alderdi Erradikala errepublikanoen eta sozialisten arteko koalizioaren eskuineko aldea zen, eta alderdi horren eta sozialisten arteko amildegia handituz joan zen. Azañak, zentro-ezkerreko bere programa aurrera eramateko sozialistak aliatu bezala nahiago zituela erabaki zuen (bestalde, bi buruzagi errepublikanoren, Azañaren eta Lerrouxen arteko tira-bira pertsonalak gertatu ziren, biak baitziren errepublikanotasunaren barruan izen handiena zuten buruzagiak).

1932. urtean zehar Gobernuaren ekintzak aurrera joan ahala eta Gobernuak bere programa aurrera eraman ahala, Lerroux eta bere alderdia aurkakotasuna gogortzen eta eskuinerantz biratzen hasi ziren eta zenbait laneko lege eta lege sozialen aurka ugazaben erakundeekin (eskuin monarkikoari oso lotutakoak) elkartzen hasi ziren; oro har Errepublikaren berrikuntzek kalte zitzakeen taldeei hurbiltzen hasi zen Alderdi Erradikala. Oro har, Largo Caballero Lan Ministro sozialistaren lan-erreformen aurka eta Azañaren Gobernuak bultzatu nahi zuen Nekazaritzako Erreformaren (latifundioak nekazaritza-kooperatiben edo lurrik gabeko nekazarien artean banatzeko sistema bat ezarri nahi zuen erreforma) aurka hasi ziren. Beste alde batetik, bai Gobernuaren politika ekonomikoak zein politika laikoak, eskuinaren sektore ezberdinen aldetik aurkako jarrera gogortzea ekarri zuen. Aurkako jarrera horren adierazpenik handiena, 1932ko abuztuan Jose Sanjurjo militarrak gidatuta emandako militarren Estatu-kolpea izan zen.

Alde batetik, egia zen katolikoen artean aurkakotasuna handitzen joan zela, batez ere Gobernuak Jesusen Konpainia (Jesuitak) desegin zuenetik. Aurkakotasun hori, gure lurraldean, Gipuzkoan, proportzioan ordena erlijiosoetako kide gehien zituen Estatuko probintzia izanik[688], asko nabaritu zen; adibidez, Gipuzkoako mezatako asistentzia Espainiakoaren batez bestekoa baino askoz ere handiagoa zen[689] (aurreko atalean azaldu dugu horrek ezkertiarren eta jeltzaleen arteko harremanak apurtu zituela). Gainera, 1931n, Mateo Muxika Gasteizko gotzain idiazabaldarra jaiotzez baina Beasainen hazia botatzeak

---

[687] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 408-409. or.

[688] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 408-409. or. Rodriguez Ranzen arabera, Gipuzkoak, populazioaren arabera, Espainiar Estatuko 38. probintzia zenak, gizonezkoen komunitate erlijiosoen hirugarren kopururik handiena zuen, emakumezko erlijiosoen komunitateen artean bosgarren kopururik altuena, fraideetan laugarren kopururik altuena (1.142) eta mojen laugarren kopururik altuena (2.649).

[689] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 233. or. Rodriguez Ranzen arabera, eskola erlijiosoetan matrikulatutako umeen ehunekorik handiena zuen probintzia zen Gipuzkoa.

ere, katoliko euskaldun askoren sentimenduak mindu zituen. Urte hartan, Ezkioko Ama Birjinaren ustezko agerpenak eta hara egindako prozesioek eta erromesaldiek sentimendu katolikoa suspertu egin zuten eta oposizioko alderdiek Gobernuaren kontra politizatu nahi izan zuten. Baina egia da halaber, Gipuzkoan eta Hego Euskal Herrian, bi alderdi katoliko (EAJ eta karlistak) oso garrantzitsuak baziren ere, Espainian, alderdi katolikoek gutxiengoa osatzen zutela eta Parlamentuan oso indar gutxi zutela (politikoki antolatzen hasiak baldin baziren ere). Halako sektore askok 1932ko Sanjurjoren Estatu-kolpea babestu ondoren, halako eskaerak ordukoz behintzat jokoz kanpo gelditu ziren (gainera kontuan izan behar da Hego Euskal Herriko alderdi katolikorik handiena, EAJ, Errepublika onartzearen alde zegoela eta ez hura uzkailtzearen alde).

Bestalde, Frantzisko Largo Caballero Lan Ministro sozialistaren lan-erreformek, jakina denez, langileen hobekuntza helburu bazuten ere, nahiko aurkakotasun ere piztu zuten. Largo Caballerok ezarritako erreformen artean, lan-negoziazioetan sindikatuei indarra ematea, hitzarmen kolektiboen legea berritzea, ordaindutako oporraldia izatea, gizarte-segurantzaren hastapen bat (osoa ez bazen ere, lan-istripuak estaltzea, lehen Beasainen ikusi ditugun kasuetan bezala) eta lan-harremanak bideratuko zituzten Batzorde Mistoen legea (enpresarien zein langileen kopuru berdinez osatutako enpresetako Batzorde Mistoek lan-egutegia, lan-arauak eta abar erabakitzeko boterea zuten) onartu zituzten. Lege horiek eskuineko alderdietatik eta enpresarien elkartetik aurkakotasun handia izan zuten, haiek lege sozialen aurkakoak zirelako; baina baita komunisten eta anarkisten partetik ere, UGT sindikatu sozialista puzteko eta langile-klasea Estatuaren mendeko bihurtzeko tresna gisa ikusten zituztelako, "Estatu korporatibo" baten aurrerapauso gisa.

1932an zehar, ezkerreko Gobernuak nolabait ere oposizioa kontrolatzen, erreformak bidean jartzen eta bere jarrera sendotzen jakin izan zuela ematen zuen. Baina 1933an, arrisku horiek denak berriz ere hazi egin ziren. Alde batetik, krisi ekonomikoa larriagotzeak, langabezia handitu egin zuen, eta lanean zebiltzanen soldatak txikiagotu; horrekin, praktikoki, Largo Caballeroren legeak eta erreformak eragin gabe utziz. Horrek, 1933an greba-kopurua eta istilu-kopurua handitu egin zuen. Beste alde batetik, Gobernu ezkertiarrak anarkisten grebetan langileen kontrako errepresio bortitza erabili zuen (hildakoak maiz gertatzen ziren), istiluak handitu egin ziren eta iritzi publikoan, batez ere Gobernuaren alderdien aldekoen artean, egonezin handia sortu zuen (Guardia Zibila, grebetan langileen etsai tradizionala zena, "norbere" alderdiak beste joera bateko langileen aurka erabiltzea, ezin zuten ondo ikusi sozialista askok), ezagunena, 1933ko urtarrilean Kadizko Casas Viejaseko greba anarkistaren kasua dugu, non Guardia Zibilak, hogei bat pertsona hil zituen. Errepublikaren irudia asko kaltetu zuen hilketa horrek, "burgesen beste Gobernu" bat zela zioen ezkerraren aburuz eta "Gobernatzen ez zekien Gobernua" zioen eskuinaren aburuz.

Halako istiluen eta bortizkeriaren igoerak, beste arazo bat ere berpiztu zuen berriro. Eskuineko alderdiek, bai Lerrouxen alderdi errepublikano eskuindarra zein errepublikaren aurkako eskuin katolikoa "ordena berrezartzeko" aukera bezala euren buruak aurkezten hasi ziren. Bestalde, Elizak eta katolikoek, zetorren istilu-zikloa Espainiaren "katolikotasuna galtzearekin" lotu zuten. Gobernuak alde batetik "Eliza" eta bestetik "jabetza" (nekazaritza- eta lan-erreformen bitartez) "erasotzen" zituela lotu zuen eskuinak eta horren propaganda bortitza egin zuen. Eta beste ertzean, berriz, ezkerrean, anarkisten aipatutako aurkakotasunaz gain, sozialistak ere pixkanaka Gobernutik aldenduz joan ziren, langile-gatazkei aurre egiteko modu bortitzak deseroso sentiarazten zituenez (azken finean, sozialisten giza oinarria langile-klasean zegoen) eta beste alde batetik, Errepublikaren aldetik "gutxiegi" lortu zutenaren ustea ere nagusitzen joan zen haien artean (sozialistek Errepublika ez zuten helburu gisa ikusten, sozialismoa lortzeko tresna gisa baizik). Sozialisten arteko barne-tirabiretan, errepublikanoekin ituna puskatzearen aldeko sektorea nagusitu zen, batez ere Gobernuan jarraitzeak, alderdiaren giza oinarria desatsegin jar zezakeelako.

Gauzak hala, Azañak 1933ko irailean dimititu egin zuen (hiru lurraldeetarako Euskal Estatutua azken txanpan sartuta zegoenean), eta alderdi errepublikano ezberdinak Gobernu berri bat adosteko gai izan ez zirenez, azaroaren 19rako hauteskunde berriak deituak izan ziren.

Emakumezkoen botoez gain, hauteskunde horiek 1931ko hauteskundeekiko beste berrikuntza bat ere izan zuten: 1933ko uztailaren 27an beste dekretu bat atera zen, non barruti batean, hautagairik bozkatuenak, gutxienez ere botoen %40 izan behar zituen eta gainerakoek gutxienez ere %20 izan behar zituzten diputatu gisa lehen itzulian izendatuak izateko. Hautagaitzarik bozkatuenak botoen %40rik lortzen ez bazuen edo besteek %20rik lortzen ez bazuten, barruti horrek bi asteren buruan hauteskundeen bigarren itzulia egin beharra izango zuen[690].

Gipuzkoan ere zatiketa hori handitu egin zen. 1931n hiru hautagaitza bakarrik aurkeztu baziren, 1933an sei hautagaitza aurkeztu ziren: sozialistak, errepublikanoak, eskuina, jeltzaleak, Eusko Abertzale Ekintza eta Alderdi Komunista. Eskuindarren

[690] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 423-424. or.

or.

eta jeltzaleen arteko apurketa normala zen, aurreko bi urteetan batzuen eta besteen bideak erabat bereizi zirelako. Jeltzaleek Errepublikaren onarpenera jo zuten, eskuindarrek aldiz bai Estatutuaren zein Errepublikaren aurka egitera. Baina beste alde batetik, ezkerren artean ere zatiketa izan zen. Kasu horretan ez zen arraroa izan, azken bi urteetako Gobernu-esperientziak, batez ere helburu ezberdinak zituzten alderdien artean zatiketak eragin zituen; bai errepublikano eta sozialisten artean, zein errepublikanoen talde ezberdinen artean. 1930eko Donostiako Itunarekin hasi zen eta 1931n jarraipena izan zuen ituna, jada agortuta zegoen. Beraz, sozialistak eta errepublikanoak hautagaitza ezberdinetan joan ziren. Gipuzkoan, hala ere, talde errepublikano ezberdinek hautagaitza bateratua egitea lortu zuten, nahiz eta Espainian alderdi horien arteko harremanak oso txarrak izan. Izan ere Gipuzkoan, errepublikanoek euren aldetik zuten indar txikia (hirietan eta herri handietan soilik zuten pisua, eta 1931ko udal-hauteskundeetan zinegotziak eta alkatetzak lortu bazituzten, hein handi batean euren orduko aliatu sozialisten botoak zirela-eta lortu zituzten), batasun horri eusteko arrazoi bat, eta ez txikia, izan zitekeen. Alderdi Sozialista bakarrik joan zen, kasu horretan inolako bidaiderik gabe. Hautagaitzen zerrenda itxiz, Eusko Abertzale Ekintza eta Alderdi Komunista, biak aukerarik gabe (azken honek bere zerrendetan Urretxun jaio eta Beasainen hazitako Jesus Larrañaga aurkeztu zuen).

1931n batera joan ziren eskuindarren eta jeltzaleen arteko talkak bi gune izan zituen: Estatutua eta erlijioa, lehenean bi hautagaitzen artean desadostasun sakona piztu zelako, eta bigarrenean, biek Gipuzkoan oso indartsu zen gai bat berenganatu nahi zutelako. Eskuindarren hautagaitzak *Eskuindarren Batasuna* (gazteleraz, *Unión de Derechas*) izena izan zuen eta batez ere karlistez osatua izan zen: lautik hiru karlistak baitziren: Agustin Telleria, Antonio Pagoaga eta Maria Rosa Urraca Pastor bizkaitarra. Monarkiko alfontsotarren *Unión Regionalista Guipuzcoana*k (*Renovación Española* alderdiaren parte) Ramiro Maeztu arabar filosofo ezaguna aurkeztu zuen. Azken bi horiek gipuzkoarrak ez izateak gipuzkoar karlismoaren sektore batzuetan ezinegona piztu zuen[691]. EAJk bestalde, bi aste lehenago izan zen Estatutuaren aldeko erreferenduma bere alde kapitalizatzeko aukera ikusi zuen. Gipuzkoako EAJk "Estatutuaren alde zeuden indar guztiak hautagaitza batean joatea" proposatu zuen, eskuinarekin zein ezkerrarekin bat eginez, baina beste alderdiek ezezkoa eman zioten gonbidapen horri[692] (EAJ eta Lerrouxen jarraitzaileen arteko koalizio "zentrista" baten posibilitateez ere hitz egina zen)[693]. EAJk, orduan, bere hautagaitza propioa aurkeztu zuen, bost hautagaiz osatua: Leizaola eta Pikabea diputatuez gain, Manuel Irujo nafarra, Telesforo Monzon gerora ezaguna egingo zen politikari bergararra eta Joan Antonio Irazusta agertzen ziren[694]. Estrategia arriskutsua zen, boto-emaile bakoitzak lau hautagai soilik aukera zitzakeelako, eta beraz, lau hautagaitik gora aurkezteak bozka hautagai ezberdinen artean zatitzea eta hautagai horiek kanpoan gelditzea ekar zezakeen.

Eskuindarrek eta jeltzaleek Elizaren eta bere ordezkarien aldekotasuna lortzeko gogor borrokatu zuten. Eskuindarrek "Errepublika laikoa" desegitea lehen helburu gisa jarriz "katoliko" izendapenaren monopolioa lortzea zuten helburua, "hautagaitza benetan katolikoa" eurak zirela esanez, eta besteak "katolikoen etsaiak" edota etsaien "laguntzaileak" zirela esanez (horren atzean EAJren deslegitimazioa zegoen)[695]. Hala ere, eskuinak, Errepublika/Errepublika-aurkako lehia horretan ez zuen lortu Eliza eta Elizaren ordezkariak berak nahi bezala inplikatzerik, izan ere, Mateo Muxika Gotzainak (Gotzain bat eta bera zuten Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan) ez baitzuen hautagaitza jakin baten aldeko botorik eskatu[696]. Bestalde, Elizari eta katolikotasunari gehien lotutako egunkari gipuzkoarrak, *El Día*k, hauteskunde horietan jeltzaleen aldeko jarrera argia izan zuen[697].

Bestetik jeltzaleen aldetik, Estatutuaren defentsan zentratu zuen bere kanpaina EAJren hautagaitzak. Alde horretatik, 1931ko ekainean "Estatutuaren Defentsarako Euskal Hautagaitzaren" antzeko estrategia erabili zuen, hau da, hautagaitza bat Estatutuaren kausaren defendatzaile bakar bezala agertuz. Alde horretatik, estrategia horrek EAJren alde oso lan ona egin zuen eta EAJren boto-kopurua handitzeko oso baliagarria izan zen. Beste alde batetik, EAJk *Eskuindarren Batasunaren* aurka

691 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 427-428. or.

692 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 429-432. or. Rodriguez Ranzen arabera, proposamen hori hasieratik zegoen porrotera emana, beraz agian hautesleriari begira eginiko estrategia izan zen.

693 FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 106. or.

694 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 432. or.

695 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 452-457. or.

696 Mateo Muxikaren jarrera horrek biziki haserretu zituen eskuindarrak. Kontuan hartu behar dugu Idiazabalen jaio eta Beasainen hazitako gotzainak, bi aste lehenago burutu zen Estatutuaren erreferendumean baiezko botoa eskatu ez zuen arren, "arau katolikoen arabera, baietz bozkatzea zilegi zela" esan zuela, eta berak, pertsonalki, botoa eman zuela. Muxikak, 1931ko ekainean "katolikoen alde" botoa emateko deia egin zuen, baina orduan eskuindarrak eta jeltzaleak batera zeuden hautagaitza bakarrean.

697 RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 427-428. or.

zentratu zituen erasoak (haiek bere aurka egin bezala), "Estatutuaren etsaiak" zirela esanez (beste hautagaitzak "Estatutuaren inguruko oportunistak" soilik ziren), eta euren katolikotasuna monopolizatzeko estrategia, "erlijioaz abusatzea" zela esan zuten. EAJk eskuindarren argudioa beren aurka itzularazi nahi izan zuen, esanez, Gipuzkoako alderdi katoliko nagusia eurak baziren, beste "alderdi katolikoak" (*Eskuindarren Batasuna* kasu horretan) "laikoen laguntzaileak ziratekeela"[698]. Eskuinaren eta jeltzaleen arteko beste marruskadura-puntu bat, eskuinak jauntxoen partetik zuen babesa izan zen. Lehen kapituluan esana dugun bezala, azken mendeetan, baserri-guneetan, Goierrin ere bai, baserritar asko, zorrak tarteko, euren lurrak edota baserria jauntxoei saltzera behartuak gertatu ziren, hala eurak eta beren ondorengoak, errenta ordaintzearen truke maizter bihurtuz. Abertzaleek, *Euzko Nekazari Bazkuna* nekazaritzako sindikatuaren bitartez, nekazariak eta tartean maizter horiek defendatzen saiatu ziren, baserritik botatzearen aurka joz. Hala, eskuinak "jabetza pribatuaren" aldeko propaganda egiten zuen, abertzaleek hura ez zutela defendatzen esanez. Afera horren punturik dramatikoena, jauntxo batzuk, eskuinaren jarraitzaileak izanik, botoa hautagaitza horri eman ezean baserritarrak mehatxatzen zituztenean gertatzen zen. Horixe gertatu zen gure eskualdean ere, Lazkaoko Infantadoko Dukeak eskuindarren hautagaitza bozkatu ezean bere maizterrak mehatxatu egin baitzituen[699].

Ezkerren artean, errepublikanoak eta sozialistak erabat urrunduta agertu ziren oraingoan, 1931ko koalizioa errepikatzeko aukerarik gabe. Bestalde, errepublikanoen artean, Azañaren jarraitzaile ziren zentro-ezkerreko alderdi ezberdinak eta Lerrouxen jarraitzaile zen zentro-eskuineko Alderdi Erradikala ere, euren artean asko urrundu ziren. Eta beste alde batetik, sozialistek urrian bertan Gipuzkoako gestora uztea erabaki zuten (jada Estatutua bideratua zegoen, beraz ez zuen askorik eragin horretan). Beraz, ezkerreko errepublikanoek (Azañaren aldekoek) sozialistekin koalizioa egin nahi zuten arren[700], sozialistek bide hori ukatu egin zieten, nahiko etsita irten ziren-eta errepublikanoekin izandako Gobernu-elkarlanetik. Gainera, euren barne-erradikalizazioak beste helburu batzuk finkatzera (sozialismora heltzera) eraman zituen eta horrek errepublikanoekin bat egitea ezinezko bihurtu zuen. Sozialistak proiektu zen elkargo horretatik ateratzeak, Gipuzkoako sektore errepublikano guztien artean koalizioa egitea erraztu zuen eta azaroaren 10ean iragarri zuten elkartze hori. Lau hautagaiak, Joan Usabiaga Laskibar ordiziar zinegotzi-ohia eta 1931n diputatu aukeratua (Alderdi Erradikaletik), Nikolas Bizkarrondo "Bilintx" bertsolariaren iloba (Azañaren aldeko Acción *Republicana* alderditik), Manuel De la Torre (Alderdi Federaletik[701]) eta Jose Migel Gomendio (Gipuzkoako Elkarte Errepublikanoen Federaziotik) izan ziren. Akordio horrek, Espainian alderdi errepublikano ezberdinen arteko harremanak nolakoak ziren kontuan izanda, tirabira handiak eragin zituen errepublikanoen artean, nahiz eta hautagaitza bakarra osatzeko gai izan[702].

Sozialistek bestalde, urriaren 15ean Gipuzkoan hauteskundeetara bakarrik joateko erabakia iragarri zuten, beraz errepublikanoekin edozein itun egitea ere baztertu egin zuten. Sozialisten erabaki hori barneko kontraesanen emaitza izan zen, hau da, errepublikano burgesekin itun oro hausteko ildoa alderdiaren baitan nagusitzearen emaitza. Gipuzkoako Alderdi Sozialistaren hautagaitza osatzen zutenak, Endrike De Frantzisko diputatu tolosarra, Toribio Etxebarria eibartar gidari historikoa eta euskal idazlea, Julia Alvarez eta Federico Angulo izan ziren[703]. Sozialistak eta eskuindar hautagaitza izan ziren, emakumezko hautagai bana aurkeztu zuten hautagaitza bakarrak. Bestalde, beste antzekotasun bat ere izan zuten eskuindar hautagaitzarekin: gipuzkoarrak ez ziren hautagaiak aurkeztea, kasu horretan Julia Alvarez nafarra[704]. Duela hilabete gutxi arte Gobernua elkarbanatzen zuten bi hautagaitzek hauteskunde horietan mezu zeharo desberdinak zabaldu zituzten: errepublikanoek indarrean zegoen II. Errepublikaren aldeko defentsa egin zuten, eta "bi arriskuak", hots eskuineko diktaduraren edota monarkiaren eta ezker sozialistaren iraultza parekatu zituzten, euren burua demokrata bakartzat aurkeztuz, "diktadura zuriaren" edota "diktadura gorriaren" aurka. Horrez gain "gipuzkoar ekonomiaren" defentsa egin zuten, Joan Usabiaga diputatu eta hautagai ordiziarrak Gipuzkoako enpresen eta gure lurraldeko ekonomiaren alde egindako bitartekaritza-kudeaketak nabarmenduz. Beraz, klaseetatik at gelditzen zen mezu bat zabaldu zuten. Sozialistek ordea, II. Errepublikaren hasierako urteetan izandako ordena berriaren identifikazioa ahaztuta, askoz ere terminologia marxistagoa erabili zuten ("sozialismoa", "errepublika burgesaren

[698] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 459-464. or.

[699] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 28. or.; eta El Día, 1933-06-18koa.

[700] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 435. or.

[701] Alderdi hori nahiko txikia zen, baina Gipuzkoan bazuen nahiko indar, hainbeste izan ere, ezen Fernando Sasiain Donostiako alkatea alderdi horretakoa zela.

[702] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 436-437. or.

[703] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 437-438. or.

[704] Federico Angulo Vazquez Salamancan jaioa bazen ere, 1930etik aurrera Donostian bizitakoa zen.

aurka", "boterea proletalgoarentzat"). Beraz, bi aukera horiek inoiz baino urrunduago egon ziren[705]. Bi hautagaitza horien arteko arerio-giro horretan, Gipuzkoako egunkari ezkertiarra zen *La Voz de Guipúzcoa*k hautagaitza errepublikanoaren alde egin zuen erabat, sozialisten aurka eginez eta haien protestak ozenduz[706].

Komunistek Jesus Larrañaga urretxuar beasaindartua aurkeztu zuten. Gipuzkoar komunista ezagunarekin batera, Joan Astigarribia pasaitarra eta Luis Zapirain eta Rikardo Urondo donostiarrak aurkeztu zituzten. Komunistak garai hartan II. Errepublikarekiko, haren erakundeekiko eta haren alde zeuden alderdiekiko ere erabateko aurkakotasuna erakutsi zuten eta horixe erakusten saiatu ziren kanpainan zehar. Hala, beste alderdi guztien aukako kanpaina egin zuten, bai ezkerrekoen zein eskuinekoen aurka; "Langileen eta Nekazarien Gobernuaren alde". Alderdi Komunistak, sozialisten demagogia kritikatu zuen, aurreko bi urteetan Gobernuan izaki, "errepresioaren gaizkide" izan zirelako[707]. Alderdi Komunistak Gipuzkoa osoan, eta Goierrin ere bai, kanpaina egin zuen, bere hautagai nagusiaren jatorria bertan zegoen-eta[708]. Eusko Abertzale Ekintzak, ordea, Estatutuaren aldeko hautagaitza bakarra aurkeztea helburu bazuen ere (EAJrekin bat eginez), azkenean, asmo horiek ez gauzatzean, hautagai bakarra aurkeztu zuten, EAEk Gipuzkoan zuen indar txikia ikusita. Hautagai hura Jose Imaz Arrieta izan zen. Bestalde, gipuzkoar bakoitzak lau izen bozka zitzakeenez, Joan Usabiaga eta Nikolas Bizkarrondo errepublikanoentzako eta Jesus Maria Leizaola jeltzalearentzako botoa ere eskatu zuten. EAEren helburu nagusia, alderdia ezagutaraztea zen, hauteskundeetan bazterrean gelditzeko arriskua alboan utzita[709].

1931ko ekainekoarekin konparatuz (gogora dezagun Bergaran hildako bat izan zela), hauteskunde-kanpaina lasai samarra izan zen. Horrek ez du esan nahi bortizkeriazko pasadizorik izan ez zenik. Bestalde, Antzuolan, karlistek adin txikikoak ziren boto-ikuskatzaileak erabili zituztela ere salatua izan zen[710]. Hala ere, guztiz lasaia izan zenik ere ezin dugu esan, Frantzisko Cuenca militante komunistak, Jose Antonio Egidori kontatutako testigantzaren arabera "Larrañagarekin batera Goierri osoan egin nuen kanpaina. Guk gurekin pistola generaman, istilurik gertatzen bazen ere"[711]. Ordizian mitin karlista bat izan zenean, herritarrek, abertzaleek zein ezkertiarrek, Urraca Pastor hizlari karlista iraindu zuten eta bere hitzak abesti abertzaleekin batzuek, eta Internazionalarekin besteek, moztu zituzten; hizlariak ikusleak ere iraindu zituen. Guardia Zibilak hizlaria babestu behar izan zuen[712].

Azaroaren 19an, eguraldi oneko egunean, 130.098 gipuzkoarrek eman zuten botoa, %78,07k, beraz, 1931n baino gutxiagok proportzioan (orduan, gizonezkoek soilik eman zezaketen botoa eta %85,56k eman zuten). Parte-hartzea, bai Donostian, zein herri handietan eta txikietan antzeko samarra izan zen. Jose Antonio Rodriguez Ranzen kalkuluen arabera, EAJk 58.041 herritarren babesa lortu zuen (%45,13), *Eskuindarren Batasunak* 32.025 herritarrena (%24,76), Alderdi Sozialistak 20.414 herritarrena (%15,77), Koalizio Errepublikanoak 14.122 herritarrena (%10,91), Alderdi Komunistak 2.330 herritarrena (%1,80) eta Eusko Abertzale Ekintzak 2.106 herritarrena (%1,63). Sei hautagaietatik, bost jeltzale izan ziren aukeratuak: Jesus Maria Leizaola (56.449 boto), Telesforo Monzon (45.923 boto), Manuel Irujo (45.742 boto), Joan Antonio Irazusta (45.427 boto) eta Rafael Pikabea (42.636 boto). Seigarrena eskuindar bat izan zen aukeratua, Ramiro Maeztu (32.320 boto). Azken hori ozta-ozta izan zen aukeratua, bere hautagaitzako kide zen Antonio Pagoaga karlistak 32.055 boto lortu baitzituen (beste biek gutxixeago lortu zituzten; Agustin Telleriak 31.708 boto eta Maria Rosa Urraca Pastorrek 31.618 boto)[713]. Inguruabar horrek haserrea piztu zuen karlisten artean, izan ere, eskuindarren artean karlista ez zen hautagai bakarra izan zen aukeratua. Maeztu bera babesten zuen alderdia, *Unión Regionalista Guipuzcoana*, Gipuzkoan oso txikia zen eta karlistek euren botoak eurena ez zen hautagai bat aukeratzeko eman izanaren atsekabea izan zuten. Prentsa karlistan salatu egin zen monarkiko alfontsotar gipuzkoarrek Maezturen izena soilik markatzen zutela, beste hiru hautagaiak kanpoan utziz, leialtasun-falta gisa salatu zuten gertakari hori[714]. Beste hautagaiak oso urrun gelditu ziren: hautagai sozialista bozkatuena Endrike De Frantzisko tolosarra izan zen, baina ez zuen diputatu gisa errepikatzerik izan (21.596 boto lortu zituen). Joan Usabiaga ordiziarra izan zen errepublikanorik bozkatuena

[705] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 464-469. or.

[706] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 446-468. or.

[707] Komunisten hauteskundeen aurreko planteamenduari buruzko informazio gehiago honako argitalpen hauetan: *Euskadi Roja,* 1933-10-28koa; *Euskadi Roja,* 1933-11-04koa; *Euskadi Roja,* 1933-11-11koa eta *Euskadi Roja,* 1933-11-18koa.

[708] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 61. or.

[709] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 438-440. or.

[710] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 475. or.

[711] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 61. or.

[712] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 28. or.

[713] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2 zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 479. or.

[714] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 482-483. or.

15.698 botorekin (horrek ere ez zuen errepikatzerik izan). Alderdi Komunistan, nabarmenena Joan Astigarribia pasaitarra izan zen 2.381 botorekin (Jesus Larrañaga goierritarrak 2.349 boto bildu zituen). Azkenik, Eusko Abertzale Ekintzako Jose Arrietak 2.116 boto[715].

EAJren garaipena, ikusten denez, erabatekoa izan zen. Alde batetik, hauteskunde-sistemarekiko erabateko nagusitasuna erakutsi zuen, bost hautagai (boto-emaile bakoitzak lau soilik aukera zitzakeenean) aukeratuak izatea lortu baitzuen, kontuan hartuz hautagai batek behintzat emandako botoen %40 lortu beharra zuela (Leizaola izan zen langa hori gainditu zuen hautagaia, bere aldeko botoak beste hautagai jeltzaleenak baino 9.000 gehiago izan ziren)[716]. Egia da botoen %45ekin seitik bost diputatu lortzeak hauteskunde-sistemaren injustizia nabarmen zezakeela, baina egia da halaber, EAJk Gipuzkoako 89 udalerrietatik 75etan alderdirik bozkatuena izatea lortu zuela, Eskubien Batasunak 12tan eta Alderdi Sozialistak 2tan soilik (Eibarren eta Irunen) lortu zuten bitartean[717].

EAJk, Donostiaz gain, herri handietan (Jose Antonio Rodriguez Ranzek hala definitutako 18tatik 15etan garaitu zuten jeltzaleek, botoen %44,83rekin; aipatutako Eibar eta Irunez gain, Ordizia gelditu zen eskuinaren esku), zein ertainetan (botoen %62,28) zein txikietan (%60,40) irabazi zuen. Eskuinak herri txikietan botoen %28,53 soilik lortu zuen, herri ertainetan %26,81, herri handietan %24,41 eta %22,71 Donostian. Eskuinaren indarra, batez ere Gipuzkoako hegoaldean zegoen, gailendu zen 12 herrietatik 11, Goierrin edo Tolosaldean baitzeuden. Ezkerreko hautagaitzen kasuan sozialistak errepublikanoak baino gehiago izan ziren Donostian, herri handietan eta ertainetan; baina ez herri txikietan. Horrek, praktikoki, sozialistak Gipuzkoako hirugarren alderdi bezala ezarri zituen. Esan beharra dago baita ere, ezkerreko hiru hautagaitzak batera joanez gero, %30 bat lortuko zuketela, 1931n baino askoz ere gutxiago (%42 lortu zuten orduan) baina askoz ere egoera txarragoan lehiatu ziren oraingoan, zatituta eta 1931n bezala Errepublika berria defendatzeko ilusiorik gabe. Azken finean, Gipuzkoako hautesleriak, hauteskunde horietan, erregimen errepublikanoa defendatzearen aurretik beste lehentasun batzuk izan zituen, adibidez Estatutuaren alde egitea. Estatutuaren afera hori eta baita moderazioaren aldeko hautua ere (hau da, Errepublika uzkailtzearen alde egon gabe, baserritarren eguneroko arazoak, adibidez maizterrak etxetik botatzearen aurkako kanpaina)[718].

EAJren 1933ko garaipenak, Gipuzkoan 1931-1933 biurtekoan izan zuen hazkunde handia islatu zuen. Irudian, 1933an Donostian ospatutako Aberri Eguna.
(Argazkia: Beasaingo Batzokiko argazki-bildumakoa)

[715] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 479. or. Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, EAJren bost hautagaiek, denek batera 236.177 boto lortu zituzten, Eskubien Batasunaren lau hautagaiek 127.701 boto, Alderdi Sozialistaren lau hautagaiek 81.560 boto, Koalizio Errepublikanoaren lau hautagaiek 55.327 boto eta Alderdi Komunistaren lau hautagaiek 9.365 boto.

[716] Egia da Eusko Abertzale Ekintzak Leizaolaren aldeko botoa ere eskatu zuela, baina 2.000 boto soilik izan zituen alderdi horrek, beraz, beste 7.000 EAJk bere afiliatuei ezarritako estrategiatik etorri ziren.

[717] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 484. or.

[718] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 486-492. or.

or.

HERRIA	EAJK		ESKUINAK		PSOEK		ERREPUBLIKARREK		PCEK		EAEK		PARTE-HARTZEA
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	
Altzaga	65	73,86	13	26,13	0		0		0		0		%78,57
Arama	23	37,70	38	62,29	0		0		0		0		%82,43
Ataun	710	71,07	275	27,52	3	0,30	11	1,10	0		0		%75,68
BEASAIN	**726**	**36,85**	**523**	**26,54**	**482**	**24,46**	**231**	**11,72**	**7**	**0,35**	**1**	**0,03**	**%73,16**
Ezkio	186	90,73	6	2,93	0		5	2,44	0		0		%77,65
Gabiria	292	82,02	28	7,86	2	0,56	34	9,55	0		0		%79,11
Gaintza	34	25,37	84	62,68	0		16	11,94	0		0		%77,01
Idiazabal	365	63,92	120	21,01	3	0,52	80	14,01	0		3	0,52	%78,43
Itsaso	103	65,60	42	26,75	1	0,64	11	7,01	0		0		%69,16
Itsasondo	188	57,84	124	38,15	11	3,38	2	0,61	0		0		%84,71
Lazkao	435	67,65	170	26,43	13	2,02	25	3,89	0		0		%79,28
Legorreta	210	66,87	71	22,61	31	9,84	2	0,64	0		0		%77,91
Mutiloa	114	56,43	86	42,07	3	1,48	0		0		0		%76,51
Olaberria	118	51,75	99	43,42	9	3,85	2	0,88	0		0		%79,44
Ordizia	608	34,68	654	37,30	198	11,29	222	12,66	0		71	4,05	%76,56
Ormaiztegi	186	62,00	70	23,33	17	5,62	26	8,67	0		1	0,33	%72,53
Segura	280	50,81	249	45,19	1	0,18	20	3,63	0		1	0,18	%83,86
Zaldibia	262	42,39	351	56,79	0		5	0,81	0		0		%77,34
Zegama	175	21,65	589	72,89	0		44	5,44	0		0		%73,53
Zerain	158	73,83	55	25,70	0		1	0,47	0		0		%73,88

Goierrin ere antzerako emaitzak ikusten ditugu. Gure eskualdeko 20 herrietatik 15etan EAJ izan zen lehen alderdia, eta Eskubien Batasuna 5 herritan nagusitu zen. Jeltzaleek 5.238 boto atera zituzten gure eskualdean, Goierriko kopuru osoaren erdiak, eta eskuindarrek 3.647 (%37,80). Oso atzean gelditu ziren sozialistak eta errepublikanoak, hurrenez hurren 774 (%7,38) eta 737 (%7,03) boto atera baitzituzten. EAEren eta komunisten boto-kopurua sinbolikoa izan zen. Herriz herri joanez gero, EAJk alkatetzak zituen 12 herrietatik 10etan irabazi zuen, eta bost berri "lortu" zituen, tartean, Beasain. Gure herrian, ezkerraren gotorlekuan, 726 bozka lortu zituen, %36,8; eskuinak 523 (%26,5) lortu zituen bitartean. Ezkerreko hautagaitzentzat, eta batez ere indar handia zuen Alderdi Sozialistarentzat porrot handia izan zen, izan ere hirugarren gelditu baitziren 482 botorekin (%24,4), errepublikanoek 231 (%11,72) lortu zituzten bitartean. Ezkerreko lau hautagaitzak batuta ere ez ziren EAJren emaitzetara iritsi, 721 boto lortu baitzituzten (%36,6). Emaitza horiek erakusten dute 1931ko maiatzeko ezkerraren erabateko garaipenak Beasainen ezkerrak zuen indar handia erakutsi bazuen ere, benetan ez zela emaitzak erakutsi zuena adinakoa, bai orduan EAJ aurkeztu ez zelako, eta baita testuingurua orduan ezkerrarentzat oso aldekoa zelako ere (hala ere akats bera izan liteke 1933ko emaitza horiek, ezkerrak oso testuinguru txarra zuenean izandakoak, Beasaingo emaitza finkatu moduan hartzea). Esan bezala, EAJk garaipen handia izan zuen, Beasain bera ere lortuta, baina Ordizian (non alkatetza zuen) galdu egin zuen, Zaldibian bezala. Jeltzaleek garaipena izandako bost herri berriak, Beasain ezkertiarra eta "independenteek" alkatetza lortu zuten Itsaso kenduta, Legorreta, Ormaiztegi eta Segura izan ziren (hirurak eskuinekoak). Eskuinak garaipena lortutako bost herrietatik hiru, Arama, Gaintza eta Zegama, Estatutuaren erreferendumean oso parte-hartze txikia izandako herriak izan ziren. Hirurak eskuineko alkateak zituztenak. Hala ere, eskuineko alkateak zituzten beste hiru herrietan, Idiazabalen, Legorretan eta Seguran ez zuen garaipenik lortu, baina Zaldibian eta Ordizia garrantzitsuan irabaztea lortu zuten. Ezkertiarrei dagokienez, oro har oso emaitza txarrak izan zituzten. Lehengo lerrokadan aipatu dugu sozialistek errepublikanoek baino emaitza hobeak izan zituztela herri handi eta ertainetan, baina txarragoak herri txikietan. Goierrin, zenbait ñabardurekin, eskema hori jarraitu zuten hauteskunde horietan, sozialistek Beasainen, errepublikanoek baino 250 boto gehiago lortu zituzten eta beste lau herritan soilik izan zituzten errepublikanoek baino boto gehiago (Ordizian, Lazkaon eta Idiazabalen gutxiago izan zituzten). Sozialistak, Beasaindik kanpo, Ordizian soilik gainditu zuten %10a (%11,20), Legorretan gertu ibili baziren ere (%9,84). Horrez gain, beste herri bakar batean, Ormaiztegin, gainditu zuten %5eko langa. Errepublikanoei dagokienez, lau herritan gainditu zuten %10eko langa: Beasainen, Gaintzan, Idiazabalen eta Ordizian; beste hirutan, Gabirian, Ormaiztegin eta Zegaman %5ekoa gainditu zuten. Aipagarria izan zen hautagaitza horrek Gabirian bigarren indarra izatea lortu zuela, eskuindarren aurretik.

Hego Euskal Herrian ere, ezkerraren desastrea sekulakoa izan zen: bi diputatu soilik lortu zituzten, biak Bilboko barrutian, eta kontuan izan pisu handiko hautagaiak (Manuel Azaña eta Indalezio Prieto) aurkeztu zituztela. Garaipena EAJrena izan zen, Bilbon lau diputatu lortu baitzituen, Bizkaiko herrialdean bi eta Araban bat (nahiz eta hemen galdu). Beraz, hamabi diputatu lortu zituen EAJk. Eskuinak, Gipuzkoan lortu zuenaz gain, Araban beste bat, Bizkaian beste bat eta Nafarroako zazpiak lortu zituen, han jokoan ziren guztiak. Beraz, guztira hamar diputatu euskal zerrenda eskuindarren aldetik: sei karlista, monarkiko-alfontsotar bat (Maeztu), *CEDA*ko bat eta bi independente[719].

Espainian ere garaipena, eskuindar indarren aldekoa izan zen, ezkertiar indarren hondoratzea gertatu zen heinean. Alderdirik bozkatuena *CEDA* (*Confederación Española de Derechas Autónomas* edo Eskuin Autonomoen Espainiako Konfederazioa) alderdi eskuindar katolikoa izan zen, 115 diputatu lortuta, Lerrouxen Alderdi Erradikalak hurbiletik jarraitu zion (104 diputatu). Horrez gain, are eskuinerago zeuden beste alderdi eta koalizioek beste 60 diputatu lortu zituzten. Alderdi Sozialista hirugarren indarra izan zen, baina 59 diputatu soilik lortuta. Zentro-ezkerreko alderdi errepublikanoek, Azañaren jarraitzaileek, sekulako porrota jaso zuten, denen artean 20 bat diputatu soilik lortu baitzituzten. Beraz, eskuineko gehiengo garbia izan zuen Espainiak 1933tik aurrera. Hala ere, *CEDA*k baino, Alderdi Erradikalak eta Alejandro Lerrouxek hartu zuten Gobernuaren ardura, Nizeto Alcalá Zamora Errepublikako lehendakariak ez baitzuen nahi *CEDA* bezalako errepublikaren aurkako alderdi bat Gobernuan sartzerik. Izan ere, *CEDA*ko zuzendaritzak II. Errepublikako Konstituzioa aldatzea behin eta berriz eskatzen zuen, askotan azentua konstituzio horren izpiritu laikoan ezarriz, baina benetan alderdi horrek, sistema demokratikoa eta errepublikanoa, sufragio unibertsala eta alderdi-aniztasunean oinarritutako hauteskunde-parlamentarismoa ardatz zituena, bestelako sistema batez ordeztu nahi zuen, korporatibismoan oinarritutako sistema autoritario batez alegia, sufragio mugatuan eta parekidea izan izanik alderdiez gaindiko ordezkaritza-sistema oinarri izango zuenaz hain zuzen ere. *CEDA*ko zuzendaritza sistema autoritario batek klase-borrokari eta langileen sindikalismoari balazta jartzeko sistema demokratikoa baino aproposagoa zela uste zuten eta euren autoritarismoa Elizaren doktrinan justifikatzen saiatzen ziren (kontuan izan behar da 1930.eko hamarkada horretan faxismoa eta antzeko "konponbide" autoritarioak Europako eskuinaren inguruan modan jartzen hasiak zirela)[720]. Beraz, kolpe handia zatekeen halako alderdi bat Errepublikaren Gobernuan egotea. *CEDA*ko zuzendariek, batez ere Jose Maria Gil Robles bozeramailea, alderdirik bozkatuena izan zela eta Gobernuan sartzeko presioa egiten hasi zen eta eskaera horrek tentsio politikoa handitu egin zuen.

Euskal Herriari dagokionez, eskuineko Gobernuak Estatutuaren gaia erabat blokeatu zuen Espainiako Parlamentuan. 1933ko abenduaren 21ean Estatutua Parlamentuan eztabaidarako entregatua izan bazen ere, eta 1934ko urtarrilaren 9an Estatutua eztabaidatzen hasi baziren ere, gaia erabat okertzen hasi zen, eskuinak Araba Estatututik at uzteko asmoa erakutsi baitzuen[721]. Araban, Estatutuaren aldeko baiezkoak, zentsuarekiko %46,40 izan ziren. Boto-emaileekiko baiezkoen kopurua %79,53koa izan zen, baina parte-hartzea txikia izan zen, %58koa. Hori dela-eta, Arabako diputatu karlista Jose Luis Oriolek, Arabako alkate karlista batzuek babestuta aurkeztu zuen aurrena proposamen hori. Oriolek berak, 1931n diputatu aukeratua izan zenean, lau herrialdeetarako Lizarrako Estatutua eta abertzaleekin bat egitea defendatu zuen, baina oraingoan bere jarrera erabat aurkakoa izan zen[722]. Jarrera-aldaketa hori, hein batean, karlismoak Estatutuarekiko izan zituen jarreren ikurra izan zen, 1931n testuinguru politikoa zela-eta alde bazeuden ere, 1934tik aurrera zeharo aurka azaldu ziren. Gainera, sozialisten eta Gobernuko Alderdi Erradikalaren posizioa ez zen izan zalantza guztiak uxatzekoa, Araban erreferendum berri bat egitea proposatzen baitzuten, "Arabak bere nahia argi utz zezan"[723]. Abertzaleez gain, Araba Estatutuaren barne egotea eztabaidatzearen edo itzularaztearen aurkako alderdi bakarra ordura arte Estatutuaren kontra agertutako Alderdi Komunista izan zen[724]. Urtarril horretan *CEDA*ko diputatu Federico Salmonek[725] aurkeztu zuen Araba Estatututik ateratzeko mozioa, 1934ko urtarrilaren 27an eta 28an eztabaidatu

---

[719] Independente horien artean, Nafarroan aukeratutako Raimundo Garcia "Garcilaso" dugu, *Diario de Navarra* egunkariko zuzendaria eta Euskal Estatutuaren etsai nagusia.

[720] Helburu horiei dagokienez, *CEDA*k monarkiko-alfontsotarren *Renovación Española* alderdiarekiko antzekotasun handiak zituen: II. Errepublikaren sistemarekiko oposizioa ardatz ideologiko berdintsuetatik hartuta: Estatu konfesionala, demokrazia eta alderdi-parlamentarismoarekiko aurkakotasuna, berdinzaletasun-aurkakotasuna, autoritarismoa, ekonomia-korporatibismoa (langile-sindikatuen boterearen mugaketa), ordenaren defentsa, eta abar. Hala ere, ezberdintasunak bazeuden: horietako bat, *Renovación Española* alderdia *CEDA* baino erradikalagoa zela, *CEDA*k parlamentuko bideak lehenesten zituen, *Renovación Españolak* Estatu-kolpezko bideak, parlamentuari zilegitasun txikiagoa ematen baitzion. Bigarrena, monarkiarekiko jarrera zen: *Renovación Española* argiki alderdi monarkiko-alfontsotar gisa definitzen zen, *CEDA*k halako definizio esplizitu bat egitea saihestu egiten zuen. *CEDA*ren boto-emaile gehienak monarkikoak ziren arren, alderdiaren buruzagiek ez zuten auzi horri buruzko adierazpen argirik egiten, baina euren helburu ideologikoak forma politiko errepublikano baten pean lortzeari ez zioten uko egiten, Monarkiaren auzia bigarren mailan uzten zuten. *CEDA*ren jarrera horri "akzidentalismo" zeritzon.

[721] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 107. or.

[722] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 108-109. or.

[723] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 108. or.

[724] Euskadi Roja, 1934-04-14koa.

[725] Federico Salmón 1935eko maiatzetik abendura Lanaren Ministro izan zen. Gainera 1935eko irailetik abendura Justizia ministro ere izan zen.

or.

zen hura eta Araba Estatututik ateratzeko gehien hitz egin zuena Gipuzkoatik diputatu aukeratua izan zen Ramiro Maeztu arabarra izan zen. Maeztuk "nik ez dut sekula Euzkadi horretaz ezer entzun, arabarrok ez gara Euzkadiren existentzian haziak izan (…) Estatutu hau ", bezalako hitzak erabili zituen. Ustekabea izan bazen ere, gehiengoak uko egin zion mozioari (136 boto 125 botoen kontra)[726]. Manuel Irujo Gipuzkoatik aukeratua izan zen diputatu nafarrak: "egia esan, Madrilen, gauzak guk espero baino hobeto atera zaizkigu" esan zuen[727]. Egia esan, eskuinak ez zuen bloke baten gisa bozkatu, adibidez CEDAko Rafael Aizpun nafar diputatuak (1931-1933 biurtekoan Nafarroa Euskal Estatutuan sartzearen alde egon zenak) mozioaren kontra bozkatu zuen, horrela jeltzaleengan Nafarroarekin berriz elkartzeko esperantza piztuz[728]. Hala ere, 1934ko apirilaren 5ean EAJk Arabako bigarren erreferendumik ez egitea proposatzen zuen mozio bat ukatu egin zuen Parlamentuak[729]. Horrek, Araba Estatututik atera arazi ez bazuen ere, Euskal Estatutuaren gaia eztabaidarako zabalik utzi zuen, bere onarpena luzatuz; eta abertzaleen eta eskuineko alderdien arteko zubi guztiak hautsi egin zituen.

1.5.b) 1934ko udalen mugimendua

Gobernu eskuindarraren politikaren aurkako sektoreen ezinegona argia izan zen, eta 1934an bi gertakari izan ziren, ezinegon hori modu oso bortitzean azaleratu zutenak: bata udan, euskal udalen "matxinadarekin", eta bestea, urrian, 1934ko "Urriko Iraultza" zela bide. Azken iraultza hori, batez ere Asturiasen gertatu zen, baina Euskal Herrian ere bere txinpartak zabaldu zituen[730]. Mugimenduok oso izaera ezberdinekoak izan ziren, bata autogobernuaren aldekoa izan zen eta bestea izaera sozial eta proletariokoa, baina egia da pertsona batzuek bi mugimenduetan parte hartu zutela (udalen matxinada sozialistek eta ezkerreko errepublikanoek ere babestu baitzuten, eta are gehiago, Bilboko eta Donostiako Udalek, biak errepublikanoek zuzenduak, protagonismo berezia izan zuten). Bi mugimenduen artean ez zen lotura organikorik izan, eta alderdien inplikazioa ere ezberdina izan zen. Mugimendu bakoitzaren izaera berezia zehaztu zutenak, lehenean jeltzaleak zein ezkerrak izan ziren eta bigarrenean langileen ezkerreko alderdiek soilik parte hartu zuten alderdi gisa, ELAko militante batzuek ere, toki batzuetan, batu zitzaizkien arren; eta EAJk adibidez, behin eta berriz ukatu zuen bi mugimenduen arteko ahaidetasuna. Baina egia da baita ere, lehen mugimenduak Euskal Herrian bigarrena azkartzen lagundu zuela, Gobernuaren kontrako giroa hedatu egin baitzuen. Nahiz eta aliantza formalik ez egon (ELAren zuzendaritzak ez zuen bat egin 1934ko urriko iraultzarekin), giroan, oro har, bi mugimenduen artean Gobernuaren kontrako elkartasun moduko bat sortzea lortu zuten. Eta Beasaini dagokionez, bi gertakariek arrasto sakona utzi zuten gure herrian, bai mobilizazio aldetik eta baita errepresio aldetik ere: lehenak alkatea atxilotzea eta udaleko zinegotzi denek (batek salbu) dimititzea ekarri zuen eta, Gobernadore Zibilak, herriak aukeratu gabeko udal berria inposatu zuen; eta bigarrenari dagokionez, 31 herritar atxilotu egin zituzten polizia-indarrek eta horietatik 20ri baino gehiagori kartzela-zigorra ezarri zieten.

Udalen mugimendua sortzeko, lehen mailako faktorea izan zen Gobernuak (nekazaritza-munduko oligarkiako diputatu batzuen proposamenez), ardoaren gaineko zergak kentzeko legea atera izana. Lege hori, foru-haustea izateaz gain, euskal udalen ogasunentzat arriskua ere bazen, izan ere, ardoaren gaineko zergak udalen aurrekontuen zati garrantzitsua betetzen baitzuen (garbi zegoen noski Gobernuaren aldetik foruen kontra joateko borondatea ere bazegoela, Marraco Ogasun ministroak esan zuen "Estatuaren barrenean ezin da muga ekonomikorik izaten utzi"). Gainera, horri Estatutuaren geldialdia gehitu behar zaio, eskuina ez baitzegoen Estatutua indarrean jartzeko batere interesatua. Euskal Herrian bertan ere, Gobernuak ez zuen gauza handirik egin bertako erakundeak demokratizatzeko, Aldundietan Gestorak ez zituzten ordezkatu herriak aukeratutako ahaldunez; gestoren kolore politikoa soilik aldatu zen: ezkerreko alderdietako kideak Lerrouxen zentro-eskuineko alderdiko kideek ordezkatu zituzten, Euskal Herrian erabat gutxiengokoa zen alderdi bateko kideek alegia. Gogoratu behar dugu Gestorak ez aukeratuak izatea abertzaleen salaketa nagusietako bat izan zela eta 1931-1933ko ezkerreko alderdien nagusitasun-garaian eskuinak salaketa horrekin bat egin zuela. Gero ordea, Gestorak izendatzeko aukera hori bere alde erabili zuen eskuinak, Alderdi Erradikal Lerroux-zaleak Euskal Herrian zuen pisu txikia ikaragarri handituz (ezkerrak behintzat, Gestoren aukera bere alde erabili bazuen ere, Euskal Herrian pisu handia zuen une hartan). Bestalde, ekainean EAJko diputatuak legebiltzarretik erretiratu egin ziren, Gobernuak Kataluniako Generalitatek onartutako "Ereintza Kontratuen Legea" bertan behera utzi ostean. Ikusten den

[726] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 108. or.

[727] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 159. or.

[728] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, 66-67. or.

[729] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 108. or.

[730] Katalunian ere egon zen urrian mugimendu matxino bat, Generalitateko lehendakari Lluis Companysek "Espainiako Errepublika Federalaren barneko Estatu Katalana" aldarrikatu baitzuen. Hala ere, Kataluniako matxinada hori (*Fets de Prats de Molló*) erabat nazionalista izan zen, beraz ez zuen Asturiaskoarekin zerikusirik izan, Euskal Herrikoak ez bezala. Euskal Herriko urriko gertaerak, bereziki izaera sozialekoak izan ziren, beraz Asturiasko Iraultzarekin zerikusia izan zuten.

moduan, oro har, mugimendu autonomista edo abertzalea ere izan zen, baina ezkerreko alderdiek (ezkerreko errepublikanoek zein sozialistek) ere parte hartu zuten.

Marraco ministroak legea aurkezteko arrazoien artean, batez ere eskuineko "agraristen" taldeko diputatuen presioa zegoen. Haiek, lurjabeen eta lehen sektoreko ekoizle handien ordezkariak ziren eta ardoaren gaineko zerga kentzea nahi zuten, euren produktua hobeto merkaturatzeko. Kontuan izan behar da euskal udalen diru-sarreren zati handi bat halako zergetatik zetorrela, eta horrez gain, euskal probintziek, Hitzarmen Ekonomikoaren bitartez, beren zergen gain erabakitzeko ahalmena zutela. Lege horrek, ardoaren sarrera, salmenta, ikuskaritza eta zirkulazioaren gaineko zerga kendu zuenez, kalte handia egin ziezaiekeen euskal udalei; horrekin, Gobernuak eta hura babesten zuten interes-taldeek euskal foruak urratu zituzten (horrek, Euskal Estatutuaren inguruan eskuinak zuen aurkako jarrerari batuta, asko mindu zituen euskal autogobernuaren aldeko alderdiak).

Euskal erakundeak beren Hitzarmen Ekonomikoen alde koordinatzen hasi ziren. Hala ere, kontuan izan beharra dago, horietako batzuk (Gobernadore Zibilak eta Aldundietako Gestorak), Gobernuaren aldeko Alderdi Erradikalaren esku zeudela. Hala, 1934ko ekainaren 12an, hiriburuetako alkateak Aldundietako Gestorekin bildu ziren, eta azken horiek Marraco Ogasun Ministroarekin negoziatzea adostu zuten. Baina negoziazio hori tratatzean, ekainaren 25ean, Marracok bere posturari eutsi egin zion, eta gainera horretarako Aldundietako Gestoren laguntza izan zuen. Ekainaren 25ean argi gelditu zitzaien euskal udalei Gestorak ez zituztela auzi horretan alde izango, autogobernuaren gainetik alderdiarekiko leialtasuna zutela alegia.

Hala, Bilboko Udalaren ekimenez (zeina ezkertiarren esku zegoen eta ez jeltzaleen esku) Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Udalek, uztailaren 5ean Bilbon elkartzea erabaki zuten. Bilbon izan zen Batzar hartan, Beasaingo Udalaren ordezkaria ere bertan izan zen, Jazinto Urteaga alkatea hain zuzen ere[731]. Bilboko Batzarrean, euskal udalek probintzietako udalen arteko Batzordea eratzea onartu zuten, udalen eta autogobernuaren defentsan aritzeko. Gipuzkoak, 20 ordezkari izan behar zituen, Bizkaiak beste 20 eta Arabak 12. Abuztuaren 12an udalek aukeratu behar zituzten ordezkariak (udal bakoitzeko zinegotziek bozkatu behar zuten eta zinegotzi bakoitzaren botoa balio desberdinekoa izan behar zuen jasotako botoen arabera). Gipuzkoaren kasuan, lau barruti ziren eta barruti bakoitzeko bost ordezkari izango ziren. Udalen Batzar horretan, Abuztuaren 12ko aukeraketa iritsi artean, lurralde bakoitzak bost ordezkariz osatutako behin-behineko batzorde bat osatzea erabaki zuten: bat hiriburuaren ordezkari gisa, beste bat 10.000 biztanletik gorako udalerrien aldetik, beste bat Auzitegi-barrutiko buru ziren 10.000 biztanletik beherako udalen aldetik, beste bat Auzitegi-barruti izan gabe 10.000 biztanletik beherakoak ziren herrien aldetik eta beste bat, 2.000 biztanletik beherako herrien aldetik[732]. Udalen mugimendu berri bat hasi zen.

Batzorde hori aukeratzeko, Gipuzkoako udalek, uztailaren 15erako Batzar bat antolatu zuten. Urteaga alkateak aurreko Batzarrerako egin bezala, Batzar horren garrantzi handia azpimarratu zuen. Hala ere, oraingoan, Donostian, Beasaingo Udalaren ordezkari ez zen Jazinto Urteaga alkatea izan, Seberiano Azpeitia alkateordea baizik, lehen unean Leontzio Ibarbia bidaltzekotan baziren ere. Donostiako Batzar hartan, Gipuzkoako udalen behin-behineko batzordea aukeratu zen; kideak Donostiako alkatea: Fernando Sasiain (hiriburua), Irungo Florentzio Iratxeta zinegotzi errepublikanoa (10.000 biztanletik gorako herriak), Bergarako alkate jeltzalea: Ignazio Zubizarreta (10.000 biztanle baino gutxiagoko Auzitegi-barrutien buruak), Oiartzungo alkate jeltzalea: Feliziano Beldarrain (10.000 biztanle baino gutxiagoko herriak) eta Urretxuko alkate jeltzalea: Domingo Berriotxoa (2.000 biztanle baino gutxiagoko herriak) izan ziren[733].

Espainiako Gobernuak halako mugimenduak etsaitasun handiz ikusi zituen. Alderdi Erradikaleko politikarien arabera, Euskal Udalek Aldundien kontrola nahi zuten, Gobernuak ezarritako Aldundien Gestorak ordezkatuz (izan ere, aukeratu gabekoak izateaz gain, euskal autogobernuaren alde aritu ez zirenez, udalen mugimendu berri horren arabera, egia da, izan zezaketen zilegitasun apurra ere galdu egin zutela). Udalen mugimendu horrek, bazuen aurrekari bat, 1931ko udalen mugimendua: bietan udalak ziren protagonista (oposizioko udalak ere bai) eta autonomia zegoen erdigunean. Eskuinak hor, ezkerraren aldetik (abertzaletasuna bidelagun omen zuela) eskuineko Gobernua uzkailtzeko edo higatzeko mugimendu bat ikusi zuen eta ez zuen erakutsi elkarrizketarako inolako borondaterik (garai hartan, Espainiako Gobernuak, Kataluniako Gobernu Autonomoaren Ereintza Legea, jornalarien interesak defendatzen zituena, deuseztatu egin zuen). Hala, berez negoziatzaileak ziren batzordeei Gobernuak berak eman zien izaera politikoa edota "iraultzailea": abuztuaren 1ean Bizkaiko Gobernadore Zibilak, Velardek, abuztuaren 12ko hauteskundeak debekatu egin zituen[734]. Egun batzuk geroago, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak, Emeterio

[731] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[732] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[733] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 502. or.

[734] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 113-115. or.

or.

Mugak, bide berbera jarraitu zuen: 1934ko abuztuaren 4an, Beasaingo Udal-bilkurak, Gobernadore Zibilaren oharra jaso izanaren berri eman zuen eta ohar horretan "Errepublikako agintariek, udal-legetik at zeuden ekintzak ez zituztela baimenduko" jakinarazi zuen[735]. Beraz, haustura erabatekoa izan zen eta horren arduraduna Espainiako Gobernua eta eskuineko alderdiak izan ziren, Euskal udalen mugimenduak ez baitzuen matxinadarako asmorik (EAJ urrian parlamentura itzuli zen, ezkerra ez, urrian gertatu zen langile-iraultzaren ostean erabat Gobernuaren kontra baitzegoen)[736]. Azkenean, abuztuaren 12rako gelditu ziren Beasaingo zinegotziak ordezkarien aukeraketa hori egiteko. Goizeko hamaiketan hasi zen udal-bilkura hartara, hamaika zinegotzi agertu ziren, Arbaizarrek eta Carrascalek soilik egin zuten huts (gogoratu egin behar dugu lehenak dimititu egin zuela 1931n, eta bigarrenak, ofizialki udalaren parte bazen ere, 1932ko ekainaren 9tik bere burua "dimititutzat" zuela). Guardia Zibilaren tokiko tenientea[737] bertan izan zen, baina ez zuen antza bilkura mozteko saiakerarik egin eta txosten bat idatzi besterik ez zuen egin, gero Auzitegira bidali zuena[738]. Hasieratik, Serafin Arana bozketaren kontra agertu zen, beraz, ez zuen botorik eman. Boto-sistema, zinegotzi bakoitzak berak nahi zituen hautagaiak izendatzean zetzan, baina zinegotzien botoa ez zen baliokidea, 1931ko maiatzaren 31n lortutako boto-kopuruaren araberakoa baizik. Bozketa hasi aurretik Urteaga alkateak zinegotziei euren erantzukizunaz jabetuak al ziren galdetu zien eta bozketarekin ados al zeuden galdetu zien. Serafin Arana soilik azaldu zen aurka, horrela, bere "erantzukizuna salbatuz". Ez dugu Serafin Aranaren jarrera hau argitzeko lagun diezagukeen datu zehatzik, baina kontuan izanda Arana 1931n errepublikano gisa aurkeztu zela orain bozketan parte hartzen ari zirenekin batera (1931n errepublikano guztiak bat eginda zeuden), pentsa genezake Espainiako Gobernuko Alderdi Erradikalarekin identifikatzen zela. Bozketan, bi zinegotzi eskuindarrek, Restituto Urteagak eta Jose Martin Sarriegik (bakoitzak 50 boto zituen), Ordiziako alkate Patxi Iturriotz, Andoaingo alkate Pablo Egibar eta Tolosako alkate Antonio Labaienen alde eman zuten botoa eta hirurak jeltzaleak ziren. Bertan zeuden zinegotzi ezkertiar gehienek, zazpik, Jose Alberto Labadiaren aldeko botoa eman zuten eta guztira 1.285 boto lortu zituen. Bere kabuz botoa eman zuen bakarra, Jazinto Urteaga alkatea izan zen, bere 72 botoak Joan Goibururen alde jarri baitzituen[739]. Tolosako barrutian hiru jeltzale horiez gain (Iturriotz, Egibar eta Labaien), beste bi izan ziren aukeratuak, Basilio Fernandez Zumarragako alkatea eta Domingo Berriotxoa Urretxuko alkatea. Gipuzkoako hogei ordezkarietatik, EAJko hamaika, bost errepublikano, hiru sozialista eta EAEko bat izan ziren izendatuak[740]. Hauteskunde edota aukeraketa hari dagokionez, udalen mugimenduaren bozeramaileen ustez, Gipuzkoako ia udal denetan egin zen hautaketa, 71 udaletan alegia[741]. Gobernu Zibilaren arabera, 22tan soilik egin zen, beste 14tan indar polizialek hautaketa galarazi egin zuten, 8tan udalek indar publikoek egindako ohartarazpenaren aurrean, bilera bertan behera utzi zuten, bitan atzeratu egin zuten eta 43tan hautaketarik ez zen izan[742]. Bizkaian ere antzeko desadostasun bat izan zen: hango Gobernadore Zibilaren arabera 117 udaletatik 41 udalek parte hartu zuten, Bizkaiko udalen Batzordearen arabera, ordea, Bizkaiko ia udal denek egin zuten hautaketa[743]. Arabako Gobernadore Zibilak hasiera batean Gasteizen soilik egin zirela esan zuen, baina gero udal gehiagotan ere egin zirela onartu beharra izan zuen[744]. Hautaketa gauzatu zen zenbait tokitan, Beasainen kasu, Guardia Zibilak alkatea atxilotu zuen: *La Constancia* egunkari eskuindarraren arabera, 28 alkate izan ziren atxilotuak egun hartan, tartean Donostiakoa, Irungoa, Eibarkoa eta Errenteriakoa[745]. Donostiako alkateari, Gobernadore Zibilaren komunikazio baten bidez komunikatu zitzaion atxiloketa, Donostiako Udaletik ez ateratzeko agindua emanez, eta gero etxeko atxiloketa agindua emanez[746]. Donostiako alkatearen atxiloketak elkartasun-korronte handia sortu zuen, telegrama aunitz jaso zituen egun hartan udal donostiarrak, bai Gipuzkoatik zein Gipuzkoaz kanpotik[747]. Errenterian eta Eibarren, indar polizialak udal-bilkura ospatzen ari zen bitartean sartu ziren batzar-aretora[748]. Esan beharra dago,

[735] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16 dokumentua.

[736] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 120-122. or.

[737] Agian Alejo Beñaran izan zen, 1936an frankistek fusilatutako berbera.

[738] *La Constancia,* 1934-08-14koa; eta *EL Día*, 1934-08-14koa.

[739] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16 dokumentua.

[740] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 502. or.

[741] *El Día* egunkariak, "9 udaletatik 80tan baino gehiagotan izan zela aukeraketa" esan zuen. *El Día,* 1934-08-14koa.

[742] *El Día,* 1934-08-14koa; *El Pueblo Vasco,* 1934-08-14koa; eta *La Constancia,* 1934-08-14koa. Hala ere ez dira oso datu fidagarriak; datu horien arabera, adibidez Ordizian ez bide zen bilerarik egin, jakin badakigunean Ordizian bilera egin zela. Bestalde, datu horien arabera, "indar publikoak bilera galarazitako" udalen zerrendan Donostia eta Beasain agertzen dira, udal horietan bilera eta hautaketa egindako akta egon badagoenean (*El Día,* 1934-08-14koa). Ordiziako oroimen historikoaren liburuan, Gipuzkoako 89 udaletatik 80tan bozketak egin zirela esaten da. ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 30. or.

[743] *El Día,* 1934-08-14koa. Bizkaian laurogei udal baino gehiagotan hautaketa egin egin zela esaten du *El Día*k.

[744] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 118. or.

[745] *La Constancia,* 1934-08-14koa. Hala ere, egunkari ezberdinen kroniken arabera, alkate gehienak, deklaratu ostean egun berean aske gelditu ziren.

[746] *El Día,* 1934-08-14koa; *El Pueblo Vasco,* 1934-08-14koa; eta *La Constancia,* 1934-08-14koa.

[747] Adibidez, Barakaldoko edo Bartzelonako Udalek elkartasuna erakutsi zioten. *El Día,* 1934-08-14koa.

[748] *La Constancia,* 1934-08-14koa.

herri batzuetan, hautaketa aurreko egunean egin zela, adibidez, Oiartzunen[749]. Hernanin etxe partikular batean bildu ziren[750]. Lezon, ordea, alkateak "bilerarik ez zuela egin" zioen ohar bat sinatu zuen, baina ez "bozketarik" egin ez zuenik[751]. Ikusten den moduan, Gobernadorearen aginduei iskin egiteko hainbat modu topatu zuten udal ezberdinek, kasu batzuetan, bozketa egin akta egin gabe, beste batzuetan legez kanpokotasunaz jabetuta ere bilkura burutu, eta beste batzuetan bilera beste toki batzuetan eginez. Beraz, kasu desberdinek ongi erakusten dute Gobernadore Zibilak emandako datuak (22 herritan soilik egin zela hautaketa) ziur aski okerrak izan zirela, herri askotan egun horretan udalaren egoitza ofizialean bilerarik ez egiteak, edota indar polizialek bileraren legez kanpokotasuna komunikatu izanak, ez baitzuen esan nahi udal-kideek bilerarik egin ez zutenik.

Prentsak, jakina denez, egun hori oso modu ezberdinez baloratu zuen. Eskuineko prentsaren arabera "indar nazionalistak, Azañaren biurtekoko indarrekin elkarlan iraultzailean ari zirela" frogatzen zuen hautaketa horrek (adibidez Gipuzkoako Udalen Batzordean jeltzaleak zein ezkertiarrak egotea, horren froga baino ez zen), eta aldi berean "tradizionalistak tinko mantendu izana" goraipatzen zuen[752]. Prentsa abertzalearen ustez, ordea, abuztuaren 12koa "jardunaldi demokratiko paregabe, baketsu eta eredugarria" izan zen[753]. Hala ere, *El Pueblo Vasco*k, doinu askoz ere aseptikoagoa erabili zuen, "Gipuzkoak bere udalak ordezkatuko dituen komisioa aukeratu du" esanez. Egunkari horren arabera "udal batzuek euren arteko ordezkaritza komuna adosteko batzordeak aukeratzean ez dago batere asmo matxinorik (…) ez baita inolako bortizkeriarik edo istilurik izan", eta Gipuzkoako Aldundiaren gestora eskuindarrak, udalen alde jarri ordez, Espainiako Gobernuaren alde jarriz eman zion izaera hori mugimenduari[754] (egia da egun hartan Espainiako parlamentuko diputatu jeltzaleek Aldundietako Gestoren dimisioa eskatu zutela, baina horretaz harago ez zen beste mugimendurik izan[755]). *La Voz de Guipúzcoa*ren ustez, "Euskal Herrian ez zen ezer larririk gertatu eta denek duintasunez jokatu zuten". Egunkari moderatuaren arabera "Espainiako Barne Ministroak ere Euskal Herriko jardunaldiko bakea nabarmendu zuen"; egunkari hori bi aldeen arteko konponbidearen inguruan baikorrena izan zen[756]. Gipuzkoako egunkari denek aukeratutako Batzordeko kideak zeintzuk ziren esanez berri eman zuten[757]. Prentsa komunistaren arabera, gatazka hori, "probokazio inperialista baten ondorioz (…) botere zentralaren eta Euskadiko masa zanpatuen arteko gatazka zen". Komunisten ustez "Euskadiko matxinadak (…) hemen ari diren indarrak bitan banatu ditu: Botere zentralaren alde dauden atzerakoi eta inperialistak batetik (…) eta Euskadiko herri-masak bestetik". Hala ere, jarrera horrek ez zuen esan nahi komunistak abertzaleen alde lerratu zirenik, "EAJrengan konfiantzarik ez izatea" gomendatzen baitzuten, "horiek ez baitute borrokatuko (…) langileek gure ildoaren bidez borrokatu behar dugu (…) garaipena ziurtatzeko grebara joan behar dugu" esaten zuten komunistek. Alderdi Komunistak, "Botere Zentralak Euskadi kolonia bat bailitzan inbaditu zuela" esan zuen, eta baikortasun osoz blai eginda, "udalen garaipen politikoa" ere goratu zuen, baina "garrantzitsuenak ez dira, ez udalek eratutako Batzordea, ez Hitzarmen Ekonomikoa, baizik eta langileek boterearekiko azaldutako aurkakotasuna (…) eta herriak aukeratutako kargudunak kargugabetzearen aurkako haserrea" erakutsi izana[758].

Jakin badakigunez, egun hartan Guardia Zibilak Jazinto Urteaga alkatea atxilotu zuen, ez zuzenean, baina bai haiek idatzitako txosten baten bidez Tolosako epaitegira deklaratzera deituz[759]. Atxiloketaren inguruko datu gehiegirik ez dugu, baina udal-bilkuraren ostean izan behar zuen, izan ere, akta zinegotzi denek sinatu baitzuten[760]. Abuztuaren 16an, Gipuzkoako Gobernadore Zibilak Beasaingo Udalari alkatea kargugabetu egingo zuela jakinarazi zion eta alkate gisa, behin-behinean, lehen alkateordea, Leontzio Ibarbia, ezarri behar zela jakinarazi[761] (nahiz eta antza denez, Urteagaren kargugabetzea atxiloketaren

[749] *La Constancia,* 1934-08-34koa. Egunkari karlista horrentzat, Oiartzungo alkatea "mugimendu matxino horren buruzagia" izan zen.

[750] *El Día,* 1934-08-14koa.

[751] *El Día,* 1934-08-14koa.

[752] *La Constancia,* 1934-08-14koa.

[753] *El Día,* 1934-08-14koa.

[754] *El Pueblo Vasco,* 1934-08-14koa

[755] *El Día,* 1934-08-14koa.

[756] "*La Voz de Guipúzcoa*", 1934-08-14koa. Gogoratu egunkari hori Espainiako Gobernuan zegoen Alderdi Erradikalaren hurbilekoa zela eta poliziak atxiloketak edo epailearen esku-uzteak "bortizkeriarik gabe" egin izana goraipatu zuen.

[757] *La Voz de Guipúzcoa,* 1934-08-14koa; *El Día,* 1934-08-14koa; *El Pueblo Vasco,* 1934-08-14koa; eta *La Constancia,* 1934-08-14koa.

[758] *Euskadi Roja*, 1934-08-18koa.

[759] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 84-85 or.; ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 134. or.; eta *La Constancia,* 1934-08-14koa. *La Voz de Guipúzcoa*k Beasaingo alkatea "epailearen esku utzi zutela" baino ez zuen aipatu. *La Voz de Guipúzcoa,* 1934-08-14koa.

[760] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[761] Miren Barandiaranek bere liburuan alkatetza Viktor Bernedori eskaini zitzaiola esaten du; hala ere badirudi datu hori okerra dela, lehen alkategaia Ibarbia baitzen, eta gainera berak zuzendu zuen Urteaga kargugabetu ondorengo lehen udal-bilkura, udaleko zinegotzi gehienek dimititu zutenekoa. Egia da Bernedori ere postua eskaini zitzaiola, baina ikusiko dugunez, Ibarbiaren ondoren, Ibarbiari eskaini eta hark dimititu ondoren alegia. Bernedoren ondoren ere zenbait zinegotziri eskaini zitzaien kargua baina ez zuten onartu. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Zarautz, 1995, 84-85 or.

or.

hurrengo egunean, abuztuaren 13an, gertatu[762]). Ordizian ere behin-behineko alkatea (EAEko Anton Luzuriaga) atxilotu egin zuten, goizeko 11:30ak inguruan, baina hala ere, beranduago beste zinegotziak bildu egin ziren, bozketa egiteko[763]. Gipuzkoan, abuztuaren 13an, Beasaingo alkateaz gain, Azpeitia, Deba, Getaria, Ormaiztegi eta Zumaiako alkateak izan ziren kargugabetuak, eta hurrengo egunean beste herri batzuetakoak: Ezkio, Gabiria, Irun, Pasaia eta Urnietakoak adibidez[764]. Abuztuaren 19an, Gipuzkoako udal batzuetako alkateek, artean indarrean jarraitzen zutenek, kargugabetu zituztenekiko edo atxilotutakoekiko elkartasuna adierazten zuen agiri bat sinatu zuten[765].

Udal-bilkura ez zen abuztuaren 25a arte berriz bildu eta orduan Ibarbia alkateordearen buruzagitzapean bildu zen. Bilkura horretara hamar zinegotzi joan ziren, Urteaga kargugabetua, Arbaizar dimititua eta Dionisio Carrascal soilik falta izan ziren. Ibarbiak, alkatearen kargugabetzearen berri jakinda, bere elkartasuna adierazi zion eta "udalean jarraitzeko ezintasuna" aldarrikatu zuen, berak ere dimitituz eta dimisio hori zinegotzi denek onartu zuten, Serafin Aranak izan ezik. Horren ostean, beste alkateordearen, Viktor Bernedoren txanda izan zen, eta honek ere dimisio-prozedura bera jarraitu zuen (berriz ere Aranaren kontrako botoarekin)[766]. Beasaingo Udala, praktikan, desegina izan zen (nahiz eta beste iturri batzuen arabera, beste zinegotzien dimisioa irailaren 7an izan[767], baina praktikoki abuztuaren 25ekoa izan zen udal-talde horren azken bilkura, harik eta 1936ko otsailean Herri Frontearen Gobernuak berriz indarrean jarri zuen arte). Serafin Arana Gaiztarro zinegotziaren portaera, bera 1931ko maiatzean errepublikanoen eta sozialisten zerrenda ezkertiarrean aukeratua izan zen, errepublikanoen barne-eztabaiden eta Errepublikaren urteetan euren artean izandako hausturaren testuinguruan ulertu behar dugu; beste zinegotziak zentro-ezkerreko alderdien alde paratu ziren (Beasainen 1934an sortu ziren *Izquierda Republicana* eta *Unión Republicana* alderdiak) eta 1931tik aurrera zentro-ezkerreko errepublikanoek hautatu zuten bide autonomista moderatuarekin koherente jokatu zuten, baina Serafin Arana, orduan boterean zegoen zentro-eskuineko Alderdi Erradikalarekin lerratu zen.

Gobernadore Zibilak, hurrengo egunetan, boto-kopuru handienetik txikienera atera zituzten zinegotziei jarduneko alkate--kargua eskaintzeko agindua eman zuen. Hala, alkate-kargua eskaini zitzaien zinegotzien artean, Gregorio Lasak (abuztuaren 26an), Seberiano Azpeitiak (abuztuaren 27an), Pedro Lasak (abuztuaren 28an) eta Doroteo Aguadok (abuztuaren 29an) uko egin zioten karguari. Abuztuaren 30ean kargua Serafin Aranari eskaini zion, eta honek abuztuaren 31n onartu egin zuen[768]. Beraz, data horretan jarduneko alkate kargua hartu zuen eta irailaren 7an, berretsia izan zen[769].

Abuztuaren 12a pasatuta, hurrengo egunetan udalen mugimenduak erantzuna prestatu zuen. 1934ko abuztuaren 21ean, Gipuzkoako Udalen Batzordea Donostiako Udaletxean biltzekoa zen, batzorde egikaritzaile edo exekutiboa antolatzeko. Baina udaletxea Guardia Zibilak hartua zuen, eta batzordeko kide batzuk atxilotu egin zituen: tartean, Ordizia, Urretxu, Zumarraga, Andoain, Bergara, Deba, Hernani, Oiartzun eta Zumarragako alkateak, Tolosako alkateordea eta Monzon diputatu jeltzalea[770]. Guztira, prozesu osoan, indar polizialek Gipuzkoan 38 alkate atxilotu edo salatu zituzten, eta Bizkaian 25 alkate eta 30 zinegotzi[771]. 1934ko abuztuaren 22an, Gipuzkoako Udalen Batzordeak, bost kidez osatutako batzorde exekutiboa aukeratu zuen, Sasian Donostiako alkateak, Lizeaga Irungo zinegotzi errepublikanoak, Beldarrain Oiartzungo alkate jeltzaleak, Labaien Tolosako alkate jeltzaleak eta De los Toyos Eibarko alkate sozialistak osatutakoa[772]. Gainera Fernando Sasian hiru lurraldeetako mugimenduaren bozeramaile aukeratua izan zen[773]. Irailaren 2an, udal-mugimenduak, Zumarragan Udalen Batzarra egiteko deia egin zuen eta alkateekin (kalean jarraitzen zutenekin) batera, EAJko diputatuak eta Indalezio Prieto diputatu sozialista (Euskal Herrian aukeratuak izan ziren bi diputatuetatik bat)[774] egon ziren, Kataluniako diputatu abertzale batzuekin batera. Zumarragako Batzar horretan ez zen adostasun handirik lortu, baina sozialistek eta jeltzaleek autogobernuaren defentsan batera jokatzeko modua

[762] Beasaingo Udal Artxiboa. 063 karpeta, 15. dokumentua.

[763] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 30. or.

[764] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 30. or.

[765] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 30. or. Liburu horren arabera, herri hauetako alkateak izan ziren: Aduna, Altza, Anoeta, Elduain, Leintz Gatzaga, Oiartzun, Olaberria, Ordizia, Orio, Usurbil eta Zestoakoa.

[766] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[767] Beasaingo Udal Artxiboa. 063. karpeta, 15. dokumentua.

[768] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 35. dokumentua.

[769] Beasaingo Udal Artxiboa. 063. karpeta, 15. dokumentua.

[770] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 30. or.

[771] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 119. or.

[772] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 502. or.

[773] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 117-118. or.

[774] Beste diputatua, Manuel Azaña errepublikanoa ere gonbidatua izan zen, baina ez zen Batzarrera azaldu.

erakutsi izanak eman zion garrantzia Batzar hari. Horrek eta Espainiako Gobernuak emandako erantzunak, Zumarraga poliziaz inguratu baitzuen, ordezkari asko herrira sartu ezinik gelditzea ekarri zuen. Poliziaren eta herritarren artean tirabira batzuk izan ziren, baina azkenean, Zumarragako Udaletxean, egin egin zen Batzarra. Hala ere, Joan Pablo Fusi historiagilearen arabera, Batzar haren garrantzia oso puztua izan zen, benetako akordiorik ez baitzen lortu bertan. Hurrengo egunean, Gernikan, katalan diputatuei egindako omenaldian, poliziak kargatu egin zuen eta istilu handiak sorrarazi zituen[775]. Horren aurrean, Espainiako Gobernuaren jarrera ikusita, udalen mugimenduaren ordezkariek, zinegotzien dimisio orokorra proposatu zuten; Gipuzkoan, Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, 352 zinegotzik dimititu zuten (Gobernu Zibilak 290en zifra eman zuen). Gipuzkoak, orduan 314 zinegotzi jeltzale eta 139 ezkertiar zituen. Gipuzkoako 19 alkate epailearen aurrean jarri zituzten, eta beste 17 kargugabetu[776]. Beraz, udal askotan, Gobernadore Zibilek herriak aukeratu gabeko behin-behineko Gestorak jarri behar izan zituzten. Horrek, monarkiaren garaiak gogorarazi zituen, udalerri askotan artean herriak aukeratu gabeko udalak baitzeuden. Irailaren 10ean, polizia-indarrek Bilboko alkatea eta 30 zinegotzi atxilotu zituzten "matxinadaren buruak" izatea leporatuta; zinegotzi horiek Burgosko kartzelan ere sartu zituzten. Eskuineko Espainiako Gobernua Euskal Herriarekiko erabat urrundua zegoen, baina beste alde batetik udalen mugimenduak, herri-babes handia lortzeaz gain, ez zuen emaitzarik lortu (Estatutua 1936an, gerra hasi ondoren, onartu zen).

1.5.d) Beasaingo Udal-gobernu eskuindarraren Gobernu-ekintza

Beasaingo Udalari dagokionez, Serafin Arana Gaiztarro gelditu zen behin-behineko alkate gisa, beste denek dimititu egin baitzuten. Serafin Aranaren lehenengo lana, udal berria osatu nahi zuten zinegotziak bilatzea izan zen. Oso gutxik onartu zuten hasiera batean, Jose Mendia soilik izan zen hasiera batean onartu zuen bakarra[777]. Azkenean, udal berria osatzeko adina lagun bi hilabete pasatu ondoren bildu zituen, 1934ko urriaren 31n. Horrek esan nahi du, urriaren hasierako gertakariak gertatu zirenean, langile-matxinada gertatu zenean, Serafin Arana zegoela udalaren arduradun gisa. Beraz, urriaren 31n osatu zen udala; Serafin Aranaz gain, alkate berria izango zen Manuel Pérez Vázquez, alkateorde berriak izango ziren Konstantino Imatz Nazabal eta Jose Mendia Lasa eta zinegotzi soil izango ziren Inozentzio Agirre Pagola, Frantzisko Amiano Azurmendi, Eusebio Asla Lapart, Migel Cerrajeria Tiffe, Joan Irizar Bikendi, Joan Jauregi Amiano, Ernesto Poignon Martin, Bizente Telleria Aiestaran eta Felipe Villaluenga Casasempere izan ziren udala osatu zutenak. Serafin Arana zinegotzi-sindiko izendatu zuten. Kargudun bakoitza; alkatea, bi alkateordeak eta zinegotzi-sindikoa aho batez aukeratuak izan ziren (boto zuri bat izan zen soilik bozketa bakoitzean, ziurrenik, aukeratuak berak bere buruaren alde ez bozkatzearren emana)[778].

Izendatutako zinegotzien profila begiratuta, bertan gero erregimen frankistarekin zinegotzi izango ziren bi (Eusebio Asla eta Migel Cerrajeria, azken hori alkate ere izango zena) aurkitzen ditugu, eta baita 1931ko apirilaren 12an, bertan behera gelditu ziren hauteskundeetan eskuinaren aldetik aukeratuak izan ziren bi zinegotzi ere: Manuel Perez alkate berria eta Bizente Telleria. Profil gutxi gorabehera ezkertiarra izan zuen bakarra Serafin Arana, aurreko udaleko zinegotzia zen. Zinegotzi horiek, "behin-behineko zinegotzi" bezala definitu zituzten euren buruak, baina eurak kargua hartu egin zuten eta udal-bilkuran esan zutenez, Gobernadoreari "eskerrak" eman zizkioten, "berak gonbidatu baikaitu postu hauek hartzera". Zinegotziok "ñabardura politikorik gabeko errepublikano" gisa definitu zituzten euren buruak, eta udaleko postuak "administratiboki udala normalizatzeko asmoz" hartu zituztela berretsi zuten, aurreko zinegotzien dimisioarekin "udalak ez baitzuen normal funtzionatzen"[779]. Euren helburu bakarra "udala aurrera ateratzea" zela esan zuten. Hala ere, halako adierazpen "tekniko" eta apolitikoak egin arren, argi eta garbi, eskuinarekin lerratutako udala izan zen udal hori. Autonomia Estatutuaren gaiaren inguruko eztabaidak, udal horrek erabat kanpoan utzi zituen. 1934ko urte-bukaeran eta 1935. urtean, Beasaingo Udalak Autonomiaren alde egindako ekintza bakar bat bera ere ez dugu ezagutzen.

Udalaren profil "teknikoa", udalaren osaketan baino gehiago nabaritu zen udalak hartu zuen ibilbidean: erabaki handirik hartzen ez zuen udala izan zen, lehengoak baino paper pasiboagoa izan zuen, ohiko arazo administratiboak konpontzen

---

[775] FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 119. or.

[776] RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 503. or.

[777] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 84-85 or. Barandiaranek Agapito Oyarbide izeneko gizon batek ere kargua onartu zuela diosku, baina urriaren 31n osatu zen udal berri horretan ez zaigu Oyarbide horren konstantziarik agertzen.

[778] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[779] Alta, 1934ko urriaren 25eko *La Voz de Guipúzcoa* egunkariak esan zuen "bost karlistek kargua onartu dute, baina oraindik udala ez dago osatua". Jakin badakigu Eusebio Asla Lapart karlista zela, Bizente Telleria 1931n eskuineko hautagaitzarekin aurkeztu zela eta Migel Cerrajeria ere eskuindarra zela. Hala ere, azken bi horiek joera karlistakoak zirenik ezin dugu ziurtatu. Beste bi karlistak nortzuk ziren jakiterik ez dugu izan.

or.

jardun zuen[780], eta langabeentzako herri-lan berriak egiteko proiektuen egitasmoak egin zituen (Goierri kalea izan zena irekitzea, kale batzuek berritzea, ur-hornikuntza berria (Bernedo-enera), Arkasingo ur-hartunea handitzea, Garinen eskola berria egitea, Arriaranen beste errepide bat egitea), nahiz-eta horietako batzuek aurreko udalaren garaian ere jada pentsatuak izan[781]. Udal-zinegotzien arteko eztabaidak, zinegotziek mozioak aurkeztu eta mozioen inguruko askotariko ekarpenak, etab., 1931-1934 aldian hain normalak izan zirenak, 1934tik aurrerako urte eta ardi horretan asko jaitsi ziren kopuruz (hala ere, esan beharra dago 1935eko Errepublikaren Eguneko ospakizunak mantendu egin zituztela, diru-laguntza txikiagoekin izan arren)[782]. Nolanahi ere, udalak zenbait erabaki eztabaidatsu hartu zituen, adibidez, Beasaingo Guardia Zibilaren zuzkidura handitzea, horren atzean (1910eko hamarkadan bezala), ondasun-jabeen klasea zegoen, kasu horretan, zehazki, Gipuzkoako Ekoizleen Liga (*Liga de Productores de Guipúzcoa*), 1934ko iraultzaren ostean polizia-indarren presentzia handitzea eskatu zuena. Udal hori, beraz, eskuinekoa eta berez langile-mugimenduen kontrakoa izaki, iradokizun horrekin ados azaldu zen[783]. Udal horren akats nagusia, gastu handiegiak egitea izan zen eta, 1935eko abenduan, udal-zorraren hartzekodunei, zor--baleen interesak %5etik %4ra jaistea eskatu behar izan zien (kontuan izan behar da 1934ko urtarrilean Beasaingo udalaren egoera Gipuzkoako beste herriekin konparatuz, ontzat jo zutela ezkerreko zinegotziek). Hala ere, gastu gehien, gainezka egin zioten ohiko gastuetan izan zela ematen du eta ez hainbeste lan handiak egiten[784]. 1935eko otsailean jada, Perezen udalak esan zuen okerrera egin zuela udalaren egoerak[785]. Urte horretako kudeaketa-memorian, udal-talde hori bere burua zuritzen saiatu zen, 1934an "bi hilabetez" soilik egon zirela eta 24.000 pezetatik gorako defizita aurkitu zutela eta jesapenak erabiltzera behartuta gertatu zirela esanez. Perezen taldeak, Ospitalean zegoela gastu nagusia esaten zuen, geroz eta jende gehiagok eskatzen zuela-eta han sartzea (eta aldi berean, uraren arloan, udalaren diru-sarrerak murriztu egin zirela). Gainera, Garingo bidea zela-eta, udalak ordaintzeko modurik izan ez zuenez, kontratistak udalaren aurkako salaketa jarri zuen[786]. Salaketa horrek, 33.200 pezetako gain-kostua ekarri zion 1936ko ekainean Beasaingo Udalari (berriz ere ezkertiarren agindupean zegoela) hartaz txostena egin zuenean. 1934-1935eko udal-talde horrek, gain-kostu hura ordaintzeko Aldundiaren aldetik laguntzarik ez zuela jaso-eta, udalak beste 100.000 pezetako kreditu berri bat eskatu behar zian zion Gipuzkoako Aurrezki Kutxari[787].

Udal horren lehen arazoa, Martina Maiz kaleko eskola bateratuen inguruko bi mozioekin zer egin izan zen. Udal-talde horrek kargua hartu zuenean, bi mozio zeuden mahaian: batek (Aguado eta Lasa sozialistek aurkeztutako mozioak) eskola bateratu horietan eskola berri bat segituan martxan jartzea aipatzen zuen eta, besteak, errepublikanoek (tartean aurreko udaleko zein udal berriko kide zen Serafin Aranak defendatua) momentuz eskola berririk ez irekitzea defendatzen zuen. 1935ean hartu zen behin betiko erabakia, hau da, eskola berria zabaldu ordez, lokal haietara eskola publiko zaharreko (udaletxe ondoan zegoeneko) geletakoak eramatea, batez ere eskolaurreko adinekoak[788], eta hala jakinarazi zen 1935eko maiatzaren 22ko osoko bilkuran[789]. Konponbide hori behin-behineko konponbide gisa hartua izan zen arren, berez eskola berria zabaltzeko zegoen helburua sekula ez zen bete; urte batzuk igarota, erregimen frankistaren garaian, eskola hura karmeldarren esku gelditu zen. Udal hori, 1936ko otsailera arte egon zen agintean, Herri Fronteak (*Frente Popular)* hauteskundeak irabaztean berriz ere 1931ko hauteskundeetan hautatutako udalak hartu baitzuen agintea. Kargua berriz hartzerakoan, ordea, udalak Viktor Bernedo izan zuen alkate, 1935eko urriaren 8an Jazinto Urteaga Iurrita hil egin baitzen (haren hiletara, Manuel Perez alkatea buru zela, ofizialki joan zen udala eta dolu-eguna egitea ere dekretatu zuen)[790].

Tarteko udal horren barne-batasuna ere ez zen oso handia izan: 1935eko abenduaren 27ko udal-bilkuran zinegotzi batzuek dimititzeko asmoa erakutsi zuten. Agian, litekeena da Gobernadore Zibilak jarritako, eta ez herriak aukeratutako, udala izateak, alde batetik herritarren presioa ekarri izana, eta beste aldetik zinegotzien barne-higadura ere handiagoa izatea (kontuan hartu behar da, 1934ko abuztuaren bukaeran udal ezkertiarrek dimititu zutenetik 1934ko urriaren bukaeran udal hori jarri zen arte bi hilabete igaro zirela eta zinegotzi askorengan zinegotzi-kargua hartzeko eta karguan jarduteko gogoa ere moteldu egin bide zen, beraz, kargua,

[780] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 063 karpeta, 15. dokumentua.

[781] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa). JDIT 3270-a dokumentu-sorta; Beasaingo Udal Artxiboa. 254. karpeta, 19. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 49. dokumentua.

[782] Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 60. dokumentua.

[783] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.

[784] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.

[785] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 03. dokumentua.

[786] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.

[787] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[788] Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 10. dokumentua.

[789] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[790] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

"beste inork hartu ezean" hartu izana ere litekeena da). Litekeena da halaber udal-kideen arteko desberdintasunak egon izana ere, baina halakorik ez dugu aurkitu dokumentuetan (kontuan izan behar dugu oso profil politiko baxuko udala zela). Eta baliteke baita ere, Gobernadore Zibilaren iritziaren kontra, eta antza denez haren baimenik gabe, herriko azoka astearteetan egiteko erabakiak (larunbatetan egin beharrean), tentsioa sortu izana eta tentsio horiek udal-kide batzuk higatu izana (gerora ere luzatu zen azokaren aferaren inguruan). Bata edo bestea izan, abenduaren 27 hartan, udalak adierazi zuenez, "egunkarietan", udal osoak dimititu egin behar zuela agertu bide zen[791], baina udalak argitu zuen "udal-taldearen zati batek" soilik agertu zuela asmo hori. Asmo hori zutenak hauek izan ziren: Manuel Perez alkatea, Konstantino Imatz alkateordea eta Inozentzio Agirre, Migel Cerrajeria, Joan Irizar, Ernesto Poignon eta Felipe Villaluenga zinegotziak[792]. Hala ere, Serafin Arana zinegotzi-sindikoak "Gobernadore Zibilak haien dimisioa onartu arte", euren postuetan jarrai zezatela eskatu zien dimititzeko asmoa erakutsi zutenei eta haiek ados agertu ziren horrekin. Ez dakigu Gobernadore Zibilak dimisiorik onartu zuen ala ez, edota hauteskundeen gertutasuna zela-eta (1936ko otsailean egin ziren), gelditzen zen tarte txikirako dimisioekin atzera egitea erabaki zuten, baina badakigu 1936ko lehenengo osoko bilkuretan karguan jarraitu zutela, 1936ko urtarrileko eta otsaileko udal-bilkuren aktek hala baitiote[793].

1.5.e) 1934ko Iraultza Beasainen

1934ko urriko langileen mugimenduaren inguruan hitz egiterakoan, eta bere arrazoiak azaltzerakoan, normalean iraultza horren pizgarri gisa, 1933ko hauteskundeen ondoren zentro-eskuinak hauteskundeak irabazi eta Espainiako Gobernua Lerrouxen Alderdi Errepublikano Erradikalaren esku gelditu ostean, 1934an eskuinekoa eta errepublikaren aurkakoa zen *CEDA* alderdia sartzea aipatu izan da. Kontuan hartu beharra dago 1933ko azaroko hauteskundeetan *CEDA* izan zela alderdirik bozkatuena, gobernuburu zen Alejandro Lerrouxen Alderdi Erradikalaren gainetik, baina bai gizartean zein klase politikoaren artean, *CEDA* gobernuan sartzea arrisku bezala ikusten zen eta hori zela-eta, 1934an "Gobernuz kanpoko parlamentuko aliatu" moduan jokatu zuen. Hala ere, urrian bertan, Espainiako Gobernuan sartzea exijitu zuen, bestela Gobernuari babesa kentzearekin mehatxu eginez. Eta hala izan zen, Errepublikako lehendakari Alcala-Zamorak (ordura arte errepublikaren aurkakoak Gobernuan sartzeari betoa ezarri zionak) *CEDA*ko hiru ministro gobernuan sartzeko agindua eman zion Lerrouxi, tartean *CEDA*ko buru zen José María Gil Robles, Gudako Ministro gisa. *CEDA*k, bere Estatutuetan "Estatu berri bat" sortzea zuen ideologia gisa, hau da, Estatu autoritario bat, "gehiegizko askatasunari" mugak jarriko zizkiona, zuzeneko ordezkaritza demokratikoa zeharkako ordezkaritza-sistemaz ordeztuko zuena eta klase-borroka "gainditukо" zukeen gremio bidezko lan-antolaketa ezarriko zuena, Eliza Katolikoaren doktrina soziopolitikoaren bidetik. *CEDA*ko buru zen José María Gil Roblesen inguruan pertsonarekiko miresmena sortzen hasi ziren, karismadun buruzagi gisa azalduz (eta lider totalitario baten tankera ezartzen hasi ziren). *CEDA*ren nazioarteko eredua, Austriako agintari berri Engelbert Döllfuss zen, 1933an boterera iristean faxismoaren antzeko erregimena ezarri zuena[794]. Eta are gehiago, *CEDA* presente egon zen 1934an Alemaniako Alderdi Naziak Nuremberg hirian burutu zuen Biltzar Nagusian. Eta ez zen *CEDA* bakarrik izan, bere eskuinean zeuden alderdiek, *Renovación Española* alderdi monarkiko alfontsotar erradikalak eta karlistek, Italiara euren militante batzuk eraman zituzten instrukzio militarra egitera, indar paramilitarrak sortzeko asmoz. Gainera, falangistak ere euren lehen urratsak ematen hasi ziren ildo horretan.

Beraz, *CEDA* Espainiako Gobernuan sartzea, kronologikoki bat etorri zen Urriko Iraultza piztearekin, eta bateratze kronologiko horrek arrazoi horri pisu handia eman zion. Gainera, zuzendari sozialistek eta iraultzaileek diskurtso-arloan asko erabili zuten *CEDA*ren gobernuratzea iraultzaren pizgarri moduan, "probokazio atzerakoitzat" jotzen zutelako, "Errepublikak Errepublika izateari utzi" egin ziola argudiatuz. Halako argudioetan, zilegitasunaren inguruko eztabaida azaleratzen zaigu, izan ere, iraultza hori "atzerakoien kontrako defentsa-ekintza" gisa ikusteko modua ere ikusten baitugu.

Hala ere, langileen altxamendua piztu zuena ez zen "faxismoari zitzaion beldurra" edo "eskuinari zitzaion beldurra" bakarrik izan. Beste hainbat arrazoi egon ziren tartean. Horietako bat, "eskuinak egin zezakeena" baino, "eskuinak jada egindakoa" izan zen, 1931-1933 biurtekoan egindako erreforma batzuk atzera botatzeko asmoa, adibidez, Artekaritza Mistoak kentzeko asmoa. Egia esan, Artekaritza Mistoak, Primo de Riveraren Diktadura-garaian sortutako Batzorde Parekideen oinarrian sortu ziren, baina 1931ko azaroaren 27ko legeak eskumen handiagoak eman zizkien, adibidez, gatazken bitartekaritzaz gain, "lan-egutegia

[791] Hala ere, garaiko prentsan ez dut gertakizun horren arrastorik aurkitu.

[792] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[793] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

[794] Döllfussek 1934an, hilabeteko borroka burutu eta irabazi zuen austriar sozialisten aurka, Vienako langile auzoak bonbardatuz. Bonbardaketa horiek hunkitu egin zuten Europako iritzi publikoa, batez ere langile-iritzi publikoa. Horrez gain, Espainian ere alderdi esplizituki faxistak sortzen hasi ziren. 1933an Falange alderdia sortu zen, beraz, "faxismoaren etorrera" hasi zen (kontuan izan behar da 1933an Alemanian Hitlerrek hauteskundeak irabazi zituela) eta faxismoa Europan errealitate bihurtzeko bidean zegoen.

or.

erabakitzeko, baldintzak jartzeko, ordutegia erabakitzeko" eta abar, edota nekazaritzako erreformaren planak deuseztatzeko edo bertan behera uzteko asmoa (lehen biurtekoan Alderdi Erradikala, ezkerreko errepublikanoen eta sozialisten erreforma-planak oztopatzen saiatu zen). Errepublikaren lehen biurtekoan (1931-1933) "biurteko aurrerakoia" edo "biurteko eraldatzailea" deitutako hartan, politika ekonomikoa nahiko kontserbadorea izan zen (gastuaren murrizketa egin zen, eta ez zen nazionalizazio handirik egin); eta langileen eta sindikatuen lorpen politikoak, enpresa barruan "ahotsa" lortzen ahalegindu ziren, hots, enpresa barruko botere-harremanen aldaketa lortzen (1932rako gipuzkoar enpresariak jada kexu ziren "araudi soziala hainbeste handitzeaz"[795]). Eta hori, Artekaritza Mistoen Legeari esker izan zen. Hura galtzea kolpe latza izan zitekeen langileentzat. Eskuinak, 1934ko urtarrilean Artekaritza Mistoak ia indarrik gabe, soilik "kontsulta-organo gisa" uzten zituen aldaketa bat onartu zuen, batere erabakimenik gabe utziz eta erabat ezabatzeko asmoa ere erakutsi zuen (nahiz eta erabat deuseztatzea ez zen gertatu, 1934ko abenduan halako Artekaritza asko bertan behera utzi zituzten)[796].

Hirugarren arrazoia, krisi ekonomikoa dugu. Jada aipatu izan dugu Beasainen langile askok krisia sufritzen zutela eta enpresetako lan-faltak langileak kaleratzea ekarri zuela. Bestelako industria-guneetan antzeko arazoak gertatu ziren. Kontuan hartu behar da, 1934ko urriko langile-matxinadak bere zentroa Asturiasko meatzarien artean izan zuela eta bigarren zentroa Hego Euskal Herriko lurralde industrializatuetakoa, hots Bizkaiko eta Gipuzkoako gune industrializatuenetakoa (Bizkaian Bilbon, Ezkerraldean eta Meatze-aldean gertatu ziren istiluak eta mobilizazioak eta Gipuzkoan herri handi industrializatuetan: Donostian, Tolosan, Pasaian, Errenterian, Eibarren, Arrasaten, Beasainen, etab.).

Laugarren arrazoia, langile-klasearen erradikaltzea izan zen. Alderdi Komunistaren jarrerak indartu egin ziren eta 1933an anarkistek hainbat herritan saiakera armatuak egin zituzten (1933ko urtarrileko Casas Viejaseko sarraskia gertatu ondotik saiakerarik garrantzitsuena izan zen hau) eta sozialistak ere erradikaltzera pasatu ziren, batez ere Largo Caballeroren eraginaren inguruan gontzarena eginez (esan beharra dago ordura arte Largo Caballero oso politikari moderatua izan zela: Primo de Riveraren Diktaduran goi-kargu bat ere izan zuen eta, 1931 eta 1933 artean, Lanaren Ministro izan zen). Largo Caballero bera, 1934ko urtarrilean PSOEko zein UGTko lehendakari aukeratua izan zen, eta gainera, Gazteria Sozialista erabat bere alde zuen. Langileengan eta sindikatuengan, "Errepublikak huts egin digu" edo "Errepublikak gutxi eman digu espero genuenarentzat" pentsamoldeek indarra hartu zuten[797]. Azken finean, 1931ko apirilaren 14an Eibarren aldarrikatutako Errepublika ez zen Errepublika sozialista, Errepublika burgesa baizik, indar burgesek (errepublikanoen moduan, ezkerrekoak izan arren, 1934tik aurrera, eskuineko burgesek) gidatutakoa. 1931 eta 1932an ondo funtzionatu zuen sozialisten eta ezkerreko errepublikanoen arteko akordioa, puskatuz joan zen, elkarrenganako konfiantza geroz eta txikiagoa izan zen handik aurrera. Akordio hori sozialismoaren moderazioagatik gertatu bazen ere, 1933an sozialismoaren erradikaltzea gertatu izanak, sozialismoa "indar burgesekin" aliantza egitea gaizki ikustera eraman zuen.

Eta bosgarren arrazoia, Euskal Herriaren egoerara mugatuta, Espainiako Gobernuaren zilegitasunaren galera ere kontutan hartzekoa da. Izan ere, 1934ko udako gertakariek, berez urriko langile-iraultzarekin lotura handirik izan ez bazuten ere (lehenengo gertakari haietan EAJk izan zuen pisua eta sozialisten parte-hartzea oso bigarren mailakoa izan zen; langile-iraultzaren kasuan sozialistek izan zuten pisua eta jeltzaleek parte-hartzeari uko egin zioten, eta hori gutxi balitz, EAJko zuzendari asko saiatu ziren Urriko Iraultzaren eta udalen mugimenduaren arteko loturak gezurtatzen). Euskal udalen mugimenduaren aurrean Espainiako Gobernuak izan zuen jarrerak zilegitasuna kendu zion Gobernuari. Zenbaitetan, batez ere eskuineko historiagile edo kazetarien aldetik, aipatu izan da Urriko Iraultza "demokratikoki hautatutako Gobernu baten aurkako mugimendua" izan zela[798], eta teknikoki hala zen, Lerrouxen Gobernua hautestontzietan aukeratua izan baitzen (nahiz eta, berriz diogun, demokraziaren geroz eta kontragokoa zen alderdi bat Gobernuaren aliatu izan eta Gobernuan sartzekotan egon). Hala ere, Euskal Herrian, abuztuan eta irailean Espainiako Gobernuak izandako jarrera antidemokratikoak, ezkerreko edo jeltzale ziren alkate eta zinegotzi guztiak kanporatu eta aukeratu gabeko udal batzuk ezartzean (eta baita Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan herritarrek bozkatutako Estatutua indarrean ez jartzean), herritarrek Gobernua, demokratiko gisa ez ikustea zekarren: "gobernu demokratiko baten

[795] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 55. or. eta RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 29. or.

[796] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 24. or.

[797] Arrasateko Gazteria Sozialistetako militante Jose Maria Arriaranek oso zentzu onean laburbiltzen ditu langile sozialista askoren sentipenak: "Guk askoz gehiago espero genuen Errepublikarengandik, bi urtez Gobernuan errepublikanoak egon baitziren. Atsekabe horrek 1933ko azaroan hauteskundeak eskuinak irabaz zitzan lagundu zuen. Gure artean, langile-klasearen aldarrikapenak betetzeko, Errepublika burgesa bai ala bai suntsitu beharra zegoela, eta hori bortxaz soilik lortuko zelako ideia barneratzen hasi zen. Gainera, 1933ko hauteskundeen ostean, ugazabak fabriketan geroz eta harroputzago azaltzen hasi ziren". GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 169. or.

[798] Izan da iraultza hau eta Francoren eta altxatuen 1936ko uztailaren 18ko Estatu-kolpea parekatu dituenik, biak "totalitarioak" izan zirela esanez; horrela, iraultza, Francoren eta konpainiaren altxamendua zuritzeko baliatu nahi izan dute.

aurka altxatzen ari gara" zioen iritziaren adimen-traba hori leundua edo desagertua geratu zen herritar askoren buruetan. Horrek azal lezake zergatik Asturiastik kanpo, matxinada soilik Euskal Herrian (1931ko zein 1933ko emaitzak indar kontserbadoreen aldekoak izan ziren toki batean) gertatu ziren; eta ez garai hartan tradizio sindikal edo ezkertiar handiagoa zuten Madrilen, Bartzelonan edo Andaluziako nekazaritza-gunean (Bartzelonan Generalitatek ere matxinada bat babestu zuen, "Errepublika Federalaren barruko Katalan Estatua" aldarrikatzean, baina matxinada hura nazionalista izan zen, ez zuen izan Asturiasen edo Euskal Herrian gertatutakoarekin zerikusirik, kronologia gorabehera)[799]. Beste toki askotan eskuina antidemokratikoa "izan zitekeen" edo "izateko arriskua bazegoen", baina Euskal Herrian, jende askorentzat, "jada antidemokratikoa zen".

Esan beharra dago, iraultzaileen programetako helburua, II. Errepublikaren "benetako izpiritua" berreskuratzea baino areago (ezkerreko errepublikanoek eta batez ere euren buru Azañak, edo are gehiago Indalezio Prieto bezalako sozialista moderatuek nahiko zuketen moduan), Errepublika Sozialista baterantz joatea zela. Iraultza horren eredua, praktikan boterea tarte laburrez lortu zuen tokia, Parisko Komuna izan zen. Alderdi Sozialistak 1934. urte-hasieran aurrekoa baino programa erradikalagoa onartu zuen eta programaren hamar puntuetatik punturik aipagarrienek lurra nazionalizatzea, industriaren gaineko langile-kontrola, ordena erlijiosoak kanporatzea, Administrazioan garbiketa egitea, Armada milizia demokratiko batez ordeztea eta Guardia Zibila deuseztatzea eskatzen zuten. 1934ko irail aldera, 1934ko urtarriletik jada Alderdi Sozialistaren eta UGTren lehendakari zen Frantzisko Largo Caballerok, programa hori ezartzeko beste programa txikiago bat erantsi zuen; non botere politikoa hartzea ezinbesteko puntu bezala ezartzen zen, mugimendua, bai praktikoki eta bai politikoki "iraultzaile" gisa definituz (hots, aldaketen bidez helburuak lortzeko bidea itxiz)[800]. Iraultza horren organo nagusiak "Langile Aliantzak" izan ziren, batez ere PSOEk eta UGTk zuzendutakoak, nahiz eta Alderdi Komunista ere sartu zen, baina betiere bigarren mailan eta matxinadaren zuzendaritza sozialistena izanik[801]. Anarkisten atxikimendua txikiagoa izan zen, eta Asturiasa mugatu zen, non paper garrantzitsua izan zuten, baina betiere bigarren mailakoa, mugimenduaren zuzendaritzan edo prestakuntzan ardurarik izan gabe[802]. Anarkismoa lehenengo langile-indarra zen tokietan ia ez zen matxinada-mugimendurik izan. Bestalde, EAEko militanteak, Euskal Herrian, grebara bildu ziren, baina horiek ere bigarren mailan. EAEko militanteak, alderdiak presentzia zuen tokietan soilik egin zuten grebarekin bat (kontuan hartu behar dugu EAE ez zela alderdi indartsua). Hala ere, euren parte-hartzeak ez zuen eragin politikorik izan, izan ere, askapen nazionalari erreferentzia egiten zion kontsignarik ez baitzen agertu.

Beste jokabide bat izan zen EAJrena eta ELArena. EAJk, hasiera batean esan zuen eurek mugimenduarekin ez zutela zerikusirik. Are gehiago, EAJko pertsona batzuek, adibidez, Jose Horn diputatuak esaterako, "legea eta ordena" ahalik lasterren berrezartzeko deia egin zuen Espainiako parlamentuan. EAJren *Euzkadi* egunkariak behin eta berriz esan zuen batzuk "ez parte hartzea" aurpegiratu digute eta beste batzuk "kolaboratzea" (…) guk ez dugu izan ez istiluetan ez errepresioan inolako paperik. Bizkaian eta Gipuzkoan indarra dugun tokietan ez da istilurik gertatu"[803]. Hala ere, Indalezio Prietok, esaterako, 1936ko otsailaren 29an, bere *El Liberal* egunkarian "abertzaletasunaren arloko pertsona batzuek, ez zuzendaritzakoek, parte hartu zuten" esan zuen. Antza denez, 1934ko irailaren 10ean, Jose Antonio Agirrek, gero lehendakari izango zenak, ezkerreko alderdi ezberdinekin bilera batean parte hartu zuen, eta bilera hartan, sozialistek, iraultzan parte hartzearen truke Estatutua berehala indarrean jartzea eskaini zieten[804]. ELAren kasuan, ELAren zuzendaritzak afiliatuei, mugimenduan ez zutela parterik hartuko esan zien. Halaber, "talkak saihestea" gomendatzen zien afiliatuei, eta "grebak indarra zuen tokietan, berori errespetatzea, baina betiere modu baketsuan". Hala ere, badirudi Gipuzkoako herri batzuetan, ELAko kideek gogotsu parte hartu zutela mugimenduan, adibidez, Tolosan, Zumarragan, Urretxun, Bergaran eta ikusiko dugun moduan, bata ere gure herrian, Beasainen. ELAkoen parte-hartze horrek zeresana sortu zuen beste alderdi batzuengan; adibidez komunistengan eta onerako, zeintzuk "EAJren zuzendarien jarrera bikoitza" deitoratzen zutelarik, "Alkartasunako kideen paper aktiboa" goretsi zuten[805]; karlistengan

[799] Asturiastik kanpo, lurralde horren mugakide ziren gune batzuetara ere zabaldu zen iraultza, adibidez, Leongo probintziaren iparraldeko meatzeen haranetara, edo Kantabriara. Espainiako Estatuko toki eta hiri askotan, Madrilen adibidez, greba orokorrak egin ziren, baina ez ziren matxinada-jitekoak izan, baketsuak baizik. Iraultzaren isolamendu hori azaltzeko, tokiko arrazoiak ere aurki daitezke: adibidez, anarkisten sindikatuak, CNTk, iraultza horretan izan zuen paper pasiboak, anarkistak nagusi ziren lurretan matxinada handirik ez izateko eragina izan zuen, baina baita 1934ko errepresioak ere.

[800] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 32-34. or.

[801] MARTIN EIZAGIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 84 eta 86. or.

[802] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 51. or.

[803] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 45-46. or.

[804] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 44. or.

[805] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 45. eta 153. or.; eta BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 339. or.

or.

aldiz, txarrerako, eta haiek "Alkartasunak, sozialistekin ahaidetasunean (...), Tolosan eta Urretxun adibidez, mugimendu iraultzailearekin bat egin zutela" deitoratu zuten[806]. Hala ere, ELAren parte-hartzea ez zela erabat osoa izan frogatzen du bere kideak beti bigarren mailan egon izanak eta zuzendaritzak lehen mailara pasatzeko asmorik inoiz erakutsi ez izanak; erakuslerik garbiena zera da: ELAren zuzendaritzak, Gipuzkoan, urriaren 11n, artean greba bukatu gabe zela, lanera itzultzeko deia egin izana[807]. Dario Anselen arabera, "zaila da greba horretan ELAk izan zuen papera guztiz argitzea"[808], eta "ELAko zenbat kidek parte hartu zuten jakitea"[809]. Anselen arabera, ELAren papera, hitz gutxitan defini daiteke eta neutraltasunezkoa edo gerrari ez izatekoa" izan zen[810]. 1984an, Matai Maidagan eta Sekundino Jauregi ELAko kide bizkaitarrek esan zuten bezala, "guk ez genuen mugimenduaren prestakuntzan zereginik izan, eta zoritxarrez diot, oso antolakuntza ona genuelako. Greba egin zen lantokietan, gu bazterrean utzi gintuzten grebalariekin bat egin genuen[811]". ELAk beregan errepresioa ere jasan zuen eta urriaren 6an Donostian, ELAko Gipuzkoako burua atxilotua izan zen eta egun horietan ELAko beste hainbat kide ere atxilotu zituzten eta beren sindikatu-egoitzak ere itxi egin zituzten. ELAren programa eta nahia izan zirenak zirelarik ere, Espainiako Gobernuak beste iraultzaileen moduan tratatu zituen. Beste alde batetik ere esan behar da, ELA, iraultza pasatu ondoren, bere oinarriko kideen parte-hartzea edo parte-hartzaile ELAkideen kopurua gutxiesten saiatu zela[812]. Hala ere, EAE eta ELAren parte-hartzea gora-behera, esan behar dugu, iraultza horretan, euskal nazio-askapenaren inguruko lelorik edo kontzepturik ez zela presente egon langileen aldarrikapenen artean, beraz, programaren inguruko eragina oso mugatua izan zuten.

Esan bezala, Asturiasen izan zen iraultzaren punturik beroena, hainbat faktore bildu baitziren Asturiasen iraultza han hasteko. Izan ere, berriz ere gogoratu beharra dago, iraultza hura ez zela mugimendu lokal bat izan, baizik eta Espainiako Estatu guztian zabaltzera zihoan matxinada. Adibidez, Madrilgo UGTren egoitzan, lurralde bakoitzeko kideei matxinadarako argibideak eman zizkieten[813]. Aurretik esan bezala, CNTk Asturiasen bai parte hartu zuen ekintza iraultzailean, horregatik han eratu zen lehen aldiz UHP (*Unión Hermanos Proletarios*, Langile Senideon Batasuna). Litekeena da han anarkistek indar guztiarekin parte hartu izatea eta hori da Asturiasen iraultzak aurrera egin zuela azaltzeko arrazoietako bat. Beste arrazoietako bat, Asturiasen jada 1934an giroa nahikoa "berotuta" egotea izan zitekeen, 1934an zehar sei greba orokor egin baitzituzten. Gainera, Asturias izan zen *CEDA*k Gobernuan sartzeko eskaera egin zueneko mitina egiteko erabili zuen tokia (Covadongan,

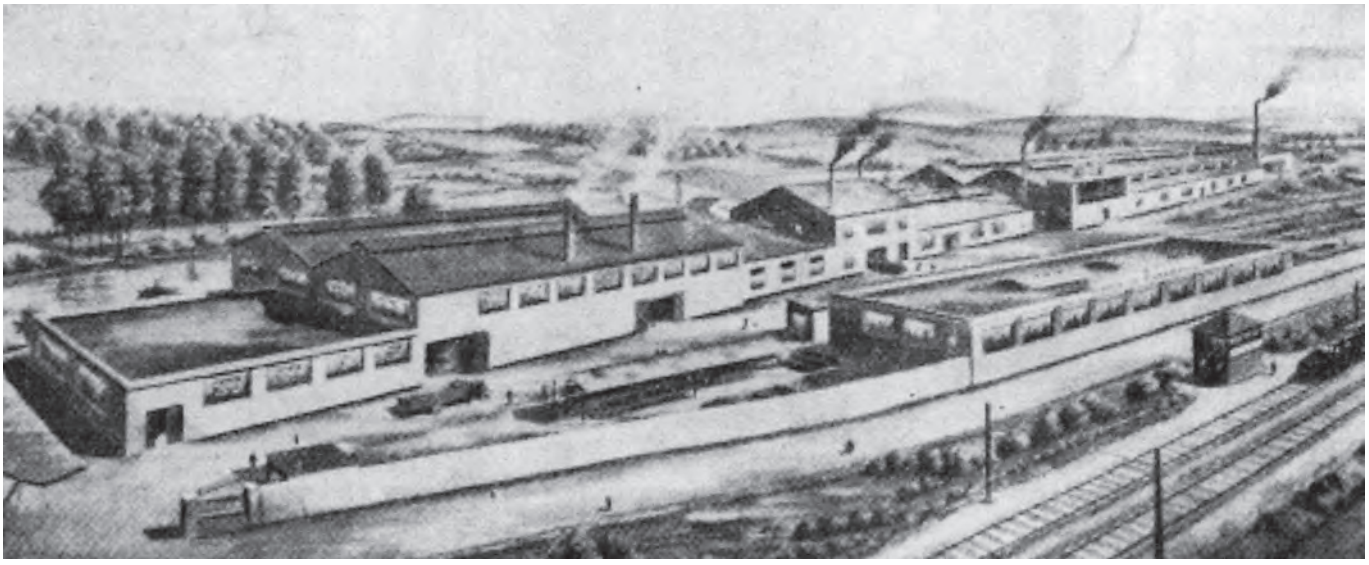

Bernedo-eneko lantegia. Elgoibartik etorri eta Viktor Bernedok lantegi hau eraiki zuen. Gaur egungo Bernedo-eneko aparkalekua eta Osasun Etxea dauden tokian zegoen. 1967-08-19an itxi zen. (Argazkia: JZG, 87. or.)

[806] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 44. or.

[807] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 339. or.

[808] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, 222. or.

[809] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, 226. or.

[810] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, 225. or.

[811] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general. Intxorta 1937* Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 51. or. Adierazpenok, 1984an GITE-IPES taldeak Bilbon Urriko Iraultza haren 50. urteurrena ospatzeko antolatutako jardunaldi batzuetan egin zituzten.

[812] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, 227-229. or.

[813] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 35. or.

Emilio Hunolten lantegia 1947an, egungo J. M. Iturriotz kaleko 14 eta 16 etxeak dauden tokian. 1977an Senperera joan zen eta handik ere desagertua da.
(Argazkia: JZG, 87. or.)

1934ko irailaren 9an), eta hura, Asturiasko langileek probokazio gisa ikusi zuten. Beste faktore bat, Asturiasko langileen entrenamendu-maila izan zen, sozialisten, komunisten eta anarkisten artean, oso ondo entrenatutako hiruzpalau mila langile zituzten. Hots, iraultza garaipenera eraman zezaketen tokiko indar praktikoak (prestakuntza militarra eta antolakuntza) eta politikoak (langile-klasearen batasuna) Asturiasen bildu ziren (gero praktikan hiru indarren arteko batasun-falta, sozialisten, komunisten eta anarkisten artekoa, izan zen 1934ko Urriko Iraultzaren porroterako arrazoi nagusia)[814]. Hala ere, ikusiko dugun bezala, armadaren kuartelik handienak ez hartzeak, mugimendua Asturiasen bertan isolatu eta ito zuen, Espainiako beste herrialdeetara zabaltzea ezinezko eginez.

Dena dela, iraultza bera, hasiera batean gaizki hasi zen, Indalezio Prieto zuzendari sozialistak enkargatutako armez kargatutako "*Turquesa*" itsasontzia San Esteban de Pravia herri asturiarrean deskargatzera zihoala poliziak atzeman baitzuen. Prieto, bertan zegoelarik, doi-doi libratu zen atxilotua izatetik[815]. Dena dela, Asturiasko langileek armak lortu zituzten, bai bertako arma-fabriketatik lapurtuz eta baita Eibarko fabriketatik eskuratu zituztelako ere[816].

Asturiasen, beste tokietan bezala, iraultza urriaren 5ean hasi zen, bi meatze-eskualdeetan (Nalón eta Caudal). Lehen orduetan Guardia Zibilaren 23 kuartel hartu zituzten eta hurrengo egunetan gehiago. Hala, iraultzaileek militarki eskualdea euren esku izatea lortu zuten. Oviedon, gaizki-ulertu batzuk medio, iraultza ez zen egun berdinean hasi eta bertako militarrei erantzuteko denbora eman zien. Hala ere, meatzariak, hurrengo egunean, urriaren 6an sartu ziren Oviedon, Ramon Gonzalez Peña buruzagiaren agindupean. Urriaren 6 eta 7aren artean hiri osoa hartu bazuten ere, ez zuten izan kuartel militarrak hartzeko denborarik, beraz, kuartelak setiatuta geratu ziren baina iraultzaileek ez zuten inolako aukerarik izan kuartel haiek hartzeko. Gijonen, aldiz, iraultza baketsua izan zen, iraultzaileek ez baitzituzten nahikoa arma Estatuaren indar armatuei aurre egiteko. 7an, armadaren itsasontzi bat iritsi zen Gijonera, Asturiasko iraultza zanpatzeko asmoz baina bertako iraultzaileek erresistentzia antolatu zuten. Pixkanaka-pixkanaka Asturias osora zabaldu zen iraultza.

Espainiako Gobernuak, errepresioa berehala hasi zuen. Errepresioaren buru, Frantzisko Franco (geroago diktadore izango zena) eta Manuel Goded jeneralak ibili ziren, bi urte geroago Errepublikaren aurkako altxamendu militarra hasiko zutenetako

[814] MARTIN EIZAGIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE.* Templando el Acero. Iruñea, 2012, 87. or.

[815] Itsasontzia eta armak ordaintzeko dirua Horazio Etxebarrieta Bilboko enpresari errepublikanoak jarri zuen. GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 34-35. or.

[816] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 35. or.

or.

bi. Beste alde batetik, erabili zituzten tropa militar gehienak marokoar erregularrak izan ziren, Gobernuak ez baitzuen nahi Armadaren barruan ere liskarra sortzerik. Tropa haiek eta euren buru Joan Yagüe jenerala[817], aipatu bezala Gijonen sartu ziren urriaren 7an eta urriaren 10erako jada Gijongo erresistentzia garaitu egin zuten. Mendebaldetik Lopez Ochoa jenerala sartu zen, Oviedo ondoan zegoen Trubia herriko arma-fabrika okupatuz. Ekialdetik, Solchaga jeneralak (honek ere 1936ko uztaileko altxamendu militarrean parte hartu zuen) Langreoraino eraman zituen bere tropak, Nalon meatze-eskualdearen hiriburua okupatuz. Oviedon, Asturiasko Batzorde Iraultzaileak, urriaren 11n, hiria okupatuta zegoela ikusita, erretiratzeko agindua eman zuen, nahiz eta hiriaren aldirietan eta langile-auzoetan erresistentziak urriaren 13ra arte jarraitu. Egun horretan hiria armadak okupatua izan zen. Urriaren 15ean, hegoaldetik, Leondik sartu ziren tropak, Balmes jenerala buru zela eta Caudal meatze-eskualdeko Mieres herrira sartzear jarri ziren. Hori zela-eta, Asturiasko Batzorde Iraultzaileak errenditzeko asmoa erakutsi zuen eta Belarmino Tomas buruzagi sozialistaren eta Lopez Ochoa jeneralaren arteko negoziazio batzuen bidez gauzatu zen errenditze hori (Lopez Ochoaren negoziazioa, ordea, beste jeneral batzuek, adibidez Francok edo Yagüek ez zuten onartu). Azken erresistentzia-guneek urriaren 18a arte iraun zuten.

Boterea izan zuten guneetan, iraultzaileek, tokiko Batzorde Iraultzaileak antolatuz, Estatu sozialistaren antzeko zerbait jarri zuten indarrean. Hala ere, "antzeko" hitza azpimarratu behar dugu, ez baitzen eredu bateraturik izan. Praktikan, koordinazio bakarra, militarra izan zen. Iraultzaileek boterea zuten tokirik gehienetan, batez ere tropa iraultzaileentzako hornikuntza eta funtzionamendu zibila (erietxeak edo gaixo eta zaurituentzako arreta, janari-banaketa) segurtatzea lehenetsi zuten. Iraultzaileek, hori bai, Oviedoko Espainiako Bankua asaltatu zuten, bertako gordailuak iraultzaren beharretarako erabiltzeko. Ekintza hori oso adierazgarria izan zen, bai sinbolikoki zein politikoki, ordena zaharra desjabetzea esan nahi zuelako. Nazionalizatu edo konfiskatutako jabetzen kopurua edo mota ere, aldakorra izan zen toki batetik bestera.

Oro har, halako iraultza batek bortizkeria handia ekartzen du eta Asturiaskoa horretan ez zen salbuespena izan. Hala ere, esan beharra dago, mugimendu iraultzailearen zuzendaritzak ez zuela bortizkeriarako deirik egin, baizik eta iraultzaren oinarrian zeuden elementu batzuen ekimenez gertatutako oldarraldiak izan zirela. Iraultzaren alde gainezka egindako elementu horien aldetik errepresio-gertakizun gogorrak ere izan ziren, batez ere kleroaren kontra, oso ezaguna izan zen 34 apaiz eta kleroko kide hil izana. Baina gertakizun hori Espainiako Gobernuaren edota eskuinaren aldeko prentsak oso entzutetsu egin bazuen ere, harrigarria izan arren, gisa horretako jokabideak ez ziren izan iraultzaren orokortasuna ordezkatu zutenak, izan ere, kasurik gehienetan, iraultzaren ordenako indarrek, guardia gorriek, gehiegikeriak ekidin edota gertatuz gero zigortu ere egin baitzituzten. Iraultzak atxilotutakoei emandako tratua oro har, ona izan zen. Guardia gorriek, lapurretak, gehiegikeriak eta neurrigabeko bortizkeria heriotzaz zigortuko zutenaren deia ere egin zuten.

Hala ere, konparatuz, Espainiako Gobernuaren errepresioa askoz ere gogorragoa izan zen. Historiagile gehienen arabera, 1.100 eta 1.500 langile artean hil zituzten[818], iraultzaileek 50 bat zibil eta 300 bat militar edo polizia hil zituzten. Espainiako Estatu osoan, 30.000 eta 40.000 pertsona artean kartzelatuak izan ziren (gai hau hain garrantzitsua izan zen, ezen 1936n Herri Fronteak (*Frente Popular*) hauteskunde-kanpainan, amnistia, aldarrikapen nagusietako bat izan zuela). Franco eta Yagüe jeneralen mendeko tropek erabateko tratu txarrak, torturak, bortxaketak, umiliazioak eta abarrak egin zituzten populazioaren artean (Espainiako Parlamentuaren ikerketa-batzorde batek tortura horien izantza frogatu zuen). Garai hartan, langile-mugimenduak Eduardo Lopez Ochoa jenerala jo zuen errepresioaren arduradun nagusitzat eta triskantza-egile nabarmentzat, baina gaur egun, badakigu Lopez Ochoaren jarrera beste jeneralena baino neurtuagoa izan zela.

Euskal Herrian, halako zenbakietara iritsi ez bazen eren, talka gogorrak izan ziren. Istilurik larrienak Bizkaian gertatu ziren. Bizkaian 5etik 17ra iraun zuten istiluek eta 24 pertsonaren heriotza eta 1.000tik gora atxilotzea ekarri zuten[819]. Geografikoki, Nerbioi ingurua izan zen Bizkaiko matxinadaren mapa, batez ere Meatze-aldea. Bizkaiko Iparraldean eta Ekialdean, Gernikan, Bermeon, Ondarroan eta Durangon mobilizazio batzuk izan ziren, baina ez matxinada-izaerakoak[820]. Grebak Euskal Herriaren barruan Bizkaian indar handiena izateko arrazoia, ziurrenik, bi mugimendu antolatzaileek, sozialistek eta komunistek han Hego Euskal Herriko beste ezein lurraldetan baino indar handiagoa zutelako izan zen. Alderdi Sozialistak 3.000 kide zituen Bizkaian, eta UGTk 30.000 baino gehiago (horietatik 8.000 baino gehiago metalurgiakoak), eta herrialdeko

[817] 1936ko gudan Extremadura aldean itzelezko sarraskiak egin zituen.

[818] Batzuek 3.000ra igotzen dute zifra hori: MARTIN EIZAGIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 88. or.

[819] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 48. or.

[820] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 47-48. or.

sindikaturik handiena zen[821]. Konparatuz, Gipuzkoan, sozialistek 600-700 bat kide zituzten, eta UGTk 8.000 bat kide (1934rako ELAk Gipuzkoan UGTri aurrea hartua zion)[822]. Araban eta Nafarroan, langile-mugimenduen presentzia are txikiagoa zen.

Hala ere, Hego Euskal Herrian, matxinada oso gaizki prestatu zuten. Alde batetik, agian sozialistek eurek iraultza antolatu zutelako (agian iraultzak arrakasta izan balu gero onura guztiak berek irabazteko) eta ardura guztiak berek hartu zituztelako. Lehenago aipatua dugu CNTrekin komunikazioa hautsia zela, eta ELA ere ez zela ezertarako kontuan hartu[823]. Kasu horietan, sindikatu horiek euren arrazoi ideologiko propioak izan zitzaketen matxinadarekin bat ez egiteko, baina matxinadaren alde egon zitezkeenak ere, hots, Alderdi Komunista adibidez, ez ziren garaiz deituak izan. Sebastian Zapirain komunista donostiarrak aipatu zuenez, "PSOEk eta UGTk mugimendua beren kontu antolatu zuten. Ez komunistei, ez CNTkoei, ez nekazariei ez zieten berririk eman. Alderdi komunista filtrazioen bidez enteratu zen (…) eta hankasartzea zela ondorioztatu zuen, oso gaizki antolatuta zegoelako. PSOEk, gauzak hala zeudela eta joan edo ez erabakitzeko esan zigun. (…) Alderdi komunistak, kritika ororen gainetik parte hartzea erabaki zuen, faxismoari aurre egiteko behar gorena zela-eta"[824]. Horren harira, sozialisten eta komunisten arteko komunikazio eskasaz ohartarazteko beste faktore bat badugu, alegia, bi alderdien arteko koordinazio-organo bezala aritu behar izan zuten Langile Aliantzak, matxinada hasi ondoren hasi ziren antolatzen[825]. Eta azkenik, armen gabezia izan zuten. Euskal Herrian bertan, greba luzea egin arren, Meatze-aldean izan ezik (eta Gipuzkoan Eibarren eta Arrasaten egun batez edo ordu batzuez), egoeraren kontrol eraginkorrik ez zuten lortu; greba hori matxinada pizteko izan zen arren.

Bizkaian, lehen mugimenduak, urriaren 4ko gauean hasi ziren. Antza denez, Madrilgo PSOEren oniritzia zuten, aurreko egunean, Bizkaiko komunistek ekintza-batasuna proposatu zietelarik, sozialisten erantzuna "Madriletik oniritzia jaso arte ez gara mugituko" izan baitzen[826]. Horrek ez zuen esan nahi aurretik nolabaiteko prestakuntzarik izan ez zenik, 1934an zehar izan ziren halako iraultza-prestakuntza batzuk, Gazteria Sozialistakoek baserri-guneetan entrenamenduak eta abar egin zituzten. Maiatzerako prest zegoen Batzorde Iraultzailea Paulino Gomez buru zela[827]. Urriaren 5ean Bilboalde osoa isolatua zen eta Bilbon bertan tiroketak izan ziren. Saltoki guztiak itxi egin ziren eta prentsa ez zen atera. Guardia Zibilak auto pribatuak konfiskatu zituen. Egun berean, Gallartan eta Muskizen iraultzaileak meatzeen kontrolaren jabe egin ziren. Muskizen, urriaren 8a arte jaun eta jabe izan ziren, eta Gallartan 9a arte. Abanto-Zierbenako Putxeta meatze-auzoan, Espainiako Gobernuaren indarrak ez ziren sartu urriaren 14a arte, eta Arboledan (Trapagaran), urriaren 17a arte. Herri horiek bonbardatuak ere izan ziren[828].

Hiriburuari dagokionez, grebak egun batzuez osoa izaten jarraitu zuen. Urriaren 6an Guda-egoera aldarrikatu zen. 7an tiroketa berrietan, indar publikoek zibil batzuk hil zituzten. 8an hasi ziren denda eta saltoki batzuk zabaltzen. Prentsa urriaren 9an hasi zen ateratzen, nahiz eta artean autoen zirkulazioa debekatuta zegoen. Egun horretan sindikatu katolikoetako langileak lanera itzultzen hasi ziren eta tiroketa berriak izan ziren. Hala ere, hurrengo egunetan langile gehiago sartu ziren lanera, urriaren 12an sindikatuek lanera itzultzeko kontsigna eman baitzuten. Prentsarik gehiena, urriaren 11n jardunean ari zen. Urriaren 13tik aurrera, Bilboaldean egoera lasai zegoen eta aipatu bezala, Meatze-aldean geratzen ziren erresistentzia-gune bakarrak, bonbardatuak izan ziren[829]. Errepresioa handia izan zen, urriaren bukaerarako 1.000 bizkaitar preso ziren. Errepresioan Bizkaiko goi-mailako klaseek ere parte hartu zuten, bai "diru-bilketa" eginez (urriaren 16rako 107.830 pezeta bildu zituzten) eta baita errepresio-indarren aldeko omenaldi publikoak eginez ere, adibidez, urriaren 16an bertan egin zen desfile militarra[830].

---

821 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 50-51. or.

822 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 145. or.

823 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 74. or.

824 JIMENEZ DE ABERASTURI, Joan Karlos: "Protagonistas de la Historia Vasca 1923-1950: Sebastian Zapirain". Eusko Ikaskuntzaren *Cuadernos de Sección de Historia y Geografia* aldizkaria, Donostia, 1984, 140 or.; in GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 67. eta 151 or.

825 Alderdi Komunistak, Alderdi Sozialistak halako matxinada bat prestakuntzarik gabe hastea gogor kritikatu zuen, baina parte hartzeko beharra ikusi zuen "langileek bestelako jarrerarik ulertuko ez zutelako": MARTIN EIZAGIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 86. or.

826 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 53. or.

827 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 48-49. or.

828 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 67. eta 76-78 or.

829 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 67. eta 55-67 or.

830 GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 67. eta 66-67 or.

or.

Gipuzkoako matxinadan, mapa geografikoa eginez, erreferentzia Debarroa izan zela esan behar dugu, iraultzaileak boterea lortzeko hurbilen egon ziren tokia izan baitzen. Eraikin ofizialak hartzeko enfrentamendu armatu zuzenak izan ziren eta are boterea kudeatzeko gai izan ziren garai batez. Hala ere, kronologiari begiratuz, erreferentzia Donostia da, bertan grebak urriaren 5etik 12ra iraun baitzuen.

Gipuzkoan, iraultzaileak, batez ere sozialisten ingurukoak, 1934 hasieratik hartarako prestatzen ari ziren. Donostiako zinegotzi zen Gillermo Torrijosek paper garrantzitsua izan zuen Gipuzkoako matxinadaren prestakuntzan (nahiz eta, iraultza garaitua izan ondoren, iraultzaileen aurka egin zen Guda-kontseiluetako batean, buru izatea Endrike De Francisco tolosarrari egotzi zion). Urtarrilean bertan, Gipuzkoako Gazteria Sozialistara, "Alderdi Sozialistarekin elkarlanean arituko den mugimendu iraultzailea pizteko batzorde bat izendatzeko" enkargua iritsi zen[831]. Ordutik aurrera, gazte sozialistak armatzen hasi ziren, Artemio Etxeberribar eta Anjel Jimenez buru zituztela. 1934ko ekainean, Hernani aldeko Adarrako gainean, erakustaldia egin zuten, Lasarteko Gazte Sozialistetako kide (eta gero, Francoren diktadura garaian, gerrilla komunistako kide) Viktorio Bikuñaren arabera, 2.500 gazte sozialista gipuzkoar bildu ziren bertan[832]. Alderdi Komunista ere antolatzen aritu zen, MAOC (*Milicias Antifascistas Obreras y Campesinas*; Langile eta Baserritarren Milizia Antifaxistak) talde armatua antolatuz. MAOCen buru, 1930ean Jacan altxatu zen Fermin Galan martiri errepublikanoaren anaia, eta gero, 1936ko gudan, Eusko Gudarosteko teniente izan zen Frantzisko Galan izan zen eta berak zuzentzen omen zituen Hernani aldeko Adarra eta Igeldoko Mendizorrotz mendietan egiten ziren entrenamenduak (beraz, pentsa genezake Adarrako ekaineko desfile-ekitaldi sozialistan gazte komunista batzuek ere parte hartu zutela)[833]. Hala ere, askotan aipatzen denaren kontra, Jesus Larrañaga goierritarra, komunista gipuzkoarren burua, ez zen iraultza horretan zehar Gipuzkoako komunisten arduradun gisa ibili, Sebastian Zapirain donostiarrak Jose Antonio Egidori kontatu zionaren arabera. Zapirainek gehitzen du berak ez duela uste Bizkaian ere ibili zenik. Egidoren arabera, Ipar Euskal Herrian eta Frantziako Estatuan egon zen, Bokalen mitin batean parte hartu baitzuen eta Parisen bileraren batean ere parte hartu zuen. Larrañaga ez zen iraultzarekiko harremana galduta egon, izan ere, behin iraultzak porrot eginda, Lapurditik lagundu baitzien langileei estatu-muga pasatzen, baina ez zen ekintzaren aurrez aurreko frontean ibili[834]. Kontrako bertsioa ematen dute Larrañagaren ondorengoek, bere alaba Rosa Larrañagak eta iloba Miren Atxagak: "ziurrenik, Jesus Larrañaga greba horren arduradun izan zen, momentu horietan denean sartua zegoen-eta"[835].

Kontuan izan behar dugu baita ere, 1934an langile-gatazken kopurua gorantz joan zela Gipuzkoan. Lehen aipatu dugu hori eskuineko Gobernu bat indarrean jartzeagatik izan zitekeela, 1931-1933an ildo moderatu samarra hartu zuten-eta sindikatu sozialistek, baina 1934an jada, ildo horri atxikitzeko beharrik ez zuten. 26 greba egin ziren Gipuzkoan 1934an, aldiz, 1931-1933 epean 41 egin ziren[836]. Beste alde batetik, 1934ko irailean Donostian bi hilketa egin ziren: Manuel Carrion Danborenea tabernari falangista hil zuten ezkertiarrek irailaren 9an, eta falangistek aldiz, hurrengo egunean, Migel Casaus Ezker Errepublikanoko goi-kargua[837].

Donostian, esan bezala, urriaren 5ean izan zen grebak urriaren 12a arte iraun zuen. Lehen unetik talka gogorrak izan ziren poliziarekin hiri barnean zehar. Asteko merkatua itxi egin zuten, prentsa ateratzea galarazi eta tranbiak eta trenak geldiarazi. Estatu-mugarako, gobernadoreak, guda-egoera aldarrikatu zuen eta tropak kalera atera ziren, tranbiak martxan jar zitezen eta eraikin publikoak Estatuaren esku gera zitezen bermatzeko; hala, hurrengo egunean, herrialdeko agintaritza Leon Carrasco Amelibia gobernadorearen esku utzi zuen Gobernuak. Urriaren 6an beste tiroketa batzuk gertatu ziren, batez ere, alde zaharrean[838]. Egun horietan, Donostian, bi hildako izan ziren: Jose Berra kale-garbitzailea eta Antonio Castroviejo gaztea, iraultzarekin zer ikusirik ez zuena, polizia-indarrek tirokatuta[839]. Horiei gehitu beharra dago iraultza hasi baino egun bat lehenago,

---

[831] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 67. eta 146 or.

[832] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 67. eta 148 or.

[833] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 65-66. or.

[834] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 68-70. or.

[835] Rosa Larrañaga Agarristari eta Miren Atxaga Larrañagari egindako elkarrizketa. Gasteizen, 2015-05-26an.

[836] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 99. or.

[837] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 24. or.

[838] JIMENEZ DE ABERASTURI, Joan Karlos "Protagonistas de la Historia Vasca 1923-1950: Sebastian Zapirain". Eusko Ikaskuntzaren *Cuadernos de Sección de Historia y Geografía* aldizkaria, Donostia, 1984, 138 or.

[839] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: Octubre del 1934 en *Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 159-160. or.

prestatzen ari zen bonba eskuetan lehertuta hil zen Eusebio Gonzalez sozialista[840]. Beraz, Donostian, grebak ez zuen lortu inolako botere-arlorik eskuratzerik, nahiz eta grebak urriaren 12a arte iraun.

Baina, esan bezala, Eibarren eta Arrasaten izan ziren iraultzek izan zituzten nolabaiteko kontrola eskuratzeko aukerarik handienak, eta errepresioa ere, bi toki horietan nabarmendu zen gero. Eibarren, goizean goiz hasi ziren tiroketak, goizeko 4:30ean izan zen tiroketa bat eta 5etarako iraultzaileek Eibarko postu nagusiak (armategi bat, udaletxea eta geltokia) hartuak zituzten. Lehen aurrez aurrekoak 6,30ak aldera bukatu ondoren, iraultzaileek herri osoa kontrolatu zuten, Guardia Zibilaren kuartela izan ezik. Arrasaten, abisua Eibartik etorri ostean, goizeko hirurak aldean iraultzaileak herria hartzen hasi ziren, baina horretarako aurretik gauzainak, mikeleteak eta zaindariak desarmatu egin zituzten. *Unión Cerrajera*, Arrasateko fabrika (Gipuzkoako bigarren handiena, CAFen hurrena) hartu zuten eta bertan arma batzuk eskuratu zituzten[841]. Geroago geltokia ere hartu zuten eta haren ondoren herriaren irteeretan zaintza-taldeak jarri zituzten. Hala bada, bai Eibar zein Arrasate, iraultzaileen esku gelditu ziren. Eibarren lehen orduetan, bi iraultzaile Pedro Gerrikabeitia eta Sebastian Landa hil ziren tiroketetan. Beste alde batetik, Eibarko enpresari eta Zirkulu Tradizionalistako buru zen Karlos Larrañaga ere hil egin zuten, baina ez dago argi iraultzarekin lotuta ala ika-mika pertsonalen inguruan gertatu zen[842]. Egun osoan zehar beste lau pertsona hil ziren Eibarren, hiru iraultzaile eta polizia-indarretako kide bat[843]. Hala ere, Eibarren iraultzaileek, Bizkaitik ekarritako Espainiako Gobernuaren errefortzuak aldi batez herritik kanpo mantentzea lortu zuten arren, indar txikia zutenez gero eta Gipuzkoako beste tokietan iraultza lehertu ez zenez, ordu biak aldera, Toribio Etxebarria buru zutela, langileek amore eman zuten (une horretan iraultzaileek Armagin Eskola soilik zuten kontrolpean)[844].

Arrasaten, ordea, langileek Errepublika Sozialista aldarrikatzeko beste indar bat izan zuten. Janarien banaketa Herriko Etxetik antolatu zuten eta dirua ordezkatzeko ordain-txartelak ere jaulki zituzten. Atxiloketak ere egin zituzten, Union Cerrajerako enpresariak eta baita orduko Arrasateko alkatea ere, Lerrouxen alderdikoa. Espainiako Gobernuaren indarrak arratsaldeko seiak aldera sartu ziren Arrasaten eta tiroketa batzuk ere izan ziren. Azkenean, hurrengo eguneko goizaldean herria hartua izan zen. Beraz, Gipuzkoako matxinada-gune biak itzaliak izan ziren[845] eta bakoitzean ehunka atxilotu izan ziren. Arrasaten lau pertsona hil ziren gertaera horietan zehar: iraultza hasi eta berehala langileek Eujenio Edurra langile karlista hil zuten lanera zihoala (greba ez errespetatzeagatik) eta hilaren 6an errepresio-indarrek Sekundino Bitoria gauzain iraultzailea hil zuten. Bestetik, hilaren 5ean, iraultzaileek, Armada herrian sartzera zihoala entzun zutenean, preso hartu zituztenetako bi, biak Union Cerrajerako enpresariak, Martzelino Oreja Administrazio Kontseiluko lehendakaria eta Dagoberto Rezusta gerentea exekutatu egin zituzten[846].

Probintziako beste toki batzuetan ere izan ziren bortizkeria-kasuak. Tolosan, sei eguneko greba egin zen, sozialisten zein jeltzaleen erabateko parte-hartzearekin. Hiru zaurituta gertatu ziren eta Julian Rouge 18 urteko gaztea, iraultzaren aldekoa, hilik gertatu zen (urriaren 12an bala batek jota hil zen) eta 45 pertsona atxilotu zituzten. Horrez gain, azaroan, iraultzaren testuinguruan eta hilean ez, baina haren arrazoiak tarteko, pertsona bat hil zen eta hilketak iraultzaren gertaerekin lotura izan zuen[847]. Askoz gogorragoa izan zen Pasaian gertatu zena. Pasaian, urriaren 6an, iraultzaren matxinada-guneak itzalita zeudenean, errepresio-indarrek arrantzaleen manifestazio baten aurka tiro egin zuten eta sei grebalari hil zituzten. 1931ko egun beltzak itzuli ziren Pasaiara eta beste egun beltz bat bizitu zuen Pasaiako langile-klaseak. Greba Gipuzkoa osoan egin zen arren, beste tokietan ez zen halako tragediarik geratu. Hernanin, bai urriaren 5ean eta baita 6an ere, tiroketak izan ziren eta zauritu batzuek ere izan

---

[840] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 333. or. Joan Ramon Garai Bengoa, Jesus Gutierrez Arosa eta Josu Chueca Inchustaren lanean agertzen da, urria igaro eta bi hilabetera, abenduaren 21ean, Pilar Gomez gaztea hil zela. Polizia-indarrek errua "legez kanpoko esku-orriak banatzen ibiltzea zela" (hau da, urriko iraultzan parte hartu zuten alderdienak noski) esan zuten eta halakoak banatzen zebiltzanak edo saltzen zituzten saltokien jabeak zigortu egingo zituztela ohartarazi zuten. Hala ere, ez zuten esan nork hil zuen gaztea edo banatzaileek armak nolatan izan zitzaketen. Urriko Iraultzaren aurkako errepresioaren ostean, beraz, hiru egile horien arabera, litekeena da polizia eskuorri klandestinoen salmenta edo banaketa zigortzen saiatzen ari zela, gazte hura tiro batek jo eta hil izana. GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 164. or.

[841] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 170. or.

[842] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 334. or.

[843] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 168. or.

[844] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 335. or.

[845] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 172-173. or.

[846] Martzelino Oreja, enpresaria izateaz gain, diputatu karlista ere bazen. Langileek oso gorrotatua zen, aurreko lan-gatazketan erakutsitako jarrera handinahi eta harroputzagatik eta langileak iraintzeraino ere iritsi zen. Dagoberto Rezusta zentro-eskuineko errepublikanoa zen, Gobernuko buru zen Alejandro Lerroux buru zuen Alderdi Erradikalekoa, eta gainera, Gipuzkoako Aldundiko Gestorako kide zen.

[847] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 195. or.

or.

ziren, baina hildakorik ez zen izan (nahiz eta pertsona asko atxilotu eta herritar asko ihes egitera beharturik gertatu). Bergaran eta Errenterian, urriaren 5etik 12rako grebak iraun zuen, Donostian bezala, baina batere istilurik gabe. Urriaren 11 eta 12 artean, greba itzaliz joan zen. 11n ELAk lanera itzultzeko deia egin zuen. Egun horretan tranbiak funtzionatzen hasi ziren, eta hurrengo egunean, prentsa kalera ateratzen hasi zen. Oro har, Gipuzkoan, iraultzaren eta errepresioaren ondorioz, 24 pertsona hil ziren eta milatik gora atxilotu[848], tartean Gillermo Torrijos eta Sergio Etxeberria Donostiako zinegotzi sozialistak, Toribio Etxebarria Eibarko zuzendari sozialista eta euskal idazlea eta Rikardo Urondo komunista Hego Euskal Herrian guztira, 52 pertsona hil ziren eta 133 zauritu[849].

Gure herrian ere, Beasainen, istiluak izan ziren. Lehen aipatu dugu Beasain berez herri lasaia izan zela langile-gatazkei zegokienean Errepublika-garaian zehar, hala ere, 1934ko urrikoa salbuespena izan zela esan daiteke. Beasainen, beste tokietan bezala, Alderdi Sozialistak izan zuen mugimenduaren ekimena, nahiz eta bertan ELAk ere parte hartu (CNTren parte-hartzea txikiagoa izan zen, eta komunistak ez zeuden antolatuta Beasainen). Beasainen, ondoren egindako epaiketan Beasaingo Elkarte Sozialistako buru Antonio Menaza Bermudezek egindako epaiketa-adierazpenaren arabera, Tolosako Elkarte Sozialistako kideek pasatu zuten abisua Beasaina eta autoz etorri ziren. Segituan, Menaza bera, eta Beasaingo EAJko kide ezagun bat, Alfontso Ibaibarriaga edo Jose Ibarbia, CAFeko zuzendari Antonio Sierrarengana joan ziren greba aldarrikatuta zegoela eta fabrika itxi egin behar zuela esanez[850]. Horri buruz, esan beharra dago 1935eko uztailaren 26an egindako epaiketan, CNTko Frantzisko Ruizen abokatu zen Cuartero kapitainak hau esan zuela: bere defendatua, Ruiz, eta bere kideak, CAFeko zuzendariarengana "langileentzako hobekuntza batzuk eginez gero arriskuak saihestu zitezkeela iradokitzera" joan zirela[851]; beraz, funtsean, xehetasun horrek, grebak izaera baketsua izan zuela pentsarazten digu. Epaiketan halaber, (*El Pueblo Vasco* egunkariaren arabera), "defentsak", greba, "langile-sindikatu guztien hausnarketa baten ondorio" izan zela dio, beraz, ez zela mehatxurik izan[852]. Aldi berean, UGTko kideek beste langileei greba egiteko esaten zieten. Beraz, Alderdi Sozialistaren inplikazioa oso argi dugu Beasainen. ELAri dagokionez, herrian buru zen Konstantino Maizek epailearen aurrean esan zuen sozialistek esan ziotela grebarekin bat egiteko, baina berak Gipuzkoako zuzendaritzaren baimena behar zuela esan zuen "telefonoz ordu bete itxaroten egon ostean, bat egitea erabaki genuen, langileen arteko talkarik izan ez zedin". Gauean, Bernabe Aierdik bat egiteko erabakia komunikatu zuen, jada Beasain greban zegoenean. Konstantino Maizek, adierazpen horietan esan zuen CNTko ordezkari Frantzisko Ruizek ere grebarekin bat egiteko agindua eman zuela UGTkoekin eta ELAkoekin batera; baina epaiketan, CNTko Anjel Galarretak esan zuen, berak, CNTko afiliatu gisa ez zuela izan batere parte-hartzerik greban eta hura "Alderdi Sozialistak gidatutako mugimendua izan zela"[853].

Oro har, Beasaingo iraultzaileak, Gipuzkoakoak bezala, oso gaizki armatuta zeuden. Beasaingo anarkistek ere pistolak zeramatzaten, hain zuzen, Galarretak berak, Basilio Pascualek eta Frantzisko Oronozek. Jakin dugunaren arabera, armak bazituzten eta atxilotua izan ondoren, polizia-indarrek Tiburtzio Lopez kartzelatik Beasaina ekarri zuten errekan gordeta zituzten armak ateratzera[854]. 1935eko uztailaren 26an Beasaingo iraultzaileen aurka egin zen epaiketan, Davila fiskalak, armak udan biltzeaz eta "iraultza hasi baino egun bat lehenago banatzeaz" (hots, 1934ko urriaren 4an) salatu zituen iraultzaileak[855]. Hala ere, arma batzuk izateak ez du esan nahi behar adina armatuta zeudenik, izan ere, Beasaingo sozialistak eta jeltzale batzuk Ataungo harrobira joan baitziren (Rufino Sarasola, Frantzisko Zabaleta, Agapito Noriega, Fidel Areta eta Jose Ibarbia ELAko Gipuzkoako burua) handik dinamita lapurtzera. Sozialistek telefonoen eta trenbideko kableak ere moztu zituzten herria isolatzeko (Anjel Galarretaren arabera, Rafael Polo, Joan Lopez, Frantzisko Hernandez, Laureano Rodriguez, Tiburtzio Lopez, Anjel Galarreta bera eta "Rodriguez karamelu-saltzailea"[856] izan ziren). Hala ere, beste herrietan gertatu zen bezala, Beasainen ez dugu

---

[848] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 145. or.

[849] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 255-256. or.

[850] Joan Ramon Garai, Jesus Gutierrez eta Josu Chuecaren arabera, Alfontso Ibaibarriaga izan zen jeltzale hori. GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 187. or. Hala ere, Miren Barandiaranen arabera, Alfontso Ibaibarriagak ez zuen izan parte-hartze handirik greba hartan, Gurutzepe antzezlana ikustetik zetorrela atxilotu zutela baitio. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 86-87 or. Gainera, Alfontso Ibaibarriaga ez zen epaitua izan, eta ez zen CAFeko langilea ere, Bernedo-enean egiten baitzuen lan. Ziurrenik, Ibaibarriaga ez baizik eta Jose Ibarbia ELAko arduradun beasaindarra izan zitekeen ordezkaritza horretan parte hartu zuena.

[851] *El Día,* 1935-07-27koa.

[852] *El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa.

[853] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 187-188. or.

[854] Datu hori Tiburtzio Lopezen iloba Migel Anjel Ruiz de Gauna Lopezek eman digu.

[855] *La Voz de Guipúzcoa,* 1935-07-27koa; eta *El Diario Vasco,* 1937-07-27koa. *El Pueblo Vasco*k, fiskalak "armak mugimendu iraultzailea hasi baino lehenago banatu zituzten" esan zuela dio, baina datarik eman gabe (*El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa).

[856] Hori ziurrenik, Isidoro Rodriguez izan zen, epaiketako kroniketan *La Constancia, El Diario Vasco* eta *El Pueblo Vasco* egunkariek, Isidoro Rodriguezen ezizena "kamareroa" zela esaten baitute. Ziurrenik pertsona bera ziren Isidoro Rodriguez eta "kamareroa".

polizia-indarren aurkako asaltorik edo saiakerarik ezagutzen (kontuan hartu behar dugu Beasainen Guardia Zibilaren kuartela zegoela); Beasainen armamentu eskasa zuten, beste herrietan baino eskasagoa eta hori har daiteke borroka armaturik ez egin izanaren arrazoietako bat bezala. Grebaren izaera baketsuaren inguruko gure uste hori, 1935eko uztailean istilu horiengatik atxilotuak izan ziren langileen abokatuak, Eustasio Amilibiak, epaiketan egin zituen adierazpenek berresten dute. Amilibiak esan zuenez, "indar publikoek Beasainen ez zuten esku hartzeko arrazoi edo beharrik izan", eta "matxinada hori Gipuzkoara zabaltzeko asmorik ere ez zen izan". Amilibiak halaber, bere ustez "Asturiasko matxinadarekin loturarik ez zuela izan" ere esan zuen eta guztia "mehatxu txiki batzuek egitera" mugatu zela. Baieztapen hori egia da arlo praktikoari dagokionez, izan ere, beasaindar matxinatuek oso laguntza praktiko gutxi izan zuten eta beren kasa mugitu ziren, tokiko testuinguru eta markoan, eta gainera oso modu baketsuan. Hala ere, ez gaude hain ziur hori euren borondatez izan zenaz, izan ere, argi ikusten baitugu Asturiasko eta Gipuzkoako beste tokietako iraultzaileekin elkartasun ideologikoa partekatzen zutela[857].

Horrek guztiak 32 goierritarren (gehienak beasaindarrak, Zurbano Melerok horietako 13 soilik zirela beasaindarrak esaten badu ere; gehiago zirela ziurta dezakegu)[858] atxiloketa eta epaiketa ekarri zuen. Halako kopuru handiaren zergatia ulertzeko, haiek egindakoa baino gehiago (triskantza material edo pertsonal handirik ez baitzen gertatu), bizitu zen egoeran istilu haiek gertatu izanagatik zigortu zituzten beasaindar langileak. Ikusiko dugun bezala, atxilotu gehienak sozialistak izan ziren, baina izan ziren baita ere anarkistak eta jeltzaleak, horien artean Gipuzkoako ELAko buruzagi garrantzitsua zen Jose Ibarbia[859].

Matxinadaren porrota azaltzeko, bi arrazoi aipa genitzake: alde batetik, prestakuntza eskasa, Alderdi Sozialistak bere kasa antolatu nahi izan baitzuen matxinada, eta gainera, Hego Euskal Herriko puntu ezberdinen arteko batere koordinaziorik izan gabe. Hego Euskal Herrian, herri bakoitzeko iraultzaileak euren herrian ahal izan zutena egitera mugatu ziren eta emaitza ezberdinak izan zituzten. Bigarrenik, Gipuzkoan batez ere, iraultzaileek zituzten armak oso urriak izan ziren halako mugimendu batean garaipena lortzeko. Hego Euskal Herrian, iraultzaileen ausardia gora-behera, Asturiasen gertatu ziren ekintzen kontrako faktoreak modu larriagoan izan ziren eta gainera haien antolaketa-bertuterik izan gabe.

Errepresioa oso gogorra izan zen. 1934ko urriaren 17an heriotza-zigorra berrezarri zen Estatuan eta iraultzan parte hartu zuten euskaldun batzuei zigor hori ezarri zitzaien (1936ko otsailean ezkerrak hauteskundeak irabazteak eta amnistia emateak salbatu zituen patu beltz hartatik). Guda-egoera indarrean zegoenez, iraultzaileak bide militarretik, hots, Guda-kontseilu militar bidez epaitu zituzten. Guda-egoerak 1935ko urtarrilaren 23a arte iraun zuen Araban, eta apirilaren 9a arte Gipuzkoan, Bizkaian eta Nafarroan. Langile askok Gobernuaren aginduz lana galdu zuten eta industria asko administrazio militarraren mende gelditu ziren. Esan bezala, zentro politiko eta sindikal denak, eskuinekoak izan ezik, itxiak izan ziren; sindikatuen lokal batzuk 1935aren bukaeran hasi ziren zabaltzen eta erakunde sindikalen lana "soilik kooperatiba eta laguntza-arloko lanetarako" baimentzen hasi ziren[860]. ELAk, adibidez, 1935eko maiatzaren 16an soilik izan zuen baimena bere jarduerei berriz ekiteko[861], eta sindikatu ezkertiarrek geroago, 1935eko udazkenean. Prentsa abertzalea edo ezkertiarra ere itxi egin zuten. Kaleetan, eskuineko alderdien gazteriek osatutako talde paramilitarrak agertu ziren eta horiek betiere banketxeek edota burgesiak finantzatzen zituen[862]. Izan ere, iraultza eta 1934ko udako udalen mugimendua kronologian bateratsu etortzeak, eskuinaren isolamendu-egoera handitu egin zuen, eta Bizkaian eta Gipuzkoan behintzat garbi gelditu zitzaion gutxiengoa zela eta iraganeko hegemonia ez zuela berreskuratuko, eta horren ondorioz, setio-pentsamolde horrek bortizkeriara jotzeko logika bat ezarri zuen eskuindarren adimen kolektiboan.

Torturak ere orokortu egin ziren. Gero lehendakari izango zen EAJko Jose Antonio Agirre diputatuaren esanetan, "1934ko urrian eta azaroan izandako errepresioa hain basatia izan zen, hain zibilizazioaren aurkakoa, ezen orduan bizi izandakoa (bera ere atxilotua izan zen) ez dut sekula ahaztuko". Bai Bizkaian[863] zein Gipuzkoan orokortu egin ziren torturak eta azken herrialde

---

[857] *El Día,* 1935-07-27koa; eta *El Diario Vasco,* 1935-07-25koa.

[858] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 123. or.

[859] ELAren ideologia kristaua eta moderatua ez zen izan errepresioaren aurkako hesi eta bere egoitzak, ez soilik Beasainen, baizik eta Gipuzkoa osoan ere itxiak izan ziren.

[860] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 1001, 224. or.

[861] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 341. or.

[862] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 259. or.

[863] Bizkaian behintzat bi pertsona hil ziren hurrengo egunetan torturaren ondorioz: Abanto-Zierbenako Endrike Ortega eta Portugaleteko Markos San Esteban, EAE-ANVko kidea. GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 268. or.

or.

horretan bai Guadalupeko gotorlekuan preso zeudenak zein Ondarretako kartzelan preso zeudenak izan ziren torturen biktima; baina ez haiek bakarrik, iraultzaren guneetako bat izan zen Eibarren adibidez, iraultzaren aldekoak izatearen susmagarri zirenak noizbehinka atxilotu eta jipoitu egiten zituen Guardia Zibilak. Gipuzkoako kartzeletan, Lehoz tenientea eta Beorlegi teniente--koronela[864] nabarmendu ziren presoen kontrako jipoi eta mehatxuetan. Joan Astigarribia zuzendari komunista pasaitarraren testigantza ere ikaragarria da: "Euskadin errepresioa ez zen nolanahikoa izan, Bilbon jipoi handiak ematen ziren (…) Guardia Zibila ni atxilotzera etorri zenean, haurdun zegoen emaztea ere atxilotu egin zuten (…) Kuartelean erditu behar izan zuen". Orduan bizi zirenek jasandako errepresioa inoiz bizitako gogorrena izan zen arren, gutxik espero zezaketen, bi urteren buruan Hego Euskal Herrian, Francoren diktadurak agintea ezartzean, 1934ko errepresioa bortizkerian eta indarkerian gainditua izango zenik[865].

Esan bezala iraultzaileei Guda-kontseilu militarrak egin zitzaizkien eta horretarako metodorik ohikoena, gipuzkoarrei dagokienez behintzat, herri bateko atxilotu denak kolektiboki epaitzea izan zen. Epaileak eta fiskalak militarrak izan ziren, epaiketa gehienak Donostian egin ziren, eta eibartarren kontrakoa, Iruñean. Donostian egin ziren epaiketa ia denen epaile Leon Carrasco Amelibia koronela izan zen, Gipuzkoako gobernadore militarra. Lehenengo Guda-kontseilu militarra, Lasartekoen kontrakoa izan zen (dinamita eramatea eta legez kanpo armak izatea leporatzen zitzaien), 29 akusatutatik 27 zigortu zituzten. 1935eko uztailaren 30ean, 39 hernaniar epaitu zituzten eta 23 zigortu, udaletxea asaltatzea eta Guardia Zibilari tiro egitea leporatuta. 1935eko abuztuan Gillermo Torrijos Donostiako zinegotzi sozialista epaitu zuten, 20 urteko kartzela-zigorra ezarri zioten, Gipuzkoako mugimendu iraultzailearen zuzendari izatea leporatuta. Baina Guda-kontseilu militarrik larriena 1936ko urtarrilaren 21ean izan zen, Iruñean, eibartarren aurka. Solchaga koronela izan zen epaile eta Davila fiskala. Biek, 1936ko uztailaren 18ko Estatu-kolpean paper garrantzitsua jokatu zuten, Davila bera jeneral izan zen gero Armada frankistan. Aurrean 171 eibartar izan zituzten, tartean Alejandro Telleria sozialista eta alkate-ohia, Tiburtzio Egia Eibarko Elkarte Sozialistako lehendakaria, Frantzisko Zabala Bergarako Elkarte Sozialistako lehendakaria eta Toribio Etxebarria zuzendari sozialista ezaguna. Agertu gabe epaituak izan ziren Endrike De Frantzisko Madrilen diputatu sozialista zen tolosarra eta Joan De los Toyos, gero Euzko Jaurlaritzan kontseilari izango zena. Ehun bat lagun zigortuak izan ziren eta kartzela-zigorrik gogorrenak 25 urtekoak izan ziren. Horrez gain, hiru pertsona, ...Joan Ibarra, Fernando Intxaurriaga eta Joan Prieto heriotzera kondenatuak izan ziren (fiskalak Toribio Etxebarriarentzat ere heriotz-zigorra eskatu zuen, baina epaileak ez zuen heriotzara kondenatu, bizi osoko kartzela-zigorra ezarri zion). 70 bat errugabetuak izan ziren. Zigortuak, hiru heriotzara kondenatuak eta bizi osoko zigorra jaso zuen Etxebarria, Herri Fronteak (*Frente Popular*) hauteskundeak irabaztean amnistiatuak izan ziren[866].

Beasaindarrek eta goierritarrek 1935eko uztailaren 26an izan zuten epaiketa, Donostian. 32 epaitu izan ziren eta euretako gehienak beasaindarrak: Julian Blanco, Dionisio Carrascal, Fabriziano Diez, Fidel Fernandez, Anjel Galarreta Maestre, Migel Garbayo Rodriguez, Telesforo Gomez Artze, Balentin Gomez Artze, Frantzisko Hernandez Toves, Jose Ibarbia Untzueta, Joan Bernardo Lopez, Tiburtzio Lopez, Antonio Menaza Bermudez, Agapito Noriega Garcia, Seberiano Onesimo Matute, Faustino Oronoz, Rafael Polo Carrascal, Frantzisko Rodriguez Antolin, Isidoro Rodriguez Picazo, Laureano Rodriguez Picazo, Frantzisko Ruiz de Apodaka Fernandez, Rufino Sarasola Lasa, Higinio Urbina eta Frantzisko Zabaleta Gerriko. Beste bat, Basilio Pascual Juarros litekeena da beasaindarra izatea[867]. Beraz, 32tatik 24 beasaindarrak zirela ziurta dezakegu eta beharbada beste bat ere bai. Bestalde lau ordiziar aurkitu ditugu: Pablo Aguado[868], Alvaro Calvillo[869], Gumersindo Capa eta Alejandro Txintxurreta. Bosgarren bat ere, Jose Migel Maiz, agian ordiziarra zatekeen[870]. Beste bi epaituen (Fidel Areta eta Joakin Zulaikaren) herritartasuna ez dugu zehazterik izan.

---

[864] Alfontso Beorlegi 1936ko gudan, Gipuzkoan sartu ziren tropa frankisten buruetako bat izan zen. Oiartzungo frontetik Irun eta Donostiarantz sartu zen eta guda hartan bertan hil zen Bizkaian.

[865] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 259-272. or.

[866] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 342-344. or.

[867] Beasaingo Udalak, 1934ko abenduan Gobernadore Zibilari bidali zion eskutitz batean, zortzi presori Gabonetan "jaiak familiarekin igaro ditzaten" aldi baterako askatasuna ematea eskatu zion eta Basilio Pascual ere eskutitz horretan izendatua azaltzen denez, beasaindarra zela pentsatzen dugu; baina zerrenda horretan Alvaro Calvillo eta Pablo Aguado ordiziarrak ere azaltzen dira, beraz, badirudi aldi baterako askatasun hori, une hartan (1934ko abenduan artean epaitu gabe, epaiketa aurreko kartzela-aldian zeuden) preso zeuden beasaindarrentzat eta inguruko besteren batzuentzat ere eskatu zutela. Hori dela-eta, ezin dugu esan bete-betean Basilio Pascual beasaindarra zenik.

[868] Pablo Aguado 1936ko gudan frankistek preso hartu eta 1941ean aske uztean, Beasainen jarri zen bizitzen; baina Ordizian jaioa zenez, bere gaztaro osoa Ordizian egin zuenez eta bere militantzia politikoa han hasi eta garatu zuenez (eta gainera 1934-1935ean artean Ordizian bizi zen), ordiziartzat jotzen dugu.

[869] Alvaro Calvillo Lopez Beasainen jaio zen 1912an, baina ordurako Ordizian bizi zen.

[870] 1930eko Ordiziako erroldan "Jose M. Maiz Maiz" bat agertzen da eta bere ogibidea "jornalaria" dela dio. Beasaingo orduko erroldan ez dugu Jose Migel Maiz deitutako herritarrik aurkitu.

Epaituetako hiru 1936ko gudan fusilatuak izan ziren, hain zuzen ere, Frantzisko Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz beasaindarra[871], CNTko kidea, Beasainen bertan[872], Jose Ibarbia Unzueta beasaindarra, ELAko buruzagia, 1937an Santoñan, eta Alejandro Txintxurreta sozialista ordiziarra. Beste bat, Rufino Sarasola, ELAko kide beasaindarra, 1948an bere buruaz beste egitera bultzatua izan zen erregimenekoen jazarpenagatik. Julian Blanco 1931-1933 artean Elkarte Sozialistako lehendakari izan zena (gero, Metalgintzako Sindikatuko zuzendarietako bat), gudan hil zen, 1937an, borrokan ari zela, *Rusia* batailoiko kidea zen. Tiburtzio Lopez Rodriguez, geroago, 1936an, Beasaingo Metalgintzako Sindikatuaren buru izan zena[873] (une hartan, kargu horretan, beste epaitu bat, Gumersindo Capa ordiziarra zegoen) gudan hil zen halaber, baina ez frontean, atzeguardian baizik, tuberkulosiak jota[874]. Tiburtzio Lopez Ingeniarien 2. Batailoiko kide zen. Seberiano Onesimoren eta Rafael Poloren anaiak (sozialistak biak), Ignazio Onesimo eta Valerio Polo fusilatuak izan ziren, lehena 1936ko uztailean Beasainen eta bigarrena 1937an Ciriegoko kartzelan Kantabrian.

Beasaindarren artean garbi dago sozialisten kopurua dela nagusiena. Aipatutako Julian Blanco, Tiburtzio Lopez, Seberiano Onesimo eta Rafael Poloz gain, epaitutako beste hamabi beasaindar ere sozialistak ziren. Haietako bat, Dionisio Carrascal, 1931n aukeratutako eta 1934an dimititutako zinegotzi sozialista zen. Hauteskunde haietara Fidel Fernandez ere aurkeztu zen, baina ez zen hautatua izan[875]. Bestetik, Antonio Menaza, orduko Beasaingo Elkarte Sozialistako lehendakaria zen. Sozialistak ziren besteak, Migel Garbayo (1932ko Elkarte Sozialistaren zuzendaritzakoa[876]), Agapito Noriega (1934an Elkarte Sozialistaren zuzendaritzakoa, lehendakariordea[877]), Joan Bernardo Lopez (1934an, Elkarte Sozialistaren zuzendaritzako idazkariordea[878]), Laureano Rodriguez Picazo (1934an Elkarte Sozialistaren zuzendaritzako kontuen ikuskatzailea[879]), Telesforo Gomez Artze eta Balentin Gomez Artze (Elkarte Sozialistaren zuzendaritzako idazkaria) -azken bi horiek kartzeletako fitxetan edota udal frankistek egindako fitxetan agertzen dira[880]- eta Fabriziano Diez ziren (honi buruz ez dugu datu zehatzik Eustasio Amilibia abokatu sozialistak defendatu zuenaz haratago; eta jakin badakigu abokatu honek epaitu sozialistak defendatu zituela bai goierritarren kontrako Guda-kontseiluan eta baita beste Guda-kontseilu batzuetan ere). ELAko kideak, aipatu ditugun Jose Ibarbia eta Rufino Sarasolaz gain, Frantzisko Zabaleta Gerriko (1935ean Beasaingo ELAko zuzendaritzako kide zena[881]) eta Higinio Urbina (1931n ELAko ordezkaria Beasainen[882]) izan ziren. Anarkisten aldetik, bi beasaindar aurkitu ditugu, aipatutako Frantzisko Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz, CNTko ordezkari zena[883] eta Anjel Galarreta Maestre. Frantzisko Hernandez Toves, Faustino Oronoz Amigot, Frantzisko Rodriguez Antolin eta Isidoro Rodriguez Picazoren filiazio politikoa ez dugu zehazterik izan.

Aurreko orrialdeetan komentatu dugu zalantza dugula Pascual Juarros, beasaindarra ote zen ala ez eta ez dugu ez horren eta ez bere ideologiaren gaineko ziurtasunik. Beste alde batetik, lau ordiziarren inguruan; aipatu izan dugu Alejandro Txintxurreta sozialista fusilatua izan zela, armada frankista Ordiziara sartzean atxilotu eta 1936ko abenduaren 1ean Iruñean fusilatu zuten. Beste bi sozialista ere bazeuden tartean, Gumersindo Capa, UGTren Metaleko Sailaren buru zena[884], eta Alvaro Calvillo Lopez (gero 1936ko gudan gudari ibili zena). Laugarren ordiziarra, Pablo Aguado, CNTko kide historikoa izan zen Goierrin, eta batailoi

---

[871] Pertsona honen izena egunkari gehienek "Frantzisko Ruiz" edo "Frantzisko Ruiz Fernandez" gisa jartzen dute. Hala ere, *La Constancia* egunkariaren kronikan (*La Constancia,* 1935-07-27koa), "Frantzisko Ruiz de Apodaka" azaltzen da. Kontuan izanik epaituaren bigarren abizena "Fernandez" zela, eta Beasainen fusilatutakoaren bigarren abizena "Fernandez de Okariz" zela, nahiko argi dago "Frantzisko Ruiz Fernandez" eta "Frantzisko Ruiz de Apodaka Fernandez de Okariz" fusilatua pertsona bera zirela.

[872] Epaiketaren eta iraultzaren inguruko datuen arabera, CNTko kide izan zen. Hala ere, bere iloba Pako Ruiz de Apodakak kontatu digunez, familia hartan EAE-ANVko kideak ziren; bere bi anaia, Anjel Ruiz de Apodaka (Pako Ruiz de Apodakaren aita) eta Luis Ruiz de Apodaka EAE-ANVko batailoietan gudari gisa ibili ziren. Luis Ruiz de Apodaka frontean hil zen. Hala ere, horrek ez du esan nahi Frantzisko Ruiz de Apodaka ere EAE-ANVkoa zenik, eta epaiketaren inguruko datuek bere militantzia anarkista azpimarratzen dute. (Pako Ruiz de Apodaka Galartzari eginiko elkarrizketa. Beasainen, 2014-06-18an).

[873] Beasaingo Udal Artxiboa. 543. karpeta, 45. dokumentua.

[874] Datu hau Tiburtzio Lopezen iloba Migel Anjel Ruiz de Gaunak eman digu.

[875] *La Voz de Guipúzcoa,* 1931-06-02koa.

[876] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.

[877] Beasaingo Udal Artxiboa. 171. karpeta, 26. dokumentua.

[878] Beasaingo Udal Artxiboa. 171. karpeta, 26. dokumentua.

[879] Beasaingo Udal Artxiboa. 171. karpeta, 26. dokumentua.

[880] Telesforo Gomez Artzeri buruzko dokumentuak: Beasaingo Udal Artxiboa. A088 karpeta, 01. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 073. karpeta, 23. dokumentua; eta Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala. 2837. kutxa; 86. espedientea. Balentin Gomez Artzeri buruzko dokumentuak: Beasaingo Udal Artxiboa. A088 karpeta, 01. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 3189. karpeta, 19. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 1169. karpeta, 02. dokumentua; eta Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati). 3597. kutxa; 8. espedientea. Bi anaiak, bai Telesforo zein Balentin, 1936ko guda garaian, Beasaingo Defentsa Batzordeko kide izan ziren.

[881] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 57. dokumentua.

[882] Beasaingo Udal Artxiboa. 134. karpeta, 14. dokumentua.

[883] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 187. or.

[884] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 27. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 080. karpeta, 01. dokumentua.

or.

anarkista batean borrokatu zuen gudan. Guda ostean, 1941 arte, preso egon zen[885]. Lehen ordiziarra izatea litekeena dela esan dugun Jose Migel Maizen ideologia ez dugu ezagutzen eta euren herritartasuna jakiterik izan ez dugun Fidel Areta eta Julio Zulaika epaituen filiazio politikoaz, ez dugu arrastorik.

Epaiketaren aurretik, badakigu behintzat zortzi lagun preso egon zirela, 1934ko abenduan, Beasaingo Udalak horientzako Gabonetarako askatasuna eskatu baitzuen. Hala ere, *El Pueblo Vasco* egunkariaren arabera, epaitu denak egon ziren "preso-aldi arinduan" epaiketa iritsi arte[886]. Preso horiek Pablo Aguado, Alvaro Calvillo, Fabriziano Diez, Jose Ibarbia Basilio Pascual, Frantzisko Ruiz de Apodaka, Rufino Sarasola eta Frantzisko Zabaleta izan ziren[887]. Bestalde, aipatu izan dugu Tiburtzio Lopezen kasua, zeina kartzelatik ekarri zuten errekara, han gordeta zituen armak ateratzera[888].

Epaiketa, esan bezala, 1935eko uztailaren 26an izan zen. Hurrengo egunean atera zen berria egunkarietan (kasualitatez, 1936ko gudan altxatuak Beasaina sartu baino urtebete lehenago). Guk, zazpi egunkari kontsultatu ditugu gai horri buruz: Donostiako *La Constancia*, *El Día*, *El Diario Vasco, El Pueblo Vasco* eta *La Voz de Guipúzcoa* eta Bilboko *Euzkadi* eta *El Liberal.* Informaziorik zabalena *El Día*k eta *La Voz de Guipúzcoa*k ematen dute, epaiketaren kronika osoa egiten baitute. Donostiako beste hiru egunkariak, gutxi gorabehera, akusatuentzako zigor-eskaerak, akusatuen abokatuak, epaile eta fiskalak eta akusatu bakoitzari ezarritako zigorra azaltzen dute, baina abokatuen argudioekiko zehaztasun handirik eman gabe. Hala ere, hirurek, akusatu bakoitzaren izena eta bi abizenak ematen dituzte[889]. Bilboko egunkariek, askoz ere informazio laburragoa ematen dute. Esan beharra dago, egunkari gehienek, "Beasaingo herritarrak" aipatu zituztela, nahiz eta badakigun batzuk ez zirela beasaindarrak. Epaiketa Donostiako Epaitegi Militarrean egin zen, Garibai kalean, Tabako fabrika zaharrean[890]. 32 prozesatu epaitu zituen epaile militarra, ingeniarietako Jose Vallestin teniente-koronela izan zen eta epaile instruktorea Antonio Jimenez de Blas. Epaiketako bokalak zazpi kapitain izan ziren: Serres, Sancho, Piris (edo Peris), Carnero, Tiestos, Rodriguez Hinojosa eta (Gutierrez) Altzaga[891]. Fiskal gisa Davila aritu zen.

Defentsari dagokionez, gehienak militarrak izan ziren, ziur aski ofizioko abokatuak: Cuartero, Lambea eta Cadena Iraizos kapitainak[892] eta Morencos tenientea. Hala ere, hiru zibilek ere jardun zuten defentsan: Eustasio Amilibiak, Jerman Maria Iñurrategik eta Fermin Vega de Seoanek. Eustasio Amilibia Matxinbarrena Gipuzkoako sozialista famatua izan zen, Migel Amilibia sozialistaren anaia. Migel Amilibia, PSOEko Gipuzkoako zuzendarietakoa izateaz gain, 1936ko gudan Gipuzkoako Defentsa Batzordeko buru ere izan zen[893]. Bederatzi kide defendatu zituen Amilibiak, denak ideia sozialistetakoak: Gumersindo Capa, Alejandro Txintxurreta, Fabriziano Diez, Balentin Gomez Artze, Joan Bernardo Lopez, Tiburtzio Lopez, Agapito Noriega Garcia, Rafael Polo Carrascal eta Laureano Rodriguez Picazo[894]. Jerman Maria Iñurrategi, 1931n Tolosan zinegotzi jeltzale aukeratua izan zenak[895] hiru akusatu defendatu zituen eta hirurak joera abertzalekoak: Jose Ibarbia, Rufino Sarasola eta Frantzisko Zabaleta[896]. Fermin Vega de Seoane *Izquierda Republicana* alderdiko militantea zen abokatuak akusatu bakarra defendatu zuen: Antonio Menaza Bermudez hain zuzen (1934ko gertakariak gertatu zirenean, Elkarte Sozialistaren lehendakari zena). Beraz, 32 akusatuetatik 13, abokatu zibilek defendatu zituzten, elkartasun politiko-ideologikoan topa genitzake arrazoiak. Hala ere, defendatu gehienek ofiziozko abokatuak izan zituzten eta litekeena da baliabide faltagatik izatea (ez ahaztu gehienak langileak zirela).

Ofizioko abokatuen artean, Lambea kapitaina izan zen akusatu gehienak defendatu zituena, 11 guztira: Pablo Aguado, Fidel Areta, Julian Blanco, Migel Garbayo, Telesforo Gomez Artze, Frantzisko Hernandez, Jose Migel Maiz, Seberiano Onesimo Matute, Basilio Pascual Juarros, Isidoro Rodriguez eta Joakin Zulaika (Frantzisko Zabaletaren defentsaz, *El Día* eta *La Voz de Guipúzcoa*

---

885 Ordiziar horien inguruko informazio gehiago izan nahi duenak, ikus beza ondorengo liburua: ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian.* Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014.

886 *El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa.

887 Beasaingo Udal Artxiboa. 3762. karpeta, 55. dokumentua.

888 Informazio hau, Tiburtzio Lopezen iloba Migel Anjel Ruiz de Gauna Lopezek emana izan da.

889 *La Constancia,* 1937-07-27koa; *El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa; eta *El Diario Vasco,* 1935-07-27.

890 *El Día*, 1935-07-27koa eta *La Voz de Guipúzcoa*, 1935-07-27koa.

891 1935eko uztailaren 27ko *El Día*ren kronikan "Piris" eta "Gutierrez Altzaga" bezala agertzen dira. *La Voz de Guipúzcoa*ren kronikan "Peris" eta "Altzaga" ordea.

892 *El Día* egunkariaren kronikan, gizon hau, modu okerrean "Cadenas Iraizos" moduan aipatzen dute. *El Día*, 1935-07-27koa.

893 Francoren agintaldiaren ondoren, trantsizio-garai deituan, Herri Batasuneko kide izan zen eta Mahai Nazionaleko kide ere bai.

894 *La Voz de Guipúzcoa* eta *El Día* egunkariak bederatzi hauek kontatzen dituzte. *El Diario Vasco*k, aldiz, zortzi, Rafael Polo ez du zerrenda horretan sartzen. *El Pueblo Vasco*ren arabera, sei ziren Amilibiak defendatutakoak; Rafael Poloz gain, Tiburtzio Lopez eta Laureano Rodriguez uzten baititu zerrendatik kanpo. (*El Día*, 1935-07-25ekoa; *La Voz de Guipúzcoa*, 1935-07-27koa; *El Diario Vasco*; 1935-07-27koa; *El Pueblo Vasco*, 1935-07-27koa).

895 1935ean ez zuen kargu hori, 1934ko udalen mugimendua zela-eta kargugabetua izan zelako.

896 *El Día*ko kronikak (1935-07-27koa) ez du argi uzten Frantzisko Zabaletaren defentsa nork egin zuen, toki batean Jerman Maria Iñurrategik defendatu zuela dio eta beste batean Lambea kapitainak defendatu zuela. *La Voz de Guipúzcoa*ko kronikak ere hala dio (1935-07-27koa).

egunkarien kronikek, bi toki ezberdinetan, Jerman Maria Iñurrategik eta Lambea kapitainak egin zutela esaten du. Zabaletaren ideologia abertzalea zela-eta, ziurrago ikusten dugu Iñurrategik defendatu izana. *El Diario Vasco*ren kronikak ordea, Frantzisko Zabaleta Iñurrategiren defendatuen artean sartzen du, baina ez du Jose Migel Maiz Lambea kapitainak defendatuen zerrendan sartzen). Cuartero kapitainak hiruzpalau pertsona defendatu zituen: Alvaro Calvillo, Dionisio Carrascal Aguado, Frantzisko Ruiz Fernandez eta iturri batzuen arabera Higinio Urbina[897]. Morencos tenienteak, gure datuen arabera, bakarra defendatu zuen: Anjel Galarreta[898]. Beste hiru preso, Higinio Urbina Estadillo, Fidel Fernandez eta Faustino Oronoz Amigot, iturri batzuen arabera, Cadena Iraizos kapitainak defendatu zituen[899]. Gure datuen arabera, Frantzisko Rodriguez nork defendatu zuen ez dugu jakiterik izan.

Bai *El Día* egunkariak, zein L*a Voz de Guipúzcoa*k, zein *Euzkadi*k, Anjel Galarretaren izena nabarmentzen dute, beraz, pentsatzekoa da nolabait Beasaingo gertakariak Anjel Galarretaren izenarekin lotuta egotea. *Euzkadi*ren (hots, Gipuzkoan ateratzen ez zen egunkari batean ere) kronikan "Anjel Galarreta eta Beasaingo beste 30 herritar epaitu dituzte" aipatzen dute (esan dugu denak ez zirela beasaindarrak)[900]; eta esaldi bera agertzen da *La Voz de Guipúzcoa*n[901]. *El Día*n, ordea, "Anjel Galarreta eta epaitutako beste hogeita hamar pertsona" aipatzen dituzte[902]. *El Pueblo Vasco*k, *El Diario Vasco*k, *La Constancia*k eta *El Liberal*ek ez dute Galarretaren izena nabarmentzen. Hala ere, ikusiko dugunez, Anjel Galarreta ez zen izan ardura gehien izan zuena; nahiz eta hasieran, fiskalak eskatutako zigorrik gogorrena berarentzat izan (Gumersindo Capa, Antonio Menaza eta Seberiano Onesimorekin batera): 20 urteko kartzela-aldia eskatu zieten, eta Seberiano Onesimorekin batera zigorrik gogorrena izan zuen: 6 urteko kartzelaldia.

Antonio Jimenez de Blas epaile instruktorearen arabera, epaituek "Gazteria Sozialistaren ordenak" jarraitu zituzten, Beasaingo fabrikan zein Trenbide Konpainian "sabotajek egiteko eta langileak, lana utz zezaten mehatxatzeko" ados jarriz. Ideia hori, Gazteria Sozialistaren inplikazioa, izan zen Anjel Galarretaren defentsarako argudio nagusia, bera CNTko kidea zela-eta, mugimenduaren prestakuntzan ez zuela parterik hartu argudiatu baitzuen defentsak. Fiskalak, Davilak, beste delitu batzuen artean (adibidez, armak ilegalki izatea), matxinada militarra laguntzea leporatu zien, eta epaitu guztiak arduradun jo zituen. Davilaren arabera, udatik hasi ziren "Beasaingo elementu sozialistak" armak biltzen eta "Iraultzaren aurreko egunean banatu zituzten"[903]. Hortaz, aipatutako lauren aurka, 20 urteko kartzela zigorra eskatu zuen, beste bosten kontra (Pablo Aguado[904], Dionisio Carrascal, Fidel Fernandez, Faustino Oronoz eta Higinio Urbina) hamasei urteko kartzela-zigorra eta beste denentzat hamabi urteko kartzela-zigorra. Frantzisko Rodriguez eta Isidoro Rodriguezen aurkako zigorrik ez dugu ezagutzen; hala ere badakigu Tiburtzio Lopezek zein Isidoro Rodriguez "kamareroak" trenbideko kableak mozten lagundu zutela, beraz, ziur aski zigor-eskaera gogorra izan bide zuten: Galarretaren arabera, trenaren kableak moztera joan zirenek –Tiburtzio Lopez, Laureano Rodriguez, Rafael Polo eta Frantzisko Hernandez– 12 urteko kartzela-zigorraren eskaera izan zuten eta, Galarretak berak, eskaera gogorragoa izan zuen: 20 urtekoa. Hirugarren bati, Tiburtzio Lopezi, *La Constancia* egunkariaren arabera, 12 urteko kartzela-zigorra eskatu zitzaiola esaten du, baina egunkari horrek bakarrik dakar hori eta beste denek ez dute aipamenik egiten[905].

Abokatu defendatzaileen estrategia, mehatxuak egitea eta armen legez kanpoko jabetza onartzea izan zen, baina matxinada militarra laguntzea edo prestatzea ukatzekoa izan zen. Beraz, delitu bakunengatik soilik epaituak izan behar zuten eta ez plan handiago baten parte izateagatik. Eustasio Amilibiak, akusatuak langile zintzoak zirela esan zuen eta halako plan handi bat prestatzeko gaitasunik ez zutela, beraz, absoluzioa ematea edota zigorra egin zezaketen delituaren araberakoa jartzea (delitu isolatu baten araberakoa) zela bidezkoa esan zuen. Amilibiaren arabera, asko jota "mehatxuz" edo "desordenaz" bakarrik errudun daitezke epaitutako goierritarrak. Antzeko ildoa jarraitu zuen Fermin Vega de Seoanek eta bere defendatu bakarra, Antonio Menaza, errudun izatekotan armak legez kanpo edukitzeagatik soilik izan zitekeela esan zuen, beraz, errugabetzea edo asko jota lau urteko zigorra jartzea zegokiola esan zuen. Bai Lambea kapitainak, Cadenas Iraizos kapitainak, zein Cuartero kapitainak, beren defendatuentzako errugabetze osoa eskatu zuten[906]. Aipatu beharra dago, Cuartero kapitainaren arabera,

---

[897] Bai *La Voz de Guipúzcoa*k zein *El Día*k, Higinio Urbina Cuartero kapitainak defendatu zuela diote, baina *El Diario Vasco*ren eta *El Pueblo Vasco*ren arabera, Cadenas Iraizos kapitainak defendatu zuen. *El Día*, 1935-07-27koa; *La Voz de Guipúzcoa* 1935-07-27koa; *El Diario Vasco*, 1935-07-27koa; eta *El Pueblo Vasco*, 1935-07-27koa.

[898] *El Diario Vasco*, 1935-07-27koa; eta *El Pueblo Vasco*, 1935-07-27koa.

[899] *La Voz de Guipúzcoa*, 1935-07-27koa. Hiru horien erreferentzia egunkari horretan soilik agertzen da, *El Día*n ez.

[900] *Euzkadi*, 1935-07-27koa.

[901] *La Voz de Guipúzcoa*, 1935-07-27koa.

[902] *El Día*, 1935-07-27koa.

[903] *La Voz de Guipúzcoa*; 1935-07-27koa.

[904] *El Día* egunkariaren kronikan, okerbidez, Pablo Aguado, 16 urteko zigor-eskaera zein 12 urteko zigor-eskaera zutenen zerrendetan sartzen dute. *La Voz de Guipúzcoa*ren eta *La Constancia*ren arabera, hamasei urteko kartzela-zigorra eskatu zuen fiskalak bere aurka, beraz, irizpide hori hobetsiko dugu.

[905] *La Constancia*, 1935-07-27koa.

[906] *El Día*, 1935-07-27koa; eta *La Voz de Guipúzcoa*, 1935-07-27koa.

or.

bere defendatuetako batek, Frantzisko Ruiz anarkistak, Antonio Menaza sozialistarekin eta ELAko kide batekin (Jose Ibarbia, ematen duenez), Antonio Sierra CAFeko zuzendariarekin bilera batean parte hartu zuela eta "hobekuntza batzuen truke" greba bertan behera uztea ere eskaini ziotela. Beraz azpimarratu zuenez, ekintza, greba maila ekonomikora mugatzeko saiakera izan zen, karga politiko edo matxinada-joerarik gabea eta izaera baketsukoa[907]. Morencos tenienteak, arratsaldez defendatu zuen bere defendatu bakarra[908]: Anjel Galarreta. Lauetan hasi zen[909] defentsa-saio hartan, Morencosek Galarreta, CNTko kide zela esan zuen, beraz, mugimenduarekin ez zetorrela bat, "Alderdi Sozialistaren guztiz aurkako ideologia" zuelako. Galarretaren parte-hartzea mugimenduaren "indarra jasanezina zelako" izan zela azaldu zuen Morencosek[910].

*El Día*ren kronikaren arabera, defentsa-abokaturik onena Jerman Maria Iñurrategi izan zen (*El Día* ez zen berez egunkari jeltzalea, baina bai Alderdi horrekiko oso hurbilekoa, beraz, balorazio hori, abokatuaren eta egunkariaren ideologia hurbilekoak zirelako izan zitekeen). *La Voz de Guipúzcoa* egunkari errepublikanoan, ordea, Iñurrategiren lana, besteen lanaren pare komentatu zuten eta aseptikotasun berdinaz deskribatu zuten[911]. Beste egunkariek ez zuten abokatuen lanaren gaineko aparteko aipamenik egin). Iñurrategik, bere defendatuen alde, ordenaren eta kristautasunaren ideologia zuten erakundeetan militatzen zutela esan zuen (goizez izan zen Iñurrategiren defentsa-saioa eta ikusi dugun moduan Morencos abokatuak ildo hori bera, Alderdi Sozialistarekiko loturarik ez izatea, erabili zuen Galarreta anarkista defendatzeko). Abokatu horrek, besteek bezala, ez zela kalterik egin, eta beraz, egitate hori gailendu egin behar zela nabarmendu zuen. Baina Iñurrategik erabilitako argudiorik garrantzitsuena, betiere *El Día*ren kronikaren arabera, "Beasaingo herriaren egoera" aipatzea izan zen. Hau da, Beasainen, jakin dakizuen moduan, 1934ko urriaren hasieran Serafin Arana zegoen behin-behineko alkate-postuan (Gobernadoreak, udala osatzeko, eskuineko zinegotzi gehiago izendatu zain), aurreko alkate hautetsia, Jazinto Urteaga, 1934ko abuztuan, mugimendu autonomistan parte hartzeagatik kargugabetua izan zelako. Hau da, horrek kapitulu honen hasieran aipatu dugun arrazoi batekin egiten du bat, eskuineko Gobernuak Euskal Herrian alkate batzuk kargugabetu eta haien ordez eskuineko udal-agintariak jarri izanak, ezkerretik hainbeste aipatzen den eskuinaren "izaera totalitarioa" nabarmendu zutela, matxinadari zilegitasuna emanez. Pentsatzekoa da, defentsa-elementu horrek asko lagundu ziela, ez soilik abokatu horren defendatuei, epaitu zituzten guztiei baizik[912].

Azkenik, *El Pueblo Vasco* egunkariak dakarrenez, "defentsak" (egunkari horrek ez du zehazten nork, abokatu bakoitzaren adierazpenen berri ez baitzuen eman), greba baketsua izan zela esan zuen, eta mehatxurik ez zela izan "sindikatu guztien hausnarketen ondorio" izan zelako[913].

Arratsaldeko saioan, azken abokatuak, Morencos kapitainak, bere defentsa bukatu ondoren, Davila fiskalak berriz hitz egin zuen. Kasu horretan, bere hasierako akusazioak apaldu egin zituen. Lehenik eta behin, Alvaro Calvillo Lopezen kasuan, une batez eskuetan pistola bat izatea soilik leporatu zitzaiola esan zuen, beraz, bere kontrako salaketa guztiak erretiratzen zituela eta errugabetua gelditzen zela. Beste alde batetik, sei akusaturi; Pablo Aguadori, Julian Blancori, Fabriziano Diezi, Migel Garbayori, Telesforo Gomezi eta Jose Migel Maizi matxinada militarra lagundu izanaren delitu-salaketa erretiratu egin zien, baina armak legez kanpo edukitzearen delitu-salaketa mantendu egin zuen; beraz, hasierako zigor-eskaera jaitsi eta bi urtean utzi zuen eskaera (kontuan izan behar dugu horietako bostentzat hasieran hamabi urteko kartzela-zigorra eskatu zuela; Pablo Aguadoren kasuan, hamasei urtekoa). Beste guztiekiko, euren kontrako salaketak apaltzeko edo erretiratzeko modurik ez zuela ikusten esan zuen, baina delituak eta ondorioak larriak izan ez zirenez gero, tribunalaren "sentimendu kristauei" dei egin zien, "erruki izan zezaten eta ahal zen zigorrik txikienak ezar ziezazkieten"[914].

Arratsaldeko jardunetan, abokatuak askoz ere lasaiago aritu ziren eta euren jardunen arabera, helburuaren parte handi bat lortua zutela eta euren tesiak (matxinada militarrari laguntzearen salaketa erretiratzea, kalteen salaketa erretiratzea eta asko jota mehatxuak eta batzuen kasuan armak legez kanpo izatearen salaketak soilik mantentzea) nagusitu izanaren sentsazioa izan zuten. Amilibiak, Beasaingo istiluak Asturiasko matxinadarekiko loturarik gabe utzi zituen, Beasainen gertatutakoak Asturiasko iraultzaileen garaipenerako ekarpenik ez zuela egin azpimarratuz, beraz, asko jota "ordena publikoko falta" soilik izan zela esan

[907] *El Día,* 1935-07-27koa.

[908] Sei egunkarik Morencosek salbu abokatu denek goizez hitz egin zutela badiote ere, *El Liberal* egunkariaren arabera, "seigarren abokatu bat hitz egiten ari zela epaiketa eten egin zen eta arratsaldez berak eta zazpigarren abokatuak (Morencosek) jarraitu zuten". (*El Liberal,* 1935-07-27koa). Beste egunkariak kontsultaturik, seigarren abokatu hori Cadena Iraizos kapitaina zela pentsa genezake.

[909] *El Diario Vasco,* 1935-07-27koa.

[910] *El Día,* 1935-07-27koa; eta *La Voz de Guipúzcoa,* 1935-07-27koa.

[911] *La Voz de Guipúzcoa,* 1935-07-27koa.

[912] *El Día,* 1935-07-27koa.

[913] *El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa.

[914] *El Día,* 1935-07-27koa; eta *La Voz de Guipúzcoa,* 1935-07-27koa.

zuen. Horri, Beasainen greba-deialdia guda-egoera aldarrikatu aurretik egin zela gehitu zion; eta bere esperientzia baliatuz, "beste guda-kontseiluetan halakoak mehatxuagatik soilik epaitu izan zirela" esan zuen. Fermin Vega de Seoanek eta Cuartero kapitainak bat egin zuten Amilibiarekin, eta beraz, gertatutakoak delitu baino falta moduan kontsideratzea eskatu zuten. Vega de Seoaneren arabera, berak defendatua, Antonio Menaza, soilik armak legez kanpo izateaz akusa zitekeen; eta Cuarteroren arabera, berak defendatutako Frantzisko Ruiz, CAFen zuzendariarengana "arriskuak ekiditeko hobekuntza batzuk iradokitzera joan zen". Iñurrategik, zigorrak are gehiago apaltzeko eskatu zuen eta berak defendatutakoak, asko jota, bi hilabeteko kartzela-zigorra merezi zutela esan zuen (soilik armak izatearren zigor zitezkeela esan zuen). Azken hiru abokatuek, Lambea kapitainak, Cadenas Iraizos kapitainak eta Morencos tenienteak, "frogatutzat" eman zuten Beasainen matxinada militarrik edo antzekorik ez zela izan eta epaitegiak horri buruzko "ideia argia" izango zuenaren konfiantza adierazi zuten[915].

*El Día*ren kronikaren arabera, jardun eta hitzaldi guztiak entzun ondoren, epaitegiak "denbora dezente igaro ondoren" hartu zuen erabakia. Matxinada militarraren delitua "saiakera-mailan" mantendu zuen, eta horrez gain, sabotajea (trenbidearen kontra), lapurreta (Ataungo harrobitik dinamita lapurtu zuten) eta mehatxuak leporatu zizkien. Zigorrik gogorrenak Seberiano Onesimo Matute eta Anjel Galarretarentzat izan ziren, bakoitzari sei urteko kartzela zigorra ezarri baitzitzaien (Galarretak, bere adierazpenen arabera, bai Ataungo harrobiko lapurretan zein trenaren kontrako sabotajeetan parte hartu zuen), biei "Matxinada militarra laguntzearren"[916]. Lau urteko zigorrak jarri zizkien Gumersindo Capa eta Dionisio Carrascali. Kontuan izanik bat Beasaingo UGTko buru zela eta bestea zinegotzi sozialista dimititu berria, agian xehetasun horiek nolabaiteko pisua izan zuten. Bi urteko zigorra jaso zuten Antonio Menazak (CAFeko zuzendariarekin fabrika ixteko esanez hitz egitera joan zenetako batek), Fidel Aretak eta Faustino Oronozek. Agapito Noriegak, Frantzisko Hernandezek, Rafael Polok, Laureano Rodriguezek eta Frantzisko Rodriguezek[917] urtebeteko kartzela-zigorra jaso zuten. Aldiz, zortzi hilabeteko kartzela-zigorra jarri zien epaitegiak Alejandro Txintxurretari, Fidel Fernandezi, Balentin Gomez Artzeri, Basilio Pascual Juarrosi, Rufino Sarasola Lasari eta Higinio Urbinari. Zigorretan apalenetakoa sei hilabeteko arrastatze handia izan zen, hamaika presok jasotakoa: Pablo Aguadok, Julian Blancok, Migel Garbayok, Telesforo Gomez Artzek, Jose Ibarbiak, Joan Bernardo Lopezek, Tiburtzio Lopezek, Isidoro Rodriguezek, Frantzisko Ruizek, Frantzisko Zabaletak eta Joakin Zulaikak[918]. Fabriziano Diez, *El Pueblo Vasco*ren arabera, (baina ez *El Día*, ez *La Voz de Guipúzcoa*ren arabera) lau hilabeteko kartzela-aldira izan zen kondenatua[919]. *El Pueblo Vasco*k beste lau akusaturi lau hilabeteko zigorra jarri zietela esaten du (Pablo Aguadori, Julian Blancori, Migel Garbayori eta Telesforo Gomez Artzeri), beraz *El Día*rekin desadostasuna ikusten dugu hemen[920]. Jose Migel Maizen kasuan, ez dakigu nolako zigorra izan zuen, baina badakigu armak soilik izatearren zigortu zutela[921], beraz, litekeena da 4 hilabeteko kartzela-zigorra izatea, Diezek bezalaxe. Horrez gain, 31 horietatik 25i, armak legez kanpo izateagatik sei hilabeteko arrastatze handiko zigorra ezarri zitzaien. Horietako sei, lehen aipatutako seiak, arratsaldeko saioan Davilak euren kontrako matxinada militarrerako saiakera-akusazioa erretiratu zienak dira: Aguado, Blanco, Diez, Garbayo, Telesforo Gomez eta Maiz; baina ezin dugu besteen kasuan jakin nor izan zen matxinada militarra laguntzeagatik soilik kondenatua eta nor izan zen bi delituengatik kondenatua.

Beraz, azkenean kale egin zuen langile-iraultzak. Iraultza horren aurkako errepresioa, esan bezala oso gogorra izan zen, ez soilik hildakoen zenbaki handiari begiratuta, baita presoen zenbatekoari eta errepresioak utzi zuen arrastoari begiratuta ere. Presoen aferak asko hunkitu zituen ezkertiarrak eta langile-klaseetako jendea, baina elkartasuna ere handia izan zen. Horrez geroztik, "Amnistiaren" leloa, 1936ko otsaileko hauteskundeetan Herri Frontearen (*Frente Popular*) lelo nagusietakoa bilakatu zen. Horrez gain, langile-antolamenduen egoitzak urtebetez gutxi gora behera itxita egon ziren eta biltzeko eskubiderik ere ez zuten izan. Ekintza sindikalak ere debekatuak izan ziren.

Beasainen, 1934ko bi krisiek errepresioa eragin zuten eta hori izan zen urte hartako balantzerik nabarmenena. Lehenak, alkatea atxilotzea eta kargugabetzea eta haren ondorengo udalaren aldaketa ekarri zuen eta, bigarrenak, hainbat alderdiren egoitzak eta sindikatu guztienak itxita gelditzea (Batzoki berria obretan ari zen artean). Ezkerrak, boteretik at, eta kaleko presentziarik gabe, ekarpen askorik egiterik ez zuen izan eta Beasainen nabaria izan zen halako ideien pisuaren hutsunea.

---

[915] *El Día,* 1935-07-27koa.

[916] *La Voz de Guipúzcoa,* 1935-07-27koa.

[917] *El Liberal* egunkariak Frantzisko Ruiz nahasten du Frantzisko Rodriguezekin, Ruizi urtebeteko zigorra jarri zitzaiola oker esanez (sei hilabeteko zigorra ezarri zioten). (*El Liberal,* 1935-07-27koa)

[918] Hamaika horien zigorrez, *El Día*k soilik ematen du berri. Beste egunkari batzuek, *La Voz de Guipúzco*ak, *El Diario Vasco*k edo *El Liberal*ek, esaterako; sei kondenatu soilik aipatzen dituzte: Jose Ibarbia, Joan Bernardo Lopez, Tiburtzio Lopez, Isidoro Rodriguez, Frantzisko Zabaleta eta Julio Zulaika.

[919] *El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa.

[920] *El Pueblo Vasco,* 1935-07-27koa. *El Pueblo Vasco*k, akats bat egin zuen: Balentin Gomez bi aldiz aipatu, bat zerrenda horretan eta beste bat lau hilabeteko kondena jaso zutenen artean.

[921] *El Día,* 1935-07-27koa; eta *La Voz de Guipúzcoa,* 1935-07-27koa.

or.

Hala ere, 1935. urtearen erdi aldera, Beasainen Ezker Errepublikano alderdia jada funtzionatzen ari zen, batzarrak eta abar, egiten zituzten (lehendabizi Gobernadore Zibilari baimena eskatu behar izaten zioten arren); baina hori bai, Merkatu-plazan, ez beren egoitza zen Zentro Errepublikanoan[922]. Beasainen, 1935eko urrian, Langileen Sindikatu Bakarrak (CNTren mendeko erakundea) bere lokala ireki zuen, ordura arte Ordizian soilik baitzuen. Beraz, 1935. urtearen amaieran nolabaiteko pixkanakako suspertzea hasi zela ikusten da[923].

Beasainen eta eskualdean ere errepresaliatuen aldeko ekintzak nabarmendu egin ziren. Udalak, orduan eskuindarren esku zegoen arren, herritarren nahiari erantzunez, 1934ko abenduaren 22an, epaiketaren zain zeuden zortzi preso beasaindarrek behintzat Gabonak familiekin pasatzeko aldi baterako askatasuna izan zezatela eskatu zuen. Preso horiek, Frantzisko Ruiz, Alvaro Calvillo, Pablo Aguado, Basilio Pascual, Fabriziano Diez, Frantzisko Zabaleta, Jose Ibarbia eta Rufino Sarasola ziren[924]. Are gehiago, 1935eko martxoan, herriko hainbat eragileren presentziarekin (ELA, eskuineko Sindikatu Profesionala, eskuineko Nekazarien Sindikatua, Merkatarien Elkartea, Jabeen Elkartea, Trenbideko Joko Elkartea, EAJ, Izquierda Republicana, Langileen Ekonomatoa eta Langileen Kooperatiba) batzar bat antolatu zuen udalak eta batzar horretan bost eragile falta zirela esan zuen Manuel Perez alkateak eta deigarria da sozialistarik agertu ez izana –ez UGT, ez Elkarte Sozialista– nahiz-eta kartzelatutako gehienak sozialistak izan (agian udal eskuindarrarekiko erabateko oposizioa erakutsi nahi izan zuten). Batzarraren helburua, CAFeko zuzendari Antonio Sierrari, epaiketaren zain zeuden beasaindarrak eta goierritarrak, aske utziz gero, enpresan berriz onartzeko eskaera egitea zen[925]. Bestalde, Gobernadore Militarrari, epaiketa ahalik eta lasterren burutu zedila eskatu zioten. Proposamen hori, antza denez, Ignazio Cortes merkatari errepublikanoaren eskutik etorri zen. Cortesek, bitartekaritzarako eta negoziaziorako trebezia handia erakutsi zuen halaber 1936ko Estatu-kolpearen hurrengo egunetan, bere etsai ideologikoen (eskuindarren) alde bitartekaritza-lanak egitean eta Beasaingo kartzelatik askatzea lortzean. Baina 1935eko martxoko batzarrera itzulita, batzarkideen artean zenbait tirabira izan ziren. Adibidez, ELAko ordezkari Jose Maria Lozaresek "berronartzeko kudeaketak CAFez gainerako fabriketan" ere egitea eskatu zuenean, tartean Legazpiko Patrizio Etxeberriaren fabrikan lan egiten zuen beasaindar baten kasua aipatu zuen. Udalaren ordezkariek ordea, Beasaingo Udalak Legazpin zer esanik ez zuela esaten zuten. Beste alde batetik, jabeen ordezkari zen Pedro Jose Iguainek (Musikako udal-bandaren zuzendari ere bazenak) errugabeen eta zigortuen artean bereiztea eskatu zuen; langileren bat zigortua bazen, enpresariei ezin zitzaiela berronartzea eskatu adierazi zuen, iradoki baizik ezin zitekeela egin, legearen gainetik jartzea ezinezkoa zela-eta, beraz epaiketa egin arte itxarotea eskatu zuen, zenbat errugabe eta zenbat zigortu ziren jakiteko. Beste batzarkideek Tolosan eta Azpeitian zigortutako langileak ere berronartze-prozesuan sartu zituztela erantzun zioten. Beste alde batetik batzarrean kartzelatu haien eta gainerako langabeen (118 aipatzen ziren) egoera alderatu zen eta nola har zitezkeen zigortuak galdetu, zenbat denborarako zigortuta zeuden ere kontuan hartu gabe, aldi berean herrian hainbeste langabe zeudela kontuan izanda. *Izquierda Republicana*ko Manuel Gorrotxategik erantzun zuen, langabe "arrunt" gehienak gazteak zirela eta lana topatzerik bazutela, alta, kartzelan zeuden edo epaiketaren zain zeuden ia denak, familiadun gizonak zirela. Berriz ere, krisi ekonomiko garaietan langile-klasearen barruan izandako zailtasunen eta barne-arazoen adibide bat topatzen dugu hemen[926].

Bestalde, 1935ean Gipuzkoan Presoen Aldeko Batzordea (*Comité Pro-Presos de Guipúzcoa*) sortu zen, komunisten *Laterriarteko Sorospen Gorrija* (*Socorro Rojo Internacional*) taldeak bultzatuta. Presoen Aldeko Batzorde horrek, Gipuzkoa osoan zehar diru-bilketa handi bat hasi zuen eta 1935eko uztailaren 31rako 290.328,30 pezeta bilduak zituen, horietako 7.447 pezeta Beasainen[927]. Goierriko presoen aldeko ekitaldiak ez ziren soilik Beasainen egin, Ordizian, 1935eko azaroaren 30ean, Etxezarreta antzokian, Goierriko presoen aldeko gaua antolatu zen, presoen familiak diruz laguntzeko asmoz[928]. Halako elkartasun- eta laguntza-ekitaldiak, Gipuzkoan eta Hego Euskal Herri osoan egin ziren modu bertsuan (baita Asturiasen ere) eta presoen alde hainbat erakundek egindako lan komun horrek, 1936an Herri Frontea (Frente Popular) eratzea erraztu zuen eta, agian, hori izan zen porrot haren ondorio baikor bakarretakoa ezkerrarentzat: 1935eko abenduaren 30ean, Gipuzkoan, sindikatu komunistak UGTn sartzeko prozesua hasi zuen eta 1936ko urtarrilaren 1ean, Donostian, sozialisten eta komunisten arteko lehen mitin bateratua ospatu zen, Jesus Larrañaga goierritarra ere bertan zela[929].

---

[922] Beasaingo Udal Artxiboa. 119 karpeta, 11 dokumentua.

[923] Beasaingo Udal Artxiboa. 138 karpeta, 32 dokumentua.

[924] Beasaingo Udal Artxiboa. 3762 karpeta, 55 dokumentua.

[925] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 70. dokumentua.

[926] Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 70. dokumentua.

[927] GARAI BENGOA, Joan Ramon; GUTIERREZ AROSA, Jesus eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución , insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 1934, 201. or.

[928] ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 24. or.

[929] EGIDO SIGÜENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.).Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 34-35. or.

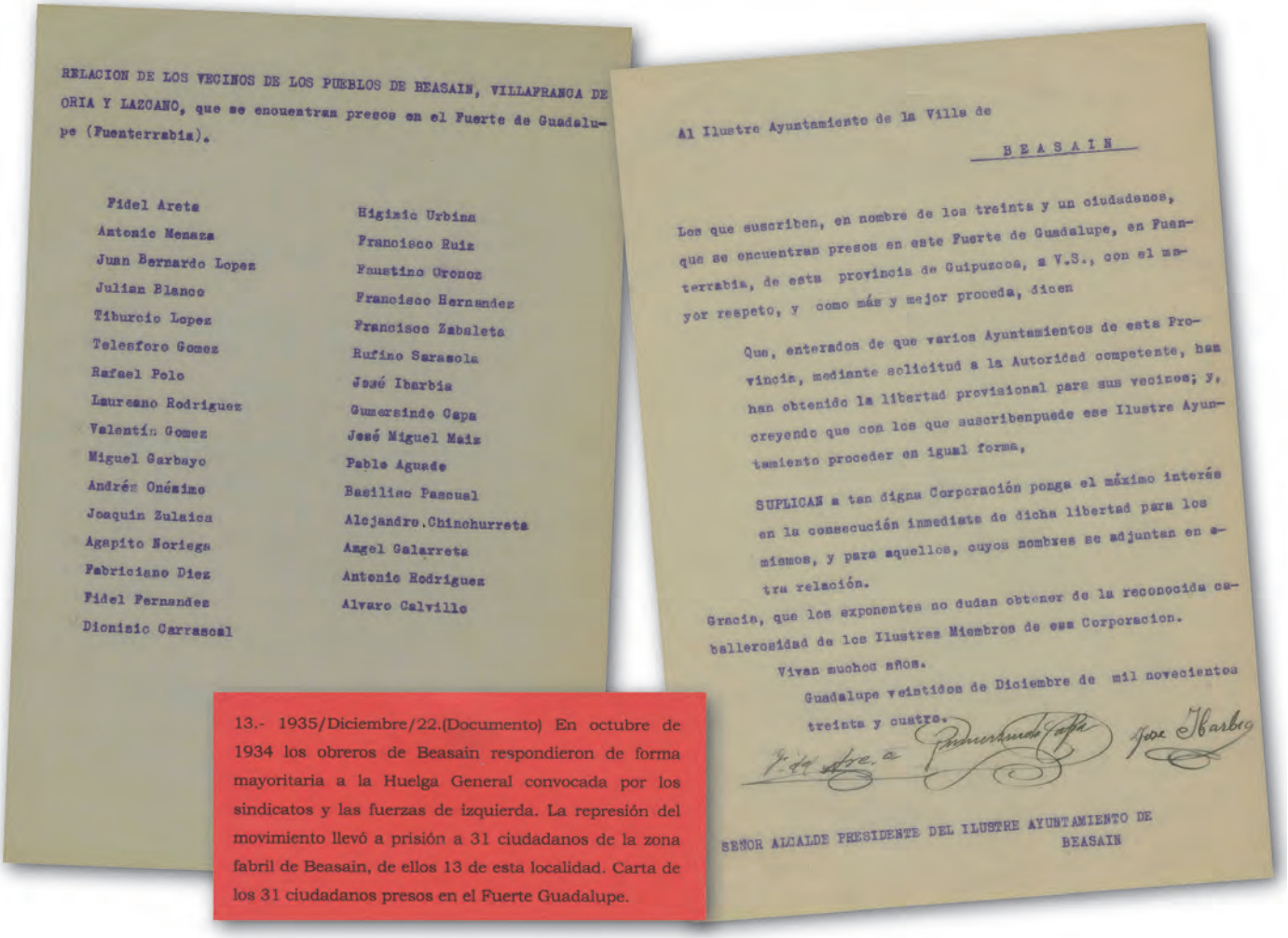

RELACION DE LOS VECINOS DE LOS PUEBLOS DE BEASAIN, VILLAFRANCA DE ORIA Y LAZCANO, que se encuentran presos en el Fuerte de Guadalupe (Fuenterrabia).

Fidel Areta
Antonio Menaza
Juan Bernardo Lopez
Julian Blanco
Tiburcio Lopez
Telesforo Gomez
Rafael Polo
Laureano Rodriguez
Valentín Gomez
Miguel Garbayo
Andrés Onésimo
Joaquin Zulaica
Agapito Noriega
Fabriciano Diez
Fidel Fernandez
Dionisio Carrascal
Higinio Urbina
Francisco Ruiz
Faustino Oronoz
Francisco Hernandez
Francisco Zabaleta
Rufino Saramola
José Ibarbia
Gumersindo Capa
José Miguel Maiz
Pablo Aguado
Basilisc Pascual
Alejandro Chinchurreta
Angel Galarreta
Antonio Rodriguez
Alvaro Calvillo

Al Ilustre Ayuntamiento de la Villa de

BEASAIN

Los que suscriben, en nombre de los treinta y un ciudadanos, que se encuentran presos en este Fuerte de Guadalupe, en Fuenterrabia, de esta provincia de Guipuzcoa, a V.S., con el mayor respeto, y como más y mejor proceda, dicen

Que, enterados de que varios Ayuntamientos de esta Provincia, mediante solicitud a la Autoridad competente, han obtenido la libertad provisional para sus vecinos; y, creyendo que con los que suscribenpuede ese Ilustre Ayuntamiento proceder en igual forma,

SUPLICAN a tan digna Corporación ponga el máximo interés en la consecución inmediata de dicha libertad para los mismos, y para aquellos, cuyos nombres se adjuntan en otra relación.

Gracia, que los exponentes no dudan obtener de la reconocida caballerosidad de los Ilustres Miembros de esa Corporacion.

Vivan muchos años.

Guadalupe veintidos de Diciembre de mil novecientos treinta y cuatro.

SEÑOR ALCALDE PRESIDENTE DEL ILUSTRE AYUNTAMIENTO DE BEASAIN

13.- 1935/Diciembre/22.(Documento) En octubre de 1934 los obreros de Beasain respondieron de forma mayoritaria a la Huelga General convocada por los sindicatos y las fuerzas de izquierda. La represión del movimiento llevó a prisión a 31 ciudadanos de la zona fabril de Beasain, de ellos 13 de esta localidad. Carta de los 31 ciudadanos presos en el Fuerte Guadalupe.

1934ko gertakariengatik preso zeuden beasaindarrek Beasaingo alkateari idatzitako gutuna. (Dokumentuak: Beasaingo PSOEk utziak)

Politikoki, matxinada haren ondorioz, “ezkerreko” eta “eskuineko” blokeak sendotu egin ziren iraultza haren bidez. Bi blokeen arteko lubakia handitu egin zen, eta bien arteko elkarlaguntza ia ezinezko bihurtu zen, adibidez, orduan Gobernuan zegoen Alderdi Erradikalaren barruan (zentro-eskuineko alderdi errepublikanoa), “eskuineko” izaerak gain hartu zion “errepublikano” izaerari. Bloke horietako bakoitzean ere, aldaketak nabaritu ziren: ezkerrean, lehen urteetako ezinikusia gaindituta, batez ere langile-erakundeen artekoa (sozialistak, komunistak eta anarkistak), euren arteko hurbiltze bat nabaritzen hasi zen, batez ere esperientzia gogor haren eraginez. Eskuinean, aldiz, Armadaren esku-hartzeak, “ordenaren jarraipena” bermatu zuenak, ospe handia lortu zuen eta eskuindar politikarien barruan “Iraultzaren aurrean Armada ez den beste defentsarik ez dago” pentsamendua sortu zuen, hain zuzen ere gero, 1936ko Estatu-kolpea ematera eraman zuena.

1.6 Beasaingo elkarteak eta zerbitzuak

Urte horiek Beasainentzat ekonomikoki urte latzak izaki, herri honetako zerbitzu-eskaintzak ere ez zuen izan lehengo maila mantentzerik. Udalak gastu sozialetarako bideratutako diru gehiena, lanik gabe gelditu zirenei laguntzeko erabili behar izan zuen.

Hala ere, eskola-arloan egin ziren hobekuntza batzuk. Horietako bat, Arriaran auzoan egin zen eskola berria izan zen, Gipuzkoako Foru Aldundiak lagunduta. Arriarango eskola egiteko ahaleginak, 1930. urtean, hasi ziren, Hezkuntza Batzordeak Gipuzkoako Foru Aldundiari Gipuzkoan 100 eskola berri egitea proposatu zionean. Gipuzkoako Hezkuntza Batzordearen arabera, lurraldean zegoen hezkuntza-sistemaren egoera oso txarra zen eta aldatu beharra zegoen. 1930eko azaroaren 4an Gipuzkoako Foru Aldundiari bidalitako proiektuak, gipuzkoarren artean “zegoen analfabeto-kopuru handia” jaistea zuen helburu, izan ere, Aldundiak hezkuntzan egin beharreko gastua handitzat jo izanak “auzi hori artean osotasunean konpondu gabe zegoela” esan nahi zuen, baina beste zailtasun bat ere aipatzen zuten: Gipuzkoaren erliebe-eraketa menditsua (“zaila”). Gipuzkoako Hezkuntza Batzordeak, Bizkaiko Aldundiak Bizkaiko auzo-eskolak egiterakoan erabilitako eredua jarraitzea proposatu zuen, eta baita auzo-eskola horiek zein herritan kokatzen zirenaren arabera, eredu ezberdinak erabiltzea ere (kontuan izanik ikasleek

or.

etorkizunean lan ezberdinak izango zituztela). Aipatu beharra dago baita ere (artean Errepublika aldarrikatu gabe zegoela) erlijioaren irakaskuntza eskola-orduetan irakasgai gisa emateko tratatua izan zela. Eskolak, herrigunetik kilometro batera edo gehiagora zeuden auzoetan edo baserri-etxaldeetan kokatzekoak ziren. Aldi berean, eskolak egiteko aurrekontuaren zatirik handiena udalen kontura izango zen, baina Aldundiak bakoitzaren %25 ordaindu beharko zuen, eta horrez gain, Gipuzkoako Aurrezki Kutxak finantzatzeko kreditu errazak eskaini behar zituen[930]; hala ere eskolako materiala Aldundiaren kontura izan behar zuen. Hasiera batean, eskola horiek guztiak hamar urtetan eraikitzea proposatu zuten, baina Aldundiak hori bost urtera mugatzea eskatu zuen. Eskolen ikuskaritza ere herrien esku egongo zen. Eskolak egiteko eskaera, udalek edota auzoko elkarteek egin behar zuten eta Aldundiak baimena eman. Batzordeak, hamar urtetan, Gipuzkoako Foru Aldundiak proiektu hori finantzatzen 500.000 pezeta gastatu behar zituela kalkulatu zuen (irakasleen soldata 3.000 pezetakoa izango zela ere kalkulatu zuen)[931].

Berrikuntza bat (gero, Aldundiko diputatuen arteko eztabaidan ikusiko den bezala), lehen aldiz euskararen irakaskuntza sistematikoa jartzea zen, eta beraz, irakasle-postua hartzeko euskara jakitea beharrezkoa zen (irakasleek euskararen ezagutza--azterketak gainditu behar zituzten). Umeei eskolak ematerakoan, euskararen presentzia lurralde osoan homogeneoa ez izatea proposatu zuten: euskarak presentzia handiagoa zuen herrietan, haur-hezkuntzako mailetan euskaraz hasiko ziren, gero, pixkanaka, erdara sartuz joan eta goi-hezkuntzako ikasketak erdaraz bukatzeko. Euskarak presentzia urriagoa zuen eremuetan, ordea, bi hizkuntzetan hasiko ziren hasieratik, goi-ikasketak erdaraz bukatzeko[932]. Diputatuek nahikotzat eman zuten euskara irakasgai bezala jartzea; adibidez, Brunet diputatuak eskola-aldia bukatzerakoan, ikasle guztiek "bi hizkuntzak ondo jakitea" zuen helburu, eremu euskaldunetan haurtzaroan klaseak euskaraz hasiz eta geroago erdara sartuz; eta eremu elebidunetan "irakaslearen arabera" hizkuntza bati edo besteari lehentasuna eman behar zitzaion. Paguaga diputatuak, Gipuzkoako hezkuntzaren egoera txarra, Gipuzkoaren erliebeaz gain "arrazoi- eta pedagogia-aurkako metodoak" erabili izana aipatzen du; eta berrikuntza horren bidez, "ikasleek ulertzen ez duten hizkuntza batean (erdaraz) ikasteko torturarik gehiago ez dutela jasoko" adierazten du. Paguagak, klaseak euskaraz emateaz gain, euskara bera, euskal gramatika irakasgai bezala ematea proposatu

Loinazko San Martin (Lasalle) ikastetxeko ikasleak eta irakasleak Errepublika garaian. Irakasleak abiturik gabe daude. (Argazkia: Mari Karmen Ibarbiak utzia)

[930] Aldundiaren interesa interesik gabeko krediduen bidez finantzatzea bazen ere, Gipuzkoako Aurrezki Kutxak, 1931ko martxoaren 21eko bileran (1932ko maiatzaren 23an berretsia), %5eko interesdun krediduak ezartzea gomendatu zuen, bestela behar adina dirurik ez zegoela-eta. Bilera horretan, eskola-eraikin bakoitza bukatzerakoan Aurrezki Kutxak %10eko saria emateko erabakia hartu zuen. Aurrezki Kutxaren arabera, eskola bakoitza 20.000 eta 30.000 pezeta artean kostako zen. Hala ere, ezaguna da bai garai hartako krisia eta baita Errepublika garaian, erakunde publikoek egin zuten gastuen murrizketarako politika, beraz, 1932ko uztailaren 15ean Gipuzkoako Aurrezki Kutxaren Administrazio Kontseilua zalantzak agertzen hasi zen, eta gehienera ere eskola bakoitzeko kostuaren %10aren ekarpena egingo zuela esan zuen. Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 784-2 dokumentu-sorta.

[931] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 784-2 dokumentu-sorta.

[932] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 784-2 dokumentu-sorta.

zuen. Hala ere, denak ez zeuden ados halako kontzeptuekin: Aztiria diputatuak, Debako alkate ere bazenak, "euskararen sarrera ona bazen ere", "erdararen irakaskuntza beharrezkoa zela" esan zuen, eta "ezin zela deskuidatu". Azkenean, Aldundiak, Hezkuntza Batzordearen planteamenduak zuzendu egin zituen, eta goi-mailako ikasketak, "bi hizkuntzetan, erdara nagusi zela baina euskararen irakaskuntza baztertu gabe" ematea proposatu zuen (Hezkuntza Batzordeak goi-mailako ikasketak erdaraz bakarrik ematea proposatua zuen)[933].

Hala ere, eskolak eraikitzeko erritmoan zailtasun batzuk izan ziren. Horietako bat, finantzaketarena izan zen eta aurreko orrialdean azaldu dugun bezala, Gipuzkoako Aurrezki Kutxak ezin izan zuen hasieran agindutakoa bete, eta azkenik eskola bakoitzeko %10 finantzatzera (gehi eraikin bakoitza bukatzerakoan prima bat ematera) mugatu zen. Bestalde, esan beharra dago, 1936ko maiatzerako, aurreikusitako ehun eskoletatik 20 soilik zeudela bukatuta, izan ere, udalek, eskola bakoitzaren %65 finantzatu beharra, zama handiegia izan zen berentzat. Maiatz horretan Gipuzkoako Aldundiak, dokumentu batean, proiektu hori bukatzeko "baliabide bereziak" erabiltzea planteatu zuen, udalek zama ekonomiko handiegia beren gain har ez zezaten: udalen ekarpena %25era murriztea planteatu zen. Azkenean, 1936ko ekainaren 1ean, Aldundiaren beste dekretu batean, udalek egin beharreko ekarpena %25era jaitsi zen[934].

Nolanahi ere, Beasaingo Udala, Arriarango eskola hori egiten lehenengo udaletako bat izan zen, beraz, arrisku horietatik at gelditu zen. Eskola egiteko lehen pleguaren arloko bilera 1932ko irailaren 19an egin zen, Jazinto Urteaga Iurrita alkatea, Leontzio Ibarbia alkateordea eta Serafin Arana zinegotzia bertan zirela[935]. 1936an militar altxatuek alkate izendatuko zuten Jose Luis Guridi kontratistak 32.000 pezeta inguruko aurrekontua aurkeztu zuen, 100 pezeta bakoitzeko 10,27 pezetako beherapena eskainiz[936]; eta Zumarragako Kosme Salegik beste aurrekontu bat aurkeztu zuen, non gastatutako 100 pezetetatik, udalari 18,65 pezetetako beherapena eskaintzen zion. Bakoitzak 1.500 pezetako fidantza jarri zuen. Beste hiru aurrekontu ere bazeuden, *Odriozola y Compañia* talde beasaindarrarena (100 pezetetatik 10,15 pezetaren beherapena eskaintzen zuen), laugarrena Joan Iguain beasaindarrarena (33.900 pezetako aurrekontua aurkeztu zuen) eta bosgarrena Jose Antonio Intsausti lazkaotarrarena, zeinak 100 pezetatik 13 pezetako beherapena eta 1.500 pezetako fidantza aurkeztu zituen[937]. Hurrengo bilera batean, Donostian, 1932ko urriaren 8an, lana egiteko enkargua Kosme Salegi zumarragarrari emateko erabakia hartu zen, lanak 29.007,57 pezetako hasierako aurrekontua zuela[938]. Eskola egiteko, 1932ko urriaren 6an Kasilda Gaitan de Aialari lursail bat erosi zion udalak[939].

Dokumentu baten arabera, 1932ko azaroaren 28rako, lanak jada nahiko aurreratuta zeuden[940]. 1933ko apirilaren 24ko dokumentu batek, kostu osoa, 41.766 pezetakoa izan zela dio, zimenduen arloan 3.280 pezetako gain-kostua izan zelako (beraz, hasieran Kosme Salegik aurkeztutakoa baino 12.000 pezeta gehiago kosta zen obra)[941]. Azkenik, eskola 1934ko apirilaren 13an inauguratu zen[942]. Eraikuntza-fasean arazo batzuk sortu ziren; adibidez, ur-ekarreraren arazoak, 1934ko martxoan, eta horrek 7.402 pezetako gain-kostua ekarri zuen; horietatik 1.858,95 pezeta Aldundiak ordaindu behar izan zituen[943]. Hala ere, horrek kalapita bat ekarri zuen, izan ere, Aldundiaren arkitektoak, 1934ko urtarrilaren 15ean, "Aldundiak halako udal-lanik sekula ez du ordaindu" esan baitzuen[944]. 1935ean, ordea, premiazko lan batzuk egin behar izan ziren konponketak egiteko, hezetasuna eta abar saihesteko ingurua isolatuz eta guztira 2.919 pezetako kostua izan zuten lan horiek. 1935eko urriaren eta abenduaren artean sinatu zen esleipen hori[945].

Horrez gain, herri barruan ere eskola berriak egin ziren, adibidez, 1932an Donostiako Institutuaren mendeko Ikasketa Berezien Akademia zabaldu zen Beasainen[946], eta horrez gain, 1933an (1932an onartuta), Martina Maiz kalean eskola berriak (neskentzako

933 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 784-2 dokumentu-sorta.

934 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 784-2 dokumentu-sorta.

935 Beasaingo Udal Artxiboa. 1.237. karpeta, 42. dokumentua.

936 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1455/1971 dokumentu-sorta.

937 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1455/1971 dokumentu-sorta.

938 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1455/1971 dokumentu-sorta.

939 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 4278 dokumentu-sorta.

940 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 4278 dokumentu-sorta.

941 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 4278 dokumentu-sorta. Aurrekontu barnean dauden lanetan 35.353 pezeta gastatu ziren eta aurrekontutik kanpoko lanetan 6.413 pezeta. Dokumentu horrek lan ezberdinen kostuaren banaketa du eta interesatua dagoenak bertara jo dezake. Horrez gain, lorezaintza-lanetan 1.323 pezeta gastatu ziren eta onuraduna Hernaniko Joan Bautista Pagola izan zen.

942 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 3.256. karpeta, 20. dokumentua.

943 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1455/1971 dokumentu-sorta.

944 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 4278 dokumentu-sorta.

945 Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 1455/1971 dokumentu-sorta.

946 ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936). (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 94-95. or.

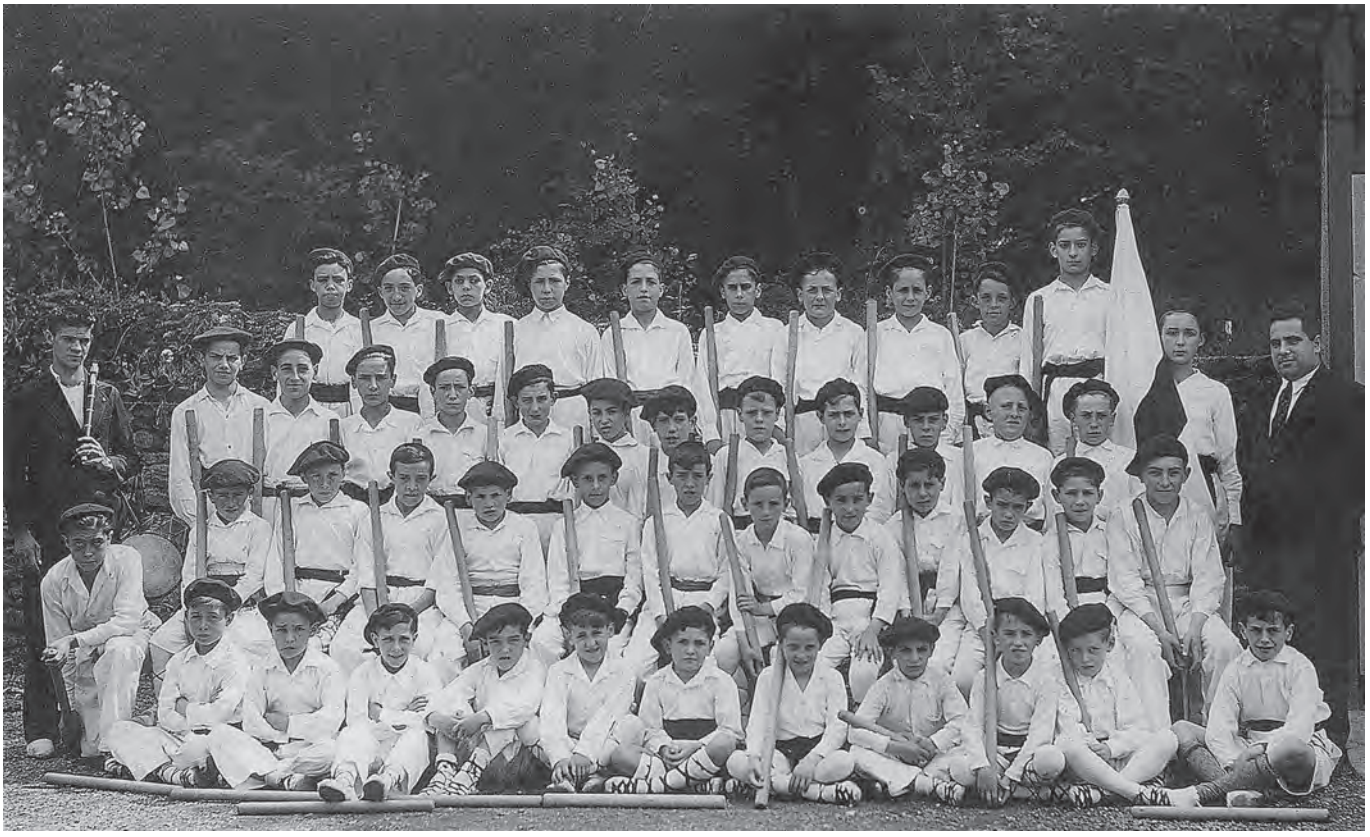

Loinazko San Martin ikastetxeko dantzariak 1933an. Ramon Aranburu *Txanbo* izan zuten txistulari. (Argazkia: JZG, 101. or.)

Loinazko San Martin ikastetxeko ikasleak eta irakasleak Gernikako zuhaitzaren azpian. (Argazkia: JZG, 101. or.)

bi eta mutikoentzako bi) egiten hasi ziren (Estatuak 1931n eman zuen eskolak egiteko baimena)[947]. Eskola horiek, geroago, karmeldarren eskuetan gelditu ziren (Karmeldarrek, Notre Dameko mojek neskentzako eskola jartzeko egindako saiakera antzuari segida eman, eta hala, neskak ere onartzen zituen eskola erlijiosoa jarri zuten), nahiz eta Errepublika garaiko udalaren lehen proiektua eskola publikoa izatea izan zen[948] (areago oraindik, eskola publiko nagusitik eskolaurreko gela batzuk hara eraman zituzten)[949]. Azkenik, 1935ean (Manuel Perezen alkatetzaren garaian) Plazako Eskolen berrikuntza egin zen[950]. Beraz, garai horietan, Beasainen, lehen hezkuntzako hiru eskola egon ziren; bi herrian, graduatuak 595 ikaslerekin eta haurrenak 190 ikaslerekin eta beste bat Arriaranen, 43 ikaslerekin. Aldi berean, hiru eskola pribatu ere baziren: neskentzako, mojen *Ntra. Sra. del Carmen* ikastetxea, 90 ikaslerekin eta mutikoentzako Lasalletarren Loinazko San Martin ikastetxea (230 ikaslerekin)[951] biak erlijiosoak eta langileen semeentzako (mutikoen eskola, dakigunez) CAFen lanbide-eskola. Eta oinarrizko eskolez kanpo, aipatzekoak dira, Arte eta Ofizioen bi Eskolak (publikoa bata, udalarena, eta CAFena bestea), Ikasketa Berezien Akademia eta Musika Eskola.

Hala ere, eskolen inguruan ere halako tirabira batzuk izan ziren. 1931ko ekainean, eskola publikoetako irakasleak, Beasainen "irakasleentzako etxerik" ez zegoelako kobratzen zuten diru-saria, urteko 260 pezetatik 500 pezetara igo zedila eskatu zuten. Irakasleen arabera, 260 pezetako dirusaria 5.000 biztanle baino gutxiago zituzten herrietako irakasleei ordaintzen zitzaien, baina irakasleen aburuz, Beasainek, praktikoki ("erroldan artean ofizialki hala islatu ez arren") 5.000ko muga hori aspaldi gainditua zuela esaten zuten, beraz 500 pezetako diru-saria behar zutela (gogoratu beharra dago, orain arte aipatu ditugun ikerketa guztien arabera, 1930ean 5.260 biztanle zituela Beasainek, baina errolda berria ez zen 1931 urtera arte argitaratu). Irakasle horien eskaera, igoera berehala eta errolda ofiziala argitaratu aurretik egitea, edo bestela eurek alokatu beharreko etxebizitzak udalak ordaintzea izan zen[952]. 1932ko dokumentu baten arabera, udalak urtean 3.000 pezeta gastatzen zituen Beasaingo irakasleen etxebizitzetan (175 pezeta Astigarretako irakaslearen etxebizitzan eta 300 Aratz-Matxinbentakoarenean)[953]. Irakasleen etxebizitzen arazoak 1935eko abenduan agertu ziren berriz ere, baina kasu horretan, Beasainen bertan, izan ere, Pilar Barber eskola publikoko nesken saileko irakaslea hil ostean, beste bi irakaslek, Maria Teresa Puente Pazek eta Joakin Cortijo Garcesek, haren etxebizitza erabiltzea eskatu baitzuten. Udalaren irizpidea, etxea lehenik Puente Pazi ematea izan zen, aldi baterako eta txandakatze-sistema ezarriz[954]. Hala ere, badirudi horrek ez zuela arazoa konpondu eta 1936ko apirilean Teresa Puenteri etxea Joakin Cortijori uzteko eskatu behar izan zion udalak[955], azken horrek jarritako helegite batzuen ostean, etxebizitza berari zegokiola erabaki baitzuen Hezkuntza Ikuskaritzak.

Bestalde, nahiz eta Arriaranen eskola berria egiteko proiektuak egon, egia da halaber, 1931n Garingo auzo-eskolan irakaslea falta izan zela eta garindarrek seme-alabak Astigarretako eskolara eraman behar izan zituztela. Garinen, udalak egindako ikuskapen baten ostean, bertako maisu Kandido Arregiren lana deitoratu zuen, eta udalak hura kargugabetzea erabaki zuen[956]. 1931ko abuztuan, Garingo herritar talde batek udalari idatzitako gutun batean, "Garinen auzo-eskola egitea agindu zuela" gogorarazi zioten, eta "hitz hori ez betetzeagatik" seme-alabak Astigarretako eskolara eramatera behartuta zeudela esaten zuten. Garindar horien arabera, umeak egunero Astigarretara eramatea "ezinezkoa" zen, eta konponbide bezala "lehen hezkuntza bukatzear zegoen gazte batek, aldi baterako, ume txikienei oinarrizko hezkuntza irakastea" proposatzen zuten. Gertakari horrek argi uzten digu baserri-auzoetan hezkuntzaren egoera zeinen kaxkarra zen, eta zergatik 1930ean, Gipuzkoako Foru Aldundiak 100 auzo-eskola egitea proposatu zuen, halako premia larria ikusita. Udalak irailaren 3ko bilkuran eman zien erantzuna garindarrei, gai hori "aztertuko zuela" esanez[957]. Garingo eskolaren gabeziak nahiko nabarmenak ziren, 1935eko maiatzean, eskola hartan irakasle profesionalik ez zegoela-eta, badakigu jakin bertako apaiza zela eskolaren arduradun[958]. Hala ere, udalak Garinen eskola berri bat egitea pentsatuta zeukan urte horietan, Serafin Arana zinegotziak esan zuenez.

---

[947] Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 10. dokumentua.

[948] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936). (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 96. or.

[949] Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 10. dokumentua.

[950] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 94-95. or.

[951] ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 95-96. or.

[952] Beasaingo Udal Artxiboa. 151. karpeta, 40. dokumentua. Gainera, Aratz-Matxinbentako irakaslearen kexu-gutuna irakur daiteke. Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[953] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.

[954] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[955] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 21. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

[956] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 43. dokumentua. Dena dela, dokumentu berean azaltzen denez, Garingo kasua salbuespena zen Beasaingo auzo-eskolen artean.

[957] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[958] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

or.

1932ko azaroko datuen arabera, Beasaingo eskola publikoetan (Beasaingo, Astigarretako eta Aratz-Matxinbentako eskoletan[959]), 1.554 ume zeuden matrikulatuta: 788 mutiko eta 766 neskato. Adinaren arabera banatuta, 3 eta 6 urte bitarteko 396 ume zeuden matrikulatuta, 6 eta 8 urte bitarteko 275, 8 eta 10 urte bitarteko 268, 10 eta 12 urte bitarteko 270 eta 12tik gorako 345. Beasaingo eskola-eskaintza, sare publikoko udal-eskolek, Arriarango auzo-eskolak (aurreko orrialdeetan azaldu dugu nola egin zen), Arte eta Lanbideen Eskolak eta haur-eskolak osatzen zuten[960]; eta sare pribatukoak, berriz, Loinazko San Martinen eskola (Lasalletarrena), *Ntra. Sra. del Carmen* eskola moja karmeldarrena eta 1932ko urrian jarritako goi-ikasketetarako Akademia Bereziak osatzen zuten (lehenengo biek udalaren subentzioa jasotzen zuten eta hirugarrena Donostiako Institutuaren mende zegoen)[961]. Eskola-sistema berrikuntza-giroan sartuta zegoen, laborategi bat ere eraikitzen ari ziren-eta[962].

Hala ere, herriguneko eskola publikoaren egoera ez zen uste bezain ona, Beasaingo Elkarte Sozialistaren arabera behintzat eta Elkarte horren salaketetan agertzen denez, 1932an, 60 bat ume zeuden 25entzako tokia zegoen gelan, beraz, pilaketa nabarmena zen. Talde horrek udalaren gain jartzen zuen agintean zeraman urtebetean arazoa konpontzeko urratsik ez eman izana[963]. Kasu horretan, udalaren erantzuna zera izan zen, udalak hezkuntzarekiko ez zuela jarrera arduragabea erakutsi eta 1932an eskola bateratua eta auzo-eskola eraikitzen ari zirela esan zuen, beraz, ezin zitzaiola udalari utzikeriarik leporatu, arazo guztiak konpontzea lortu ez bazuen ere[964]. 1933ko otsaileko udal-bilkura batean, Pedro Lasa Segurola zinegotziak eskoletan jantokiak jartzea proposatu zuen "Tolosan eta Donostian daudenen antzekoak"[965]. Eskolako jangela horien gainean, 1934ko apirilean udalak jakinarazi zuen Hezkuntza Ministerioak jangela horientzako 2.000 pezetako subentzioa ematen zuela[966], eta geroago, 1934ko azaroan, Joan Usabiaga parlamentariak 3.000 pezeta eman zituela ere jakin izan zen[967]. Azkenik, 1935eko

Errepublika garaian, Pedro Lasa Segurola zinegotziaren ekimenez, eskola publikoan umeentzako jangela publikoa zabaldu zen. (Argazkia: FL/MG, 106. or.)

959 Lehen kapituluan esan bezala, Beasaingo eskola publiko berria 1924an egin zen, 100.000 pezeta kosta zen (Estatuak 60.000 pezetako subentzioa eman zuen). Aratz-Matxinbentakoa eta Astigarretakoa 1923an eta 1926an egin ziren eta, hurrenez hurren, 6.000 pezeta eta 12.000 pezeta kosta ziren. Kontuan izan behar da udalarena zen Garingo eskola eta Aldundiak eraikitako Arriarangoa ere hor zirela.

960 Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua. Haur Eskola 1914an egin zen eta Arte eta Lanbideen Eskola 1915ean.

961 Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 34. dokumentua. Eskola horiei CAFen lanbide-eskola ere gehitu behar zaie, 1917an sortua. Bestalde, eskola pribatuetan lehena Lasalletarrena izan zen, 1909an sortua. Martina Maiz kalean eskola-areto berriak egin ziren 1933tik aurrera. Azkenik, Akademia, Beasainen 1932an sortu zena, Loinazko San Martin plazako 3 zenbakian kokatuta zegoen. CAFen eskolak jada ez zuen funtzionatzen. 1935ean, CAFeko eskolako ikasle-ohiek eskola hartako zuzendari zen Leon Arregiri omenaldi bat egitea erabaki zuten. Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

962 Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua. Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 34. dokumentua

963 Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.

964 Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.

965 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.

966 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

967 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

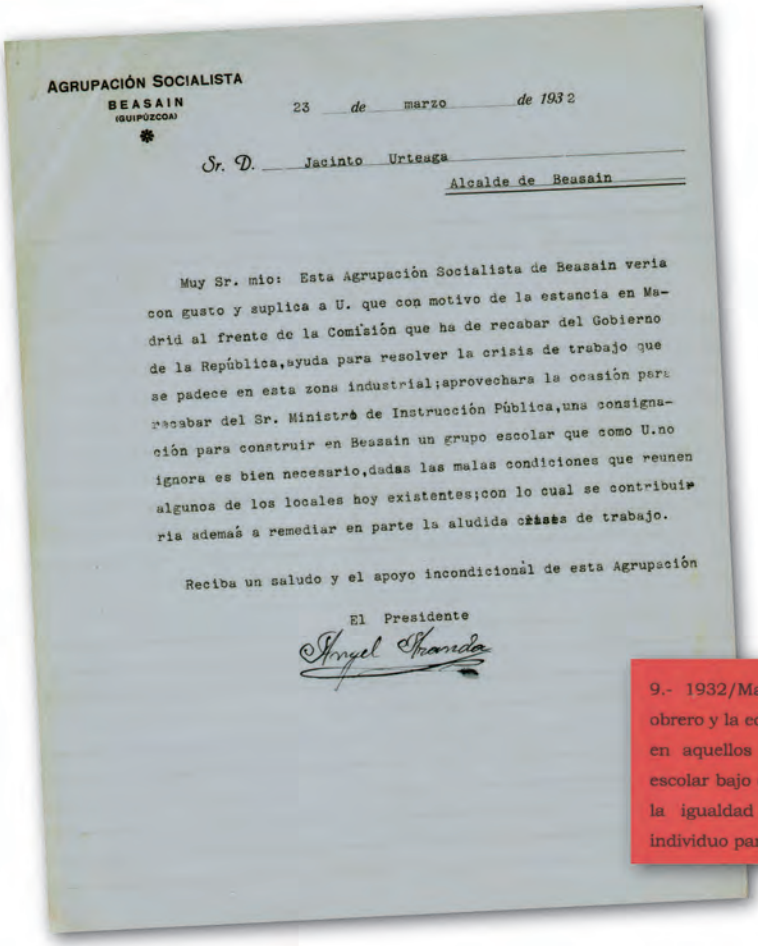

AGRUPACIÓN SOCIALISTA
BEASAIN
(GUIPÚZCOA)

23 de marzo de 1932

Sr. D. Jacinto Urteaga
Alcalde de Beasain

Muy Sr. mio: Esta Agrupación Socialista de Beasain veria con gusto y suplica a U. que con motivo de la estancia en Madrid al frente de la Comisión que ha de recabar del Gobierno de la República, ayuda para resolver la crisis de trabajo que se padece en esta zona industrial; aprovechara la ocasión para recabar del Sr. Ministro de Instrucción Pública, una consignación para construir en Beasain un grupo escolar que como U. no ignora es bien necesario, dadas las malas condiciones que reunen algunos de los locales hoy existentes; con lo cual se contribuiria además a remediar en parte la aludida crisis de trabajo.

Reciba un saludo y el apoyo incondicional de esta Agrupación

El Presidente

Angel Iparraga

9.- 1932/Marzo/23. Las preocupaciones por el paro obrero y la educación ocupan a los militantes socialistas en aquellos años. La demanda de un nuevo grupo escolar bajo el viejo ideal de que la enseñanza mejorará la igualdad de oportunidades y la formación del individuo para sí y para la sociedad.

Beasaingo Alderdi Sozialistak eskola berriak egin zitezen eskaera plazaratu zuen. 1932an, alkateari hori aipatzeko eskatu zion, Errepublikako Gobernuarekin lan-krisia konpontzeko bilera batera joan zenean. (Dokumentua: Beasaingo PSOEk utzia)

urriaren 30ean, jangelak 3.000 pezetako subentzioa jaso zuela jakin zen[968]. Eskola bateratuak, 1934ko erdialdera bukatu ziren, baina 1934ko uztailaren 29an Pedro Lasa eta Doroteo Aguado zinegotziek eskola bateratuak irakasle faltagatik martxan ez jarri izana salatu zuten, eskola publikoa gainezka baitzegoen eta eskola pribatuetan hezkuntza doakoa ez zenez, irakasleetan halako inbertsioa egitea komenigarri ikusten zutela zioten, baliabide handirik gabeko familiak laguntze aldera[969]. Mozio horren kontrako beste mozio bat ere aurkeztu zuten abuztuaren 9an Ibarbia alkateordeak eta Arana zinegotzi errepublikanoak, esanez, berez eskola bateratu horiek "gabeziak zirenerako" egin zirela eta berrituta prest egon beharko zuketela beste eskolak gainezka zeudenerako, baina kasua ez zela hori. Ibarbia eta Arana zinegotzien kontramozioan zera zioten "5.000 inguru biztanleko herri gutxi daude hezkuntza beharrak Beasainek bezain ondo beteta dituztenak" (hamar gela herrian bost sexu bakoitzeko eta auzoetan beste hiru eskola publiko, gehi Arriaranen Aldundiak egindakoa), beraz, "ez zegoela udala irakasle gehiago kontratatzeko gastu gehiagorekin zertan kargatu", beraz udalari "Martina Maizeko lokalak Eskola bateratuak egiteko eraiki zirenak, eskola publikoetatik ikasle batzuk eramanez probesteko" eskatzen zioten. Gaia ez zen eztabaidatu eta zortzi egun utzi ziren gaia aztertzeko, baina segituan 1934ko udalen mugimendua gertatu zen, abuztuaren 12ko alkatearen atxiloketarekin eta abuztuaren 25eko udalaren dimisioarekin, beraz, gaia atzeratu egin zen[970]. 1935ean, agintariekin zenbait tirabira izan ostean, eskola horietara, eskolaurreko umeak eramatea erabaki zuten, eskola berria egin ordez. Gainera 1936ko martxoan, jada alkate Viktor Bernedo zela, eskola horretako patioa egiten hasi ziren, 5.925 pezetako aurrekontuarekin. Esleipenaren onuraduna Jose Garaialde izan zen[971]. Eskola-lokal horien arazoak ez ziren hor bukatu, izan ere, 1936ko martxoan, Pedro Lasa zinegotzia eskola horietako leihoak harrikadez puskatu zituztelako kexu azaldu zen[972].

[968] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[969] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[970] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 10. dokumentua.
[971] Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 10. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 061 karpeta, 20 dokumentua.
[972] Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 24 dokumentua.

or.

Beste afera bat, noski, eskolen laikotasunaren ingurukoa izan zen. 1932 eta 1933 urteetan nabariak izan ziren Elkarte Sozialistak zein udaleko zinegotzi sozialistek Beasaingo eskola pribatu erlijiosoei udal-laguntzak kentzeko eskaerak. Udalak, laguntzak murriztu zituen arren, sekula ez zituen kendu, eskola horietako umeak sare publikoan "hartzeko" tokirik ez zegoela argudiatuz (esan beharra dago Martina Maiz kaleko lokalak 1935. urtera arte ez zirela bukatu). Hala ere, Viktor Bernedo Zubiaurre 1936an alkate jartzean laikotasunaren aldeko borroka gogortu egin zuen: udal-eskoletan, haur-eskolan erlijio-eskolak ematearen aurkako mozioa onartuko zuen udalak (ordura arte, erlijiosoek haur-eskolako eskolak ematen zituzten eskola publikoan)[973]. 1936an Seberiano Azpeitia alkateordea eta Viktor Bernedo alkatea Donostiara joan ziren Aldundikoekin biltzera eta Garinen eskola egiteko proiektua zehaztera. Nahiz eta proiektua bideratu samartua izan (eskola eraiki artean, irakasle postu bat sortzeko eta bitartean han zegoen apaiza eskolatik kanporatzeko konpromisoa hartua zen) batzarraren ostean, denok dakigu 1936ko gudak ez zuela eskola berriaren egitasmo hori aurrera eramaten utzi[974].

1931n bertan, Aratz-Matxinbentako eskolako maisuaren kexu bat agertu zen, auzoko umeak eskolara joaten ez zirelako eta behartu egin behar zirela zioen kexuan. Beasaingo Udalak, Aratz-Matxinbentako auzo-alkatea arazo horren jakinaren gainean jarri zuen[975]. Ez zen hori Aratz-Matxinbentako eskolaren arazo bakarra: 1933an berogailua jartzea eskatu zuten eskolan, ordura arte auzo hartako eskolan, neguan, horren gabezia nabaria izaten zen-eta[976].

Kexuen inguruan kontuan izan behar dugu baita ere, kexu batzuek, garai hartako gizartean emakumea zeinen zokoratua zegoen edo lanpostu batzuetarako zeinen gaizki kontsideratua zegoen erakusten digutela. Adibidez, 1935ean Astigarretako bizilagun batzuek, bertako eskolako irakasle Teresa Rekondo izendatu zutela-eta protesta egin zuten, haren ordez gizonezko bat jartzeko eskatuz[977].

1931ko azaroan, Beasaingo Udaleko langileria nahiko murritza zen eta hori bera ere arazo bihurtu zen, aurreikusitako zazpi udal-lanpostu hutsik baitzeuden. Udal-bilkura bateko aktak erakusten digunez, langilegoa pertsona hauek osatzen zuten[978]: behin-behineko idazkaria, Kandelario Aranburu[979], arielen administratzaile, Joan Aranburu Irizar eta alondegiko arduradun Martin Aranburu. Esan beharra dago, 1933an idazkari-postua, beste bederatzi hautagairen aurka lehiaketan irabazi ostean, Jose Beriztain Zubiagak lortu zuela[980]. Mendeko postuetan, Meltxor Garcia zegoen udaltzainburu, Esteban Peñagarikano udaltzain, Jose Kerexeta kale-garbitzaile eta Eduardo Sanchez Martin mandatugile (gauzainen, hiltegiko abere-hiltzailearen eta errai-garbitzaileen postuak hutsik zeuden). Horrez gain, teknikari gisa, mediku titular eta osasun begirale zegoen Hilario Urteaga, albaitari Pedro Goena, Arkitekto Gregorio Azpiazu, Bandaren zuzendari Pedro Jose Iguain, Arte eta Ofizioetako Eskolako zuzendari Feliziano Arizmendi eta Arte eta Ofizioetako Eskolako Aritmetika eta Geometria irakasle Gaspar Trompeta. Marrazketa-irakaslearen postua hutsik zegoen (1932ko otsailean Arturo Garcia Urtzelaieta izendatu zuten)[981]. Hala ere, abenduaren hiruan hiltegiko abere-hiltzaile Jose Antonio Aduriz izendatu zuten eta errai-garbitzaile Antonia Bares[982]. Bestalde, 1933an jada Ignazio Irastortza gauzain zegoela ere badakigu[983] eta 1934ko abenduan karguan jarraitzen zuen, Frantzisko Donazarrekin batera[984]. Kale-garbitzaileen arloan, 1934ko urtarrilean Agustin Cacho izan zen kontratatua[985], aurretik zegoen Joan Ziarekin batera[986]. 1934ko azaroan, udaleko erizaina (praktikantea) Jose Galparsoro zen[987]. Urte horretan bertan, urtarrilaren 19ko udal-bilkuran, eskualdeko auzoetarako mediku bat kontratatzen laguntzea deliberatu zuen udalak[988]. 1934an, Emilio Muñoz Novillo behin-behineko langileak, udal-langileen artean sartzea eskatu zuen, baina adin txikikoa zelako bere eskaera ez zen onartua izan[989]. Hala ere, Muñoz Novillo bera, 1936ko udaberrian, hilabete batez bere idazkari-laguntzaile postutik apartatua izan zen, kalean "Gora faxismoa!" oihukatzen harrapatu

[973] Beasaingo Udal Artxiboa. 252. karpeta, 21. dokumentua
[974] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[975] Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 43. dokumentua.
[976] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[977] Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 14. dokumentua.
[978] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
[979] Herriko EAJko kide garrantzitsua zen.
[980] Beasaingo Udal Artxiboa. 4243. karpeta, 08. dokumentua.
[981] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua.
[982] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
[983] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.
[984] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[985] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua
[986] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[987] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[988] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[989] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.

zutelako[990]. 1935eko irailean, udalak bi basozain-postu eskaini zituen, eta postuak, Nekazarien Sindikatuak proposatuta, Jesus Ibarbia Untzuetak eta Bonifazio Apalategi Zurutuzak hartu zituzten[991]. 1935eko irailean behintzat, suhiltzaileen burua, Frantzisko Otaegi zen[992].

1934ko uztailaren 24an, udalak Foru Aldundiari jakinarazi zion Beasaingo kale-etxe denek ur edangarria bazutela eta Joan Aranburu Irizar zela zerbitzu horren arduraduna. Halaber, argi elektrikoa ere bazegoela jakinarazi zion eta Araxes konpainia hidroelektrikoak hornitua zela. Argiaren zerbitzuaren arduradun Roberto Elcoro ordiziarra zen[993].

Uraren arazo kronikoa ere txitean-pitean agertzen zen Beasainen. 1931ko uztailaren 16an egindako udalaren osoko bilkuran, Antzizar auzoko baserritarrek, auzo horretara ura helaraztea eskatu zuten, Igartzaraino heltzen zen hodia Antzizarreraino luzatuz[994]. Modu berdinean, 1931ko abuztuaren 20an, Garcia Hernandez etorbidean, estolderien hobekuntza bat egin zen, Joan Iguain jaunari enkargatutako lan hori 33.180 pezeta kosta zen[995]; estolderia horren lanen erdia Aldundiak ordain zezan eskatu

Roman Unanue Irulegi medikua, besoetan bere alaba Sara Unanue (lan honi lekukotza eman diona) duela. (Argazkia: Sara Unanue Lobetok utzia)

990 Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
991 Beasaingo Udal Artxiboa. 245. karpeta, 05. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
992 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
993 Beasaingo Udal Artxiboa. 3.186. karpeta, 40. dokumentua.
994 Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
995 Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 02. dokumentua.

or.

zuen Beasaingo Udalak 1933an[996]. 1933an halaber, Serafin Aranak Bidaniko Arkasingo iturrietatik ur gehiago ekartzeko eskaera egitea proposatu zion udalari[997]. Bestalde, 1934ko otsailean, Zazpiturrietako ur-harrera handitzea ere erabaki zen.

Lehendik ere aipatu izan dugu Beasainek XX. mendearen hasieran osasun-arloan egin zuen aurrerapena: lau mediku zeuden udalerrian (horietako hiru herrian, Roman Unanue[998], Hilario Urteaga eta Zesareo Ugarte), CAFek beste bat zuen (Joan Perez) eta baita larrialdietarako berehalako taldea ere (gainera 1932tik aurrera Lan Istripuen Legea indarrean jarri zen), erizainak (Jose Galparsoro eta Damian Erauskin) bi botika-denda zeuden (Antonio Sagarminagarena eta Domingo Jauregirena) eta Arangoiti ospitalea, 1935ean are gehiago handitzea erabaki zena (1935eko abuztuan 40 oheko gaitasuna zuena). Horrez gain, 1935eko apirilean udalak, Astigarreta, Arriaran eta Garin auzoetarako, bertan bizi beharko zuen erizain bat kontratatzea eztabaidatu zuen eta ekainaren 19an erabaki hori hartu zuen (garai hartan zinegotzi zegoen Migel Cerrajeria, auzo horietako erizaina auzo horietan bizi behar izanaren kontra agertu zen)[999].

Hirigintza-arloari dagokionez, 1933ko ekainean arazo larri batekin egin zuen topo Beasainek: uholdeekin (Gipuzkoako hainbat herritan izan ziren uholdeak). Udalak herritarrentzako kexuak agertzeko eta arreta eskaintzeko bulego bat zabaldu zuen eta udal Musika Banda kaltetuentzako diru-bilketa egitera bidali zuen. Kalteak, bai herrian bertan zein Aratz-Matxinbentan izan ziren[1000]. Behin-behineko udaleko idazkari Kandelario Aranbururen arabera, guztira, udalaren eta Bandaren artean 819,70 pezeta bildu ziren kaltetuak laguntzeko. Gipuzkoako Foru Aldundiko Gestoraren arabera, 750.000 pezetako kalteak izan ziren. Gipuzkoako Foru Aldundiak, Araba, Bizkai eta Nafarroako Aldundiekin elkarlanean aritzea proposatu zuen[1001]. Uholdeek eragindako kalteei emandako erantzuna, Gipuzkoako Foru Aldundiak kudeatu zuen, hainbat herritan gertatu baitziren kalteak. Beasaingo Udalak, Gipuzkoako udalek antolatu zuten diru-bilketan ere parte hartu zuen beste herriei laguntzeko. Baina beasaindarren eta garaiko euren udalaren elkartasuna ez zen Gipuzkoara mugatu eta, jakin badakigu, 1933ko irailaren 14an, hondoratutako hiru ontzi bermeotarretako familiak laguntzeko diru-bilketan ere parte hartu zuela[1002].

Hirigintzarekin jarraituz, Beasaingo kaleetan ere hobekuntza-lanak egin ziren; esaterako 1932ko urtarrilaren 21eko bilkuran, Kale Nagusiaren erdialdetik Pablo Iglesias kalearen hasiera arteko tartean (gaur egun, gutxi gorabehera Kale Nagusiaren alboko Zubimuzu plazatik, Bideluze plazara arte) espaloiak jartzea adostu zen, eta baita orduko Jose Migel Iturriotz kalea (gaur egungo Andre Mari kalea) zabaltzea ere[1003]. Errepideei dagokienez, jada aipatu dugu langabeek Arriaran eta Garin artean egindako errepidea, eta horrez gain, 1934an beste errepide bat ere egin zen, Salbatoreraino[1004]. Beste alde batetik, ekainean, CAF enpresak, bere langileentzako zituen etxebizitzetako ur-gastuarengatik metro kubikoko 0,15 pezeta ordaintzeko konpromisoa hartu zuen[1005]. Urte horretako martxoan, espaloiak baldosaz hornitzea adostu zen eta esleipena eskuratu zuen eraikuntza-enpresaria Jose Luis Guridi izan zen, gero lehenengo alkate frankista izan zena[1006]. Bestalde, 1932ko azken hilabeteetan, Zabalgunerako 14.400 pezetako aurrekontu berezi bat eskatu zuen Beasaingo Udalak, eta aldi berean, inguru horretako ondasun higiezinak Foru Aldundiari baso-lurren tasak ordaintzetik hiri-lurren tasak ordaintzera pasa zitezela ere eskatu zion. Beraz bazirudien Zabalgune bat egiteko asmoa zuela udalak[1007]. Bestalde, herriaren itxura hobetze aldera, 1934ko ekainaren 6an, udalak, Antselmo Garmendia margolariari, herriko plazak pintatzea agindu zion[1008]. 1935eko apirilean, hilerriaren hormak berritzeko lana eman zitzaion Jose Luis Guridi kontratistaren enpresari. Kontratista horrek, hilabete horretan bertan, Kale Nagusiko espaloietan baldosak jartzeko agindua ere jaso zuen[1009]. Bi lanak 1935ean bertan aurreikusitakoaren arabera egin ziren[1010], hilerriko lana (langabeak erabili zituztena) 1936an bukatu bazen ere[1011]. 1935eko maiatzaren 29an, udalak, Gantzarain, Erauskin eta Muru-erreka auzoetako baserritarren eskaerak onartuz, auzo horietara, Andres Deunaren baselizaraino zihoan bide bat egitea erabaki zuen. Udalak,

[996] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[997] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.
[998] Roman Unanue udalerriko mediku izan aurretik CAFen mediku izan zen. Sara Unanue Lobetori egindako elkarrizketa. Donostian, 2014-10-01ean.
[999] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua
[1000] Beasaingo Udal Artxiboa. 145. karpeta, 38. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua
[1001] Beasaingo Udal Artxiboa. 145. karpeta, 38. dokumentua.
[1002] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[1003] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua.
[1004] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.
[1005] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1006] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[1007] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[1008] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1009] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[1010] Beasaingo Udal Artxiboa. 061 karpeta, 20. dokumentua.
[1011] Beasaingo Udal Artxiboa. 060 karpeta, 02. dokumentua.

Gipuzkoako Aldundiarekin adostu zuen errepide horren gastuak udalak ordainduko zituela[1012]. 1935eko irailean herriko errepide batzuk berritu egin ziren, bai Aratz-Matxinbentan eta baita Antzizarren ere[1013].

Horrez gain, nahiz eta proiektua onartua ez izan, (RENFErekin adostasunik ez baitzuten lortu), udalak trenbideko langileentzako beste etxe bat egiteko proiektua zuen, 1936ko apirilean eman ziren komunikazio batzuek adierazten dutenez. Hala ere, RENFEk saldu nahi zuen lursaila "handiegia" (beraz, garestiegia) zela-eta proposamen horri uko egin zion Viktor Bernedo alkatea buru zuen udalak. Zinegotziek, lursail hori hartzeko, RENFEk lursailaren salneurria jaistea eskatzen zuten[1014]. 1935eko maiatzaren 16an jakitera eman zenez, artean trenbideko langileak bizi ziren "Karolaren" etxea botatzeko eta etxe berria egiteko aurrekontua 67.786 pezetakoa zen[1015]. Proiektua burutzeko asmoa bazegoen, baina altxamenduak sortu zuen gudak galarazi egin zuen asmo hura gauzatzea.

1934an, Doroteo Aguado eta Pedro Lasa zinegotziek hirigintzari dagokionez hainbat gauza zuzentze aldera mozio bat aurkeztu zuten. Mozio horretan, herriaren zenbait gabezia markatu zituzten, "premiaz konpondu beharrekotzat" jota. Aguadok eta Lasak, hirigintza-plan hori aurkezterakoan, buruan zuten lehen helburua "langabeei lana ematea zen (…), hala gosea eta atsekabea Beasaingo etxe askotan sartzea ekidingo" zela esaten zuten eta interesgarria zen proposamen hori, izan ere, planteatzen zituzten lan batzuk "premiazkotzat" jotzen baitzituzten. Bi zinegotziek proposatutako lanen artean, 1934ko urtarrilaren 11n bildutako udal-bilkurak, ur-andel edo gordailu berri bat egitea, Lazkaorako bidean zubi berria egitea eta Antzizarko trenbideko pasabidea kentzea onartu ziren[1016]. Esan beharra dago, proposamen horretan bertan, frontoi bat egiteko asmoa ere agertu zutela bi zinegotzi sozialistek, baina udalak ez zuen proposamen hori onartu "udala halako lan bat egiteko gai ez zelako" (lehen ere onartu gabe utzia zen halako proposamen bat Serafin Aranak 1934ko maiatzean frontoia egitea proposatu zuenean). Hala ere, frontoiari dagokionez, 1934ko ekainaren bian, Leontzio Ibarbia zinegotzi errepublikanoak lehengoa konpontzea proposatu zuen eta hori onartua izan zen[1017] (hala ere, 1936ko maiatzera arte itxaron behar izan zen konponketa horiek -langabeen bidez-egiten has zitezen[1018]). Urriaren 31n, Antzizarko trenbideko pasabidea kentzeko lanak hasi ziren[1019]. Bestalde, Antzizarko Eztanda errekaren gaineko zubia konpontzea erabaki zuen udalak 1934ko azaroaren 14an, Manuel Perez alkate zela[1020]. Baina, aurretik esan bezala, udal horrek, beste proiektu batzuk ere kontratatu zituen langabeentzat (herri barruko kaleen berrikuntzak eta Arkasingo ur-hartunea handitzea, aurretik proposatu zen Zazpiturrietakoaren ordez), beste proiektu batzuk, adibidez Lazkaoko trenbideko pasabidearena, alde batera utzi zituen. Hala ere, Arkasingo ur-hartunearen lanak, 1935ean geratuta egon ziren, Estatuaren subentzio baten zain[1021]. 1936ko apirilean, Viktor Bernedo buru zuen udalak egindako memoriaren arabera, 1935ean onartu ziren Erauskindik Gantzarain auzorako bidea eta Arriarango plazan sartzeko errepide berria egiteke zeuden. Bernedok, Manuel Perezen alkatetza-garaian albora utzitako Lazkaorako bidean trenbideko pasabidea kentzeko lanari berriz heltzeko asmoa zuen. Beste lanen artean, abere-hiltegiaren ondoan (gaur egun Gipuzkoa plaza dagoen tokian) plaza bat egitea, Oria ibaiaren hormak zabaltzea, Martina Maiz kalea zabaltzea eta eskola publikoetan beste jolastoki bat egitea izan ziren gauzatu zirenak[1022].

Beasaingo garraio-sistemak ere aurrerapenak ezagutu zituen. 1933ko irailean, Seberiano Azpeitia zinegotziak proposatuta, udalak RENFEri Beasainen Gipuzkoako herri guztietara joateko eta handik etortzeko txartelak saltzeko aukera izan zedila eskatu zion[1023]. 1935eko inkesta militar baten arabera, lau autobus-lerro zeuden: batek Mutiloa, Zerain, Segura eta Zegamara eramaten zuen, beste batek Idiazabala, beste batek Lazkaora eta Atauna eta laugarrenak Ormaiztegira[1024].

Beste berrikuntza bat azoka-plazakoa izan zen. Beasaingo merkatua berriro ere abian jarria zen, 1927ko Primo de Riveraren garaiko dekretua (merkatuak asteburuetan ez baziren elkarrengandik 15 km baino gutxiagora egitea debekatzen zuen eta kasu horretan Ordiziakoa zaharragoa zenez eta km gutxiagora zegoenez Beasainen aste barruan ezin zen egin), 1935ean deuseztatu zelako. (1931n jada, 217 beasaindarrek sinatu zuten eskaera batean, merkatu-eguna asteartea izatea eskatzen zen, 1927tik aurrera

[1012]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[1013]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[1014]Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 24. dokumentua.
[1015]Beasaingo Udal Artxiboa. 081 karpeta, 24. dokumentua.
[1016]Beasaingo Udal Artxiboa. 2.138 karpeta, 33. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua
[1017]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1018]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1019]Beasaingo Udal Artxiboa. 063. karpeta, 15. dokumentua.
[1020]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1021]Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.
[1022]Beasaingo Udal Artxiboa. 485. karpeta, 44. dokumentua.
[1023]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[1024]Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 66. dokumentua.

or.

Aizkora-apustua 1934 inguruan Loinazko San Martin plazan Loinatzetan. (Argazkia: JZG, 148. or.)

asteburuetara, larunbatetara. pasatu behar izan baitzen)[1025]. 1933ko maiatzaren 4ko udal-bilkuran asteroko merkatua larunbatetan egiten zela esaten da eta Serafin Arana zinegotziak larunbatetik asteartera aldatzea proposatu zuen. Maiatzaren 11n, Nekazarien Sindikatuak eta Merkatarien Elkarteak proposamen bera aurkeztu zuten udal-bilkuran[1026]. Azkenik, 1935eko urriaren 31n atera zen merkatua larunbatetatik asteartetara pasatzeko baimena onartu zen Legea eta Beasaingo udalaren 1935eko abenduaren 11ko erabaki baten arabera, abenduaren 24an egin zen lehen merkatu-eguna asteartez, aldi berri horretan. Baina kalapitak ez ziren horrekin bukatu, ordiziarrak Beasaingo merkatua astearteetan jartzearen kontra baitzeuden; euren ustez Beasainen merkatua egitekotan, asteazkenaren ondorengo egun batean izan behar zuen, Ordiziakoa asteazkenean zelako. 1936ko urtarrilean Gipuzkoako Gobernadore Zibilak bidalita zentzu horretako idazki bat heldu zen Beasaina hori argitzeko eskatuz[1027]. 1936ko urtarrilaren 20an, Beasaingo Merkatarien Elkarteak, "Beasaingo Udalaren 1935eko abenduaren 11ko erabakia, merkatua astearteetan egitea onartzen zuena babestea (…) eta Beasaingo Udalaren erabakiaren aurka har zitekeen edozein neurriren kontra protesta egitea" erabaki zuen[1028]. *El Diario Vasco*ren arabera, ez zen legezko erabakia izan eta, Beasaingo Udala, erabaki horrekin, "Gobernadore Zibilaren aurkako errebeldian" kokatu zela salatu zuen[1029]. Hala ere, Herri Frontearen garaian, Beasaingo merkatua asteartetan egingo zela baieztatu zen[1030]. Eta azoken eta jaien ildoa jarraituz, Errepublika-garaia izan zen Loinatz jaiak zabaldu zirenekoa, 1933ko maiatzaren 11ko udal-bilkuran, 1931ko urriaren 28ko Errepublikaren Gobernuaren dekretu bati jarraiki, udalak, Loinatzetan bigarren egun bat jaiegun gisa (asteartea; CAFen eta enpresetan betetzeko) ezarri baitzuen[1031].

Elikagaien gaiarekin jarraituz, abuztuko udal-bilkura batean, Beasaingo Udalak, Beasainen prezioak, Ordizian, Azpeitian eta Zumarragan baino garestiagoak zirela egiaztatu zuen. Hala, 1931ko urriaren 8ko udal-bilkuran, Beasaingo haragiaren

[1025]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[1026]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.

[1027]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

[1028]Beasaingo Udal Artxiboa. 254. karpeta, 19. dokumentua.

[1029]*El Diario Vasco,* 1936-01-28koa.

[1030]GOZALO, J.: "Ekonomia komunikazioak eta merkataritza-jarduera" in LOPEZ GONZALEZ, Migel Anjel (zuz.): *Beasain: udalerri gipuzkoar baten historia,* 114. or.; eta ZURBANO MELERO, Jose Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (Beasaingo paperak bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 84-85. or.

[1031]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua

tarifa ofizialak, Tolosakoak erreferentzia hartuta erabaki ziren[1032]. Hala ere, abenduan, Beasainen zegoen abere-falta ikusita, Hornikuntza-batzordeak haragiaren tarifak "probintziako beste herriak erreferentzia gisa hartuta" merkatzea erabaki zuen[1033]. Baina merkatariak ez zeuden noski pozik halako neurriekin. 1933an, Beasaingo prezioak Ordiziakoak edota Tolosakoak baino merkeagoak zirela-eta (udalaren Hornikuntza-batzordeak prezioak jaistearen alde egin zuen), zergak jaisteko eskatu zioten udalari, Beasaingo haragi-merkatua aldi berean lehiakorra eta onuretan eraginkorra izan zedin[1034]. Beasainen, 1933an, Hornikuntza-batzordearen arabera, lehen mailako behikiaren kiloa 4,30 pezetan zegoen (4,10 pezetara merkatzea eskatzen zuten), bigarren mailako behikiaren kiloa 2,40 pezetan (Hornikuntza-batzordeak, 2,10 pezetara merkatzea proposatzen zuen), lehen mailako txahalkiaren kiloa 5 pezetan (Hornikuntza-batzordeak 4,80 pezetara jaistea eskatzen zuen), bigarren mailako txahalkiaren kiloa 4 pezetan (Hornikuntza-batzordeak 3,80 pezetara jaistea eskatzen zuen) eta hirugarren mailako txahalkiaren kiloa 2,80 pezetan (Hornikuntza-batzordeak 2,50 pezetara jaistea eskatzen zuen)[1035]. Beraz, prezio horiek, oro har, Gipuzkoako prezioen inguruan zeuden, Pedro Barrusoren kalkuluak aintzat hartuz, 1933an, behi-okelaren kiloak (mailak ezberdindu gabe), 3,6 pezeta balio zituen batez beste, eta ardiarenak 3 pezeta[1036].

Beasainen, dirudienez, haragi-saltzaileen eta udalaren arteko lehia luzea izan zen II. Errepublika garaian, saltzaileak prezioak igotzearen alde eta udala prezioak merkatzearen alde ibili ziren: 1933ko abuztuan Leontzio Ibarbia zinegotziak berriz ere prezioak merkatzea eskatu zuen[1037], eta hain zuzen ere, 1934ko ekainean, txahalkiaren haragi-kiloaren batez besteko prezioa 3,70 pezetatik 3,55 pezetara jaitsi zuen udalak[1038]. Udalaren eta merkatarien arteko gudaren beste urrats bat izan zen hori, izan ere, 1934an Merkatarien Elkarteak, Gobernu Zibilean helegitea jarri baitzuen. Gobernadoreak, 1934ko maiatzean, merkatariei arrazoi eman zien eta udalak proposatutako prezio-merkatzea bertan behera gelditu zen[1039]. Are gehiago 1934ko ekainean, Merkatarien Elkarteak, igoera berri bat proposatu zion Beasaingo Udalari[1040], uztailean Gobernadoreari berari ere igoera hori eskatuz. Eskaera horretan, azpizuna 6,2 pezetan jartzeaz gain, lehen mailako haragia 5,4 pezetara eta bigarrenekoa 4,2 pezetara igotzea eskatzen zuten, hirugarren mailako haragiaren prezioa bere hartan mantenduz. Ez dakigu Gobernadorearen erantzuna zein izan zen, ez baitugu eskaera horri buruzko dokumenturik topatu (Gobernadoreak handik gutxira udala aldarazi zuen, 1934ko udako udalen mugimendu autonomista zela-eta)[1041].

Ikusten dugun bezala, eta aurreko orrialdeetan kontatu dugun moduan, langile baten soldata eguneko 9 eta 12 pezetaren artean kokatzen zenez, haragia jenero garestia zen. Beste jeneroek Beasaingo dendetan zenbat balio zuten jakiteko adina informaziorik ez dugu, baina bai Gipuzkoako batez besteko prezioen estatistika, Pedro Barrusoren lanean agertzen dena. Barrusoren informazioa aintzat hartuz, ogiak kiloko 0,65 pezeta balio zuen gutxi gorabehera Errepublikak iraun zuen denboraldian, baina 1936ko ekainean 0,55 pezetara jaitsi zen. Langileen oinarrizko beste elikagai batzuk, txitxirioak eta arroza ziren eta biek ere izan zituzten gorabeherak prezioetan. Txitxirioak kiloko 1,2 eta 1,7 pezeten artean mugitu ziren. Arrozak, aldiz, 1931n kiloak 1,1 pezeta balio zuen, baina pixkanaka merkatzen hasi zen eta 1936an 0,8 pezeta balio zuen. Arrautzen prezioa, ordea, nahiko garestia eta gorabeheratsua izan zen, 1931n dozenak 4,5 pezeta balio zuen, eta hala iraun zuen gehienbat, 3 eta 4 pezeta artean. Aipatu beharra dago baita ere, haragiaren prezioa, kiloko 3 eta 3,5 pezeta artean ibili zela, beraz Beasaingo prezioaren antzekoa izan zuela, hala ere, 1936ko urte-hasieran, haragiaren prezioak jaitsiera izan zuen (kiloko batez besteko 2,2 pezetarekin hondoa jo zuen). 1936ko ekainean, berriro batez besteko kiloko 4 pezetaraino igo zen. Pedro Barrusok kalkulatzen duenaren arabera, gipuzkoar familia baten oinarrizko erosketa-saskirako aurrekontua 1931n 23,7 pezetakoa zen, 1933ko irailean 20,5 pezetakoa eta 1936ko martxoan 19 pezetakoa. Beraz, datu horietatik bi ondorio atera daitezke: bata, langileen soldataren zati handi bat (soldaten arloan esan dugu, soldatak, gutxi-gora-behera, 9 eta 12 pezeten artekoak zirela, mailen arabera) elikatzeko behar zutela, eta bestea, Errepublika-garaian izan zen jenero-merkatzeak, soldaten igoera batzuekin batera (langile-mobilizazioek eta aldeko mekanismoak, adibidez Artekaritza Mistoak, erabiltzeak ekarritakoak adibidez), lana mantendu zuten langileen (langabezia

[1032]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[1033]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[1034]Beasaingo Udal Artxiboa. 065. karpeta, 75. dokumentua.

[1035]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.

[1036]BARRUSO BARES, Pedro: El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936). Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 67. or.

[1037]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.

[1038]Beasaingo Udal Artxiboa. 255. karpeta, 27. dokumentua.

[1039]Beasaingo Udal Artxiboa. 3.762. karpeta, 59. dokumentua.

[1040]Beasaingo Udal Artxiboa. 255. karpeta, 27. dokumentua.

[1041]Beasaingo Udal Artxiboa. 255. karpeta, 27. dokumentua.

or.

handia zela ere ikusi baitugu) egoera zerbait hobetzea ekarri zuen[1042]. Izan ere, Isabel Peñagarikano Dorrontsorok kontatu digun bezala, "garai haietan langileek gutxi irabazten zuten (…) gure etxean baratzak aurrera ateratzen laguntzen zigun"[1043].

Borroka horrek beste fronte bat ere izan zuen, jeneroen gaineko zergarena. Izan ere, 1934ko azaroan, udalak, jeneroen gaineko zergak igotzea proposatu zuen, ardoaren zerga 13 zentimotik 15 zentimora igotzea eskatzen zuten, eta ardo onaren gaineko zerga 16 zentimotik 18 zentimora; behikiarena 8 zentimotik 10 zentimotara, txerrikiarena 15 zentimotik 18 zentimora, eta hestebete eta urdaiazpikoena, 20 zentimotik 25 zentimora. Zinegotzi batek, Bizente Telleriak, uraren prezioa, 20 zentimotik 25 zentimora igotzea proposatu zuen eta erabilpen industrialerako uraren prezioa 10 zentimotik 20 zentimora, nahiz eta azkenean igoera hori ez zen onartu. Manuel Perezek zuzendu zuen udal hark, merkatariak konpentsatzeko proposamen bat egin zuen, haragiaren esportaziorako 4 zentimoko zerga eta 100 litroko 20 zentimoko zerga kentzea[1044].

Haragiaren auziarekin jarraituz, 1931n udal-hiltegia handitzeko berrikuntza bat egitea onartu zuen udalak (udal-hiltegia aurreko urtean, 1930ean, inauguratu zen); berrikuntza horren lana Jose Luis Guridiri eman zioten[1045]. Hala ere, hiltegiaren berrikuntzak eta hiltegian erabili beharreko metodoek eta higiene-sistemak eztabaida sutsuak piztu zituzten (baita alderdikideen artean ere); horren adibide dugu 1932ko maiatzean Bernedo alkateordeak hiltegiaren batzordetik dimititzea "hiltegiko araudia legez kanpokotzat" jotzen zuelako[1046].

Horrez gain, Azurmendi Dorrontsororen arabera, 1936rako Beasainen 6 janari-denda zeuden[1047]. 1935eko abuztuan Beasaingo Udalak emandako estatistika baten arabera, ordea, zazpi haragi, hiru okindegi, hiru egur-biltegi, lau ikatz-biltegi eta 17 oinarrizko elikagaien biltegi zeuden herrian[1048]. Bestalde, Iturriotz kalean, liburu-denda bat ere izan zen, Onesimo-Matute familiak zuena, batez ere Abelina Matute zen negozio horren buru (haren jabeei "periodistak" deitzen zitzaien ezizenez eta familia horretako seme bat, Ignazio Onesimo Matute, hil egin zuten tropa matxinatuek Beasainen sartzean; Julian Onesimo, berriz, familiako aita, Abelina Matuteren senarra, kartzelan hil zen)[1049]. Horiez gain, bi kontsumo-kooperatiba zeuden Beasainen,

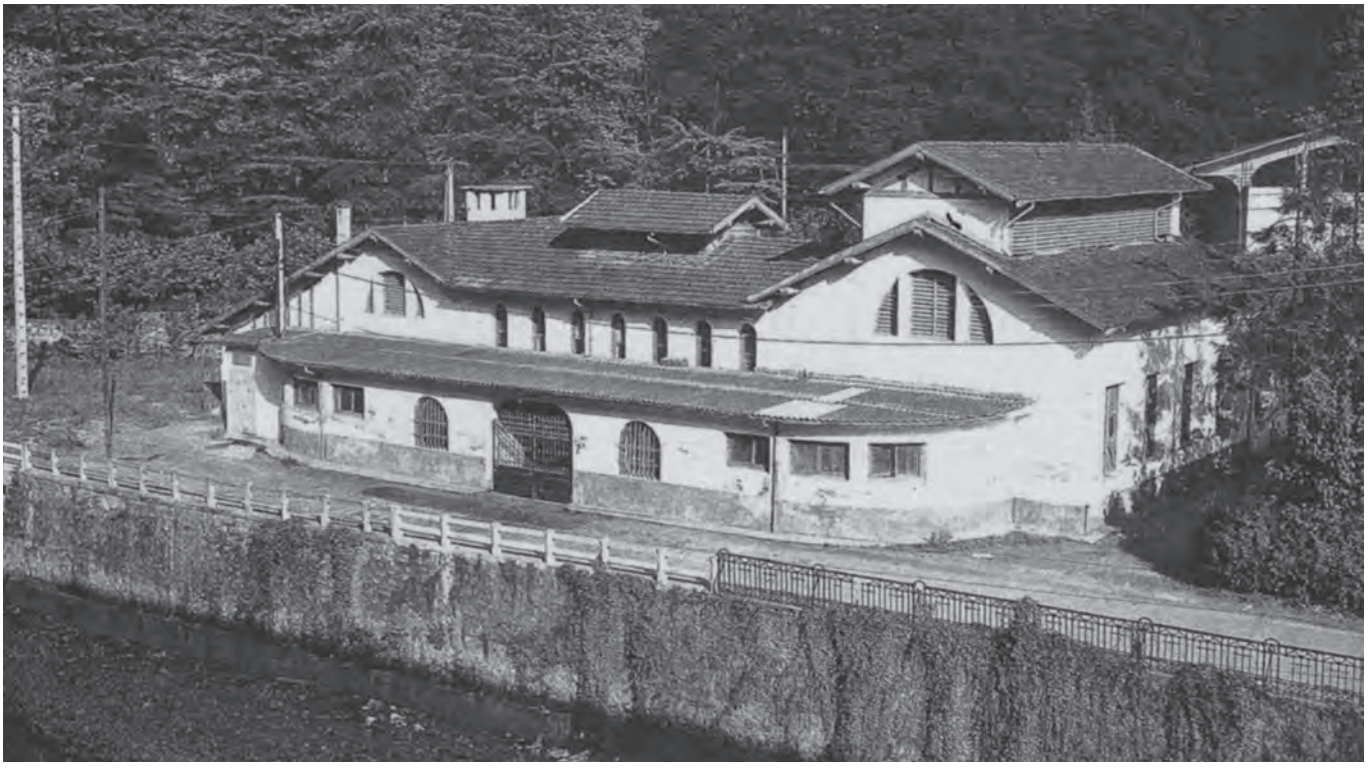

Beasaingo abere-hiltegia, 1930ean inauguratua. Gipuzkoako hiltegi aurreratuenetakotzat jotzen zen, baina Errepublika garaian bertako araudia eztabaida-iturri izan zen. (Argazkia: JZG, 32. or.)

[1042]BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, 60-67. or.

[1043]Frantziska Peñagarikano Dorrontsorori eta Isabel Peñagarikano Dorrontsorori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-09an.

[1044]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[1045]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[1046]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.

[1047]AZURMENDI DORRONSORO, Jose Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días.* Donostiako Aurrezki Kutxa. Donostia, 1970.

[1048]Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 66. dokumentua.

[1049]Ramon Perez Onesimori egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-30ean. Gainera, lehen aipatutako janari-dendetako bat, Abelina Matute horrena zen.

bat CAFeko Langileen Ekonomatoa eta bestea Herri Elkartearen Kooperatiba. Bestalde, 1935 aldera, Errepublikaren plazan (gaurko Bideluze plaza), abereentzako ur-aska bat egin zen[1050]. Baina, haragiaz eta merkatuaz gain, bazegoen beasaindarrak, batez ere merkatariak, kezkatzen zituen beste ekonomia-aferarik ere. Badakigu jakin, 1932ko otsailean, Migel Irizar izeneko okindegi-jabeak irinaren gaineko zerga berriaren kontrako protesta egin zuen[1051]. Bestalde Viktor Bernedo alkateordeak, 1932ko otsailean bertan, okin ezberdinei jarritako zerga-kopuruak ezberdinak zirela-eta ohartarazi zuen udala, denei zerga mota berdina jartzea eskatuz[1052]. Ogiaren pisuarekin iruzurra egitea ere garai hartan normal samarra zela ematen du eta 1933ko abenduko udal-bilkuraren aktak bi okini jarritako isunen berri ematen digu[1053]. Beste alde batetik, tabernen negozioa ere goraka joan zen Beasainen eta kontuan izan behar dugu garai hartan baserri batzuek sagardoa ekoizten zutela eta sagardotegi gisa ere jarduten zutela. Horietako bat, Antzizarberri baserria zen, Aitor Garmendia Goitia jaiotako baserria[1054].

Tasak zirela-eta, elikagaien sektorea ez zen udalean eztabaidan ziharduen bakarra. Finken Jabeen Elkarte Askeak ere, Jose Luis Guridi buru zela, jabetza-zergaren gaineko udal-zergaren %2ko igoera ez ezartzea eskatu zuen. Irailaren 14ko udal--bilkuran, udalak, Pedro Lasa zinegotziaren proposamenez, Jabeen Elkartearen eskaerari ezetza ematea erabaki zuen[1055]. 1934ko azaroaren 21ean, Manuel Perezen udal-taldeak, Ogasun-batzordearen txosten bat aintzat hartuta, uraren, haragiaren eta ardoaren gaineko udal-zergak igotzea proposatu zuen[1056].

Ordena publikoko indarrei dagokienez, 1934ko azaroaren 14an, Manuel Perezek zuzendutako udalak, Serafin Aranak proposatuta, Guardia Zibilaren zuzkidura handitzea eskatu zuen, baina aurretik handitze hori CAFekin adostu behar zela esan zuten[1057]. Izan ere, dirudienez, ideia hori Gipuzkoako Ekoizleen Ligaren ideia zen, Gipuzkoako toki "estrategikoetan", hots, langile-mobilizazio handienak izan zitezkeen tokietan, Guardia Zibilaren indarrak ugaltzea aurreikusi baitzuten enpresariek. 1934ko azaroaren 21ean, Beasainek, Udalaren eta Gobernadorearen arteko akordioaren bidez, 20 agenteko zuzkidura behar zuela adostu zutela jakinarazi zuen udalak[1058]. Kontuan izan behar da halaber, Guardia Zibilak 1934ko abuztuan aukeratutako alkate Jazinto Urteaga atxilotu zuela, beraz erabakia eztabaidagarria izan zitekeen. Hala ere, hor, bazegoen nolabaiteko interes pertsonalik ere, izan ere, hurrengo hilaren 13an, Guardia Zibilaren kuartel berria ezartzeko eraikina eskaini zuen jabea, Joakin Arana Gaiztarro, altzari-fabrika baten jabea baitzen, hain zuzen ere zuzkidura handitzea proposatu zuen Serafin Aranaren anaia. Joakin Aranak eskaini zuen eraikinak 1.400 metro karratu zituen eta Pablo Iglesias kalean zegoen, errepidearen ondoan, ordura arte Guardia Zibilak zuen kuartelaren ondoan[1059]. 1935ean, Leonardo Zuntzunegi eta Aseginolatzak ere bere familiako lursail bat eskaini zuen[1060]. Ideia horiek bertan behera gelditu ziren, Gipuzkoako Guardia Zibilaren buruzagitzak herri industrialetan zuzkidurak handitzea ez baizik eta herri txikiagoetan kuartel berriak irekitzea erabaki zuenean[1061]. Hala ere, kuartel berria egitea eskatu zion Gipuzkoako buruak udalari: 1935eko azaroan Guardia Zibilaren buruzagitzak, Beasaingo kuartelak ez zituela gutxieneko baldintzak betetzen eta baldintza horiek hobetzen ez baziren Beasaindik beste toki batera eramango zituztela adierazi zion udalari. Udalak, kuartela handitzeaz hitz egiteko eragileen batzar bat deitzea premiazko ikusi zuen. Gogoratu egin behar dugu garai hartan eskuineko indarra zegoela boterean udalean, eta haiek, jabedunen eta indar kontserbadoreen ordezkariak izaki, Guardia Zibilaren zuzkidura handitzeko interes handia zuten[1062]. Proiektu horiek, 1936ko otsailean ezkerreko udala eta Viktor Bernedo alkate zela indarrean jartzerakoan bertan behera gelditu ziren. Ordena publikoaren aferarekin jarraituz, 1936ko apirilean, ordurako alkateorde zen Seberiano Azpeitiak, udaltzain-postu berri bat sortzea proposatu zuen eta udal-bilkurak baietza eman zuen[1063]. Maiatzaren 2an, postu hori Segundo Lozares Escolarrentzat izan zela jakinarazi zuen udal-bilkurak[1064]. Horrez gain, maiatzaren 16an Ezkiaga auzoko biztanleek beste udaltzain postu bat sortzea eskatu zuten, auzoa hobeto kontrolatzeko, bana udalak erantzun zuenez, une hartan ez zegoen eskaera hori betetzeko adina diru[1065].

[1050] ZUFIAURRE GOYA, Jose: "Alcaldes de Beasain" in *Beasain Jaietan* urteko aldizkaria, 2001 (17-21.or.).
[1051] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua.
[1052] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 01. dokumentua.
[1053] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.
[1054] Aitor Garmendia Goitiari egindako elkarrizketa. Beasainen, 2014-07-16an.
[1055] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[1056] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1057] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1058] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1059] Beasaingo Udal Artxiboa. 545. karpeta, 37. dokumentua.
[1060] Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 14. dokumentua. Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua."
[1061] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.
[1062] Beasaingo Udal Artxiboa. 988. karpeta, 01. dokumentua.
[1063] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1064] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1065] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

or.

Beste zerbitzu batzuei dagokienez, 1933ko apirilean, Ordiziako telefono-zerbitzuaren funtzionamendu kaskarraz kexatu zitzaion udala Gipuzkoako Foru Aldundiari[1066]. Izan ere, Gobernuak, 1932an Beasaingo telegrafo-estazioa itxi zuenetik, zerbitzu hori gabe zeuden beasaindarrak eta Ordiziako zentralaren mende aurkitzen ziren. Urte horretako maiatzean, udalak, Beasainen azpizentral bat jartzea eskatu zuen[1067]. Ekainaren batean, ordezkari batzuk Madrilera joan zitezela erabaki zuen udalak, Madrilen diputatu sozialista zen Endrike de Francisco tolosarrarekin gai hori kudeatzera. Antza denez, de Frantziskok hainbat diputatu konbentzitu zituen Telefonoen Konpainiari arazo hori konpontzea eskatzen zuen gutun bat bidaltzeko. Azkenean ekainaren 28ko bilkuran eman zen dema honen askaera: Beasaingo Udalaren eskaerak partzialki onartuak izan ziren eta Beasaini, azpizentral bat ez, baina lehen mailako estazio bat izateko eskubidea aitortu zitzaion[1068]. 1934ko urtarrilean Beasaingo estazioa berriro ireki zen, hamabi orduz, baina udalak beste toki batean jartzea eskatu zuen[1069].

Laburbiltzeko, 1935ean inkesta militar batek udalerriak zituen zerbitzuen berri ematea eskatu zion udal bakoitzari eta Beasaingoak 1935eko abuztuaren 20an emandako erantzunean, herrian zeuden zerbitzuen laburpena egin zuen. Erantzun haren arabera, Beasainen lau autobus linea (Segura-Zegama-Zerain-Mutiloa, Idiazabal, Lazkano-Ataun eta Ormaiztegi), posta-zerbitzua, telefono- eta telegrafo-zerbitzua, Araxes enpresari kontratatutako argindarraren zerbitzua, udalaren ur-zerbitzua (lau iturri, bi aska eta arropa garbitzeko toki bat barne zirela), 40 abererentzako tokia zuen abere-hiltegia, hiru okindegi, zazpi harategi, lau ikatz-biltegi, hiru egur-biltegi, 17 elikagai-biltegi, bi espartin-denda, lau zapata-denda, lau automobil-tailer, zortzi aroztegi, bi botika, albaitari bat (Pedro Goena), eta 40 ohe zituen Arangoiti ospitalea aurkitzen ditugu[1070]. Galdeketa horretan agertu ez arren, kontuan izan behar dugu bi elkarte kooperatibo zeudela garai hartan Beasainen.

Beasaingo udal-aurrekontuen kopuruak, pixkanaka aldatzen joan ziren. 1932ko aurrekontua, 1931ko urriaren 12an proposatu eta 1931ko abenduaren 3an onartua, 209.842,90 pezetakoa izan zen[1071]. 1934ko aurrekontua, garai hartako txikiena, 197.481,15 pezetakoa eta 1935ekoa, 1934ko abenduaren 14an onartua, 212.190,50 pezetakoa[1072]. 1936. urterako aurrekontua, 1935eko abenduaren 21ean onartu zen, eta 219.649,50 pezetakoa izan zen[1073]. Ikus gastuen eta sarreren taulak:

AURREKONTUAK (Pezetatan)

GASTUAK:

KONTUSAILAK	1932	1933	1934	1935	1936
Orotariko beharrak:	49389,12		51.227,55	56.305,00	62.846,60
Udal ordezkaritza:	2.500,00		2.500,00	3.000,00	3.000,00
Zaintza eta segurtasuna:	14.790,00		11.866,80	12.378,40	12.840,40
Udaltzaingoa:	17.120,00		15.672,80	16.696,40	15.410,40
Diru-bilketa:	4.976,00		5.519,52	6.602,76	6.381,76
Bulegoko pertsonala eta materiala:	18.570,00		19.020,00	19.820,00	17.920.00
Osasuna eta higienea:	13.968,00		13.743,18	13.743,18	14.603,50
Ongintza	6.900,00		8.496,00	13.025,00	11.127,50
Gizarte-asistentzia:	21.700,00		20.850,00	20.850,00	21.000,00
Hezkuntza:	33.462,78		24.349,96	24.258,96	29.526,10
Herri-lanak:	11.500,00		10.015,00	11.015,00	9.815,00
Mendiko lanak:	200,00		200,00	200,00	200,00
Interes komunak:	9.767,00		6.600,00	7.100,00	7.100,00
Aurreikusi gabeak	5.000,00		7.420,34	7.784,98	7.878,24
GUZTIRA	**209.842,90**		**197.481,15**	**212.190,50**	**219.469,50**

[1066]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[1067]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[1068]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua.
[1069]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1070]Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 66. dokumentua.
[1071]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.
[1072]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1073]Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 14. dokumentua.

SARRERAK

KONTUSAILAK	1932	1933	1934	1935	1936
Subentzioak:	1.000,00		2.000,00	2.000,00	3.250,00
Udal-zerbitzuak:	42.000,00		39.918,65	40.000,00	38.000,00
Behin behinekoak eta ez-ohikoak	4.060,00		20.160,00	22.660,00	22.260,00
Ariel ez-fiskalak:	170,00		100,00	200,00	200,00
Tasak:	31.350,00		19.200,00	15.003,00	16.512,00
Kuotak, errekarguak eta Estatu-zergetakoak:	300,00		16.430,00	16.730,00	20.230,00
Udal-zergak:	130.942,90		98.475,00	115.400,00	121.000,00
Mankomunitatea:	20,00		35,00	35,00	35,00
Errentak			162,50	162,50	162,50
GUZTIRA	209.842,90		197.481,15	212.190,50	219.469,50
Herri-lanak:	11.500,00		10.015,00	11.015,00	9.815,00
Mendiko lanak:	200,00		200,00	200,00	200,00
Interes komunak:	9.767,00		6.600,00	7.100,00	7.100,00
Aurreikusi gabeak	5.000,00		7.420,34	7.784,98	7.878,24
GUZTIRA	**209.842,90**		**197.481,15**	**212.190,50**	**219.469,50**

1933ko aurrekontuaren xehetasunik ez dugu topatu baina datu batzuen arabera, Beasaingo udalaren ondasun higiezinen ondareak 1.287.055 pezeta balio zuen, eta 555.467,55 pezetako pasiboa zuen[1074]. 1934an berriz, aktiboa 1.388.200 pezetakoa zen eta pasiboa 748.000 pezetakoa[1075]. Hala ere, bi zinegotzik 1934ko urtarrilaren 8an esan zuten bezala, "Gipuzkoako beste herriekin konparatuz", Beasaingo finantzak "egoera on samarrean" zeuden[1076]. Beasaingo udalak zorrak ere izan zituen, adibidez, 1932ko maiatzaren 4an, Gipuzkoako Aurrezki Kutxari 175.000 pezetako kreditua eskatu zion. Zor hori, 1934ko ekainaren 16an likidatu zen, udal-bilkurak jakinarazi zuenaren arabera[1077]. Hala ere, 1935ean, hainbat herri-lan egiteko 100.000 pezetako beste kreditu bat eskatu zion Gipuzkoako Aurrezki Kutxari (urteko %5,5ko interesekin). 1935eko abenduan, Beasaingo Udalaren zor osoa 844.500 pezetakoa zela jakinarazi zuen udalak eta zor horren barruan azkeneko kreditu hori sartuta zegoela[1078]. Baina zorrak are handiagoa izateko arriskua zuen, Garingo bidea ezin ordainduta zebilelako kontratistak udala salatzeko mehatxua egin baitzuen 1935eko abenduan[1079]. Urteko azken eguneko osoko bilkuran, udalaren zor publikoaren baleen hartzekodunei, interesak %5etik %4ra jaistea erabaki zuen[1080]. Udalaren defizita, Manuel Perez alkatearen eta bere mendeko zinegotzien arabera, batez ere Arangoiti ospitaleak zuen artatze-karga handitu zelako gertatu zen[1081]. 1936ko ekainean, Viktor Bernedoren udalak esan zuen Salbatoretik Garinerako bide horren gain-kostua (kontratistaren eskaerak asetzeko) 33.200 pezetakoa zela, eta Aldundiak ordaintzeko (eta urte batzuen buruan udalak pixkanaka itzultzeko) eskaera bete ez zenez, Gipuzkoako Aurrezki Kutxari beste 100.000 pezetako kreditu bat eskatu behar izan zitzaiola[1082].

Horrek ez du esan nahi Beasainen zailtasunik ez zegoenik. Hala ere, krisia zela-eta, asko jaitsi zen Beasaingo Udal-aurrekontua (1933an 203.705 pezeta bildu zituen, eta 1934ko lehen bost hilabeteetan 53.838 pezeta soilik), eta bi urtetan, 1933an eta 1935ean, bere beharrei eta erronkei aurre egiteko aparteko aurrekontua erabili behar izan zuen. 1933an, 1932an 125.649 pezeta soilik bildu zirela kontuan izanda eta egiteko obra asko zeudela ikusita (Eskola Bateratuak, Arriarango eskola, Arriaran eta Garin arteko errepidea, langabeei euren jatorriko herrietara joateko txartela ordaintzeko ezusteko gastua, etab.), aparteko aurrekontua

[1074] Beasaingo Udal Artxiboa. A415 karpeta, 05. dokumentua.
[1075] Beasaingo Udal Artxiboa. A145 karpeta, 06. dokumentua.
[1076] Beasaingo Udal Artxiboa. 2.138. karpeta, 33. dokumentua.
[1077] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1078] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua.
[1079] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.
[1080] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[1081] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.
[1082] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua. Bernedok zuzenduriko Udalak gainera esan zuen, kreditu hori lortu ezean, langabeentzat jada kontratatuak ziren lanak arriskuan egongo liratekeela.

or.

erabili zuen udalak[1083]. 1935eko aparteko aurrekontua eskatzeko dokumentuan, Beasaingo Udalak Arangoitiko ongintza-etxean beste solairu bat egitea, Arkasingo iturburutik ur-ekarketa txiki bat Zazpiturrietakoari gehitzea, hilerriaren horma berritzea, pabilioiak egitea, Kale Nagusian espaloiak egitea, kale batzuetan berrikuntzak egitea (Goierri kalea, Kale Nagusia eta Fermin Galan kalea), Arriaranen errepide bat egitea (ikusi dugun bezala langabeek egin zuten), Bernedo-eneko fabrikara ur-ekarketa egitea eta baita Garinen Arriarangoa bezalako beste eskola bat egitea zeuden[1084]. Guztira, 115.000 pezetaren kostua izan zuten lan horiek. Eskaera horretan, Arangoiti ospitalean beste solairu bat egiteko, udalak, Balantzategi jaunaren aldetik 15.000 pezetako dohaintza jaso zuela esaten da, baina hala ere, Gipuzkoako Aurrezki Kutxari 100.000 pezetako kreditua eskatu zion, urteko %5,5eko interesarekin, bi urtean itzultzeko epemugarekin[1085]. Hala ere, dirudienez, kreditu hori karga handiegia zen nonbait Beasaingo Udal-ogasunarentzat eta 1935eko otsailean, Beasaingo Udalak Madrileko politikari bati eskutitz bat bidali zion lan horiek Estatuak subentzionatzea lortzeko bitartekaritza-lana egin zezan eskatuz[1086]. Arangoiti ospitalean solairu berria egiteko lanei zegokienez, 1935eko apirilaren hiruko udal-bilkuran Joan Urbinari enkargatu zitzaizkion, 14.500 pezetako aurrekontuarekin[1087], eta 1935. urte-bukaerarako lana bukatuta zegoen[1088]. Hori izan zen beste lan batzuk, Arkasingo ur-hartunea adibidez, edo Goierri kalea handitzea, ez egiteko arrazoia[1089].

Aipatu beharra dago halaber, 1931ko azaroaren 8ko osoko bilkuran, udaleko langileei, antzinatasun-saria bosturteka ordaintzeko proposamen bat onartu zuela udalak, Pedro Lasa zinegotziaren proposamena kontuan hartuta[1090]. 1933an udal-langile batzuek, aurrekontuaren egoera kontuan hartuta, igoera hori bosturtekoaren bukaeran kobratu ordez, urtero %20a kobratzea eskatu zuten. Hala ere, Pedro Lasa zinegotziak esan zuen hori beste igoera mota bat zela eta ezin zitekeela aplikatu sari moduan ez bazen. Azkenean, hala onartu zen igoera hori eta sari-kontzeptuan aplikatzea erabaki zen[1091].

Bestalde, herri-elkarteek ere euren bidea egin zuten. Horietako bat, lehen kapituluan azaldutako *Casino Recreativo de Beasain FC* (Beasaingo Futbol-taldearen Joko-kasinoa) izan zen. Kasino horrek, aisialdia eta kirola lantzen zituen, futbol-taldea izateaz gain, Loinatz jaiak zirela-eta, txirrindularitza-proba antolatzen zuen urtero, sariak udalaren laguntzarekin emanez[1092]. 1933an, adibidez, tiro-lehiaketa bat ere antolatu zuten[1093]. Horrez gain, jaialdiak ere antolatzen zituen, adibidez, 1931ko uztailean eta 1932ko otsailean bandarekin dantzaldi bat antolatu zuen[1094], eta beste bi 1932ko uztailean, zein 1933an[1095], 1934an[1096], 1935ean[1097] eta 1936an[1098]. 1935eko apirilaren 21ean pilota-txapelketa bat ere antolatu zuen eta baita danborrada ere. Azken hori udalaren enkarguz Loinatz jaietarako, ez elkartearen jai pribatu gisa[1099]. 1936an ere pilota-txapelketa errepikatu egin zuten[1100]. 1935a urte handia izan zen Joko-kasinoarentzat, bere sorreraren 30. urteurrena ospatu baitzuen, Banda eta guzti, jai handi bat antolatuz[1101]. Beasaingo Futbol-taldearen Joko-kasinoko lehendakaria, 1936an, Joan Aranburu Irizar udal-langilea zen[1102]. Bestetik, *Sociedad Recreativa Ferroviariak* (Trenbideko Joko Elkarteak) ere bere jaiak antolatzen zituen (Trenbideko

[1083] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa), JDIT 3278-1 dokumentu-sorta.

[1084] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa). JDIT 3270-a dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 254. karpeta, 19. dokumentua. Garinen bazegoen eskola, baina zaharkitua eta irakaslerik gabe, apaizaren ardurapean.

[1085] Gipuzkoako Artxibo Orokorra (Tolosa). JDIT 3270-a dokumentu-sorta; eta Beasaingo Udal Artxiboa. A145 karpeta, 06. dokumentua.

[1086] Beasaingo Udal Artxiboa. 060. karpeta, 02. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 062. karpeta, 49. dokumentua.

[1087] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15, dokumentua.

[1088] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.

[1089] Beasaingo Udal Artxiboa. 061. karpeta, 20. dokumentua.

[1090] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 03. dokumentua.

[1091] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 31. dokumentua.

[1092] Beasaingo Udal Artxiboa. 0142. karpeta, 01. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 23. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 28. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta, 05. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta 08. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 01. dokumentua. Adibidez bat jartzearren, 1934ko edizioko sariak, beste batzuen artean, lehenari 300 pezeta, bigarrenari 200 pezeta eta hirugarrenari 100 pezeta izan ziren. 1935ean sariak apaldu egin ziren, lehenari 150 pezeta, bigarrenari 100 eta hirugarrenari 75 pezeta eman baitzizkieten.

[1093] Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 28. dokumentua.

[1094] Beasaingo Udal Artxiboa. 0142. karpeta, 01. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 0151. karpeta, 24. dokumentua.

[1095] Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 05. dokumentua

[1096] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[1097] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[1098] Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

[1099] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta, 08. dokumentua

[1100] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 01. dokumentua.

[1101] Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.

[1102] Beasaingo Udal Artxiboa. F012 karpeta, 01. dokumentua. 1936ko ekaineko datua da hau.

Beasaingo Joko Kasinoko antzerki-taldea. (Argazkia: JZG, 120. or.)

Joko Elkartearen lehendakaria, 1933an behintzat, Balentin Toribio Toranzo zen), adibidez 1932an[1103], 1934an[1104] edo 1936an[1105]. Azken talde horrek, uztail bakoitzean, elkartearen festak antolatzen zituen, banda presente zela afari-dantzaldiak eginez[1106]. Joko-kasinoarentzat izan zen moduan, Trenbideko Joko Elkartearentzat ere 1935a urteurren urtea izan zen, hamabost urte bete zituen-eta.[1107] Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagak anekdota bitxi bat kontatu digu: "Errepublikaren garaian, Trenbideko Joko Elkartearen eta Batzokiaren artean lehia handia zegoen, gazteak nork erakarriko. Gehienak Trenbideko J. E.-ra joaten ziren, han dantzaldiak liberalagoak ziren-eta. Gure ama ere hara joaten zen, eta atzetik aitona, ea ama hara joan ote zen ikustera" (kontuan izan behar da Beasainen Usabiagatarrak familia jeltzalea zirela, Pedro Usabiaga (Pedro Maria Ibaibarriagaren aitona) Beasaingo EAJ sortu zutenetakoa zen)[1108].

Errepublikaren garaian, elkarte berri bat ere sortu zen: Aitz-zorrotz Ehiz eta Arrantza Elkartea eta Kale Nagusian zegoen Agirreren tabernan kokatu zen tabernako jabe zen Joan Agirre bera ohorezko lehendakari izendatuta[1109]. Elkarte, horrek, ehizaz gain, aisialdi-ekitaldiak ere egiten zituen; adibide bat jartzearren, 1935eko ekainean, tiro-lehiaketa bat antolatu zuen, erreka-garbiketarako dirua biltzeko asmoz. Lehiaketa horrek udalarekin gora-beherak izan zituen. Udalak, elkarteak eskatutako diru-laguntza ez zuen eman nahi izan, laguntza hura elkartea bera (eta ez gizarte-helburuak) zeharka laguntzeko modua izan zitekeelako[1110]. Hala ere, 1936an, jada tiro-lehiaketa hori antolatu ahal izan zuen, udalaren aldaketarekin, diru-laguntzen irizpidea ere aldatu egin zen-eta[1111]. Elkarte horiekin batera, *Usurbe Elkartea* zegoen, lehenengo kapituluan aipatua dugunez Beasaingo zaharrena zena, eta gutxi gorabehera klase ertaineko edo goiko mailako pertsonak biltzen ziren bertan.

[1103]Beasaingo Udal Artxiboa. A010 karpeta, 04. dokumentua.
[1104]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 24. dokumentua.
[1105]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1106]Beasaingo Udal Artxiboa. 121. karpeta, 27. dokumentua.
[1107]Beasaingo Udal Artxiboa. 113. karpeta, 06. dokumentua.
[1108]Arantza Ibaibarriaga Usabiagari eta Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiagari egindako elkarrizketa. Donostian, 2015-11-15ean.
[1109]ASKOREN ARTEAN: *Beasaingo elkarte herrikoiak*. (Beasaingo Paperak bilduma, 1. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1992, 29. or.
[1110]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 15. dokumentua.
[1111]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

or.

Trenbideko Aisialdi Elkartearen herri-bazkaria, 1930eko uztailaren 7an. (Argazkia: JZG, 122. or.)

Bazeuden baita ere jatorriaren arabera eratutako elkarteak, adibidez, 1934ko abuztuan *Colonia Alavesa* deitutako elkartea sortu zen, Beasaingo arabar jatorrikoak biltzen zituena[1112].

Aisialdiaren atala bukatzeko, gogorarazi behar dugu Errepublika garaian zinema bat eraiki zela Beasainen. 1934ko urtarrilean, Kale Nagusiaren eta Fermin Galan kaleen artean, udalak Espainiako Iparraldeko Trenbideetako Konpainiari (*Compañía de Ferrocarriles del Norte de España*) lursail bat saltzea eskatu zion, zinema eraikitzeko, baina Konpainia horrek ezetz erantzun zion, "trenbidearekiko hurbilegi zegoenez, bertan agian pabilioi berri bat jar zitekeelako"[1113]. Ezezko horrek asko mindu zuen Beasaingo Udala, izan ere, idatzi bat bidali zion Gobernadoreari, hark Herri-lanen Ministerioaren aurrean bitartekaritza egin zezan, lursail hori uzte aldera[1114]. 1934ko maiatzaren 26an Serafin Aranak, udal-bilkuran zinema eraikitzeko proposamena egin zuen, jada eraikita zegoen areto batean eta kostuak, zinema egiteko 150.000 pezeta eta aretoaren alokairua 12.000 pezeta estimatu zituen. Hala ere, ekainaren 2an bere proposamena ez zen onartua izan[1115]. Kontratua Irungo Comas enpresarekin sinatu zuten azkenean eta enpresa hark ekainean, hartarako jarritako lokal batean instalatzeko prestutasuna erakutsi zuen[1116]. Hala ere, 1936ko apirilean badugu Beasainen, Berruezo deitutako pertsona baten jabetzakoa zen areto batean, zinema bat zegoenaren datua[1117].

Bukatzeko, elkarte kooperatibo herrikoiak ere jarraitu egin zuen Errepublikaren aroan eta bere ordezkariak Viktoriano Ayuso[1118] eta Mariano Olea[1119] izan ziren. Kooperatibak egoitza Pablo Iglesias kaleko 26. zenbakian izan zuen[1120]. Kooperatiba horrek, lehen kapituluan esan bezala, kontsumoa erraztea zuen helburutzat. 1933an, udalari, ur-kontsumoaren gaineko tasa bat ezartzea eskatu zuen, baina udalak, eskaera horri ezetz erantzun zion[1121]. Beste alde batetik, Langileen Ekonomatoa ere bazegoen eta 1935ean Jose Saldaña, Eujenio Lasa eta Emilio Poignon ziren haren ordezkariak[1122]. 1934an, bere egoitzan sute bat jasan zuen. 1934an ekonomato hori tokiz aldatzeko eskaera egin zioten udalari[1123].

[1112]Beasaingo Udal Artxiboa. 448. karpeta, 14. dokumentua.
[1113]Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 12. dokumentua.
[1114]Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 12. dokumentua.
[1115]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.
[1116]Beasaingo Udal Artxiboa. A132 karpeta, 12. dokumentua.
[1117]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1118]Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 33. dokumentua.
[1119]Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 70. dokumentua.
[1120]Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 33. dokumentua.
[1121]Beasaingo Udal Artxiboa. 498. karpeta, 33. dokumentua.
[1122]Beasaingo Udal Artxiboa. 164. karpeta, 32. dokumentua; Beasaingo Udal Artxiboa. 059. karpeta, 70. dokumentua; eta Beasaingo Udal Artxiboa. 501. karpeta, 04. dokumentua
[1123]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

1.7 Euskararen egoera Beasainen Errepublika garaian

Errepublika garaian, dudarik gabe, euskarak hobera egin zuen gure herrian. Lehen aipatu dugu Arriarango eskolaren proiektua, zeinak, lehen aldiz, Beasainen euskarazko irakaskuntza sistematikoa izatea aurreikusten zuen.

Horrez gain, udalaren bandoak euskaraz agertzen hasi ziren, artean kopuru txikitan izan arren. 1931ko, euskarazko bi udal-bando aurkitu ditugu: bata, geltokiaren inguruan zangak irekitzeko lanak egiteko lan-poltsaren berri emanez[1124] eta bestea, abuztuaren 14koa, umeak Astigarretako eskolara bidaltzeko beharra gogoraraziz eta joaten ez ziren umeen gurasoei isuna jarriko zitzaiela aginduz[1125]. 1935eko abuztuaren 10ean, merkatu-egunean jokatu behar ziren lehiaketa eta apustu batzuen inguruko bandoa ere bi hizkuntzetan kaleratu zen[1126].

Beasaingo Udalak, garai horretan, euskal kulturaren inguruko ekitaldiak ere babestu zituen, adibidez, Euskaltzaleak elkarteak 1934ko ekainaren 10ean Zarautzen egin zuen Euskal Jaiaren aldeko diru-laguntza eman zuen[1127]. 1936an Viktor Bernedo buru zuen udalak, Euzko Pizkunde Bazkunari 100 pezetako diru-laguntza eman zion Donostiako Union Radioren bitartez Estatutuaren eta euskararen aldeko kanpaina egin zezan. Kanpaina horretan Gipuzkoako udal guztiek hartu zuten parte[1128].

Kontuan hartu behar da Errepublikaren garaian, "Euskal Pizkundea" deitutako mugimendua hasi zela Euskal Herrian. Euskararen aldeko mugimendua oso bizkor joan zen hedatzen gizartearen sektore guztietan. Horren adibide dugu ondoko herrian, Ordizian, 1931ko ekainean Patxi Iturriotzen alkate izendapenerako udal-saioan, oposizio karlistako Jose Arrieta zinegotziak euskaraz esandakoa (berak ez zuen Iturriotzen aldeko botorik eman): "Pozgarria da oso udal-talde honetako zinegotzi denek euskaraz jakitea, beti ez baita hala izan. Hala, udal-saioetan euskaraz mintzatu ahal izango gara"[1129].

Hala ere, euskararen egora apur bat hobetu zen arren, kontuan izan behar da garai hartan, Beasainen, 1936an, erdara nagusi zela, *El Día* egunkari jeltzale-aldekoak ere, 1936ko ekainaren 6an aitortu zuen bezala[1130].

1.8 1936ko hauteskundeak eta horiek Beasainen izan zuten eragina

1935. urtearen bukaerarako, Alderdi Erradikalaren eta *CEDA*ren Gobernuak hondoa jo zuen, batez ere bi arrazoirengatik: ustelkeria-kasu larriak izan zirelako eta 1931-1933 biurtekoan egindako aurrerapen guztiak atzera itzularazten aritu zirelako. Hori zela-eta, Nizeto Alcala-Zamorak 1935. bukaeran jada sinesgarritasunik gabeko Alderdi Erradikalaren eta *CEDA*ren Gobernua kargugabetu eta zentroko elementuek osatuta behin-behineko Gobernu berria indarrean jarri zuen. Gobernu horrek, 1936ko otsailerako hauteskunde-deia egin zuen.

Eskuineko Gobernuaren porrotaren arrazoiak hainbat izan ziren. Argiena, langile-klasearen kontrako errepresio bortitza izan zen. Baina zuzeneko errepresioaz gain, izan ziren bestelako arrazoi batzuk ere, adibidez, Nekazaritzaren Berrikuntza gelditzea, eta bestetik, lehen biurteko ezkertiarrean onartutako babes-lege asko bertan behera gelditzea. Horrez gain, kontuan izan behar dugu langabeziaren igoerak eskuinaren propaganda eta zioa mindu egin zituztela. 1933an, eskuineko alderdiek, enpresarien erakundeek lagunduta, arazo horren errua "ezkerreko Gobernuen lege sozialek sindikatuei botere gehiegi eman izanak" zuela esan zuten, horrek krisi ekonomikoaren ondorioak okertu egin omen zituela-eta. Hori hala izan balitz, 1933 eta 1935 artean langabeziak gora egiteak eskuinaren sinesgarritasuna hondoratu egingo zukeen. Horrez gain, Lerroux-en Gobernuaren ustelkeria-kasu erraldoiak ere gertatu ziren. Eta horrez gain, 1931-1933 arteko Gobernuak izan zuen arazo bera izan zuen eskuineko Gobernuak ere: gobernu-kide ziren alderdi ezberdinen arteko desadostasunak. 1931n boterea hartu zuen aliantza ezkertiarrari gertatu zitzaion bezala, boterean jarduteko programa komun bat adostea baino errazagoa egin zitzaion koiuntura batean arerioaren aurka elkartzea.

Eskuinaren gobernu-ekintza zela-eta, Asturiasko Iraultzaren ondorengo errepresioak hamarna milaka preso utzi zituen. Langile klaseak errepresio hori langileriaren aurkako errepresio kolektibo bezala ikusi zuen (enpresa askotan, jabeek sindikalistarik

---

[1124]Beasaingo Udal Artxiboa. 0151. karpeta, 41. dokumentua.

[1125]Beasaingo Udal Artxiboa. 0137. karpeta, 06. dokumentua.

[1126]Beasaingo Udal Artxiboa. 0525. karpeta, 11. dokumentua.

[1127]Beasaingo Udal Artxiboa. F013 karpeta, 16. dokumentua.

[1128]Beasaingo Udal Artxiboa. 066. karpeta, 06. dokumentua.

[1129]ASKOREN ARTEAN: *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014, 26 orr.

[1130]BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 64. or.

or.

ezagunenak kalera botatzeko ere aprobetxatu egin zuten). Hainbesterainokoa izan zen jazarpenak sortutako amorrua, ezen 1936ko otsaileko hauteskundeetan, ezkerreko Herri Frontearen kanpainaren ardatzetako bat amnistiaren aldarrikapena izan zela.

Bestalde, lan-harremanen arloan ere, eskuineko Gobernuaren ekimena, 1931-1933ko berrikuntzak berriro ezartzearen aldekoa izan zen. Lehen aipatu dugu lege horiek, hein batean 1934ko urriko iraultzaren arrazoietako bat izan zirela, adibidez, Artekaritza Mistoen Legea edukiz husteko saiakerak. Beste alde batetik, aurreko Gobernuak onartutako Lan-kontratuen Legea (kontratazioetan sindikalismoari ahotsa ematen ziona) ere baliogabetzen saiatu zen. Lege horien aurkako erasoa, 1934ko urriko iraultzaren porrotaren ondorioz etorri zen; haren ostean, Artekaritza Mistoen Legea kendu ez bazen ere, enpresa askotako Artekaritza Mistoak bertan behera utzi zituzten. Gainera, 1934ko abenduan Gobernuak "gehiegikeriazko grebak" legez kanpo ezartzeko dekretu bat onartu zuen (noski, greba bat "gehiegikeriazkoa" zen ala ez Gobernuak erabaki behar zuen, beraz praktikan, greba deklaratu behar zuen sindikatuak Gobernuaren baimena behar zuen). Kontuan izan behar dugu, urriko iraultzaren ostean, sindikatuen egoitzak itxita zeudela. Hala bada, enpresari askok, sindikatuen kontrako giro horretaz jabeturik, langileak kaleratzeaz gain, soldatak izoztea edota lanegunak ugaltzea bezalako neurriak hartu zituzten. Horrela, jakina da noski Gobernu berri horrekiko zein izan zen langile-klasearen atsekabea.

Industriako lan-harremanen arloko kontrarreformez gain, nekazaritzako erreforma ere suntsitzeko nahia erakutsi zuen Gobernu eskuindar horrek. Gobernuak, industrian egin zuen bezala, landa-eremuetan ere sindikatuen papera ahultzeko asmoa zuen[1131]; hori zela-eta, 1934ko apirilean Sanjurjoren Estatu-kolpean parte hartu zuten pertsonak, tartean lurjabe handi asko, zigorgabetuak izan zirenean, lur haiek euren jabeei itzuli zitzaizkien. Alderdi Erradikalaren Gobernuak, legea bera aldatu ez bazuen ere, maizterrak etxerik gabe uzteko erraztasunak eman zituen eta jabeei legea urratzeko aukera gehiago eman zien (eta jabeen jarrera harroputzak nekazari asko iraindu egin zituen). Horri erantzunez, UGTk 1934ko ekainean nekazarien greba bat deitu zuen eta Espainiaren hegoaldean jarraipen handia izan zuen. Kurioski, 1934ko urrian *CEDA* gobernuan sartu zenean eta Nekazaritza Ministerioa hartu zuenean, Manuel Gimenez ministro berriak, aurreko Alderdi Erradikaleko ministro Cirilo Del Riok baino politika askoz ere bareagoa egin zuen. 1935eko apirila arte, aurreko ezkerreko Gobernuaren izpirituko Nekazaritzako Berrikuntzaren politika jarraitu zuen[1132]. Hala ere, 1935eko maiatzean, *CEDA*k ministro hori (eskuineko prentsak eta politikariek "ezkertiar infiltratu" bezala tratatzen zuten), Nicasio Velayosekin ordeztu zuen eta Velayosen politika erabat lurjabeen aldekoa izan zen. Velayosek Nekazaritzako Berrikuntzaren Institutuak jaso beharreko aurrekontua murriztu egin zuen (berrikuntza aurrera eramatea praktikoki ezinezko eginez) eta gainera Nekazaritzako Berrikuntza Aldatzeko Legea aurkeztu zuen, desjabetutako lurjabeei atzeraeragineko ordainsariak ordaintzen zizkiena, eta kasu batzuetan berrikuntzaren bidez tokian ezarritako maizterrak botatzen zituena. Velayosen legeak, gainera, lurjabeei desjabetuak izan behar zuten lurren prezioa finkatzea baimentzen zien, eta horrela, edozein desjabetze ere praktikoki bideraezin egiten zuen. Horrela, jornalarien bizitza-kalitatea ere asko jaitsi zen.

Langile-klaseaz gain, Gobernu eskuindarrak, sentiberatasun demokratikodun klase ertainetako iritzi publiko errepublikanoa ere mindu egin zuen. Izan ere, 1934ko apirilean, Gobernuak 1932ko Sanjurjoren Estatu-kolpean parte hartu zuten militarrak eta politikariak zigorgabetzeko legeak atera zituen (Errepublikako lehendakari Nizeto Alcala-Zamoraren aurkakotasuna izan arren). Afera horrek eta Errepublikako lehendakaria militar eta politikari haiei amnistia ematearen aurka egoteak, Alejandro Lerrouxen dimisio laburra ekarri zuen (hilabete horietan, 1934ko apirilaren bukaeratik 1934ko urriaren hasierara, Alderdi Erradikaleko beste politikari bat, Rikardo Samper izan zen Gobernuburu). Eskuineko pertsonalitate horien jarrera zigorgabetzeko legeak, aipatu dugun bezala, zenbait lurjabe handik euren lurrak berreskuratzea ekarri zuen, nekazarien sektore handi bat kontra jarriz. Horrez gain, Gobernuak, Armada barruko eskuineko jeneral asko, Errepublikarekiko leialtasun zalantzagarria zutenak (horietako asko gero 1936ko Estatu-kolpean sartuta agertu zirenak) saritu egin zituen, Errepublikaren aldeko jeneralak bigarren mailan utziz. Bestetik, laikotasunaren inguruan ere, Gobernu horrek 1931-1933 garaiko politika laikoa hein batean aldatu egin zuen: adibidez 1931ko Konstituzioak kleroarentzako Estatu-aurrekontua bertan behera uztea ebatzi zuen arren, 1934ko Gobernu berriak, beste diru-sarrerarik ez zuten apaizentzako aurrekontua mantendu egin zuen eta 1931-1933 biurtekoan desjabetutako ondasun batzuk itzuli egin zizkion Elizari. Eskuineko Gobernuaren (baita ere Gobernu horretako Alderdi Erradikal errepublikanoaren) eta ezkerreko errepublikanoen arteko tentsioak, erabat apurtuta utzi zuen bi aldeen arteko harremana eta, adibidez, 1934an Gobernuak Manuel Azaña Gobernuburu-ohiaren atxiloketa agindu zuen, hark Asturiasko urriko iraultza abian jartzeko planetan parte hartu zuela argudiatuta, halakorik izan ez zen arren: Azañaren atxiloketak politikoki eragina izan zuen.

Beste alde batetik, bestelako sektore moderatu eta ez-sozialistekin ere harremanak izateko ez zen gai izan eskuineko Gobernua. Hain zuzen ere, Espainiako nazio txikietako sektore nagusiekin, euskal herritar eta katalan abertzaleekin; euskal

[1131] 1934ko urria arte Nekazaritzako Ministro izan zen Cirilo Del Rioren hitzetan "baserri-eremuko botere sozialista txikitu behar dugu".

[1132] Manuel Gimenez, 1936ko uztaileko Estatu-kolpea babestu ez zuen *CEDA*ko kide gutxienetakoa izan zen.

Estatutuaren blokeoa eta boikot-saiakera, euskal foruen kontrako zerga-legeak, udalen matxinada eta katalan Estatutuaren aurkako eskusartzea (Kataluniako Generalitaten Ereintza Kontratuen Legea indarrik gabe utziz) nahiko adierazgarriak izan ziren Gobernu haren politika zentralista ikusteko.

Alderdi Erradikala eta Lerroux bera gehien kaltetu zituena (baita euren boto-emaileen artean ere) ustelkeria izan zen. Ildo horretakoak izan ziren "estraperloaren kasua" eta "Nombela kasua". Lehenak, Espainiako Estatuan jokorako erruleta debekatua zegoen une batean, Strauss eta Perlowitzek asmatutako erruleta antzeko bat baimentzearekin zerikusia izan zuen[1133]. Estraperlo deitutako erruleta hori Donostiako kasinoan baimendua izan zen, eta dirudienez, Alderdi Erradikaleko politikariek (Lerrouxek berak barne) komisioen truke baimendu zuten, erruleta hura manipulatzeko erraza izan arren. Bigarrena, Nombela kasua izan zen. Antonio Nombela funtzionarioak, Lerrouxen Gobernuak itsas merkataritzako enpresa pribatu bati, zuritu gabeko kalteordain bat eman izanaren salaketarekin hasi zen.

Azkenik, eskuineko koalizioa osatzen zuten kide nagusien, Alderdi Erradikalaren eta *CEDA*ren, arteko desadostasun politikoak eta ideologikoak ikusten dira. Izan ere, bi alderdiek 1931-1933 biurtekoan ezkerreko politikarekiko aurkakotasuna eta horren ondorioak eraginik gabe uzteko beharra adostua bazuten ere, helburua ezberdina zuten: *CEDA*k 1931ko Konstituzioa berritzea edo aldatzea (Hots, II. Errepublika beste mota bateko erregimen batez aldatzea eskatzen zuen). Bi alderdien arteko desadostasunak, hezkuntzaren inguruko politikarekin hasi ziren, batez ere hezkuntzan Elizak izan zezakeen papera zela-eta (gauza normala, kontuan hartuta Alderdi Erradikala eta batez ere beren buru zen Lerroux tradizionalki laikoa eta antiklerikala izandakoa zela eta *CEDA* berriz alderdi katolikoa). Alderdi Erradikaleko kide batzuk, tartean 1934an Hezkuntza Ministro izan zen Villalobos, ez zeuden ados *CEDA*k proposatutako hezkuntza-sistema publikoa mugatzearekin (hots, hezkuntza berriz ere erlijio-erakundeen esku uzteko) proposamenekin, hura laikotasunaren jarraipen gisa ikusten zutelako. Desadostasunek urriko iraultzaren ostean ere jarraitu egin zuten, *CEDA*k errepresioa gogortzea (heriotza-zigorren kopurua handitzea, adibidez) eta errepresio-aldian "bigunegiak" izan ziren ministro eta arduradun politikoak kaleratzea eskatu zuen. *CEDA*ren politika hori oso kontraesanekoa izan zen, alderdi hori izan baitzen 1934ko apirilean (artean Gobernuan ez zegoen arren), Gobernuak atera zuen 1932ko Sanjurjoren Estatu-kolpea amnistiatzeko gogorren borrokatu zen alderdietako bat. *CEDA*k 1934ko urriaz geroztik hiru ministro izan zituen, baina urriko iraultza zanpatuta, bere kokapena indartzeko gai izan zitekeela ohartu zen. 1935eko maiatzean jada *CEDA*k bost ministro zituen Gobernuan (eta gainera nekazariekin ituna bilatzeko politika egin zuen Manuel Gimenez at gelditu zen). *CEDA*ren buru Jose Maria Gil Roblesek bi helburu zituen: bata, "alderdi bozkatuenaren buru gisa" Gobernuburu izatea, eta bestea II. Errepublikaren Konstituzioa aldatzea edo berritzea; alderdiaren presio osoa helburu horiek lortzeko jarri zuen (helburu bata zein bestea oso gaizki ikusi zituzten, bai oposizioak eta baita iritzi publikoak zein Nizeto Alcala-Zamora Errepublikako presidenteak ere). *CEDA*k, esan bezala, erregimen autoritario bat ezarri nahi zuen, 1931-1933 biurteko politika "zuzentzeko", eta pixkanaka, faxismorantz hurbiltzen hasi zen, erretorikoki eta estetikoki bederen (adibidez Engelbert Dollfuss austriar lehen ministro faxista *CEDA*ren eredu bihurtu zen)[1134]. Halako adierazpen ideologikoek, bere aliatu zentro-eskuineko errepublikanoen (tartean Errepublikako lehendakari Nizeto Alcala-Zamoraren) deserosotasuna handitu egin zuten.

Desadostasun horiek eta ustelkeria tarteko, Lerrouxek 1935eko irailean Gobernuburu gisa dimititu egin behar izan zuen, eta behin-behineko Gobernu berri bat ezarri zen, Joakin Chapaprieta independentea buru zuena (Lerroux ministro bezala mantendu zen, eta *CEDA*k bere kuotari eutsi zion. Gobernu horrek goierritar bat ministro izan zuen, Joan Usabiaga ordiziarra, Nekazaritzako Ministro postuan). Hala ere, ustelkeria-kasuak argitzeak, 1935eko urrian, Lerrouxen eta Alderdi Erradikaleko ministroen erabateko dimisiora eraman zuten Gobernua. Gainera, 1935eko urtearen bukaeran, 1931ko Konstituzioak lau urte bete zituen eta hura berritzeko jada Parlamentuaren erdiaren aldekotasuna soilik behar zen (lehen lau urteetan bi hereneko gehiengoa eskatzen zen horretarako). *CEDA*k hor bere aukera ikusi zuen eta Gil Roblesek beste behin Gobernuburuaren postua eskatu zuen. Ez zuen lortu, Alcala-Zamora lehendakariak ez baitzion postu hori eman nahi (Konstituzioa eta erregimen errepublikanoa aldatzeko arriskua ikusten zuelako) eta haren ordez Manuel Portela "zentrista" aukeratu zuen, babes gutxiko pertsona. Biurteko horretako emaitza ekonomiko eta sozial txarrak ikusita, herri-babesa galduta eta programa baten faltan, Portelaren gobernuak segituan, 1936ko otsailaren 16rako hauteskunde berriak deitu behar izan zituen. Gil Roblesek ez zuen hainbeste desiratzen zuen Gobernuburu postua lortu, baina

[1133] "Estraperlo" terminoak erruleta horri egiten zion erreferentzia hasieran, erruleta mota horren asmatzaileen izenak aintzat hartuz; baina geroago, frankismo-garaian, merkatu beltza izendatzeko erabili zen hitz hori berbera.

[1134] *CEDA*ren faxismoarekiko sinpatia hori zein puntutaraino zen erretorikoa edo miresmen soila (1930.eko hamarkadan europar eskuinaren parte handi batek elkarbanatzen zuen faxismoarekiko miresmena "ordenaren zaintzaile" edota "iraultzaren kontrako hesi" gisa) eta zenbateraino zen asimilazio ideologikoa, historiagileen arteko eztabaida luzea sorrarazi duen afera da, eta guk ez dugu hemen horretan sakontzeko tokirik. Hala ere esan behar da, CEDAren ideologiaren eta faxismoarenaren artean antzekotasun handiak izan zirela.

or.

Konstituzioaren aldaketaren inguruan egindako maniobra hori hauteskunde berri haietarako hauteskunde-programa bihurtu zen, eskuinak hautaketa horretan bere proposamenen goiburu gisa Konstituzio berri bat idaztea jarri baitzuen.

Bestalde, ezkerreko alderdiek euren artean bat egiteko beharra ikusi zuten. Bi faktorek eragin zuten hori: alderdi errepublikano ezberdinek eta Alderdi Komunistak. Alderdi errepublikanoen artean, 1934an, oposizioan zirenean hasi zen esparru ideologiko horretako alderdi eta taldeen arteko batze-prozesua. Hasiera batean Azañaren inguruan *Izquierda Republicana* alderdia eratu zen, *Acción Republicana*k beste talde batzuekin bat egin ostean. Bestalde, Diego Martinez Barrio Alderdi Erradikaleko kide-ohiak, Lerrouxen eskuinerako biraketarekin desados zegoela-eta, *Union Republicana* alderdia eratu zuen (bi alderdi horien inguruko informazio gehiago, batez ere Beasainen izan zuen pisuaren ingurukoa, Beasaingo alderdi politikoez jardun dugun atalean aipatu dugu). Bi alderdi horiek, 1935ean, hauteskundeetara elkarrekin joateko hitzarmen bat egin zuten. Bestalde, Alderdi Komunistak, 1935ean estrategia-aldaketa bat egitea erabaki zuen. Alderdi Komunistak, batez ere 1935eko udan Internazional Komunistak egindako Kongresuaren ostean, bere taktika erabat aldatu zuen. Komunisten taktika berria, "fronte antifaxistak" eratzea izan zen, sozialistekin eta bestelako indar demokratikoekin aliantza antifaxista bat lortzen saiatuz. Komunisten arabera, batez ere 1933an Hitlerrek boterea lortu ostean, erregimen faxista Europan zehar ezartzea zen arriskurik nagusiena, eta ez hainbeste "iraultza atzeratzea", beraz, iraultzaren bidea hartzen ez zuten edo ukatzen zuten ezkerreko alderdiak orain aliatu moduan ikusi zituzten, arerio gisa ikusi ordez[1135]. Egia esan, 1933an jada agertu ziren ildo-aldaketaren zantzu batzuk: 1933ko martxoan Internazional Komunista hasi zen jada "faxismoa arrisku zen egoeratan" sindikatu sozialistekin "behin-behineko tartekako elkarlana" egitea aholkatzen[1136]. 1933aren bukaeran, Alderdi Komunistak, Alderdi Sozialistari "arrisku faxistaren aurka" hauteskundeetara batera joatea proposatu zion, baina erantzuna ezezkoa izan zen[1137]. 1934ko iraultzan komunistak Alderdi Sozialistarekin eta UGTrekin batera egin zuten borroka eta nolabaiteko elkarlana egin zuten. Beste alde batetik, 1935eko udako Internazional Komunistaren Kongresua, 1933ko abenduan izan zen deitua eta deialdi horretan argi utzi zuen Internazionalak arrisku handiena faxismoa zela. Beraz, 1935eko udako Biltzar Nagusi horrek, aurreko bi urteetan egindako ildo-aldaketa berretsi, sendotu eta ofizialdu egin zuen; halere, ez zuen erabateko haustura aldeztu. Nolanahi ere garrantzia izan zuen "fronte antifaxista" "gomendio" baino areago premia handiko helburu bezala jartzeak. Espainiako Alderdi Komunistak 1935eko ekainaren 2an egin zuen lehen aldiz indar antifaxistak "gomendiotik" areago denak koalizioan elkartzearen aldeko deia[1138]. Aldi berean, komunistek langile sozialistengan euren eragina izan nahi zuten, fronte antifaxistaren bitartez, masak elkarrengana biltzeko. Lan horrek bere fruituak eman zituen: 1936ko martxoan Gazteria Sozialistak eta Gazteria Komunistak bat egin zuten, Gazteria Sozialista Bateratua (Juventud Sozialista Unificada) sortuz, erakunde hori Alderdi Komunistaren eraginpean egon zen. 1936ko uztailean Kataluniako Alderdi Sozialista eta Komunista ere batu egin ziren, Kataluniako Alderdi Sozialista Bateratua (*Partit Socialista Unificat de Catalunya*) sortuz eta alderdi Internazional Komunistan sartu zen (beraz ez zen PCEren parte izan, alderdi komunista autonomoa baino). Hots, Gazteria erakunde batua eta Kataluniako alderdi bateratua komunisten eraginpean izan ziren. Beste alde batetik, lehen, Gipuzkoako langile sindikatuei buruzko atalean azaldu dugun bezala, komunisten CGTU sindikatua UGTren barruan sartu zen.

Komunisten eta beste indarren arteko elkarlana segituan nabaritu zen Gipuzkoan bertan: 1935eko udazkenean, Donostiako Urumea frontoian, Jesus Larrañaga komunista goierritarrak Julio Somonte bilbotar sozialistarekin batera hitz egin zuen (Gipuzkoan sozialistek eta komunistek batera eman zuten lehen mitina). Larrañagak, toki berberean Calvo Sotelo eskuindarrak aste batzuk lehenago esan zituen hitzei ("Nahiago Espainia gorria Espainia hautsia baino") erantzun zien: "Espainia gorria Espainia hautsia izango da, nazionalitate ezberdinek askatasuna lortuko dutelako". Mitin horretan euskaltzaletsuna erakutsi zuen: "Euskal legebiltzarra bai ala bai lortuko dugu" esan zuen (horrek Estatutuaren inguruko komunisten posizioaren aldaketa zekarren: esan dugun bezala, aurreko urteetan "gutxiegi" zelako aurka egiten zuten-eta). Mitina, Internazionala euskaraz eta espainieraz abestuz bukatu zen[1139]. Gerora, hauteskunde-kanpaina hasi aurretik ere, Larrañagak mitin gehiago eman zituen komunistekin, adibidez, 1936ko urtarrilaren 1ean bat, eta 9an bestea[1140]. Sindikalgintzari dagokionez, 1935eko abenduaren 30ean Donostiako Langile Elkarteen Tokiko Federazioa (komunisten kontrolpean zegoena), UGTn sartu zen[1141].

[1135] Internazional Komunistaren ikuskera-aldaketa horretan, eragin handia izan zuen faxismoa hain zuzen Alemanian nagusitzeak, Alemaniak mugimendu komunistarentzat garrantzi handia baitzuen (Europako herrialderik industrializatuena zen, proletario-kopuru handiena zuena, eta Alderdi Komunista indartsua zuena). Alemaniar nazismoak Alemaniako Alderdi Komunista zanpatuta, argi gelditu zen Europan iraultza epe labur batean gauzatzea oso zaila izango zela.

[1136] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 77-79. or.

[1137] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 82. or.

[1138] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 90. or.

[1139] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 75-77. or.

[1140] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 79-80. or.

[1141] EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 77. or.

Bi mugimendu horiek, errepublikanoen aldetik batera joateak, eta komunisten aldetik ezkerreko indarrak batu nahi izateak, 1936ko urtarrilaren 15an Herri Frontearen (*Frente Popular*) ituna sinatzea ekarri zuen. Koalizio hori osatzea ere oso onuragarria izan zen Alderdi Sozialistarentzat, orduan Indalezio Prietoren ildo moderatuaren eta Frantzisko Largo Caballeroren ildo erradikalaren arteko barne-tentsioak puri-purian baitzeuden: lehenak alderdi errepublikanoekin bat egin nahi zuen, baina bigarrenak (1933-1934tik aurrera ezkerrerako biraketa pertsonala izan zuenak) Alderdi Komunistarekin batzea nahi zuen. Bi multzoak batera joateak, Alderdi Sozialistari erraztu zion erabakimena. Beraz, 1936ko urtarrilaren 15ean, Herri Fronteak eratzeaz gain, 13 puntuko gutxieneko programa bat aurkeztu zuen: programa hori iraultzailea baino gehiago erreforma-zalea izan zen eta batez ere ezkerreko errepublikanoen programa bildu zuen: 1931ko erreformismoa berriz indarrean jartzea, gizarte-gaietako legeria berreskuratzea (eta ez ekoizpenaren gaineko langile-kontrola) lurra "birbanatzea" (eta ez nazionalizatzea), "eskualdeen" autonomia (eta ez autodeterminazioa), zergen banaketa zuzenagoa (eta ez Banketxeen nazionalizazioa), etxegabetzeak gelditzea eta "Errepublika demokratikoa, hiritar guztiena izatea eta ez klase batena" defendatzen zen (hots, langileen Errepublikari uko egiten zitzaion). Akordio hori, ezkerreko bi partidu errepublikanoek (*Izquierda Republicanak eta Union Republicanak*), PSOEk, UGTk, Gazteria Sozialistak, Alderdi Komunistak, eta beste ezker muturreko alderdi txiki bik; *Partido Obrero de Unificacion Marxista eta Partido Sindicalista*[1142] alderdiek sinatu zuten. CNT sindikatu anarkistak ez zuen itun hori sinatu (bere Estatutuen kontra zihoan hauteskundeetan parte hartzea) baina abstentzioaren aldeko edota Herri Frontearen aurkako propaganda ez egiteko konpromisoa hartu zuen. Hurrengo egunetan, tokiko alderdi abertzaleei tokia egiteko tokiko itunak sinatu ziren, adibidez, otsailaren 4an Katalunian ezkerreko katalan abertzaleak (Kataluniako alderdi nagusia) batzeko ituna sinatu zen. Gipuzkoan, Herri Frontearen aliantza zazpi egun beranduago sinatu zuten alderdi ezberdinek, sinatzaileak, Gipuzkoan presentzia zuten alderdiak izan ziren: *Izquierda Republicana, Unión Republicana,* Alderdi Sozialista, Alderdi Komunista, UGT, Gazteria Sozialista, Eusko Abertzale Ekintza eta *Ezkerra Vasca Federal* deitutako alderdia (alderdi hori Fernando Sasiain Donostiako alkatearen jarraitzailek osatutako alderdia izan zen eta bere presentzia Donostiara mugatu zen).

Horren aurrean, eskuineko liderrek, eta batez ere *CEDA*ko buru Jose Maria Gil Roblesek, "Fronte Nazional Kontrairaultzailea" deitutako koalizio bat osatzeko deia egin zuten, eskuineko indar guztiak "Espainiaren defentsan" eta "erlijioaren defentsan", "Iraultzari aurre egiteko" biltzearren. Hala ere, eskuineko koalizioa ez zen izan Herri Frontea bezain bateratua eta koordinatua: probintzia gutxitan lortu zuen eskuineko indar guztien koalizioa egitea, izan ere, batzuetan eskuin muturreko monarkikoekin eta karlistekin eta beste batzuetan zentro-eskuineko errepublikanoekin joan baitzen. *CEDA*ren helburua beste erregimen bat ezartzea zen, 1931koa aldatuz; baina bazekien helburu hori lortzeko lehenik ezkerra garaitu behar zuela, eta horretarako, toki batzuetan, helburu hori ez zuten indarrekin ere (zentro-eskuineko alderdiekin) bat egin beharra zeukala. Beraz, nahiz eta *CEDA*k argi izan bere helburua Konstituzioa aldatzea zela (helburu horretan eskuin muturrak, monarkikoek eta karlistek bat egiten zuten), hauteskundeak konstituziogile gisa hartuz, baina helburu hori hain argi azaldu gabe, "iraultzarekiko aurkakotasuna" saldu zuen. Beste alde batetik, orduko behin-behineko Manuel Portelaren Gobernua saiatu zen "zentroko" aukera bat gorpuzten, sinesgarritasuna galdu zuen Alderdi Erradikalaren lekua betetzeko.

Panorama hori izan zen 1936ko otsailaren 16ko hauteskundeak egin zirenean. Ezkerreko eta eskuineko blokeak erabat elkarren aurka jarrita zeuden, batez ere 1934ko urriko iraultzaren ostean, izan ere, eskuinekoak "Aberriaren zaintzaile" edo "ordenaren bermatzaile" gisa euren konfiantza "Armadan" (Armada izan baitzen iraultza zapaldu zuena) jarria baitzuten, erakunde demokratikoetan jarri ordez. Eta ez hori bakarrik, 1931ko apirilean II. Errepublikak izan zuen adostasun handia jada desagertua zen, bi blokeek marko hori gainditutzat jotzen zutelako: ezkerrak, Herri Frontearen programan 1931ko erreformak aipatu arren, erreformetan sakondu nahi zuen (edo komunisten eta sozialista batzuen kasuan errepublika sozialista baterantz abiatu) eta eskuinak erregimen autoritario bat ezarri nahi zuen. Hauteskunde horiek, nolabait 1931ko apirileko hauteskundeekin antzekotasun bat izan zuten: erreferendum bezala deituak izan zirela.

Gipuzkoan, hiru hautagaitza aurkeztu ziren. Esan bezala, Herri Fronteak urtarrilaren 22an aurkeztu zuen bere Gipuzkoako ituna. Hala ere, hautagaitza osatzeko orduan zailtasun batzuk agertu ziren. Lau hautagaiz osatutako zerrendan, bi errepublikano, sozialista bat eta komunista bat aurkeztea erabaki zuten, hautagaitzaren oreka ideologikoa mantentzeko; baina logikoa zirudien hautaketa horrek ika-mika batzuk eragin zituen. Alde batetik, EAEren hautagairik ez sartzea, alderdi horren barruan nolabaiteko deserosotasuna sortuz, gero horrek alderdi abertzaleak Herri Frontearekiko babesa erretiratzea ekarri ez bazuen ere. Bestetik, alderdi errepublikanoek babesa eman zuten arren, ez ziren izan Gipuzkoan hautagaiak bilatzeko gai eta hautagai izateko gai ziren pertsonen artean (Gipuzkoako errepublikanoen arteko zuzendarien edota pertsona ezagunen artean), izan ere, inork

[1142]POUM alderdia troskismotik gertu zegoen alderdia zen, bere burua marxistatzat zuen, baina SESBekiko eta haren lider Stalinekiko aurkakotasun gogorra erakutsi zuen. Alderdi Sindikalista CNTren banaketa posibilista batetik jaiotako alderdia zen.

or.

ez baitzuen bere izena komunistekin batera zerrenda batean ikusi nahi. Beraz gipuzkoarrak ez ziren hautagaiak aukeratu behar izan zituzten: Mariano Anso nafarra, 1931n Nafarroatik diputatu izan zena eta euskal autonomiaren aldeko porrokatua eta Luis Apraiz gasteiztarra[1143]. Sozialistek Migel Amilibia Matxinbarrena donostiarra aukeratu zuten, orduan behin-behinean Gipuzkoako Aurrezki Kutxako zuzendari zena, 1936ko gudan Gipuzkoako Defentsa Batzordeko lehendakari izango zena eta 1935eko epaiketan langile beasaindarrak defendatu zituen Eustasio Amilibia abokatuaren anaia[1144]. Komunistek Jesus Larrañaga goierritarra hautatu zuten, hasiera batean Espainiako Alderdi Komunistaren Komite Zentralak Joan Astigarribia pasaitarraren aldeko hautua egin zuen arren. Hala ere, Euzkadiko Partidu Komunistaren Batzorde Zentralak erabaki hori zuzendu eta Jesus Larrañaga aukeratu zuen; urretxuarra aukeratzeko argudioen artean "masen artean duen izen handia (…) hautesle jeltzale askok Herri Frontea, eta hautagaitza osoa ez bada ere, gure Alderdiaren hautagaia bozkatzea behintzat posible egingo baitu" azaltzen zen. "Masa nazionalistek "Goierrirengan", askapen nazionalera eramango dituen liderra ikusten dute"[1145]. Jendearen artean Larrañagak zuen izen on hori argi ikusi zen Herri Frontearen kanpainan, mitin gehienetan parte hartu zuen hautagaia izan baitzen: guztira 113 mitinetan parte-hartu zuen, 13tan orotara[1146] (kanpaina hartan, Herri Frontearen 189 mitinetatik komunistek 42 eman zituzten, horrek erakusten du alderdi hori, kidez txikia bazen ere, sinpatia handi samarra zuen alderdia zela)[1147]. Larrañagak kanpainari hasiera Donostian eman zion, urtarrilaren 19an Ramon Maria Aldasoro Gobernadore-ohiarekin (Aldasorok 1931ko maiatzean, Gipuzkoako Gobernadore Zibil zenean, Pasaiako arrantzaleen aurka tiro egiteko agindua eman zuen). Mitin horrek errepublikanoen eta komunisten arteko aliantza ordezkatzen zuen, Herri Frontearekiko sektore ezberdinen konpromisoa garbi erakutsiz[1148]. Larrañagaren hitzak izan ziren "zu zer zaren gogoratzen badugu ere, orain batera ibili beharrean gaude".

Eskuinak Gipuzkoan 1933ko partaide berak izan zituen: gipuzkoar eskuinean erabat hegemonikoa eta nagusi zen Alderdi Karlista, *Union Regionalista Guipuzcoana* monarkikoa eta *Derecha Vasca Autonoma,* estatuko *CEDA*ren adarra. Oraingoan, eskuineko hautagaitzaren izena Koalizio Kontrairaultzailea (*Coalición Contrarrevolucionaria*) izan zen; eta 1933ko hauteskundeekiko beste aldaketa bat *CEDA*ko hautagai bat aurkeztea izan zen. Hautagai hori Joan Pablo Lojendio Irure abokatu eta diplomatikoa zen[1149]. Beraz, Karlistek, bi hautagai bakarrik aurkeztu zituzten, Antonio Paguaga (1933an ere hautagai izan zena) eta Rikardo Oreja, 1934ko iraultzan hil zuten Martzelino Orejaren anaia (izendapen horren bitartez, sentimenduzko botoak jaso nahi zituzten). URGk, 1933an aurkeztutako Ramiro Maeztu berriz aurkeztea oso zaila zela ikusita (karlisten inguruan utzi zuen oroimen txarrarengatik), Donostiako abokatuen dekano zen Jose Muxika aurkeztu zuen[1150]. Beraz, errepublikaren aurkako eskuin indarrak soilik aurkeztu ziren: Alderdi Erradikalak uko egin zion hautagaitza horri eta baita beste edozein babesteari ere[1151], eta EAJrekin koalizioa egitea jada ezinezkotzat jotzen zen, aurreko bi urteetan gertatu zena ikusita bi indarrak erabat aldenduta agertzen baitziren. Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, *CEDA* (gogora dezagun iraultzaren kontrako ahalik eta indar gehien biltzea zuela helburu hauteskundeak irabazteko) eta bere hautagai Lojendio saiatu ziren halako hurbilketa bat egiten, baina ez EAJk, ez Gipuzkoako eskuineko alderdi nagusi zen Alderdi Karlistak ez zuten hura ondo ikusi[1152].

EAJk, 1933an egin zuen bezala, bakarrik aurkezteko erabakia hartu zuen, eta 1933an jarraitu zuen estrategia arrakastatsua errepikatu nahi izan zuen: bost hautagai aurkeztu zituen. Horietako lau, 1933an aukeratutako diputatuak ziren: Joan Antonio Irazusta, Manuel Irujo, Telesforo Monzon eta Rafael Pikabea. Bosgarrena, Leizaolaren tokia hartu zuen Jose Maria Lasarte izan zen, ELAren hurbileko gizona[1153]. Jose Antonio Rodriguez Ranzen arabera, Gobernuaren eta Gobernadore Zibilaren aldetik egin

---

[1143]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 517. or.

[1144]EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 80. or.; eta RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 518. or.

[1145]EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: Jesus Larrañaga. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 80. or.; RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 517-518. or.; eta Euskadi Roja, 1936-02-13.

[1146]EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 81-82. or.

[1147]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 523. or.

[1148]EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 81-82. or.

[1149]Francoren diktaduraren garaian Espainiako enbaxadore izan zen Kuban.

[1150]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 512-513. or.

[1151]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 511. or.

[1152]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 509. or.

[1153]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 513. or.

Ubilotz (Ibulus) baserriko Kandida Jauregiren eztei-deietako argazkia. Bazkaria Pakoren jatetxean egin zuten 1936ko maiatzean. (Argazkia: JZG, 124. or.)

zen EAJrekiko hurbiltze-saiakera bat, Gipuzkoan EAJ "zentroaren aukera" eraikitzeko erabiltzeko. Gobernuak, berriki Alderdi Erradikaletik egotzitako Joan Usabiaga diputatu eta ministro-ohi ordiziarra zentroko hautagai gisa babestea erabaki zuen, baina bakarrik aurkezteko indar gutxi zuela jabeturik, Usabiaga EAJren zerrendan paktu bidez sartzen saiatu zen, baina saiakera hori antzua izan zen[1154]. Uko horren aurrean, Usabiagak, bakarrik aurkezteko keinua egin zuen arren, azkenean erretiratu egin zen eta Gipuzkoako hautagaitza-kopurua hirura mugatu zen.

Gipuzkoako hauteskunde-kanpaina, tentsio handikoa izan zen arren eta ahozko nahiz hitzeko erasoak asko izan ziren arren, nahiko baketsua izan zen eta istilu handirik ez zen gertatu (egia esan, 1931koa eta 1933koa baino lasaiagoa izan zen). Hainbat gai ukitu ziren kanpaina horretan, alde batetik, Espainiako kanpainarekin bat eginik, Estatuaren eta erregimenaren etorkizuna izan zen gehien aipatu zen gaietako bat, baina Euskal Herriko gaiak ere aipatu ziren: adibidez, baserritar maizterrak etxegabetzea, edo Estatutua. Kanpaina hartan, Rodriguez Ranzen arabera, emakumezkoen presentzia gutxitu egin zen eta berrikuntzen artean, bertsolarien erabilera aipatzen du[1155]. Bestalde, Donostiako prentsaren jarrera ere aipatu beharra dago, egunkariak kanpainan buru-belarri sartu ziren, eta ez soilik informazio-emaile gisa, baizik eta alderdi jakin bat babesteko asmoarekin. Hala, *El Pueblo Vasco* eta *El Día* egunkariak jeltzaleen alde jarri ziren erabat (*El Día*k 1931ko "batasun katolikorako" deiak ahaztuak zituen) eta *La Constancia* eta *El Diario Vasco* (azken hori 1934an monarkikoek sortu zuten), Koalizio Kontrairaultzailearen alde[1156]. Herri Fronteak, ordea, ez zuen beste bi hautagaitzek bezala hain alde zuen egunkaririk izan: ordura arte errepublikanotasunarekin identifikatzen zen *La Voz de Guipúzcoa*, Joan Usabiagaren egunkaria zen, beraz sozialistak eta komunistak barneratzen zituen hautagaitza batekiko urruntasuna agertu zuen. Egunkari horrek oso berandu eta oso modu zehatzean bakarrik erakutsi zuen ezkerreko hautagaitzaren aldeko babesa; beste egunkariek beren aldekoak "gureak" gisa tratatzen bazituzten ere, *La Voz de Guipúzcoa*k Herri Frontea "gaitzerdi" moduan tratatu zuen, bestelako hautagaitza bat aurkez zitekeenaren desioa agertuz.

[1154]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 510-511. or. Rodriguez Ranzen arabera, Gobernuaren ordezkariek, Usabiaga zerrendan sartzearen truke, Gipuzkoako EAJren alkate eta zinegotzi denak berehala euren karguan berriz indarrean jartzea, euskararen ofizialkidetasunaren inguruko dekretu bat eta Gipuzkoako hurrengo Gobernadore Zibila EAJk aukeratzea eskaini zituen.

[1155]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 522-523. or.

[1156]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 524-526. or.

or.

"Zentroko hautagaitza" aurkeztearen aldeko jarrera erakutsi zuen lehenbizi eta hautagaitza hori ez zela aurkeztuko garbi gelditu zenean soilik, eta zeharbidez, babestu zuen Herri Frontea[1157].

Esan bezala, hauteskunde haietan, garrantzi handiko elementu bat, Estatuaren izaerari buruzkoa izan zen. Alde horretatik, eskuinaren propaganda, aurreko hauteskundeetakoaren antzekoa izan zen; Espainiaren defentsa, erlijio katolikoaren defentsa eta bere burua hautagai katoliko edo ordenadun bakar bezala aurkeztea. Kasu horretan, eskuinak antzeko kanpaina egin zuen, ezkerra etsai nagusitzat hartuz eta EAJ "iraultzaren gaizkide" moduan zilegitasuna kentzen saiatuz. Leloa horixe bera zen: "Iraultzaren eta gaizkideen aurka!". Hala ere, EAJren kontrako kanpainan, 1931ko apirilean eta 1933ko azaroan agertu ez zen elementu bat agertu zen: independentziaren aurkako kritika. "Separatismoaren arriskua" ia ez zen agertu aurreko kanpainetan, bai ordea 1936an (Estatutua eskuineko indarrek Parlamentuan blokeatuta zuten, eta euren blokeo horretarako argudioetako bat Estatutua "independentista" omen zela esatea zen). Beste alde batetik, EAJ "Iraultzaren gaizkide" izatearen akusazioa oraingoan zehaztu egin zen, 1934ko udako udalen mugimendua edo 1934ko urriko iraultza aipatuz (esan dugun bezala, bigarren horretan ez zen EAJren inplikaziorik izan)[1158]. Eskuinaren kanpainak oso kolpe handia jaso zuen Gasteizko gotzainaren aldetik eta bikario nagusi Jaime Berastegik "batasun katolikorako" deia egiteaz gain, batasun hori egin ezean, "katolikoentzat edozein hautagaitza katoliko bozkatzea" zilegi zela esan zuen. Beraz, Apezpikutzak ez zuen eskuineko hautagaitza "hautagaitza katoliko bakar" gisa zilegiztatu eta eskuinari kolpe gogorra eman zion[1159].

EAJ, bere aurkako kanpaina horri erantzunez, eskuinarengandik urruntzen saiatu zen lehia hartan eta bere burua, alderdi katoliko-sozial gisa aurkeztu zuen; eskuina jauntxoen alderdia bailitzatekeen aurkeztuz eta EAJ "klase apal katolikoen" alderdi legez. Kanpainan garrantzi handia hartu zuen baserritar maizterren etxegabetzeak, kasu horretan, kanpaina-aldian bertan, Azpeitiko Etxezuri baserriko maizterra zen Migel Arrieta baserri haren jabe eskuindarrak kaleratzeak. Migel Arrieta, abertzalea izaki, baserritik botatzearen atzean arrazoi politikoak egon zitezkeela salatu zuen EAJk[1160]. EAJk, 1933an egin bezala, iraultzaren "benetako gaizkideak" eskuinekoak zirela esan zuen, baina orain ez jada "Gipuzkoako alderdi katoliko nagusia geu garelako eta beraz sektarioak haiek direlako", baizik eta, eskuinak erreforma sozialen programa bat ez duelako eta beharrik ere ikusten ez duelako, langile-klasea eta oro har klase apalak "iraultzara bultzatzen dituelako". Eskuinaren "diruzaletasuna" asko kritikatu zuen EAJk kanpaina hartan eta bere aurpegirik sozialena erakutsi zuen. Beste alde batetik, EAJk hauteskunde haien iraultza-kontrairaultza erreferendum-planteamendua hauteskundeetatik albora jartzen saiatu zen, hirugarren bidea edo eredua aurkeztuz. Kasu hartan, EAJren "bi diktaduren" edo "bi muturren" aurkako diskurtsoa, 1933an errepublikanoek erabili zutenaren antzekoa izan zen, baina kasu honetan, "muturkerien" aurkako konponbide gisa "Errepublika" aipatu beharrean "euskal askatasuna" aipatu zuten ("euskal askatasunaren" kontzeptu abstraktu bat erabiliz, "Estatutua", iraganeko kanpainetan hain presente zegoena, erabili ordez). EAJren leloa *"Zibilizazio kristauaren alde! Justizia Sozialaren alde! Euskal askatasunaren alde!"* izan zen[1161].

Estatutuaren gaia, Herri Fronteak erabili zuen gehien. Herri Fronteak behin baino gehiagotan aipatu zuen Estatutuaren gaia. Herri Fronteak, hauteskundeak irabazten bazituen, Euskal Estatutua segituan indarrean jartzeko promesa egin zuen, euskararen ofizialtasuna ezartzearekin batera[1162]. Komunisten egunkarian defenditzen zenez, Herri Fronteak, bere prentsan, masa abertzaleari ere ezkerreko hautagaitza bozkatzeko deia egin zion, hautagaitza horrek bai eskubide nazionalak zein sozialak defendatzen zituelako[1163]. Beste alde batetik, Herri Frontearen kanpainan Amnistia bezalako erreibindikazioak oso presente egon ziren, une hartan, Gipuzkoan 600 eta 700 arteko preso-kopurua baitzegoen eta Espainiako Estatu osoan 30.000 inguru (hori kargugabetutako udaletako kargudunak kontuan izan gabe)[1164]. Gipuzkoako Herri Fronteak, beste alde batetik, baserritar maizterren defentsa egin zuen. Herri Fronteak, kasu honetan, EAJ kritikatu zuen gehiena, kanpainan erakusten ari zen biraketa soziala ez zela benetakoa esanez: ezkertiarrek behin baino gehiagotan gogoratu zuten kanpainan zehar EAJk

---

[1157]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 524-528. or.

[1158]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 540-547. or.

[1159]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 530-533. or.

[1160]Kasu honi buruz, ikus adibidez, *El Día*, 1936-01-28koa; edo *El Pueblo Vasco*, 1936-02-12koa. Hala ere, prentsa abertzaleak kanpaina handia egin zuen kasu horri buruz, eta egunero aurki daitezke artikuluak.

[1161]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 547-554. or.

[1162]*Euskadi Roja*, 1936-02-13koa.

[1163]*Euskadi Roja*, 1936-02-01ekoa. Ale hori euskal nazionalismoaren fundatzaile Sabino Aranaren aipuak erabiltzera ere iritsi zen. *Euskadi Roja*, 1936-02-15koa. Ale horretan "Inperialismotik eta klerikalismotik aske izango zen Euzkadi" aldarrikatu zuten.

[1164]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 557. or.

Espainiako Parlamentuan eskuineko Gobernuaren Baso-lurren Alokairuen Legearen alde bozkatu zuela eta horrek baserritarrak eta maizterrak arriskuan jartzen zituela[1165]. Oro har, Herri Frontearen kanpaina gutxienekoen programa batean zentratu zen, hau da, II. Errepublikaren markoa puskatzeko erreferentziak ez ziren presente egon kanpaina hartan (nahiz eta egia izan, komunistek, "langileek boterea" lortzeko hauteskundeak irabazi beharra zegoela aipatu zutela, hura urrutiko helburu gisa ikusten zuten arren); eta batez ere lan-arloan zein politika publikoetan hobekuntzak eta demokraziaren defentsa defendatu zituzten. Herri Frontearen leloa *"Amnistia! Estatutua! Etxegabetze gehiago ez!"* izan zen[1166].

Bestalde, kanpaina hartan, prentsa jarraituz (batez ere egunkari abertzale eta ezkertiarretan agertu ziren halako berriak), baserritarrei eta txiroei botoa erosteko ahaleginak salatu izan ziren, batez ere Koalizio Kontraiaultzaileari leporatu izan zitzaion amarru horiek erabili izana.

Gure herrian ere mitin ezberdinak izan ziren. Jose Antonio Egidoren arabera, urtarrilaren 26an Herri Fronteak mitin jendetsu bat eman zuen, 3.000 pertsonaren aurrean. Mitin horretan Jesus Larrañaga egon zen noski, eta horrekin batera, Luis Zapirain komunista donostiarra, Joan Alonso sozialista eta Fermin Vega de Seoane errepublikanoa, beasaindar ezkertiarrentzat oso oroitzapen onekoa izan zena, 1935eko uztaileko epaiketan langile beasaindarren defentsan parte hartu baitzuen[1167]. Herri Fronteak beste mitin bat ere eman zuen Beasainen, otsailaren 11n eta kasu hartan Jesus Larrañagarekin batera Migel Amilibia hautagai sozialista agertu zen. Mitina gaueko bederatzietan izan zen, Merkatu-plazan[1168]. Herri Frontea ez zen izan Beasainen mitinak eman zituen bakarra. Otsailaren 7an eskuinak ere eman zuen mitina gure herrian, Caballero, Arredondo eta Muguruza izan ziren hizlari. Mitina goizeko 11etan izan zen[1169]. Hala ere, eskuineko prentsan ez dugu aurkitu mitin horren inguruko informazio handiegirik, izan ere, egun hartan bertan Irunen eskuineko lau hautagaiek parte hartu baitzuten mitin batean eta hurrengo eguneko *La Constancia* eta *El Diario Vasco* Irungo mitinaz aritu ziren buru-belarri[1170]. Hauteskundeen bezperan, otsailaren 15ean, arratsaldeko zortzi eta erdietan, EAJren txanda iritsi zen eta Merkatu-plazan izan zen mitin hartan bi izan ziren hizlariak, Jose Maria Lasarte hautagaiak euskaraz hitz egin zuen eta Manuel Irujok espainieraz[1171].

1936ko otsailaren 16a, harrigarria bazen ere, oso lasaia izan zen Gipuzkoan. Kasu hartan, Gipuzkoa, ordea, nahiko salbuespena izan zen eta beste probintzia askotan hautagaitzek, elkarri tranpa egitea, botoak faltsutzea, aktak lapurtzea, eta abar, leporatu zioten. Gipuzkoan apenas izan zen istilurik. Guztira 136.654 gipuzkoarrek eman zuten botoa, eskubidea zutenetatik %78,93k, beraz, parte-hartzea 1933koa baino handiagoa izan zen (ez 1931koa bezain handia -%85,56- baina kontuan hartu orduan gizonezkoek soilik zutela botoa emateko eskubidea)[1172].

Emaitzei begiratuta, EAJk beste garaipen bat lortu zuela ikusten dugu. Jose Antonio Rodriguez Ranzen kalkuluen arabera, 50.285 gipuzkoarrek eman zieten botoa jeltzaleei, %36,85k. Guztira bost hautagai jeltzaleek 200.400 boto jaso zituzten. Eskuinari 45.095 herritarrek eman zieten botoa, boto-emaileen %33,05ek (guztira, eskuineko hautagaiek 179.258 boto jaso zituzten). Herri Fronteak, Rodriguez Ranzen arabera, 41.073 gipuzkoarren babesa izan zuen, %30,10ena (guztira, bere hautagaiek 162.696 boto jaso zituzten). Beraz, emaitza haiek Errepublika garaian Gipuzkoan izan ziren hauteskunderik parekatuenak izan ziren, "hiruki" ia-perfektua osatzeraino. Hala ere, botoen %40 lortu zuen hautagairik izan ez zenez (54.661 boto behar ziren), martxoaren 1erako bigarren txandarako deia egin zen. Egia esan, lege hori egoteak egoera salbatu zion EAJri, bost hautagai aurkezteak botoaren barreiaketa eragin baitzion. Hautagai bozkatuena Joan Pablo Lojendio Irure izan zen 45.153 botorekin, Manuel Irujok 45.088 bakarrik zituen bitartean. Hurrengo hiru bozkatuenak ere eskuinekoak izan ziren: Rikardo Oreja (44.845), Antonio Paguaga (44.711) eta Jose Muxika (44.590). Seigarrena Herri Frontekoa izan zen: Mariano Anso (41.193). %40ko gutxiengoaren legea

---

[1165]Adibidez; *Euskadi Roja,* 1936-01-25ekoa; *Euskadi Roja,* 1936-02-01ekoa; *Euskadi Roja,* 1936-02-13koa eta *Euskadi Roja,* 1936-02-15ekoa.

[1166]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 554-559. or.

[1167]EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 81. or. Miren Barandiaranek ordea, Luis Zapirainek eta Fermin Vega de Seoanek soilik parte hartu zutela dio bere liburuan. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Zarautz, 1995, 87-88. or. Informazio gehiago: La Voz de Guipúzcoa, 1936-02-06 eta hurrengo egunak.

[1168]EGIDO SIGUENZA, Jose Antonio: *Jesus Larrañaga.* (Beasaingo Paperak bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993, 82. or.

[1169]*La Constancia,* 1936-02-07; eta *El Diario Vasco,* 1936-02-07. Antza denez mitina erdaraz izan zen, bi egunkariek Gipuzkoako eskuinaren mitin ezberdinak iragartzerakoan, hizlari bakoitza euskaraz egitekoa zenean, iragarri egiten zuten; kasu horretan ez zuten halakorik iragarri.

[1170]*La Constancia,* 1936-02-08koa; eta *El Diario Vasco,* 1936-02-08koa.

[1171]BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, 87-88. or. Mitin abertzalerako informazioa: *El Día,* 1936-02-15ekoa; *El Pueblo Vasco,* 1936-II -15ekoa; eta *El Día,* 1936-02-16koa.

[1172]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 560-561. or.

or.

egon ez balitz, Gipuzkoak lau hautagai eskuindar, jeltzale bat eta ezkertiar bat aukeratuko zituzkeen[1173]. Alfontso Ibaibarriaga Beasaingo jeltzale historikoak esan izan zuenez, egun hartan, eguerdian, Jesus Maria Leizaola hautagaia jabetu zen egoera ez zela ona jeltzaleentzat eta Irujori botorik ez emateko deia egin zuen, Irujo %40tik pasa ez zedin, eta hala, bigarren itzulia egin beharra izan zedin. Halako estrategia bat inprobisatzeko gaitasunak, EAJren diziplina eta antolakuntza oso handia zela erakusten digu[1174].

Emaitzak ikusita, nahiz eta Herri Frontea alderdi bozkatuena izatetik gertu egon, ikusiko dugu ez zela praktikoki 1933ko azarokoekiko igo; orduko lau ezkertiar hautagaitzak batera joan izan balira, praktikoki Herri Frontearen emaitzak berdindu egingo zituzkeen-eta. Egia da, Herri Fronteak (*Frente Popular*) Gipuzkoako zazpi udalerritan irabazi zuela (Donostian, Beasainen, Eibarren, Hernanin, Irunen, Pasaian, eta harrigarria izan zen arren, Leaburu-Txaraman eta Errenterian gertu ibili zen), 1933an ezkerreko hautagaitzak bi herritan soilik irabazi zuen, Eibarren eta Irunen baina oraingoan herri gehiagotan gailentzea, batez ere ezkerreko alderdi guztiak batera joateagatik izan zen hein batean (1933an Donostian eta Pasaian ere irabaziko zukeen, batera joan izan balitz)[1175]. Eibarren eta Irunen, ezkerreko hautagaitzek 1933ko emaitzekiko atzera ere egin zuten eta herri handi gehienetan (ezkerreko gipuzkoar hautesleriaren gehiengoa kokatzen zen lekuetan), emaitzak 1933koen antzekoak izan ziren (herri handien artean, soilik Hernanin, Pasaian eta Errenterian gertatu zen Herri Frontearen gorakada)[1176].

Ezkerraren portaeraren inguruan, esan beharra dago, noski, hiriguneetan zuen indarra mantendu egin zuela. Donostian irabazi egin zuen, botoen %46,82 lortuta (hala ere, bi urte lehenago, ezkerreko hautagaitza ezberdinak batuz gero, %48,83 lortuko zituzkeen; horregatik ez zen nagusitu ezkerra 1933an hiriburuan, eskuinaren (%30,99) eta EAJren (%22,19) gainetik. Herri handietan ere indar handia izan zuen, %31,86 lortuta, EAJren (%36, 99) atzetik eta eskuinaren (%31,15) aurretik. Herri handiak ere Herri Frontearen indargune izan ziren, baina Gipuzkoako halako hamazortzitatik bostetan soilik irabazi zuten. EAJk, halako herrietan bozkatuena izan zen arren, atzera egin zuen 1933ko emaitzekiko eta zortzitan soilik irabazi zuen (aurreko hauteskundeetan hamabi herri handitan irabazia zen). Eskuinak, herri handietan ere aurrera egin zuen, haietako bost lortuz eta 1933ko emaitzekiko %8 igoz (1933an, herri handietatik Ordizian soilik irabazi zuen)[1177].

Beraz, EAJtik eskuinerako boto-aldaketa ere gertatu zen. Boto-aldaketa hori askoz ere handiagoa izan zen herri ertainetan (EAJk %9,56 galdu zuen eta eskuinak %10,14 irabazi) eta herri txikietan (EAJk %11,84 galdu zuen eta eskuinak %13,28 irabazi) herri handietan edota Donostian baino; nahiz eta Gipuzkoako alderdirik bozkatuena izaten jarraitu zuen hiru eremuetan (Donostian izan ezik), hala hegemoniari eutsiz[1178]. Hala ere, deigarria da EAJk Gipuzkoako hiru herritan soilik, Alegian, Gaintzan eta Larraulen, 1933an baino boto gehiago lortu izana. Eskuinak ordea, Gipuzkoako 89 herritatik 86tan bototan gora egin zuen; beraz, argi gelditu zen alderdi batetik besterako aldaketa izan zela[1179]. 1933an Gipuzkoan EAJ 75 herritan nagusitu zen baina 1936an 52 herritan soilik lortu zuen hori eta horietako bost Herri Frontera joan ziren, beste 18 eskuinaren aldera joan ziren bitartean. Eskuinak, hauteskunde haietan 30 herritan irabazi zuen[1180].

Beraz, datu horiek ikusita eta praktikan 1933ko hauteskundeekiko EAJtik eskuinera botoak pasatu zirela argi utzita, ondorio batzuk atera beharrean gaude. Lehenik eta behin, ezkerreko hautagaitzak batera joan izanak ez zuela lortu sektore harentzat boto-emaile berririk lortzea, nahiz eta horrek ezkerraren indarra begi-bistan jarri. Ezkerrak herri handietan bildu zuen indarra, baina haietan ere ez zuen hegemoniarik izan (kasu batzuk kenduta), bai ordea, Donostian. Beste alde batetik, EAJren boto-galerak, ia toki guztietan gertatu zenak, herri batzuetan ere Herri Frontearen garaipena erraztu zuen (Beasainen, gure herrian, non Herri Frontearen hazkundea oso txikia izan zen, edo Hernanin edota Leaburu-Txaraman). EAJren boto--galerak, hausnarketa egitea merezi du, batez ere herri handietan baino herri txiki eta ertainetan boto gehiago galdu zuela

[1173]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 562-564. or.

[1174]Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[1175]Hala ere, kontuan izan behar dugu, 1933an, Gipuzkoan aurkeztu ziren lau hautagaitza ezkertiarretako baten zati zela Alderdi Erradikala. 1933-1935 biurtekoan Gobernuan egon zen alderdi hori, 1936an ezkerraren aurka zegoena hain zuzen ere. Hala ere, horrek ezberdintasun apur bat agertzen duen arren, ez du inolako iraultzarik suposatzen.

[1176]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 565. eta 575-576. or.

[1177]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 571-575. or.

[1178]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 570-573. or.

[1179]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 565. or.

[1180]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 584. or.

kontuan hartuta. Izan ere, 1933ko hauteskundeak, EAJri Gipuzkoan erabateko nagusitasuna eman ziotenak (botoen %45), errepikatzeko zailak izateaz gain, Estatutua gai zentral gisa zela burutu ziren. Hori zela eta, EAJk bazuen aukera anitz bere herri-babesa handitzeko. Kasu horretan, 1936an, Estatutua ez zen kanpainan agertu eta gai zentrala Errepublikaren etorkizuna izan zen (ezkerraren eta eskuinaren arteko demarekin). Baldintza horietan, 1933an EAJk lortutako boto asko, 1936an eskuinera itzuli ziren eta itzultze hori, batez ere, herri txikietan gertatu zen. Lehen ere aipatu dugu EAJk 1931-1933 artean izan zuen hazkundea, kasu askotan, 1931ko apirileko udal-hauteskundeetan botoa "monarkikoei", orduan Gobernuan zegoen alderdiari, eman ziotenen kontura izan zela, "oso politizatua ez zen baina joeraz kontserbadorea zen sektorearen" botoak bereganatuz. Hala ere, hiru urteren buruan, eskuinak "iraultza ala gu" goiburuarekin kanpaina hasi zuenean (eta EAJ "iraultzaren laguntzaile" bezala salatzeari ekin zionean), sektore kontserbadore horretako zati bat, iraultzari zion beldurra tarteko, hura ez gertatzea lehentasun gisa hartu eta eskuinari botoa ematera itzuli zen.

HERRIA	EAJ		ESKUINA		HERRI FRONTEA	
	KOPURUA	%	KOPURUA	%	KOPURUA	%
Altzaga	72	68,57	33	31,42	0	-
Arama	23	34,42	43	64,17	1	01,49
Ataun	612	59,24	411	39,78	10	00,97
BEASAIN	**657**	**33,60**	**569**	**29,10**	**729**	**37,28**
Ezkio	149	68,03	56	25,57	14	06,39
Gabiria	246	65,25	117	31,03	14	03,71
Gaintza	36	26,27	96	70,07	5	03,65
Idiazabal	330	59,13	179	32,07	49	08,78
Itsaso	69	38,76	105	58,98	4	02,25
Itsasondo	190	55,71	135	39,58	16	04,69
Lazkao	379	63,91	170	28,66	44	07,42
Legorreta	175	51,62	125	36,87	39	11,50
Mutiloa	98	46,88	106	50,71	5	02,39
Olaberria	109	47,18	102	44,15	20	08,66
Ordizia	601	32,73	774	42,15	461	25,10
Ormaiztegi	156	48,90	122	38,24	41	12,85
Segura	271	49,81	268	49,26	5	00,92
Zaldibia	237	35,21	435	64,63	1	00,15
Zegama	178	20,72	632	73,57	49	05,70
Zerain	120	55,29	97	44,70	0	-
Guztira	4.708	43,63	4.575	42,40	1.506	13,96

Goierriko emaitzak ikusten baditugu, patroia Gipuzkoan gertatu zenaren antzekoa izan zela jabetuko gara. Herri Fronteak ezkerraren gotorleku zen Beasainen irabazi egin zuen, baina 729 boto lortuta, hots, 1933an ezkerreko hautagaitza guztienak batuta zituzten 721 botoekiko oso hazkunde apala lortuta. EAJ, berriz, hemen ere jaitsi egin zen, 1933ko 726 bototatik, 1936ko 657 bototara eta hori eskuinak probestu zuen, Beasainen hazkunde txiki bat izan baitzuen. Beasainez gain, Herri Fronteak Ordizian soilik lortu zuen botoen %20a baino gehiago ateratzea eta beste bitan gainditu zuen %10aren langa: Legorretan eta Ormaiztegin (Itsasondon eta Olaberrian hurbildu egin zen %10era). Guztira, EAJk, Goierriko hogei herrietatik hamabitan irabazi zuen; 1933an hamabostetan garaitu zuen, beraz hiru herri "galdu" zituen: aipatutako Beasain ezkerraren alde eta Itsaso eta Mutiloa eskuinaren alde. Eskuindarrek, bi horiek lortzeaz gain, Araman, Gaintzan, Ordizian, Zaldibian eta Zegaman garaipena errepikatu zuten. Zazpi herri horietatik, eskuinak hiru herritan zuen alkatetza (Araman, Gaintzan eta Zegaman) eta Itsason "independenteek" agintzen zuten. Eskuinak alkatetza zuen hiru herrietan; Idiazabal, Legorreta eta Seguran, ez zuen irabazterik izan eta haietan EAJ berriz nagusitu zen. Hala ere, eskuinak Goierriko herri denetan boto-kopurutan gora egin zuen (Lazkaon boto-kopuru absolutuetan berdin gelditu zen, baina ehunekotan gora egin zuen) eta EAJk 20 herritatik hamabostetan boto--kopuruetan behera egin zuen eta lautan soilik hobetu zituen bere emaitzak (Altzagan –hala ere, boto-ehuneko txikiagoarekin-,

or.

Gaintzan, Itsasondon eta Zegaman; Araman boto-kopuru berdina izan zuen, baina ehuneko txikiagoa). Boto-aldaketa hori, herri gehiagotan ere iraultzeko zorian izan zen: Olaberrian, Ormaiztegin eta Seguran hain zuzen ere. Laburbilduz, Goierrin, Gipuzkoan azaldu ziren patroi berberak errepikatu ziren; alde batetik, ezkerraren emaitzak 1933koekiko berdin samarrak izan ziren (1936an Herri Fronteak 1.507 goierritarren babesa izan zuen, %13,96rena; 1933an lau hautagaitza ezkertiarrek 1.595 boto bildu zituzten, %15,21) eta euren boto-harrobia herri handietan bildu zen (Beasainen eta Ordiziaren artean 1.190 boto bildu zituzten, Goierrin bildutakoen %78,96). Bestetik, EAJtik eskuinerako boto-aldaketa ere gertatu zen: 1933an EAJk garaipen argia lortu zuen 5.238 boto lortuta (%49,98), eskuinaren 3.647 botoen aurka (%34,79); 1936an, aldiz, EAJren garaipena askoz ere estuagoa izan zen, jeltzaleen alde 4.708 goierritarren aldekotasuna izan baitzen, eskuindarrek 4.575ena izan zuten bitartean (boto-ehunekotan, %43,73 jeltzaleen alde eta %42,40 eskuinaren alde).

Euskal Herrian, egun hartan, bost barrutietatik bitan soilik gertatu zen aldaketa; Nafarroan (eskuinaren garaipena, zazpi diputatuak lortuz) eta Bilbon (Herri Frontearen garaipena, lau diputatu lortuz; EAJk bi lortu zituen). Araban, Bizkaian eta Gipuzkoan martxoaren 1ean bigarren itzulia egin behar izan zen. Ez da arraroa euskal barruti gehienetan bigarren itzuli hori egin behar izana, hiru hautagaitza indartsu egoteak zail egiten baitzuen %40 hura lehen itzulian lortzea.

Hauteskunde haietan, probintzia askotan bigarren itzulia egin behar izan zen arren, hauteskundeen egunean argi gelditu zen ezkerreko hautagaitzek hauteskundeak irabazi zituztela. Espainiako Estatuan, Errepublika-garaian parte-hartzerik handiena izan zen hauteskunde haietan (%72,9; hala ere, Gipuzkoakoa baino txikiagoa). Emaitza guztien berri jakiteko itxaron egin behar izan zen (bost probintziatan bigarren itzulira joan behar izan zen –horietatik hiru Euskal Herrikoak izan ziren- eta bitan hauteskundeak deuseztatu egin ziren; beste probintzia batzuetan ere, salaketak –gezurrezkoak eta egiazkoak zirela adieraziz– eta zurrumurruak ugaldu egin ziren eta akten argitalpenen atzerapenak ere gertatu ziren). Ezkerreko masak otsailaren 16an bertan atera ziren kalera manifestazioen bidez garaipena ospatzera; manifestazio horietan Herri Fronteak Gobernua har zezan eskatu zuten (ikusiko dugun bezala manifestazio haiek Herri Frontearen gobernua bermatu zuten, lehengo goi-kargudun asko ez baitzeuden boterea Herri Fronteari pasatzeko asmoz)[1181]. Egia esan, bi hauteskunde-txandak igaro ondoren, Herri Frontearen garaipena zalantzagabea izan zen arren, nahiko estua izan zen botoei zegokienez: estimazio gehienek %47-48ko babesa eman zioten Herri Fronteari eta eskuinari %45,5-46koa (beste %5 inguru lerrokatu gabeko indarretara joan ziren)[1182]. Hala ere, gehiengoen sistema zela-eta, Herri Fronteak 263 diputatu lortu zituen, eskuineko indarrek 163 eta beste 54 lerrokatu gabeko indarren artekoak izan ziren[1183]. Hego Euskal Herrian, bi txandak jokatu ostean, EAJk Gipuzkoan eta Bizkaian irabazi zuen bederatzi diputatu lortuta (Gipuzkoan lau, Bizkaian hiru eta Bilbon bi), eskuinak Araban eta Nafarroan irabazi zuen zortzi diputatu lortuta (Nafarroako zazpiak eta Araban beste bat; horietako bost karlistak ziren, bi CEDAkoak eta bat independentea), eta Herri Fronteak Bilbon irabazi zuen eta guztira zazpi diputatu lortu zituen (Bilbon lau, Gipuzkoan bi eta Araban bat; horietako hiru errepublikanoak ziren, beste hiru sozialistak eta bat komunista).

Eskuinak ez zituen hauteskundeen emaitzak onartu (bost hilabete geroago, Francok eman zuen Estatu-kolpearen zurigarri gisa erabili zuen "Herri Frontearen Gobernuaren kaosa"[1184]); otsailaren 17an eta 18an, militar batzuek, ezkerreko herri--manifestazioak eta "desordena" aitzakiatzat hartuta Estatu-kolpea ematen saiatu ziren (Franco bera tartean zela) eta guda-egoera aldarrikatu zuten hauteskundeak deuseztatzeko asmoz. Hala ere Estatu-kolpe horrek ez zuen arrakastarik izan[1185]. Manuel Portela Gobernuburuak ere, guda-egoera aldarrikatu zuen, baina herriaren aldetik presioa hainbesterainokoa izan zen, ezen otsailaren 19an Manuel Azaña Gobernuko presidente izendatu behar izan zuten herri-babesak hala eskatuta (parlamentua eratu

[1181]MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 95. or.

[1182]Ez da erraza horren datu zehatzak ateratzea, esan dugun bezala, botoak ez baitziren zerrenda oso baten alde, hautagai jakin batzuen alde baizik (hautesle bakoitzak zerrenda ezberdinetako hautagaiak aukera zitzakeen). Gainera Herri Frontea Espainiako Estatuko probintzia guztietan batera eta kohesionatuta aurkeztu bazen ere, eskuinak ez zuen hala egin (lehenago esan dugu *CEDA*k probintzia batzuetan zentro-eskuineko indar errepublikanoekin egin zuela koalizioa eta beste batzuetan eskuin muturreko errepublikaren aurkakoekin), eta probintzia batzuetan bi zerrenda eskuindar ere aurkeztu ziren.

[1183]Ezkerreko 263 diputatuen artean, 99 *Alderdi Sozialistakoak* ziren (diputatu gehien zuen alderdia), 87 Azañaren jarraitzaileen *Izquierda Republicanakoak,* 37 *Unión Republicanakoak,* 17 *Alderdi Komunistakoak* (gehi beste lau Kataluniako beste *alderdi komunistetakoak*), eta 30 bat *ezkerreko katalan abertzaleak*. Eskuineko 156 diputatuen artean, 88 CEDAkoak ziren, 15 bat *monarkiko-alfontsotarrak* eta 12 bat *karlistak* (beste denak beste talde txikiagoetakoak edo independenteak). Lerrokatu gabeko 54 diputatuen artean, 21 Portelak sortu zuen *Zentroko Alderdikoak* ziren, 9 *EAJ*koak, eta 5 *Alderdi Erradikalekoak*. Alderdi horrek sekulako kolpea jaso zuen (gainerakoak alderdi txikiagoetakoak ziren).

[1184]Akusazio hori ez zen egiazkoa izan eta lan-munduaren aztoramena izan zen arren, bai hirietan zein baserri-guneetan, Errepublikaren beste urteetan baino askoz ere txikiagoa izan zen eta Herri Frontearen Gobernuak ez zuen sekula kontrolik galdu. Are gehiago, Espainiaren hegoaldean, baserritar batzuei, 1931-1933ko nekazaritza-berrikuntzak aplikatu zitzaizkien baina 1934an desjabetutako lurrak hartzen saiatu zirenean, eskuineko Gobernuak, Herri Frontearen gobernuak ezarritako aldaketa horiek desegin egin zituen.

[1185]Herri Frontearen Gobernuko buru Manuel Azañak, kolpe horretan ibili ziren militar susmagarriak Armadatik bota beharrean edo kargua kendu beharrean, Madriletik aldendu egin zituen: Franco Kanarietara bidali zuen, Goded Balearretara eta Emilio Mola Nafarroara. Geroak frogatu zuen zigor bigun horiek ez zirela behar bestekoak izan eta benetako zigorrik izan ez zutelako, 1936ko uztailean, beste altxamendu bat egin zuten, eta hark hiru urteko gerra ekarri zuen. Gerra horretan, milioi bat pertsonatik gora hil zen eta luzarorako diktadura ezarri zuten.

Amnistia pozarren hartu zuten Beasaingo kaleetan. 1936ko otsaileko argazki honetan, autoen gainean, 1934ko Iraultza zela-eta preso egondako beasaindarrak ikusten dira. Aurrean bandera gorriak agertzen dira. Argazkia Jose Migel Iturriotz kalean aterata dago, zinema zaharraren ondoan. (Argazkia: FL/MG, 118. or.)

baino lehenago, hura martxoaren 15ean, hauteskundeen bigarren txandaren ondoren eratu behar izan baitzen)[1186]. Azañaren Gobernuak ezkerreko errepublikanoak soilik izan zituen bidaide eta sozialistarik eta komunistarik ez zuen izan tartean. Herri Frontearen programako zenbait puntu berehala aplikatu ziren: otsailaren 21ean amnistia eman zuen, bai presoak kaleratzeko eta baita kargugabetutako kargudunak karguetara itzultzeko ere, otsailaren 28an, 1934ko gertakariengatik lanetik botatakoak lantokian berriro onartzeko agindua eman zuen (bi lege horiek garrantzi handia izan zuten Beasainen, izan ere, gure herrian, jada aipatua izan den moduan, 1934ko gertakariek udalaren aldaketa, herritar batzuk preso sartzea eta preso horietako batzuk CAFeko langile izateagatik, lanik gabe gelditzea ekarri baitzuten) eta martxoaren 1ean Kataluniaren autonomia berriz indarrean jarri zen.

Gipuzkoan jokatu zen bigarren itzulian, martxoaren 1ean, bi hautagaitza soilik aurkeztu ziren: Herri Frontearena eta EAJrena, eskuinak jada ikusi baitzuen hauteskunde orokorrak galduak zituela. Hala ere, eskuinaren aldetik ez zen jarrera homonimorik izan: karlistek eta *Union Regionalista Guipuzcoana*koek (*Renovación Española*ren gipuzkoar adarra) ez zuten inolako hautagaitzarik babestu, eta hor eman zuten argitara otsailaren 26an, beren hiru hautagaien, Muxika, Paguaga eta Orejaren bitartez. *CEDA*ko gipuzkoar adarra zen *Derecha Vasca Autónoma*k eta bere hautagai Joan Pablo Lojendiok, ordea, EAJ babesteko deia egin zuten, hura baitzen "hauteskunde haietan agertu zen hautagaitza katoliko bakarra"[1187].

Herri Fronteak bere hautagaitza ez aldatzea erabaki zuen, beraz, lehen txandako laurak, Anso eta Apraiz errepublikanoak, Amilibia sozialista eta Larrañaga komunista aurkeztu zituen. EAJk ordea, bost hautagai lortzen saiatzeak lehen txandan porrota ekartzeko zorian utzi zuenaz jabeturik oraingoan lau hautagai soilik aurkeztu zituen: Irujo, Irazusta, Pikabea eta Lasarte, Telesforo Monzon kanpoan utziz[1188]. Ezkerreko Gobernu bat ezarri izanak, eta hark amnistia eta udal-karguen berrezarpena berehala

[1186]Antza denez, Azañak ez zuen boterea modu horretan hartu nahi eta bide "formalak" erabiltzearen aldekoa zen: hau da, Parlamentua berriz ireki arte boterea ez hartzearen aldekoa; herri-manifestazioek bera boterera eramatea ez zuen begi onez ikusi, herri-presioak koalizioak berak baino ezkerrerago eraman zezakeelako. MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 95-96. or.

[1187]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 587-588. or.

[1188]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 588. or.

or.

ezarri izanak, Herri Frontearen kanpainan garrantzi handia izan zuen, "guk agindutakoa bete egiten dugu" esanez. Presoak etxeratzeak eta haiei egin zitzaizkien omenaldiek propaganda-eragin handia izan zuten. Bestalde, EAJk, ezkerreko Gobernu batekin Estatutua lortzea errazagoa ikusten zuenez gero, Estatutuan zentratu zuen kanpaina[1189].

Bazirudien, eskuina erretiratzeak hauteskunde-kanpaina askoz ere lasaiago bihurtu behar zuela, baina ez zen ahal gertatu. Istilu aunitz gertatu ziren, borrokak, pistolen bidezko mehatxuak eta abar. Oiartzunen Herri Frontearen ikuskatzaile bat tiroz hila izan zen. Gipuzkoa osoan izan ziren emaitza-faltsutzeak eta haien salaketak eta Donostiako bost mahaitan ere, martxoaren 3an, ostera hauteskundeak errepikatu behar izan ziren[1190]. Azkenean EAJk irabazi zuen, Rodriguez Ranzen arabera 63.641 boto lortuta (%58,92), lau hautagai jeltzaleek batera 250.842 boto lortu zituzten. Herri Fronteak 43.302 boto izan zituen (%40,20) eta haren hautagaiek batera 164.518 boto. Hautagai bozkatuena Jose Maria Lasarte izan zen, 63.150 botorekin. Bere alderdikide Pikabeak, Irujok eta Irazustak, 62.613, 62.500 eta 62.434 boto bildu zituzten hurrenez hurren. Herri Frontearen aldetik Mariano Anso (42.228 boto) eta Migel Amilibia (41.836 boto) izan ziren aukeratuak: Apraizek 40.649 boto izan zituen eta Jesus Larrañaga goierritarrak 39.805 boto[1191].

Hauteskunde haietan, EAJk Gipuzkoako 89 herritatik 83tan irabazi zuen, tartean Beasainen, hamazazpi botoko aldearekin[1192]. Herri Fronteak bere gotorlekuetan irabazi egin zuen berriz ere. Bestalde, eskuineko boto-emaileen parte batek, gutxiengoak, baina ez gutxiengo marjinalak, EAJri eman zion botoa: Rodriguez Ranzen kalkuluen arabera, otsailaren 16an, eskuinari botoa eman zioten 45.095 gipuzkoarretatik 13.202k EAJren aldeko botoa eman zuten eta gehiengo nagusia 31.893 abstenitu egin zen (hori eskuineko gipuzkoar boto-emaileen %29,28 zen). Rodriguez Ranzek ondorio bitxi bat ateratzen du: 1933ko azaroko hauteskundeetan eskuinari 32.035 gipuzkoarrek eman zioten botoa eta kopuru hori martxoko bigarren txanda hartan EAJri botoa emateari uko egin zion kopuruaren antzekoa da. Beraz, litekeena da 1933an EAJri eta 1936an eskuinari botoa eman ziotenek, bigarren txanda hartan EAJri berriz ere botoa ematea, "betiko eskuindarrek" abstenitzea erabaki ondoren[1193].

Beasaingo Udalaren etapa berri honi buruz hitz egiterakoan, lehen esan dugu otsailaren 21ean, amnistiaren dekretua sinatzerakoan, 1931n aukeratu eta 1934ko abuztu-irailetan kargugabetutako udal-taldea, berriro agintera itzultzeko modua zabaldu zela eta epaitegiek kondenatuak etxera itzultzeko aukera ere ireki egin zen. Beasainen, otsailaren 23an bildu ziren berriz karguan jartzeko 1931n aukeratutako zinegotziak. Bederatzi bildu ziren guztira eta lau falta ziren; Jazinto Urteaga alkate-ohia eta Emiliano Arbaizar hilak zirelako (Arbaizarrek 1931n dimititu egin zuen gainera), Serafin Arana parterik ez hartzea erabaki zuelako (ez zuen aldi honetako saio batean ere parte hartu) eta Dionisio Carrascal kartzelatik aurreko egunean irten zelako, 1934ko gertakariengatik kartzelan zegoen-eta. Bertan bildu ziren ordea, 1934an beste kideekin batera dimititu zuten bi zinegotzi eskuindarrak, Jose Martin Sarriegi eta Restituto Urteaga. Udal berriak, Viktor Bernedo sozialista aukeratu zuen alkate eta Seberiano Azpeitia eta Gregorio Lasa errepublikanoak alkateorde[1194]. Egun hartan bertan, bi mozio irakurri zituzten.

Viktor Bernedo Zubiaurre, Bernedo-eneko lantegiaren sortzailea eta ugazaba, 1936ko otsailean hautatutako legezko alkate sozialista, uztailaren 28an Pablo Cayuela Teniente Koronel matxinatuak kargugabetu zuen eta 1937-06-20an Bilbon atxilotu ondoren, epaiketa militarrean heriotza-zigorra ezarri zioten. Segovian egon zen kartzelan eta gerora zigorra aldatu egin zioten. 1944an, oso gaixo zegoela askatu zuten. 7 urte kartzelan eginda, etxeratu eta berehala hil zen 74 urterekin. (Argazkia: JZG, *"Alcaldes de Beasain" in Beasain Jaietan* urtekaria, 2001, 17-21. or.).

[1189]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 588-590. or.

[1190]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 590-591. or. Errepikapen horretan, Apraiz errepublikanoa erretiratu egin zen eta botoa Anso errepublikanoari eta Amilibia sozialistari soilik ematea gomendatu zuen, Larrañaga komunistari bidea ixteko. Urtarril-otsailetan komunisten eta errepublikanoen artean azaleratutako ika-mikak ez ziren guztiz itzali.

[1191]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 592-593. Parte-hartzea %62,62koa izan zen.

[1192]Alfontso Ibaibarriagaren adierazpenen arabera, garaipen hori oso ospatua izan zen Beasaingo jeltzaleen artean. Markel Olanok Alfontso Ibaibarriagari eta Antonio Zubillagari egindako elkarrizketa. Beasaingo EAJko ordezkari Jose Antonio Imatzek utzia.

[1193]RODRIGUEZ RANZ, Jose Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 595-597.

[1194]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

Lehena, Bernedo alkatearena izan zen, eta bertan, "joan zen igandean (hots, hauteskundeetan, Herri Fronteari garaipena emanez) herriak egindako ahalegin handia" goraipatu zuen alkate berriak eta "biurteko beltzaren borreroak (eskuineko gobernua)" deitoratu egin zituen. Mozio hori, hildako bi udal-kideak gogoratuz eta Carrascal zinegotziaren askatasuna ospatuz bukatzen zen. Beste mozioa Restituto Urteaga eskuindarrarena izan zen. Mozio hartan, Urteagak Gobernu berriari eskerrak ematen zizkion "Euskal Herriaren interesen alde borrokatzearren utzi behar izan genituen karguetan berriz jartzeko keinu noblea izan duelako". Urteagak "mugimendu hartan, gure autonomiaren hondar den Hitzarmen Ekonomikoaren aurka Gobernuak egindako erasoaren aurrean udal guztiok altxatu ginen" gogorarazi zuen eta orduko Gipuzkoako agintariak (Gobernadore Zibila eta Aldundiaren Gestora) deitoratu zituen "herriaren interesak baino Gobernuaren interes zikinak" defendatzearren. Urteagak Gipuzkoan agintea "herriak eta ez Estatuak aukeratutakoak izan zezaten" dei egin zuen (Alderdi Jeltzalearen erreibindikazio historiko batekin bat eginez) eta "herriak bozkatutako Euskal Estatutua berehala indarrean jar zedin" ere bai. Harrigarria suerta daiteke, Restituto Urteagak mozio hura aurkeztu eta bost hilabetera, Armada kolpistak Beasainen inposatutako udalean ostera parte-hartzea erabaki izana[1195]. Hori ez zen izan Beasaingo Udalak aldi labur hartan Estatutuaren alde egin zuen ekintza bakarra, izan ere, 1936ko ekainean, Gipuzkoako Aldundiaren Gestorak Hitzarmen Ekonomikoaren alde udal gipuzkoar guztiei bideratutako kanpaina batean partea hartzea erabaki baitzuen[1196]. Argi zegoen halako ekimena 1933ko abendutik itxaroten zen Estatutuaren aplikazioaren alde presionatzeko modu bat zela. Beste alde batetik, udalak, *Euzkaldunak* elkarteak euskararen alde antolatu zuen jaialdi bati, edo *Euzko Pizkunde Bazkuna* elkarteak Estatutuaren alde antolatu zituen kanpainei subentzioa ematea onartu zuen[1197].

Hurrengo bilkuran, otsailaren 27an, zinegotzi-sindiko gisa Pedro Azarola Gorrotxategi aukeratu zuen udalak. Udal-bilkura hartan, 1932ko ekainetik parte hartzen ez zuen Dionisio Carrascalek ere sinbolikoki parte hartu zuen eta udalari bere askatasunaren aldeko lana eskertu nahi izan zion, baina 1932an dimititu egin nahi izan zuela-eta, berriz beste bilkura batean parterik ez zuela hartuko esan zuen[1198].

Beasaingo Udalak, 1936ko martxoaren 21ean Donostiako Udalaren proposamen batekin bat egin zuen eta 1934. urtearen bukaeran eta 1935ean Gobernadoreak Gipuzkoan ezarritako behin-behineko udalek (Beasaingo kasuan, Manuel Perezen udalak) egindako balantze ekonomikoaren auditoria egin eta haiek hartutako neurriak eta itunak bertan behera uzteko ahalmena defendatzen zuen proposamen horrek (kontuan hartu behar dugu 1930eko hamarkada osoan Gipuzkoa krisi ekonomiko larrian sartuta zegoela eta hori dela-eta, edozein gain-kostuk udalen egoera kolokan jar zezakeela)[1199].

Hala ere, udal berritu hark neurri propioak hartzeko oso aukera gutxi izan zuen, bost hilabete barru Estatu-kolpea izan baitzen (eta agindu zuten bost hilabete haietan, aurreko udal-taldeak eginiko aurrekontuarekin agindu behar izan zuen). Hirigintzari dagokionez, aipatutako Fermin Galan kalean espaloietan baldosak jartzea onartu zuen udalak[1200]. Beste alde batetik, Garingo errepidearen gain-kostua ordaintzeko, eta langabeekin egiteko kontratatu zituzten lanei eusteko, beste 100.000 pezetako kreditu bat sinatu behar izan zuen udalak[1201].

1936ko martxoan, udaltzaingoaren uniformea aldatzeko eta neguan zein udan urdinez eta txapel urdinarekin janzteko proposamena egin zuen udalak[1202].

Horrez gain, Herri Fronteak, boterean egon zen bost hilabeteetan, gutxi gora-behera, 1931-1933 arteko Azañaren politika erreformista bera egin zuen: orduko legeria sozial bera ezarri zuen, nekazaritza-berrikuntzari berriz ekin zion eta Artekaritza Mistoei erabateko boterea eman zien. Lehen, Gipuzkoako langile-klaseaz hitz egin dugun atalean, 1936an grebak ugaritu egin zirela esan dugu. Egia da, batez ere langileek 1934ko eta 1935eko atzerakadaren ondoren, 1931-1933 aroko baldintzak berreskuratzeko aukera ikusita grebara jo zutela, baina lan-arloko grebak izan ziren, ez politikoak, ez eta matxinadakoak ere (UGTk edota CNTk ez zuten matxinadaren aldeko planik prestatu eta ezta Alderdi Komunistak ere, bai baitzekien sozialismoa epe luzean ezarri behar zela eta ez berehala. Are gehiago, Herri Frontearen Gobernuak baserritarrek euren aldetik egindako

[1195]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1196]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1197]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1198]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1199]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1200]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1201]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.
[1202]Beasaingo Udal Artxiboa. 081. karpeta, 24. dokumentua.

or.

lurjabeen lur-okupazioak zigortu egin zituen[1203]. Beraz, ez da egia, Estatu-kolpearen aldekoek bere garaian esan zuten bezala eta gaur egun zenbait eskuineko historiagilek eta kazetarik dioen bezala, Herri Frontearen gobernupean Espainia "kaosera" edota "sobietar gobernu batera" bideratuta zegoela.

Herri Fronteak, horrez gain, Estatutuaren bidea berriz ireki zuen. EAEko Frantzisko Ulazia abertzale beteranoak esan zuen bezala "Estatutua izango da, eta Herri Frontearen garaipenari esker izango da"[1204]. Egia da behin proiektua eginda, Gobernu berria Estatutuaren proiektuan jarria egonik eta Euskal Herriko indar nagusiak proiektu horren alde (ezkertiarrak eta jeltzaleak) zeudela argi egonda, Estatutua azkar jar zitekeela indarrean. Antza denez, Bilboko bere *El Liberal* egunkarian ere, Indalezio Prietok berak abertzaleekiko beste doinu bat erabili zuen, bertan Jose Antonio Agirreri idazteko gonbita eginez eta Sabin Aranarekiko hitz positiboak erabiliz[1205]. Horrez gain, Nafarroako ezkerra, 1932an Euskal Estatutua zela-eta hain zatikaturik agertu zena, oraingoan Estatutuaren alde agertu zen erabat. Nafarroako Herri Fronteak, Nafarroa bakarrik gelditzeak lurralde horretan eskuinaren nagusitasuna betikotzea zela ulertu zuen, eta beraz, 1936an Euskal Estatutuaren aldeko kanpaina egin zuen. Floren Aoizen arabera, 1934ko eskuinaren aldetik jasandako errepresioak, nafar ezkerreko oinarriengan ere hunkipen handia eragin zuen[1206].

1936ko apirilaren 29an, Espainiako Parlamentuak Euskal Estatutu-proiektuaren legezkotasuna aztertzeko ponentzia hasi zuen eta ponentzia horren kide bi euskaldun izan ziren, Araban Herri Frontearen aldetik aukeratua izan zen Ramon Rodriguez Biguri errepublikanoa eta Jose Antonio Agirre jeltzalea. Eskuinak, Estatutuaren aurkako protestetan jarraitu zuen, argi erakutsiz, bere ustez, Estatutua "separatista" zela. Azkenean, batzorde horrek maiatzaren 12an eman zion baietza Estatutuaren legezkotasunari[1207]. Nafarroako Aldundia kontrolatzen zuen Nafarroako eskuinaren erantzuna, 1932ko ekainean, nafar udalak Euskal Estatututik at gelditzea erabaki zutenean, orduko Aldundi ezkertiarrak Nafarroa Euskal Estatutuan sartzea errazteko onartu zuen xedapena kendu egin zuen. Horrek, Nafarroako Herri Frontearen protesta ekarri zuen: "Nafarroako eskuina Euskal Estatutuaren kontra egon zen, orain Nafarroa Euskal Estatutuan sartzea ukatu nahi du, Nafar Estatutua idazteko (…) eta horrela Nafarroa isolatu eta bere nagusitasuna betikotzeko (…) Nafarroako Herri Fronteak laguntza eskatzen dio Herri Fronteari, nafar ezkerra bakarrik utz ez dezan, eskuinak Nafar Estatutu isolatua aukera bakar bezala inposatzea galaraz dezan eta Nafarroa Euskal Estatutuan sartzea erraz dezan"[1208].

Antza denez, 1936an, Indalezio Prieto, lehen autonomiaren aurkako porrokatua zena eta 1931n Estatutuaren aurkakoa ez baina berarekiko mesfidatia zena, 1936an Estatutua berehala onartzearen aldeko jarri zen, "egoeraren ezegonkortasunak (…), Estatutua deusezta dezakeen edozein aldaketa ekar dezakeelako"[1209]. Hala ere Ogasuna zela-eta (Estatutuak Hitzarmen Ekonomikoak aurrezarritakoak baino eskuduntza gehiago ematen zizkien Araba, Bizkai eta Gipuzkoari), berriz atzeratu zen Estatutuaren onespena[1210]. Uztailaren hasierarako prest zegoen, baina ordurako egoera hain gaiztotua zegoen eta Estatu-kolperako planak hain hurbil, azkenean Estatutua indarrean jartzerako (1936ko urriaren 1a) 1936ko guda hasia zegoen, Nafarroa, Araba eta Gipuzkoa ia osoro matxinatutako indar armatuen eskuetan eta Eusko Jaurlaritzak kontrolatutako lurraldea praktikoki Bizkaira mugatu zen.

1.9 Gerraren hasiera

Jakina denez, 1936ko uztailean, eskuineko militar-talde batek Estatu-kolpea jo zuen eta armetan altxatu zen (uztailaren 18a jotzen da Estatu-kolpearen datatzat, baina berez, matxinada Marokoko garnizioan aurreko egunean, uztailaren 17an hasi zen). Militar-talde horrek, geroago Franco euren buru hautatu zuen, baina ez zen hala izan une hartan. Estatu-kolpea toki batzuetan (Marokon, Sevillan, Oviedon eta Gaztelako hiri gehienetan arrakastatsua izan zen, ez ordea hiririk handienetan. Euskal Herrian Araban eta Nafarroan matxinatuek arrakasta izan zuten (Iruñea kolpearen zentroetako bat izan zen eta bertan zegoen Emilio Mola jenerala *"El director"* matxinadaren gidari nagusietakoa, batez ere erreketeen edo paramilitar karlisten parte-hartzearekin); ez ordea Gipuzkoan eta Bizkaian.

[1203]MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Iruñea, 2012, 98-99. or.

[1204]FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 126. or.

[1205]FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 136. or.; El Liberal, 1936-04-15ekoa; eta El Liberal, 1936-04-16koa.

[1206]AIOZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 55-56. or.

[1207]FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 136-137. or.

[1208]AIOZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, 57-58. or.

[1209]FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 138. or. 1936ko ekainaren 4an *El Liberal* egunkarian egin zituen adierazpenok Prietok.

[1210]FUSI AIZPURUA, Joan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, 138-140. or.

Estatu-kolpe hori ez zen bat-batekoa izan eta ezta egoerari erantzun bat ematekoa ere, nahiz eta kolpea jo zutenek hala planteatu zuten hasiera batean (propaganda-arrazoiak zirela bide). Eskuinetik gehien zabaldutako bertsioaren arabera, Estatu-kolpea edo altxamendua, "iraultza sozialista" saihesteko edota "ezegonkortasun- eta bortizkeria-" giroa egonkortzeko eta egoera horri erantzuna emateko izan zen. Hala ere, ikusiko dugun bezala, hori ez zen hala izan: Herri Frontearen gobernu-garaian egia bada ere greba-kopurua handitu egin zela (1931-1933 biurteko legealdiko gaiak berriz indarrean jartzeko asmoa adierazi zuen Gobernuak, langileek eta sindikatuek egoera hori baliatu zuten), eta egia da istiluak izan zirela, baina ez zen alde bakarreko jazarpena izan, bi aldeetako muturreko talde armatuen arteko talka baizik (1936ko otsailetik uztailera ezkertiar gehiago hil ziren istiluetan eskuindarrak baino). 1936ko otsailaren eta uztailaren artean, 350 bat pertsona hil ziren Estatuan; zifra oso handia zalantzarik gabe, eta 1934ko iraultza-garaia salbu, Errepublikako bake-garaiko arorik bortitzena izan zen. Baina hildakoen erdiak baino gehiago ezkertiarrak eta behe-mailakoak izan ziren eta bortizkeria hori nagusiki eskuinaldeko indarrek eragin zuten, ez Herri Fronteak. Bestalde, Herri Frontearen garaian ez zen gertatu Estatuaren desegiterik, ez eta masen indarkeria zela-eta "ordena gainditua izaterik" ere. Bestalde, Herri Frontearen Gobernua errepublikanoz osatuta zegoen, ez sozialistez eta komunistez.

Beste alde batetik esan beharra dago eskuineko politikari zein militarrak, 1936ko otsaileko hauteskundeen emaitzez eta Herri Frontearen garaipenaz jabetu eta berehala hasi zirela Estatu-kolpe bat emateko prestatzen. Lehen aipatu dugunaren arabera, militar batzuek, orduan Gobernuko buru zen Manuel Portela Valladaresi hauteskundeak bertan behera uztea proposatu ziotenean jada abian zegoen dena. Otsaileko lehen saiakera horrek huts egin zuen, batez ere Portelak halakorik egiteko asmorik ez zuelako, eta Sebastian Pozas jeneralak kolpea babestu ez zuelako. Ezkerreko Gobernu berriak kolpe haren aurka izan zuen erreakzioa nahiko baldarra izan zen: militar inplikatuak Armadatik bota gabe eta benetan zigortu gabe, Madriletik "urrundu" besterik ez zituen egin. Horrek ez zuen eragotzi kolpistek euren planekin aurrera jarraitzerik. Historiagile batzuen arabera, Azañaren arabera, 1932ko kolpearen porrotaren ondorioz, Armadako eskuin muturreko elementu militarrak beste kolpe bat emateko ez ziren gai.

Kolpeak bi bektore izan zituen: alde batetik 1935ean sortu zen *Espainiako Batasun Militarra* (*Unión Militar Española*) elkarteko jeneral monarkikoak eta Emilio Mola, Migel Cabanellas edo Gonzalo Queipo de Llano bezalako militarrak, ez hain politizatuak[1211], baina dena dela eskuindarrak eta goi-karguetan zeudenak. Batzuek zein besteak, Jose Maria Gil Robles *CEDA*ko burua Gudako Ministro zela postuetan gora egindakoak ziren. Beste alde batetik, kolpe horrek bazuen bere sare zibila: 1934an *Renovación Española* alderdi alfontsotarrak eta karlistek jada Italiarekin itun bat egina zuten Italiako erregimen faxistak bi alderdi horietako militanteak entrenatzeko eta Estatu-kolpe baten prestakuntza finantzatzeko. 1936ko lehen hilabeteetan militar ezberdinen arteko elkarrizketa etengabeak izan ziren Estatu-kolpea prestatu asmoz. 1936ko martxoaren 8an Estatu-kolpean parte hartu zuten jeneral askok (tartean Franco eta Mola) "aberria arriskuan egonez gero" Estatu-kolpea ematea adostu zuten. Egia esan, "aberria arriskuan egotea" ez zuten definitu zer zen, beraz, otsailean Herri Fronteak goberna zezan (hauteskundeak irabazi zituen) ekiditeko, Estatu-kolpea emateko jada prest zeuden jeneralek sinatutako adostasun bat agertu zen, praktikan baliabide erretorikoa izan zena, argi eta garbi kolpea ematera zihoazela esateko. Queipo de Llano apirilean batu zitzaion sare horri eta Migel Cabanellas ekainean. Lehen esan dugun bezala, otsailekoak ez zuen inolako zigor esanguratsurik izan eta buru-belarri sartuta zeudenak Madriletik urrundu besterik ez zituzten egin.

Militar altxatuen taldeak, hasieran behintzat ez zuen batasun ideologikorik. Jeneral gehienak, monarkiko alfontsotarrak ziren, baina ez denak. Adibidez, Franco bera, oso kontserbadorea eta eskuindarra izan arren, ideologia mundutik nahiko urruti zegoen, oinarrizko ideia batzuez harago joateko ez zen gai (azkenean bera izan zen Estatu berriaren agintari nagusia, baina kontuan izan behar dugu 40 urtez, diktadura pertsonalaren moduan gobernatu zuela, ez ideologia jakin baten zerbitzuan; bere erregimenak, eskuineko erregimen totalitario eta nazionalista espainiarraren ezaugarriak 40 urtez gorde zituen arren, bestelako forma ideologikoak denboraren arabera aldatuz joan ziren). Beste jeneral batzuk, Jose Endrike Varela edo Balentin Galartza adibidez, ideia karlistetara gehiago lerratzen ziren, eta antza denez, hori zen erbestean zegoen Jose Sanjurjo militar nafarraren joera ere. Yagüe jenerala, ordea, falangista zen. Azkenik, bazeuden beste militar batzuk, Aranda, Queipo de Llano edo Mola bezalakoak, zeintzuk bestelako Estatu-eredu bat ezartzea baino, "diktadura militar errepublikano" baten bidez Herri Frontea boteretik kentzea zuten helburutzat, langile-alderdi eta sindikatuak legez kanpo utziz eta Errepublika "zuzenduz" edo berriz "ordenako elementuak" boterean jarriz, baina ez zuten helburutzat guztiz desberdina zen Estatu bat sortzea. Adibidez, nafar karlistek, uztailean eman zioten erabateko baietza kolpean parte-hartzeari eta ez ziren Iruñean zegoen "Kolpearen Zuzendariaz", Emilio Molaz, batere fidatzen, hark hiru koloreko Errepublikaren bandera pean kalera irten nahi zuelako (karlistak, monarkikoak

[1211] Hiru hauek ez ziren berez "monarkikoak". 1931n errepublika ondo ikusi zuten. Baina halere, eskuinekoak ziren, Herri Frontearen kontrakoak.

or.

izaki, bi koloredun banderaren pean irten nahi zuten)[1212]. Beraz, 1936ko uztailaren 18an, talde hura ez zaigu ideologikoki bateratutako talde gisa agertzen, "aurkari" batek, Herri Frontearekiko aurkakotasunak, bultzatutako talde gisa altxatu ziren.

Hala ere, jeneral kolpistak gauza batean ados zeuden: mugimenduak bortitza izan behar zuen. Maiatzean jada Emilio Molak esan zuen, kolpeak, "erresistentzia oro, indartsua eta gogorra izango zena zanpatzeko, kolpea aunitz bortitza izan behar" zuela.

Eskuinak, urteetan Estatu-kolpearen justifikazio bezala erabilitako "Gobernuaren muturkerien" eta "egoerarekiko kontrolik ezaren" ikur bilakatu zen uztailaren 13an ezkerreko polizia batzuek (Asaltoko Guardiakoek) legez kanpo Jose Calvo Sotelo *Renovación Española*ko liderra hil izana, bere etxetik bahitu eta eraman ondoren. Egia da hilketa horrek iritzi publikoa, eta batez ere eskuindar jarraitzaileak, asko hunkitu zituela. Calvo Sotelo orduan parlamentuan Gobernuarekiko oposizioaren burua baitzen (areago oraindik, berak baino boto gehiago lortu zituen *CEDA*ko buru Jose Maria Gil Roblesen gainetik). Baina ez da egia hilketa horrek kolpearen kakoa askatu zuenik. Calvo Soteloren hilketaren aurreko egunean poliziako Jose Castillo teniente ezkertiarra hiltzearen mendekua izan zen; haren lagunek hurrengo egunean "eskuineko politikari bat" hiltzeko asmoa erakutsi baitzuten (Calvo Sotelo ere ez zen bilatu zuten lehena, aurretik Gil Roblesengana joan omen ziren). Baina bai Castillo zein Calvo Sotelo hil aurretik jada kolpearen planak azkeneko fasean zeudela: Emilio Molak ekainaren 24an finkatu zuen uztailaren 17an eman behar zela kolpea, Marokoko protektoratuan zegoen armadak "Ipar Afrika osoa hartu eta ondoren Andaluziara jauzi egin behar zuela, handik Madrilera joateko. Beste alde batetik, ABCko Londresko berri-emaile zen Luis Bolinek, uztailaren 6an Londresen *Dragon Rapide* hegazkina alokatu zuen; hegazkin horrek Franco Kanarietatik Marokora eramateko balio izan zuen. Uztailaren 5etik 12ra, Marokon zeuden garnizioen "maniobra militarrak" egin zituzten, maniobra horiek, arruntak izatetik oso urruti, Estatu-kolpea emandakoan egin behar ziren mugimenduetarako entseguak izan ziren. Ikusten dugun bezala, Calvo Soteloren hilketaren aurretik, uztailaren 13aren aurretik, kolperako planak oso aurreratuta zeuden.

Estatu-kolpea Marokon uztailaren 17an eman zen, nahiz eta herri-irudimenean uztailaren 18a gelditu finkatuta (again egun hori izan zelako matxinatuek penintsulan lehen helburuak lortu zituztenekoa). Hurrengo egunetan, matxinatuak toki gehiagotan nagusitu ziren. Matxinatuen alde, Maroko, Kanariak, Andaluziaren zati bat (Sevilla barne, eta baita Cadiz eta haren inguruko eskualde estrategikoa), Balearrak (Menorca uhartea izan ezik), Aragoiren erdia (Zaragoza, Teruel, Oska eta Jaka hiriak barne), Galizia, Oviedoko hiria (baina ez Asturiasko gainerako lurrak), Gaztela-Leon, Errioxa, Araba eta Nafarroa erori ziren. Hala ere, hiririk nagusienak; Madril., Bartzelona, Valentzia, Zaragoza eta Bilbo tartean; Errepublikaren alde gelditu ziren, Hiri horiez gain, Errepublikaren alde Madril ingurua, Gaztela-Mantxa, Andaluziaren zati bat, Aragoiren erdia, Katalunia, Valentzia, Murtzia, Asturias (Oviedo gabe), Kantabria, Bizkaia eta Gipuzkoa gelditu ziren. Extremaduran, Estatu-kolpeak garaipenik lortu ez bazuen ere, Andaluziatik zetorren Joan Yagüeren "heriotzaren zutabeak" laster konkistatu zuen, hilketa aunitz eginez.

Ezkerreko Gobernu errepublikanoaren beste akats bat, Estatu-kolpearen aurrean erakutsi zuen hoztasuna izan zen. Izan ere, behin kolpearen berri jakinda, bere erantzuna oso biguna izan zen. Barne-ministro zen Santiago Casares Quiroga Molarekin negoziatzen ere hasi zen eta beste alde batetik Gobernuaren buru zen Manuel Azañak armak herriaren esku uzteari uko egin zion. Kontuan izan behar dugu zenbait tokitan, Madrilen edo Bartzelonan adibidez, herriaren erantzuna (eta ez Estatu errepublikanoarena) izan zela kolpeak porrot egitearen arrazoia. Errepublikako Gobernuaren erantzuna, Marokoko tropak Penintsulara pasatzea saihesten saiatzea izan zen (bonbaketen eta itsas-blokeoaren bitartez). Hala ere, Sevilla eta bertako aireportua kolpisten esku gelditu ziren eta tropa asko hegazkinez pasatu ziren. Horretarako, altxatuek, alemaniar eta italiar aire-armaden erabateko laguntza izan zuten eta Errepublikaren indarrak uztail bukaeran eta abuztu hasieran blokeo hori altxatzera behartuak izan ziren. Laguntza hori erabakigarria izan zen noski, bestela Marokon zegoen Armadaren tropak ezin izango baitzituzten Iberiar Penintsulara pasa. Errepublikako Gobernuak hainbesterainoko zalantzak edo duda-mudak izan ez balitu, hiri edo eskualde batzuetan agian kolpea garaitua izango zatekeen eta 1936ko gudaren hasieran Errepublikarekiko leialak kokapen hobean egongo ziratekeen. Hori bai, egoera horrek Herri Frontearen barruan ezkerrean zeuden alderdi eta erakundeen (Alderdi Sozialista, Komunista eta sindikatu ezberdinen) jarrera indartu egin zuen, alderdi errepublikanoena ahulduz. Baliteke hori izatea gobernuaren asmoa, kolpe militarra ezker erradikalaren gehiegizko parte-hartzerik gabe (eta beraz harekin konpromiso handiegirik hartu gabe) garaitzea; baina emaitza oso kaskarra izan zen.

Italiak eta Alemaniak altxatuei emandako laguntza handia izan zen. Aire-armadaren laguntzaz gain (aipatu dugu Marokotik Penintsulara tropa kolpistak garraiatzeko erabakigarria izan zela), lur-armadako tropak ere garraiatu zituzten; batez ere italiarrek. Alemaniarrek, bestalde "Condor Legioa" deitutako talde mistoa (bai lurreko zein aireko bezala funtziona zezakeen unitate mistoa)

[1212]Horrez gain, Molaren kolpearen manifestua "hizkuntza liberalean", termino liberalak erabiliz idatzita zegoen; adibidez "Aniztasuna-Askatasuna-Berdintasuna" hitzekin bukatzen zen (Frantziar Iraultzaren leloa) eta Eliza eta Estatua bereiztea eskatzen zuen. Hala ere, ez dugu pentsatu behar moderazio ideologiko hori eta gizatasuna edota portaera moderatua berarekin benetan bat etorri zirenik.

jarri zuten, Euskal Herrian Gernika bonbardatzeagatik ezagun egin zena hain zuzen ere (Condor Legioa, alemaniarra izan arren, Espainiar Armada matxinatuan erabat sartuta zegoen: eraso hori egiteko agindua zuzenean Francoren Estatu Nagusiak eman zuen). Italiaren eta Alemaniaren jarrera giltzarri izan zen halaber matxinoek buruzagitza komun bat sortzeko orduan eta, are gehiago, Francok lidergoa hartzeko orduan. Aipatu dugu uztailaren 17-18etan kolpisten taldeak ez zuela batasun politiko edota militar bat, baizik eta aurkari batek (Herri Frontearekiko edo "gorriekiko" aurkakotasunak) lotutako taldea zela. Halere, pixkanaka, matxinatuek euren Administrazioa ezarri zuten. Estatu-kolpea eman eta egun batzuetara, uztailaren 24an, Defentsako Batzorde Nazionala ezarri zuten, Migel Cabanellas jenerala, jeneral kolpistetan beteranoena buru jarrita (Jose Sanjurjo erbestetik, Portugaletik, zekarren hegazkinak istripua izan ostean). Irailean, berriz, Defentsako Batzorde Nazionala berriz bildu zen eta orduan Gobernu gisa aldarrikatu zuten. Gobernu horren buru, Afrikan ibilitako galiziar jeneral bat aukeratu zuten, Frantzisko Franco Bahamonde. Agian bere lagun matxinatuak ez ziren jabetu hurrengo berrogei urteetan diktadore izan behar zuena aukeratzen ari zirela (ez dirudi, ordura arte Defentsako Batzordeko presidente zen Migel Cabanellasen hitzetan halakorik aurreikusten zenik, izan ere, hala ohartarazi baitzien: "zuek ez dakizue zer egiten ari zareten"). Baina hala izan zen eta une hartan nabarmenena ez zen Francok (ez zen jeneralik beteranoena, eta ezta ere otsailaren eta uztailaren artean kolpea ematearekin gehien konprometitu zena) diktadura pertsonal gisa aginduko zuela, eskuineko sektore batzuen eta besteen arteko oreka mantenduz baina betiere bere botere pertsonala gordez, baizik eta bera egun horretan aukeratu zuen Batzordearen gainetik ere agindu zuela (hau da, 40 urtetan zehar diktadura militarra baino gehiago diktadura pertsonala iraunarazi zuela). Bi faktore izan ziren irailaren 21ean Franco "generalisimo" eta 28an "Gobernuko presidente" izendatzeko: alde batetik, ez zen ideologikoki lerratuegia (monarkikoa zen, baina ez falangistak edota karlistak izutzeko sobera, katolikoa zen, oso kontserbadorea eta eskuindarra zen eta monarkikoak jeneral kolpisten artean gehiengoa zirenak, asetzeko gai zen eta abar), hau da, indar matxinatu guztiek onar zezaketen pertsonaia zen; eta bestetik Alemaniarekin eta Italiarekin harreman onak zituen, haiekiko harremanak eta arma-trafikoa kontrolatzen baitzituen. Hori zela-eta (eta baita berekoikeriagatik, askotan troparik onenak berarentzako gordetzen baitzituen, beste jeneralei pasatu ordez, hala borrokaldi gehiago irabazteko eta lur gehiago konkistatzeko gai izateko); "ezinbesteko gizon" bezala ikusia izatea lortu zuen. Egia esan, bai nazioarteko bi aliatu faxistek, zein jeneral matxinatu gehienek aginte bakarra ezartzeko nahia erakutsi zuten eta Franco, aginte horren buru jartzeko gai izan zen, hau da, egoerak emandako aukera baliatu zuen pertsona izan zen, ez hasieratik mugimendu osatu eta bateratu baten buru izan zen liderra. Beraz, ez da egia geroago erregimen frankistaren propagandan agertu zen moduan, hasieratik bertatik Franco izan zela mugimendu ideologikoki kontziente eta bateratu baten buru.

Garai haietan, 1936ko abuztuaren 29an, matxinoen aldean bi koloreko bandera monarkikoa bandera ofizial gisa ezartzea erabaki zuten, hiru koloreko bandera errepublikanoa, ofizial altxatu asko ere berarekin matxinatu ziren arren, zokoratuz. Erabaki hori agian propaganda-arrazoiengatik egin zen (etsaiak, "gorriek", hiru koloreko bandera ofiziala erabiltzen zutelako, beste bat erabili beharra baitzuten); baina, sinbolikoki bada ere, haustura ordezkatzen zuen, errepublikarekiko erabateko haustura. Hots, matxinatuak ez zihoazen errepublika "zuzentzera" edo "konpontzera" (hasieran, jeneral batzuek hori esan zuten arren) bestelako Estatu bat (monarkikoa edo faxista; edo horien antzekoa) ezartzera baizik.

Euskal Herrian, Emilio Mola jeneralak eta bere menpeko erreketeek Nafarroan izugarrizko sarraskia burutu zuten eta 3.000 nafar baino gehiago hil zituzten. Bere mendeko tropa erreketeak hiru tokitatik sartu ziren Gipuzkoan: Goizueta eta Arano aldetik, Endarlatsa eta Aritxulegitik zehar Oiartzun erasotzeko; Leitzatik Tolosaldea erasotzeko eta Altsasutik eta Ataundik Goierri erasotzeko, Otsaurte, Eitzagarate (Etzegarate) eta Lizarrustitik hain zuzen ere.

Beasain

durante la Segunda República

Índice

PRESENTACIÓN 173

1. BEASAIN DURANTE LA SEGUNDA REPÚBLICA 174

1.1. Elecciones de abril y mayo de 1931 en Beasain 174
1.1.a) Ambiente previo a los comicios y proceso electoral 174
1.1.b) Elecciones en Gipuzkoa y en Beasain 177

1.2. Ayuntamiento y política municipal en Beasain 183
1.2.a) Diferentes formaciones políticas en Beasain 187

1.3. Crisis económica e industrial en Beasain 204
1.3.a) Consideraciones demográficas 204
1.3.b) Respuestas del Ayuntamiento de Beasain y de diferentes agentes ante la crisis 208
1.3.d) Movilización y agitación obrera 214

1.4. Evolución política del País Vasco durante los primeros años de la Segunda República: debate sobre la autonomía 222
1.4.a) Visiones de los diferentes partidos ante la autonomía 222
1.4.b) Diferentes proyectos estatutarios 227
1.4.d) Elecciones de junio de 1931 232
1.4.e) Del Estatuto de Estella al Estatuto de los tres territorios 237
1.4.f) Fase final 247

1.5. Sucesos de 1934 en Beasain 254
1.5.a) Elecciones de 1933. Nuevo gobierno de derechas 254
1.5.b) Movimiento municipal de 1934 263
1.5.d) Actuación municipal del nuevo Ayuntamiento de Beasain de derechas 268
1.5.e) Revolución de 1934 en Beasain 271

1.6. Asociaciones y servicios de Beasain 289

1.7. Estado del euskera 303

1.8. Elecciones de 1936 y su impacto en Beasain 304

1.9. Estallido de la guerra 318

2. FUENTES Y BIBLIOGRAFÍA 321

Nota. – Una obra bilingüe de estas características, en la que han participado tantas personas, se puede publicar, en teoría, de varias maneras.

La primera es hacerlo en dos volúmenes: el primero con la obra escrita en euskera y el segundo con su correspondiente traducción al castellano. En ellos aparecería el nombre del pueblo de Beasain al que se refiere esta obra, escrito de la misma manera en los dos volúmenes ya que se dice igual en euskara y en castellano. Sin embargo un nombre, elegido al azar, escrito en euskera *Karlos Gonzalez*, en la traducción castellana estaría escrito correctamente *Carlos González*.

Una segunda forma, como es en nuestro caso, es publicarla en 4 tomos donde cada uno tiene una parte de la escrita en euskera con su correspondiente traducción, y su Bibliografía.

Por otra parte, como varias empresas se han encargado de la traducción al castellano de esta obra queremos decir también que:

Si analizamos, como ejemplo, las decenas de referencias que estas empresas hacen en cada tomo al Archivo Municipal de Beasain, en los Pies de Página, comprobaremos que cada una tiene su estilo. Así, en ellos, después de escribir documento, una deja un espacio libre antes de poner el número (documento 12), otra escribe en medio dos puntos (documento: 12), mientras que una tercera pondrá el signo nº (documento nº 12). Nosotros hemos respetado estas formas porque las consideramos correctas sin optar por ninguna de las tres.

Lo mismo ocurre en las traducciones al escribir las fechas de las entrevistas realizadas de los testigos citados en esta obra. Mientras alguna utiliza, por ejemplo, la forma *1 de diciembre de 2014*, otra escribe así la misma fecha *01/12/2014*. En la medida que las dos son también correctas, no las hemos modificado. Lo mismo ocurre con las abreviaturas de página, que se pueden escribir p., pág., que son correctas.

Más problemático es escribir en una obra bilingüe de estas características los nombres y los apellidos de las personas, así como los de los lugares. Aquí, en teoría, tampoco hay ningún problema en escribir un nombre escrito en euskera *Gontzalo Queipo de Llano*, escribirlo en la versión castellana *Gonzalo Queipo de Llano*. El problema surge cuando de las dos formas, hay ya una que está escrita en la Bibliografía. Además se puede dar la paradoja que en ella aparezcan nombres en las fuentes orales nombres como *Joan, Jabier, Frantziska*… y los mismos nombres de otras personas escritos en la Bibliografía como *Juan, Javier, Francisco*. Lo mismo podemos decir de los apellidos. Es decir, escritos de dos formas.

En la misma línea, si una persona entrevistada se llama Alfontso Ibaibarriaga, se escribe así en el texto escrito es euskara, evidentemente también en la Bibliografía, y también cada vez que se le cita en los tomos en los pies de página. Eso sí, ¿cómo se escribe este nombre Alfontso en la traducción castellana? ¿Cómo se escribe el entrevistado Jabier, con –v-? ¿Cómo se escribe también Joan, Frantziska, y todos los demás nombres? Se podrá argumentar sensatamente que en una obra de estas características lo mejor es escribir los nombres en euskara en el texto vasco, y en castellano en la traducción. De acuerdo, ¿pero qué hacemos con los pies de página y sus referencias en la Bibliografía? ¿Las cambiamos también? Hay cientos de nombres y miles de pies de página en total en los 4 tomos.

Por todo ello, y visto que el problema no tiene una clara solución, se ha decidido respetar íntegramente los nombres propios en el texto escrito en euskera sin modificarlos, no se modifican tampoco los nombres que aparecen en las Fuentes ni en la Bibliografía, y obviamente tampoco los que aparecen en los pies de página que son los mismos. En las traducciones se escribirán los nombres correctamente en grafía castellana, aunque a veces también aparezca algún Txomin, o algún apellido euskaldun que por el más elemental respeto no lo hemos cambiado.

En el contexto de la recuperación de la memoria histórica de Gipuzkoa, tres han sido las directrices que, desde la Diputación Foral de Gipuzkoa, estamos aplicando: verdad, justicia y reparación. Sin duda, en el ámbito de la verdad, nuestro territorio histórico se está convirtiendo en un referente gracias a las numerosas investigaciones locales que se realizan con el apoyo de ayuntamientos y grupos locales.

Estas investigaciones no son simples libros de historia, sino que se intenta llegar a las personas, a las vecinas y vecinos que sufrieron la conculcación de sus derechos. Por eso, pese a tener una visión global de lo acontecido entre 1936 y 1945 en el contexto de la Guerra Civil y el primer franquismo, es necesario ahondar en las experiencias locales. Al avanzar en el conocimiento de estos sucesos nos acercamos a la verdad, que es el mayor elemento de reparación que podemos aportar a la sociedad actual.

Finalmente, quisiera agradecer al Ayuntamiento de Beasain por el gran esfuerzo que ha realizado y a todas las personas involucradas en la investigación aquí publicada.

Maribel Vaquero Montero
Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Zuzendari Nagusia
Gipuzkoako Foru Aldundia

BEASAIN durante la Segunda República

1.1 Elecciones de abril y mayo de 1931 en Beasain

1.1.a) Ambiente previo a los comicios y proceso electoral

Las elecciones municipales de 1931 propiciaron sin lugar a dudas la caída de la monarquía española. Sin embargo, debemos situar estos comicios en un determinado contexto que se produce con la finalización de la dictadura de Primo de Rivera. En este sentido, los comicios convocados para el 12 de abril no se plantearon a modo de referendo, sino bajo la fórmula de elecciones municipales, si bien a continuación adquirirían un planteamiento plebiscitario, que provocaría la huida del monarca Alfonso XIII y la instauración de la República en España.

Después de la caída de la dictadura de Primo de Rivera, el régimen monárquico, fuertemente debilitado, se tambaleaba. El nuevo jefe de gobierno, el general Dámaso Berenguer, había previsto un proyecto para retomar la monarquía parlamentaria; sin embargo, se encontró con una oposición fuerte y organizada, compuesta por republicanos, socialistas y nacionalistas catalanes. Estas fuerzas se reúnen el 14 de mayo de 1930 en la Calle Garibay de San Sebastián, y alcanzan un acuerdo por el que aúnan esfuerzos con el «único objetivo de instaurar la República», para cuyo fin crean el denominado Comité Revolucionario. Aquella reunión fue presidida por Fernando Sasiain, histórico republicano federal donostiarra que a continuación ostentaría la alcaldía de la capital guipuzcoana. Se trató de una sesión de gran significación, debido a que muchos de los políticos reunidos no solo abrazaban el ideario monárquico sino que también pertenecían a las altas instancias políticas del país. Sea como fuere, la sesión destacó por una ausencia importante de los nacionalistas vascos. El PNV reunificado no asistió a aquella reunión. Los historiadores apuntan a varios motivos para justificar esta ausencia: en primer lugar, el proceso de reorganización en el que se hallaban inmersos y, por consiguiente, la falta de voluntad de realizar alianzas que resultaran perjudiciales al debate de este proceso; en segundo lugar, la laicidad de los republicanos que chocaba frontalmente con la confesionalidad del Partido Nacionalista Vasco, y, por último, la lejanía con la que observaba en PNV la política española, de la que quería mantenerse distante, para evitar desvíos en los objetivos abertzales. De una u otra manera, se trató de un error estratégico que retrasó la aprobación del estatuto de autonomía. El Estatuto de Autonomía de Cataluña había sido aprobado en 1932, mientras que la aprobación del texto legal vasco no se produciría hasta 1936, ya estallada la guerra. Varios motivos explican este retraso, como la falta de consenso entre las formaciones políticas vascas. En cualquier caso, la ausencia de los nacionalistas vascos en aquella reunión decisiva para aupar la monarquía constituyó un freno incontestable, y los conceptos de «autonomía vasca» y «República» aparecieron separadas con el surgimiento de la República. Por su parte, el estatuto catalán se entendió como una parte complementaria de la República, de inminente aprobación. Así lo concibieron las fuerzas republicanas, mientras que el estatuto vasco quedó relegado a un mero tema de debate.

El primer acto organizado por el Comité Revolucionario reunido en San Sebastián fue una huelga general junto con las centrales sindicales en diciembre de 1930. Si bien la huelga estaba programada para el 15 de diciembre, tres días antes, el día 12, un grupo de militares de izquierdas, coordinados bajo las órdenes de los capitanes Fermín Galán y Ángel García Hernández

(este último vasco de Vitoria), se alzó a favor de la república en localidad aragonesa de Jaca. Fue un alzamiento muy mal organizado por parte de militares sublevados a raíz de la falta de paciencia con las tácticas diseñadas en el Comité de San Sebastián. Fueron arrestados al cabo de dos días y Galán y García Hernández fueron fusilados en marzo. Sin embargo, esta rebelión militar avivó la moral para secundar la huelga convocada para el 15 de diciembre, que vivió un gran éxito que también se percibió en Gipuzkoa y en Beasain a lo largo de los dos días de duración que tuvo. Asimismo, la detención de todos los participantes en la reunión de San Sebastián por parte del gobierno presidido por Berenguer dotó de un cariz aún más negativo a la monarquía; en este sentido, existía la impresión de que se alargaban las sombras de la dictadura, por lo que se dieron por falsas las aspiraciones de democratización del sistema[1].

La intención de Dámaso Berenguer no era más que reinstaurar la normalidad monárquica, pero el encarcelamiento de la oposición no fue la manera más idónea para la consecución de sus planes. Berenguer organiza nuevos comicios parlamentarios para el 1 de marzo de 1931, pero las fuerzas del Pacto de San Sebastián decidirán no participar, alegando que no existían unos mínimos democráticos y que aquellas elecciones no constituían más que un fraude para legitimar el régimen. A decir verdad, las fuerzas republicanas habían asumido el objetivo político de derrocar a la monarquía y, como opinaban que la democracia tan solo se podría lograr con la República, probablemente no se habrían presentado en ningún caso. Sin embargo, con la convocatoria de las elecciones durante su permanencia en prisión, Berenguer dio la razón a los republicanos ante la opinión pública, ya que parecía que la monarquía no estaba por la labor de organizar unas elecciones democráticas. El gobierno presentaba escasas oportunidades de vencer en unas elecciones limpias y celebradas en condiciones de libertad, pero, después de este gesto, la victoria incluso pasó a ser una opción aún más remota.

El almirante Juan Bautista Aznar se alzaría como nuevo jefe del ejecutivo, después de que varios candidatos hubieran renunciado al puesto. Sin embargo, Aznar se enfrentaba al mismo problema, que no era más que la legitimidad: para la aceptación del gobierno era necesario convocar a la ciudadanía a las urnas, con las fuerzas de izquierda en igualdad de condiciones. En este sentido, adoptó dos decisiones: por una parte, se deliberó la puesta en libertad de los líderes republicanos y socialistas que se encontraban en prisión desde diciembre (del comité creado en San Sebastián), pese a que habían sido condenados en un juicio celebrado en marzo de 1931, y, por otra parte, modificar el calendario electoral (el 12 de abril se celebrarían la elecciones municipales, mientras que el 9 de mayo tendrían lugar las elecciones al parlamento). Así las cosas, el gobierno obtuvo el compromiso de participación de republicanos y socialistas, pero quedaba claro que aquellos comicios, en la práctica, tendrían un carácter plebiscitario sobre la monarquía.

Y, efectivamente, fueron el último eslabón de una serie de sucesos que desembocarían en la descomposición del régimen monárquico. Afirmábamos en el párrafo primero que los comicios se plantearon como un referéndum entre la monarquía o la república (debido en gran medida al planteamiento proveniente de la izquierda), no por deseo del gobierno, para quien las elecciones no eran más que un primer paso para recuperar la «normalidad parlamentaria» después de la dictadura de Primo de Rivera, sino por el descontento que existía en la sociedad hacia la monarquía. Por este motivo, las fuerzas de izquierdas presentaron los comicios a modo de referendo, y se organizaron en virtud de las leyes electorales de 2 de octubre de 1877 y de 8 de agosto de 1907. La primera de las leyes regulaba un sistema de «listas abiertas»; es decir, un votante podría votar a favor de más de un titular en lugar de votar por una lista completa. Asimismo, la ley preveía la división de cada municipio en varios distritos, que contarían a su vez con sus respectivos candidatos. La segunda ley definía las diferentes modalidades de candidatura: el derecho a voto correspondía tan solo a los varones mayores de 25 años[2] y recogía el carácter obligatorio del voto[3].

No obstante, esta ley presentaba varios aspectos susceptibles de discusión, entre los cuales destacaríamos su *artículo 29*, según el cual, «en los distritos donde no resultaren proclamados candidatos en mayor número de los llamados a ser elegidos,

---

[1] En aquel momento surgió el término "dictablanda".

[2] El derecho de voto de la mujer fue aprobado en octubre de 1931 por el Gobierno republicano. En el Estado Español, las mujeres pudieron votar por primera vez en las elecciones autonómicas de Cataluña de 1932. En el resto de los territorios, las mujeres pudieron ejercer por primera vez su derecho de voto en las elecciones municipales del 23 de abril de 1933, si bien dichas elecciones fueron celebradas únicamente en los municipios en los que fue aplicado el artículo 29 en 1931, y no en el conjunto de los municipios (en el caso de Cataluña, no se celebraron elecciones en aquella fecha, puesto que estaba en vigor su Estatuto de Autonomía y las elecciones municipales eran competencia de la Generalitat); en Araba, Bizkaia y Gipuzkoa, no fue hasta la celebración de la consulta popular sobre el Estatuto, el día 5 de noviembre de 1933, cuando tuvieron las mujeres la posibilidad de votar por primera vez. En el caso de Navarra y el resto de las provincias del Estado Español, por su parte, las mujeres pudieron votar por primera vez el 19 de noviembre. En aquellas elecciones de abril de 1931, solo los hombres pudieron presentarse como candidatos a las elecciones, si bien en las primeras elecciones al parlamento de la República celebradas en junio de aquel mismo año, se estableció la posibilidad de que también las mujeres pudieran presentarse como candidatas. Para terminar, cabe decir que en Gipuzkoa y Bizkaia, durante la vigencia de los fueros, las mujeres tenían la opción de votar a cambio de un impuesto especial, si bien en aquella época el derecho al voto (en el caso de ambos sexos) estaba restringido a aquellas personas que poseían bienes en propiedad.

[3] La ley preveía un incremento de los impuestos para aquellas personas que no daban su voto y se abstenían. Sin embargo, en la práctica, no se aplicaban dichas sanciones y sí que existía la abstención.

la proclamación de candidatos equivale a su elección, y les releva de la necesidad de someterse a ella». Es decir, en aquellos distritos donde se presentaba una única candidatura, esta automáticamente resultaba electa. El plazo de presentación de candidaturas finalizaba una semana antes de los comicios (el 5 de abril), por lo que, aquel mismo día, se elegían alcaldes y concejales en ausencia de participación de fuerzas opositoras. Esta ley tuvo una gran repercusión en Gipuzkoa en aquellos comicios, ya que se aplicó el citado artículo en 42 de 89 municipios del territorio. No nos debemos extrañar ante este punto, ya que no se trataba de un artículo de carácter excepcional, sino que la ley estaba constituida para que el citado artículo fuera ampliamente aplicado. Otro de los artículos del texto legal *(el artículo 24)* dificultaba notoriamente la presentación de candidaturas, que delegaba su presentación en manos de diputados y exdiputados de cada provincia y de concejales y exconcejales de cada término municipal. Una última vía sería presentar las firmas del 5 % del censo electoral, considerando que tan solo los varones mayores de 25 años constituían el mencionado censo, resultaba una tarea bastante compleja. Por tanto, la ley favorecía la presentación de candidatos de las fuerzas o grupos que ostentaban el poder, por lo que las fuerzas monárquicas, partidarias a la reinstauración de la monarquía, se veían a todas luces beneficiadas.

Estas dos leyes despejaban el camino a un fraude electoral. La Ley de 1877 dejaba en manos de los ayuntamientos la subdivisión en distritos (recordemos que muchos de los ayuntamientos contaban con gobiernos del período de la dictadura), por lo que esta decisión favorecía una distribución ventajosa para los consistorios. Es el caso de San Sebastián, que contaba con cuatro distritos que elegían a un total de 39 concejales; en este sentido, el Ayuntamiento de San Sebastián aprobó una distribución que favorecía de manera completamente injusta la elección de un número mayor de concejales por los distritos de clase alta, con la intención de favorecer a los candidatos de derechas, mayoritariamente respaldados en los distritos acomodados de la ciudad[4]. La Ley de 1907, por su parte, dejó prácticamente sin ningún tipo de oposición a numerosos municipios y puestos de poder a través de sus *artículos 24 y 29* (en las elecciones al parlamento celebradas en 1910, un tercio de los parlamentarios fueron elegidos mediante la aplicación del *artículo 29*). Asimismo, téngase en cuenta que muchos caciques locales podían presionar a candidatos no afines. Fue lo que sucedió en Beasain, como veremos más adelante, con respecto de CAF, o con los grandes terratenientes que ejercían presiones para el «desplazamiento» de inquilinos de los caseríos. Cuando se redactó esta ley, el objetivo no fue continuar con el proceso de democratización, sino dotar al sistema de una cierta estabilidad, buscando un consenso entre las fuerzas del sistema y evitando choques entre ellas.

Esta ley supuso una sobrerrepresentación de las fuerzas monárquicas de derechas en el conjunto del territorio español, ya que obtuvieron un mayor número de concejales de los que realmente les correspondían. (Sin embargo, es de sobra conocido que, después de que las fuerzas de izquierdas vencieran en todas las capitales de provincia del país, el rey Alfonso XIII tuvo que huir de España, por lo que en la práctica esta mayoría no se tradujo a un poder real.) Varios diarios de derechas reivindicaron la «victoria» de los días 13 y 14 de abril. A día de hoy, varios historiadores y periodistas de derechas recurren a este dato, al número de concejales, para sostener que la República vino de una manera antidemocrática, argumentando que la mayoría de la ciudadanía había votado a favor de la monarquía. Sin embargo, este argumento no tiene en cuenta las condiciones en las que se celebraron aquellos comicios, debido a que no se daban las condiciones de un sufragio libre. En las ciudades, donde las condiciones de participación eran más libres y transparentes, las candidaturas de izquierdas cosecharon una victoria contundente.

Ante la derrota de la derecha, el Rey abdica y abandona España. Como es bien sabido, la República se reivindica en Eibar en un ambiente festivo. En la Plaza de Untzaga, izaron la bandera republicana en el balcón de la casa consistorial, mientras que la banda municipal tocaba La Marsellaise[5] y Gernikako Arbola por las calles de la villa armera. Esta reivindicación no tardará mucho en llegar al conjunto del Estado español. En el caso de Gipuzkoa, se vivieron momentos de alegría generalizada. A modo de ejemplo, el célebre político Diego Martínez Barrio, ministro de la República incluso jefe de gobierno durante el Frente Popular, recibió una gran acogida a su entrada en Irun, proveniente del País Vasco francés. En San Sebastián, la feminista Clara Campoamor organizó una manifestación a la prisión de Ondarreta junto con los concejales electos republicanos y socialistas. Escenas de alegría se suceden en localidades guipuzcoanas tales como Arrasate, Bergara, Pasaia... También tuvieron lugar varios incidentes en municipios como Orio, donde el alcalde monárquico se negó a izar la bandera republicana[6].

---

[4] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 263-264.

[5] Entre los partidarios de la República, el himno nacional de Francia era también considerado el himno internacional a favor de las ideas republicanas y democráticas, ya que la revolución francesa era un referente para muchas personas con ideas antimonárquicas y progresistas. A modo de ejemplo, el himno francés tuvo su presencia en la Revolución Rusa.

[6] *La Voz de Guipúzcoa,* 15-04-1931.

1.1.b) Elecciones en Gipuzkoa y en Beasain

Durante estos comicios, cuatro formaciones midieron sus fuerzas en Gipuzkoa: los nacionalistas, la coalición de izquierdas compuesta por socialistas y republicanos, los carlistas y, por último, un amplio grupo que, sin presentarse como fuerza coordinada, se presentó en numerosas localidades bajo los calificativos de «monárquicos» o «católicos». Esta última fuerza estaba constituida por personas y políticos partidarios de la reinstauración del sistema; defendían la monarquía alfonsina y las políticas del gobierno, e hicieron que se identificara el liberalismo con una tendencia conservadora moderada y sobre todo (probablemente más allá de la ideología) con el sentimiento de «orden». Cabe destacar que en varios lugares de Gipuzkoa, sobre todo en las grandes urbes como San Sebastián, tanto monárquicos como carlistas, ambos pertenecientes a la derecha española, se presentaron en coalición en los comicios. Además de estas cuatro fuerzas principales, en algunas localidades concurrieron candidatos o candidaturas «independientes», «apolíticas» o «no-partidistas». Por otro lado, el Partido Comunista presentó las candidaturas tan solo en algunos distritos de la capital guipuzcoana, y obtuvo unos resultados muy modestos.

Como hemos mencionado anteriormente, en 42 de los 89 municipios de Gipuzkoa se aplicó el artículo 29 de la Ley Electoral de 1907, en virtud de la cual fueron electos 329 concejales de los 859 que correspondía al territorio[7]. Asimismo, el 47 % de los votantes guipuzcoanos no pudo ejercer su derecho a voto[8]. Estos datos son el reflejo del poder ejercido por los caciques, sobre todo en los municipios de pequeño y medio tamaño. Según la clasificación de José Antonio Rodríguez Ranz, en 15 de los 27 pequeños municipios que formaban el territorio de Gipuzkoa no se celebraron los comicios, ya que de los 102 de los 192 concejales que se elegían fueron nombrados mediante este método. En 22 de los 43 municipios de tamaño medio –según la clasificación de Rodríguez Ranz–, se siguió este mismo procedimiento, que constituían 169 concejales de un total de 371 que correspondían a estos municipios. En cuanto a las grandes localidades, por su parte, tan solo 5 de un total de 18 aplicaron este método (en Hernani y en Pasaia, la citada ley llegó a beneficiar a la izquierda), y se aplicó a tan solo 58 concejales de un total de 258 que correspondían a estos municipios[9]. En San Sebastián, como es de suponer, no se aplicó este artículo. La Ley Electoral beneficiaba a los partidos con mayor capacidad de construcción de redes de poder, que en este caso estaba constituido por monárquicos alfonsinos, llamados «oficialistas». Mediante este método, 133 concejales de los 329 nombrados para el 5 de abril (más del 40 %) pertenecían a este sector, y llegaron a la alcaldía en 19 municipios guipuzcoanos, entre ellos, en Azpeitia. La segunda fuerza, el grupo carlista, obtuvo un total de 79 concejales y una representación del 24 %, así como 8 alcaldías, entre ellas la de Azkoitia. Los nacionalistas se hicieron con 65 concejales, un 19,75 % del total, y con 5 alcaldías, como la de Lazkao. Los independientes obtuvieron un total de 46 concejales y un 14 % de la representación, mientras que la coalición de izquierdas obtuvo 6 concejales[10]. Dejando a un lado el partido que ejercía el poder, vemos que los dos restantes partidos conservadores fueron los que mayor rédito obtuvieron. Para explicar este punto, podemos recurrir a dos posibles motivos. Por una parte, estas dos formaciones conservadoras, carlistas y nacionalistas, si bien se encontraban fuera del sistema (más en el caso de los jeltzales que de los carlistas) eran vistas por el sistema local como «mal menor» frente a socialistas y republicanos, que se presentaban como más peligrosos. Asimismo, en la base de estos dos movimientos coexistían tanto las clases más humildes como las pertenecientes a situaciones más acomodadas, por lo que les resultaba más fácil conectar con estas redes de poder. Otro motivo posible sería la mayor aplicación del artículo 29 en municipios de menor tamaño, que benefició a estas formaciones.

La no aplicación del *artículo 29*, sin embargo, no implicaba que las diferentes fuerzas políticas concurriesen de manera transparente y plural. En algunos municipios como Idiazabal y Zaldibia existieron «acuerdos» entre las diferentes formaciones para aupar a una serie de candidatos, por lo que esta disputa en la práctica no tuvo lugar. En otras localidades tales como Gaintza, si bien existió esta pugna entre candidatos, prácticamente todos pertenecían a la misma línea. En el caso de Beasain y de Ordizia, como veremos más adelante, tuvieron que retirar a las candidaturas de las fuerzas de izquierdas en el último día[11].

---

7 BARRUSO BARES, Pedro: *El movimiento obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 270.

8 BARRUSO BARES, Pedro: *El movimiento obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 274.

9 BARRUSO BARES, Pedro: *El movimiento obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 272-273.

10 BARRUSO BARES, Pedro: *El movimiento obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 273-274.

11 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 132.

En las elecciones de 12 de abril, en los 47 municipios llamados a las urnas, 185 concejales de un total de 530 fueron monárquicos alfonsinos (el 34,9 %), y se hicieron con 19 alcaldías, entre ellas las de Beasain y Ordizia[12]. El Partido Nacionalista Vasco logró 110 concejales de los 530 que estaban en juego (20,7 %), así como nueve alcaldías, entre las cuales destacan Oñati, Bergara, Andoain y Zumarraga. Las candidaturas de izquierdas se hicieron con un total de 100 concejales (el 18,8 %) y un total de cinco alcaldías, todas ellas en municipios de mayores dimensiones como Eibar, Errenteria, Irun y Arrasate, y, cómo no, en la ciudad de San Sebastián[13]. La izquierda obtuvo una holgada mayoría en la capital guipuzcoana, logrando el 59,4 % de los votos, con un índice de participación del 85,5 %. En el Ayuntamiento de San Sebastián 25 de los 39 concejales eran de izquierdas, y el republicano federalista Fernando Sasiain fue nombrado alcalde[14]. Además de estas cinco ciudades, obtuvieron resultados notables en localidades como Tolosa o Zumarraga, donde quedaron como la segunda fuerza[15]. Los carlistas obtuvieron 70 cargos electos (13,2 %) y un total de ocho alcaldías, entre ellas las de Tolosa y Zarautz[16]. La participación en el conjunto de Gipuzkoa no alcanzó los niveles de San Sebastián, pero ascendió a un 79,16 % del censo electoral[17].

Por tanto, si sumamos los concejales electos mediante los dos métodos, las candidaturas de derechas obtuvieron un total de 318 concejales de un total de 839 (37,9 %), mientras que los nacionalistas obtuvieron 175 (20,85 %), los carlistas se hicieron con 149 concejales (17,79 %), y la izquierda, por su parte, un total de 106 concejales (12,63 %). En cuanto a las alcaldías, 38 de los 89 consistorios guipuzcoanos quedaron en manos de los alfonsinos, mientras que los carlistas se hicieron con 16, los nacionalistas con 14 y las fuerzas de izquierdas, por su parte, con un total de 6 (el resto de los puestos quedaron en manos de «independientes» o no clasificados). Si sumamos los resultados obtenidos por monárquicos oficialistas y carlistas, veremos que suman un total de 467 concejales (55,7 %) y 54 alcaldías. Pese a que el Gobierno central republicano ordenara que se repitieran los comicios en algunos de los municipios donde había constancias de fraude (como fue el caso de Beasain y de Ordizia, según veremos más adelante), los comicios celebrados el 31 de mayo arrojaron un resultado similar a los anteriores[18] con pequeños cambios (en Beasain, se impusieron las fuerzas de izquierdas, mientras que en Ordizia vencieron los abertzales). Así las cosas, los resultados de las elecciones de abril de 1931 fueron beneficiosos para las fuerzas de derechas en el conjunto del territorio guipuzcoano, ya que, a diferencia del resto del Estado, podemos afirmar que resultaron vencedoras. Está claro que los factores locales ejercían un gran peso en la Gipuzkoa de 1931, pero debemos afirmar asimismo que la victoria cosechada en las localidades de mayor tamaño por la izquierda, que por aquel entonces se consideraba como fuerza de la oposición, repercutió en su ascenso.

El efecto más notorio en Gipuzkoa se deja ver en las elecciones de 1931, donde se percibe que existe una fuerza más concurriendo con las principales fuerzas que compiten en el resto del Estado: el Partido Nacionalista Vasco. Si bien no era la principal formación por aquel entonces, durante 1932 y 1933 logrará la hegemonía. Por lo tanto, para una gran parte del electorado guipuzcoano, más allá de la pregunta «monarquía o república», existía otra prioridad relacionada con la especificidad vasca y con la autonomía. Como veremos más adelante, los magníficos resultados obtenidos por los jeltzales en los comicios de 1931 aceleraron el debate sobre el proceso de autonomía. A efectos prácticos, se confirma que la sociología electoral de Gipuzkoa se compone por tres fuerzas, debido a que entre la dicotomía de la izquierda y la derecha irrumpen los nacionalistas[19]. Una segunda consecuencia que se desprende de los resultados de aquellos comicios es que la ciudadanía de los núcleos

[12] No obstante, repitieron las elecciones en esos dos municipios.

[13] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 274-275.

[14] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 278-282.

[15] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 282. A esas cinco alcaldías hay que sumarles el caso de Hernani, puesto que las fuerzas de izquierda obtuvieron la victoria tras la aplicación del artículo 29.

[16] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 275.

[17] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 315.

[18] El Gobierno recién elegido, el día 16 de abril, aprobó la orden de "repetir las elecciones en los municipios en los que se produjeron protestas por fraude electoral o falsificación", y el plazo para las reclamaciones concluyó el día 25 del mismo mes. En el caso de Gipuzkoa, se repitieron las elecciones en 11 municipios, el día 31 de mayo; además de en los municipios de Beasain y Ordizia, en Bergara y Tolosa también hubo que volver a celebrarse las elecciones. Si bien en algunos municipios se produjeron cambios (en Berastegi ganó la izquierda, y en Bergara, Deba y Soraluze se impusieron los abertzales; en los dos municipios de Goierri también se produjeron cambios, tal y como veremos), en otros (como, por ejemplo, en Tolosa o Ibarra), los partidos de derechas mantuvieron la victoria que habían conseguido en abril.

[19] A pesar de que la sociología electoral mostraba lo antedicho, ello no quiere decir que en los comicios estuvieran siempre presentes tres grupos: en las elecciones al parlamento de junio de 1931, por ejemplo, la derecha y los jeltzales concurrieron conjuntamente, y en las elecciones parlamentarias de noviembre de 1933, la izquierda concurrió dividida en diversas opciones políticas.

urbanos se decantaba mayoritariamente por las fuerzas de izquierdas, ya que fueron en estas urbes donde mejores resultados obtuvieron[20]. Por otra parte, resulta llamativa la rapidez de la contracción experimentada por la derecha alfonsina en Gipuzkoa, si bien había sido la gran vencedora de los comicios de 1931. Los motivos de este retroceso repentino, como veremos en capítulos posteriores, se debe a varios factores. En primer lugar, la caída de la red de caciquismo asociada a la política monárquica. En este sentido, si bien se trata de una razón de peso, no explicaría la totalidad de este retroceso, ya que en numerosos municipios donde concurrieron varias fuerzas (y por tanto el caciquismo no ejercía tanta presión sobre la ciudadanía) los oficialistas alfonsinos resultaron vencedores. De ahí podemos concluir que toda la fuerza de este sector no provenía del caciquismo. En 1931, muchas personas depositaron el voto a favor del gobierno, pero, durante los años siguientes, con el retroceso de aquel ejecutivo, el voto no estaría dirigido a apoyar aquella opción ideológica, por lo que se dispersó hacia otros ámbitos. En los comicios celebrados en 1933 y 1936, así como en las elecciones parciales convocadas en 1933, otros dos partidos –jeltzales y carlistas– consiguieron atraer a votantes de aquel sector. Se trata, por tanto, de una explicación coherente sostener que en 1931 una gran parte de la ciudadanía guipuzcoana –de gran fervor religioso, especialmente reticente a un eventual cambio y a su vez al margen de la vida política– deposita su voto en las candidaturas de este sector, ya sea por «costumbre» o por «imperativo», y no tanto por «ideología». Definiríamos como voto «pasivo» más que voto «activo», atraído por los dogmas religiosos y no tanto por las convicciones monárquicas[21]. Sin embargo, considerando la gran politización que ocasionó la República entre 1932 y 1933 (ejemplo de ello son las campañas sobre la autonomía que se sucedieron en el País Vasco) y teniendo en cuenta la difusión que experimentaron las formaciones políticas en el territorio de Gipuzkoa, esta parte de la población abrazó los otros dos partidos políticos católicos (el PNV y el Partido Carlista). Este hecho, además de contribuir a la politización de la población guipuzcoana, muestra ante la ciudadanía partidos políticos ideologizados, ganando terreno al sector conservador oficialista. Asimismo, este sector no tuvo la baza con la que contaba en 1931: ser el partido del gobierno, y, por ende, de la «estabilidad». La monarquía alfonsina perdería su atractivo, debido a que dejó de ser útil. Se comprobará este dato en las elecciones municipales parciales celebradas en abril de 1933, precisamente en las localidades donde se aplicó el artículo 29, donde se aprecia una vertiginosa pérdida de posiciones con respecto de las obtenidas en abril de 1931. En este trabajo no nos centraremos en los efectos de las elecciones parciales de 1933, debido a que no tuvieron lugar en Beasain y, por tanto, carecen de interés para nuestro ámbito de actuación. Sin embargo, cabe destacar que los votantes de esta fuerza mayoritaria en 1931 se acercaron al Partido Nacionalista Vasco y no tanto al Partido Carlista, más cercana tal vez desde el punto de vista ideológico. Esta sería, precisamente, una de las claves que explicaría el éxito político cosechado posteriormente por el PNV[22].

La situación en Beasain fue ligeramente más compleja, debido al fraude que tuvo lugar el 12 de abril. Por este motivo, veremos que los comicios de 12 de abril fueron invalidados y tuvieron que repetirse el 31 de mayo (sucede exactamente lo mismo en Ordizia).

En los comicios celebrados el 12 de abril, se presentaron dos listas: una de izquierdas, compuesta por socialistas y republicanos, y otra de derechas, que incluía a los jeltzales. Según el testimonio de Miren Barandiaran, el hecho de presentarse a los comicios en coalición con el resto de formaciones de derechas desató la polémica en el seno del partido nacionalista. Barandiaran sostiene que los líderes más veteranos del PNV eran partidarios de esta alianza, mientras que los socios más jóvenes se decantaban por presentarse en solitario o incluso con las fuerzas de izquierdas[23]. El histórico jeltzale beasaindarra Alfonso Ibaibarriaga, en una antigua entrevista concedida, sostenía una versión parecida, en la que afirmaba que, a su juicio, fue Bernabé Ayerdi Beobide el principal miembro de la ejecutiva del partido que se decantaba por presentarse en una lista unitaria junto con el resto de fuerzas de derechas, por «motivos de carácter religioso». Ibaibarriaga se mostró muy crítico con la actitud de Ayerdi, añadiendo que creó *«malestar»* en el partido. Según Ibaibarriaga, los nacionalistas también tuvieron la ocasión de presentarse junto con las fuerzas de izquierdas[24].

Durante estos comicios, correspondían a Beasain un total de 13 concejales, electos en dos distritos. El primero de ellos era el «consistorial», el mayor, donde se elegían ocho ediles y donde ejercían su derecho a voto los ciudadanos del casco

[20] Sin embargo, las fuerzas de izquierdas no estaban satisfechas con los resultados obtenidos en Gipuzkoa. El 14 de abril de 1931, el periódico republicano *La Voz de Guipúzcoa* manifestaba que "hemos obtenido menos representantes de los que esperábamos".

[21] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 322.

[22] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 322-327.

[23] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 73-74.

[24] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

urbano. El segundo distrito era el «distrito escolar», que agrupaba a votantes de zonas rurales y barrios y que disputaba un total de cinco ediles. Ambos distritos contaban con 784 y 433 votantes respectivamente, varones mayores de 25 años, como afirmábamos anteriormente[25].

En un primer momento, se presentaron un total de 20 candidatos, 12 en el primer distrito y 8 en el segundo. A modo de curiosidad, cabe destacar que José Luis Guridi Aramburu, quien sería el primer alcalde franquista de la localidad[26], dirigió el Comité de Elecciones Locales. Entre los doce candidatos del primer distrito, había nombres de la coalición entre nacionalistas y formaciones de derechas: los jeltzales Constantino Maiz Maiz, José María Larru Sierra, Eusebio Aramburu Otamendi y Máximino Aramburu Otamendi, y, por parte de la derecha española José María Catarain Iturrioz, Vicente Tellería Ayestaran, Miguel Cerrajería Tiffe y Manuel Pérez Vázquez. En representación de las fuerzas de izquierdas, se presentaron los republicanos Leoncio Ibarbia Urquia, Severiano Azpeitia Arcelus y Gregorio Lasa Altuna, así como el socialista Víctor Bernedo Zubiaurre. En cuanto al segundo distrito, se presentaron cinco candidatos de la derecha, Liborio Goitia Garmendia (que más tarde sería coordinador general de un sindicato de agricultores), Juan Cruz Olano Sarasola, Joaquín Gaitán de Ayala Belarroa y Demetrio Cortadi Garmendia, pertenecientes a la derecha españolista, así como el jeltzale Bernabé Ayerdi Beobide. En cuanto a las fuerzas de izquierdas, se presentaron tres candidatos republicanos: Jacinto Urteaga Yurrita, Serafín Arana Gaiztarro y Pedro Azarola Gorrochategui[27].

No obstante, debido a las presiones ejercidas por CAF, la izquierda se vio obligada a retirar sus candidaturas. (Dos no se retiraron: Severiano Azpeitia, del primer distrito, y Jacinto Urteaga, del segundo. Téngase en cuenta que Urteaga había sido alcalde de la localidad, porque se presume que gozaría de cierto prestigio. Ambos resultaron electos, si bien con muy pocos votos. Por tanto, cabe pensar que existía una suerte de acuerdo tácito con las personas de las otras listas, considerando que se trataba de personas con no solo gozaban de renombre en la localidad y entre las personas más instruidas, sino que incluso contaban con experiencia en al administración pública). La retirada de las candidaturas de izquierdas, según el diario republicano *La Voz de Guipúzcoa*, se produjo tan solo un día antes de la celebración de los comicios, «considerando que los elementos de la democracia trabajadora trabajan en los talleres de esta fábrica (...) y como de momento no existen en Beasain ningún tipo de caja de resistencia o recurso económico para auxiliar a los desempleados, se decantan por la retirada de la candidatura con el fin de no perjudicar más a la clase trabajadora»[28]. Por tanto, la victoria fue para la derecha, debido a que los vientos soplaban a su favor. En el primer distrito, fueron electos José María Larru, Vicente Tellería, José María Catarain, Eusebio Aramburu, Máximino Aramburu y Miguel Aramburu (los seis con 130 votos cada uno), y Severiano Azpeitia (con cinco votos)[29]. Por su parte, en el segundo distrito fueron electos Juan Cruz Olano Sarasola (171 votos), Bernabé Ayerdi Beobide (170 votos), Joaquín Gaitán de Ayala (164 votos), Liborio Goitia (162 votos) y Jacinto Urteaga (16 votos)[30]. Por lo tanto, el Ayuntamiento pasaría a estar compuesto por un total de once ediles, de los cuales cuatro eran jeltzales, y por dos miembros provenientes de las listas de la izquierda, ambos republicanos.

En el conjunto de la comarca del Goierri, se alzaron sobre todo las fuerzas oficialistas, partidarios del gobierno de aquella época y de Alfonso XIII, como sucedió en gran parte del territorio guipuzcoano.

---

[25] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 0545, documento nº 35. Documento del 15 de marzo de 1931.

[26] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa), JDIT, lote de documentos 1211.

[27] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa), JDIT, lote de documentos 1211.

[28] *La Voz de Guipúzcoa,* 15-04-1931.

[29] La fuente de la que disponemos, el documento JDIT 1212 del Archivo General de Gipuzkoa, recoge que en el primer distrito fue elegido Bizente Iraola Lasa (alcalde en funciones), pero en el documento en el que se recoge la presentación de candidatos no figura Iraola Lasa (sí que figuran, en cambio, Miguel Cerrajería Tiffe y Manuel Pérez Vázquez). Por lo tanto, desconocemos cuál de estos dos candidatos fue elegido.

[30] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa), JDIT, lote de documentos 1212.

[31] En Gaintza las distintas candidaturas alcanzaron un acuerdo, si bien todas ellas eran de similar ideología, al contrario de lo que sucedía en Idiazabal y Zaldibia. En los municipios señalados con un asterisco, se aplicó el artículo 29, pero no todos los concejales pertenecían al mismo partido. Por lo que podía haber disputa entre ellos (en 10 de 13), ya que no se presentó un único partido; es decir, en la práctica, fue un acuerdo alcanzado con anterioridad a las elecciones, repartiéndose los distritos entre los partidos. En Beasain y Ordizia, CAF provocó la retirada de la candidatura de izquierdas, repitiéndose las elecciones en ambos municipios.

LOCALIDAD	VENCEDOR	OTROS	FORMA
Altzaga	Sin especificar (3 monárquicos y 3 del PNV)	Inexistente	Artículo 29*
Arama	Carlistas: 6	Inexistente	Artículo 29
Ataun	Monárquicos: 7	Carlistas: 3	Artículo 29*
BEASAIN	Monárquicos: 11	Izquierda: 2	CAF
Ezkio	Sin especificar (3 carlistas y 3 del PNV)	Monárquicos: 1	Artículo 29*
Gabiria	Independientes: 8	Inexistente	Artículo 29
Gaintza	Monárquicos: 6	Inexistente	Acuerdo preelectoral
Idiazabal	6 carlistas + 3 monárquicos	Inexistente	Acuerdo preelectoral
Itsaso	Monárquicos: 3	Carlistas: 2. PNV: 1	Artículo 29*
Itsasondo	PNV: 5	Monárquicos: 2	Elecciones transparentes
Lazkao	PNV: 5	Carlistas: 3; Monárquicos: 1	Artículo 29*
Legorreta	Monárquicos: 6	Carlistas: 1	Elecciones transparentes
Mutiloa	Carlistas: 6	Inexistente	Artículo 29
Olaberria	Independientes: 6	PNV: 1	Artículo 29*
Ordizia	Monárquicos: 12	Inexistente	CAF
Ormaiztegi	Monárquicos: 5	PNV: 2	Artículo 29*
Segura	Carlistas: 6	Monárquicos: 2; PNV: 1	Artículo 29*
Zaldibia	5 del PNV + 3 carlistas + 1 monárquico	Inexistente	Acuerdo preelectoral
Zegama	Independientes: 4	PNV: 3; Carlistas: 2	Artículo 29*[31]

Sin embargo, Beasain fue obligada a repetir las elecciones, por orden del recién estrenado gobierno progresista y del Comité Ejecutivo de la Diputación de Gipuzkoa del mismo color, bajo el argumento que se había producido fraude electoral ocasionado por las presiones ejercidas por la empresa CAF. Sucedió lo mismo en la localidad de Ordizia. Los electos ni siquiera llegaron a jurar sus cargos. En consecuencia, José Vicente Iraola Lasa se mantuvo en el poder, hasta que fue destituido el 5 de mayo por el gobernador civil republicano de Gipuzkoa[32]. Los nuevos comicios se celebran el 31 de mayo y se presentan tan solo dos fuerzas: la coalición de izquierdas (republicanos y socialistas) y los miembros de la derecha españolista. En esta repetición electoral, la derecha no contará con el apoyo de los nacionalistas vascos y llegará a retirar su candidatura[33]. Precisamente, antes de la cita electoral, la derecha españolista retirará su candidatura del primer distrito, desalentada por el gran fracaso experimentado en el conjunto de España (la República ya había sido instaurada) y debido asimismo a que en la comarca del Goierri en dos grandes pueblos se habían presentado como los «beneficiados del fraude». Se trata, por tanto, de un malestar comprensible. No obstante, José Antonio Rodríguez Ranz, mencionando el diario nacionalista *Euzkadi*, proporciona otra versión diferente de los hechos. Así las cosas, sostiene que antes de los comicios, todos los sectores habían alcanzado un gran acuerdo para crear «un partido municipal plural». Rodríguez añade que, el día anterior a los comicios, los republicanos fueron instados por órdenes remitidas desde San Sebastián a que participaran en la lucha electoral (…), por lo que «las demás formaciones se retiraron»[34]. El diario republicano *La Voz de Guipúzcoa*, por su parte, señala en esta misma línea que la víspera se decide la retirada de las candidaturas, «por lo que todo apunta a que no habrá pugna», hasta que el último momento «los independientes de derechas Sarriegui y Urteaga deciden presentarse». La decisión de estos dos candidatos de presentarse en el último momento levanta las sospechas entre los candidatos republicanos «ya que todo apunta a que un candidato entre nosotros, motivado por opiniones similares en varios aspectos y motivado por la fraternidad, haya llegado a un acuerdo con

[32] ZUFIAURRE GOYA, José: "Alcaldes de Beasain" in anuario *Beasain Jaietan*, 2001 (págs. 17-21).

[33] En los documentos JDIT 1211 y JDIT 1212 del Archivo General de Gipuzkoa situado en Tolosa no observamos la participación de candidatos jeltzales en las elecciones de abril y mayo de 1931 en Beasain. Sin embargo, Miren Barandiaran, en su libro sobre el PNV, y presentando como prueba de ello un comentario publicado en el ejemplar del día 14 de junio de 1931 del periódico *Euzkadi*, afirma que el PNV se presentó en solitario a aquellas elecciones (BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 75. De cualquier forma, queda claro que en aquellas segundas elecciones la derecha no contó con el apoyo de los jeltzales

[34] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 331.

ellos»[35]. Por tanto, parece que José Martín Sarriegui y Restituto Urteaga, si bien pertenecían a formaciones de derechas, se presentaron como independientes y no como candidatos de un determinado partido.

Según se recogen en un documento con fecha de 6 de junio de 1931, detallamos el número de votos obtenido por cada uno de los candidatos[36]:

Distrito primero (todos pertenecientes a la coalición de izquierdas):

- Gregorio Lasa Altuna, republicano, 208 votos.
- Leoncio Ibarbia Urquia, republicano, 206 votos
- Víctor Bernedo Zubiaurre, socialista, 204 votos.
- Pedro Lasa Segurola, socialista, 201 votos.
- Severiano Azpeitia Arcelus, republicano, 201 votos.
- Emiliano Arbaizar Trepiano, republicano, 201 votos.
- Doroteo Aguado Larriche, socialista, 193 votos.
- Dionisio Carrascal Aguado, socialista, 53 votos.

En cuanto al distrito segundo, los tres primeros correspondían a la coalición de izquierdas, mientras que los dos últimos de la coalición de derechas).

- Jacinto Urteaga Yurrita, republicano, 72 votos.
- Serafin Arana Gaiztarro, republicano, 72 votos.
- Pedro Azarola Gorrochategui, republicano, 72 votos.
- José Martín Sarriegui Sasiain, independiente de derechas, 50 votos.
- Restituto Urteaga Otegui, republicano de derechas, 50 votos.

Cabe destacar asimismo que, en el distrito segundo, se presentaron otros dos candidatos que fueron derrotados: Fidel Fernández Fernández y Ángel Balaguer Alfaro, cada uno con 28 votos[37]. Ambos eran socialistas y empleados de CAF[38].

Por tanto, once concejales de izquierdas y dos de derechas. Jacinto Urteaga, quien ya había ostentado la alcaldía entre 1920 y 1922 por parte de los liberales, fue nombrado alcalde, mientras que el teniente de alcalde fue Víctor Bernedo, un socialista excepcional natural de Elgoibar y propietario de la metalúrgica Bernedo Enea. También se produjo un pequeño cambio de orden sociológico, debido a que supuso una amplia presencia obrera en el consistorio beasaindarra (al menos tres de los concejales electos, Aguado, Carrascal y Lasa Segurola, eran obreros). Sin embargo, en la jefatura de la administración local, tanto el alcalde republicano Urteaga como el teniente de alcalde socialista eran miembros de la sociedad Usurbe, cuyo peso era más que destacable en el nuevo ayuntamiento, compuesto por miembros tanto de las listas de izquierdas como de derechas (los anteriormente mencionados más Serafín Arana, Pedro Azarola, Severiano Azpeitia o Restituto Urteaga, por ejemplo)[39]. Por tanto, si bien se produce un cambio ideológico, no supuso un vuelco sociológico: pese a su pertenencia a clases populares, la mayoría del consistorio provenía de personas de clases altas o acomodadas. Otra realidad que llama la atención es la presencia de más ediles republicanos que socialistas, teniendo en cuenta que los socialistas en Beasain contaban con un mayor peso que los republicanos, tal y como se corroboró en las elecciones de 1933, donde ambas formaciones concurrieron por separado. Una hipótesis que explicaría este hecho serían las estrictas condiciones para la presentación a los comicios. Como afirmábamos, la anterior participación en los puestos de representación allanaba sensiblemente el camino a

[35] *La Voz de Guipúzcoa,* 02-06-1931. Esto es lo que contó dicho periódico: "la derecha, en caso de haberse presentado, hubiera obtenido algunos escaños (…), aunque pocos, puesto que en dicho pueblo nuestras ideas representan a la mayoría".

[36] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061. Serie documental nº 09. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 065, documento nº 79 y Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa), JDIT, lote de documentos 1212.

[37] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa), JDIT, lote de documentos 1212.

[38] *La Voz de Guipúzcoa,* 02-06-1931. Según este periódico, en cuanto que en un principio la izquierda presentó una lista de solo diez candidatos, para rellenar los tres puestos vacantes, decidieron presentar a Carrascal, Balaguer y Fernández; pero Sarriegi y Urteaga también se presentaron en el último momento y obtuvieron los suficientes votos para ser elegidos, por lo que Balaguer y Fernández quedaron fuera.

[39] UGARTE, Cesáreo: "Usurbe Elkartea" in ASKOREN ARTEAN (varios autores): Asociaciones populares de Beasain. (Colección Beasaingo Paperak, nº 1). (págs. 13-19). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1992, pág. 15.

la elección, y no podemos obviar que varios de los republicanos ya habían sido ediles en anteriores corporativos, como es el caso del alcalde Jacinto Urteaga, quien había ejercido este mismo cargo entre 1920 y 1922. Otra de las hipótesis sería que los republicanos contaran con un mayor renombre en la localidad. No podemos olvidar que estas elecciones fueron convocadas bajo el régimen monárquico y que, por tanto, los esquemas políticos vigentes en la época de la Reinstauración, que favorecían a las «personalidades influyentes», gozaban aún de un gran peso, tal y como explicábamos a lo largo del capítulo primero. Cabe destacar que la prensa no proporcionó demasiada información sobre estos comicios. Algunos diarios se limitaron a mencionar el número de ediles electos[40]. Otros, por su parte, dieron una mayor cobertura sobre las elecciones en Tolosa, pero mucho menos con respecto a otras localidades[41]. Fueron los diarios *El Día* y *La Voz de Guipúzcoa* que más cobertura dieron a los comicios, llegando a informar incluso de los nombres de los ediles electos en Beasain, como fue el caso de *El Día*, si bien no llegó a especificar el número de votos obtenidos. Asimismo, *El Día* da detalles de la ideología de cada electo, si bien identifica a Severiano Azpeitia y a Emiliano Arbaiza como socialistas[42]. *La Voz de Guipúzcoa*, por su parte, realiza una descripción bastante detallada de la jornada electoral, si bien no ofrece la filiación política de cada uno de los electos: es en este diario donde tenemos conocimiento de la presentación de las candidaturas de Sarriegui y Urteaga, decidida en el último momento[43]. Tanto *El Pueblo Vasco* como *El Día* destacan la «gran victoria de la derecha» en aquellas elecciones parciales[44]. La prensa progresista, por su parte, destaca la victoria de la República en el conjunto del Estado español[45]. *La Voz de Guipúzcoa* menciona la victoria de las fuerzas de izquierdas en Bizkaia y Navarra, mientras que en el caso guipuzcoano habla de «progreso».

En otro de los municipios donde se repitieron los comicios, en Ordizia, se erige como vencedora una coalición soberanista formada por el Partido Nacionalista Vasca y Acción Nacionalista Vasca, que obtuvo un total de ocho ediles (seis de PNV y dos de ANV), mientras que el partido carlista quedó con tan solo cuatro. Patxi Iturrioz Iztueta, *Patxi Zabale*, fue nombrado alcalde[46]. Una aproximación a los resultados electorales del conjunto de localidades del valle del Goierri, al igual que en todo el territorio guipuzcoano, revelan una holgada mayoría de las fuerzas de derechas, que se imponen asimismo en 11 de los 20 municipios de la comarca (en seis los monárquicos alfonsinos, los continuistas, y en otros cinco las listas carlistas). Téngase en cuenta que en las localidades de Gabiria, Olaberria y Zegama se impusieron los grupos «apolíticos». Vemos, pues, que las posiciones predominantes eran de corte conservador. Por su parte, las fuerzas de la oposición se hicieron tan solo con seis alcaldías, de las cuales cinco cayeron en manos del PNV mientras que tan solo en una ganó la coalición de izquierda.

1.2 Ayuntamiento y política municipal en Beasain

El Ayuntamiento republicano de Beasain siguió, en un principio, una línea política laica. En este sentido, el 2 de julio de 1931, el concejal socialista Pedro Lasa Segurola propone renombrar la Plaza de San Martín de Loinaz, que pasaría a ser la Plaza de la República. Sin embargo, esta propuesta no fue recibida con gran entusiasmo por parte de la ciudadanía, y produjo la dimisión del concejal Arbaizar (Según varios documentos, en el pleno municipal celebrado el 7 de julio de aquel año, el concejal socialista Pedro Lasa presenta dicha propuesta; no obstante, este dato carecería de sentido, ya que para el 2 de julio ya había sido adoptada tal decisión. La mayoría de los ediles, incluido el derechista José Martín Sarriegui, se posicionaron a favor de la moción y tan solo el alcalde Urteaga se mostró a favor de mantener el nombre original de la plaza)[47]. Tal y como explicaría el mismo Arbaizar el día 20 de julio, «con esta propuesta se insultó a los sentimientos de los naturales de Beasain», y estuvo a punto de retirar la propuesta el 9 de julio. No satisfecho con aceptar la improcedencia de la propuesta, manifestó el deseo de presentar su dimisión, «para que no se repitieran estos errores» con su presencia en el ayuntamiento. El consistorio aprueba la dimisión el 24 de julio[48]. El 7 de julio, Serafín Arana Gaiztarro plantea otra propuesta intermedia, consistente en denominar Plaza

---

[40] *La Constancia,* 02-06-1931; y *El Liberal*, 02-06-1931. En el caso de esta última publicación, siendo un periódico republicano editado en Bizkaia, se centró principalmente en las elecciones de este territorio, donde se proclamó vencedora la coalición formada por los republicanos y los socialistas. En Gipuzkoa, en cambio, a excepción de Beasain, se impusieron los partidos de derechas y los jeltzales.

[41] *El Pueblo Vasco,* 02-06-1931; y *El Día*, 02-06-1931.

[42] *La Voz de Guipúzcoa,* 02-06-1931; y El Día, 02-06-1931. Dicho error aparece también en el libro de Miren Barandiaran, posiblemente porque habrá usado esa misma fuente. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 75.

[43] *La Voz de Guipúzcoa,* 02-06-1931.

[44] *El Pueblo Vasco,* 02-06-1931; y *El Día*, 02-06-1931.

[45] *La Voz de Guipúzcoa,* 02-06-1931.

[46] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 25.

[47] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03.

[48] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 0137, documento nº 34.

de la República a la actual Plaza Bideluze[49]. Esta propuesta fue aprobada por unanimidad en el pleno celebrado el 9 de julio, en cuya acta consta que los beasaindarras acudieron a la prensa[50]. (Tan solo se sucedieron dos días entre los plenos. Es cierto que no fue el único tema que se trató en aquellas sesiones, pero la «cotidianidad» de los demás asuntos, como el margen tan estrecho de tiempo en que se producen, muestra a la perfección la hostilidad con la que fue recibida la propuesta por parte de la ciudadanía beasaindarra).

Sin embargo, este no será el único cambio que promulgaría aquel pleno del 7 de julio de 1931. La Calle Nueva pasó a denominarse Pablo Iglesias, a propuesta del teniente de alcalde Bernedo, mientras que la calle Estación, la actual Avenida de Navarra, se denominó Fermín Galán en el tramo comprendido entre la estación y la casa Urbi (a propuesta del concejal Severiano Azpeitia), mientras que en la otra parte, de la estación hasta Igartza, se llamó García Hernández (a propuesta del edil Leoncio Ibarbia)[51]. El 9 de julio, asimismo, la calle Andra Mari pasó a denominarse José Miguel Iturrioz, a propuesta de Restituto Urteaga[52]. En 1935, la Calzada de la Iglesia fue llamada Martina Maiz, en homenaje a la mujer que donó los fondos para la creación del Hospital de Arangoiti[53]. En octubre de 1935, con el ayuntamiento ya en manos de las fuerzas de derechas, se modificó la denominación de una calle, en este caso con menor cariz político republicano: la denominada Calleja, que con los años pasaría a ser la calle de Goierri, fue denominada como León Arregui, en homenaje a quien fuera docente de la escuela de CAF. Durante el mes de julio, los exprofesores de la escuela de CAF, entre los cuales se encontraba el edil Serafín Arana Gaiztarro, solicitaron al ayuntamiento la denominación de León Arregui a alguna de las vías de la localidad. El consistorio, atendiendo a esta solicitud, decidirá renombrar así la hasta entonces Calleja[54].

Los nuevos vientos también llegarían al ámbito educativo. En el pleno municipal celebrado el 5 de noviembre de 1931, el socialista Pedro Lasa Segurola presentó una propuesta para la retirada de las subvenciones públicas a las escuelas religiosas, debido a que «el Parlamento se había pronunciado en este sentido». El concejal Serafín Arana le responde que tal decisión no había entrado en vigor, por lo que no se adoptó tal decisión[55]. El 7 de noviembre, Pedro Lasa abordaría de nuevo esta cuestión, pero los demás ediles (sobre todo Serafín Arana) le responderían que el Ayuntamiento carecía de instalaciones para acoger a aquellos 185 niños y niñas, así como de recursos para la contratación de personal docente. El teniente de alcalde Bernedo afirmó que él «no era partidario de subvencionar la educación religiosa», pero que, «a la vista del problema local», dicha institución docente, La Salle, no podía ser privada de la subvención de manera tan repentina. Por tanto, se decide reducir su partida en 1.000 pesetas, pasando de 2.400 a 1.400, a propuesta de Serafín Arana. En esta decisión se mostrarían a favor de Lasa los ediles socialistas Carrascal y Aguado, sin que ninguno de los tres participara en la votación, debido a que abandonaron antes la sala, así como el republicano Azpeitia, sin que tuvieran más respaldos[56]. Sin embargo, en mayo de 1932 se repetiría esta solicitud, en esta ocasión de la mano de la Asociación Socialista. En opinión del socialista beasaindarra, las escuelas católicas debían ser privadas de subvenciones, debido a que la posición de sus alumnos era contraria a la República, señalando que retiraban a la fuerza insignias republicanas de las solapas de los alumnos. En este caso, el pleno municipal se manifestó contraria a la medida, explicando que su «intención» era retirar la subvención una vez que fueran construidas las «nuevas escuelas» (unificadas, que según el proyecto inicial deberían ser públicas pero que, en realidad, fueron asumidas por los carmelitas), a la vez que señalaron que, de lo contrario, no habría alternativas públicas para atender a la demanda de la localidad. En cuanto a la retirada de las insignias republicanas, el ayuntamiento añade que «en caso de que así fuera, cabría a los padres denunciar tales hechos ante las autoridades»[57]. Téngase en cuenta que las escuelas infantiles municipales, hasta mayo de 1936, estaban en manos del clero, hasta que el entonces alcalde Víctor Bernedo lo prohibiera[58].

---

[49] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 0151, documento nº 35.

[50] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 0142, documento nº 01. Según dicho acta, algunos vecinos que se mostraban enfadados con dicha decisión, echaron la culpa de dicha decisión a los de fuera.

[51] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03. Fermín Galán y García Hernández eran dos militares republicanos que dirigieron el alzamiento de Jaca de 1930. En marzo, tras la ejecución por parte del gobierno monárquico, se convirtieron en mártires de la República.

[52] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03. Dicha propuesta incluía una particularidad puesto que quien presentó la propuesta era el concejal derechista Restituto Urteaga, quien se había presentado a las elecciones como "católico".

[53] ZUFIAURRE GOYA, José: *Beasaingo kale-izenen historia*. (Publicación *Beasaingo paperak*, número 4). Comisión de Cultura de Beasain. Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1995, págs. 103-106. En noviembre de 1933, Serafín Arana ya había propuesto poner el nombre de Martina Maiz a alguna calle del municipio. (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento nº 31).

[54] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 15.

[55] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010. Serie documental nº 03. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 43.

[56] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03.

[57] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[58] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 252, documento nº 21.

La laicidad también aumentó su presencia en las festividades. En octubre de 1931, el párroco Florencio Aspe tuvo que solicitar la licencia municipal para la procesión que culminaba con la colocación de la figura de San Martín de Loinaz en la iglesia parroquial. El ayuntamiento, pese haber concedido la correspondiente licencia, no participaría en el acto religioso[59]. En 1933, el ayuntamiento adoptaría una decisión menos beligerante, aplazando un día los actos de celebración del segundo aniversario de la República, debido a que coincidían con el día de la Pasión de Cristo, Viernes Santo, «para no herir los sentimientos de los cristianos». El conjunto del ayuntamiento se mostró a favor de la medida; no solo motivados por la decisión de no herir los sentimientos cristianos, sino también por no dar argumentos a la «extrema derecha», con el fin de evitar que se repitieran los «incidentes provocados por la extrema izquierda» el año anterior, en 1932. La junta municipal concluyó que «ambos extremos tenían en común el odio hacia la República»[60]. Queda patente, por tanto, que ambas fuerzas predominantes en el ayuntamiento, tanto republicanos como socialistas, habían adoptado la senda reformista de la República, debido a que la sociedad aún no había alcanzado los niveles de polarización que se vislumbrarían tan solo un año más tarde, en 1934.

Otra de las bases de la política laica consistió en la secularización de la salud. En este sentido, pese a que el Hospital de Arangoiti era un servicio público, estaba gestionado por religiosas y parece ser que, en ocasiones, las residentes eran discriminadas o presionadas en función de su credo. En febrero de 1932, el ayuntamiento, a iniciativa del teniente de alcalde Víctor Bernedo, solicita la «igualdad en el trato de todos los residentes en el hospital, cualesquiera que fuesen sus creencias»[61]. Esta laicidad generaría cierto malestar entre la ciudadanía más religiosa de Beasain, tal y como afirma María Carmen Ibarbia Sarriegui: «Con la entrada en vigor de la República, existió cierto recelo a este respecto, temiendo que expulsarían a los frailes o que retirarían los crucifijos»[62]. Sin embargo, veremos que la localidad de Beasain dio un buen recibimiento a la República. «Según el relato de mis tías, hubo celebraciones festivas», cuenta María Rosario Ugarte Suquía[63].

Parece ser que el ambiente republicano tuvo una gran repercusión en Beasain, llegando incluso a producirse altercados en los bailes dominicales. En junio de 1931, se produjo una discusión acalorada en la plaza municipal, entre el director de la banda Pedro José Iguain Tellería y un grupo de ciudadanos bajo las órdenes de un oñatiarra, llamado José María Otaño[64]. Este grupo solicitó al director de la banda que tocaran himnos como *La Marseillaise*, himno del Estado francés que por aquel entonces representaba la melodía internacional de la República, o *Gernikako Arbola*, el himno vasco de los fueros. El director le respondería que la ley tan solo autorizaba a tocar el himno nacional, que era la *Marcha de Riego* o la *Marcha republicana*, y que competía exclusivamente al alcalde de la localidad establecer modificaciones en la programación. Ante la negativa de Iguain de tocar *La Marseillaise* y *Gernikako Arbola*, fue increpado y vapuleado por este grupo de ciudadanos. Iguain y otros 37 miembros de la banda solicitan al ayuntamiento la justificación de su actitud por parte del alcalde. El consistorio, en el pleno celebrado el 2 de julio, votaría una moción a favor de Iguain[65], que sería aprobada y presentada públicamente el 3 de julio[66]. Por otra parte, el ayuntamiento organizó una fiesta en Beasain, con pasacalles y bailes, con ocasión del nombramiento de Alcalá-Zamora como presidente de la República, celebrado el 11 de diciembre[67]. El ayuntamiento declaró festivo este día en las escuelas de la localidad[68].

La presencia de los himnos republicanos no se limitó exclusivamente a la música y a las diferentes festividades, sino que también se trasladó a la vida cotidiana, haciéndose visible en los edificios públicos. En mayo de 1931, cuando aún no existían grupos municipales en Beasain, debido a que el gobernador había destituido a Iraola Lasa, se dictó la orden de retirar la fotografía del exmonarca Alfonso XIII y de sustituir la bandera monárquica por la republicana[69]. En febrero de 1932, se delibera la retirada de los símbolos religiosos de la casa consistorial, así como la colocación del escudo republicano y una fotografía del presidente de la República, Alcalá-Zamora[70]. En 1933, se adopta la colocación de los colores republicanos en el balcón del ayuntamiento, y se encarga la confección de las telas al famoso republicano beasaindarra Ignacio Cortés Ceballos, quien durante la Guerra Civil pasaría a ser jefe de la Junta de Defensa de Beasain[71].

---

59 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 137. Serie documental nº 07. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 02.

60 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05.

61 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 01.

62 Entrevista realizada a Felipe Ibarbia Alustiza y a Maria Karmen Ibarbia Sarriegi. En Beasain, 19-06-2014.

63 Entrevista realizada a Arantza Ugarte Azkarate y a Maria Rosario Ugarte Sukia. En Beasain, 05-08-2014.

64 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03. En el acta del Pleno Municipal del 2 de julio se comenta que José Maria Otaño era "de fuera".

65 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 0142, documento nº 01.

66 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 138, documento nº 40.

67 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03.

68 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 43.

69 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 43. Además de la orden de cambiar la bandera, también llegó la de cambiar el escudo.

70 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

71 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05.

El presidente de la República, Niceto Alcalá-Zamora, realizó dos visitas a Beasain: la primera, de la que se conserva una imagen, tuvo lugar en septiembre de 1932, en el contexto de la visita oficial realizada a Gipuzkoa. La fotografía muestra a un nutrido grupo de ciudadanos en la estación ferroviaria[72].

Parece ser que la visita de Alcalá-Zamora a la localidad fue más bien breve, lo cual no impidió a la ciudadanía beasaindarra mostrar su fervor republicano. Este recibimiento, además de poner en evidencia la posición ideológica de la ciudadanía, tenía otro objetivo: el Ayuntamiento de Beasain, consciente de la mala situación económica por la que atravesaban sus habitantes, aprovechó la ocasión para trasladar esta inquietud al máximo representante de la República, para que fueran consideradas por este, en aquel contexto de emoción. En el texto entregado a Alcalá-Zamora, se detalla como principal motivo de la misiva la delicada situación de la localidad, a lo que continúa la «tradición liberal» y el «apoyo a la República manifestado desde un primer momento», subrayando asimismo el carácter obrero de Beasain, que califican como «pueblo formado por trabajadores tenaces», y destacando que los obreros de la localidad nunca «habían mostrado oposición al régimen republicano». En este sentido, después de describir las dificultades por las que atravesaba la fábrica CAF («permanecen menos de la mitad de 2.000 trabajadores» y la «plantilla se encuentra a día de hoy, reducida»), solicitan al presidente que «traiga trabajo para la fábrica de vagones de Beasain». El texto fue suscrito por el alcalde en funciones, Leoncio Ibarbia, y por el presidente del Centro Republicano, Serapio Urquía. El ayuntamiento organizó el recibimiento con la ayuda del Centro Republicano, y se contó asimismo con la participación de la banda municipal. El grupo municipal embarcó en el tren rumbo a San Sebastián, para participar en el acto organizado en la capital guipuzcoana[73].

La segunda visita de Alcalá-Zamora tuvo lugar el 20 de septiembre de 1933; como en la primera ocasión, fue una parada cuando se dirigía a San Sebastián. Según un documento del consistorio, el tren llegaría el 20 septiembre, a las 10:30. El ayuntamiento organizó un nuevo acto de bienvenida, invitando a ciudadanos, a círculos políticos de la localidad, a los dos representantes de los casinos de juego así como a los representantes de las asociaciones de comerciantes, realizando un llamamiento para la colocación de banderas o símbolos republicanos en los balcones. El acto contó con la participación de la banda municipal, y fue presidido por el alcalde Urteaga y el concejal Serafín Arana. Asimismo, el gobernador civil de Gipuzkoa invitó al Ayuntamiento de Beasain al acto celebrado en San Sebastián. Al día siguiente, Alcalá-Zamora pasaría de nuevo por la localidad, cuando se dirigía a Oñati. En este caso la visita se produjo en automóvil, y el Ayuntamiento lo recibió en la Plaza del Mercado, bajo la Plaza de San Martín de Loinaz, con la actuación de la banda municipal. Podemos afirmar, pues, que esta segunda visita fue similar a la primera[74].

Cabe destacar que no fueron las primeras ocasiones en las que Alcalá-Zamora se presentó en Beasain. En 1918, durante la monarquía, en su etapa de ministro de Obras Públicas en el gobierno dirigido por Manuel García Prieto, había acudido a las instalaciones de FVB[75]. Por otra parte, el ayuntamiento organizó una fiesta en Beasain, que incluyó pasacalles y bailes, con ocasión del nombramiento de Alcalá-Zamora como presidente de la República, celebrado el 11 de diciembre[76]. Sin embargo, en esta anterior visita no se mencionan en la carta las posibles relaciones entre la localidad de Beasain y Alcalá-Zamora. El fervor republicano de Beasain no se limitaba exclusivamente al presidente Alcalá-Zamora, ya que en mayo de 1936, con el nombramiento de Manuel Azaña como nuevo presidente de la República (quien había sido jefe del ejecutivo entre 1931y 1933), el ayuntamiento remitió un telegrama para felicitarlo por su nuevo cargo[77].

Sin embargo, existe otro dato, de 1931. Durante el mes de septiembre, el Ejército, que por aquel entonces era percibido como «defensor de la República» y como una institución republicana (téngase en cuenta que estamos cinco años antes del estallido de la Guerra Civil de 1936), Beasain realiza una serie de actuaciones militares. Todo apunta a que tuvieron un buen nivel de aceptación entre la ciudadanía, según se desprende de una carta enviada al Ayuntamieto de Beasain por el general José Fernando Villa-Abrille. En él, se afirma que los ciudadanos de Beasain mostraron «patriotismo, amor hacia el Ejército y un ferviente apoyo a la República», por el que, según el general, deberían estar orgullosos[78].

Así las cosas, no fue de extrañar que en septiembre de 1932 el Ayuntamiento de Beasain mostrara su rechazo al golpe de estado fallido orquestado por el general Sanjurjo en Sevilla. Durante el mes de agosto, el alcalde Urteaga envía un telegrama

[72] Foto cedida por el Grupo Socialista de Beasain mediante su representante Alfredo Goñi.
[73] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.
[74] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05.
[75] Hemeroteca del periódico ABC en la red. Enlace: http://abcfoto.abc.es/fotografias/personajes/ministro-fomento-fabrica-beasain-saliendo-24499.html.
[76] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03.
[77] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.
[78] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3267, documento nº 50.

al gobernador civil de San Sebastián para rechazar el golpe, donde se reafirma el apoyo incondicional del Ayuntamiento de Beasain a la República. El envío del telegrama fue aprobado por unanimidad en el grupo municipal[79].

Asimismo, se produjo una recuperación de la vida política. El número de mítines celebrados en Beasain fue aumentando (téngase en cuenta, en este sentido, que la delicada situación por la que atravesaba CAF produjo un aumento en la rebelión sindical). Sabemos que el 20 de noviembre, la CNT celebró un mitin en la Plaza del Mercado (en la plaza que se encuentra bajo la actual plaza de San Martín de Loinaz), donde participaron Manuel Pérez, del Sindicato Único de San Sebastián, Galo Díez del Sindicato Único de Tolosa, así como Emilio Mira de CNT. En este mitin, además de celebrar «el fin de los ocho años de oscuridad» y las prohibiciones y cierres de centros que este periodo había ocasionado, discutieron sobre los problemas de actualidad, sobre el «fracaso de la economía burguesa», así como de los «problemas del sindicalismo actual». En el mitin defienden la «acción directa» como vía de acción del proletariado[80]. Parece ser que la representación de los anarquistas de Goierri estaba en Ordizia, ya que es desde donde vino la solicitud de licencia para celebración del mitin[81]. ELA celebraría su propio mitin el 20 de octubre de 1931. Por aquel entonces, el representante del sindicato ELA en Beasain era Higinio Urbina[82]. Por otra parte, comenzaron a celebrar de manera pública la festividad del 1 de Mayo, con música de la banda municipal y bailes, por lo que dejaría de ser una fiesta de partido o de corte ideológico, sino que un festivo de Beasain, de carácter público[83].

1.2.a) Diferentes formaciones políticas en Beasain

La República trajo la politización de la sociedad, tanto en el País Vasco como en el Estado español; también se produjo este mismo fenómeno en el conjunto del territorio guipuzcoano, y, más específicamente, en Beasain. Como afirmábamos en el capítulo primero, los republicanos estaban organizados desde hace tiempo en Beasain, y en este momento llegaron a ser la principal corriente ideológica de la localidad. Según afirmábamos en el capítulo anterior, las personas de «actitudes más liberales» se reunían sobre todo en sociedades gastronómicas y de ocio, así como en el entorno de CAF (Goitia, Orueta, etc.), y comentábamos que gozaban de una posición fuerte entre los comerciantes y la burguesía de pensamiento progresistas, cuyo centro neurálgico estaba en CAF. En este sentido, el alcalde Jacinto Urteaga muestra esta tradición, ya que ostentó la alcaldía de la localidad entre 1920 y 1922, en representación de una coalición liberal. Durante la Segunda República, el movimiento republicano dará un giro a la izquierda y se alinearán sobre todo con socialistas, ya que, una vez logrado su objetivo político (es decir, la instauración de la República), consideraban que serían los mejores compañeros a los que acercarse para la consecución de sus objetivos sociales (recordemos que hasta 1934, los socialistas fueron marcadamente reformistas).

No obstante, antes de continuar con nuestro relato, conviene hacer una puntualización. Durante la Segunda República y la posterior Guerra Civil, el concepto «republicano» fue variando. En este sentido, no se le atribuía la misma connotación en el periodo comprendido entre 1931 y 1936, cuando reinaba la paz, o entre 1936 y 1939, en plena Guerra Civil. Asimismo, el grupo que se sumó a este concepto también difirió de un periodo al otro. En esta segunda época de guerra, los «republicanos» serían todos aquellos que lucharon contra Franco, es decir, quienes defendían al gobierno legítimo salido de las urnas durante la II. República (comprendía republicanos, socialistas, comunistas y anarquistas). Sin embargo, en el periodo comprendido entre 1931 y 1936, los republicanos constituyeron una corriente política específica. Esta corriente defendía una democracia parlamentaria bajo el régimen republicano, multipartido, con separación entre Estado e Iglesia y que perseguía la convivencia entre las diferentes clases (y no la lucha de clases). Por tanto, podemos afirmar que fue una corriente o un sector asociado al liberalismo progresista.

Téngase en cuenta que la instauración de la Segunda República trajo consigo una división interna en el seno del movimiento republicano. Entre los republicanos, existían sectores y alas diferentes incluso antes de la proclamación de la Segunda República, que respondían, a menudo, a divisiones en torno a determinados políticos o dirigentes, como Manuel Azaña, Niceto Alcalá-Zamora, Alejandro Lerroux, etc. Recordemos asimismo que había diferentes partidos de centro izquierda y centro derecha. Sin embargo, en tanto en cuanto compartían un objetivo claramente identificable, la cercanía superaba los

[79] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 65, documento nº 80.

[80] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 525, documento nº 12.

[81] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 30.

[82] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 134, documento nº 14.

[83] El 1 de mayo de 1934, por ejemplo, la banda municipal ofreció sendos conciertos en la Plaza de la República (la actual Plaza Bideluze) tanto de mañana como de noche. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16. En 1936 también tocó la banda municipal a petición del Sindicato Metalúrgico. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 543, documento nº 45.

diferentes matices existentes, pero, una vez logrado el objetivo principal, evidenció las divergencias existentes entre ellos, acentuadas por la gestión de la victoria. Para entender este fenómeno, debemos tener en cuenta dos factores. Por una parte, la volatilidad de los partidos que abrazaban el republicanismo, debido a que siempre fueron pasto de divisiones y sumas. Por otra, la colaboración o la confrontación que podían experimentar hacia otras fuerzas; hacia la izquierda con los socialistas y hacia la derecha con los partidos monárquicos. En 1931, los socialistas eran el partido más fuerte del Estado español. Pese a que jugaron un papel decisivo en la instauración de la República y aunque estuvieran dispuestos a colaborar, aquello no constituía su objetivo final, sino que perseguían una sociedad socialista sin clases. Entre los políticos republicanos, divergían los puntos de vista sobre las políticas socialistas, como era el caso de Manuel Azaña, líder de Acción Republicana y más tarde de Izquierda Republicana, quien se mostraba a favor de colaborar con ellos. No sucedía lo mismo con el dirigente de centro derecha Alejandro Lerroux, dirigente del Partido Republicano Radical. Durante el primer gobierno constituido por Azaña con los socialistas entre los años 1931 y 1933, Lerroux permaneció en la oposición; es más, en 1936, los seguidores de Azaña lograron una coalición con comunistas y socialistas, que daría lugar al Frente Popular. En 1933, Lerroux gana las elecciones y desbanca a Azaña y a sus aliados a la oposición, a través de una alianza con la CEDA, partido de derechas contrario a los valores republicanos y a la República. En 1936, rechaza la inclusión en el Frente Popular, y contempló el alzamiento franquista de 1936 con benévola pasividad. En 1931, Azaña y Lerroux eran muy cercanos del punto de vista ideológico, y, probablemente, incluso en 1936 no serían extremadamente distantes en cuanto a su ideología abstracta y visión filosófica e ideológica. Sin embargo, en el plano político del contexto de 1936, podríamos afirmar que actuaron de manera sumamente distanciada.

El perfil del republicanismo respondía a los habitantes de ciudades y de pueblos grandes, pertenecientes a una clase media, entre los cuales destacaban aquellos que regentaban pequeños establecimientos comerciales y artesanos, así como los profesionales liberales, tales como abogados, médicos y profesores, entre otros. Los trabajadores y los habitantes de las localidades de menor tamaño quedaron excluidos de este movimiento[84]. La proclamación de la República en 1931 afianzó el republicanismo en Gipuzkoa, y a los ocho centros republicanos existentes hasta entonces se les sumaron otros 33, entre los cuales el de Beasain y otros cinco en la comarca del Goierri (Ordizia, Lazkao, Idiazabal, Zaldibia y Ormaiztegi)[85].

Esta volatilidad también estuvo relacionada con la imposibilidad con la que se encontró el republicanismo para convertirse en fuerza hegemónica, ya que se mantuvo al mismo nivel que jeltzales, socialistas o carlistas. Sin embargo, según las explicaciones ofrecidas por José Antonio Rodríguez Ranz, existía una dinámica propia que era partidaria a dejar de lado las diferencias en pro de una convergencia republicana. Este tipo de actitudes fueron más comunes en localidades de menor dimensión, donde los partidos republicanos «diferenciados» surgieron mucho más tarde que en San Sebastián y en su comarca. Para explicar este fenómeno, cabe subrayar un factor: debido a que San Sebastián era una gran ciudad de fuerte tradición liberal, la creación de partidos republicanos podría ser un «lujo», mientras que en localidades de menor tamaño el Centro Republicano constituía el referente de los republicanos, debido a que era la herramienta que contribuía a reunir y a cohesionar a todos los republicanos de cada localidad (afiliados a diferentes partidos, incluso los no afiliados). La tendencia para la unificación que mostraban los republicanos guipuzcoanos queda patente sobre todo entre 1932 y 1933, ya que en noviembre de 1933, todos los partidos republicanos consiguen presentar una sola candidatura, diferenciada de socialistas, formaciones de derechas y de nacionalistas. Sin embargo, Rodríguez Ranz sostiene que la dinámica republicana de España, donde se evidenciaron las confrontaciones entre las diferentes formaciones, rompe esta dinámica unionista sobre todo a partir de 1933, ya que esta atomización irá creciendo de manera paulatina, cuando las diferentes formaciones republicanas se sitúan tanto en la derecha como en la izquierda[86]. En este sentido, no es casualidad que en Beasain aparecieran formaciones republicanas propias en 1934, como la Izquierda Republicana[87], representada por Manuel Gorrochategui[88], o la Unión Republicana, formada el 17 de mayo[89]. Sea como fuere, el

[84] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 132.

[85] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 129-130. Cinco de esos 33 centros (entre ellos el de Ordizia) se crearon antes de las elecciones que se celebraron en abril de 1931.

[86] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 127-129.

[87] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Beasain, 1994, pág. 120; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 20. El partido Izquierda Republicana era el partido de los simpatizantes de Manuel Azaña y fue formado en 1933, tras la unión del partido de centro-izquierda Acción Republicana, anterior a Azaña, con otros partidos respublicanos más pequeños. En 1936 se integró en el partido de izquierdas Frente Popular.

[88] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 70.

[89] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 62. El partido Unión Republicana fue creada por personas que habían formado parte del Partido Republicano Radical de Lerroux y que salieron del partido por no estar de acuerdo con el giro hacia la derecha que había dado el mismo. En 1936, formaron parte del Frente Popular.

efecto más grave que trajo consigo esta división de las fuerzas republicanas al consistorio beasaindarra fue la deslealtad del edil republicano Serafín Arana, quien permaneció en el nuevo consistorio nombrado por el gobernador civil, después de que este último destituyera al alcalde Jacinto Urteaga con ocasión de los movimientos autonomistas del verano de 1934, lo que provocó la dimisión en masa del conjunto de la corporación en solidaridad con el primer edil, republicanos incluidos[90]. Todo apunta a que esta división fue considerable en Beasain entre 1935 y 1936. El número de escritos remitidos y de eventos organizados por parte del Centro Republicano descendió de manera vertiginosa, y el partido Izquierda Republicana cogería el testigo en cuanto a la organización de eventos republicanos se refiere, como fue el caso de la celebración del Día de la República, que tuvo lugar el 14 de abril de 1936[91]. Aquí cabrían dos lecturas. Por una parte, la destitución en 1934 del alcalde republicano Jacinto Urteaga, en un contexto en el que los republicanos de derechas de Lerroux estaban en el gobierno, abrió heridas entre los republicanos beasaindarras, hasta llegar a quebrar la unidad de la que había gozado hasta entonces. Por otra parte, la posición de izquierdas que demostraban la mayor parte de los republicanos beasaindarras (tal y como se desprende de la dimisión en masa de cinco de seis ediles republicanos, ya que tan solo uno se alinearía con las tesis oficialistas del gobierno).

El *Centro Republicano* fue fundado en agosto de 1931[92]. Bajo la dirección de Serapio Urquía, fue uno de los encargados de organizar el recibimiento a Alcalá-Zamora en septiembre de 1932, junto con el ayuntamiento[93]. Salta a la vista que las relaciones entre este centro y el consistorio eran fluidas, y en octubre de 1932 el centro ofrece al ayuntamiento un cuadro en honor de la República, para su colocación en el salón de plenos[94]. Entre estas relaciones, en febrero de 1934, el Centro Republicano solicita al Ayuntamiento de Beasain la adjudicación de las obras municipales a los empresarios locales (puede ser que esta solicitud se debiera a la defensa de sus propios intereses, considerando que la base social de los republicanos beasaindarras estaba formado por empresarios)[95]. El Centro Republicano, asimismo, organizaba una fiesta con la banda y con diferentes eventos para conmemorar los aniversarios de la República; esta fiesta tuvo lugar incluso en 1935, pese a que el ayuntamiento estuviera en manos de la derecha (en cualquier caso, esta fiesta contó con una subvención menor, debido, según las fuentes del ayuntamiento de la época, a la maltrecha situación económica)[96]. El centro organizaba asimismo discursos; en este sentido, tenemos testimonios de un evento organizado con el irunés Juan Adarraga, que tuvo lugar el 12 de febrero de 1932[97]. Bajo el paraguas del Centro Republicano, se crea en Beasain en 1933 la asociación Jóvenes Republicanos[98]. Sabemos que el Centro Republicano fue objeto de represión durante 1934, y el partido Izquierda Republicana, durante el mandato de la derecha entre 1934 y 1936, tenía licencia para celebrar sus comités, si bien estos habían de tener lugar en su propia sede y no en la plaza[99]. En 1936, con la desaparición de la represión de las formaciones republicanas de izquierdas, propiciada por la victoria del Frente Popular, los republicanos vuelven a mostrar músculo: en abril de 1936, presentan una moción a favor de la laicidad en la educación junto con el Partido Socialista, a la vez que instaban al ayuntamiento la retirada de las subvenciones a las escuelas religiosas[100]. El Día de la República de 1936 también fue organizada por la Izquierda Republicana, que contó con la participación de la banda municipal[101]. El presidente de la Izquierda Republicana de Beasain, al menos en abril de 1936, era el comerciante Ignacio Cortés Ceballos, que a su vez fue el jefe de Junta de Defensa de Beasain al comienzo de la guerra de 1936[102].

Cabe destacar asimismo que tanto el Ayuntamiento como el Centro Republicano de Beasain mantenían una gran relación con centros afines en cuanto a su ideología: en agosto de 1931, con la creación del Centro Republicano de Bríncola, solicitaron al alcalde de Beasain la cesión de varios músicos integrantes de la banda municipal, confiando que el Ayuntamiento de Beasain, debido a su carácter republicano, accedería sin problemas[103]. El Centro Republicano de Idiazabal realiza una petición parecida el 8 de noviembre[104].

---

[90] Debemos recordar que el entonces jefe de gobierno Alejandro Lerroux pertenecía al Partido Republicano Radical de centro-derecha, mientras los republicanos de izquierdas estaban en la oposición.

[91] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 543, documento nº 10.

[92] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 164, documento nº 29.

[93] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[94] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[95] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 164, documento nº 29.

[96] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 065, documento nº 60.

[97] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 164, documento nº 29.

[98] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 164, documento nº 29.

[99] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 113, documento nº 11.

[100] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 14.

[101] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 543. Serie documental nº 10. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 543, documento nº 45.

[102] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 14.

[103] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 141, documento nº 07.

[104] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 03.

En cuanto al Partido Nacionalista Vasco, empezaba a tomar fuerza en Beasain. Después de la dictadura, el PNV experimentó un gran aumento tanto en el conjunto del País Vasco como en el territorio de Gipuzkoa. En junio de 1931, el PNV contaba con cierto afianzamiento en 48 localidades guipuzcoanas (Beasain, Ordizia, Lazkao, Ataun, Itsasondo, Legorreta, Ormaiztegi y otros municipios de la comarca del Goierri), llegando a ampliarse a otros 15 municipios antes de que finalizara el año. En 1935, el PNV se había extendido a 66 municipios guipuzcoanos[105]. Para explicar las claves de este éxito, además del repentino auge experimentado tras la dictadura de Primo de Rivera, debemos tener en cuenta otros dos factores. En primer lugar, el 16 de noviembre de 1930, las dos partes históricas del PNV, Comunión Nacionalista Vasca, de corte más moderado, y Aberri, más radical, se unen de nuevo en Bergara. La caída de la dictadura y la unión del partido supuso un espaldarazo para la moral de los nacionalistas. Por otra parte, el mensaje del PNV, asociado a una orden conservadora –que era, precisamente, su punto de partida–, supo adoptar un tono más moderno y social que la derecha tradicional, sobre todo en los años 1932 y 1933. Así las cosas, el PNV consiguió atraer el voto de los católicos no militantes que, en los comicios de 1931, habían depositado su voto a favor de las candidaturas de derechas; es decir, supo atraer a la población rural no politizada de Gipuzkoa, con marcados tintes conservadores y desorientados ante la caída de la monarquía, adelantándose a los carlistas, que en un principio serían más próximos a los monárquicos[106]. En este sentido, la propaganda del Estatuto Vasco fue una herramienta muy favorable para el PNV, con el fin de atraer a un electorado «pasivo» y «apolítico». El éxito del PNV en Gipuzkoa se refleja en su composición, ya que obtuvo el respaldo de trabajadores, agricultores como personas de clase media tanto en pueblos de menor y de mayor tamaño. En este sentido, sus dos sindicatos, ELA y ENB (correspondientes a operarios y agricultores, respectivamente), garantizaron al Partido Nacionalista Vasco una amplia base social entre las clases populares.

La primera reunión para la reorganización del PNV después de la dictadura de Primo de Rivera, según el relato de Alfonso Ibaibarriaga, tuvo lugar el 30 de noviembre de 1930, en el bar llamado *Café Norte*, donde se reunieron unos 17-18 miembros[107]. Sin embargo, habría que esperar hasta 1932 para la celebración del primer Beasaingo Uri Buru Batzarra (como veremos, el batzoki se organizaría antes de la formación del PNV en Beasain). Según Ibaibarriaga, Bernabé Ayerdi fue el primer presidente; entre 1933 y 1934 la presidencia pasaría a manos de Antonio Sarasola, mientras que durante 1935 y 1936 ocuparía este cargo nuestro testigo, Alfonso Ibaibarriaga. La última dirección ejecutiva del partido antes de la contienda, además de Ibaibarriaga, estaría formada por el secretario Cesáreo Ugarte y por los vocales Constantino Maiz y Pedro Ayesta[108].

El batzoki de Beasain vuelve a abrir sus puertas el 26 de abril de 1931, en este caso en el número 3 de la Calle Nueva[109], en la residencia de los Usabiaga que, a su vez, eran familiares de los Ibaibarriaga, hasta la construcción del Goierriko Alkartasuna[110]. Sin embargo, parece que el PNV de Beasain y la asociación del batzoki contaban con cierta actividad antes de la instauración de la República, debido a que el 10 de enero de 1931 organizan una reunión pública autorizada, y remiten al ayuntamiento el reglamento del batzoki durante el mes de febrero (según el documento, el presidente del batzoki era Constantino Maiz[111], pero, como afirmábamos antes, el batzoki y el PNV de Beasain eran dos figuras jurídicamente diferentes, debido a que el presidente de la ejecutiva local del PNV era Alfonso Ibaibarriaga[112]). Antes de la apertura del batzoki en la casa de la familia de Alfonso Ibaibarriaga, parece ser que los jeltzales recurrían a la parte trasera del taller de calzados de Eusebio Aramburu Otamendi para custodiar diferentes objetos o para reunirse[113]. El 21 de junio, se produce en Beasain un mitin abertzale, y durante el mes de diciembre tuvieron lugar una serie de charlas en el batzoki. En 1932, organizaron un festival mitin en el barrio de Arriaran[114], donde también se organizaron conferencias[115]. Según Ibaibarriaga, Bernabé Ayerdi fue el presidente del batzoki en 1931, quien fue sustituido en 1932 por Constantino Maiz. En 1933, toma el relevo Nicolás Sarriegui, si bien por un breve margen de tiempo, ya que falleció al poco tiempo; así las cosas, el propio Ibaibarriaga tomará la riendas durante 1933 y 1934. En 1935, Domingo

[105] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 81-82.

[106] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 81 y 97.

[107] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[108] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[109] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 56.

[110] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. En Donostia, 15-09-2015.

[111] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 134, documento nº 14.

[112] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 066. Serie documental nº 06. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 066, documento nº 07.

[113] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. 15-09-2015, Donostia.

[114] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 134. Serie documental nº 14. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[115] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 134, documento nº 14.

Echeverría fue designado director, y en 1936, Cecilio Sarriegui[116]. Sin embargo, el relato de Ibaibarriaga no coincide con la documentación, ya que en un documento que hemos mencionado unas líneas más arriba, se apunta a Constantino Maiz como presidente del batzoki en 1931[117].

Con respecto del sindicalismo jeltzale, ELA fue acumulando un peso considerable en Beasain[118]. Como afirmábamos anteriormente, el PNV mantenía una estrecha relación con el sindicato ELA. Como podremos observar, ELA se convertirá en el sindicato más influyente de Gipuzkoa, sobre todo a partir de 1933. Esta relación entre el PNV y el sindicato ELA queda patente en un documento de 1934, donde el representante de ELA es el conocido militante del PNV, Constantino Maiz[119]. Sin embargo, las oficinas de ELA no se encontraban en el batzoki, sino que en el número 3 de la calle Pablo Iglesias, según reza un documento de octubre de 1935. Por aquel entonces, el sindicato ELA de Beasain estaba presidido por José Lozares Escolar. Cecilio Sarriegui Aldanondo era el vicepresidente, Jesús Ibarbia Unzueta era el secretario, José Soroa San Juan era el tesorero, mientras que los miembros natos de la Junta Rectora eran Juan Bautista Aldareguia Zubeldia, Francisco Zabaleta Guerrico, Antonio Zubillaga Azpiazu, Juan José Ayesta Múgica y José Maiza Munduate[120]. Durante la Segunda República, el sindicato ELA experimentó un aumento considerable: en 1931, comenzó con 200 afiliados, y para 1932 ya contaba con un total de 800, según Dario Ansel. Sin embargo, en 1934 el número de afiliados descendió drásticamente a 150 (motivado por la crisis de CAF), y durante el bienio 1935-1936 volvió a subir a 250[121].

Otras asociaciones relacionadas con el partido experimentarán un auge considerable al calor de su expansión. Uno de ellos fue la Asociación de Mujeres Nacionalistas, que, en el caso de Beasain, entregó la documentación pertinente para su creación como asociación en noviembre de 1931 en el Gobierno Civil de Gipuzkoa[122]. Sin embargo, según el testimonio de Miren Barandiaran, en la práctica había surgido el 25 de octubre de 1931[123]. Según Barandiaran, los primeros miembros de la Junta Rectora de la Asociación de Mujeres Nacionalistas fueron Sabina Aranburu (presidenta), Jaiotza Sarasola (vicepresidenta), Felisa Urteaga (tesorera), Martina Sarriegui, Pilar Gorrotxategi (vocales) y Paula Lasa (representante de Lazkao)[124]. Así las cosas, la Asociación de Mujeres Nacionalistas de Beasain consiguió un local propio en mayo de 1932 (en la actual calle J. M. Iturriotz, la que era Pablo Iglesias), ya que hasta entonces se reunían en el batzoki[125]. Según Barandiaran, en 1935 se organizó el encuentro de la Asociación de Mujeres Nacionalistas de Gipuzkoa en la localidad de Zumarraga, al que acudieron representantes de Beasain[126].

Otro grupo perteneciente a la red del Partido Nacionalista Vasco fue el Mendigoizale taldea, que se formó durante la República, si bien con anterioridad se tiene constancia de montañeros de ideología abertzale en la localidad. En el caso de Gipuzkoa, la asociación fue creada en 1921, y, después de haber permanecido prohibida durante unos años, resurgió en 1931. Los Mendigoizales (montañeros) aprovechaban las salidas al monte para realizar propaganda política (mitines, romerías, izadas de ikurriña, etc.), a la vez que servían para estrechar lazos entre la población nacionalista. Cabe destacar, asimismo, que en las asociaciones de montañeros, al menos en Beasain, predominaban los jóvenes. Este puede ser el motivo de no haberse creado en Beasain el grupo EGI[127]. Alfonso Ibaibarriaga fue el presidente de los montañeros[128].

El 24 de mayo de 1933, se funda la Asociación de Agricultores Vascos de Beasain[129], que defendía los intereses de los agricultores abertzales. Esta asociación ganará una gran importancia en Gipuzkoa y en la comarca del Goierri. En este sentido,

---

[116] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[117] Asimismo, este documento menciona que en el año 1931, Alfontso Ibaibarriaga era el presidente del Beasain Buru Batzar. Pero, según Ibaibarriaga, el Beasain Buru Batzar no se creó hasta el año 1932, cuando nombraron presidente a Bernabé Aierdi (según Ibaibarriaga, él no fue presidente del PNV de Beasain hasta el año 1935).

[118] En 1933, *Agrupación de trabajadores Vascos de Oficios Varios*.

[119] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

[120] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 57. Pero María Pilar Lozares Sarasqueta, hija de José María Lozares, nos da otra versión; afirma que su padre, presidente de ELA en 1936, fue elegido poco antes del comienzo de la guerra. (Entrevista realizada a María Pilar Lozares Sarasqueta. En Beasain, 03-07-2014). Puede que se trate de la fecha en la que Lozares se ratificó en su cargo.

[121] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 97.

[122] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 30.

[123] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 57.

[124] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 57.

[125] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 58.

[126] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 58.

[127] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 59, y entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[128] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[129] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 37.

no debemos olvidar que su fundador, José Murua, era natural de Gabiria. Así las cosas, se ofrecía una alternativa nacionalista a los agricultores, que conviene recordar que eran de corte más conservador que el grueso de la población de las ciudades, con el fin de que este sector no quedara en manos de las fuerzas conservadoras. Una de las luchas de la Asociación de Agricultores Vascos se centró en defender a los agricultores, que vivían de alquiler en los caseríos, en los procesos de expropiación. En este sentido, cabe recordar que, como afirmábamos en el primer capítulo, muchos baserritarras no eran propietarios de sus caseríos, sino que su titularidad recaía en grandes terratenientes. Este problema no fue tan acuciante en Beasain cuanto en otras localidades de la comarca del Goierri, tales como Lazkao. En octubre de 1933, solicitaron la exención fiscal de la sidra artesanal producida en Gipuzkoa, siguiendo la actuación de la Diputación, pero el Ayuntamiento de Beasain no lo aceptaría alegando lo siguiente: «A diferencia de la Diputación, este consistorio no dispone de más fuentes de ingresos»[130].

Surgieron entre los abertzales grupos de tiempo libre, tales como grupos de baile[131], musicales y corales[132], grupos de pelota[133] o de teatro[134], etcétera[135]. En el batzoki se llegaron a dar clases de euskera en aquella época[136]. Por tanto, realizando un repaso a las actividades realizadas por parte de los jeltzales, podemos afirmar que no se trataba (o que no formaba parte de sus intenciones) constituirse como una simple formación política, sino que se organizaron como una «comunidad sociopolítica», donde se recurría al ocio para expandir sus políticas y su ideología. Todo ello permitía que una persona practicase sus aficiones o actividades cotidianas alrededor del partido. A consecuencia de todo esto, según Miren Barandiaran Contreras, estudiosa del nacionalismo beasaindarra, la República constituyó una de las épocas más fértiles para el nacionalismo en el ámbito político[137].

Ante el aumento de sus militantes, el Partido Nacionalista Vasco comienza a buscar un nuevo salón. Así lo corroboran los resultados electorales, ya que en Gipuzkoa se produce un aumento sustancial del nacionalismo entre los años 1932 y 1933, coincidiendo con la época donde la campaña a favor del Estatuto de Autonomía copa el debate político. El PNV fue muy hábil en asociar esta reivindicación de gran parte de la sociedad vasca con el partido, identificándose como el «partido del Estatuto». Afirmábamos que, en 1931, el batzoki se encontraba en el número de 3 de la Calle Nueva. No obstante, entre las antiguas aspiraciones del PNV se encontraba disponer de un edificio entero. Según Miren Barandiaran, estas pretensiones fueron adoptadas en una asamblea celebrada en 1934, bajo la presidencia de Bernabé Ayerdi (otro de los miembros de la directiva del batzoki era Victoriano Oñatibia, fusilado en la guerra de 1936). Por su parte, Alfonso Ibaibarriaga sostiene que era él el presidente en 1934 y que Bernabé Ayerdi fue el «promotor de la obra»[138]. El solar donde se construiría el edificio se encontraba entre los números 19 y 21 de la Calle Mayor, y las obras comenzarían en 1934, después de que el pleno municipal aprobara la correspondiente licencia en la sesión celebrada el 6 de junio de aquel año. Al día siguiente, el 7 de junio, el ayuntamiento concede la licencia[139], y el 11 de junio tuvo lugar la colocación de la primera piedra[140]. Para la financiación y la gestión de las obras de construcción y del propio batzoki, se crea una asociación cooperativa, formada mediante acciones populares, llamada Goierriko Alkartasuna. El 14 de agosto, la asociación presenta los planos de la obra ante el consistorio, que se encontraba en situación de interinidad, debido a que el alcalde había sido detenido. Todo ello provocó retrasos en la concesión de la licencia. Finalmente, fue concedida el 29 de septiembre por el alcalde en funciones Serafín Arana (como

[130] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F012. Serie documental nº 31. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 164. Serie documental nº 19. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 064, documento nº 21.

[131] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 66.

[132] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 67. Según Barandiaran, los cantores jeltzales de Beasain mantenían buena relación con los de Ordizia y, ocasionalmente, incluso cantaban juntos.

[133] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 63. Uno de los impulsores del club de pelota jeltzale fue el médico Cesáreo Ugarte, hijo del que fuera concejal carlista Guillermo Ugarte, asesinado por los franquistas en 1936.

[134] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 61-62. Las obras de teatro interpretadas eran, por supuesto, de temática religiosa o abertzale.

[135] El 2 de febrero de 1933 nace la asociación denominada "Sendagintza". Desconocemos con exactitud la vinculación de esta asociación con el PNV, pero parece que podía haber alguna conexión, ya que en 1934 su representante era el jeltzale Bernabé Aierdi. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762. Serie documental nº 19. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 26.

[136] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 68-69.

[137] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 60.

[138] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 89-90, y entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[139] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[140] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

veremos, para esta fecha el alcalde Jacinto Urteaga ya había sido destituido)[141]. Goierriko Alkartasuna solicitó una subvención municipal, pero se sucedieron una serie de disputas ocasionadas por la «asociación política». Finalmente, el ayuntamiento concedió una subvención de 244 pesetas[142]. Asimismo, Goierriko Alkartasuna solicita en 1935 la exención fiscal, alegando que según las normas municipales le correspondía este incentivo. Para justificar este beneficio fiscal, el ayuntamiento impuso como condición que todos los funcionarios que participaban en las obras fueran de Gipuzkoa. Una vez realizadas las acreditaciones oportunas, el Ayuntamiento de Beasain concedió la exención fiscal a Goierriko Alkartasuna[143]. Durante el mandato de las fuerzas de derechas en el ayuntamiento, en especial entre octubre de 1934 y febrero de 1936, con Manuel Pérez al frente del consistorio, se sucedieron los desencuentros entre el ayuntamiento y la asociación Goierriko Alkartasuna. A modo de ejemplo, el 2 de junio de 1935, el ayuntamiento deniega la subvención para la celebración de un partido de pelota en el frontón del batzoki, alegando que no se podría subvencionar, considerando que había que pagar entrada para ver el partido y que, por tanto, suponía un beneficio para la empresa organizadora. Finalmente, el pleno municipal celebrado el 22 de mayo de 1935 ofrece un acuerdo a Goierriko Alkartasuna: el ayuntamiento organizaría el partido el 3 de junio en caso de que, por motivos meteorológicos adversos, no se podría celebrar en el frontón municipal, que sería trasladado al frontón de Goierriko Alkartasuna, para lo que recibiría una subvención de 150 pesetas por parte del consistorio. Parece que el acuerdo es beneficioso para Goierriko Alkartasuna, ya que, en el pleno celebrado por el ayuntamiento el 29 de mayo, se informa que el batzoki había invitado al alcalde y al secretario al partido celebrado el 2 de mayo[144]. En marzo de 1936, Goierriko Alkartasuna organiza un nuevo partido de pelota, y en este caso también recibirá una subvención del ayuntamiento, cuyo mando ya había sido asumido por Víctor Bernedo[145]. El 24 de mayo organizarán otro partido[146]. El batzoki de Goierriko Alkartasuna abrió incluso establecimientos comerciales. En julio de 1935, Rosa Ortega Carrillo abriría una frutería en la planta baja del edificio[147]; Pedro Garín Múgica, por su parte, abrió una sastrería el mes de mayo de aquel mismo año[148], mientras que Victoria Echevarría abrió otra frutería en marzo de 1936[149].

El nuevo edificio fue proyectado por el arquitecto municipal Gregorio Azpiazu[150], y contaba con varias plantas y un frontón en la parte trasera, por lo que era apropiado para acoger varios eventos y agrupaciones. En mayo de 1935 el edificio ya estaba preparado (como decíamos, en junio de 1935 ya se disputarían los primeros partidos de pelota), pero debemos tener en cuenta que los sucesos ocurridos durante el verano y el otoño de 1934, que conllevaron fuertes represiones, restringieron sensiblemente la actividad política de nacionalistas y de miembros de izquierdas, y las autoridades llegaron a clausurar sus centros. Para 1935, la represión del gobierno ya se había disminuido y comenzarían a abrir centros de estas características, si bien es cierto que aún predominaba la «prudencia». Por tanto, el 19 de mayo de 1935, celebrarían una fiesta de apertura, sin que fuera el acto oficial de inauguración, que se celebraría durante el fin de semana del 18 y del 19 de julio de 1936. En cualquier caso, debido al alzamiento militar, el acto inaugural se llevó a cabo en un ambiente un tanto enrarecido, con una afluencia menor de la prevista. Se había organizado una comida popular, así como las intervenciones del entonces lehendakari José Antonio Aguirre y de los consejeros Manuel de Irujo y Telésforo Monzón, acompañadas de la actuación de la banda municipal. El 15 de julio, el acto había recibido el beneplácito del gobernador civil, pero no sirvió de ayuda[151]. Cabe destacar que el párroco Florencio Aspe, ferviente defensor del franquismo después de la instauración del régimen, bendijo y ensalzó el batzoki en su acto inaugural[152].

Si bien el Partido Nacionalista Vasco de Beasain experimentó un gran auge durante la República, hay que considerar que nunca llegó a ser la principal formación política, y nunca saldría vencedora en unos comicios. En este sentido, en las elecciones celebradas en 1931, no obtuvo representación en la cámara municipal. Tal y como nos señala Pedro María Ibaibarriaga, hijo del histórico jeltzale Alfonso Ibaibarriaga, en Beasain dominaban los «republicanos y socialistas, mientras que la formación

[141] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 137, documento nº 50.

[142] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 90.

[143] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 137, documento nº 50.

[144] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013. Serie documental nº 15. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 113, documento nº 09.

[145] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F011, documento nº 26.

[146] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

[147] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 58.

[148] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 065, documento nº 59.

[149] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

[150] Miren Barandiaran aporta como prueba de dicha afirmación los números del 22 de agosto de 1935 y del 1 de enero de 1936 del periódico *El Día*.

[151] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23.

[152] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 91-93.

nacionalista tardaría un tiempo en despegar»[153]. Sin embargo, el Partido Nacionalista Vasco fue fortaleciéndose paulatinamente, sobre todo a costa de las fuerzas de derechas. «Todos los hijos de los carlistas ya habían comenzado a acercarse a nosotros», afirmaría. Este fenómeno, como veremos más adelante, fue muy habitual en Gipuzkoa[154].

Esta formación atraía a más de una clase social y, como veíamos en líneas precedentes, incluía tanto a la clase obrera, representada mediante el sindicato ELA, así como a una clase más acomodada. Por ejemplo, Alfonso Ibaibarriaga, el célebre dirigente jeltzale de Beasain, era empleado en la fábrica de Bernedo. Según cuentan sus hijos, mantenía una buena sintonía con los demás sindicalistas, como socialistas y anarquistas, «sobre todo con estos últimos, y decía que era gente muy instruida y que aprendió mucho de ellos»[155]. Otro militante nacionalista fue el también José Luis Tellería, quien había comenzado a trabajar en CAF a los 13 años[156], o Juan José Ayesta Múgica, también operario de CAF[157]. Otros, por su parte, eran empleados, como el cobrador del Banco Guipuzcoano, Máximino Aramburu Otamendi[158]. El Partido Nacionalista Vasco también contaba en sus filas con personalidades de gran prestigio, como el médico Cesáreo Ugarte, cuya hija Arantza Ugarte Azkarate nos relata que en su hogar eran nacionalistas[159]. Se afiliaron también una serie de pequeños empresarios, como Victoriano Oñatibia, que sería fusilado durante la contienda y que regentaba un pequeño taller[160], o Eusebio Aramburu Otamendi, quien llevaba un taller y un establecimiento de zapatería[161]. Este hecho desató una serie de problemas dentro de la formación nacionalista, cuyas primeras pinceladas dábamos en el capítulo precedente. A modo de ejemplo de las consecuencias generadas por estas desavenencias, analizaremos un caso que sucedió en la comarca del Goierri. Para la celebración del batzoki de Beasain en 1936, los jeltzales de Beasain quisieron invitar el célebre nacionalista de Zumarraga, Carlos Linazaroso, Altzeta, quien había participado en varios actos y discursos tanto en Beasain como en otros municipios de las inmediaciones. Sin embargo, Linazasoro, que era empresario, se encontraba en situación de conflicto laboral con sus trabajadores debido a su negativa a aumentar los salarios. Así las cosas, los montañeros jeltzales de Urretxu advirtieron a Ibaibarriaga de que no acudirían al acto inaugural en caso de que invitasen a Linazasoro[162].

Durante la República existía otra formación abertzale: *Acción Nacionalista Vasca*, cuya denominación en euskera era Eusko Abertzale Ekintza y cuya ideología se situaba en la izquierda de carácter laico. Este partido conllevó una ruptura con la ideología promulgada por Sabino Arana en el seno del nacionalismo vasco. Así las cosas, Acción Nacionalista Vasca rompió con el catolicismo y el esencialismo del PNV, y propuso un programa de corte más social, si bien no aceptaba los postulados marxistas y de luchas de clases. Por tanto, era un partido equivalente al Partido Republicano en clave nacionalista vasca, de centro izquierda y de corte progresista, siempre partiendo de una posición moderada. Hay quien ha situado a Acción Nacionalista Vasca como el germen histórico de la izquierda abertzale; este no sería el foro adecuado para este debate, pero, en opinión de este autor, existen marcadas diferencias entre las dos formaciones, como la tradición marxista, reivindicada históricamente por la izquierda abertzale pero no por ANV. Acción Nacionalista Vasca, a diferencia del PNV, no rechazaba presentarse a unas elecciones junto con formaciones españolistas de izquierdas, «siempre y cuando estos partidos respetasen las diferencias de nuestro pueblo, su autogobierno y la libertad democrática». Así las cosas, ANV se presentará en coalición con varias formaciones de izquierdas en las elecciones de 1931 y de 1936. En cuanto a la presencia de esta formación en el territorio de Gipuzkoa, se limitaba a localidades industrializadas, pero no fue el caso de Beasain. No obstante, en Ordizia se presentó a las elecciones celebradas en 1931 junto con el Partido Nacionalista Vasco y obtuvieron dos concejales. La presencia de ANV en Beasain era irrelevante[163].

Otro partido con un gran peso en Gipuzkoa, si bien fue un partido de menor tamaño durante la monarquía, fue el Partido Socialista. Explicábamos en el capítulo anterior la ideología del Partido Socialista, por lo que nos limitaremos a recordar que se

[153] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. En Donostia, 15-09-2015.

[154] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[155] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. En Donostia, 15-09-2015.

[156] Entrevista realizada a Patxi Lasa Imaz. En Beasain, 25-06-2014.

[157] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta. En Beasain, 11-06-2014.

[158] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika. 05-08-2014.

[159] Entrevista realizada a Arantza Ugarte Azkarate y a Maria Rosario Ugarte Sukia. En Beasain, 05-08-2014.

[160] Entrevista realizada a Milagros Aranburu Muxika. 05-08-2014.

[161] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. En Donostia, 15-09-2015. Durante un tiempo, el taller de fabricación de calzado de Eusebio Aranburu también fue utilizado para el almacenamiento de enseres.

[162] Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Cedida por el representante de PNV de Beasain, José Antonio Imaz.

[163] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 101-102.

trataba de un partido que defendía los intereses obreros desde un punto de vista marxista. Este hecho produjo tensiones entre el ala más reformista o moderado, que defendían alianzas con el Partido Republicano y veían la República con esperanza, y el ala más radical, quienes apoyaban la alianza con el Partido Comunista y superar cuanto antes la Segunda República que consideraban burguesa. Así las cosas, las tensiones provocadas por estas dos interpretaciones tácticas de la ideología marxista fueron una constante durante la Segunda República. Veremos que en el País Vasco fue el ala más moderada quien obtuvo más simpatizantes, debido a una serie de factores. En primer lugar, porque los principales dirigentes socialistas vascos eran de corte moderado, tales como el bilbaíno Indalecio Prieto o el tolosarra Enrique de Francisco, cuya actuación sería decisiva en la separación de socialistas y comunistas, señalada en el capítulo primero, que hizo que la mayor parte de los afiliados guipuzcoanos permanecieran en las filas socialistas. En segundo lugar, en el País Vasco, sobre todo en Bizkaia, el Partido Comunista gozaba de un gran apoyo, y esto provocó la separación del PSOE. Y, por último, porque existía cierta desconfianza con respecto a Largo Caballero, dirigente del ala más radical. Este último, si bien durante los últimos años había destacado como representante del socialismo revolucionario, había colaborado con la dictadura de Primo de Rivera, llegando a ser viceministro de Empleo, consiguiendo a cambio grandes beneficios para el PSOE y para el sindicato UGT. En la Asamblea General del PSOE celebrada en junio de 1928, la única federación del partido que llegó a criticar su gestión fue la *Federación Vasco-Navarra*[164].

El Partido Socialista creció hasta llegar a ser uno de los tres mayores partidos de Gipuzkoa junto con jeltzales y carlistas, pero su auge, limitado a localidades industrializadas, se paralizó ligeramente. En la comarca del Goierri, por ejemplo, tan solo consiguió representación en las localidades de Beasain y de Ordizia[165], pero fue uno de las principales formaciones en municipios como Errenteria, Eibar, Arrasate, Irun, Hernani o Pasaia. En nuestro municipio, en Beasain, fue el principal partido. En líneas generales, los socialistas guipuzcoanos se decantaban por la alianza con republicanos, ya que no fue un partido hegemónico pese a su gran importancia, en la lucha por arrebatar la mayoría a la derecha o a los nacionalistas. Es evidente que el sindicato UGT desempeñó un papel sumamente importante en el éxito cosechado por el PSOE, ya que se trataba de la central sindical con más fuerza en 1931. Cabe destacar que UGT contaba con más afiliados que el PSOE. En cualquier caso, este dato no es de extrañar, ya que UGT, gracias a su carácter sindical y motivado por la lucha de los derechos y beneficios inmediatos de la clase obrera, resultaba una opción más atractiva que un partido político con objetivos más «abstractos». Por otra parte, una victoria política como la instauración de la Segunda República (recordemos que fue resultado de la victoria electoral obtenida por la coalición formada entre republicanos y socialistas) dotó de un gran renombre a la formación socialista, así como la esperanza entre muchos trabajadores de que se podían ejecutar las ideas socialistas. El aumento experimentado en el número de afiliados en el PSOE en el conjunto del Estado español corrobora esta tesis, ya que pasó de tener 18.207 afiliados en 1930 a tener un total de 81.777 en 1933[166]. El socialismo vasco y el guipuzcoano también experimentaron esta tendencia alcista en sus filas. En Gipuzkoa, pasó de contar con 200 afiliados en 1930 a tener más de 550 a finales de 1931, y, según el historiador José Antonio Rodríguez Ranz, se mantuvo esta tendencia incluso en 1934 y 1936[167]. En el País Vasco, al comienzo de la Segunda República, el Partido Socialista tenía un total de 2.000 afiliados y 24 asociaciones; sin embargo, Eguiguren sostiene que, «si bien el socialismo vasco contribuyó al crecimiento del PSOE», el número de socialistas inscritos en las filas del partido no creció en la misma proporción que en el resto del Estado, por lo que el «disminuye el peso del socialismo vasco en el seno del PSOE»[168]. Por otra parte, cabe señalar que la base social de PSOE estaba compuesta prácticamente en su totalidad por obreros industriales. Tal es el caso de Beasain, si bien en este caso, curiosamente, el máximo representante del partido, Víctor Bernedo, era empresario.

Como afirmábamos en el capítulo anterior, nuestra localidad contaba con una Asociación Socialista. La sede de la Asociación Socialista estaba en el número 12 de la calle Pablo Iglesias, en la actual José Miguel Iturriotz, en el edificio donde se encontraba el bar Norte (donde actualmente se encuentra la pizzería Amore y el kebab[169]. Según un documento de 27 de julio de 1932, la

---

[164] EGUIGUREN IMAZ, Jesús: *Historia del socialismo vasco (1886-2009)*. Hiria. Donostia, 2009, págs. 224-225., 227-228. y 232.

[165] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 134.

[166] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 134.

[167] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 144-145.

[168] EGUIGUREN IMAZ, Jesús: *Historia del socialismo vasco (1886-2009)*. Hiria. Donostia, 2009, págs. 224-245.

[169] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 27. Según nos ha comentado Anjel Lamata Villahoz, "la sede se encontraba en la parte superior del que fuera el bar Politena". Pero el bar Politena no estaba situado donde se encontraba el bar Norte, sino que estaba situado enfrente de este último, donde actualmente está el bar Basakana. Es posible que Anjel Lamata haya mezclado sus recuerdos. Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, José María Alonso Lamata, Sara Alonso Lamata y Anjel Lamata Villahoz. En Donostia, 17-07-2014.

Junta Rectora de la Asociación Socialista de Beasain estaba compuesta por Julián Blanco (presidente), Ángel Gómez de las Heras (vicepresidente), Anastasio Menaza (secretario), Liborio Macero (tesorero) y los vocales Miguel Garbayo, Vicente Sánchez, Alfonso Olabe y Máximo García[170]. El 8 de julio de 1934, se elige la nueva dirección de la Asociación Socialista, cuya presidencia pasa a manos de Antonio Menaza Bermúdez (por lo que pasa a ser el representante de los socialistas cuando se producen los sucesos de 1934)[171]. Los demás nuevos miembros de la asociación fueron Agapito Noriega (vicepresidente), Valentín González (secretario), Juan López (vicesecretario), Laureano Rodríguez y Enrique Sánchez (auditoría de cuentas) y los vocales Aurelio García y Manuel Sanz[172]. Existe un documento que data de los meses de abril y mayo de 1936, donde aparece la firma de Julián Blanco como presidente de la Asociación Socialistas de Beasain[173]. También tenemos constancia de otros miembros de la asociación; en este sentido, Ángel Lamata Villahoz afirma que su padre, «Francisco Lamata, era socialista, uno de los dirigentes del movimiento socialista en Beasain»[174]. Es el caso de Rafael y Valerio Polo Carrascal, que pasarían a luchas junto con los gudaris (Valerio fue fusilado en Cantabria). Alicia Polo y Mikel Apaolaza, hija y nieto de Rafael Polo, respectivamente, afirman que en su familia «eran de UGT»[175]. Fue el mismo caso del gudari y empleado de la empresa CAF Ángel Ruiz de Apodaca[176]. Los primeros eventos llevados a cabo por la Asociación Socialista (es decir, dejando de lado el trabajo sindical de UGT) se remontan a 1932 según los testimonios que hemos recabado. Sabemos que aquel año se celebraron una serie de reuniones en Beasain, concretamente el 27 de julio y el 10 de diciembre, ambas con el beneplácito del gobernador civil. Asimismo, organizaban discursos y otro tipo de eventos en sus locales[177]. Como afirmábamos en el capítulo primero, el socialismo fue un partido asociado al movimiento obrero, en especial al sindicato UGT. Su organización en Beasain data de 1917, pero su auge se produciría durante la República, dando lugar a nuevas secciones, como por ejemplo el Sindicato de Trabajadores del Acero en 1934[178] (recordemos que en Beasain existían acerías, como es el caso de Esquisábel). El principal sector de UGT era el Sindicato Metalúrgico, cuyos representantes locales de Beasain eran Gumersindo Capa Mendizabal (presidente, natural de Ordizia) y Antonio San Martín San Vicente (secretario)[179]. Según otro documento de 23 de octubre de 1935, se producirían nuevos cambios en la dirección. De este mismo documento se desprende que el Sindicato Metalúrgico contaba con un total de 350 afiliados, su dirección corría a cargo de Julián Blanco, Antonio San Martín era el secretario y Tiburcio López, por su parte, tenía el cargo de vicesecretario. El tesorero era José Miralles, mientras que el responsable de cuentas era Benigno Gómez. Los dos miembros corrientes de la Junta Rectora eran Ambrosio San Vicente y Nicolas Palacios[180]. Como podemos observar, antes de ostentar la presidencia del sindicato UGT, Julián Blanco había presidido la Asociación Socialista, por lo que es evidente el nexo entre el Partido Socialista y el sindicato UGT[181]. En 1936, la presidencia del sindicato pasó a manos de Tiburcio López Rodríguez[182].

La Asociación Socialista, además de llevar a cabo diferentes acciones en el seno del partido o de cariz ideológico, se preocupaba también de los asuntos municipales, y los concejales municipales destacaron por nivel de actividad. Uno de los focos por los que se preocuparon fue la educación y, en particular, el funcionamiento de las escuelas públicas. En este sentido, se preocupaban para que ofrecieran a la ciudadanía un lugar de estudio digno, según se comprueba en un documento de 27 de junio de 1932, que denunciaba el hacinamiento que se producía en las aulas del colegio público[183]. Además de la educación pública, los representantes socialistas de Beasain también manifestaban su opinión sobre la situación que vivía la educación privada, y en marzo de 1932 solicitan la supresión de las subvenciones municipales, alegando que «retiraban a la fuerza insignias republicanas» de las solapas de los alumnos[184]. Sobre este asunto, cabe señalar que en abril de 1936 los socialistas vuelven al ayuntamiento de la mano de la Izquierda Republicana, presentando otra moción que volvía a instar la retirada de la subvención a las escuelas religiosas. Según las denuncias de socialistas y republicanos, en los presupuestos municipales

[170] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23.
[171] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.
[172] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 171, documento nº 26.
[173] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 14.
[174] Entrevista realizada a Amaia Alonso Garate, José María Alonso Lamata, Sara Alonso Lamata y Anjel Lamata Villahoz. En Donostia, 17-07-2014.
[175] Entrevista realizada a Alicia Polo y a Mikel Apaolaza. En Beasain, 30-07-2014. Los dos hermanos trabajaban en el barrio Ezkiaga, fabricando cestas.
[176] Entrevista realizada a Paco Ruiz de Apodaca. En Beasain, 18-06-2014.
[177] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23.
[178] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.
[179] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 27.
[180] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 57.
[181] Blanco falleció durante la guerra de 1936, cuando luchaba con el batallón Rusia.
[182] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 543, documento nº 45.
[183] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23.
[184] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

de Beasain de 1936, confeccionadas a finales de 1935 bajo el mandato del anterior alcalde Manuel Pérez, en el apartado correspondiente a «Otros gastos» constaba una partida destinada a las escuelas religiosas. Así las cosas, denunciaban la presencia de religiosas en las escuelas municipales, así como la celebración de actos religiosos en locales municipales, ya que en el edificio de titularidad municipal eran las religiosas quienes impartían clases a los escolares. A su vez, solicitan la apertura de una nueva escuela en el barrio de Garin, debido a que los niños del barrio «no podían acudir a clase»[185]. La Asociación Socialista muestra una reclamación de esta misma índole, denunciando el mal estado del acceso del «nuevo colegio» ubicado en la calle Martina Maiz e instando a su reparación[186]. El 2 de mayo de 1936, durante el mandato del alcalde socialista Víctor Bernedo, se aprueban este tipo de peticiones a la vez que se prohibía a los religiosos impartir clases en las escuelas públicas. En este sentido, asumen el compromiso de construir las escuelas de Garin, así como de no incluir una partida exclusiva indirecta para subvencionar las escuelas religiosas en el próximo proyecto presupuestario, proyecto que nunca llegaría a confeccionarse, debido al estallido de la Guerra Civil[187]. Esta moción obtuvo un amplio respaldo en la cámara municipal, con la excepción del voto en contra de Restituto Urteaga. Sin embargo, cabe recordar que este mismo grupo municipal de izquierdas había rechazado la propuesta de retirada de la subvención municipal a los colegios religiosos en 1932, limitándose tan solo a su «reducción». Este cambio de actitud se puede entender mediante dos motivos: por una parte, la entrada en vigor en 1933 de la Ley de Confesiones y Congregaciones religiosas, que les prohibía el ejercicio de la enseñanza (los colegios religiosos de Beasain se convertirán en «colegios privados» oficialmente, y los profesores deberían acudir sin sus respectivos atuendos católicos para impartir clases), y, por otra parte, la polarización producida por el giro político de 1936.

Otra de las inquietudes de la Asociación Socialista fue la situación de las personas desempleadas, y propusieron una batería de propuestas para mejorar su situación. En este sentido, en 1932 solicitan la retirada de la partida presupuestaria destinada a las fiestas patronales de San Martín de Loinaz, instando al ayuntamiento su utilización para auxiliar a los desempleados. Así las cosas, el ayuntamiento accede a reducir a la mitad el presupuesto destinado a las fiestas, pero no su completa supresión, alegando que «una gran cantidad de foráneos se acercan a la localidad, lo que contribuye a la revitalización del comercio»[188]. En una solicitud remitida al alcalde el 9 de marzo de 1933, se solicita la gratuidad de médico y medicamentos para los desempleados, moción que defiende al concejal socialista Pedro Lasa[189]. Sin embargo, esta propuesta no tendrá una respuesta favorable y en el pleno celebrado el 20 de marzo de 1933 el ayuntamiento delibera que la asunción de estos gastos por parte del consistorio supondría una carga demasiado elevada para las arcas municipales, a la vez que se añadía que el ayuntamiento ya atendía a las necesidades de «diez familias pobres» y «mendigos»[190]. En enero de 1936, el Sindicato de Trabajadores Metalúrgicos solicita al Ayuntamiento de Beasain que los trabajadores cuyos empleos provenían de la bolsa de empleados pasaran de cobrar un sueldo diario de siete a ocho pesetas, con el fin de igualar su salario al del resto de obreros[191]. En abril de 1936, registran una nueva solicitud para que las personas que constaban en la Bolsa de Desempleados, al ser contratados por el ayuntamiento para la realización de tareas municipales, no excedieran las 44 horas semanales, para contribuir a la distribución del trabajo entre más personas[192].

Los anarquistas, organizados en el Sindicato Único Metalúrgico asociado a la CNT, también contaron con presencia en Beasain, más allá del mitin inicial. Según los datos que obran en nuestro poder, su sede se encontraba en Ordizia (el acta de una reunión celebrada entre agentes en 1933 menciona el «Sindicato Metalúrgico de Villafranca»[193]), si bien en octubre de 1935 logran la apertura de una sala en Beasain. Los motivos de esta tardía apertura en Beasain pueden deberse a los capítulos de represión vividos tras la revolución de 1934[194]. En abril de 1932, solicitan la licencia municipal para la celebración de una asamblea abierta en la Plaza del Mercado. Esta licencia será revocada, y se les pide que la reunión tenga lugar en la sala de los anarquistas. Cabe recordar que tanto anarquistas y comunistas eran contrarios a la línea reformista emprendida por el gobierno de izquierdas en 1932, y que los primeros fueron los responsables de prácticamente todos los conflictos laborales producidos en Gipuzkoa[195].

[185] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 14.
[186] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 08.
[187] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 252, documento nº 21.
[188] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.
[189] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 18.
[190] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 18.
[191] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.
[192] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.
[193] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.
[194] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 138, documento nº 32.
[195] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 36.

En cuanto a los comunistas, cabe destacar que el secretario general del *Partido Comunista de Euskadi* creado en 1935 era Jesús Larrañaga, Goierri, natural de Urretxu y residente en Beasain. No obstante, si bien Larrañaga contaba con una gran popularidad en Beasain, no obtuvo un gran respaldo político en nuestra localidad. Las primeras muestras de presencia del comunismo organizado en Beasain salen a la luz el 10 de julio de 1936, una semana antes del estallido de la guerra, con la creación del *Socorro Rojo Internacional*[196]. Se trataba de una organización destinada a la protección de los presos: si bien por aquel entonces la totalidad de presos de Beasain y del conjunto de la comarca ya se encontraban en libertad, las encarcelaciones llevadas a cabo entre 1934 y 1936 habían ocasionado grandes consecuencias en Beasain[197].

Como afirmábamos en el capítulo primero, los comunistas guipuzcoanos tenían presencia en las localidades industriales de la comarca de San Sebastián, así como en Irún, Tolosa y Eibar[198]. Por tanto, Beasain supuso una excepción en este sentido, ya que apenas contaba con presencia en nuestra localidad, pese a que el secretario general de Partido Comunistas de Euskadi, Jesús Larrañaga, residía en Beasain. El Partido Comunista contaba con pocos simpatizantes en Gipuzkoa (en los comicios de 1933, se hizo tan solo con 2.330 votos) y, pese a su tenacidad sobre todo en el área sindical –llegaron a controlar la Federación Local de Asociaciones de Obreros de San Sebastián o el Sindicato de Pescadores de Pasaia–, su principal lastre fue su propia denominación. Así las cosas, hasta llegados los últimos días de la República, el renombre de sus líderes fue incapaz de conseguir un aumento sustancial de militantes en sus filas[199]. Tal y como afirma Miren Atxaga, sobrina de Jesús Larrañaga, el Partido Comunista de Gipuzkoa no era una formación de gran envergadura, y su principal ámbito de influencia era la comarca de San Sebastián. «Por ejemplo, en Pasaia Jesús Larrañaga se había ganado el respeto y el cariño de los pescadores de la localidad»[200]. La sede de la Federación Local de Asociaciones de Obreros se encontraba en la calle del Puerto de San Sebastián, frente al restaurante Juanito Kojua[201]. La pugna interna entre comunistas y socialistas marcó la dinámica de esta asociación, que gozaba de una amplia reputación. En 1924, la presencia de los comunistas era considerable, ya que, para aquel entonces, su influencia había ido creciendo, después de la salida de la federación del sindicato UGT, controlado por los socialistas. Sin embargo, la dictadura de aquellos tiempos dejaba muy estrecho margen para realizar el trabajo político, y la Federación Local de Asociaciones de Obreros de San Sebastián tuvo que esperar hasta 1931 para desarrollarse. En la reunión celebrada en 1931, la federación elige una mayoría comunista, bajo la presidencia de Asensio Arriolabengoa[202], pasando a convertirse en pilar principal del sindicalismo comunista en Gipuzkoa. En este sentido, la militancia comunista sindical se caracterizó por su especial fuerza; pese a que constituía una fuerza relativamente pequeña, tuvo una gran influencia en el movimiento sindical guipuzcoano. Contaban con un total de 12 asociaciones locales, que representaban a 1.237 trabajadores, según los números oficiales ofrecidos por Sebastián Zapirain, que el Partido Comunista de Euskadi considera oficiales, debido a que Zapirain fue uno de los responsables de la política sindical del PCE[203]. En este sentido, los comunistas realizaron una gran obra sindical en San Sebastián, lo cual les hizo merecedores de un gran renombre. Entre sus principales logros, destacan la recolocación de desempleados, la creación de comedores sociales para desempleados, etcétera[204]. Sin embargo, la rivalidad con socialistas y anarquistas durante los primeros años también se dejó entrever en la obra sindical, ya que los comunistas afirmaban que tanto socialistas como anarquistas ponían «trabas a la unidad de la clase trabajadora»[205].

Otra de las diferencias que existían entre comunistas y socialistas fue el lenguaje empleado en sus comunicaciones. Entre los comunistas, el uso del euskera era mucho más generalizado, tanto en mitines como en comunicaciones escritas y en prensa

---

196 Es el nombre que utilizaban en euskara, según la ortografía de la época.

197 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 16.

198 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 147.

199 COLECTIVO MARTIN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 75.

200 Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga. Vitoria-Gasteiz, 26-06-2015.

201 EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 34-35.

202 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 286-290.

203 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 286-292.

204 EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 53-54 y 60.

205 Según los hermanos Zapirain, fue la línea impuesta desde Bilbao; los comunistas de Gipuzkoa tendían más a la colaboración con socialistas y anarquistas. EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 53-54 y 60.

(en 1933 comienzan a publicar *Euskadi Roja*, todos los sábados). Una de las vías de propaganda empleada en la época, según José Antonio Egido, consistía en reuniones organizadas por los comunistas en sidrerías y bares, donde aprovechaban la ocasión para reunirse y entonar canciones en euskera a la vez que repartían propaganda[206]. Destaca el vasquismo del dirigente beasaindarra Jesús Larrañaga. Según las declaraciones realizadas en 2015 por su hija Rosa Larrañaga así como por su nieta Miren Atxaga, el euskera tenía para él una «gran importancia». «Llevaba su lengua en el alma, lo amaba. En los mítines se pronunciaba sobre todo en euskera, también hablaba en castellano, pero mucho más en euskera»[207], relatan.

Este partido contó con dos periodos completamente diferentes. A modo de resumen, el primero de ellos fue el comprendido entre los años 1931 y 1933 (es decir, en el bienio reformista, coincidiendo con la llegada al Gobierno de las fuerzas de izquierda), y el segundo periodo comprendido entre 1934 y 1936 (o el bienio negro, gobernado por las fuerzas de derechas y la posterior llegada del Frente Nacional). Durante el primer bienio, la línea del Partido Comunista fue contraria a la República, debido a su concepción burguesa, por lo que se negó a colaborar con las demás fuerzas de izquierdas. Así lo demuestran las huelgas que se sucedieron durante este bienio, tras las cuales estaban tanto comunistas como anarquistas, mientras el resto de formaciones de izquierdas formaban gobierno. Considerando que estas últimas estaban comprometidas en cierto modo con el orden público, los comunistas optaron por tratar a la República como a un Estado capitalista[208]. En los mítines organizados con motivo de la llegada de la Segunda República, el resto de las formaciones de izquierdas celebraban su instauración, mientras que el Partido Comunista reivindicaba una República soviética, también para el caso del País Vasco. El 14 de abril, los comunistas organizan una manifestación en San Sebastián repleta de banderas rojas y encabezada por el beasaindarra Jesús Larrañaga, quien defendía la República de obreros y agricultores frente a la República burguesa. Asaltaron la cárcel de Bilbao, y consiguieron poner en libertad a varios prisioneros[209]. En Madrid, organizaron una manifestación por la República soviética asaltando edificios, mientras que la mayoría de la ciudadanía celebraba la llegada de la República[210]. Esta línea se podría entender en cierto modo como una sobrestimación de las fuerzas propias, pero, por otra parte, también podría ser una manera para no mezclar a todos aquellos que defendieran un sistema republicano, como manera de delimitar el carácter ideológico y los objetivos del partido. El entonces secretario de la formación, José Bullejos, quien fue destituido en 1932, afirmó que se sentían «orgullosos por nadar a contracorriente»[211]. Muestra de esta línea ideológica fue la huelga de pescadores convocada en Pasaia en mayo de 1931, donde las actuaciones policiales se saldaron con un total de seis víctimas mortales. El diario Euskadi Roja publica el 15 de abril de 1933 la línea del Partido Comunista de Euskadi, según la cual se pretendía sabotear la República y suspender las relaciones con los partidos que la dirigían; asimismo, solicitaban la amnistía, la autodeterminación, la división de tierras, el desarme del Ejército y de la Guardia Civil, etc. Es decir, querían romper con la República de la época[212]. Todo esto, conllevó una fuerte represión hacia los comunistas. Así nos lo ha contado la nieta de Larrañaga, Miren Atxaga: «Jesús Larrañaga se encontraba prácticamente siempre en prisión». En cualquier caso, hay que confesar que era un hombre de gran carisma, debido a que «incluso los policías le tenían un gran respeto»[213].

Con la llegada de la derecha al poder y el empeoramiento de la situación de la clase obrera, los comunistas muestran una mayor disposición de colaborar con socialistas y anarquistas; así lo demuestra la participación de los comunistas tanto en las protestas de los trabajadores promovidas en 1934 por los socialistas como la integración de los comunistas en el Frente Nacional[214]. Por otra parte, el Congreso Internacional Comunista de 1935 tuvo una gran repercusión, donde se reivindicó la colaboración de las demás fuerzas antifascistas[215]. En cuanto al ámbito nacional, fue muy evidente la diferencia entre los dos periodos. Durante la primera etapa, cuando se redactó y votó el Estatuto de Autonomía, el Partido Comunista se mostró contrario, alegando que no contribuía a la liberación nacional del País Vasco y que perpetuaba el imperialismo español. En consecuencia, en el referéndum celebrado en 1933, los comunistas votaron en contra. Al cabo del tiempo, cuando el Estatuto

---

[206] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 31-32.

[207] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga. Vitoria-Gasteiz, 26-05-2015.

[208] COLECTIVO MARTIN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 51-55.

[209] COLECTIVO MARTIN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 51.

[210] Dicha manifestación no fue más que simbólica debido al pequeño número de simpatizantes del Partido Comunista. COLECTIVO MARTIN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 51.

[211] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 40-41.

[212] *Euskadi Roja*, 15-04-1933.

[213] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Garate. Vitoria-Gasteiz, 26-05-2015.

[214] COLECTIVO MARTIN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 79-80 y 89-93.

[215] COLECTIVO MARTIN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 90-91.

votado en 1933 fue bloqueado por el gobierno de derechas, el Partido Comunista modificó su postura ante el Estatuto y se mostró a favor de su puesta en vigor, como consecuencia de la moderación de las políticas de la formación comunista.

En junio de 1935, se crea oficialmente el Partido Comunista de Euskadi. Hasta entonces, los comunistas guipuzcoanos se organizaban en el seno de la Federación de Gipuzkoa del PCE. Sus jefes de lista, además de Larrañaga, fueron Ricardo Urondo, Juan Astigarribia, Cuenca y los hermanos Zapirain (Agustín, Luis y Sebastián), según el relato de Rosa Larrañaga y Miren Atxaga[216]. Era en los ambientes obreros donde más músculo mostraba el Partido Comunista, así como el Partido Socialista. El líder inequívoco de los comunistas guipuzcoanos fue Jesús Larrañaga Churruca, natural de Urretxu, después de que volviera de la vocal de Lapurdi. Sin embargo, por aquel entonces Larrañaga no residía en Beasain, sino en San Sebastián[217]. Para aquellos años, el Partido Comunista de San Sebastián tenía un total de 90 afiliados, según el relato de José Antonio Egido[218]. Estos números son mayores de los que ofrece José Antonio Rodríguez Ranz, ya que, según el estudioso, en 1934 el partido no tenía más que 70 miembros en el conjunto del territorio de Gipuzkoa[219]. Los primeros movimientos para la creación del Partido Comunista de Euskadi se producen unos años antes (en 1933, los comunistas vascos habían comenzado a publicar el diario *Euskadi Roja*[220]). No obstante, el pasaitarra Juan Astigarribia afirma que, cuando se creó el Partido Comunista de Euskadi, su homólogo español, el PCE, había conseguido aumentar su área de influencia entre los comunistas vascos (anteriormente, cada territorio contaba con su propia federación). Asimismo, y pese a que colocaron a Jesús Larrañaga *Goierri* al frente de la secretaría general, fue prácticamente distanciado del País Vasco y de sus comunistas, lo que redujo la autonomía del Partido Comunista de Euskadi. Según Egido, este hecho supuso un impedimento para los comunistas vascos[221]. La organización del Partido Comunista en el ámbito del País Vasco no produjo un cambio en el discurso sobre la autodeterminación vasca, ya que los comunistas también la defendían anteriormente. Así las cosas, Dimitri Manuilski, presidente de la Internacional Comunista[222], explicó en 1931 que los trabajadores del País Vasco, de Cataluña y de Galicia debían «trabajar junto con los obreros de España para conseguir su derecho a la autodeterminación y a la independencia en detrimento del imperialismo español», con la mirada puesta en la consecución de la federación de repúblicas ibéricas. El mismo Larrañaga afirma en 1931 que se debía conseguir que el «nacionalismo vasco fuera la palanca de la revolución»[223], y en 1935, en su réplica a unas declaraciones vertidas por el derechista Calvo Sotelo, afirma que «la España roja será una España rota, porque se dará la libertad a las naciones oprimidas por el imperialismo español»[224]. La profesora Dolores Valverde describe la línea del Partido Comunista de Euskadi dirigido por Larrañaga como nacionalista de izquierdas[225]. El Partido Comunista, en su defensa de la autodeterminación del País Vasco, criticaba reiteradamente el «españolismo» de socialistas y republicanos, distinguiendo entre la lucha de los derechos del País Vasco y las políticas del Partido Nacionalista Vasco. La asimilación de estos dos factores por parte de la izquierda española era considerada por los comunistas vascos como chauvinismo español[226]. Para los comunistas vascos y guipuzcoanos, la liberación nacional era el complemento necesario de la revolución socialista[227], por lo que, según el Partido Comunista, «la actuación de republicanos, socialistas y anarquistas supone actuar en contra de las libertades nacionales de Euskadi y ejercer de contrarrevolucionarios»[228]. Según los comunistas, la liberación nacional vasca nunca vendría de la mano del PNV, ya que este partido, «en representación de la burguesía vasca», nunca lucharía contra el capitalismo español[229].

---

[216] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga. Vitoria-Gasteiz, 26-05-2015.

[217] Así lo cuenta su hija Rosa Larrañaga Agarrista: "Nunca hemos vivido en Beasain": Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga. Vitoria-Gasteiz, 26-05-2015.

[218] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 40.

[219] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 146.

[220] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 52.

[221] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 73-74.

[222] Hemos explicado en el primer capítulo qué era la Internacional Comunista, el órgano de coordinación que reunía a distintos partidos comunistas del mundo.

[223] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 50.

[224] El dirigente de derechas Calvo Sotelo pronunció las siguientes palabras: "Antes una España roja que una España rota".

[225] VALVERDE, Dolores: *Historia de Guipúzcoa*. Txertoa. Donostia, 1984, pág. 181; y EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 66.

[226] *Euskadi Roja*, 13-05-1933.

[227] *Euskadi Roja*, 17-06-1933.

[228] *Euskadi Roja*, 01-07-1933; y 22-07-1933. En este último número, en respuesta a los anarquistas, los comunistas vascos señalaron que "los vascos, catalanes y gallegos no son españoles, son vascos, catalanes y gallegos". En la publicación *Euskadi Roja* de fecha 19 de agosto de 1933, por otra parte, a los socialistas se les reprocha estar con el "imperialismo" y "contra la libertad de los pueblos oprimidos".

[229] A pesar de que se trató de un argumento esgrimido una y otra vez en la prensa de los comunistas, nos llaman la atención las declaraciones realizadas el 5 de mayo de 1934, en las que manifiestan que el abertzalismo de Sabino Arana era "sentimental" y "espontáneo", pero no válido para la liberación, ya que "exigía a la burguesía vasca algo que esta no podía ofrecer", "que luchara contra la burguesía española". (*Euskadi Roja*, 05-05-1934).

Por otra parte, los comunistas guipuzcoanos estuvieron presentes en los altos cargos del Partido Comunista: además de Jesús Larrañaga, el donostiarra Sebastián Zapirain o el pasaitarra Juan Astigarribia asumieron diferentes cargos en el seno del partido. Tanto Larrañaga como Zapirain habían acudido a la Unión Soviética a formarse como militantes comunistas[230]. Rosa Larrañaga y Miren Atxaga cuentan que Larrañaga volvió «feliz y enamorado» de aquel viaje[231].

Cabe destacar asimismo que, en junio de 1934, nace la *Asociación de Dependientes Municipales de Beasain y Villafranca*, si bien desconocemos su ideología[232].

En cuanto a la derecha, la principal formación durante la República tanto en Beasain como en Gipuzkoa fue el Partido Carlista, ya que los monárquicos alfonsinos habían perdido su poder en el conjunto del territorio guipuzcoano. En 1931, el Partido Carlista estaba agonizante, víctima de sus divisiones internas, tanto en Gipuzkoa como en el Estado español, ya que se percibía como «representante de un tipo de sociedad que ya fue y que jamás volvería», cuya única cadena de transmisión ideológica era el ámbito familiar. Además, dejando a un lado la lucha dinástica que la simbolizaba, prácticamente todas las reivindicaciones «sociales» que promulgaba, tales como el fuero, el vasquismo, la defensa de los baserritarras frente a la oligarquía, etc., eran defendidas también por otro partido que había nacido en el seno de una otra fuerza popular de derechas. Este partido era el PNV, y consiguió defender todas estas ideas incluso de manera mucho más realista, ya que asociar todas estas reivindicaciones con la nación vasca confería un cariz mucho más cercano que asociarlas a una dinastía real. En cualquier caso, el carlismo experimentará un ascenso durante los años de la República, ya que fue la formación que más duramente promulgó las ideas antirrepublicanas. Las tres vertientes creadas en la década de 1920 en el seno del Partido Carlista volvieron a confluir en un solo partido con la llegada de la República. Así las cosas, para 1931 todos los centros carlistas habían resurgido, incluidos los que se encontraban en la comarca del Goierri, como el de Beasain, Ordizia, Lazkao o Itsasondo[233]. Durante 1932 y 1934, crearon los círculos de Olaberria, Zaldibia, Segura y Zegama. Este resurgimiento del carlismo tomó tanta más fuerza en 1934 cuanto que Fal Conde fue nombrado secretario general del partido, lo cual confirió a la formación una actitud más activa. Es precisamente a partir de este momento cuando se generaliza la formación y el entrenamiento militar de los requetés[234].

La organización del carlismo se distribuyó en el conjunto del territorio guipuzcoano, tanto en las grandes urbes industriales como en poblaciones rurales de menor tamaño, identificándose en cierto modo con la manera de organizarse del Partido Nacionalista Vasco. Así las cosas, los carlistas también se estructurarían como movimiento sociocomunitario, creando a su vez movimientos específicos dirigidos a jóvenes, mujeres u obreros. Al mismo tiempo, en los Círculos Tradicionalistas, más allá de los meros actos políticos, llegaron a organizar actos culturales, deportivos o de ocio[235]. Según José Antonio Rodríguez Ranz, el carlismo se popularizó, por tanto, entre las diferentes clases, ya que sus miembros procedían tanto de las clases superiores como de las más humildes, y fueron capaces conseguir nuevas afiliaciones jóvenes. Sin embargo, esta diversidad no se producía en la dirección del partido, ya que prácticamente toda la plana mayor del carlismo en Gipuzkoa estaba compuesta por aristócratas y burgueses[236].

Según relatábamos en el capítulo primero, a partir de 1907, la sede de la Asociación Tradicionalista estuvo en la calle Iturrioz (la actual Andre Mari). Una muestra de la reorganización experimentada que describíamos fue la creación en 1932 del grupo de Margaritas de Beasain; es decir, el grupo de mujeres tradicionalistas, cuya representante fue Telésfora Imaz[237]. Los carlistas, al igual que las demás formaciones políticas, organizaban conferencias en Beasain. En 1932, invitaron al tolosarra Alejandro Barrenechea. Por otra parte, tenemos constancia de que en 1932 los carlistas repartieron panfletos en la localidad[238]. El Partido Carlista era una formación extremadamente interclasista (a diferencia de las demás organizaciones de derechas),

---

[230] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 50 y 73-74.

[231] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga. Vitoria-Gasteiz, 26-05-2015.

[232] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 58.

[233] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 55-57.

[234] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 58.

[235] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 60-65.

[236] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 60-69.

[237] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 41.

[238] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 518, documento nº 21.

ya que agrupaba a los miembros de la Asociación Usurbe (Restituto Ugarte, José Aramburu) así como a obreros (como Rufo Artolain, que llegó a ser concejal después de la guerra). Tal y como recuerda su nieto Juan Unanua, «el abuelo empezó a trabajar en CAF a los 13 años». Por lo que el partido supo atraer a las gentes de clase no tan acomodada[239]. Este hecho confirió una gran fuerza a los carlistas, según José Manuel Azurmendi Dorronsoro, que afirma que, a su juicio, el Partido Carlista era «la principal fuerza» durante los años anteriores de la contienda[240].

Entre las fuerzas de la derecha, existía otra formación: el Sindicato de Labradores. Este grupo defendía a los agricultores desde un punto de vista religioso y de la propiedad, y sus reivindicaciones respondían a un carácter profesional o de gestión, y no tanto a la lucha de clases. El 4 de febrero de 1931, el Sindicato de Labradores elige su nueva dirección, con la siguiente distribución de cargos: Liborio Goitia (presidente), Martín José Peña (vicepresidente), Ignacio Beguiristain (tesorero), Joaquín Lizarralde (secretario) y Esteban Goitia, Santos Lasa, Pedro Urretavizcaya y Juan Antonio Ceberio (miembros de la Junta Rectora)[241]. En febrero de 1933 se modifica esta junta, y la presidencia recayó en José Luis Garín, que más tarde sería concejal en el ayuntamiento franquista. En esta nueva junta directiva, José María Arancegi fue el vicepresidente, mientras que el tesorero y el secretario fueron José Manuel Echeverría y Gabriel Múgica respectivamente, y los vocales fueron Julián Sarasola, José Manuel Mendizabal, Silvestre Lasa y Juan Barandiaran[242]. Mateo Lasa Arregui consta como representante de los barrios de Astigarreta y Garin[243]. En febrero de 1935, se produce un tercer cambio en la dirección del sindicato: en el primer puesto, Antonio Sarasola; Juan Barandiaran, vicepresidente; Miguel José Leunda, secretario; Sebastián Odriozola, tesorero; José Urdangarin, responsable de compras, mientras que los vocales de la dirección fueron Gregorio Eguren, José Múgica y Martín Jáuregui[244].

En septiembre de 1931, este sindicato solicita, mediante el concejal Martín Sarriegui, el despliegue de «guardas forestales armados para la custodia de las propiedades de los labradores»[245]. En 1935, el sindicato solicita de nuevo el despliegue de vigilancia, bajo la fórmula de guardas jurados, «uno en la zona norte del municipio y otro en la zona meridional». En esta segunda tentativa, el ayuntamiento, en manos de las fuerzas de derechas, acepta la propuesta y en octubre de 1935 crea dos puestos de guarda forestal, que fueron cubiertos por Jesús Ibarbia Unzueta y Bonifacio Apalategui Zurutuza[246].

El sindicato también trasladó varias peticiones en materia fiscal. En enero de 1932, protestan en el ayuntamiento por motivo del establecimiento de un impuesto de 4 pesetas sobre la sidra, que podría –a su juicio– suponer un lastre para los pequeños productores, por lo que solicitan la retirada de este gravamen. El ayuntamiento accedió[247]. Sin embargo, no fue la única exención fiscal que consiguieron, ya que aquel mismo año lograron la retirada del impuesto del nuevo mosto de sidra (*pitarra*)[248]. También se pronunciaron sobre la mejora del matadero municipal, y solicitaban la instalación de balanzas para que los «pesajes fueran más fiables»[249]. Puede que la solicitud más innovadora realizada fuera la instalación de corriente eléctrica en los barrios de Astigarreta y Garin: en febrero de 1933, manifiestan que la instalación del servicio eléctrico corrió a su cargo, si bien durante los mandatos de Guridi y de Iraola habían acordado que el mantenimiento de los servicios municipales, incluida la luz eléctrica, sería a cargo del ayuntamiento, solicitando por tanto que asumiera tales costes[250]. En 1936, solicitan la prohibición de la venta de leche por parte de vendedores no homologados[251].

Continuando con la derecha, en una reunión celebrada el 30 de enero de 1934 para intentar dar salida a la crisis de CAF, se menciona entre los asistentes un representante del mencionado *Sindicato Católico Profesional*[252]. Según el mismo

[239] Entrevista realizada a Juan Unanua. En Beasain, 05-09-2014.

[240] Entrevista realizada a Joxe Manuel Azurmendi Dorronsoro. En Donostia, 10-09-2014.

[241] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 141, documento nº 06. Sin embargo, en enero de 1932, se llevó a cabo la renovación de varios miembros de la junta directiva: en la vicepresidencia, José María Aranzadi Martín sustituyó a José Peña; y Silbestre Lasa, José Manuel Etxeberria y Julián Sarasola ocuparon los cargos de Santos Lasa, Pedro Urretabizkaia y Joan Antonio Zeberio. (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 28).

[242] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 29.

[243] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 062, documento nº 14.

[244] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 113, documento nº 10.

[245] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 141, documento nº 06.

[246] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 141. Serie documental nº 06. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 15.

[247] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 64, documento nº 15. De todos modos, decidieron cobrar el impuesto correspondiente al año 1932. (Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 01).

[248] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 64, documento nº 14.

[249] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 29.

[250] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 062, documento nº 14.

[251] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

[252] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

documento, su representante fue Eusebio Asla Lapart, quien sería concejal franquista. Es probable que se tratara del mismo sindicato que el surgido en 1934, con el nombre de Sindicato Profesional de Oficios Varios[253]. Este último, según un documento de octubre de 1935, contaba con un total de 54 socios. La Junta Rectora esta formada por los siguientes miembros: Miguel Garín Múgica (presidente), Eusebio Asla Lapart (vicepresidente), Abundio Montejo Zarate (secretario), Francisco Lecuona Odriozola (vicesecretario), José Catarain Urrestarazu (tesorero), José Arruabarrena Camino (responsable de tesorería) y los miembros corrientes de la ejecutiva Guillermo Cortaberria Viain, Miguel Quintas Fernández y Cipriano Lahidalga Hinoja[254]. En esta junta, además del concejal durante el régimen franquista Eusebio Asla Lapart, también vemos a los candidatos de 1931 José Catarain así como Miguel Quintas, quien fue detenido por los republicanos en 1936 por su supuesta relación con los carlistas. Podemos afirmar, por tanto, que el perfil político de este sindicato era completamente alineado a la derecha.

Por último, existió otra asociación denominada *Asociación Libre de Propietarios de Fincas Urbanas*, bajo la dirección del contratista José Luis Guridi Aramburu (quien sería el primer alcalde franquista de la localidad). Esta asociación defendía los intereses de los propietarios de fincas, y en 1933 realizaron protestas contra la propuesta municipal de subida del gravamen de las fincas urbanas[255].

En cuanto a la derecha alfonsina, podemos afirmar que durante la República estuvo prácticamente desaparecida a nivel social, si bien en las elecciones siempre aparecía algún candidato en el seno de la unión de derechas, junto a la mayoría carlista. Pese a que las elecciones de abril de 1931 dejaron la mayoría de los cargos electos de Gipuzkoa en manos de los «monárquicos-católicos» (37,02 %), este sector no tuvo continuidad. En este sentido, el gran resultado obtenido en los comicios se debía a dos motivos: por un parte, las dificultades para la presentación de candidaturas hicieron que en muchas localidades fueran los únicos candidatos (no olvidemos que se trataba de candidaturas de personas cercanas al poder), por lo que su elección estaba garantizada en aplicación del ya mencionado artículo 29, y, por otra parte, la gran despolitización entre la población llevó a la gente a votar a favor del partido que ostentaba el poder. Sobre todo en ámbitos rurales, con la creación de batzokis y de círculos tradicionalistas, comienzan a intentar conquistar a este amplio sector, que en abril de 1931 se había mostrado a favor de la candidatura de derechas, abandonando la base social de la monarquía alfonsina. Por tanto, podemos afirmar que en Beasain no había fuerzas alfonsinas expresamente organizadas.

En este sentido, los alfonsinos habían mostrado una actitud sumamente elitista, y su difusión fue prácticamente nula fuera de la ciudad de San Sebastián. En mayo de 1933 nace la *Unión Regionalista Guipuzcoana*, asociada a la formación radical alfonsina Renovación Española[256], y en 1934 se crea la Derecha Vasca Autónoma, asociada a la CEDA. Las principales diferencias entre estos dos partidos con respecto del carlismo, además de su ideología (ya que unos abrazaban el liberalismo, la economía de mercado y la modernización de la sociedad, mientras que los segundos querían volver al Antiguo Régimen), era que se trataban partidos limitados a la comarca de San Sebastián y considerablemente más elitistas[257].

Por último, tenemos la Asociación de Beneficencia de los Empleados de CAF, que había nacido años antes pero que, debido a la crisis de aquellos años que provocó un gran número de parados tanto en la propia fábrica como en el conjunto de Beasain, cobraría una gran importancia. El objetivo de esta asociación consistía en paliar las necesidades básicas de los funcionarios más necesitados de CAF, desde un punto de vista no sindical (en el capítulo primero afirmábamos que se trataba de una asociación creada por la propia empresa)[258]. Parece ser que la Asociación de Beneficencia estaba relacionada con la Caja de Auxilio de la empresa CAF, a cuya gestión contribuyeron los siguientes miembros de la dirección: Emilio Senosiain (presidente), Gregorio Orue (vicepresidente), Juan Beitia (tesorero), Ángel Garate (secretario), Rufo Zaldua, Vicente Sarasola, José Zubiarrain, José Albisu, Juan Baztarrica, Manuel Verdugo, Domingo Mingo, Alejandro Chinchurreta, Andrés Zabaleta, Pedro Barandiaran, Eugenio Zaldua, Ramón Lasa, Ignacio Insausti y Amalio Lamata[259].

---

[253] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498, documento nº 22.

[254] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 57.

[255] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05.

[256] El partido *Renovación Española*, si bien reivindicaba los valores de la Restauración (liberalismo conservador, monarquía parlamentaria), pronto se posicionaría a favor del autoritarismo y el totalitarismo, hasta llegar a convertirse en un partido muy próximo al fascismo.

[257] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 70-78.

[258] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 30.

[259] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 23. De todas formas, el hecho de que fuera una asociación apoyada por la empresa no nos debe llevar a pensar que todos sus miembros fueran no sindicales o "amarillos". En la junta directiva mencionada anteriormente, por ejemplo, figura el ordiziarra Alejandro Txintxurreta, juzgado y condenado por su implicación en los disturbios de 1934 y, más tarde, fusilado por los franquistas, o Amalio Lamata, quien más adelante sería gudari; por lo tanto, en la lista también podemos encontrar trabajadores luchadores como los que acabamos de mencionar.

Tal y como podemos observar, el número de partidos, sindicatos y asociaciones políticas y sociales creció exponencialmente tanto en Beasain como en el conjunto de Gipuzkoa, organizando grupos para cada corriente diferente. Este fenómeno fue común durante la República, debido a que se dieron pasos para la transición de la antigua «política de personas influyentes» hacia una «política de partido».

El ambiente político de Beasain creció de tal manera que un concejal, Severiano Azpeitia, quien asumiría el cargo de teniente de alcalde a partir de marzo de 1936, presentó su dimisión en mayo de 1932 de su cargo municipal, alegando que la carga que le suponían las tareas del consistorio le impedían conciliar el cargo público con su propio negocio (era el propietario de Construcciones Azpeitia), al que no podía dedicar todo el tiempo que hubiera deseado. Sin embargo, el 3 de junio, el alcalde Jacinto Urteaga le comunica que no acepta su dimisión[260]. El pleno municipal celebrado el día anterior había deliberado rechazar la dimisión de Azpeitia, alegando que «era injustificada» y añadiendo que «estaba haciendo una gran labor»[261]. Azpeitia no fue el único en presentar su dimisión, ya que el 9 de junio de 1932 el socialista Dionisio Carrascal Aguado hizo lo propio alegando «motivos de salud». La respuesta del ayuntamiento fue idéntica una vez más: deliberarían no aceptar la dimisión del concejal, estimando que no estaba debidamente justificada, a la vez que añadían que estaba haciendo una gran labor[262]. Pese a que oficialmente continuaba formando parte del ayuntamiento, Carrascal decide no participar más en la actividad municipal. Así las cosas, anuncia que participaría de manera «simbólica» en la primera reunión celebrada el 27 de febrero de 1936, después de entrar en vigor el gobierno municipal electo en 1931, que había sido destituido en 1934, explicando que no volvería asistir a los plenos por sus propios principios[263].

1.3 Crisis económica e industrial en Beasain

1.3.a) Consideraciones demográficas

Pese a que la caída del régimen monárquico despertó grandes ilusiones tanto en Beasain como en el conjunto del País Vasco, conllevó también un gran lastre: la crisis económica. Esta crisis constituyó un gran freno para los objetivos reformistas a los que aspiraba el gobierno formado por fuerzas de izquierdas durante los primeros dos años. Como veremos más adelante, este fue el origen de muchas de las tensiones.

Durante las décadas precedentes, decíamos que muchas personas se habían trasladado a Beasain. Esta inmigración provenía no solo de las localidades limítrofes o del resto del territorio guipuzcoano o vasco, sino que había también personas que llegaban desde fuera de nuestras fronteras, prácticamente todos a trabajar en los ferrocarriles o en la industria de la localidad (tenemos constancia, por ejemplo, de personas provenientes de Zegama que acudieron a trabajar a los ferrocarriles[264]). Por tanto, muchas familias provenían de los pueblos limítrofes, como los Irizar Zurutuza, padres del gudari Antonio Irizar Zurutuza[265]. José Apalategui Echeverría llegó a Beasain en 1931, cuando era apenas un niño, junto con su familia procedente de Olaberria[266]. Alfonso Ibaibarriaga, natural de Ondarroa, antes de llegar a la fábrica Bernedo Enea había pasado por las localidades de Zumaia y de Pasaia[267]. Entre las familias provenientes de otros lugares de nuestra geografía, se encuentran los Begue de la localidad navarra de Cintruénigo[268], así como los Ruiz de Apodaca, de Vitoria, ambos instalados en Beasain para trabajar en los talleres de CAF[269]. Había familias que venían incluso de más lejos, la gran mayoría a trabajar en CAF o en los ferrocarriles. Fue el caso de la familia de Jesús López Gallego. Natural de Castilla, se afincó en Beasain después de haber intentado trabajar en Francia[270]. Ramón Pérez Onésimo también relata que su familia materna provenía de Valladolid y de la localidad riojana de Cañas (los Onésimo eran socialistas, y un miembro de la familia, Ignacio Onésimo, fue ejecutado por los militares en Beasain)[271]. Si bien no vinieron a trabajar a CAF, la familia Polo Carrascal también se asentó en Beasain (dos de los hermanos fueron

[260] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 64, documento nº 12.
[261] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.
[262] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.
[263] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.
[264] Entrevista realizada a Lourdes Martínez Otaegi y a Pello Martínez Otaegi. Ordizia, 17-12-2014.
[265] Entrevista realizada a Maria Ixabel Irizar Aranburu y a Teresa Irizar Aranburu. En Beasain, 09-07-2014.
[266] Entrevista realizada a Joxe Apalategi Etxeberria. En Beasain, 25-06-2014.
[267] Entrevista realizada a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y a Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. En Donostia, 15-09-2015.
[268] Entrevista realizada a Roberto Begue Sarasola y a Yolanda Begue Redondo. En Beasain, 27-07-2014.
[269] Entrevista realizada a Paco Ruiz de Apodaca. En Beasain, 18-06-2014.
[270] Entrevista realizada a Jesús López Gallego. En Beasain, 25-06-2014.
[271] Entrevista realizada a Ramon Perez Onesimo. En Beasain, 30-07-2014.

gudaris, y uno de ellos fue fusilado). Fueron cesteros en el barrio de Ezkiaga[272]. En estos casos, es habitual que el crecimiento de la población impulsado por una fuerte industria dé lugar a un florecimiento de la industria derivada, lo cual contribuía a aumentar la inmigración. Algunos de los foráneos se unirían a las listas nacionalistas, como es el caso de quien fuera el presidente de ELA José María Lozares Escolar, natural de la localidad burgalesa de Villasur de Gredos, que llegó a Beasain a los once años de edad[273].

La crisis financiera internacional sacudió duramente a la industria y dejó graves consecuencias en el conjunto del País Vasco y en especial en Beasain, debido a su gran actividad industrial. La década comprendida entre los años 1930 y 1940 fue la única en que la población beasaindarra desciende en el conjunto del siglo XX. La pérdida de habitantes vino después de la reducción de plantilla de CAF; en el año 1930, Beasain contaba con una población de 5.260 habitantes, y en 1940 este número se había reducido a 4.986 personas, bajando el umbral de los 5.000. Si bien la guerra de 1936 tuvo cierto impacto en esta bajada, debido a que conllevó que muchos de los habitantes de Beasain optaran por huir de la localidad, no es menos cierto que el descenso ya se había producido antes de 1936. En este sentido, en 1936, según José Gabriel Zurbano Melero, la población de Beasain ascendía a 5.172 habitantes[274], por lo que se encontraba en niveles inferiores a los registrados en 1931. Cabe destacar que durante los años 1910 y 1936 se registra un aumento de la población de un 94 %, por lo que un descenso de estas características es realmente destacable. Téngase en cuenta que el aumento de la población producido entre 1900 y 1930 fue el segundo mayor ascenso del conjunto de Gipuzkoa en términos proporcionales, tan solo por detrás de la localidad de Pasaia y por delante de municipios como Errenteria, Arrasate o Eibar. Este hecho sitúa a Beasain entre los 16 mayores municipios de la provincia (entre los mayores de 5.000 habitantes); 73 de los 89 municipios guipuzcoanos contaban con menos de 5.000 habitantes (y 38 tenían menos de 1.000). Según los datos del censo municipal de 1933, la población beasaindarra ascendía a 5.618 habitantes legales, y 5.583 naturales[275]. Según los datos ofrecidos por Zurbano Melero, en 1934 la población de Beasain asciende a 5.714 habitantes, pero la corrección del censo de aquel mismo año establece un total de 4.934 habitantes legales[276] mientras que los naturales ascendían a 5.048. Por tanto, el descenso ya se habría producido para 1934.

Esta crisis poblacional se produciría en el conjunto del territorio de Gipuzkoa a lo largo de la década de 1930. Durante los años de 1920, la población de Gipuzkoa experimentó un gran ascenso, muy por encima de la media española. Durante los años 1930-1936, este ascenso en el territorio de Gipuzkoa (así como en Bizkaia y Álava) se situó por debajo de la media española, si bien esta también se redujo. Durante la década anterior, el crecimiento de la población de Gipuzkoa en términos absolutos fue de 43.772 personas, mientras que en la década comprendida entre 1930 y 1940 fue de 29.248[277]. En 1930, Gipuzkoa contaba con un total de 302.329 habitantes (154.676 mujeres y 147.653 hombres), con la cuarta mayor densidad de población de todo el Estado español, con 160,39 habitantes por metro cuadrado (tras Barcelona, Bizkaia y Madrid)[278]. Asimismo, fue la cuarta provincia del conjunto del Estado que más inmigrantes foráneos acogía en 1930: por aquel entonces, un 78,58 % de los guipuzcoanos habían nacido en la provincia, mientras que otro 8,95 % provenía de otros territorios vascos peninsulares (navarros en su mayoría). Este dato demuestra el carácter marcadamente industrial de Gipuzkoa, tanto más en cuanto que la población se concentraba en las grandes ciudades. Afirmábamos que en un principio tan solo 16 municipios de los 89 que tiene Gipuzkoa superaban el umbral de los 5.000 habitantes; a partir de este momento, estos 16 municipios concentrarán el 67,96 % de la población de Gipuzkoa (entre los cuatro municipios de más de 10.000 habitantes, San Sebastián, Irun, Eibar y Tolosa, sumaban el 40,17 % de la población)[279].

Los efectos de la crisis se comenzarán a notar en Beasain a partir de 1931 (la República abandona los presupuestos destinados a obra pública, y la producción de CAF comienza su descenso en 1931). La reducción de la plantilla de CAF comienza entre los años 1931-1932, con una brusca reducción de 2.120 a 1.720 trabajadores[280]. Según un escrito remitido por

---

[272] Entrevista realizada a Alicia Polo y a Mikel Apaolaza. En Beasain, 30-07-2014.

[273] Entrevista realizada a María Pilar Lozares Sarasqueta. En Beasain, 03-07-2014.

[274] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 48.

[275] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A023, documento nº 19.

[276] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 06.

[277] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 28. Barruso se basa en cifras de EUSTAT.

[278] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 11.

[279] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 11-13.

[280] "En aquella época, CAF tenía unas 2.000 o 3.000 trabajadores", nos dice Jesús López Gallego, el hijo de uno de los que trabajaban en la fábrica. Entrevista realizada a Jesús López Gallego. En Beasain, 25-06-2014.

el ayuntamiento a la Junta Provincial de Gipuzkoa, para aquel año habían reducido la semana laboral: los funcionarios acudían al trabajo tan solo cuatro días durante dos semanas al mes. Según se recoge en el documento: «la demanda ha sufrido un descenso del 50 %» y en la localidad «crece el malestar» debido a la bajada en el comercio y en la recaudación fiscal, fruto de la falta de trabajo[281]. Durante 1932, despiden a otros 984 trabajadores según los datos ofrecidos por Zurbano Melero, de los cuales 242 eran beasaindarras y prácticamente todos los demás provenían de localidades de la comarca del Goierri[282] (según Legorburu Faus, en abril de 1932 despiden a un total de 456 trabajadores)[283]. En abril de 1932, durante la visita realizada a Gipuzkoa por el presidente de la República, Niceto Alcalá-Zamora, el Ayuntamiento de Beasain traslada una carta solicitando ayuda. En la misiva se afirmaba que «de los 2.000 trabajadores de CAF tan solo están trabajando menos de la mitad (...)» y añadía que los que estaban trabajando lo hacían en «jornadas reducidas»[284]. Los datos de CAF de enero de 1933 mencionan «1.500 despedidos» y «semanas laborales de tres días»[285], y en una reunión celebrada por varios agentes de la comarca del Goierri en agosto de 1933 mencionan que «desde finales de 1931, el número de funcionarios ha descendido constantemente, pasando de los 2.100 a los 500 actuales»[286]. En diciembre de 1934, CAF tan solo tenía 754 trabajadores. Es precisamente en este año cuando consiguen un contrato para la realización de 400 vagones[287] (Egido, basándose en las cifras de UGT, afirma que contaba con un total de 700 trabajadores[288]). Cuando en 1936 CAF suspende sus actividades, contaba con un total de 1.154 trabajadores[289]. Por tanto, queda patente la relación entre la reducción de la plantilla de CAF y la consecuente bajada de la población beasaindarra. Sara Bujanda Olaran, cuya familia residía en Lazkao y en Olaberria durante los años precedentes a la guerra y cuyo padre trabajaba en CAF, afirma que durante aquellos años se produjeron muchos despidos. «Cuando nuestro padre fue despedido, tuvimos que marcharnos a la localidad navarra de Viana a vivir. Cuando fue recontratado, regresamos a Olaberria»[290].

El aumento del paro fue un hecho generalizado en el conjunto del territorio de Gipuzkoa, pero, por las características de la economía de Beasain, condicionada por la concentración de una gran empresa del subsector más golpeado por la crisis –la metalurgia– y más dependiente de la contratación estatal, la tendencia al desempleo fue aún más evidente, hasta el punto de convertirse en un problema de carácter social. Beasain tenía un total de 922 desempleados en 1931, sobre una población de 5.260 habitantes. Este aumento del desempleo será aún más acuciante durante los próximos años (en 1933, decíamos que habían despedido a 1.500 empleados de un total de 2.000), por lo que cabe suponer la situación de la localidad en aquel momento. En 1930, la industria acogía al 43,9 % de la población activa de Gipuzkoa; el sector terciario, concentrado sobre todo en la ciudad de San Sebastián y donde empleaba a un 51,15 % de sus habitantes, reunía al 29,2 % de la población de Gipuzkoa, mientras que el sector primario reunía al 26,7 % de los guipuzcoanos. El 22,5 % de las personas trabajadoras eran mujeres y se encontraban en su gran mayoría concentradas en el sector terciario, donde formaban el 34 % del sector y cuya plantilla estaba compuesta por mujeres en un 55 %. En 1932, la tasa de desempleo en Gipuzkoa ascendía al 14,77 %, mientras que en 1934 y en 1936 ascendería al 17,44 % y al 20 %, respectivamente[291]. Por tanto, considerando su carácter industrial, los efectos de esta crisis fueron devastadores en el conjunto del territorio de Gipuzkoa (si bien en comparación con Bizkaia la situación fue mucho más favorable) y, en particular, en nuestra localidad. Y es que la mayor fábrica de Gipuzkoa, CAF, estaba en Beasain (junto con la *Unión Cerrajera de Arrasate*, era la única empresa guipuzcoana que en 1930 tenía más de 1.000 empleados). Téngase en cuenta que en Gipuzkoa por aquel entonces había un total de 47.800 trabajadores industriales y 2.149 fábricas, por lo que, según afirmábamos, la industria de nuestro territorio era relativamente pequeña (tan solo 48 empresas tenían más de 100 empleados, es decir, tan solo el 1,78 % de las empresas guipuzcoanas). Por otra parte, se trataba de una industria bastante diversificada: el sector metalúrgico, el más representativo de todos, empleaba a tan solo 11.337 de los

[281] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 062, documento nº 40.

[282] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 38.

[283] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 119.

[284] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[285] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

[286] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

[287] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 38.

[288] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 68.

[289] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 125.

[290] Entrevista realizada a Sara Bujanda Olaran y a José María Bujanda Olaran. En Beasain, 18-09-2014.

[291] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 30.

mencionados 47.800 trabajadores (23,7 %)[292]. En cuanto al ámbito geográfico, también predominaba la diversidad, donde 80 de los 89 municipios guipuzcoanos contaban con alguna industria, y 21 localidades tenían alguna empresa que empleaba a más de 100 funcionarios. Por tanto, podemos afirmar que existía en Beasain una suerte de «equilibrio geográfico» que distribuía los principales centros industriales a lo largo y ancho de todo el territorio guipuzcoano. Por esta distribución y por haber tenido un crecimiento más armonioso, Dario Ansel sostiene que el sistema económico guipuzcoano resistió de manera mucho más sólida que el vizcaíno ante los embates de la crisis económica[293]. Sin embargo, repetimos que las condiciones locales de Beasain (empresa metalúrgica de gran tamaño, uno de los pocos de todo Gipuzkoa que empleaba a más de 1.000 personas) contribuyeron a la dureza de la crisis[294], pese a que fue una situación excepcional en el conjunto de Gipuzkoa.

Esta crisis sacudió a CAF cuando parecía que la empresa beasaindarra iba viento en popa, debido al auge experimentado a finales de la década de 1920. En 1929, el año de la crisis, se construyeron un total de 1.670 vagones, y en 1930 realizaron el vagón número 30.000[295]. Sin embargo, el periodo comprendido entre 1931 y 1936 fue extremadamente duro, debido a que durante estos cinco años tan solo se fabricaron 675 vagones, siendo el peor el año 1932, cuando tan solo se encargó un solo vagón[296]. Durante los años 1931 y 1939, ningún ejercicio arrojó un saldo positivo en CAF de Beasain[297].

Esta crisis se produce cuando la fábrica da inicio a una gran renovación de sus instalaciones. Entre 1928 y 1932, CAF, con el fin de renovar la construcción de los bandajes, introdujo un sistema innovador para la realización de ruedas monobloc de un solo cuerpo. Era la única fábrica que realizaba este tipo de piezas en el conjunto del Estado español[298]. El plan de modernización abordado en 1928 por CAF implicó la compra de un nuevo horno de la marca Heroult, como afirmábamos en el apartado primero. Recordemos que, durante la Segunda República, CAF era la mayor empresa de Gipuzkoa.

En 1933, CAF contaba con las siguientes instalaciones. El departamento de rodamientos (que incluía el taller de forjado y laminado de rodaduras, el taller de forjado y laminado de bandajes y el taller de mecanizado). El departamento de moldeado (que disponía de un taller de moldeado y agregados, un taller para el moldeado de bronce, hierro y acero, y el taller de acabado de piezas moldeadas). El departamento de acero, con un horno de 16 toneladas Siemens Martín y otro de 35 toneladas de la marca Siemens-Maerz. El departamento de montaje (taller de montaje, carpintería metálica, taller de perfilería y taller de pintura), diferentes sistemas de electricidad (la pequeña central de Zaldibia, redes de transformación eléctrica y redes de distribución de la electricidad en la fábrica). Tres laboratorios (químico, metalográfico y de pruebas metálicas), almacenes, servicios anti-incendios, tubería para la distribución de agua potable y ferrocarriles (tanto la red que transcurría frente a la fábrica como la conexión a las vías generales)[299].

Pese a que la mayor empresa de Gipuzkoa se encontraba en Beasain, esta pertenecía a un sector duramente castigado por los embates de la crisis: la metalurgia. La crisis dio comienzo con el crack de la Bolsa de Nueva York en 1929. Sin embargo, en el caso del Estado español y en la industria vasca, se produjo debido al carácter proteccionista de la economía. CAF es el claro ejemplo de este tipo de actuación; como decíamos en el capítulo primero, la mayoría de sus pedidos provenían de contratos estatales. Así las cosas, el drástico recorte en el gasto público produjo un descenso considerable en las demandas dirigidas al sector de la metalurgia, lo que a su vez ocasionó pérdidas de puestos de trabajo y un descenso considerable en las empresas proveedoras.

En cuanto al descenso de la población de Beasain en 1934, ¿por qué se produce sabiendo que la crisis da comienzo en 1931 e incluso se produce un repunte en 1934? A decir verdad, carecemos de una respuesta en concreto para responder a esta cuestión y, además, transciende los límites de este proyecto de investigación, por lo que nos limitaremos a adelantar una serie

---

[292] En la industria guipuzcoana, el número de mujeres trabajadoras en el año 1930 era de 7.237, representando el 15 % del conjunto de trabajadores/as. La mayoría de ellas se dedicaba a la costura, la industria química o la industria textil.

[293] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, págs. 23-25.

[294] Esto es algo que el propio Darío Ansel debe reconocer, ya que se trató de una excepción, junto con la industria armera de Eibar y sus alrededores. ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 26.

[295] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 36-37.

[296] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 118.

[297] *LEGORBURU FAUS, Elena: "Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 119.

[298] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 109.

[299] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, págs. 109-111.

de respuestas plausibles. Una de ellas, en caso de que demos por correctos los números que hemos presentado anteriormente, sería la siguiente. Las familias obreras de Beasain tenían cierto reparo en abandonar la localidad; se encontraban enraizadas y sin esperanzas para acudir a algún otro lugar, por lo que muchas de ellas se negaron a abandonar Beasain durante los primeros años; ya a partir de mediados de 1934 la situación se recrudece, coincidiendo con los años más duros de la crisis. Téngase en cuenta que por aquel entonces no había planes especiales para desempleados. Si bien en 1901 se crea un plan para cubrir las enfermedades, esto no daba cobertura a los despedidos[300]. La indemnización más alta fue el equivalente al salario correspondiente a 15 días de trabajo[301]. Por tanto, probarían suerte en algún otro lugar. Otra hipótesis para explicar el descenso de la población de 1934 puede ser que los funcionarios hubieran perdido la esperanza de crear aquí su futuro. La CAF llevaba cuatro años sin poder remontar su situación, y cada vez más personas iban al paro. Comienza entonces un éxodo en el que familias completas abandonaron la localidad. Durante los próximos años, en el bienio 1935-1936, junto con la mejora de la actividad económica, muchos de los que fueron empleados de CAF volverían, pero sin sus familias. Otra hipótesis puede ser el parón producido en el crecimiento natural así como en la llegada de inmigrantes.

1.3.b) Respuestas del Ayuntamiento de Beasain y de diferentes agentes ante la crisis

Sabemos que el Ayuntamiento de Beasain, en manos de republicanos y socialistas, hizo lo posible para ayudar a las personas que habían perdido su puesto de trabajo. En este sentido, organiza recogidas de ropa[302] y abre comedores gratuitos para los hijos de las personas desempleadas en los colegios municipales[303]; asimismo, durante la celebración de las fiestas de Loinaz de 1933[304] o durante las Navidades de aquel mismo año[305] recaudó fondos para los más necesitados. Diferentes agrupaciones de la localidad organizaron varias iniciativas. Según Zurbano Melero, «sindicatos e Iglesia» recolectaron ropa para el almacén municipal. Miren Barandiaran, por su parte, destaca la labor realizada por el sindicato ELA[306]. Otra de las medidas para combatir el desempleo fue la creación de gravámenes especiales sobre el consumo o las exportaciones, así como una tasa del 4 % sobre la producción, para poder destinar la diferencia a satisfacer las necesidades de los desempleados. Estas medidas fueron presentadas por el Ayuntamiento de Eibar en noviembre de 1931. En el pleno municipal celebrado el 6 de noviembre de aquel año, el Ayuntamiento de Beasain propone realizar una consulta entre los empresarios de la localidad. Sin embargo, CAF, así como la fábrica Construcciones Azpeitia perteneciente al concejal de izquierdas Severiano Azpeitia, advierten que la implantación de este impuesto sería peligrosa, por lo que finalmente no entraría en vigor[307].

Sin embargo, hacen lo posible para buscar empleo en la localidad, creando bolsas de trabajo destinadas para los desempleados. Según José Gabriel Zurbano, entre 1935 y 1936 había unos 150 inscritos en las bolsas de trabajo, de los cuales más del 90 % provenían de CAF[308]. Las condiciones para ingresar en las listas se aprueban en el pleno municipal. Entre otros aspectos, afirman que todos los desempleados tenían derecho a inscribirse, para lo que debían presentar la correspondiente cartilla. Después de que encontraran un puesto de trabajo, esta cartilla de desempleado debía ser entregada

---

[300] Dicho plan dirigido a la protección de los empleados enfermos era gestionado por medio de la empresa *Compañía de Seguros Vasco-Navarra*. ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 106-107.

[301] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles en historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 120.

[302] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles en historia*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 119.

[303] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 108; y LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles en historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 121.

[304] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 18. Esto, sin embargo, provocó un pequeño debate, ya que el Ayuntamiento no aceptó el modo de reunión de las personas desempleadas.

[305] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento nº 31. Aquella propuesta fue aprobada el 16 de diciembre de 1933. La cantidad que debía aportar el Ayuntamiento en aquella recaudación económica fue objeto de polémica (el Ayuntamiento aportó 400 pesetas, a pesar de que Pedro Lasa propuso que aportara 500 pesetas). También surgió otro debate, en torno a si aquella recaudación debía destinarse a las personas desempleadas que estaban trabajando en la construcción de la carretera Arriaran-Garin (tal y como reclamaba el Comité de Desempleados) o si debía ser para todas las personas inscritas en la bolsa de trabajo; finalmente, se optó por la segunda opción. Sin embargo, siete días más tarde, el día 23 de diciembre, el comité de desempleados volvió a protestar ante el Ayuntamiento en relación a esta cuestión.

[306] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 108; y BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, pág. 105.

[307] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F014. Serie documental nº 41. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 02.

[308] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 123.

en el plazo máximo de ocho días. Según el ayuntamiento, se debían confeccionar dos listas de desempleados: por una parte, los mayores de edad y, por otra, los menores. Los inscritos debían acudir todos los meses a las dependencias municipales para confirmar su registro. En caso de que faltaran dos meses consecutivos, quedarían excluidos de las listas. Por otra parte, en el caso de las ofertas de trabajo espontáneas (por aquel entonces, estaban construyendo la carretera entre Arriaran y Garin), aquellos desempleados que no estuvieran en grado de aceptar la oferta debían justificar el motivo. Estos trabajos se organizaban por turnos de quince días, para que todos los desempleados tuvieran acceso a ellos[309]. En agosto de 1935, el ayuntamiento informa que el coste de la construcción de esta vía ascendió a 321.342,32 pesetas (el presupuesto inicial preveía un gasto de 235.640 pesetas), y que aún quedaba pendiente una deuda de 16.450 pesetas en concepto del crédito solicitado para tal efecto[310].

Según José Antonio Egido, los desempleados construyeron varias carreteras a los diferentes barrios de la localidad, como por ejemplo la vía que une el casco urbano y el barrio de Erauskin, o la carretera entre Arriaran y Garin[311]. En cuanto a las obras de esta última carretera, el contratista Zabaleta asume el compromiso de contratar a un 40 % de los integrantes de la bolsa de desempleados, organizándolos por grupos que trabajarían en turnos de dos semanas[312]. El 25 % de los funcionarios que construyeron la carretera que une Zaldibia con Gaintza eran desempleados, pese a que en un primer momento se pensaba que los pertenecientes a las bolsas llegarían a ser un 60%. (Egido sostiene que el motivo de la menor contratación de lo previsto es que la empresa contratista no cumplió con las condiciones contractuales[313]. Todo apunta a que el motivo de esta ruptura fue que el contrato trilateral suscrito con la Diputación no era del todo clara[314]). Las contrataciones efectuadas para los trabajos de construcción de la carretera de Gaintza fueron fuertemente criticadas por los integrantes de las bolsas de trabajo, debido a que llevaron a determinados empleados como «fijos». Por este motivo, presentan una reclamación en el pleno celebrado el 5 de mayo de 1934 en la casa consistorial de Beasain[315].

El Ayuntamiento de Beasain propondrá más obra pública. El 8 de enero de 1934, los socialistas Aguado Larriche y Lasa Segurola proponen la contratación de desempleados de la localidad para diferentes obras, tales como la ampliación del depósito de agua, el puente de la carretera de Lazkao, las obras del nuevo frontón o la retirada del paso de Antzizar. Sin embargo, el pleno celebrado el 11 de enero rechaza la propuesta de realizar el nuevo frontón, ya que, según el alcalde, la obra era inviable «en aquel momento». En cualquier caso, el pleno celebrado el 2 de junio aprobaría la propuesta de rehabilitación del frontón, bajo la iniciativa del concejal Leoncio Ibarbia[316]. A raíz del cambio en el gobierno municipal, en mayo de 1936 se da comienzo al proyecto de acondicionamiento del frontón[317]. En cuanto a los otros tres proyectos, se resuelve «analizar» la situación. Con respecto de la primera, se concluye y se aprueba que se deben analizar los antecedentes, mientras que, con respecto del paso, se acuerda solicitar a la Diputación la ayuda para acometer las obras[318]. En cuanto a las obras del paso de Antzizar, no tardaron en comenzar, y el 31 de octubre de 1934 contratan a un total de siete desempleados. Por su parte, la decisión del gobernador de imponer un nuevo gobierno municipal contribuyó a la demora en la ampliación del depósito de Zazpiturrieta y en la construcción del puente de la carretera de Lazkao. Durante el mandato de Manuel Pérez, el ayuntamiento recibe una subvención de 300.000 pesetas para la recolocación de los desempleados[319], pero el consistorio aprobó otros proyectos, dejando de lado la construcción del citado puente. En cuanto al depósito de agua, se procedió a la ampliación del depósito de Arkasin, y no el de Zazpiturrieta. A finales de 1935, la empresa de muebles Eskisabel y Compañía anuncia la construcción de un nuevo pabellón, y afirma que el 80 % de la

[309] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16. La moción fue preparada por el Comité de Desempleados de Beasain, y presentado por Doroteo Aguado y por Pedro Lasa.

[310] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 15.

[311] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2); y Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 22; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05. Aún así, en abril de 1993, algunos trabajadores mostraron su disconformidad con el procedimiento de contratación de trabajadores para la construcción de dicha carretera. En el Pleno del Ayuntamiento celebrado el día 27 de marzo de 1933, varios vecinos de Garin solicitaron dar prioridad a las personas desempleadas de Garin a la hora de contratar trabajadores. El día 13 de julio, el concejal socialista Pedro Lasa Segurola presentó ante el Pleno del Ayuntamiento las quejas de los desempleados porque el contratista estaba contratando menos desempleados que los acordados en cada turno.

[312] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010. Serie documental nº 05.

[313] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2); y Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 22. Por otra parte, en el Pleno del Ayuntamiento de Beasain celebrado el día 5 de mayo de 1934, se dijo que los desempleados (de Beasain, Ordizia, Lazkao y Ataun) debían ser el 70 % del total de trabajadores. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 06.

[314] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 06.

[315] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 06.

[316] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[317] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

[318] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 2138, documento nº 33.

[319] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

plantilla para las obras sería seleccionado de la bolsa de trabajo[320]. Por otra parte, se recurrió asimismo a los desempleados para la renovación del cementerio, obra que fue adjudicada al contratista José Luis Guridi. Estos trabajos recibieron una subvención que ascendía a 4.362,30 pesetas por parte del comité para combatir el desempleo. Las obras finalizaron en mayo de 1936[321].

Asimismo, es de sobra conocido que el tolosarra Enrique de Francisco, diputado del PSOE en Madrid, había intermediado para conseguir el encargo de la construcción de las nuevas escuelas de Beasain de la calle Martina Maiz, cuya construcción fue ordenada por el Estado en 1931[322]. En cualquier caso, no es razonable pensar que todas las peticiones de los desempleados fueron atendidas. El concejal socialista Pedro Lasa presenta una propuesta de la Asociación Socialista, que pedía que el ayuntamiento asumiese el gasto de las consultas médicas de los desempleados. Esta petición fue desestimada[323].

El Ayuntamiento de Beasain abonó los billetes de tren de regreso a sus casas a aquellos desempleados que no conseguían un empleo en la localidad. El Ayuntamiento de Ordizia adoptó esta misma decisión[324]. Para ejecutar esta medida, el Ayuntamiento de Beasain asume en 1932 un gasto de 2.500 pesetas[325]. En noviembre de 1932, el consistorio abona un total de 140 billetes, y otro más en diciembre de aquel mismo año. Entre los diferentes destinos de estos billetes de regreso, cinco se dirigían a Álava, otros ocho a Navarra, mientras que las demás se dirigieron al resto del Estado[326].

Según las declaraciones realizadas por el testigo de aquella época, José Manuel Ibarbia, al historiador José Antonio Egido, se reunió muchísima gente en la estación para despedirse, a la vez que desde el tren se oían voces que exclamaban: «¡Nos vamos, pero en breve volveremos!»[327]. Estos testimonios demuestran que para aquel entonces ya existía un clima de reciprocidad y de complicidad entre las personas que habían nacido en Beasain y los que provenían de fuera. En Ordizia se produjo una situación parecida que promovió la acogida hacia los migrantes. En este sentido, cabe destacar las palabras pronunciadas en 1934 por el entonces alcalde Patxi Iturrioz, al que popularmente llamaban *Patxi Zabale*: «Quienes estamos orgullosos de haber nacido en la capital del Goierri siempre hemos sido hospitalarios con quienes provenían de otros lugares»[328]. Ordizia también creó una bolsa de empleo, al que recurrieron para la construcción de la carretera de Gaintza o el paso del tren de Legorreta[329]. En la comisión de regulación de la bolsa de trabajo de Ordizia, se aceptó la representación de UGT y ELA. Del mismo modo que en Beasain, el ayuntamiento ofreció facilidades para que los desempleados pudieran volver a sus hogares de procedencia[330]. Pero la existencia de este tipo de ayudas no implica la ausencia de tensiones. Entre 1935 y 1936, varios exempleados de CAF comienzan a regresar a Beasain, con la esperanza de volver a encontrar un empleo, debido a la mejora económica. Cuando esta mejora se tradujo en un aumento del empleo (recordemos que en 1934 tan solo quedaban 754 empleados en CAF, mientras que en julio de 1936 ya tenía 1.154 trabajadores, con un aumento de 400 puestos de trabajo). Para la recontratación en los puestos que se habían destruido los años anteriores, surgieron dos criterios: algunos (probablemente muchos de los que se habían marchado) querían que se considerara su experiencia profesional, la antigüedad y otros criterios de estas características, tal y como se realizó finalmente, mientras que otros (los que habían optado por permanecer en Beasain), por su parte, mostraron su desacuerdo, y reivindicaban un trato prioritario por haber permanecido en la localidad[331]. Un conflicto de características similares llega al pleno municipal celebrado el 26 de abril de 1934, el que el ayuntamiento, a propuesta del concejal republicano

[320] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 15.

[321] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

[322] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 43.

[323] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151. Serie documental nº 18. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05.

[324] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Zarautz, 1996; pág. 122; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 108.

[325] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa). lote de documentos JDIT 3278-1.

[326] Recogemos los datos por provincias, ya que se aportan datos sobre la procedencia de los trabajadores que vinieron a trabajar a Beasain: Valladolid, 60; Burgos, 23; La Rioja, 14; Palencia, 13; Madrid, 8; Cantabria, 5; Lugo, 2; Asturias, 1; y Barcelona, 1. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 062, documento nº 40.

[327] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 22.

[328] GARMENDIA, Larraitz y ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera*. Ayuntamiento de Ordizia e Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004, pág. 93.

[329] Las obras comenzaron el año 1933, en las cuales el 40 % de los trabajadores empleados eran de Ordizia, y el 20 % de Legorreta. Sin embargo, en el Pleno del Ayuntamiento de Beasain celebrado el día 9 de septiembre de 1933, viendo que la tasa de desempleo de Ordizia había disminuido, se acordó solicitar la contratación de desempleados beasaindarras.

[330] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 23.

[331] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 122.

Serafín Arana, propone que los extrabajadores que continuaban en Beasain o en las inmediaciones tuviesen prioridad sobre aquellos que se encontraban más alejados. La postura contraria fue defendida por el socialista Pedro Lasa Segurola, quien sostenía que aquella actitud vulneraba la ley, ya que todos aquellos trabajadores que habían sido despedidos de CAF por motivos de la crisis tenían derecho a ser readmitidos, tanto los que permanecían en la localidad como aquellos que se habían trasladado a sus lugares de origen. La moción de Arana fue aprobada por el voto de los republicanos y de los miembros de la derecha, mientras que los socialistas votaron en contra[332]. Sin embargo, esta no será la opinión que profesarán a partir de octubre de 1934 el alcalde Manuel Pérez y el resto del equipo de gobierno nombrado por el gobernador. Según se recoge en una carta sobre las gestiones realizadas por el ayuntamiento en Madrid en 1935, el consistorio sostenía que había que priorizar los trabajadores que habían optado por permanecer en la localidad[333]. Durante 1936, en reuniones mantenidas entre el comité de desempleados y el ayuntamiento dirigido por Víctor Bernedo, se solicita la retirada del artículo 29 de las bases de inscripción en las bolsas de trabajo, según la cual se priorizaba la antigüedad de los trabajadores a la hora de ser readmitidos[334]. Los desempleados llegaron incluso a irrumpir en reunión celebrada el 6 de junio de 1936, gritando «¡Queremos un trabajo!». Los desempleados afirmaban que su malestar no estaba dirigida al ayuntamiento, ya que «hace lo que está en sus manos», sino a la mayoría de los mandatarios de Gipuzkoa y del Estado, ya que a su juicio estos no se esforzaban lo suficiente[335]. Con la salvedad de la revolución de 1934, cuyo objetivo no era luchar contra el desempleo, si bien los organizadores eran desempleados, fue uno de los pocos actos conjuntos que organizaron los trabajadores de Beasain para mostrar su desacuerdo, ya que, hasta aquel momento, la única vía contemplada había sido la unidad de acción para revertir el acuciante problema que suponía el desempleo. Sin embargo, resulta interesante constatar que no atacaron directamente al Ayuntamiento de Beasain, sino que se dirigieron a «instancias superiores». Es decir, los trabajadores se habían percatado que se trataba de una situación estructural y no coyuntural, por lo que su protesta se dirigió contra las autoridades del Estado. Esto demuestra que, ante este tipo de crisis, el límite de las protestas locales apenas transciende las fronteras municipales y que las protestas de los trabajadores de Beasain, si no fueran coordinadas con las del resto de Gipuzkoa o con un mayor ámbito de actuación, tan solo tendrían carácter local, y que repercutirían exclusivamente a la institución que gestionaba los servicios para ayudar a los parados.

Ante la crisis, la política emprendida por CAF consistió en la diversificación de la producción (recordemos que CAF no siempre fabricó material ferroviario exclusivamente y que hasta el siglo XX también producía equipamientos industriales de otras características) y en la consecución de contratos estatales. En 1933, por ejemplo, comenzó a construir material de agricultura, a falta de otro tipo de pedidos[336]. La construcción de material agrícola contribuyó a la creación de 150 puestos de trabajo, así como a pasar a una semana laboral de cinco días[337]. Por otro lado, las expectativas de contratación estatal eran relativamente exiguas, ya que el Gobierno republicano, debido por la crisis internacional, había ordenado la paralización de las cuentas públicas, incluyendo las inversiones ferroviarias[338]. Las reducciones del gasto público y en la emisión de deuda pública fueron una práctica habitual entre los diferentes gobiernos de la República, también entre los gobiernos de izquierdas, y, según reza un documento de CAF de 1933, «no se disponía de crédito para la construcción de nuevos vagones»[339]. Téngase en cuenta que el capitalismo español era extremadamente proteccionista, incluyendo a las empresas vascas, debido a que el desarrollo de la industria del País Vasco se produce junto con la evolución experimentada en el conjunto del Estado español, pese a que en muchas ocasiones fue pionera. Por tanto, la economía española dependía fuertemente de la obra pública adjudicada por el Estado, por lo que una noticia de estas características asestó un duro golpe a estas empresas. Sin embargo, CAF pudo hacerse con algunos contratos, aunque fueran de menor tamaño[340]. Los empresarios de CAF se reunían puntualmente con los representantes políticos de Gipuzkoa (Diputación, alcaldes, diputados guipuzcoanos del Parlamento de Madrid) para poder seguir adelante con la empresa. Asimismo, los representantes sindicales solicitaban medidas para garantizar el trabajo al Gobierno, con el que, en este caso, existía un parentesco ideológico, debido a que en los socialistas se encontraban

[332] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 06.

[333] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

[334] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

[335] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

[336] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Zarautz, 1996; pág. 118; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 38.

[337] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

[338] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, págs. 114-115.

[339] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02. Este documento afirma que los precios de los vagones estaban "fijados" y que era imposible abaratarlos.

[340] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

gobernando en Madrid. Numerosas representaciones de Gipuzkoa se trasladaron a Madrid para poder buscar una salida a la situación. (Cabe destacar que este tipo de actos conseguían la unión entre las diferentes sensibilidades políticas del territorio)[341]. En agosto de 1933, el ministro Indalecio Prieto les responde que él no podía hacer nada, «ya que se trata de una crisis internacional», por lo que las compañías ferroviarias no podrían «gastar más dinero»[342].

En Beasain se organizaron una serie de reuniones. Todo apunta a que la primera se celebró bajo la iniciativa del Ayuntamiento de Ordizia, que reunió a los ayuntamientos de Ordizia, Beasain y Lazkao, así como los representantes de las dos principales formaciones sindicales (UGT y ELA). En 1932, acuerdan trasladar una representación de desempleados a Madrid, acompañada por el diputado republicano Juan Usabiaga, que había sido concejal en el Ayuntamiento de Ordizia. Volvieron con un contrato para la fabricación de 55 vagones –no obstante, trasladaron una petición para la construcción de un total de 600–, así como otra serie de contratos destinados a las Ferrocarriles del Oeste o para la vía Madrid-Zaragoza-Alicante[343]. Una segunda comisión se reúne en Beasain en agosto de 1933, de la que conservamos el acta. Se reunieron un total de cinco alcaldes (Beasain, Ordizia, Lazkao, Ataun y Olaberria), cuatro asociaciones políticas de Beasain (Asociación Socialista, Centro Republicano, Círculo Tradicionalista y el Euzko Etxea, que probablemente sería el batzoki), ELA de Beasain y de Lazkao, Sindicato Metalúrgico de Ordizia, Asociación de Comerciantes de Beasain, Asociación de Propietarios de Beasain, Casino de Juegos y la Asociación de Juego de Ferrovías. En la reunión se constata la situación de peligro que se preveía, debido a que los 55 vagones así como el utillaje de agricultura estaban a punto de ser finalizados. Así las cosas, acuerdan solicitar al Ministerio la celebración de encantes para nuevos encargos, y se contempla la actuación de la Diputación y del gobernador para paliar la situación[344].

Por último, se celebra una nueva reunión en Beasain, con fecha de 26 de enero de 1934, del que únicamente sabemos lo que se desprende de una carta remitida al Ministerio de Obras Públicas del Gobierno de derechas. Esta carta fue suscrita por los ayuntamientos de Beasain, Ordizia y Lazkao, así como por el PSOE, ELA y el *Sindicato Católico Profesional* y una representación de CAF[345]. Además de todos estos, se representaron a organizaciones sindicales de la comarca del Goerri, así como los ayuntamientos de Zaldibia, Ataun, Olaberria, Idiazabal, Segura y Zegama[346]. En esta carta se menciona el esfuerzo de mediación realizado por el gobernador civil de Gipuzkoa, pese a que CAF no había recibido ningún encargo para la realización de nuevos vagones. En la misiva, además de describir la penosa situación en la que estaba sumida CAF, se lamenta que habían hecho oídos sordos ante sus peticiones (la última, un encargo para recomponer o sustituir un total de 5.000 vagones, que se redujo a un número de 600 vagones). Asimismo, se traslada que durante el periodo dedicado a rehabilitar estos 600 vagones se podría volver a la normalidad en cuanto a la semana laboral y los días laborables, pero recordaban que, una vez finalizado el encargo, la empresa estaría obligada a despedir a los trabajadores. Con el fin de salir de este ciclo de incertidumbre, los allí reunidos solicitan el Ministerio de Obras Públicas que ordenara a CAF la construcción de un total de cuatro locomotoras para la vía Madrid-Zaragoza-Alicante, a la vez que abogan por el trabajo y por el «aumento en el número de encantes» para que CAF lograse salir de aquella situación[347]. Como podemos observar, la crisis de CAF fue consecuencia de la reducción drástica que se produce en la contratación de obra pública estatal, que se veía como necesaria para poder continuar con la actividad empresarial.

Fuera de la comarca del Goierri también se celebran reuniones de este tipo de agentes, como es el caso de la asamblea celebrada en San Sebastián el 4 de febrero de 1934 en la sede de la Diputación, donde asisten el diputado general de Gipuzkoa, así como los diputados del PNV en Madrid, Rafael Picabea y Juan Antonio Irazusta. En esta asamblea, se acuerda dejar en manos de los diputados la intermediación para conseguir más contratos. Por otra parte, se preveía o se esperaba un pedido de acondicionamiento de 5.000 vagones (debido a que era el número de vagones que había que reparar), finalmente

[341] Asimismo, cabe decir que, teniendo en cuenta que la República provenía del régimen de la Restauración Monárquica, no todas las costumbres de aquel régimen fueron eliminadas en la política estatal española de aquella época. Una de las tradiciones que se mantuvo fue la de hacer una política centrada en las "personas influyentes" Debemos mencionar también a Juan Usabiaga, diputado republicano elegido en Gipuzkoa en 1931 y exconcejal de Ordizia (aunque era natural de Donostia), que se esforzó al máximo para defender los intereses de la comarca.

[342] *Euskadi Roja*, 26-08-1933. La respuesta de Prieto fue duramente criticada por los comunistas en su prensa.

[343] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02; y ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 23.

[344] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

[345] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04. Jacinto Urteaga, Francisco Iturrioz, Francisco Albisu, Antonio Menaza, Konstantino Maiz, Eusebio Asla y Antonio Sierra.

[346] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

[347] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04.

tan solo se consiguió un contrato para la reparación de 600[348]. Por otra parte, el alcalde de Beasain remite una carta al ministro de Obras Públicas, Indalecio Prieto, el 17 de enero de 1933, solicitando más trabajo para CAF[349].

Sin embargo, los resultados fueron regulares, ya que tan solo llegaron unos pocos contratos de poco monto, menos de los solicitados. Como hemos podemos ver, en 1932 se consigue un contrato para la creación de un total de 55 vagones (con la expectativa de recibir un pedido de 600); años más tarde[350], a finales de 1934, la empresa CAF, con la ayuda del diputado guipuzcoano en Madrid, consigue un contrato para la construcción de 400 vagones para la vía Madrid-Zaragoza-Alicante[351] (en la línea, sobre todo, de lo reivindicado por el ayuntamiento en noviembre de 1934, gracias a la intermediación del republicano Juan Usabiaga y el monárquico Ramiro Maeztu, alavés representante de Gipuzkoa en Madrid). Es probable que correspondieran al mismo lote de los 475 vagones mencionados en la reunión celebrada en febrero de 1934 en la sede de la Diputación de Gipuzkoa. Además de construir vagones, CAF también se dedicó a las reparaciones. Hemos mencionado que en 1933 el Ministerio de Obras Públicas encarga la remodelación de un total de 600 vagones pertenecientes al parque público, si bien la empresa había solicitado la renovación de un total de 5.000. No tenemos constancia de más pedidos de estas características[352]. A finales de 1932, se produce un peculiar pedido que exige combinar los dos elementos que hemos mencionado en líneas anteriores (diversificación del material y aumento en la contratación pública): en un pleno municipal, ayuntamiento y asociaciones políticas y de ocio de la localidad (las dos asociaciones de juego) proponen que CAF construyera material para el Ejército del Estado. No hay más constancia de esta propuesta, por lo que podemos presumir que no se materializó[353]. CAF entraría en la producción militar al cabo de unos años, cuando fue militarizada durante la guerra de 1936. Sin embargo, esta producción sería destinada para un ejército cuya ideología se encontraba en las antípodas, como era el Ejército franquista en el contexto de la Guerra Civil. Por otra parte, CAF consigue internacionalizar su producción, consiguiendo vender su maquinaria a países como Argentina o Chile[354].

A finales de 1934 y durante 1935, bajo el mando de Manuel Pérez, el ayuntamiento realizará una serie de gestiones. En noviembre de 1934, el Ayuntamiento de Beasain consigue un contrato para fabricar 400 vagones y 5 furgones, gracias a la mediación del diputado Juan Usabiaga (pese a que Ramiro de Maeztu también participó en estas negociaciones, la principal intermediación en este sentido se atribuye a Usabiaga). Estos vagones se producirían para la compañía *Ferrocarriles del Oeste*[355]. Durante el mandato de Víctor Bernedo también se llevaron a cabo una serie de actuaciones para resolver la crisis. En mayo de 1936, buscan la ayuda de un señor llamado Miguel Liceaga para actuar como intermediario[356].

Hubo más empresas que sufrieron los embates de la crisis. Fue el caso de la fábrica de pinturas Euzkalduna, perteneciente a Serafín y Pedro Arana Gaiztarro, que cerró sus puertas a comienzos de noviembre de 1931, y que hizo que 16 empleados perdieran sus puestos[357]. Sin embargo, otras fábricas consiguieron salir adelante. Decíamos anteriormente que en Beasain había más fábricas, como la perteneciente al alcalde Bernedo (sector metalúrgico), *la fábrica de mimbres, junco y médula* (titularidad de los hermanos Arana y que se dedicaba al sector maderero), o la fábrica de muebles *Esquisábel y Compañía* (perteneciente a los hermanos Esquisábel, Irastorza y Oyarbide, también del sector maderero). Los hermanos Arana tenían planes de mejorar su negocio y, en mayo de 1931, solicitan la licencia para la instalación de una plataforma auxiliar para su planta junto al río Oria[358]. En 1932, la fábrica de Bernedo realiza una solicitud similar, para poder construir una plataforma parecida en la margen

---

[348] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251. Serie documental nº 04. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 2.138, documento nº 33; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 39.

[349] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

[350] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02. El encargo para la construcción de dichos vagones vino de la mano de la *Compañía del Oeste*, y consiguieron la adjudicación del contrato, a medias con una compañía de Barcelona. Según este documento de CAF, este encargo proporcionaba solo "un mes de trabajo".

[351] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 38.

[352] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles en historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 119; y Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060. Serie documental nº 02. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 251, documento nº 04. Al final, dicho pedido quedó reducido a 600 vagones.

[353] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[354] LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarriles en historia*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 5). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1996, pág. 118.

[355] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

[356] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 02.

[357] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 062, documento nº 40; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 42-43.

[358] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa). Lote de documentos JDIT 1035-6.

izquierda de su fábrica, junto al río Oria[359]. Ambas propuestas fueron aprobadas. En mayo de 1935, la empresa *Esquisábel y Compañía* solicita el permiso correspondiente para la construcción de un nuevo pabellón en la plaza de Gipuzkoa, junto a sus instalaciones y al matadero. Esta solicitud también fue aprobada[360]. Por otra parte, sabemos que la empresa Azkar, ante la necesidad de ampliar sus instalaciones, realiza una serie de propuestas para su traslado a Lazkao u Ordizia, debido a que veía difícil conseguir nuevas parcelas en el término municipal de Beasain. En este sentido, la empresa comunica esta decisión en julio de 1935[361]. En la memoria del ejercicio de 1935, se recoge que las partes no habían alcanzado un acuerdo, si bien no habían cesado las negociaciones[362].

Una de las empresas que mejor supo sortear los embates de la crisis fue la fábrica de tintas Hunolt, quien en 1932 solicita una parcela, denominada Etxeluze, para poder acometer los trabajos de ampliación de sus instalaciones. Durante los meses de junio y julio de 1932, el Ayuntamiento de Beasain adquiere al Estado una serie de terrenos pertenecientes a la estatal RENFE, ubicados entre las vías del tren y el río, para poder construir una nueva empresa. Se trataba de un proyecto extremadamente ambicioso, ya que querían acoger la fábrica de neumáticos Michelin. En cualquier caso, no consiguieron la adquisición de estas tierras, debido a que el duque del Infantado, quien ejercía el derecho a veto sobre ellas, manifestó su oposición al proyecto. El Ayuntamiento de Beasain mantuvo conversaciones con los dueños de la fábrica de Michelin y con sus representantes para atraer la nueva instalación, pero las negociaciones no llegaron a buen puerto y la compañía francesa opta en 1932 por la localidad de Lasarte. Una vez más, nos encontramos con el miedo que profesaba la antigua clase noble con respecto de la industrialización, en este caso privando a los vecinos de Beasain de una buena oportunidad[363].

Según unas estadísticas de 23 de abril de 1934, en Beasain, además de CAF, existían otras dos industrias metalúrgicas: por una parte, la fábrica de Bernedo, dedicada a fabricación de herramientas y estampaciones y, por otra parte, *Construcciones Azpeitia*, dedicada a la maquinaria. A estas habría que añadir la fábrica de tintas de Hunolt, así como cuatro talleres de muebles pertenecientes a Joaquín Arana, a Esquisábel, a Esnaola y, por último, a Apalategi y Aseguinolaza[364].

1.3.d) Movilización y agitación obrera

Ante la crisis de CAF, los sindicatos optaron mayoritariamente por la vía conciliadora. Según recoge José Antonio Egido, las movilizaciones de huelga no fueron muy fuertes en la comarca del Goierri. Según afirma Egido y como recoge, asimismo, el grupo de memoria histórica de Ordizia, en 1931 comienza a gestarse un movimiento de huelga en Ordizia. Sin embargo, el sindicato UGT no se mostraba muy favorable, debido a que era partidario de la vía del acuerdo[365]. En este sentido, con los socialistas en el gobierno, los sindicatos socialistas mostraron una actitud más moderada. Una representación de los trabajadores de Beasain y de Ordizia acudieron a Madrid para entrevistarse con el ministro de Obras Públicas Indalecio Prieto, pero este les responderá que la prioridad era el fortalecimiento de la República y que haría falta tiempo[366]. En Beasain también se organizan los desempleados y el 10 de agosto de 1932 se reúnen en el salón de plenos del ayuntamiento, con el fin de «aunar fuerzas para la defensa de los intereses de nuestra clase». Todo apunta a que esta asamblea de parados tenía una gran cercanía con el gobierno de izquierdas, debido a que plantean que un concejal participara como miembro[367]. Durante el mes de agosto, el ayuntamiento nombra como representante de la asamblea al concejal socialista Doroteo Aguado[368]. El mes de noviembre realizan otra solicitud ante el ayuntamiento, para que se turnaran los trabajos del consistorio entre los diferentes parados. El consistorio se mostró a favor de la iniciativa, respondiendo a su vez que se valdría de la fórmula de rotación en la medida de lo posible[369].

---

[359] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa). Lote de documentos JDIT 1025-7.

[360] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 15.

[361] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 15.

[362] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 20.

[363] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[364] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 63.

[365] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 62; y ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 23.

[366] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 62.

[367] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 18.

[368] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

[369] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 151, documento nº 18.

Como podemos observar, la política de la clase trabajadora de Beasain fue relativamente moderada, ya que realizaron una apuesta inequívoca por colaboración con el ayuntamiento, en lugar de lanzarse a la conflictividad laboral. Durante todos los años de la República, en Beasain no se produjo una sola huelga laboral, con la salvedad de la revolución obrera de 1934 (en Ordizia se produjo una huelga). En cierto modo, esta actitud de conseguir lo que se pudiera se debía a las características inherentes a CAF, motor de la actividad industrial de Beasain. A la vista de la gran dependencia de esta empresa con la contratación estatal, se buscaba la implicación de los poderes públicos para conseguir pedidos para la empresa, ya que, en este caso, cabrían las expectativas de readmisión de aquellos trabajadores que habían sido despedidos (Durante el repunte de la actividad que se produjo en 1936, varios trabajadores habían sido readmitidos). Por tanto, el problema era la carga laboral de la empresa y no tanto las condiciones laborales o la reducción de plantilla llevada a cabo por iniciativa de la empresa.

Sin embargo, hay una serie de motivos que contribuirían a explicar esta actitud, como por ejemplo el comportamiento de los trabajadores en aquella época. La tasa de sindicalización de la empresa CAF era relativamente elevada, siempre con respecto de los obreros de corte más moderado: en abril de 1932 (ya cuando el número de empleados estaba en descenso) CAF tenía a 450 empleados afiliados a UGT, así como 300 pertenecientes al sindicato ELA[370]. En este sentido, el periodo comprendido entre 1931 y 1933 no estuvo marcado por la conflictividad en nuestro territorio. Este tipo de actitudes coincidían con los movimientos obreros de aquella época, debido a que durante los primeros años de la República reinaba la confianza hacia las formaciones de izquierda entre la clase trabajadora. Durante los años 1931 y 1932, el número de conflictos laborales descendió de manera drástica en Gipuzkoa, debido a que en parte existía una gran connivencia entre una gran parte del movimiento obrero con parte de la formación que gobernaba, lo cual facilitaba el diálogo a la vez que generaba expectativas de alcanzar logros desde el ámbito institucional. Por el contrario, con la llegada al poder de la derecha en 1934, se produce un aumento considerable de las protestas; en 1935, año caracterizado por la represión, las huelgas disminuyen hasta prácticamente su desaparición, mientras que en 1936 se produce un nuevo repunte. Para poder entender el fenómeno que rodeaba las huelgas, además de considerar el color político del gobierno, conviene prestar atención a la afiliación de los sindicalistas de Gipuzkoa. Según los números ofrecidos por Pedro Barruso, entre los años 1931 y 1933 se producen en Gipuzkoa muchos menos paros que en el territorio de Bizkaia: en 1931, en Gipuzkoa se producen 13 huelgas y 35 en Bizkaia; en 1932, se registran 16 huelgas en Gipuzkoa, mientras que en Bizkaia se producen 26; y en 1933, en Gipuzkoa se producen 12 y en Bizkaia 17. Así las cosas, 1934 será el único año que Gipuzkoa supera los datos registrados en Bizkaia, produciéndose un aumento de las huelgas en ambos territorios: 26 en Gipuzkoa y 20 en Bizkaia. Los números de 1935 (3 en Gipuzkoa y 5 en Bizkaia) así como los de 1936 (27 en ambas provincias) muestran un comportamiento parecido en los dos territorios[371]. Como podemos observar, a partir de 1934 los conflictos laborales tanto en Gipuzkoa como en Bizkaia resultan parecidos, tanto en sus momentos más conflictivos como en los más tranquilos. Durante los años 1931 y 1933, sin embargo, se produce un distanciamiento entre los dos territorios.

Para poder encontrar una solución a esta divergencia de patrones, debemos tener en cuenta el tamaño de las asociaciones. En Gipuzkoa, los sindicatos UGT y ELA gozaban de una amplia mayoría, mientras que comunistas y anarquistas tenían una representatividad sensiblemente menor (si bien, como mencionábamos anteriormente, los comunistas habían logrado alzarse en la histórica Federación Local de Asociaciones de Obreros de San Sebastián). Precisamente en estos años, entre 1931 y 1933, estos dos sindicatos habían diseñado una estrategia moderada: ELA por sus propias características y UGT porque era el Partido Socialista quien estaba en el Gobierno, priorizando la «consolidación de la República». A decir verdad, durante el bienio reformista de 1931 y 1933, tanto comunistas como anarquistas presentaron una gran hostilidad contra la República, denunciando su carácter burgués. Estos dos movimientos tenían un peso mayor en Bizkaia, lo que produjo las diferencias entre los dos territorios.

En 1931, cuando se instaura la República, la principal fuerza sindical de Gipuzkoa era UGT. Sin embargo, los próximos años ELA le arrebatará este primer puesto. Según Pedro Barruso, UGT contaba con 7.631 afiliados en Gipuzkoa (654.403 en el conjunto del Estado español). Por su parte, Policarpo Larrañaga afirma que eran 13.000[372]. Los sectores donde mayor representación obtuvo el sindicato socialista fueron el metal y la papelería. Este sindicato tenía un gran arraigo en los pueblos industriales (más de un 90 %), pero en los pueblos más pequeños se presentaban más débiles[373]. 1932 fue un año bueno para el

[370] *El Día*, 39-04-1932 in ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 97.

[371] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 99.

[372] LARRAÑAGA, Policarpo: *Contribución a la historia obrera del País Vasco*. Aranzadi. Donostia, 1976-77, pág. 114.

[373] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 157. UGT tenía una rama dirigida a los trabajadores de los caseríos (Federación Nacional de Trabajadores de la Tierra), pero era mucho más pequeña.

sindicato UGT, ya que consiguió aumentar el número de afiliados gracias a que el Partido Socialista se encontrara en el poder. En 1932, contaba con aproximadamente 9.000 socios; en 1933 este número había aumentado a los 10.500, por lo que, en la época comprendida entre los años 1931 y 1933, experimentó un aumento de mil afiliados por año[374]. Queda claro que, al igual que sucedió con el Partido Socialista, la llegada de la República alimentó las expectativas en el seno de la clase obrera, lo que se tradujo en el aumento del número de afiliados tanto de UGT como del PSOE. Sin embargo, la pérdida del poder en septiembre de 1933 produjo un descenso en el número de afiliados de UGT, ya que en 1934 pasaría a tener 8.000 afiliados[375]. Este descenso se puede interpretar como la pérdida del poder por parte del socialismo. Independientemente de la ideología de los sindicatos, debemos considerar que no todos los trabajadores se afiliaban a un determinado sindicato por sus ideas filosóficas, por lo que, en este sentido, hay que tener en cuenta las afiliaciones producidas con el simple objetivo de mejorar su situación personal. Cuando UGT pierde el apoyo que le suponía la presencia del Partido Socialista en el Gobierno, se produce un trasvase de afiliados al sindicato ELA, que estaba en plena fase de expansión (en 1933, el PNV ya era el principal partido de Gipuzkoa). Por otra parte, se enfriaron ligeramente las expectativas puestas en la República, ya que el nuevo régimen se mostraba incapaz de solventar tanto la crisis económica como la sangría del desempleo, y no adoptaba ninguna medida radical a favor de los trabajadores. Después de la revolución de 1934, el sindicato UGT, que fue víctima de la represión, no pudo conseguir nuevas alianzas. Después de la victoria del Frente Popular en las elecciones de 1936, y gracias al proceso de integración del sindicato comunista y socialista, el número de afiliados de UGT vuelve a aumentar, llegando a los números registrados durante los años 1932 y 1933[376]. Durante esta última evolución alcista, no debemos olvidar que influye también la integración del sindicato comunista con UGT en 1935.

El sindicato ELA, segundo en 1931 con la llegada de la República por detrás de UGT, llegó a alcanzar el primer puesto en Gipuzkoa durante los años de la República. Si bien una de las principales características de este sindicato era la «reacción contra el socialismo» (y que, efectivamente, así se percibe desde el socialismo), comienza poco a poco a participar de manera más activa en las movilizaciones sociales, hasta que la armonía social con la burguesía de aquella época se hizo imposible. No obstante, según ELA la lucha sindical no estaba dirigida a la lucha de clases o la consecución de una sociedad sin clases, sino a facilitar la armonía entre las clases que hemos mencionado. Es decir, su objetivo consistía en defender a los trabajadores de los abusos del capitalismo, como, por ejemplo, del desempleo que se había disparado por la situación económica, así como en la reparación de las injusticias que podría generar el sistema, y no tanto en su ruptura. Sus ideas provenían de la doctrina social eclesiástica y no del marxismo, por lo que se encontraba en una mejor posición para responder a las bases sociales de un sector conservador de la población, proveniente sobre todo de pueblos pequeños. A la luz de los resultados obtenidos en 1931, recordemos que las formaciones de derechas se harían con el poder, y, considerando el componente sociológico, esta victoria se produjo desde una base religiosa de la población y no tanto por las posiciones de derechas. Por tanto, el sindicato ELA presentaba mayores probabilidades para atraer a esta base a la lucha obrera que UGT. El sindicato ELA, además de emplear las herramientas directas de confrontación entre clases, hizo uso de otros recursos, como fue el mutualismo entre trabajadores[377]. En otras palabras, el objetivo de ELA no era tanto una revolución que conllevaría una nueva sociedad sin clases (socialismo) sino la consecución de un sistema que contribuiría a una mayor «igualdad» entre las diferentes clases sociales. No contemplaba un sistema más moderno para reemplazar al capitalismo, sino que reivindicaba la sociedad tradicional igualitaria vasca, lo que coincidía con la ideología jeltzale de aquella época[378].

Por otra parte, como venimos afirmando en todas estas líneas, la pérdida del poder de Partido Socialista produjo un trasvase de afiliados de UGT a ELA. Según los datos que obran en nuestro poder, ELA contaba entre 2.663 y 4.673 afiliados en 1931 (en 1929, en la asamblea de Bergara celebrada al final de la dictadura registraba 1.500 miembros)[379]. En 1932, Pedro Barruso, con base en los documentos de Aitzol, atribuye un total de 7.117 afiliados a ELA[380]. Durante este periodo, crece la afiliación general

[374] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 139-140.

[375] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 145.

[376] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 148-149.

[377] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 40.

[378] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, págs. 60-61.

[379] La estimación más baja es de Barruso, y la más alta de Larrañaga. BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 148-149; y LARRAÑAGA, Policarpo: *Contribución a la historia obrera del País Vasco*. Aranzadi. Donostia, 1976-77, pág. 114.

[380] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 196.

de ELA en el conjunto del País Vasco, pasando de tener 20.000 afiliados a contar con 40.000[381]. El éxito de ELA puede estar asociado al crecimiento del Partido Nacionalista Vasco, debido a que irrumpe con fuerza en los comicios celebrados en 1931 (tanto en las elecciones municipales de abril como en las elecciones a las Cortes españolas). Asimismo, el PNV se hizo con un gran protagonismo a raíz de la campaña del Estatuto. Este hecho supuso, pues, un mayor acercamiento de la clase trabajadora al Partido Nacionalista Vasco, a lo que debemos añadir el factor ideológico, ya que se aproximaba más a los guipuzcoanos que profesaban creencias católicas y una ideología no socialista (recordemos que eran mayoría). Así las cosas, tanto el PNV como ELA, si bien se tratasen de entidades independientes (llegando incluso a producirse desencuentros entre ambas), en la práctica contribuyeron al crecimiento mutuo. Hay que tener en cuenta también que el sistema de acción de ELA hizo que una gran parte del sector de los trabajadores percibiera al sindicato como el más «efectivo», sobre todo entre aquellos que no se consideraban ideológicamente revolucionarios, como por ejemplo el desarrollo del mutualismo o del asistencialismo en su día a día[382]. Sin lugar a dudas, 1933 será el mejor año para el crecimiento del sindicato ELA, ya que aquel año mostró la capacidad de consolidarse en pequeñas localidades, al margen las grandes urbes industriales. Se trata, en palabras de Darío Ansel, el año en que ELA entra en una fase de radicalización[383]. A finales de año, llega a superar los datos de afiliación de UGT en Gipuzkoa, llegando a tener entre 11.000 y 15.000 afiliados[384]. Para aquel entonces, ELA contaba con una amplia presencia en el conjunto de Gipuzkoa. Sabemos que el territorio se encontraba inmerso en un ciclo de huelgas en 1934 , contando también con la participación de ELA. Este proceso verá su fin con la revolución de 1934. Pese a que la participación de ELA en estos hechos no fue significativa, sería también objeto de represión y llegarían a clausurar sus sedes. En este contexto, se estabiliza el ritmo de crecimiento de los afiliados, pasando a tener en 1935 un total de 15.000 afiliados entre trabajadores en activo y parados[385]. Por tanto, había consolidado la primera posición entre los sindicatos mayoritarios de Gipuzkoa. Este aumento se corrobora asimismo con el aumento de las Asociaciones de ELA[386]. a lo largo del territorio guipuzcoano: en 1931 contaba con un total de 44 asociaciones, mientras que en 1936 se habían disparado a 120. Darío Ansel afirma que se trató de un aumento «sorprendente», considerando que partía de una base de mil afiliados. Pese a que el sindicato ELA experimentó un fuerte ascenso en el conjunto del País Vasco durante la Segunda República, fue en Gipuzkoa donde mayor fue este éxito, ya que, según Ansel, encajaba mejor con el tipo de economía de este territorio, donde la industria pesada no ejercía tanto peso como en la economía vizcaína, ni tampoco pretendía revertir la economía tradicional, sino que se alió con ella[387].

Los demás sindicatos, anarquistas y comunistas, contaban con un número considerablemente menor de afiliados. En el caso del anarquista CNT, tan solo contaba con la Federación de Gipuzkoa, pero no de federaciones locales, como sucedía en otras provincias. Esto demuestra la debilidad del sindicato anarquista (en Gipuzkoa la CNT surgiría en 1919, más tarde que los demás sindicatos). En cualquier caso, es cierto que había sectores como los pescadores de Pasaia donde los anarquistas gozaban de una gran presencia. La CNT también contaba con una representación minoritaria en el sector de la construcción[388]. En la Asamblea General de CNT de 1931, celebrada en Madrid, tan solo comparecieron cuatro asociaciones de Gipuzkoa, representando a un total de 965 afiliados[389]. No disponemos de tanta información sobre este sindicato, pero parece ser que entre 1931 y 1934 experimentó un crecimiento al igual que las demás centrales sindicales si bien de manera más modesta, ya que este último año había nueve asociaciones sindicales en Gipuzkoa[390]. Al comienzo de la guerra, los anarquistas contaban con 1.400 afiliados distribuidos por todas comarcas de la provincia, a pesar de no tener representación en todas las localidades: los principales centros fueron San Sebastián, Errenteria, Pasaia, Tolosa, Beasain y el valle del Deba[391].

---

[381] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 83.

[382] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 85.

[383] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 82.

[384] Esos dos números fueron calculados por Aitzol, el sindicalista, cura y escritor de Tolosa. El primero apareció en un artículo del 22 de febrero de 1933, y el segundo en un discurso que ofreció en Bilbo. BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 199

[385] *El Día,* 16-05-1935.

[386] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 84.

[387] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 95.

[388] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 238.

[389] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 239.

[390] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 269. Barruso afirma aquí que en el año 1934 había un sindicato anarquista en Beasain.

[391] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 241-242.

La trayectoria sindical de los comunistas es mucho más difícil de seguir, ya que llegaron a cambiar de estrategia en diferentes ocasiones, finalizando con la orden de ingresar en la UGT. Así las cosas, es más complejo realizar un seguimiento de la evolución de los sindicatos comunistas. El Partido Comunista nace a comienzos de la década de 1920, sin una referencia sindical (anteriormente, la CNT se había afiliado en la III Internacional, pero saldría al poco tiempo). Los comunistas de Gipuzkoa, como afirmábamos anteriormente, eran un partido relativamente débil, por lo que debieron integrarse en estos dos sindicatos para poder realizar su trabajo. Centraron sus esfuerzos en este sentido e incluso llegaron a cosechar bastante éxito (explicábamos anteriormente el gran apoyo que había recibido el Partido Comunista a la hora de hacerse con el mando de la Federación Local de Asociaciones de Obreros de San Sebastián). La principal línea de los comunistas fue la integración de los sindicatos UGT y CNT, con el fin de conseguir la unidad sindical. Debido a este motivo, contaban con varios agentes en ambos sindicatos, para conseguir su convergencia. Así las cosas, presentaban a estos dos sindicatos como los enemigos de la unidad sindical. En el caso de Gipuzkoa, esto produjo grandes problemas a los comunistas. Los hermanos Zapirain afirman que en algunas ocasiones llegaron incluso a las manos[392]. Luis Zapirain relata que los comunistas de Gipuzkoa no comulgaban con esta línea, debido a que eran conscientes de su debilidad y lo veían como difícil de conseguir; sin embargo, los comunistas vizcaínos (más fuertes) se ensañaron con esta idea[393].

En 1932, el Partido Comunista modifica su táctica sindical y crea su propio sindicato: la *Confederación General del Trabajo Unitario.* Según los comunistas, esta confederación debía constituir la referencia de la unidad obrera. Jesús Larrañaga y Sebastián Zapirain estuvieron al mando de la central[394]. La Confederación General del Trabajo Unitario no consiguió atraer adeptos de UGT en el territorio guipuzcoano, ni siquiera ampliar las bases del sindicalismo comunista, pero reunió las centrales sindicales que habían permanecido fuera de UGT debido a su línea comunista (en cualquier caso, no fueron todas ellas, ya que el Sindicato Comunista de Pescadores de Pasaia, con sus 1.000 afiliados, no se sumó a la iniciativa). La columna vertebral de este sindicato, además de la Federación Local de Asociaciones de Obreros de San Sebastián, se encontraba entre los papeleros de Hernani y de Rentería. Según los números de 1932, el sindicato tenía un total de 2.138 afiliados en Gipuzkoa, de los cuales 901 eran de la comarca de San Sebastián[395].

En 1935, los sindicatos comunistas deciden unirse a UGT, para lo que esgrimieron dos motivos. El primero de ellos, estaba relacionado con asuntos internos al Estado español: el fracaso de la revolución de 1934 y la posterior represión contribuyó a un acercamiento del movimiento entre los trabajadores pertenecientes a diferentes sectores. El segundo motivo respondía a razones internacionales: en 1935, la Internacional Comunista había abandonado su línea de hostilidad hacia los socialistas y había dado la orden de crear frentes populares para vencer al fascismo. Esto mismo fue lo que sucedió en España, como veremos más tarde, llegando incluso a vencer las elecciones celebradas en febrero de 1936. Por tanto, acogiéndose a esta nueva corriente que se producía a nivel internacional parece razonable la confluencia de ambos sindicatos.

A la luz de los datos de afiliación de las fuerzas sindicales y teniendo en cuenta que los sindicatos moderados contaban con más fuerza que los radicales, podemos entender la baja tasa de conflictividad que se produce en el conjunto de Gipuzkoa, sobre todo entre los años 1931 y 1933. En este sentido, si analizamos las huelgas producidas entre 1931 y 1933 por zonas, observaremos que la gran mayoría de produce en las comarcas de San Sebastián, Oarsoaldea y Bidasoa, que era precisamente donde los sindicatos comunistas gozaban de mayor popularidad. Siguiendo los números ofrecidos por Pedro Barruso, de las 13 huelgas que se producen en Gipuzkoa en 1931 un total de 12 se producen en estas comarcas. En 1932, las cifras son similares: 12 huelgas de las 16 convocadas en el conjunto de territorio. En 1933, se observa un cambio en este patrón, y vemos que de las 12 huelgas convocadas en Gipuzkoa, tan solo 5 se producen en estas comarcas, y 6 tienen lugar en el valle del Deba[396]. Para explicar este dato, podríamos recurrir a la concentración de la población, ya que las comarcas de San Sebastián, Oarsoaldea y Bidasoa concentraban gran parte de la industria y de los habitantes del territorio, si bien este dato constituiría tan solo una explicación parcial. En los años 1931 y 1932, bastiones de la izquierda como Arrasate o Beasain no se registra una sola huelga,

[392] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 43.

[393] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 43.

[394] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 225.

[395] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 226-227.

[396] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 81-90.

mientras que en Eibar se produce una única. En 1933, Arrasate registra una huelga y dos en Eibar, pero fueron dirigidas por el sindicato ELA[397]. Esto no significa que los socialistas no secundaran ninguna huelga durante estos años; no obstante, su participación efectiva fue insignificante, y el sindicato UGT rehusó a participar de huelgas durante el bienio 1931-1933. Como afirma Pedro Barruso, los sindicatos impusieron «condiciones sumamente estrictas» para iniciar una huelga[398].

La mayoría de las huelgas que se producen durante estos años fueron ocasionadas por motivos laborales, y no tanto por causas políticas, pese a que también existían. Sin embargo, a la hora de convocar los paros, sobresalen las fuerzas contrarias al sistema político, puede ser que con la intención de politizar la huelga; en cualquier caso, está claro que estas fuerzas no temían tanto a una inestabilidad. Por otra parte, la policía republicana mostró mano dura contra los huelguistas, sobre todo cuando apelaban a movimientos de carácter «extremista». En este sentido, cabe mencionar la huelga de Pasaia de mayo de 1931, en cuya organización desempeña un papel importante el beasaindarra Jesús Larrañaga, mayor incluso que el representante comunista de Pasaia, Juan Astigarribia[399]; pese a que tuvo su origen en un conflicto laboral, la respuesta ofrecida por las autoridades evidencia una clara motivación política. Debido a las malas condiciones laborales de los pescadores de Pasaia, el sindicato de pescadores (que no pertenecía a UGT, ni a ELA ni a CNT) solicita la mejora de sus condiciones, que incluía un aumento salarial, un plus de peligrosidad, el aumento de los periodos de descanso, la contratación de más personal para las tareas terrestres, así como dotar al sindicato de capacidad de inspección. En mayo, un total de 3.000 pescadores se suman a la huelga, y el gobernador Ramón Aldasoro solicita abandonar las protestas para poner en marcha las negociaciones. Por otra parte, en el sindicato de pescadores de Pasaia, trabajadores de UGT y ELA se suman a la propuesta del gobernador para abandonar la huelga y arrinconar a los comunistas. Por tanto, se percibe un choque de puntos de vista entre las diversas fuerzas sindicales. La ruptura producida entre ambas corrientes contribuyó a una radicalización de sus posiciones, y deberíamos entender que se da un vuelco radical en la postura a favor del diálogo y de la moderación que representaban los socialistas.

Por otra parte, los alcaldes de San Sebastián y Pasaia y la gestora provisional de la Diputación de Gipuzkoa adoptan una posición favorable a los empresarios (recordemos que tanto la alcaldía de San Sebastián como la Diputación de Gipuzkoa estaban en manos de las fuerzas republicanas de izquierdas). Por tanto, las fuerzas reformistas, los republicanos y los socialistas (que entre los pescadores de Pasaia se sumaban al ideario de UGT), apoyaron las tesis favorables a los empresarios. Esta división fue tan evidente como dura, y durante la huelga en San Sebastián se produjeron hasta tiros entre comunistas y socialistas[400]. Por otra parte, esta enemistad entre comunistas y socialistas se extendió a otros sectores. Ante la negativa de secundar la huelga de los trabajadores de los ferrocarriles, afiliados al sindicato socialista UGT, los huelguistas amenazaron con desórdenes en los tranvías[401].

La detención de tres pescadores de Pasaia terminó de dinamitar las negociaciones. Estos pescadores, cuando el puerto de Pasaia se encontraba cerrado, se habían lanzado contra un barco que había atracado en el puerto, cuya flota intentaba realizar las labores de descarga. Durante esta reyerta contra los esquiroles, fueron detenidos por las autoridades. El Gobierno de Madrid, después de conocer los hechos producidos, decide declarar a los huelguistas, que no aceptaban las negociaciones y se mantenían firmes en su protesta, como «rebeldes insurgentes»[402]. Por tanto, a partir de este momento, la huelga adopta un cariz político, debido a que los pescadores de Pasaia suman a sus peticiones laborales la libertad de sus compañeros. La tentativa del gobierno de aplacar la huelga por decreto y recurriendo a la fuerza contribuyó a elevarla al plano político. Si a estos hechos añadimos la división total entre comunistas y socialistas, la huelga adoptaría un tono marcadamente político.

El 27 de mayo, una manifestación se dirige hacia San Sebastián pasando por San Pedro y Antxo tras una pancarta que rezaba *«¡Queremos pan!»*, encabezada por el beasaindarra Jesús Larrañaga (el día anterior, el Gobierno Civil de Gipuzkoa había comunicado a Juan Astigarribia que no aceptarían las peticiones de los pescadores y que responderían con «todas sus

---

397 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 90-91; y ANSEL, Darío: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 2001, pág. 211.

398 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 83.

399 En opinión del entonces alcalde de Donostia, el republicano Fernando Sasiain, la huelga fue fruto del punto de vista de Larrañaga, ya que Juan Astigarribia desconfiaba de un posible cara a cara. Por otra parte, el policía Eduardo Comín, que más adelante, durante la época franquista, sería un conocido inspector de policía, opinaba que detrás de aquella huelga estaba el secretario general del PCE José Bullejos, pero parece ser que no fue así. EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 45-46.

400 EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 43-45.

401 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 305-306. El Gobierno incluso hizo uso del Ejército y la Guardia Civil para el control de los tranvías.

402 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 305.

fuerzas»). En el alto de Miracruz se encuentran con un grupo de soldados, que les dejaron pasar. Sin embargo, la respuesta de la Guardia Civil que les esperaba en Ategorrieta fue radicalmente opuesta. Sin pensárselo dos veces, irrumpieron a tiros contra una manifestación de obreros desarmados. Estos actos se saldaron con la muerte de seis manifestantes y unos treinta heridos. Larrañaga consiguió por los pelos escaparse de su detención[403].

La huelga de Pasaia, más allá de la participación de un beasaindarra conocido, nos demuestra la gran enemistad entre socialistas y comunistas en el bienio 1931-1933. Por otra parte, se trata de un claro ejemplo entre la incompatibilidad y la lejanía que se producía entre dos estrategias sindicales durante este bienio. No obstante, la línea de acción de la clase obrera guipuzcoana dará un giro radical durante los próximos años, gracias al entendimiento de las fuerzas sindicales.

En 1934, se transforma la dinámica. Como decíamos, aumenta el número de huelgas celebradas en Gipuzkoa, llegando incluso a superar los datos del territorio de Bizkaia. Las huelgas producidas en 1934 fueron de carácter más violento. En este caso, en el aumento del número de huelgas que se produce a raíz del cambio del contexto político, todas las fuerzas sindicales, tanto moderadas como radicales, se irán sumando a la vía huelguista con mayor facilidad. Por una parte, la llegada de la derecha al poder y la derogación de varias leyes laborales adoptadas durante el bienio 1931-1933 contribuyeron a la radicalización del movimiento obrero, que a su vez se traduce en una mayor conflictividad. Por otra parte, en el seno de UGT se produce una radicalización ideológica, y fijan como objetivo la consecución del socialismo desde la fidelidad hacia la República. Este proceso tiene su punto álgido en la revolución de octubre de 1934. Durante 1934, dejando de lado la revolución de octubre, tuvieron lugar un total de nueve huelgas generales de carácter local en Gipuzkoa, y, pese a que estos paros afectaron tan solo a un municipio, requería la implicación del conjunto de sindicatos[404].

La conflictividad laboral desciende en 1935, y tan solo se producen tres huelgas en Gipuzkoa. Debemos entender este descenso en el contexto de una represión generalizada hacia las asociaciones de trabajadores tras la revolución de octubre de 1934, y no en clave de realidad del territorio guipuzcoano. En 1936, sin embargo, se experimenta un nuevo repunte en la conflictividad laboral, y entre enero y julio de 1936 (hasta el estallido de la guerra), tienen lugar en Gipuzkoa un total de 27 huelgas (once en mayo y ocho en junio). La vuelta al poder de la izquierda a partir de febrero no aplacaría el número de conflictos laborales, tal y como había sucedido en el bienio 1931-1933, sino más bien lo contrario. En cualquier caso, la situación de 1936 difería completamente del panorama de 1931. La ruptura entre la izquierda y la derecha también había aumentado, y las elecciones de febrero de 1936 se plantearon como una pugna entre dos visiones incompatibles. Después de la represión de 1935, la clase trabajadora había desarrollado un sentimiento de rencor hacia la derecha y hacia la patronal que representaba esta parte de la sociedad, por lo que, una vez finalizado el periodo de silencio impuesto por la represión, puede resultar normal que estos sentimientos reprimidos rebosaran en la sociedad. Por otra parte, el Frente Popular recuperó la legislación laboral de 1931-1933, pese a los intentos de la derecha de evitarlo, y los sindicatos verán una nueva oportunidad. Por otra parte, tal y como explica Pedro Barruso, los sucesos de 1934 y la represión de 1935, así como las evoluciones producidas en el seno de las asociaciones laborales contribuyeron a un acercamiento de los diferentes sindicatos, por lo que se facilitaba la organización de las huelgas de manera conjunta y más contundente[405].

Como podemos observar, las relaciones laborales de Gipuzkoa fueron variables en función del contexto, y se encontraron entre la moderación del periodo 1931-1933 y el radicalismo del bienio 1934-1936. Esta radicalización fue motivada más por motivos externos que internos, si bien en Gipuzkoa predominaban las centrales sindicales más moderadas (UGT y ELA). Estos sindicatos, que habían sido el garante de la moderación de 1931-1933, sufrieron las consecuencias de la represión y fueron posicionándose en la lógica anterior de la confrontación. Sin embargo, hemos visto que esta lógica que se produce en Gipuzkoa no influye en Beasain, ya que no se producen tantas huelgas como en el resto del territorio, con la excepción de octubre de 1934. Debido a su particular modelo de economía (muy dependiente de CAF, que a su vez estaba estrechamente relacionada con la actividad estatal) y la mayoría ostentada por los sindicatos UGT y ELA, de carácter más moderado, Beasain no fue una localidad tendente a organizar muchas huelgas. No obstante, esto no quiere decir que la actitud de las empresas fuera más comprensiva. La crisis del periodo republicano tenía su origen en un contexto internacional; sin embargo, los empresarios

[403] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección Beasaingo Paperak, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 43-45; y BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 306-307.

[404] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 92-95.

[405] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 95-98.

guipuzcoanos opinaban que se debía a las normas laborales sociales impuestas por la República y por la «*guerra declarada por las asociaciones obreras*». (Algunas críticas vertidas al Gobierno de la República, como el aumento del gasto público, carecerían de sentido, ya que los diferentes gobiernos de la República, incluidos los de izquierda, se sumaron a la contención del gasto).

Una de las leyes promulgadas gracias a la lucha obrera fue la Ley de Accidentes de Trabajo, de 8 de octubre de 1932. Centrándonos en el caso de Beasain, numerosos trabajadores de CAF vieron sus derechos garantizados gracias a este texto legal. Aquellos empleados que habían sufrido accidentes laborales pudieron solicitar la intermediación del ayuntamiento y del alcalde, por lo que no permanecían a merced del criterio de la empresa[406]. En algunos casos determinados, como el sucedido con el trabajador Víctor Esteban Arribas, se contó con la presencia del responsable del Sindicato Metalúrgico de la época, ostentado por Gumersindo Capa Mendizábal. Jesús López Gallego nos ofrece otro testimonio de estas características: «Mi padre trabajaba en CAF. Un amigo suyo falleció cuando se dirigía al trabajo. Gracias a la intermediación de Sierra –director de la fábrica– pudimos conseguir que se considerara como accidente laboral». Independientemente de la buena voluntad de Sierra, las leyes facilitaron en buena medida esta consideración[407]. Téngase en cuenta que en las fábricas eran habituales los accidentes laborales, llegando en muchas ocasiones a consecuencias trágicas. Según nos cuenta Eleuterio Ayesta, un tío suyo (Eleuterio Ayesta Múgica) «falleció en un accidente laboral en CAF»[408].

Entre los logros obtenidos por los trabajadores durante los diferentes gobiernos de la República, podríamos destacar la *Ley de Jurados Mixtos*, de 27 de noviembre de 1931, promovida por el ministro de Trabajo y célebre sindicalista de UGT, Francisco Largo Caballero. Esta ley creaba en el seno de la empresa las comisiones de jurados mixtos compuestas por sindicatos de trabajadores, representantes de empresarios, así como representantes estatales, y su función consistía en regular las condiciones laborales de la empresa, como el calendario, salarios, etcétera. Con un gobierno socialista al poder, esta ley confirió un gran protagonismo a los sindicatos en el ámbito de decisión de las empresas. Estos jurados mixtos provenían de las comisiones paritarias surgidas en 1925, durante la dictadura de Primo de Rivera, pero proporcionaban un mayor poder a los trabajadores y a sus asociaciones, debido a que en origen estaban prácticamente bajo el mando de los empresarios. La ley que creó los jurados mixtos fue vista por la clase empresarial como el fantasma negro, y opinaban que se otorgaba demasiado poder a los trabajadores. El gobierno de derechas de 1934 no derogaría esta ley, pero introdujo una serie de modificaciones para vaciar de contenido los jurados mixtos. Por tanto, debemos considerar que la política de los gobiernos de la República fue relativamente moderada (en cuanto al gasto público, llegaron a reducirlo). Otro de los avances en materia laboral del Gobierno del Frente Popular fue la reducción de la semana laboral de 48 a 44 horas.

En cuanto a las retribuciones de los trabajadores, carecemos de datos al respecto en Beasain, pero en el trabajo de Pedro Barruso se da cuenta de las cuantías aproximadas de los salarios de nuestra localidad. En cualquier caso, podemos avanzar que no eran demasiado elevadas, según nuestros testigos. Isabel Peñagaricano Dorronsoro nos cuenta que su padre, funcionario de los ferrocarriles, no ganaba mucho y que complementaba sus ingresos con la actividad que desarrollaba en su huerta[409]. Juan Ramón Ortega, por su parte, afirma que los salarios eran bastante bajos por aquel entonces, y que las condiciones de las viviendas tampoco eran del todo favorables[410]. Barruso, a falta de datos, afirma que la tendencia generalizada durante 1931 y 1936 fue congelar los salarios. Sin embargo, sostiene que es probable que los sueldos experimentaran un aumento durante 1936, si bien no tenemos datos para corroborarlo. Barruso afirma que existía una gran disparidad salarial entre los diferentes subsectores, incluso entre empresas. En las grandes industrias, por ejemplo, los salarios eran sensiblemente mayores que en las pequeñas. Para obtener este dato, Barruso compara una empresa de maquinaria de cepillado de Lezo y Cementos Rezola. En esta última, los oficiales de primera ganaban 12,50 pesetas al día, mientras que en la industria de cepillado de Lezo los oficiales de primera ganaban 8 pesetas por día. Las diferencias entre sexos también eran más que palpables. En la industria Elma de Arrasate, por ejemplo, una mujer cobraba 4,75 pesetas al día, lo mismo que un aprendiz de 16 años. Barruso no ofrece datos relativos a CAF, pero sí de la fábrica *Unión Cerrajera*, donde ajustadores, troqueladores y moldeadores de primera ganaban 12,90 pesetas al día, mientras que sus homólogos de segunda recibían 11 pesetas. Los oficiales de tercera y de cuarta ganaban 9,50 y 8,25 pesetas respectivamente. En cuanto a los cepilladores y torneros de primera ganaban 11 pesetas al día, los de segunda se hacían con 10 pesetas, mientras que los de tercera y cuarta cobraban 9 y 8,25 pesetas, respectivamente. Los correctores de primera ganaban 10,50 pesetas, mientras que los de segunda y tercera cobraban 10 y

[406] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 080, documento nº 01.
[407] Entrevista realizada a Jesús López Gallego. En Beasain, 25-06-2014.
[408] Entrevista realizada a Eleuterio Aiesta. En Beasain, 11-06-2014.
[409] Entrevista realizada a Francisca Peñagarikano Dorronsoro y a Isabel Peñagarikano Dorronsoro. En Beasain, 09-06-2014.
[410] Entrevista realizada a Juan Ramón Ortega. En Beasain, 09-07-2013.

9,50 pesetas, respectivamente. En los sectores de la cerrajería y de la carpintería, los oficiales de primera ganaban al día 10 pesetas, mientras que los de segunda cobraban 9. Los peones, por su parte, ganaban alrededor de 8 y 8,50 pesetas al día[411]. Hemos proporcionado estas cantidades de Arrasate, ya que, tratándose de una fábrica de tamaño similar, pueden resultar una referencia válida para el lector o para la lectora.

1.4 Evolución política del País Vasco durante los primeros años de la Segunda República: debate sobre la autonomía

1.4.a) Visiones de los diferentes partidos ante la autonomía

Para poder entender el desarrollo político del País Vasco, debemos entender lo que fue el centro del debate político de aquellos años: el Estatuto del País Vasco. Pese a que prácticamente todas las formaciones políticas estaban de acuerdo en su adopción y aunque contaba con un gran respaldo popular, la aprobación del estatuto fue el resultado de un largo proceso lleno de obstáculos.

A lo largo del proceso de aprobación del Estatuto de Autonomía, se produjeron innumerables disputas. Si bien la autonomía era un término que todas las fuerzas políticas del País Vasco pronunciaban, las ideas eran completamente contrapuestas. En primer lugar, existía el debate de la territorialidad. Se debatía si el estatuto de autonomía debía incluir exclusivamente las provincias vascongadas (Álava, Bizkaia y Gipuzkoa) o si por el contrario debía agrupar los cuatro territorios (Álava, Bizkaia, Gipuzkoa y Navarra). Pero el debate no finalizaba en este punto. Algunas fuerzas reivindicaban estatutos de autonomía independientes para cada uno de los territorios, por lo que, según esta teoría, Gipuzkoa pasaría a tener su propio estatuto[412]. Otra de las discusiones a este respecto debatía si la autonomía debía ser concebida desde un concepto moderno o debía recuperar la reinstauración de los antiguos fueros. En este sentido, el Partido Nacionalista Vasco era una formación de tradición foralista, si bien su principal eje, más que en la recuperación de los fueros, se centraba en la construcción de la nación vasca. Sin embargo, existía otra gran formación foralista: el Partido Carlista. El programa de autogobierno de los carlistas contemplaba la reinstauración integral de los fueros, en el mismo formato del siglo XIX (téngase en cuenta que los fueros contemplaban instituciones propias para cada uno de los territorios). Esta reinstauración integral de los fueros se podría identificar de cierto modo como justificación de un Estatuto Vasco, pero la identidad de cada uno de los territorios (sobre todo en el caso de Navarra, que había ostentado el estatus de Estado) se erigía como una barrera ante un Estatuto Vasco conjunto, sobre todo para los carlistas. Sin embargo, de una manera u otra, en la ideología carlista, uno de los ejes principales de su doctrina consistía en la reinstauración de la ley tradicional. En este sentido, el problema surgía en cómo aplicar o qué lectura dar a la ley tradicional en la situación particular de aquel determinado momento histórico. Este punto sirvió a los carlistas para defender una determinada posición o la contraria en función de su conveniencia y de los intereses de cada momento.

Por otra parte, la autonomía vasca se convirtió en el escenario de batalla donde se reflejaban los proyectos sociopolíticos de cada una de las formaciones políticas. En consecuencia, varios partidos y políticos condicionaron los derechos del autogobierno vasco a sus respectivas ideologías. El carlismo defendería con uñas y dientes la autonomía vasca durante 1931 y 1932, ya que entendía que por aquel entonces podría generar un contrapoder conservador y católico ante la República. Más tarde, cuando el Partido Nacionalista Vasco se decanta por un proyecto más realista que podía encajar en la Constitución de la República promovida por las fuerzas de izquierdas, los carlistas perderán su interés por la autonomía, llegando incluso a dar un giro radical en determinadas ocasiones. La evolución de las fuerzas de izquierdas fue diferente. La indiferencia que mostraron hacia el estatuto de autonomía durante los primeros años de la República daría un vuelco, cuando, temerosos de crear un espacio contrario al nuevo régimen, dejan de lado su actitud contraria y condicionan su apoyo a que el estatuto garantizara un País Vasco «republicano». El republicano Nicolás Nieto de San Sebastián nos da la clave de este cambio: «País Vasco, hazte republicano y entonces conseguirás la libertad que te corresponde»[413]. No obstante, las fuerzas republicanas y socialistas, que justificaban la moderación del bienio 1931-1933 como método de afianzamiento de la República, más tarde antepondrían a

[411] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 57-59.

[412] Algunos republicanos de Donostia, miembros del Partido Radical de Lerroux (centro-derecha) reclamaron la autonomía provincial de Gipuzkoa el 18 de septiembre de 1932. RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 216. Así como un partido llamado Partido Federal de Donostia en 1931: FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 68.

[413] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 222.

garantizar su solidez a la aprobación del estatuto. Así lo manifiesta Guillermo Torrijos, concejal socialista de San Sebastián: «En primer lugar, debemos consolidar este Estado (la República), que en un breve margen de tiempo ha traído la totalidad de derechos al conjunto de la ciudadanía, así como la tranquilidad a muchos hogares. A continuación, nos centraremos en la República vasca»[414]. Los nacionalistas optaron por la vía constitucional republicana, lo que contribuyó a disipar todas las dudas de la izquierda. Por otra parte, el color político de los diferentes gobiernos de Madrid influyó en este proceso. Por tanto, el principal escollo con el que se encontró la aprobación del estatuto antes del estallido de la guerra fue, más que el objetivo en sí, la superación de las dinámicas de confrontación entre los diferentes partidos (y su egoísmo y oportunismo). Toda esta situación provocaría grandes debates en el seno de las formaciones. Por tanto, no podemos afirmar que en los partidos existiera un amplio consenso en este sentido. Asimismo, Álava, Gipuzkoa y Navarra estuvieron prácticamente en manos de los sublevados desde el principio de la contienda.

En este sentido, sin bien las diferentes formaciones afines a la autonomía (nacionalistas, formaciones de derechas y de izquierdas) tenían su particular visión sobre la «autonomía» durante la Segunda República, las lecturas y las visiones individuales eran diametralmente opuestas. A modo de ejemplo, para los nacionalistas, los fueros constituían el testigo de la independencia vasca en el contexto anterior a 1839, para la derecha eran lo que quedaba de la ley tradicional, mientras que para la izquierda era un «modelo democrático». Pero, a partir de ahí, una vez conseguidos los fueros (o según una terminología más adaptativa, la autonomía), cada formación tenía una visión radicalmente opuesta de lo que se podría hacer. En este sentido, los nacionalistas veían la autonomía como una vía para la consecución de los «derechos nacionales de Euzkadi» (dirigidos hacia la independencia), mientras que las formaciones no nacionalistas no compartían esta perspectiva (con la salvedad quizá de los comunistas), ya que tanto carlistas como republicanos y socialistas veían el vasquismo y los fueros compatibles con la nación española (el empresario Francisco Goya, republicano y ferviente defensor del autogobierno vasco, llegó a manifestar que los fueros habían sido el mejor monumento que había regalado la nación vasca a España y a la patria). Es decir, tanto para la izquierda como para la derecha los fueros demostraban que el País Vasco era modelo de España, pero para unos sería «modelo de tradición» mientras que para los otros sería «modelo de democracia». La derecha quería servirse de los fueros para consolidar la «ley tradicional» en el País Vasco, sobre todo en aquel preciso momento, cuando el Gobierno estaba en manos de formaciones de izquierda de carácter laico. En este sentido, quizá consiguieran el apoyo de los nacionalistas, pero en ningún caso el respaldo de la izquierda. Precisamente estos últimos, veían los fueros como una baza para continuar profundizando en la democracia, para lo que podrían contar con el apoyo de los jeltzales, pero no de las formaciones de derechas. Los radicales de izquierdas, los comunistas, contemplaban la autodeterminación del País Vasco dentro de la revolución comunista, para poder así conseguir el autogobierno y una sociedad socialista, pero tanto jeltzales como carlistas, así como muchos miembros de la izquierda, era contrarios a este proyecto. Todo ello sin entrar en detalles, como el papel que debería tener el euskera, la organización interna del País Vasco, la educación, etcétera. Tal y como podemos observar, prácticamente todos los partidos y muchas personas tenían la misma opinión sobre la «libertad del País Vasco» en 1931, pero no todos estaban de acuerdo sobre los contenidos que debían conferir a esta libertad. Las tres vertientes contaban con un respaldo similar en el País Vasco durante la Segunda República, por lo que conseguir acuerdos fue una ardua tarea. No obstante, hay un punto indiscutible: este proyecto contó con un amplio apoyo popular desde su puesta en marcha en 1931.

Tal y como apuntábamos antes, el Estado había provocado una gran división entre las formaciones de la izquierda y de la derecha. Tanto unos como otros desconfiaban del protagonismo que había adquirido el PNV con respecto a este proceso, y esta falta de confianza aumentaría según iba avanzando el proceso de aprobación del Estatuto. Así las cosas, y pese a que para el PNV los fueros constituían el pilar del autogobierno, tanto para la izquierda como para la derecha los fueros eran una muestra del modelo de España (y cada lado tenía su propia visión de lo que era ser «modelo»). Los argumentos esgrimidos por el carlista navarro Víctor Pradera durante la campaña del estatuto de 1917 y 1918 para que Navarra permaneciera al margen guardan más relación con la «hegemonía del PNV» y no tanto con el tan recurrente en nuestros días «Navarra no es el País Vasco», ya que carlistas contrarios al estatuto como Víctor Pradera nunca recurrieron a este argumento. Por otra parte, como hemos afirmado, los carlistas y las formaciones de derechas recurrían al estatuto como ariete contra la República, y, a partir de 1932, cuando el proyecto estatutario se produce junto con la República, el partido carlista se pronunciará con más vigor en su contra. Si bien el carlismo apoya el estatuto de 1931, numerosos alcaldes carlistas abandonan el movimiento para su puesta en

[414] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 206.

marcha, y los órganos del Partido Carlista Tradicionalista no hicieron un llamamiento para participar en este movimiento[415]. La actitud de los carlistas, al menos en un principio, era favorable al Estatuto (debido sobre todo a las condiciones religiosas que establecía el texto de 1931). Sin embargo, a partir de 1932, no habría unanimidad en esta actitud. Rodríguez Ranz distingue dos corrientes diferentes en el seno del carlismo en 1931: por una parte, los partidarios naturales del estatuto y, por otra, los pragmáticos. Estos últimos, a partir de 1932, se posicionaron en contra del Estado laico o constitucional, una vez que quedó claro que el Estatuto no sería una herramienta contraria a la República. Fue el sector que más fuerza tuvo en Gipuzkoa; si bien algunos partidarios del Estatuto (Ignacio Pérez Arregui o Julián Elorza, por ejemplo) se mantuvieron en sus posiciones, el diario guipuzcoano de corte carlista, *La Constancia*, hizo un giro a posturas contrarias al proyecto estatutario[416]. En 1933, entre los motivos para votar contra el Estatuto para Álava, Bizkaia y Gipuzkoa de 1932, los carlistas argumentan que se trata de un estatuto «centralista» y «contrario al fuero». Así las cosas, presentan una serie de enmiendas para elegir a los diputados vascos o parlamentarios directamente en lugar de que fueran electos por provincias, alegando que no respetaba la autonomía municipal, que era «burocrática», «laica», etcétera[417]. Sin embargo, según José Antonio Rodríguez Ranz, el proyecto de 1932 rechazado por los carlistas y el proyecto que habían aprobado en 1931 eran en general muy similares. Así las cosas, los motivos reales fueron otros, como la hegemonía del PNV o la consolidación de las posiciones de la izquierda en Cataluña, una vez que se aprobó su Estatuto en 1932[418]. En este sentido, en la asamblea de municipios celebrada en Pamplona en 1932 y en la asamblea de Vitoria, donde se reunieron los ayuntamientos de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa, los carlistas dan la consigna de que cada cual vote «en función de su conciencia», y la mayoría de ayuntamientos que se mostraron contrarios al estatuto fueron precisamente carlistas. En este mismo sentido, en el referendo celebrado en noviembre de 1933, los carlistas sostienen que no podían obligar al voto afirmativo[419]. Los carlistas no fueron los únicos detractores del estatuto. La ramificación guipuzcoana del partido *Renovación Española, Unión Regionalista Guipuzcoana,* así como la vertiente de la CEDA en Gipuzkoa, *Derecha Vasca Autónoma*, también se mostrarían en contra, si bien ambas formaciones se consideraban «autonomistas». Estos dos partidos surgieron relativamente tarde en Gipuzkoa (la URG surgió en mayo de 1933, cuando el borrador del estatuto ya se encontraba redactado, mientras que la DVA nace en 1934, después de la votación) y su peso era prácticamente inexistente en la sociedad guipuzcoana y en Beasain, por lo que sus actuaciones carecieron de repercusión[420].

La izquierda por su parte experimentó una evolución con respecto de su postura hacia el estatuto. En el primer capítulo afirmábamos que el republicanismo de Gipuzkoa contaba con una gran tradición autonomista y vasquista, sobre todo de la mano del beasaindarra Francisco Goitia Ostolaza. El Partido Socialista, quien en un principio se mostraba extremadamente hostil hacia el hecho diferencial vasco y hacia el autogobierno, fue modificando su postura. En Gipuzkoa tomaron el relevo nuevos dirigentes como el donostiarra Miguel Amilibia (quien fuera presidente de las Juntas de Defensa de Gipuzkoa durante la Guerra Civil) o el abogado laboral Eustasio Amilibia. Por otra parte, el PSOE adopta una serie de reformas en su ideología, y en 1918 hace suya una moción presentada por los socialistas catalanes sobre la «confederación republicana compuesta por las nacionalidades ibéricas»[421]. En este sentido, durante el mes de mayo, Indalecio Prieto afirma en Bilbao que los que estaban al frente del gobierno asumían el compromiso de restablecer las libertades del País Vasco y su autonomía, y en Eibar, el ministro republicano Marcelino Domingo promete que la República dotaría de autonomía al País Vasco[422]. El Partido Socialista, de manera inequívoca, realiza una serie de declaraciones a favor de la República federal en julio de 1931; el 11 de julio, el Partido Socialista adquiere el compromiso de proteger las reivindicaciones autonomistas y, tres días más tarde, afirman en el diario *El Socialista* que el partido se encontraba a favor de la República federal[423]. Sin embargo, tanto socialistas como republicanos

[415] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 160.

[416] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 161-162 y 166.

[417] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 164-165.

[418] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 166-168.

[419] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 164.

[420] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 177-181.

[421] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 63; y RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 204.

[422] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: E*l problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 63.

[423] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 203-204.

temían, por una parte, que el movimiento autonomista contribuyera a desestabilizar la República y, por tanto, que se empleara la autonomía como ariete contra el proyecto republicano, y, por otra parte, que el movimiento autonomista favoreciera a la hegemonía nacionalista. En este sentido, son de sobra conocidas las declaraciones vertidas por Indalecio Prieto con respecto del Estatuto de Estella, calificándola de «Gibraltar vaticanista», o las palabras de Julián Zugazagoitia, quien defendía que todos los socialistas coincidían en afirmar que el Estatuto sería un «arma retrógrada»[424]. Pese a que a simple vista resulte extraño, fue en el año 1932 cuando se relajan las tensiones y las diferencias entre nacionalistas y la izquierda, precisamente con la aprobación del proyecto de estatuto constitucional y, por tanto, cuando todo apuntaba a que se había allanado el camino para su entrada en vigor[425]. En abril de 1933, el entonces jefe del ejecutivo Manuel Azaña, sostiene que el Estatuto debía ser el remate de las libertades concedidas por la República, y no su ocaso[426]. O las declaraciones vertidas por las juventudes socialistas de Bizkaia en 1933 en contra del Partido Nacionalista Vasco, lamentando que el PNV se oponía frontalmente al régimen[427]. En cuanto al territorio de Gipuzkoa, cabe destacar las declaraciones realizadas por el Ayuntamiento de Eibar el 18 de abril de 1931, en las que sostenían que el estatuto vendría de la mano de quienes habían conseguido la instauración de la República, y no de aquellos que habían dudado de ella[428]. La izquierda temía tanto que el PNV hegemonizara el debate estatutario, que en 1933, cuando las gestoras provisionales de la Diputación solicitan a los diferentes partidos que presentaran sus correspondientes enmiendas, el PSOE mostró su oposición, argumentando que los partidos no tenían derecho a participar en el estatuto (este argumento presentaba cierto tinte de utilitarismo, ya que las gestoras de la Diputación, habiendo sido designadas por el Gobierno, estaban compuestas por miembros del Partido Socialista y del Partido Republicano, donde el PNV carecía de representación)[429]. Por otra parte, más allá del futuro de la República y de la hegemonía nacionalista, el Estatuto contenía una serie de aspectos que preocupaban a la izquierda, como las cláusulas de carácter religioso que habían sido aprobadas en el proyecto estatutario de Estella o el papel del euskera en la educación. Contra este último punto, el socialista de Tolosa Enrique de Francisco se pronuncia en las Cortes españolas. Según el diputado tolosarra, los únicos competentes para legislar en temas lingüísticos eran los filológos, y debería quedar en manos de cada ayuntamiento la potestad de elegir qué idioma debería emplearse en la educación, y no del estatuto. De Franciso sostenía que el estatuto se debía limitar a garantizar la «libertad educativa»[430]. Por otra parte, José María Jimeno Jurío, estudioso del proceso estatutario de Navarra, sostiene que, en 1931, cuando los proyectos autonomistas van tomando forma, la mayoría de los ayuntamientos socialistas muestran cierto desinterés, debido a que tenían otras prioridades[431] (En cualquier caso, este hecho no es extrapolable al conjunto de los municipios navarros, ya que entre ellos había fervientes defensores del estatuto, como el diputado general de Navarra, Constantino Salinas. No obstante, es cierto que el estatuto no se encontraba entre las prioridades de los socialistas o de una gran parte de quienes compartían una base social de izquierdas). Como veremos, la izquierda quería autonomía, pero para ello no contaba con una estrategia coordinada o coherente, tal y como afirma el profesor Rodríguez Ranz. Así las cosas, centrará sus esfuerzos en crear un frente ante los intentos que pudieran monopolizar la autonomía por parte del PNV, y no tanto en realizar llevar a cabo sus propias iniciativas. La publicación del proyecto confeccionado por la Sociedad de Estudios Vascos otorgaba cierta referencia a la izquierda, por lo que contribuyó a coordinar sus esfuerzos[432].

Entre los partidos de izquierdas, tenemos dos excepciones: Acción Nacionalista Vasca y el Partido Comunista de Euskadi. La primera era un partido nacionalista de izquierdas, por lo que se posicionó entre ambas corrientes, si bien se aproximaba más a la izquierda que al PNV. En las elecciones municipales celebradas en abril, Acción Nacionalista Vasca se había presentado junto con las formaciones de izquierdas, por lo que tuvieron representación en las gestoras provisionales de las Diputaciones durante el proceso estatutario, y este hecho llevó a ANV a alinearse con las fuerzas de izquierdas. Pese a que el 17 de abril

[424] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 78.

[425] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 94-99.

[426] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 94.

[427] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 99.

[428] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 206-207.

[429] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 96.

[430] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 220.

[431] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco. Punto y Hora*. Burlada (Navarra), pág. 55. En Gipuzkoa, el republicano Pedro Sarasketa también hizo unas declaraciones en el mismo sentido: "aunque estemos a favor del estatuto, nuestras bases no tienen gran interés, este asunto no está entre nuestras prioridades. RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 219.

[432] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 208-10.

de 1931 el partido había sostenido que su objetivo consistía en reunir en un solo gobierno a vascos de Iparralde y Hegoalde, afirmaba que la vía más pragmática para ello era el estatuto. Así las cosas, sostenían que en el programa de gobierno de la nueva República de España se preveía que cada nacionalidad ibérica contara con su propio autogobierno, formando una confederación[433]. Según ANV, la doble opinión que reinaba en el territorio (es decir, el proyecto llevado a cabo por el movimiento de alcaldes y el proyecto de las gestoras) era completamente «desafortunada»[434]. Sin embargo, formar parte de las gestoras llevó a ANV a participar desde la vía legalista, y no desde el movimiento impulsado por los alcaldes. Según el dirigente de ANV, Francisco Ulacia[435], la defensa del estatuto se llevaría a cabo por los diputados republicanos y socialistas[436]. Anteriormente, el concejal bilbaíno José Domingo Arana había confesado que confiaba plenamente en que el régimen reivindicaría el carácter nacional del País Vasco y la instauración de la autonomía[437]. Pese a todas estas declaraciones, entre los directores generales de ANV se adueña un cierto malestar. Uno de los dirigentes de Acción Nacionalista Vasca, Luis Urrengochea, se había reunido en mayo con Prieto, y, si bien había prometido un Decreto de Gobierno para acelerar el Estatuto Vasco, un día más tarde, después de haberse reunido con el ministro Miguel Maura, terminaría por retractarse. Este hecho produciría un sentimiento de pesimismo entre Urrengochea, así como en el resto de dirigentes y del partido. Es cierto que el anteproyecto de Estatuto, redactado por la Sociedad de Estudios Vascos, se aproximaba a la ideología de ANV[438] y que el partido se sumaría a esta vía por pertenecer a las comisiones gestoras. No obstante lo anterior, la pérdida de confianza con los socialistas y republicanos provocaría que en las elecciones al Parlamento de la República, celebradas en junio, ANV decidiera abandonar la coalición en el territorio de Bizkaia (no así en Gipuzkoa). En septiembre de 1931, el primer proyecto de estatuto fue rechazado por las Cortes españolas, lo que supuso un nuevo desengaño para ANV. Como afirma José Antonio Rodríguez Ranz, había fracasado la estrategia de Acción Nacionalista Vasca, que consistía en conseguir una aproximación entre el PNV y las fuerzas de izquierdas[439]. Así las cosas, cuando a partir de 1932 queda claro que el camino a la aprobación del estatuto debía producirse dentro del marco constitucional, Acción Nacionalista Vasca volverá a aproximarse a las fuerzas de izquierdas, con el objetivo de aprobar el estatuto con un amplio consenso[440].

La actitud de los comunistas fue diferente. El director político e ideológico de los comunistas guipuzcoanos y vascos fue un beasaindarra, Jesús Larrañaga Churruca, *Goierri*. Merece, pues, entrar en detalle sobre su particular visión, debido a que su percepción influiría considerablemente en la perspectiva de los comunistas vascos con respecto del conflicto vasco. En un principio, se oponían radicalmente al estatuto, ya veían en él un acuerdo fraudulento entre el imperialismo español y la burguesía vasca. Cuando el 25 de marzo de 1933 sale en San Sebastián el primer número del diario Euskadi Roja, afirman que se comprometían a defender los derechos nacionales de trabajadores y baserritarras vascos contra el imperialismo español[441]. No solo vertían estas críticas sobre el Estado español, por vulnerar los derechos nacionales del País Vasco, sino también al PNV, por no luchar a favor de estos derechos nacionales. Según el Partido Comunista, el PNV, como partido asociado a la gran burguesía, «no hace nada a favor de los derechos nacionales, en la lucha contra el imperialismo, ya que prefiere unirse a él»[442]. La crítica del Partido Comunista coincidía con la crítica clásica que versaban contra la burguesía vasca e internacional; es decir, condenaban que se servían del nacionalismo para su propio beneficio, estableciendo los intereses de clase sobre los derechos del conjunto del pueblo[443]. Por tanto, para que el País Vasco consiguiera sus derechos nacionales, según el Partido Comunista no se podía alinearse con la burguesía vasca, sino que debían vencerla. Pero esta crítica no se limitaba al Partido Nacionalista Vasco; también se posicionó contra los partidos de izquierdas, tratándolos como «gestores del capitalismo» y

[433] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 197.

[434] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 79.

[435] Ulazia, que había sido jeltzale, en 1911, participó en la primera escisión del PNV, y fue uno de los fundadores del primer partido político de izquierdas del nacionalismo vasco: el Partido Republicano Nacionalista Vasco (Euskal Alderdi Errepublikano Nazionalista).

[436] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 81.

[437] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República. Turner*. Madrid, 1979, pág. 64.

[438] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 198.

[439] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 200.

[440] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 202-204.

[441] *Euskadi Roja*, 25-03-1933.

[442] *Euskadi Roja*, 01-04-1933. El 16 de septiembre de 1933, tacharon de fraude la retahíla del PNV y de la prensa simpatizante del partido: "fingen ante las masas una rebeldía anti-imperialista que realmente no sienten". (*Euskadi Roja*, 16-09-1933). Los comunistas denunciaron reiteradamente "la colaboración burguesa de los jelkides y los imperialistas" contra los comunistas y la clase trabajadora.

[443] *Euskadi Roja*, 01-04-1933.

«traidores» (y, en cuanto al problema nacional, «seguidores del imperialismo»). El 1 de abril de 1933, Jesús Larrañaga *Goierri* critica la formación Acción Nacionalista Vasca, debido a que colaboraban con el gobierno republicano de izquierdas. Ante las declaraciones de ANV, quien consideraba al Partido Comunista como una formación «española», Larrañaga responde que no hay mayor españolismo que «colaborar con un Gobierno de España imperialista»[444]. La primera mención del estatuto en la prensa comunista de Gipuzkoa data de 15 de abril de 1933, donde recibe los calificativos de «Estatuto de la rendición» y «traición de los imperialistas opresores», debido a que dejaba el poder fundamental en manos de los imperialistas[445]. También critican la manera de redactar el proyecto, denunciando que las «comisiones gestoras eran antidemocráticas» y que constituían una «herramienta del imperialismo», a la vez que hace extensible esta crítica al conjunto de partidos que había participado en el proceso (republicanos, socialistas, PNV y ANV)[446]. El Partido Comunista, para resolver el problema de las nacionalidades, proponía el modelo de la Unión Soviética, un modelo de alianza de naciones igualitarias que compartían una serie de ideas comunes (socialismo), las cuales se articulaban en un Estado plurinacional[447]. Según el Partido Comunista, el estatuto no era el modelo de este tipo de naciones, ya que con el estatuto la nación vasca continuaría subyugada al Estado español, y no partiría de una relación bilateral. El 23 de octubre de 1933, los comunistas hacen público su parecer sobre el estatuto, y solicitarán el voto en contra para el «estatuto de la capitulación»[448]. El 28 de octubre, cuando estaba claro que el estatuto reuniría a los tres territorios y una semana antes del referéndum, el Partido Comunista repetirá su lema «contra el Estatuto de la claudicación, a favor de la libertad nacional y social del País Vasco» y pedirá el voto en este sentido. (Téngase en cuenta que en noviembre se celebrarían unas nuevas elecciones, después de la votación del referéndum.) El Partido Comunista sostenía que la aprobación del estatuto conllevaría un aumento de las tropas policiales y militares españolas en el País Vasco (tal vez en un intento de atraer el voto nacionalista). Cuanto más se aproximaba el referéndum del Estatuto, tanto más aumentaba la postura contraria de los comunistas[449]. Por lo tanto, con esta actitud contraria al estatuto, el Partido Comunista se posicionó en el extremo contrario, rechazando el proyecto estatutario desde la defensa del derecho de autodeterminación[450].

Estas dos actitudes indiferentes, tanto por parte de las formaciones de izquierdas como las profesadas por la derecha, tuvieron una gran repercusión sobre todo en Navarra, y ejercieron un gran peso para que este territorio quedara excluido del proceso estatutario. Fue precisamente en Navarra donde más se pronunciaron las bases de ambos sectores, tanto la izquierda como la derecha, en contra del Estatuto, y estas reacciones quedarían patentes en 1931, al comienzo del movimiento de los alcaldes.

1.4.b) Diferentes proyectos estatutarios

El Partido Nacionalista Vasco logra la victoria en las elecciones municipales de 1931, sobre todo en el territorio de Bizkaia, y consigue colocar el debate estatutario en el centro de la agenda política. Este hecho benefició al PNV. El Partido Nacionalista Vasco había aceptado la República; pese a que no había participado en el Pacto de San Sebastián que había impulsado el régimen, una vez instaurada la República, contaría con el respaldo de los jeltzales. Sin embargo, en el caso del proyecto estatutario se aliaría con el Partido Carlista. Así las cosas, se habían fijado el objetivo de conseguir la autonomía mediante asambleas municipales, antes de celebrarse las elecciones constituyentes de la República y, por tanto, antes de la aprobación de la Carta Magna republicana. Es decir, planteaban «obligar» el nuevo estatus. En un contexto en el que la República había

[444] *Euskadi Roja,* 01-04-1933. Las relaciones con EAE-ANV eran bastante ambiguas. El 9 de septiembre de 1933, acusó a la dirección de haber vetado la colaboración en contra de los comunistas, en relación a la actitud que mantenían los comunistas en contra del "Estado imperialista". (*Euskadi Roja*, 09-09-1933).

[445] *Euskadi Roja,* 15-04-1933.

[446] *Euskadi Roja,* 15-04-1933; y *Euskadi Roja*, 26-08-1933.

[447] *Euskadi Roja,* 01-05-1933.

[448] *Euskadi Roja,* 23-09-1933. Esta postura fue ratificada el 21 de octubre de 1934. (*Euskadi Roja*, 21-10-1933).

[449] *Euskadi Roja,* 28-10-1933 y 04-11-1933. Exponen su postura contraria al Estatuto principalmente en esos dos números de la publicación.

[450] Incluso después del referéndum sobre el Estatuto, celebrado el 5 de noviembre de 1933, el Partido Comunista mantuvo su postura. El 11 de noviembre de 1933, en sus comentarios acerca del referéndum sobre el Estatuto, lamentó la victoria del Estatuto. (*Euskadi Roja*, 11-11-1933). Se mantuvieron en la misma postura durante el año 1934; el día 3 de marzo, por ejemplo, y haciendo referencia al debate parlamentario sobre el Estatuto, viendo las dificultades existentes para que el ya votado Estatuto fuera aprobado en el parlamento español, y aunque reconocían que el Estatuto representaba en cierta medida "el deseo de la nación vasca", manifestaron que el mero hecho de que el mismo se debiera debatir en el parlamento español suponía "vincular a Euskal Herria al imperialismo español", añadiendo que la independencia vendría de la mano de la "revolución". (*Euskadi Roja*, 03-03-1934). El 17 de marzo señalaron que la liberación nacional y la revolución social debían ir unidas, poniendo como ejemplo la Revolución Socialista Rusa de 1917. (*Euskadi Roja*, 17-03-1934). Este argumento fue repetido el 24 de marzo de 1934 y el 18 de agosto de 1934 (*Euskadi Roja*, 24-03-1934; y *Euskadi Roja*, 18-08-1934). Si bien el 14 de abril ratificaron su posición contraria al Estatuto, el Partido Comunista se opuso a las pretensiones de la derecha de convocar un nuevo referéndum para desvincular a Araba del Estatuto o ratificar su adhesión, ya que consideraban que la salida de Araba del Estatuto (que era el deseo de la derecha) supondría un retroceso. (*Euskadi Roja*, 14-04-1934).

sido instaurada en el marco de la voluntad popular de romper con el antiguo marco legal (recordemos que las elecciones de abril de 1931 no tenían carácter plebiscitario, si bien las diferentes formaciones políticas, sobre todo las de izquierdas, las habían planteado a modo de referéndum), sería lógico de alguna manera pensar que la voluntad popular podría no tal vez romper con el nuevo marco legal pero sí forzarlo; es decir, cabía interpretar que aquellos comicios habían conferido su mayoría a la República en el conjunto de España, pero, en el caso del País Vasco, se habían decantado por la autonomía[451]. Por otra parte, el apoyo del Partido Carlista, cuyo proyecto planteaba la ruptura del modelo republicano y no dirigir la autonomía hacia la República, suponía dinamitar los puentes con las fuerzas republicanas que ostentaban el poder. En 1932, volver a tender estos puentes fue una labor ardua. Comienza aquí un conflicto de legitimidad entre los ayuntamientos recientemente electos y las comisiones gestoras de las diputaciones nombradas por la República, nombramientos que habían sido realizados a dedo en el marco de la legislación republicana.

El mes de mayo fue por tanto clave para el estatuto de autonomía. Por una parte, se aceleró el movimiento municipal y, por otra parte, se redactó el proyecto estatutario, encargado a la Sociedad de Estudios Vascos (con fecha de 31 de mayo). Mediante la movilización municipal, el Partido Nacionalista Vasco quería presentar el estatuto no solo como un acontecimiento acaecido, sino que pretendía liderar la iniciativa política. Este movimiento municipal se produjo en los cuatro territorios del País Vasco peninsular y solicitarán la aprobación del estatuto. En Gipuzkoa, varios ayuntamientos de izquierdas como el de Errenteria o Hernani solicitan al Ayuntamiento de San Sebastián la reunión del conjunto de gobiernos municipales para discutir sobre la autonomía[452].

Por tanto, al menos en un principio, estas claves consistentes en el tema de la legitimidad y el modelo de sociedad que reflejaría el estatuto generaron una gran preocupación entre los partidos no nacionalistas, los cuales recordemos que ostentaban la mayoría de votos en el País Vasco peninsular y se encontraban divididos entre las dos corrientes (partidarios y detractores del estatuto cuatriprovincial). Entre las fuerzas nacionalistas, si bien existía un consenso sobre el estatuto de autonomía para los cuatro territorios, hubo diferencias sobre el modo de lograrlo, sobre todo en un principio. Así las cosas, cuando el Partido Nacionalista Vasco pone en marcha el movimiento municipal, Acción Nacionalista Vasca ya se había comprometido con las formaciones de izquierdas, debido a que se había presentado en coalición a las elecciones municipales de 12 de abril de 1931, así como a las elecciones a las Cortes, celebradas en junio de aquel mismo año), e inspiraba una mayor confianza entre las instituciones republicanas. Por tanto, conseguir un consenso mínimo en torno al estatuto fue una tarea más compleja de lo que parecía.

Ya antes de la República, se percibían los primeros movimientos autonomistas en las instituciones, así como en la localidad de Beasain. En enero de 1931, Vicente Alayo Zuazo, concejal del Ayuntamiento de Bilbao, invita al Ayuntamiento de Beasain a participar en una asamblea realizada en Gernika para solicitar la reinstauración foral. Esta moción asociaba los fueros con democracia y hacía un llamamiento a los municipios de los cuatro territorios vascos. En el pleno celebrado el 7 de febrero, el ayuntamiento aprueba la moción que solicitaba la participación de Beasain en el evento[453].

El Partido Nacionalista Vasco, tras erigirse como el partido más votado en las elecciones municipales en el País Vasco, decide poner en marcha el proceso de autonomía. Para ello, se basará en el proyecto estatutario redactado por la Sociedad de Estudios Vascos. El 16 de abril de aquel mismo año, cuatro regidores jeltzales de las localidades vizcaínas de Bermeo, Mundaka, Elorrio y Getxo (José Antonio Aguirre), convocan las Juntas Generales de Bizkaia (es decir, la asamblea de municipios vizcaínos para el estatuto), con el objetivo de lanzar el proyecto estatutario, para lo que se reunirían al día siguiente en la localidad de Gernika. El Gobierno prohíbe esta asamblea[454]. En cuanto a Gipuzkoa, los ediles jeltzales solicitan la «autodeterminación del País Vasco para la formación de la República vasca y para la confederación con el resto de Repúblicas ibéricas» y defendieron mociones en esta dirección, que en algunos casos obtuvieron el respaldo de los carlistas[455]. Esta estrategia del PNV, en la práctica, dificultó el consenso necesario para la pronta aprobación del estatuto, debido a que el resto de formaciones le reprocharon la capitalización del debate estatutario, pero por otra parte consiguieron colocar el estatuto en el centro del debate político. En este sentido, una amplia mayoría de municipios respalda el movimiento (un total de 428 de 527) lo que suponía

[451] Muestra de ello es la proclamación, el 14 de abril, de la "República Vasca dentro de la República Española" por parte del que más adelante sería lehendakari José Antonio Aguirre Lecube, elegido alcalde de Getxo en abril de 1931.

[452] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 209.

[453] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A055, documento nº 19.

[454] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 64-65.

[455] En el caso de Gipuzkoa, en Arama, Azpeitia, Bergara, Legorreta o Urnieta, por ejemplo. RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 159.

una victoria política para el PNV. Si bien el movimiento municipal fue capitalizado por las formaciones de derechas, se trató de un movimiento de carácter espontáneo, y tuvo su origen en la base de sociedad civil. En el caso de Navarra, se percibe un movimiento en este sentido, y los municipios irán aprobando sus respectivas mociones que respaldaban el estatuto (tan solo el Ayuntamiento de Olite presentaría una moción contraria)[456]. Sin embargo, los alcaldes de las capitales, en manos de las formaciones de izquierdas, no se sumaron a este movimiento. Por otra parte, veremos que el proyecto encargado a la Sociedad de Estudios Vascos reivindicaba la participación de los municipios para su aprobación, por lo que el movimiento de los alcaldes supuso un espaldarazo considerable[457].

Sin embargo, la columna vertebral del proyecto no fueron los ayuntamientos ni las diputaciones, sino la Sociedad de Estudios Vascos, quien el 8 de mayo de 1931 había recibido la solicitud por parte del movimiento de los municipios consistente en la redacción de un estatuto para cada territorio y otro conjunto para el País Vasco peninsular. Sin embargo, debido a la falta de tiempo, tan solo redactó este último, llamado *Estatuto General del Estado Vasco* y que finalizó el 31 de mayo y que debería ser discutido en una asamblea del conjunto de municipios prevista para el 14 de junio en Pamplona. Tanto el movimiento municipal como las formaciones de izquierdas de las gestoras trabajaron en torno a este proyecto, limitándose su actividad a la presentación de enmiendas (téngase en cuenta que el proyecto presentado por la Sociedad de Estudios Vascos se basaba en un trabajo del republicano vizcaíno Ramón Madariaga[458]). Por tanto, la pugna entre ambos bandos se limitó al plano de legitimidad, al menos en un primer momento. Esto no quiere decir que el debate estuviera privado de carga ideológica, tal y como veremos a continuación. El proyecto contemplaba un Consejo General compuesto por 80 integrantes (un parlamento compuesto por 20 miembros por cada territorio) así como un Comité Ejecutivo que actuaría como gobierno (ocho miembros, dos por cada territorio, más el presidente). En cuanto a la organización interna, confería un gran nivel de autonomía a los territorios, que contarían con sus respectivas Juntas o Cortes. El presidente sería el mismo tanto del Parlamento como del Gobierno y su cargo tendría una duración de dos años. La capital vasca y la sede del gobierno se localizarían en Vitoria[459]. La denominación oficial del País Vasco sería Estado Vasco[460], y entre sus competencias se preveía la recaudación fiscal, delegada a cada territorio con arreglo a un Convenio Económico[461], la justicia (que a su vez contemplaba un Tribunal Supremo del País Vasco, la creación de un colegio vasco de magistrados así como la obligatoriedad del euskera para ejercer sus cargos), la administración municipal, orden público, penales, industria y planificación económica, salud, educación, normativa de carácter social, comunicaciones internas, infraestructuras y obras públicas[462]. A modo de curiosidad, el área de defensa también pasaría a manos del *Estado Vasco*. Se preveía la creación de milicias vascas recrutadas por la autonomía vasca: en tiempos de paz se dedicarían a las labores policiales en el País Vasco, mientras que en periodo de guerra colaborarían como pilar especial con el Ejército de la República de España. El Estado español, por su parte, se reservaría el derecho de establecer la libertad religiosa y de legislar en ámbitos como fronteras y aranceles, política monetaria, política de exteriores, comunicaciones internacionales, etc. La lengua nacional del *Estado Vasco* sería el euskera, y ambos idiomas tendrían el estatus oficial. Sin embargo, la educación en euskera se limitaba exclusivamente a los «territorios vascófonos», si bien se establecía la obligatoriedad de saber euskera para acceder a la función pública del Estado Vasco. El *Estado Vasco* comprendía los cuatro territorios del País Vasco peninsular, sin embargo, preveía la posibilidad de integrar otros territorios limítrofes, para lo cual se requería un respaldo del 80 % de sus respectivas poblaciones. En el caso de territorios «vascos», como Villaverde o Treviño, se preveía una mayoría simple del 50 %. Serían ciudadanos vascos los nacidos en el País Vasco, los hijos de un ciudadano nacido en el País Vasco o los que, sin cumplir ninguna de las dos condiciones anteriores, demostraran su residencia en el *Estado Vasco* por un periodo superior a dos años[463]. Este texto tuvo una gran aceptación por parte de los diferentes partidos. El 4 de junio recibe el visto bueno de los partidos republicanos de Gipuzkoa, el 7 de junio se pronuncian a favor el Partido Socialista, el Partido Nacionalista Vasco y Acción Nacionalista Vasca y el 10 de junio, por último, recibe el respaldo del Partido Carlista[464].

---

[456] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 46-48; y AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 36.

[457] Véase el texto completo en este enlace: http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/mono/est1931/0001015.pdf.

[458] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. *Turner*. Madrid, 1979, pág. 70.

[459] No así el del Parlamento Vasco, puesto que lo modificaban todos los años.

[460] De todos modos, el término "Estado" no presuponía la independencia, ya que el primer artículo disponía que se trataría de un "Estado autónomo desarrollado dentro del Estado Español".

[461] Además, se permitía a las Diputaciones vetar la "memoria presupuestaria" presentada por el Parlamento.

[462] Véase el texto completo en este enlace: http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/mono/est1931/0001015.pdf.

[463] Véase el texto completo en este enlace: http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/mono/est1931/0001015.pdf.

[464] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 160, 186-187, 199 y 211.

No obstante, las enmiendas de los diferentes partidos crearían dos textos, que, si bien no modificaban excesivamente el texto original, se convirtieron en pretexto para sus respectivas reivindicaciones políticas.

Frente al movimiento municipal, la izquierda intentó llevar a cabo su propia estrategia. Las formaciones de izquierdas no querían formar parte de un movimiento cuya hegemonía estuviera en manos del Partido Nacionalista Vasco, debido a que tendría un carácter antirrepublicano (recordemos que los principales aliados del PNV eran los carlistas). Por otra parte, supondría dejar el liderazgo del proceso en manos del adversario político. Muchos de los regidores de izquierdas (al menos los más importantes, incluido el de Beasain) no se sumaron a la movilización de alcaldes, y los primeros ediles de Bilbao, Vitoria y San Sebastián rechazaron el 17 de abril la participación en el movimiento dirigido por los dirigentes jeltzales, pese a la invitación remitida por José Antonio Aguirre. Esta negativa no ha de entenderse como un rechazo al proyecto estatutario, ya que los alcaldes republicanos de izquierdas de San Sebastián, Fernando Sasiain, y de Bilbao, Ernesto Ercoreca, eran abiertamente autonomistas. Para entender este rechazo, la clave está en la hegemonía política: el 18 de abril, el Ayuntamiento de Eibar, en manos de los socialistas, repite los mismos argumentos, y en una moción aprobada aquel mismo día, rechazaba la relación del PNV con los elementos monárquicos[465]. La estrategia de la izquierda consistió en encargar la redacción del Estatuto a las comisiones gestoras de las diputaciones (tal y como señala su nombre, serían grupos de autoridad provisionales). Sin embargo, estas comisiones gestoras, pese a su carácter provisional, estaban formadas por miembros nombrados por el Gobierno, por lo que, en términos prácticos, implicaba dejar la redacción del estatuto en manos del Gobierno. Esta decisión fue adoptada en Bizkaia (el 30 de junio), en Gipuzkoa (el 7 de mayo, estableciendo como plazo último de presentación del proyecto el 25 de mayo), en Navarra (el 12 de mayo) y en Álava (el 28 de mayo)[466]. Estos plazos fueron confirmados por Prieto ante las comisiones gestoras de las cuatro diputaciones el 15 de mayo. Sin embargo, ante la importancia que iba adquiriendo el movimiento de municipios, en una reunión mantenida entre Indalecio Prieto y el entonces diputado general de Bizkaia, Rufino Laiseca, se acuerda que los ayuntamientos deberían aprobar el texto estatutario pero que, en cualquier caso, correspondería a las comisiones gestoras la coordinar y convocar estas tareas[467], así las cosas, las cuatro diputaciones aceptan esta medida en la reunión celebrada el 29 de mayo[468]. Los ayuntamientos y el movimiento de los alcaldes, por tanto, tenían la responsabilidad de trabajar o colaborar, pero la capacidad de decisión quedaba en manos de las comisiones gestoras. Los proyectos redactados por las comisiones gestoras fueron muy similares al texto presentado por la Sociedad de Estudios Vascos, si bien se incorporaban una serie de enmiendas propias (no podía ser de otra manera, teniendo en cuenta que el texto original partía de una versión del republicano vizcaíno Madariaga). En el caso de Navarra, la diputación redacta sus propios proyectos, uno para el estatuto vasco-navarro, otro para el estatuto navarro y otro para la «Constitución política interior de Navarra». Los tres proyectos estaban basados en el proyecto de la Sociedad de Estudios Vascos, y fueron finalizados y entregados el 15 de junio[469]. La única comisión gestora que desafió la hegemonía del movimiento de los alcaldes fue la navarra, debido a que planteó su propia asamblea para debatir estos proyectos. Sin embargo, no se debe mezclar este órdago lanzado al movimiento de alcaldes con el cuestionamiento del estatuto conjunto, ya que el entonces diputado general de Navarra, el socialista Constantino Salinas, era un ferviente defensor de la autonomía. Por tanto, se produjo un choque frontal de legitimidad, lo cual no quiere decir que la táctica empleada por la izquierda resultara mucho más eficaz. Según afirma Juan Pablo Fusi, la izquierda, para sacar adelante el proyecto de las comisiones gestoras, no mostró suficiente coordinación, ya que la única asamblea bajo la coordinación de las gestoras se produciría tan solo en Navarra. Por tanto, no se presentó como una alternativa sólida al movimiento de los municipios y sirvió tan solo para mostrar el desacuerdo con los planes del Partido Nacionalista Vasco. Es cierto que existía una desconfianza lógica entre la alianza entre nacionalistas y la derecha, pero no es menos cierto que esta desconfianza no hizo más que dificultar la aprobación del Estatuto, si bien no toda la responsabilidad recayó en la izquierda, tal y como hemos visto y seguiremos explicando[470].

Durante el mes de junio, se intensificaría el choque producido entre el movimiento de los alcaldes y las diputaciones gobernadas por la izquierda, ya que ambas partes habían redactado sus respectivos proyectos. Así las cosas, en junio se procedió a la presentación de las enmiendas por ambas partes, por lo que el choque entre las legitimidades adquirió una carga

[465] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 66.

[466] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 68.

[467] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 210.

[468] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 68-69.

[469] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 49-50, y 66.

[470] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 68.

política. La pugna más virulenta se produjo en el territorio de Gipuzkoa. Por una parte, el movimiento de alcaldes respaldado por nacionalistas y la derecha había convocado una reunión para el 14 de junio. Sin embargo, los municipios guipuzcoanos se reunieron en Azpeitia tres días antes, el 11 de junio. Entre las enmiendas adoptadas por la asamblea de municipios guipuzcoanos celebrada en Azpeitia, se propone, en primer lugar, la ampliación de dos a diez años de residencia el plazo legal mínimo para optar a la nacionalidad vasca, y, en segundo lugar, reservar al Estado Vasco las futuras relaciones con la Santa Sede. Estas enmiendas fueron aprobadas el 14 de junio en la Asamblea de Municipios Vascos celebrada en la localidad navarra de Estella[471], por lo que se adoptan de manera equivocada como el eje del Estatuto de Estella, si bien, como veremos, se trató de un proceso mucho más largo y el movimiento de los alcaldes tuvieron más particularidades más allá de estas enmiendas. En cualquier caso, es cierto que las enmiendas de Azpeitia tuvieron un gran impacto –y negativo– debido a que, por una parte, dinamitó los puentes que habían tendido con la izquierda y, por otra, porque suponía una concesión excesiva a carlistas y, en general, a la derecha, sabiendo que el Gobierno de la República, de carácter laico, nunca aprobaría un estatuto de estas características. Cuando en 1932 el PNV decide adoptar la vía del laicismo para continuar con el proceso estatutario, la derecha vio una oportunidad para posicionarse en contra del proyecto, alegando que se había adoptado el «laicismo impuesto por la Constitución». Este hecho acarreó graves consecuencias: la exclusión de Navarra. En la reunión celebrada en Estella, se presentaron 485 ayuntamientos de los 527[472], por lo que, en cierta manera, podemos afirmar que el proyecto allí aprobado, incluida la enmienda de Azpeitia y otra relativa al traslado de la capital de Vitoria a Pamplona[473], constituyó la voluntad del País Vasco peninsular. Sin embargo, la ausencia de los regidores de las cuatro capitales debilitó el Estatuto aprobado en Estella, debido a que las cuatro capitales comprendían el 30 % de la población[474]. La prensa nacionalista y carlista dio una amplia cobertura de aquel evento[475].

Por otra parte, las fuerzas de izquierdas se reúnen aquel mismo 14 de junio en la asamblea de municipios guipuzcoanos de izquierda; en números absolutos, incluían a pocos ayuntamientos, pero comprendían las principales localidades de la provincia, incluida Beasain, así como San Sebastián, Irun, Pasaia, Errenteria, Eibar, Arrasate, Altza, Lezo, Hondarribia, Aia, Zegama, Berastegi, Berrobi e Irura; también se sumaron las minorías de izquierdas de otras localidades[476]. Según *La Voz de Guipúzcoa*, este evento reunió a la parte más importante de los representantes guipuzcoanos[477]. La asamblea fue dirigida por el republicano José Trecu (presidente de la gestora), quien comenzó la sesión declarando que había convocado a los ayuntamientos dada su legitimidad. Los ayuntamientos reunidos en la asamblea manifiestan su deseo de presentar el proyecto de estatuto según el anteproyecto de la Sociedad de Estudios Vascos, a la vez que denunciaba que tres días antes había sido aprobado en Azpeitia un proyecto contrario al espíritu recogido contrario al de la Sociedad de Estudios Vascos, «abocando ambas partes a la división». Por tanto, queda claro que la legitimidad y el choque ideológico habían llegado a su punto más álgido[478]. En esta reunión, se delibera la creación de una comisión para la redacción del proyecto estatutario basándose en el anteproyecto de la Sociedad de Estudios Vascos. Esta comisión estaría integrada por los alcaldes de Eibar, Zumaia, San Sebastián, Irun y también Beasain. Si bien todos los partidos de izquierdas eran partidarios del estatuto, los socialistas presentan una serie de enmiendas al texto de la Sociedad de Estudios Vascos. Entre los cambios más destacables, encontramos los siguientes: los socialistas querían que la representación en el parlamento se produjera en función de la población de cada territorio, en lugar de que cada territorio del Parlamento eligiera veinte miembros, tal y como se recogía en la propuesta inicial; asimismo, solicitan la retirada de la obligatoriedad de saber euskera para los funcionarios de justicia y que la carga impositiva del Estado Vasco en ningún caso fuera menor que la del conjunto del Estado español[479]. La prensa abertzale no se hace eco de esta asamblea[480].

---

471 En el último momento, cambiaron el lugar de celebración de la Asamblea, ya que en Iruña estaba prevista una manifestación católica.

472 *El Día,* 16-06-1931.

473 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 62.

474 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 75. Según *El Pueblo Vasco*, solo quedaban cinco municipios: Donostia, Irún, Rentería, Eibar y Arrasate (*El Pueblo Vasco*, 16-06-1931). Sin embargo, podemos suponer que eran más los municipios que faltaban, Beasain entre otros; según se recoge en el libro de Miren Barandiaran, el 29 de julio los jeltzales de Beasain redactaron un escrito criticando este hecho. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 78-79.

475 *El Día,* 16-06-1931; *El Pueblo Vasco*, 16-06-1931; *La Constancia*, 16-06-1931; y *Euzkadi*, 16-06-1931. Aún así, debemos señalar que el periódico *La Constancia* otorgó la misma relevancia a aquel evento que a la manifestación católica (*La Constancia*, 14-06-1931). Por otra parte, la prensa izquierdista apenas informó sobre aquella Asamblea (véase, por ejemplo, *El Liberal,* 16-06-1931): *La Voz de Guipúzcoa* recogió la noticia en la octava página, subrayando que "tampoco tuvo gran importancia" (*La Voz de Guipúzcoa*; 16-06-1931).

476 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 75; *La Voz de Guipúzcoa*, 16-06-1931; y *El Liberal*, 16-06-1931.

477 *La Voz de Guipúzcoa,* 16-06-1931.

478 Seguramente, esta nota fue redactada a raíz de las "enmiendas de Azpeitia".

479 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: E*l problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 71-72.

480 Véase *El Pueblo Vasco*, 14-06-1931; *El Día*, 14-06-1931; y *Euzkadi,* 14-06-1931.

Pasamos, pues, del proyecto original de la Sociedad de Estudios Vascos a tener dos proyectos relativamente distintos: por una parte, el Estatuto de Estella y, por otra, el «Estatuto de izquierdas», redactado por la comisión gestora de la Diputación de Gipuzkoa, entre los cuales se encontraba el alcalde de Beasain. Existía otro problema añadido: la cronología. El 14 de junio, el movimiento de alcaldes da por finalizado su proceso de Estatuto Vasco, mientras que aquel día las comisiones gestoras tan solo comienzan su proceso. Este hecho minó los intentos de acercamiento que se habían producido hasta entonces[481]. Las comisiones gestoras continuaron su andadura y, al cabo de unos días, convocaron la asamblea de municipios vizcaínos, al que acudieron las alcaldías de izquierdas. En Bizkaia, al igual que había sucedido en Gipuzkoa, se reunieron pocos ayuntamientos en números relativos (tan solo 32 de 116), pero se trataba de municipios de gran peso, ya que englobaban el 60 % de la población vizcaína[482]. En el caso de Navarra, los Ayuntamientos de Pamplona y Tudela habían decidido esperar al trabajo de la Diputación, ya que consideraban que era la institución legitimada para ello[483]; más tarde, en la asamblea se procedería a la aprobación del texto estatutario vasco propuesto por la Diputación[484]. Por tanto, si bien prácticamente todos los ayuntamientos del País Vasco peninsular se habían manifestado a favor del Estatuto de Estella, los consistorios más importantes lo realizarían a través de las comisiones gestoras, cuyo proyecto fue aprobado el 21 de junio[485]. Fue precisamente el Estatuto de la izquierda, en cuya redacción participaría el alcalde de Beasain[486] y que fue el segundo texto legal en cuestión. La división entre el País Vasco peninsular ya se había producido. Tal y como afirmó Acción Nacionalista de Bizkaia, «desafortunadamente, nuestro pueblo se encuentra dividido»[487].

En las elecciones municipales celebradas en mayo (recordemos que los comicios tuvieron que ser repetidos en nuestra localidad) las fuerzas de izquierdas obtendrán la mayoría. Cabe pensar, por tanto, que tanto el ayuntamiento como el pueblo de Beasain estaban a favor del estatuto. Sin embargo, la dinámica de los partidos llegó a salpicar la dinámica local. Según Miren Barandiaran, el Ayuntamiento de Beasain no se unió al proyecto que sustentaban nacionalistas y carlistas pese a que fuera el más respaldado (en la reunión mantenida en Azpeitia el 11 de junio de 1931 no acudieron representantes de Beasain)[488], y, como se recoge en el acta de la sesión celebrada el 16 de julio de 1931, abrazaron el proyecto promovido por los partidos de izquierdas, debido a que las comisiones gestoras de la Diputación, compuestas por republicanos y socialistas, habían sido designadas por el Gobierno[489]. Asimismo, cabe señalar que Jacinto Urteaga participó en la redacción de este estatuto de la izquierda, ya que estuvo presente en la reunión celebrada el 14 de junio entre los ayuntamientos guipuzcoanos de izquierdas[490]. El 18 de junio, la Diputación de Gipuzkoa aprueba este proyecto estatutario y las cuatro diputaciones ya habían dado el visto bueno para el 21 de aquel mismo mes.

1.4.d) Elecciones de junio de 1931

Con la llegada de las elecciones constituyentes de 28 de junio de 1931, se aumenta la brecha existente entre las diferentes formaciones del País Vasco. Aquellos comicios se regulaban por la misma ley electoral por la que se habían organizado las elecciones municipales de 12 de abril, pero la República había insertado una serie de modificaciones mediante el Decreto de 8 de mayo de 1931, entre las cuales, si bien no se aprueba el derecho a voto de las mujeres, podían llegar a ser electas. En aquellos comicios, fueron elegidas un total de tres mujeres: dos del Partido Republicano y una del Partido Socialista. Por otra parte, habían reducido la edad de voto de los 25 a los 23 años. Por otra parte, los diputados se elegían en función de los distritos electorales provinciales, salvo en las ciudades mayores de 100.000 habitantes, los cuales procedían a crear su propio distrito

---

481 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 72.

482 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 75.

483 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 50, y 61.

484 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 66-75; y AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 39-43; y ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Donostia, 2005, pág. 65.

485 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 211.

486 *La Voz de Guipúzcoa,* 16-06-1931.

487 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 68.

488 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 78-79. Ante la aprobación de aquel proyecto por parte de 485 ayuntamientos vascos de los 549, los abertzales de Beasain se disgustaron mucho con la mayoría izquierdista del Ayuntamiento. En un artículo publicado en el número del 29 de julio de 1931 del periódico *Euzkadi*, los jeltzales de Beasain tildaban de "lamentable" que el alcalde no apoyara aquel proyecto, ya que "a pesar de contar con el apoyo de las masas locales, en este caso, dichas masas serían antivascas".

489 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 103.

490 ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: *La construcción de la nacionalidad vasca. El autonomismo de Eusko Ikaskuntza (1918-1931)*. Eusko Ikaskuntza. Donostia, 1990, págs. 382 y 475-476.

electoral (durante la monarquía, había una serie de distritos que elegían un solo candidato por provincia). Por este motivo, en el País Vasco peninsular, había un total de cinco distritos electorales: Álava, la ciudad de Bilbao, el territorio de Bizkaia, Gipuzkoa y Navarra. En cada distrito se elegían a los diputados a través de listas abiertas, y cada votante debía elegir un número menor de diputados del que correspondía a su correspondiente distrito. A modo de ejemplo, en Gipuzkoa se elegían seis diputados y cada votante tenía que elegir a un total de cuatro. Esto, en la práctica, perseguía el objetivo de evitar que la candidatura vencedora se hiciera con todos los diputados, y con el fin de garantizar un mínimo de representación a la candidatura derrotada (o a la primera candidatura de entre las derrotadas). En Gipuzkoa, por ejemplo, habían de elegirse un total de seis diputados, por lo que los seis más votados obtendrían el cargo. No obstante, cada guipuzcoano con derecho a voto tan solo podía elegir cuatro nombres[491]. Se trataba, pues, de un sistema mucho más democrático que el anterior pese a todas sus deficiencias, ya que conseguía evitar en cierto modo el caciquismo local. Asimismo, consiguió que diferentes partidos pudieran participar y ser votados en el proceso. Por otra parte, aseguraba también la voz de las minorías. Sin embargo, tenía sus peros. Téngase en cuenta que en Gipuzkoa, al igual que en el resto del País Vasco peninsular, existían tres grandes bloques o grupos: los nacionalistas, la derecha y la izquierda, por lo que, a través de este sistema, en la práctica, se corría el riesgo de que uno de los bloques permaneciera excluido.

En aquellas elecciones de 1931, se impusieron las dos candidaturas que representaban ambos estatutos: por un lado, el Estatuto de Estella, promovido por la asamblea de municipios y, por otra, el estatuto promovido por las comisiones gestoras. En este sentido, por una parte salió la *Candidatura Vasca en Defensa del Estatuto*, compuesta por carlistas y nacionalistas. Y, por otra parte, existía la Conjunción Republicano-Socialista-Acción Nacionalista Vasca, quien se había presentado bajo la misma fórmula empleada para vencer las elecciones municipales celebradas el 12 de abril de 1931 en España. En Gipuzkoa, además de los partidos republicanos y del PSOE, también se presenta *Acción Nacionalista Vasca* junto con ellos (no así en Bizkaia). Hubo una tercera candidatura, el Partido Comunista, en cuyas listas figuraba el beasaindarra Jesús Larrañaga. Sin embargo, esta candidatura no tuvo un gran peso, ni en Beasain ni en Gipuzkoa.

En el conjunto de España, estas elecciones sirvieron para consolidar el nuevo régimen. En el País Vasco, por su parte, fueron unas elecciones marcadas por el estatuto o, mejor dicho, por el choque entre los dos proyectos estatutarios. Por este motivo, las fuerzas españolistas de derechas se alinearon con el Partido Nacionalista Vasco en la Candidatura Vasca en Defensa del Estatuto, que defendía el denominado Estatuto de Estella. Si bien esta candidatura estaba formada tanto por jeltzales como carlistas y otras fuerzas de derechas, el hecho de centrarse en torno al estatuto trajo consigo que, en la práctica, el Partido Nacionalista Vasco capitalizara toda la fuerza en este sentido. Recordemos que en las elecciones municipales celebradas dos años antes, el 12 de abril, el Partido Nacionalista Vasco había sido segunda fuerza en Gipuzkoa, tras los monárquicos oficialistas alfonsinos y por delante de los carlistas. Por tanto, la candidatura que pudo representar la base social de estas tres fuerzas tenía la victoria prácticamente asegurada. Pero, por otra parte, no podemos olvidar otra consecuencia que conllevaría a largo plazo. Con todas las fuerzas de la derecha bajo la misma candidatura, la cual estaba asociada a una reivindicación con un protagonismo especial de los jeltzales y al trabajo realizado históricamente por la formación nacionalista (es decir, el estatuto de autonomía, en su versión promovida por el movimiento de alcaldes), podría suceder que en la práctica se asociara esta candidatura exclusivamente con el Partido Nacionalista Vasco. Al igual que apuntábamos al mencionar las elecciones municipales de 1931, los monárquicos alfonsinos que habían sido vencedores constituían una fuerza política sin solidez, que consiguió capitalizar el instinto conservador de la mayoría de guipuzcoanos, motivados por el voto favorable «a la orden y a la religión» o simplemente por el hecho de ser «la candidatura del poder». Una vez instaurada la República, desaparecen las formaciones políticas que representan estas masas, por lo que los guipuzcoanos de tendencia conservadora y foralista se veían representados en esta nueva candidatura, en la que el Partido Nacionalista Vasco se erigía en la vanguardia del Estado católico. Una de las claves para entender el crecimiento del PNV durante los próximos años fue, sin duda, aquella masa que quedó huérfana y sin partido. En este sentido, el hecho de que esta candidatura de junio de 1931, la única en la que toda la derecha vasca se presenta en un solo bloque, estuviera asociada al PNV fue un motivo importante para que la masa «exalfonsina» se decantaran por el PNV antes que por los carlistas.

Hay que tener en cuenta que esta candidatura se presenta en los cuatro territorios vascos y que fue confeccionada en colaboración con el movimiento de alcaldes, debido a que estos habían hecho un llamamiento a favor de una candidatura que defendiera el Estatuto de Estella[492]. Por último, fueron partícipes de esta candidatura Jesús María Leizaola, el primer consejero

[491] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 339-340.

[492] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 347.

del Gobierno Vasco y quien fuera presidente en el exilio, el carlista y académico de la Real Academia de la Lengua Vasca Julio Urquijo[493] y los independientes Antonio Pildain, natural de Lezo y canónigo de la catedral, y Rafael Picabea, natural de Oiartzun y propietario del diario *El Pueblo Vasco*, que había sido a su vez diputado jeltzale durante la Monarquía (pese a que no era militante del PNV y fue elegido como independiente). Por lo tanto, esta candidatura recogía a personas de gran renombre tanto en el mundo del euskera como en el ámbito católico. Así las cosas, queda bastante claro el perfil que buscaban estas listas[494].

La izquierda también presenta una candidatura de carácter plural en Gipuzkoa que incluía a dos republicanos (Juan Usabiaga, exconcejal de Ordizia y José María Amilibia), al socialista tolosarra Enrique de Francisco (que a su vez era portavoz del PSOE en el Parlamento) y al nacionalista Justo Gárate. Hubo grandes disputas para la formación de la candidatura; no solo por las diferencias ideológicas de los partidos o porque una vez instaurada la República algunos republicanos no querían saber nada con formaciones «independentistas» como ANV, sino también porque hubo malentendidos sobre el retraso del estatuto. Los partidos de la izquierda española no defendían el Estatuto de Estella, y algunas formaciones centraron sus sospechas en ANV, si bien estos no defendían este proyecto, sino el anteproyecto presentado por la Sociedad de Estudios Vascos. Por otra parte, el compromiso de presentarse a las elecciones con las formaciones que no defendían el estatuto de la Sociedad de Estudios Vascos provocó que Acción Nacionalista Vasca de Bizkaia optara por no presentarse junto con las demás formaciones de izquierdas[495].

La tercera candidatura fue el Partido Comunista, cuyo peso no fue significativo en el caso de Gipuzkoa. Se presentaron el beasaindarra Jesús Larrañaga, el donostiarra Luis Zapirain y el pasaitarra Juan Astigarribia (los tres estaban presos en el penal de Ondarreta, por los altercados de la huelga de Pasaia), por lo que el candidato fue José Bullejos, secretario del Partido Comunista de España[496].

Ante estas elecciones se respiraba una gran tensión, debido en parte a la política laica impuesta por la República. Los obispos, entre ellos Mateo Múgica, natural de Idiazabal, criado en Beasain y obispo de Vitoria, hicieron un llamamiento para la unidad católica en una pastoral (en Gipuzkoa, la Candidatura Vasca en Defensa del Estatuto incluía en sus listas al canónigo Pildain). Por otra parte, el gobernador civil de Gipuzkoa, Ramón Aldasoro, se presentaba en las listas de la izquierda de Bizkaia[497], lo que provocó las críticas de la derecha. La pugna entre las dos principales candidaturas se centró sobre todo en los dos proyectos estatutarios y en el carácter de la nueva república. Por una parte, tal y como afirma José Antonio Rodríguez Ranz, el hecho de que la candidatura formada por la derecha y los nacionalistas incluyera en su nombre el término «estatuto» y no «Estatuto de Estella» simbolizaba el deseo de presentarse como la única candidatura a favor del proyecto estatutario[498]. En el otro extremo, la candidatura de la izquierda se presenta como la única alternativa de salvar la República, relegando a un segundo plano la defensa del estatuto (que efectivamente había abordado). Así las cosas, la plataforma de la derecha se presenta como el único representante del estatuto (y, por tanto, de «la voluntad de País Vasco»), y centrará su campaña en torno a este punto, mostrándose, por extensión, como representantes de la esencia de los vascos guipuzcoanos en temas como la defensa de la religión. Sostenían que la candidatura de la izquierda era contraria a este carácter católico, y la prensa que apoyaba la candidatura de nacionalistas y la derecha afirmará reiteradamente que el autonomismo de la izquierda era «oportunista». Por otra parte, la candidatura de la izquierda se erigía como el único defensor de la República, como si la victoria de las demás candidaturas pusiera en jaque el nuevo régimen (es cierto que entre la candidatura de derechas había formaciones que querían derrocar la República, como los carlistas, pero también había partidos, como el PNV, que nunca habían mostrado tales intenciones). Según la candidatura de la izquierda, el autonomismo de jeltzales y carlistas consistía en levantar un muro ante las reformas republicanas, y no en el autonomismo verdadero. Esta candidatura apoyaba una República federal, y tenía a su vez más reivindicaciones como la educación pública y de carácter laico, la autonomía municipal, una mejora del sistema fiscal, la defensa de los inquilinos baserritarras, etcétera[499].

---

[493] Fue fundador de la revista RIEV de Eusko Ikaskuntza.

[494] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 346-350.

[495] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 350-359. Según José Antonio Rodríguez Ranz, por aquella época, EAE-ANV tenía poca fuerza en Gipuzkoa.

[496] Aunque Bullejos no era vasco, debemos recordar que vivió en Bilbao durante varios años, tal y como hemos señalado en el primer capítulo.

[497] Más adelante, Ramón María Aldasoro fue consejero del Gobierno Vasco.

[498] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 368.

[499] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 366-377.

En la práctica, ambas candidaturas se presentaron como los únicos garantes de la autonomía, como si el autonomismo de las demás candidaturas fuera meramente instrumentista. Esta división dificultó el consenso, ya que ambos sectores se encontraban completamente distanciados, y perjudicó asimismo la causa autonomista. Las elecciones de 28 de junio tuvieron una participación del 85 % en Gipuzkoa, una de las tasas más elevadas del Estado[500] (a las diez de la mañana el 50 % del censo ya había acudido a votar[501]). Sin embargo, se registraron fuertes episodios de violencia. En el conjunto del territorio se sucedieron amenazas, golpes, peleas, denuncias por falsificación de votos, intentos de compra de votos, incluso tiroteos (dos personas resultaron heridas en Tolosa, y en Bergara se lamentó la muerte de Miguel Aramburu, a causa de los disparos lanzados por un militante de izquierdas, si bien las noticias extraídas de la prensa resultan confusas[502]).

En cuanto a los resultados, en Gipuzkoa vencieron los autonomistas de derechas, con un 57,87 % de los votos. En la comarca del Goierri también se hicieron con un éxito rotundo, salvo en Beasain, donde había vencido la izquierda, lo que viene a demostrar su peso y su tradición. Asimismo, Beasain fue uno de los seis municipios guipuzcoanos donde venció la izquierda, de un total de 89. La izquierda, a grandes rasgos, vence en las localidades mayores e industriales, consolidando la tendencia marcada en las elecciones municipales de 1931, como San Sebastián, Irun, Pasaia, Hernani, Eibar y Beasain (en esta ocasión, no vencieron en Rentería, y quedaron en segundo lugar por un puñado de votos). Los resultados del Partido Comunista fueron residuales, ya que tan solo en 10 municipios consiguió obtener más del 1 % de los votos[503]. Estos resultados demuestran que la izquierda estaba completamente integrada en el territorio de Gipuzkoa, pero muestran a su vez la hegemonía de la derecha, ya que, según afirma Rodríguez Ranz, vencieron en 13 de los 18 grandes municipios del territorio, llegando incluso a obtener más del 95 % de los votos en localidades como Azkoitia y Azpeitia[504]. La izquierda obtuvo buenos resultados en municipios como Alza, Errenteria, Tolosa, Elgoibar u Ordizia[505]. Por tanto, un total de cuatro diputados fueron electos de la candidatura presentada por nacionalistas y la derecha (según el orden de votación: Antonio Pildain, Rafael Picabea, Jesús María Leizaola y Julio Urquijo) y otros dos correspondientes a la candidatura de izquierdas: el republicano de San Sebastián Juan Usabiaga (de raíces ordiziarras) y el socialista de Tolosa Enrique de Francisco.

---

[500] DE LA GRANJA SAINZ, José Luis: *Nacionalismo y II República en el País Vasco*. CIS. Madrid, 1986, pág. 211. En palabras de De la Granja, "la gran politización de la sociedad vasca" provocó que la participación fuera tan alta.

[501] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 366-378.

[502] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 378-379.

[503] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 385.

[504] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 390.

[505] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 393.

LOCALIDAD	NACIONALISTAS + CARLISTAS		IZQUIERDA	
	VOTOS	PORCENTAJE	VOTOS	PORCENTAJE
Altzaga	46	100,00	0	00,00
Arama	25	100,00	0	00,00
Ataun	614	100,00	0	00,00
BEASAIN	**509**	**45,44**	**610**	**54,46**
Ezkio	107	84,25	20	15,74
Gabiria	194	95,09	10	04,90
Gaintza	69	98,57	1	01,43
Idiazabal	208	79,08	55	20,91
Itsaso	79	75,96	25	24,03
Itsasondo	141	88,12	19	11,87
Lazkao	312	90,96	31	09,04
Legorreta	150	84,74	27	15,25
Mutiloa	94	81,03	22	18,96
Olaberria	112	86,82	17	13,17
Ordizia	496	56,23	386	43,76
Ormaiztegi	132	85,71	22	14,28
Segura	246	97,61	6	02,38
Zaldibia	338	97,97	7	02,03
Zegama	347	88,07	47	11,92
Zerain	115	100,00	0	00,00[506]

En el conjunto del País Vasco vence la candidatura de la derecha. Lo hace en tres de los cinco distritos, ya que resulta vencedora también en Navarra y en Bizkaia. En Navarra, de los siete diputados cinco pertenecían a la derecha y dos a la izquierda. En la provincia de Bizkaia los tres diputados pertenecían a la lista de la derecha, entre los cuales se encontraba el lehendakari José Antonio Aguirre[507] y el carlista de Mondragón Marcelino Oreja, asesinado en la revolución de 1934. En Álava, cada candidatura obtiene un diputado, pese a que el republicano Félix Susaeta obtiene mayor número de votos que el carlista José Luis Oriol. En Bilbao, la izquierda obtiene cuatro diputados (dos socialistas, entre los cuales estaba Indalecio Prieto, y dos republicanos), y la derecha se hace con otros dos diputados. Por tanto, considerando el País Vasco en su conjunto, de los 24 diputados que le correspondían la derecha había conseguido un total de quince (seis nacionalistas, cinco carlistas, dos monárquicos y dos independientes[508]), mientras que la izquierda se hizo con nueve diputados (seis republicanos y tres socialistas). Por lo tanto, aunque la mayoría de los diputados eran partidarios del estatuto o se mostraban dispuestos a colaborar[509], sus visiones eran diametralmente opuestas, lo que alejaba todo horizonte de consenso. Además, la coalición que había perdido en el País Vasco había ganado las elecciones en el conjunto del Estado. La suma de republicanos y socialistas consiguió el 90 % de los votos (socialistas, republicanos de centro-derecha y republicanos de centro-izquierda habían logrado unos 115 diputados cada uno[510], los nacionalistas catalanes 31, mientras que los nacionalistas gallegos obtuvieron un total de 20 diputados). Varios aspectos dificultarían la tramitación del estatuto, como la diferencia entre los colores de las candidaturas vencedoras en el País Vasco y el Gobierno, la falta de consenso entre las diferentes formaciones vascas con respecto del texto del estatuto, o la voluntad de la candidatura vencedora de imponer su propio proyecto estatutario.

[506] José Antonio Rodríguez Ranz ya calculó el promedio de los votos de los candidatos de cada candidatura, calculando quién fue el candidato más votado. La izquierda solo se impuso en Beasain; entre el resto de los municipios, solo en Ordizia logró unos resultados dignos. Hubo cuatro municipios en los que la izquierda no obtuvo ningún voto, y en nueve, obtuvo menos del 10 % de los votos. Solo en cuatro municipios consiguió superar el 20 % de los votos: en Beasain, Idiazabal, Itsaso y Ordizia.

[507] Fue elegido por Navarra.

[508] En concreto, los guipuzcoanos Antonio Pildain y Rafael Pikabea: este último, muy próximo a los jeltzales.

[509] Tal y como veremos, hubo alguna que otra excepción como, por ejemplo, la del diputado republicano de Navarra Emilio Azarola.

[510] De todos modos, estos datos son muy relativos.

1.4.e) Del Estatuto de Estella al Estatuto de los tres territorios

Después de las elecciones, en Navarra se celebra la asamblea de municipios convocada por la Diputación. La comisión gestora de la Diputación de Navarra quiso adoptar el liderazgo del proceso, que a su vez fue una manera de adelantarse a los detractores del estatuto. Navarra había firmado en 1841 un convenio con el Estado, y por aquel entonces se extendió entre los partidarios del estatuto el argumento que sostenía que Navarra tenía un régimen más especial que el resto de territorios. En la primera fase, la oposición más dura entre los dos proyectos se produjo en Gipuzkoa, recordemos que a la asamblea de municipios convocada por la Diputación de Gipuzkoa tan solo acudieron los ayuntamientos de izquierda y que fue allí donde se aprobaron las enmiendas del estatuto de la izquierda.

La Diputación de Navarra convoca el 22 de junio, días antes de las elecciones, la asamblea de municipios navarros para el día 13 de julio, pero, llegado el día, varios dirigentes solicitan aplazar la asamblea para analizar con más detalle el apartado económico. Fue aplazado al 10 de agosto. Según el historiador Jimeno Jurío, este nuevo plazo no fue más que una táctica de obstrucción que emplearon los detractores del estatuto conjunto, tal y como se demostró a continuación[511]. Según diferentes historiadores, este aplazamiento se produjo sabiendo que, de celebrarse la asamblea en aquel momento, los detractores del estatuto perderían, por lo que intentaron ganar tiempo para sus propósitos[512]. Mientras tanto, los ayuntamientos navarros manifestaron sus opiniones sobre el Estatuto Vasco, y se llega a suscribir en la asamblea celebrada en Pamplona el 10 de agosto: de todos los ayuntamientos reunidos, 200 se muestran a favor del estatuto conjunto (representando a un total de 314.370 habitantes), 15 ayuntamientos votan en contra de todos los estatutos (representando a 30.290 habitantes), 3 ayuntamientos votan a favor de un estatuto navarro independiente (representando a 2.802 habitantes) y, por último, 2 ayuntamientos votan a favor de la autonomía regional (2.562 habitantes). No se presentaron 17 ayuntamientos[513]. Sin embargo, es cierto que durante la asamblea se produjeron discusiones acaloradas[514]. La prensa nacionalista celebra la victoria y los partidarios del Estatuto Vasco lanzan cohetes para celebrar los resultados[515].

Esta victoria fortalece el estatuto vasco, debido a que consigue que las comisiones gestoras se unan al proyecto, pero, otra parte, se recrudece la batalla entre ambos proyectos. En aquella reunión de municipios navarros, las enmiendas de Azpeitia (ampliación del plazo mínimo de residencia de dos a diez años para la obtención de la nacionalidad vasca y reservar al Estado Vasco las futuras relaciones con la Santa Sede) se aprueban con un margen mucho más estrecho: 172.260 votos a favor y 147.937 votos en contra[516] y varios municipios con mayoría de izquierdas muestran sus reservas[517]. Por otra parte, Navarra fue el único territorio que convocó la asamblea de municipios bajo las comisiones gestoras una vez realizada la asamblea de municipios de Estella (en junio de 1931, se convocan también las comisiones gestoras de Gipuzkoa y Bizkaia, pero se reúnen tan solo los municipios de izquierda, por lo que no se consigue reunir una representación del conjunto del territorio, como sucedió en Navarra). Esto demuestra que en Navarra, si bien una amplia mayoría se había posicionado a favor del estatuto conjunto, se fraguaba en silencio una oposición, como se verá con el director de poderoso *Diario de Navarra*, Raimundo García Garcilaso[518].

Tras las elecciones, ambos proyectos estatutarios se trasladan a Madrid. Según Juan Pablo Fusi Aizpurua, para aquel entonces las relaciones entre la izquierda y los nacionalistas se encontraban del todo enrarecidas[519], después de la tensión que supusieron aquellos comicios. Tal y como demuestra Juan Pablo Fusi, el candidato Antonio Pildain, perteneciente a la Candidatura Vasca en Defensa del Estatuto de Gipuzkoa, ofreció un mitin para celebrar la victoria de su candidatura, donde profirió duras palabras contra sus adversarios, lo que rompió todos los puentes con la izquierda. En septiembre, se producen tiroteos entre nacionalistas y republicanos, llegando a morir uno de estos últimos. La respuesta del Gobierno fue la clausura los centros abertzales, así como la prohibición de varios mítines[520]. En este ambiente sumamente envenenado se presentan ambos proyectos. En primer lugar, las fuerzas de izquierdas entregan su proyecto el 30 de julio. El responsable de depositar este

---

[511] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 70.

[512] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 41-42.

[513] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 74; y AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 78-79.

[514] *El Pueblo Vasco,* 11-08-1931.

[515] *El Pueblo Vasco,* 11-08-1931; *El Día*, 11-08-1931; *Euzkadi*, 11-08-1931. También hubo incidentes en contra de aquellos simpatizantes y los carlistas.

[516] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 75.

[517] *El Pueblo Vasco*, 11-08-1931.

[518] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 86; y AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 40-41. y 45.

[519] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 80-81.

[520] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 79-80.

proyecto fue Fernando Sasiain, alcalde republicano de San Sebastián y ferviente euskaltzale[521]. Los nacionalistas y los miembros de la derecha, por su parte, depositan su proyecto, el Estatuto de Estella, a través del futuro lehendakari José Antonio Aguirre y el diputado carlista navarro Joaquíni Beunza[522], junto con la firma de 427 alcaldes[523]. El 25 de septiembre, ambos proyectos estatutarios fueron declarados inconstitucionales, en virtud de un decreto suscrito por Alcalá-Zamora, presidente interino de la República. El decreto de Alcalá-Zamora sostenía que correspondía al Estado establecer las relaciones con el Vaticano, por lo que el Estatuto de Estella quedaba fuera de juego. Asimismo, existía otro problema: Alcalá-Zamora había manifestado que las fuerzas vascas, a diferencia de las catalanas, no habían participado en el Pacto de San Sebastián donde se habían reunido las fuerzas republicanas en 1930, por lo que la República surgida de este pacto no contemplaba un compromiso inminente hacia el estatuto vasco. Los partidos vascos deberán aguardar hasta la aprobación de la Constitución por parte de la República[524], que definirá a España como Estado integral, y no como Estado federal[525]. Con ello, ambos proyectos estatutarios de 1931 quedan fuera de juego.

Hubo diferentes motivos para ello, pero la mayoría de historiadores coinciden en apuntar a la competencia de la religión como un pretexto, y no como la verdadera causa. Según Floren Aoiz, el verdadero problema radicaba en hablar de un Estado Vasco, así como el alto nivel de competencias que confería el texto estatutario a los territorios vascos[526]. Según Juan Pablo Fusi, por su parte, el principal motivo fue la falta de acuerdo político en el País Vasco, así como el miedo de la República a que se empleara el estatuto para hacer frente común contra el nuevo régimen (como decíamos, en el País Vasco predominaba un clima de gran tensión)[527]. En consecuencia, el proceso estatutario deberá comenzar de nuevo, y en este caso dentro de los límites de la Constitución republicana. Cabe suponer, no obstante, que un consenso favorable al estatuto facilitaría la consecución de la autonomía.

Era evidente que el nuevo estatuto se debería aprobar dentro de los límites constitucionales, y, el 8 de diciembre de 1931, el ministro Indalecio Prieto redacta un decreto, donde se describían los pasos para la aprobación de un texto estatutario. Por una parte, establecía los pasos que habría que dar para ello, de cara a facilitar el consenso y arrojar luz sobre los pasos que habría que dar, lo cual contribuiría a acabar con las duplicidades. Este camino consistía, en primer lugar, en la redacción del proyecto estatutario por las comisiones gestoras de las diputaciones, para después dar paso a las asambleas municipales de cada territorio. Los cuatro territorios debían esclarecer si estaban a favor de un único texto cuatriprovincial. A continuación, se debería celebrar la asamblea de municipios del conjunto de territorios, para dar paso a un referéndum. Por último, el Parlamento de la República debería aprobar el texto, en este orden[528]. Este proceso dejaba la redacción del texto estatutario en manos de las comisiones gestoras, lo que arrinconaba a los partidos que no estaban representados en las diputaciones. Sin embargo, el movimiento de los alcaldes aprueba el decreto el 8 de diciembre, y el Partido Nacionalista Vasco le da su aprobación el día 9 de aquel mismo mes. A cambio, las comisiones gestoras aprueban la participación de tres representantes en la comisión redactora del proyecto estatutario (los socialistas habían protestado por no tener espacio, por lo que invitan a tres miembros del Partido Socialista). Por tanto, según afirma Juan Pablo Fusi, la comisión para la redacción del proyecto estatutario incluía a cuatro representantes de las comisiones gestoras, tres del movimiento de alcaldes y otros tres del Partido Socialista; es decir, cuatro republicanos, tres socialistas, un nacionalista, un carlista otro católico independiente (tres navarros, tres vizcaínos, tres guipuzcoanos y un alavés)[529].

La aprobación del decreto de Prieto tanto por el movimiento de los alcaldes como por el PNV podía contribuir a generar un clima de paz. Durante aquel primer año, se produce un deshielo entre las relaciones de la izquierda y del PNV, que se prolongará hasta la primera mitad de 1932. En este sentido, el Partido Nacionalista Vasco vota a favor del candidato a la presidencia de la República, Alcalá-Zamora[530]. Sin embargo, por otra parte, produce la deserción de la derecha, y, una vez que se logra que en cierto modo confluyan las dos sensibilidades estatutarias, las formaciones de derechas abandonarán el proyecto. Encauzar el estatuto por la vía republicana hacía que el proyecto perdiera interés para la derecha, debido a que

[521] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 211.

[522] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 46.

[523] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 76.

[524] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 77.

[525] La Constitución fue aprobada el 9 de diciembre, pero el Capítulo que marca el carácter del Estatuto se aprobó en septiembre.

[526] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 46.

[527] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 76-77.

[528] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 82.

[529] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 82-83.

[530] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 83.

sería un texto legal laico y porque contribuiría a reforzar a la República en lugar de debilitarla, ya que el principal objetivo de la derecha y de los carlistas –fervientes defensores de los fueros– era derrocar el régimen republicano. En este contexto, la derecha, con los carlistas a la cabeza, realizó una reinterpretación de su ideología foralista. Si bien en un primer momento, durante la primera fase de 1931, habían asociado el estatuto con los fueros, a partir de este momento pasarían a defender la incompatibilidad entre los fueros y el estatuto, alegando que este último crearía un Estado Vasco que estaría por encima de los territorios forales[531]. Sin embargo, veremos que a partir de 1932 entre la derecha también se produjeron excepciones a favor de la autonomía[532], al igual que en 1931 se habían levantado voces contrarias a ella.

El texto de autonomía redactado en 1932 que, a su vez estaba inspirado en el trabajo de la Sociedad de Estudios Vascos, recogería el espíritu del Estatuto de la izquierda, aprobado con las enmiendas de las comisiones gestoras de 1931. Establecía un doble sistema de representación territorial, en el que la mitad de los parlamentarios serían nombrados por cada territorio, mientras que el resto se designarían de manera proporcional y por distrito (artículo 15), lo cual restaba poder a las diputaciones[533], a pesar de que se preveía la posibilidad de adoptar un estatuto propio para cada territorio (artículos 2 y 3)[534]. El gobierno o la junta de gobierno tendría nueve miembros (el presidente más ocho miembros, dos por cada territorio, artículo 19), y el presidente o lehendakari sería elegido entre los miembros del parlamento[535]. Por tanto, se preveía un sistema parlamentario y no presidencialista. La capital sería Vitoria (artículo 21)[536].

A su vez, se sucedían las referencias a la Constitución, lo que alejaba las amenazas de recurrir al estatuto como arma contra la República, y establecía una serie de artículos sobre la división de tierras. Este estatuto también modificaría el nombre oficial del País Vasco peninsular, olvidando aquel *Estado Vasco* y designándolo como *Euzkadi o Euskalerria*[537] y *País Vasco-Navarro*[538]. Este proyecto estatutario entraba en un mayor nivel de detalle, ya que contenía un articulado mucho más extenso que el anterior. Las principales novedades consistían en la autonomía municipal (artículo 4), la fidelidad con respecto de la Constitución republicana (artículo 5), la previsión de referéndum (artículo 5), el blindaje de los derechos humanos (artículo 12)[539], competencia judicial sobre el conjunto de conflictos vascos (artículo 22)[540], prisiones (artículo 26-I), redacción de leyes de ámbito vasconavarro (artículo 26.2), administración local (artículo 26.4), competencia sobre los funcionarios (artículo 26-5), cárceles (artículo 26.6), control policial (artículo 26-8), derecho a notaría y de registro de la propiedad (artículo 26-B), ganadería, agricultura y suelo público (artículos 26-C y 41), sanidad (artículo 26-D), así como el derecho para la socialización de las tierras en el marco del procedimiento previsto en la Constitución republicana (artículos 26-C-4 y 38)[541]. En cuanto al ámbito económico, el País Vasco-Navarro pasaría a tener amplias competencias en materia de empleo, así como en los ámbitos de las relaciones laborales, el registro de sindicatos, cooperativas, asociaciones de empresarios o entidades crediticias (artículo 26-F). Las comunicaciones, telégrafos y ferrocarriles también quedarían en manos del Gobierno Vasco-Navarro (artículo 26-G), así como minas, lugares de caza y pesca (artículo 53), y, cómo no, los impuestos (artículo 26H y 45-52). En cuanto a las competencias de ámbito social, el texto recoge que el País Vasco-Navarro tenía la obligación de que ningún niño permaneciera sin escolarización (artículo 33), y se asumía el compromiso de establecer un sistema fiscal progresivo (artículo 35); la protección laboral debía ser igual o superior de la establecida por la República española (artículo 37); la obligatoriedad de redistribución de tierras forestales (artículo 38) y la obligación de la construcción residencial social (artículo 39). Como podemos observar

[531] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián Donostia, 1994, págs. 163-169. Pero según Rodríguez Ranz, hubo también otras razones como, por ejemplo, el miedo a que el siguiente paso al Estatuto fuese la independencia, o que, en el caso de Cataluña, el Estatuto fuera a fortalecer la hegemonía política de la izquierda.

[532] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 169-170.

[533] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 83. El Estatuto de Estella de 1931 proponía un Parlamento formado por 80 miembros, debiendo elegir 20 miembros por cada territorio, y no preveía la elección de miembros por parte del conjunto de Hego Euskal Herria como un único distrito.

[534] Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

[535] Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

[536] Es lo que se recogió en el anteproyecto de la Sociedad de Estudios Vascos, si bien las enmiendas que completarían el Estatuto de Estella aprobaron trasladar la capital a Iruña. Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

[537] Si bien en la cabecera figuran ambas denominaciones, el término *Euskalerria* aparece con más frecuencia que el término *Euzkadi*. De todas formas, la mayoría de los historiadores afirman que "el texto aún aceptaba el término nacionalista *Euzkadi*".

[538] Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

[539] En ese artículo se decía que los derechos humanos de la ciudadanía de Euskal Herria no podían ser de ninguna manera inferiores a los establecidos en la Constitución de la República. Seguramente se trata de una enmienda presentada por la izquierda contra las tentaciones del clericalismo. Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

[540] Sin embargo, el nuevo Estatuto recogía que esa competencia debía ser ejercida "en el marco de la Constitución de la República Española". Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

[541] Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

este estatuto contaba con un programa mucho más detallado que el texto de 1931, debido en gran parte a las aportaciones realizadas por las formaciones de izquierda[542].

El estatuto preveía asimismo la integración de tierras limítrofes (artículo 8)[543], así como su separación (artículo 9)[544]. Para adquirir la nacionalidad vasco-navarra, el estatuto establecía un periodo de residencia de dos años (artículo 10)[545]. En algunos puntos, se retrocedía en cuanto al anterior estatuto, como es el caso del artículo 13, relativo al euskera. El estatuto reconocía el euskera como lengua propia, así como el derecho de usar el euskera en las administraciones públicas. Sin embargo, la publicación de las diferentes resoluciones en euskera, así como el sistema educativo tan solo se preveía para los territorios donde se hablaba en euskera, lo que quedaría en manos de las Juntas Generales correspondientes a cada uno de los territorios[546]. Por otra parte, este texto, a diferencia del proyecto redactado en 1931 por la Sociedad de Estudios Vascos, no se recogía el derecho de la creación de las milicias vascas en el seno del Ejército de la República, si bien se preveía una competencia para la creación de un cuerpo policial vasconavarro, así como la posibilidad de prestar el servicio militar en el País Vasco-Navarro en «tiempos de paz» (artículo 44)[547].

En enero de 1932, se reúne las asambleas municipales de los cuatro territorios. Las cuatro asambleas se muestran a favor del estatuto único. En el caso de Gipuzkoa, los representantes se reunieron en el palacio de la Diputación, donde se encuentran 79 de los 89 municipios, todos ellos partidarios de la aprobación del texto[548]. Faltaron a la cita Albiztur, Amezketa, Azkoitia, Gaztelu, Hernialde, Ibarra, Leaburu, Leintz-Gatzaga, Mutiloa y Orendain[549]. De estos diez municipios cinco tenían alcaldes carlistas (en aquel entonces, 12 ayuntamientos guipuzcoanos estaban en manos de los carlistas)[550], entre los cuales se encontraba nada menos que el de Azkoitia[551]. La sesión fue dirigida por el diputado general carlista José Trecu Irigoyen, acompañado por los miembros de la comisión gestora, compuesta por los republicanos Luis Castro y Juan Arratibel, los socialistas Francisco Fernández, Castor Torre y Juan De los Toyos, así como los miembros de ANV Francisco Unzueta e Ignacio Uria[552]. Al inicio de la asamblea, José Trecu explica que había que votar a favor del Estatuto Vasco-Navarro, a favor del Estatuto guipuzcoano o en contra de todos los estatutos. Sin embargo, el concejal socialista del Ayuntamiento de San Sebastián, Guillermo Torrijos, manifiesta que, ante el amplio respaldo que se preveía para el Estatuto Vasco-Navarro, sería más fácil que tomaran la palabra los que se mostraban en contra[553]. Los 79 ayuntamientos que acudieron (incluyendo los de Tolosa, Deba y Zumaia, quienes habían llegado tarde a la cita) aprobaron el texto por unanimidad y no se contabilizaron votos en contra[554]. Tanto la prensa nacionalista[555] como la prensa de la izquierda[556] recibieron la noticia con alegría, destacando la victoria mayoritaria a favor del estatuto cuatriprovincial. La única excepción fue el diario carlista *La Constancia*, que destacó en su edición, el evento de los jesuítas de Loiola, y, si bien redacta la información con tono aséptico, destaca que "varios municipios se habían abstenido"[557].

---

542 Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

543 Exigía que, en el caso del conjunto del territorio u la provincia, las tres cuartas partes de los municipios mostraran su voluntad para ello. En el caso de que se tratara de un único municipio, bastaba con la voluntad del municipio en cuestión, siempre que las Juntas Generales de los cuatro territorios y el Gobierno Vasco lo aprobasen. Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

544 Se menciona el procedimiento al que hace referencia el artículo 22 de la Constitución de la República. Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

545 Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

546 Debemos recordar que el anteproyecto de la Sociedad de Estudios Vascos de 1931 establecía la obligación de todos los funcionarios de Euskal Herria de saber euskara. Véase el texto completo en este enlace: http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

547 http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/903.

548 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 171.

549 Los alcaldes de Deba y Zumaia tampoco pudieron asistir a causa de un accidente. El alcalde de Tolosa, por su parte, llegó tarde debido a un error. De todos modos, los votos de esos tres municipios fueron tenidos en cuenta. *Euzkadi*, 02-02-1932. Según *El Liberal*, tampoco asistió el representante de Tolosa, pero nadie más confirma ese dato. *El Liberal*, 02-02-1932. Los periódicos L*a Voz de Guipúzcoa* y *El Día* señalan que fue el miembro de la Gestora de la Diputación Arratibel la persona que informó sobre el accidente sufrido por los alcaldes de Deba y Zumaia. (*La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932; y *El Día*, 02-02-1932).

550 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 171.

551 El periódico republicano *La Voz de Guipúzcoa* consideró "lamentable" el hecho de que el alcalde de Azkoitia no asistiera (*La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932).

552 *La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932. Por lo tanto, no asistieron dos miembros de la Gestora: el republicano José Sasiain y el socialista Gerardo Bienabe.

553 *El Día*, 02-02-1932; y *La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932.

554 El único miembro en realizar un comentario fue el jeltzale Patxi Iturriotz, alcalde de Ordizia, quien exigió libertad para hacer campaña a favor del Estatuto. El concejal socialista de Donostia Guillermo Torrijos le respondió que aquel Estatuto de Autonomía cumplía plenamente la legalidad, por lo que se encargaría el propio Gobierno de hacer propaganda a favor del Estatuto.

555 *El Día*, 02-02-1932; *El Pueblo Vasco*, 02-02-1932; y *Euzkadi*, 02-02-1932.

556 *La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932; y *El Liberal*, 02-02-1932.

557 *La Constancia*, 02-02-1932.

En la segunda etapa del estatuto, que respaldaba el texto laico y constitucional, el Ayuntamiento de Beasain, con una holgada mayoría de izquierdas, apoyó el texto estatutario sin ambages. En el pleno celebrado el 21 de enero de 1932, Beasain aprueba dar el voto favorable al texto único para el conjunto de territorios en la reunión prevista para el 31 de enero en la Diputación de Gipuzkoa, donde se votaría entre el estatuto conjunto para los cuatro territorios vascos o el estatuto único para cada uno de los territorios. Designan al alcalde Jacinto Urteaga como representante de la localidad[558]. Un mes más tarde, en febrero de 1932, el ayuntamiento aprueba apoyar la creación de una comisión a favor de la Universidad Vasca, y a la asamblea de la comisión prevista en Bilbao para el 28 de febrero deciden enviar como representante al concejal Severiano Azpeitia[559].

Las mayorías fueron parecidas en Álava y en Bizkaia. En el caso alavés, todos los municipios se muestran a favor del Estatuto Vasco-Navarro según el diario *Euzkadi*[560], mientras que el diario del socialista Prieto *El Liberal* y el nacionalista de San Sebastián *El Pueblo Vasco* sostenían que 71 de 77 (todos los que habían acudido a la asamblea), que representaban a 100.456 habitantes de los 104.000 que tenía Álava (96,60 %), emitieron el voto favorable[561]. *El Día,* por su parte, afirma que 72 de los 77 municipios (es decir, 101.456 habitantes de los 104.116 que tenía el territorio) habían acudido a la cita[562]. En la asamblea de Bizkaia se reúnen 113 ayuntamientos de los 116, y los tres que no pudieron asistir habían remitido un escrito por el que delegaban su voto favorable al estatuto conjunto[563]. En aquella reunión, el presidente de la comisión gestora de la Diputación, el socialista Rufino Laiseca, dando vía a una propuesta realizada por el alcalde de Getxo José Antonio Aguirre, solicita que se manifiesten los municipios contrarios al estatuto conjunto. Tan solo dos municipios se pronuncian en contra: Galdames y Urduña, ambas carlistas, que defendían un estatuto individual para Bizkaia. Por tanto, 114 municipios de 116 se muestran a favor del estatuto conjunto, los cuales representaban a 477.668 habitantes de los 484.360 que tenía en territorio de Bizkaia (un 98,61 %)[564].

Sin lugar a dudas, fue Navarra donde más dificultades se plantearon. En Navarra esta mayoría no fue tan holgada. En primer lugar, comparecieron 229 municipios de los 267[565]. De estos 229 municipios, 160 se muestran partidarios al estatuto vasco-navarro (representando a 209.479 habitantes, el 64,46 % de los allí presentes)[566]. Un total de 32 ayuntamientos votan a favor del estatuto navarro (representando a 28.891 habitantes, el 8,89 % de los presentes), y 21 ayuntamientos votan en contra de ambos estatutos (28.891 habitantes, el 20,48 % de los municipios). Asimismo, 12 municipios se abstuvieron (20.044 habitantes, el 6,17 % de los presentes)[567]. Sin embargo, en la asamblea de municipios navarros, si bien el voto favorable al estatuto único fue mayoritario, comienzan a florecer los primeros desacuerdos. Por una parte, vemos que las voces contrarias son mucho más numerosas que en el resto de los territorios. En ocasiones, se apela al peso de la derecha en Navarra para entender esta posición contraria, pero no se puede explicar tan solo con este hecho. Por una parte, la derecha era hegemónica en Navarra, y en aquella asamblea celebrada en enero de 1932 había vencido la opción favorable al estatuto vasco-navarro. Por otra parte, en Gipuzkoa tan solo cinco ayuntamientos de los 12 carlistas se muestran contrarios al estatuto único. Los carlistas dieron libertad de voto a sus alcaldes[568] y esto aumentó la actitud contraria hacia el estatuto conjunto, con respecto de los resultados de 1931. Sin embargo, esta libertad no se tradujo en una oposición en bloque, probablemente debido a que la voluntad estatutaria de 1931 continuaba muy presente en la sociedad. Por tanto, la responsabilidad atribuida a los carlistas explicaría tan solo una parte de este hecho, como veremos más adelante. Lo peor de todo fue que esta asamblea sentó un precedente, que en la asamblea de municipios del País Vasco, celebrada el 19 de junio de 1932, se excluiría a Navarra del estatuto vasco.

---

558 *La Constancia,* 02-02-1932.

559 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 01.

560 *Euzkadi*, 02-02-1932.

561 *El Liberal,* 02-02-1932; y *El Pueblo Vasco*, 02-02-1932.

562 *El Día,* 02-02-1932.

563 *Euzkadi*, 02-02-1932. Esos ayuntamientos fueron los de Berriatua, Garai y Mendata.

564 *Euzkadi*, 02-02-1932.

565 Según José María Jimeno Jurio, dos de los ocho municipios que no asistieron, Valle de Yerri y Petilla, estaban a favor del Estatuto, pero "no pudieron llegar". Jimeno Jurio afirma que solicitaron que sus votos fueran contabilizados, pero aquella petición no fue aceptada. JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 77. El periódico *Euzkadi*, por su parte, señala que asistieron 249 municipios (*Euzkadi*, 02-02-1932) y el periódico *El Liberal* informaba de que acudieron "329 municipios de los 364" (puede deberse a un error, y pretendían decir que asistieron 229) (*El Liberal*, 02-02-1932).

566 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 77; y ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, pág. 65. El periódico *El Liberal* ofrece el dato de 161 municipios. (*El Liberal*, 02-02-1932). La misma cifra que ofrece el periódico *Euzkadi* (*Euzkadi*, 02-02-1932).

567 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 77; y ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, pág. 65. Respecto a estos últimos datos, coinciden los periódicos *El Liberal* y *Euzkadi*.

568 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 48-49. Según Aoiz, en aquella reunión se pudieron escuchar por parte de los dirigentes carlistas opiniones tanto favorables como contrarias al Estatuto. Por ejemplo, el diputado Joaquin Beunza manifestó: "El tradicionalista que está a favor del Estatuto es mejor tradicionalista que el que está en contra". El dirigente histórico del carlismo en Navarra Victor Pradera declaró que "en el Estatuto no están ni Dios ni los fueros. Sin Dios ni fueros, ¿qué nos queda? *Euzkadi*! Ese monstruo que quiere dividir a los vascos y acabar con los fueros navarros".

En el aumento de la actitud contraria al texto único tanta responsabilidad o incluso mayor tuvo el republicano Emilio Azarola, diputado en Madrid y alcalde de Doneztebe, nombrado en virtud del artículo 29. Como explicábamos al comienzo de este capítulo, este artículo permitió la elección automática del alcalde y de los concejales en aquellos municipios donde se presentó una única candidatura en las elecciones municipales de abril de 1931[569]. Azarola fue el primero en tomar la palabra en la asamblea, y se pronunció a favor del estatuto navarro[570]. Azarola fracasó en un primer intento y no consiguió un amplio respaldo, más bien al contrario, ya que la mayoría de los municipios votaron a favor del Estatuto vasco-navarro. No satisfecho, Azarola consiguió aprobar una enmienda que establecía que, para la aprobación del estatuto conjunto, en primer lugar, los votos favorables de los ayuntamientos debían representar a dos tercios de la población navarra, y que, en segundo lugar, dos tercios de la población deberían refrendar el proyecto. De aprobarse esta moción, la victoria del 31 de enero de 1932 no sería suficiente, ya que los ayuntamientos navarros que habían defendido el estatuto conjunto representaban el 64,60 % de la población.

El texto del nuevo estatuto es entregado el 21 de marzo por la comisión redactora[571], y todo apunta a que se procedería a su aprobación debido a que tanto la asamblea de municipios de 18 de abril como las cuatro diputaciones el 24 de abril se habían mostrado a favor. (El movimiento de los alcaldes había tenido un gran peso en el proceso de 1931, y, pese a que en 1932 se encontraba en otro nivel con respecto del anterior proceso, contó con una gran importancia moral debido al número de municipios que lo habían integrado)[572]. Sin embargo, el clima político entre las diferentes formaciones se enrareció antes de celebrarse la asamblea de municipios vascos, prevista para el 19 de junio. En primer lugar, se esclareció la posición de los diferentes partidos, ya que formaciones que hasta entonces habían sido partidarias pasarían a adoptar una actitud contraria al estatuto conjunto.

El principal factor fue que varios partidos habían adoptado una postura contraria al estatuto, o que habían consolidado esta actitud contraria. El Partido Carlista mostraría su actitud contraria el 23 de abril y el 15 de mayo, si bien da libertad de voto a sus alcaldes, recomendaría el voto contrario[573]. Como hemos visto, los carlistas se habían mostrado contrarios desde que los jeltzales aceptaran la vía constitucional del Estatuto en diciembre de 1931. Sin embargo, durante los meses de mayo y junio de 1932 se acentuó esta actitud con respecto a enero de aquel mismo año (ya que a comienzos de año la mayor parte de los carlistas votarían a favor del estatuto en las comisiones de los cuatro territorios y el estatuto conjunto contaba con un amplio respaldo). ¿Cuál fue el factor que produjo este cambio? Por una parte, podría deberse principalmente al cambio de actitud producido en el seno de la formación carlista en diciembre de 1931, que en enero de 1932 no se encontraba del todo interiorizado entre sus bases (téngase en cuenta que en 1931 los carlistas habían actuado de manera activa a favor del estatuto). Según el historiador navarro José María Jimeno Jurío, tanto carlistas como la derecha en general habían comenzado a urdir sus planes de golpe de estado para derrocar la República (en 1932, el militar navarro José Sanjurjo se había alzado en Sevilla, si bien no llegó a prosperar). Por lo tanto, el historiador sostiene que estas fuerzas luchaban contra todo aquello que supusiera apuntalar el régimen republicano[574]. Según Jimeno, en 1932 los líderes del Partido Carlista, contrarios al proyecto estatutario, aumentaron la presión contra la base social del partido, que a su vez era partidaria a su aprobación[575]. José Antonio Rodríguez Ranz afirma que, a partir de 1932, la prensa carlista guipuzcoana, el diario *La Constancia*, silencia todos los artículos y opiniones favorables al estatuto[576]. (Sin embargo, cabe destacar que, entre los carlistas guipuzcoanos, hubo voces que se levantaron a favor del estatuto, como Julián Elorza o Ignacio Pérez Arregui[577]).

Por otra parte, las desconfianzas entre las fuerzas de izquierdas o partidarias al Gobierno también fueron aumentando. En Navarra, el grupo de Emilio Azarola, el *Partido Republicano Radical-Socialista*, manifiesta en mayo públicamente su actitud contraria,

---

569 Tenía sus raíces en Ormaiztegi, de donde procedía su familia. Era ingeniero.

570 Según el periódico *La Voz de Guipúzcoa*, la intervención de Azarola suscitó bastante polémica, ya que algunos asistentes consideraban que Azarola (diputado en el Parlamento de Madrid), "aprovechándose de su autoridad moral", podía inducir a muchos alcaldes a votar a favor de su postura. Al parecer, se trató de una reunión bastante complicada en la que, según menciona *La Voz de Guipúzcoa*, se produjeron "fuertes discusiones". Parece ser que fue el socialista Konstantino Salinas, Diputado General, quien mostró mayor oposición ante la postura de Azarola. (*La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932). *El Día* también criticó la intervención de Azarola, reprochándole que su "navarrismo no era del todo puro" (ya que marcaba una diferencia respecto a la ciudadanía vasca). *El Día* ensalzó las intervenciones de los representantes que respondieron a Azarola. (*El Día*, 02-02-1932).

571 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 84.

572 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 85.

573 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 85; y RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 164.

574 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 110-115.

575 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 110.

576 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 166.

577 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 169-170.

lo que provocó un cisma en el seno de su partido (este grupo respaldó el estatuto conjunto en los otros tres territorios)[578]. Azarola era uno de los dos diputados electos por Navarra en 1931. El segundo, Mariano Anso, simpatizante de Azaña y perteneciente a Acción Republicana, fue un ferviente defensor del estatuto. Los simpatizantes de Lerroux y de su *Partido Republicano Radical*, que se encontraban a la derecha entre las fuerzas republicanas y por tanto alejadas del gobierno republicano de izquierda[579], adoptan una posición contraria al estatuto vasconavarro en los territorios de Navarra y Álava. En cuanto a los socialistas, si bien en los tres territorios habían manifestado su respaldo[580], en Navarra este apoyo no fue unánime, y, si bien personalidades como el diputado general Constantino Salinas eran partidarios al texto conjunto, no todos los dirigentes eran partidarios. Es cierto que la Diputación de Navarra, que manifestó su apoyo junto con las otras tres diputaciones, abrió una oficina el 11 de junio de propaganda a favor del estatuto[581], pero no es menos cierto que no todos los socialistas apoyaban esta propaganda[582]. Por otra parte, en la prensa del sindicato UGT de Navarra habían aparecido artículos en contra del proyecto, tildándolo de «Estatuto vasco burgués»[583]. Los socialistas de los tres territorios se mostraron a favor del estatuto[584], y llegaron a actuar para conseguir una unión en el seno del socialismo navarro (se organizó una conferencia en la sede del Partido Socialista en Pamplona el 15 de mayo) que no resultó fructífera[585]. En este ambiente en el que la derecha navarra se mostraba en contra del estatuto, la izquierda se encontraba más dividida que nunca. Tres días antes de la celebración de la asamblea de municipios del País Vasco prevista para el 19 de junio, el Ayuntamiento de Pamplona organiza un pleno municipal para despejar el sentido de su voto. La derecha en bloque se muestra contraria al estatuto, mientras que seis de los socialistas no comparecen al pleno. Vence el voto contrario[586].

En esta fase, el ayuntamiento republicano de Beasain lucha intensamente a favor del «Estatuto republicano». En el pleno celebrado el 12 de mayo de 1932, se aprueba la participación en la asamblea municipal del País Vasco que se celebraría en Pamplona, al que acudiría una representación compuesta por el alcalde Urteaga y los tenientes de alcalde Bernedo e Ibarbia[587]. Independientemente de la actuación del ayuntamiento, en la localidad de Beasain se sucedería la propaganda partidaria del estatuto. En junio de 1932, el Partido Nacionalista Vasco coloca varios carteles a favor del estatuto de autonomía[588].

La asamblea de enero muestra que la actitud contraria efectivamente existe y que está aumentando. Y es precisamente lo que sucedió, si bien bajo circunstancias polémicas, durante la asamblea de 19 de junio de 1932. Aquella asamblea se había convocado para aprobar o rechazar el proyecto estatutario conjunto que habían aprobado las cuatro diputaciones (en esta ocasión, no se preveía la opción de aprobar el estatuto único, debido a que la propuesta fue rechazada en la asamblea de enero). Llegado el 19 de junio, se celebra la asamblea de municipios vascos en el teatro Gayarre de Pamplona en un clima confuso. En primer lugar, el republicano Emilio Azarola sostuvo que, antes de proceder a reunir el conjunto de ayuntamientos navarros contrarios a la aprobación, habían de reunirse el conjunto de ayuntamientos navarros por su cuenta, argumentando que habían acordado realizar antes su votación. Se trató de una maniobra perversa, como veremos más adelante. José María Jimeno Jurío sostiene que dificultó y obstaculizó la asamblea hasta conseguir su resultado[589]. Los representantes navarros acudieron al Palacio Foral, donde Azarola les anima a votar en contra del estatuto conjunto. Este clima de confusión fue aumentando y el estatuto estuvo a caballo entre la aprobación y el rechazo[590].

En la votación, obtiene un amplio respaldo en tres de los cuatro territorios. Un total de 84 municipios de los 89 guipuzcoanos se muestran a favor (en representación de 281.827 habitantes, el 95,13 %), 2 muestran su rechazo (5.708 personas, 1,73 %) mientras que 3 ayuntamientos (8.734 personas, 2,94 %) se abstuvieron[591]. Los municipios contrarios fueron Ibarra y Zarautz,

---

578 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 110-115; y FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 85.

579 Tal y como veremos, este partido y Lerroux gobernaron junto con la derecha antirrepublicana tras las elecciones de 1933.

580 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 116; y FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 85.

581 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 50.

582 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 125-126.

583 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 51.

584 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 212-213.

585 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 116.

586 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 51.

587 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 04.

588 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 134, documento nº 14.

589 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 82.

590 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 82; y AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 52-53.

591 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 83. Entre ellos estaban dos municipios que no se personaron: Azkoitia y Hernialde. (*Euzkadi*, 21-06-1932).

ambas en manos de los carlistas. Se abstuvieron Azkoitia (carlista), Anoeta y Hernialde[592]. En Álava, 51 municipios de 77 se muestran a favor (en representación de 89.956 habitantes, el 88,97 %), 11 muestran su rechazo (3.496 personas, 3,46 %) mientras que 15 ayuntamientos (7.647 personas, 7,57 %) se abstuvieron[593]. En Bizkaia también obtiene un amplio respaldo, ya que 110 municipios de 117 se muestran a favor (en representación de 435.345 habitantes, el 94,19 %), 1 muestra su rechazo (1.066 personas, 0,23 %) mientras que 6 ayuntamientos (25.800 personas, 5,58 %) se abstuvieron[594]. Sin embargo, en Navarra sucede lo contrario, y 123 municipios votan en contra (representando a 185.666 personas, el 53,04 %). Un total de 109 ayuntamientos fueron partidarios del estatuto conjunto (representando a 135.582 personas, 38,72 %), y otros 35 ayuntamientos (representando a 28.856 personas, 8,24 %) se abstuvieron[595]. Por tanto, Navarra queda excluida del estatuto conjunto. En tres ocasiones los ayuntamientos navarros habían manifestado su voluntad de manera mayoritaria de integrarse al estatuto conjunto (en la asamblea de Estella, en la asamblea convocada por la Diputación en julio de 1931, así como en la asamblea de enero de 1932); sin embargo, un único resultado negativo fue suficiente para considerar estos resultados como definitivos. Este rechazo se produjo tanto en municipios de izquierda como de derecha[596]. En cualquier caso, esto no quiere decir que ambos sectores y el conjunto de navarros se posicionaran repentinamente en contra del estatuto conjunto. En el seno de la derecha, los monárquicos Rafael Aizpun y Miguel Gortari continuaban defendiendo el estatuto, así como el carlista Joaquín Beunza. Los dos primeros llegaron incluso a redactar su carta de dimisión, si bien finalmente no llegó a publicarse ni a producirse[597]. Entre los líderes de la izquierda, dirigentes como el diputado general Salinas o el diputado Anso eran partidarios del estatuto. En 1936, la izquierda abre una vez más la vía para incluir a Navarra en el estatuto conjunto.

La prensa guipuzcoana tuvo una reacción dispar con respecto de los resultados obtenidos. Por una parte, la prensa nacionalista hace una lectura positiva, y el diario *El Día* afirma que el estatuto vasco había sido ratificado sin que Navarra estuviera obligada a integrarse[598]. *El Pueblo Vasco* publica un titular más realista, afirmando que las vascongadas tendrían su estatuto, excluyendo a Navarra. *El Pueblo Vasco* llega a afirmar que Navarra redactaría su propio estatuto, si bien en la asamblea no se deliberó nada al respecto, sino que se decidió la aprobación o no del estatuto conjunto. En su editorial, el diario afirma que los nacionalistas se mostraban abatidos, pero que, según la ley, la mayoría de los ayuntamientos habían votado a favor[599]. Los dos diarios nacionalistas, así como el republicano *La Voz de Guipúzcoa* recogen que la mayoría del País Vasco había votado a favor del estatuto conjunto y los tres coincidían en que 354 ayuntamientos se habían mostrado a favor, 137 en contra y 58 se habían abstenido. En términos de habitantes, habían votado a favor los representantes de 962.710 habitantes, los contrarios representaban a 201.935 personas mientras que las abstenciones representaban a 71.040 habitantes[600]. El diario de izquierda *La Voz de Guipúzcoa* recogió que Navarra permanecería fuera del estatuto conjunto por su propio deseo, añadiendo que la jornada había sido positiva, ya que se consiguió aprobar el estatuto para los tres territorios[601]. En el extremo opuesto, el diario carlista *La Constancia* recibe con entusiasmo el fracaso cosechado por el estatuto conjunto en la asamblea de Pamplona, añadiendo que la disidencia navarra había conseguido desenmascarar el mito nacionalista de los territorios vascos y que Navarra no anhelaba el estatuto sino los derechos forales[602]. Tanto unos como otros destacaron el papel desempeñado por Emilio Azarola, alcalde de Doneztebe y diputado. Según la prensa nacionalista, sus triquiñuelas y su violencia llevaron la asamblea por su camino, mientras que los carlistas afirmaban que había defendido los derechos de los ayuntamientos navarros[603]. Sin embargo, los tres diarios coincidieron en afirmar que hubo momentos de confusión y alboroto que llegaron a impedir una discusión razonable[604]. Según la prensa partidaria del Estatuto, la intervención de Azarola, en la que plantea una asamblea especial para Navarra, constituyó una irregularidad, debido a que implicaba la revisión de un acuerdo preestablecido, añadiendo que llegó a hacer uso y abuso de su

[592] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 182; y *El Día*, 21-06-1932.

[593] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 83. Según el periódico *El Día*, 52 ayuntamientos votaron a favor, 11 en contra, y 14 se abstuvieron. (*El Día*, 21-06-1933)

[594] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 83. Según el periódico el *Día*, los ayuntamientos de Bizkaia que votaron a favor fueron 109. (*El Día*, 21-02-1932)

[595] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 83.

[596] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 53-54.

[597] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, págs. 66-67.

[598] *El Día*, 21-06-1932.

[599] *El Pueblo Vasco*, 21-06-1932.

[600] *La Voz de Guipúzcoa*, 21-06-1932; *El Día*, 21-06-1932; y *La Constancia*, 21-06-1932.

[601] *La Voz de Guipúzcoa*, 21-06-1932.

[602] *La Constancia*, 21-06-1932.

[603] *El Pueblo Vasco*, 21-06-1932; *El Día*, 21-06-1932; y *La Constancia*, 21-06-1932.

[604] *El Pueblo Vasco*, 21-06-1932; *El Día*, 21-06-1932; y *La Constancia*, 21-06-1932.

palabra hasta llegar a la violencia[605]. El diario bilbaíno de izquierda *El Liberal* llegó a afirmar que la última votación de la asamblea de municipios navarros no representaba el sentir verdadero de los navarros[606].

Cabe destacar que los resultados de la asamblea de municipios navarros de 19 de junio de 1932 fueron falseados. El historiador José María Jimeno Jurío ha documentado una serie de irregularidades. En numerosas ocasiones, los representantes municipales, atendiendo a sus convicciones personales, votaron en contra del estatuto desafiando el resultado obtenido en sus respectivos consistorios, olvidando así que habían acudido en representación de sus municipios. En otros casos, se ejercieron presiones entre los representantes para que no depositaran el voto favorable. Hubo incluso casos en los que no se pudo escuchar el voto, debido al alboroto de la sala[607]. (Sin embargo, esto no se produce solamente en el caso de los ayuntamientos navarros, ya que según recogen los diarios guipuzcoanos *La Voz de Guipúzcoa, El Día* y *El Pueblo Vasco* el alcalde de Zarautz Marcelino Manterola votó en contra si bien se había comprometido a emitir el voto favorable[608]). Jimeno Jurío menciona dos estadísticas sobre dos posibles resultados que se hubieran podido producir en caso de no haber sido detectadas aquellas irregularidades. La primera, publicada en el diario del PNV navarro *La Voz de Navarra*, según la cual 122 municipios habían dado su voto favorable (según el acta oficial fueron un total de 109), 116 votaron en contra (123, según el acta oficial) 29 se habían abstenido (35 según el acta oficial)[609]. La segunda, basada en los datos del diputado jeltzale y futuro lehendakari José Antonio Aguirre, que afirmaba que se habían contabilizado 127 votos a favor, 115 en contra y 25 abstenciones[610]. Según ambas estadísticas, la mayoría de municipios habrían emitido el voto favorable, sin embargo, recordemos que en enero de 1932 habían aprobado la moción presentada por Azarola, que exigía la aprobación de dos tercios de los ayuntamientos. Por tanto, si bien se registran fraudes, ante la evolución de la actitud contraria del estatuto conjunto, no las podemos atribuir como única causa del rechazo.

En Navarra, los motivos para esta evolución contraria fueron numerosas. La hostilidad de los carlistas hacia el texto estatutario había aumentado durante los últimos meses debido a la situación política. Sin embargo, no fue el único motivo. Por una parte, tenemos el autonomismo propio de Navarra o el navarrismo, que veía la unidad de los territorios vascos como una amenaza para Navarra. Por tanto, consideraban corrientes incompatibles el navarrismo y el vasquismo (al menos como nacionalidad política vasca). Fue sobre todo una ideología promovida por parte de la burguesía y oligarquía de navarra, cuyo máximo portavoz fue el *Diario de Navarra* y su director Raimundo García *Garcilaso*. Este último se había posicionado en contra del estatuto incluso en 1931, cuando la derecha lo defendía. Emilio Azarola, alcalde de Doneztebe y diputado republicano, fue seguidor de esta ideología, y afirmaba que Navarra tenía un carácter completamente opuesto con respecto a los territorios vascos, por lo que debía formar una región autónoma por su parte[611]. Azarola tenía un pensamiento completamente navarrista y afirmaba que Navarra se rebajaría accediendo a la aprobación del Estatuto vasconavarro junto con los territorios que, a su juicio, eran inferiores"[612]. Azarola había mantenido en enero y junio de 1932 que Navarra no quería saber nada de estatutos. Sostenía que Navarra siempre había mantenido un pacto foral con España, y que en todo caso era Navarra quien debía decidir los pactos que debía suscribir con el Estado, por lo que concebía el estatuto vasconavarro contrario a la legalidad propia de Navarra[613]. Bajo el pensamiento de Azarola se encontraba la Ley Paccionada de 1841, que interpretaba que se había producido un «acuerdo» entre España y Navarra, uno de los principales argumentos a los que recurre aún hoy en día el navarrismo.

Una actitud similar la mantendría el carlista Víctor Pradera durante la primera campaña del Estatuto en 1918. Pradera, quien no renegaba de su vasquismo ni del conjunto de Navarra[614], esgrime una serie de argumentos cercanos al navarrismo. Según Pradera, el principal motivo para que Navarra rechazara el estatuto conjunto era una cuestión de «hegemonía»[615]. Pradera afirmó tanto en 1918 como en 1931 y 1932 que un estatuto vasconavarro dejaría a Navarra bajo la Bizkaia nacionalista, y repetía que, a su juicio, la reinstauración de los fueros debía fortalecer la singularidad de Navarra y no la unidad vasca. Según la teoría de Xabier

---

605 *El Pueblo Vasco,* 21-06-1932; *El Día*, 21-06-1932; y *La Constancia*, 21-06-1932.

606 *El Liberal,* 21-06-1932.

607 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 84-103.

608 *La Voz de Guipúzcoa,* 21-06-1932; *El Día*, 21-06-1932; y *El Pueblo Vasco*, 21-06-1932.

609 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 103.

610 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 104.

611 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 119.

612 AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 50.

613 *La Voz de Guipúzcoa*, 02-02-1932. En aquel momento, el Estatuto de Cataluña fue declarado "ilegal". En junio manifestó que, puesto que el Estatuto Vasco "podía ser modificado por las Cortes", iba en contra de los derechos forales de Navarra. Véase tanto *El Día* (21-02-1932) como *El Pueblo Vasco* (21-02-1932) y *El Liberal* (21-02-1932).

614 ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, págs. 60-62.

615 ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, pág. 59.

Zabalza, el navarrismo de Pradera no se basaba en la negación de la identidad vasca y podría deberse a motivos tales como demográficos o económicos. En este sentido, hasta el siglo XIX, Navarra era el territorio más poblado y Pamplona era la principal ciudad: durante los años 1797-1799, el 35 % de la población del País Vasco peninsular residía en Navarra, mientras que un 17,54 % eran vizcaínos y 16,45 % guipuzcoanos. En 1857, la ciudad de Pamplona tenía más de 22.000 habitantes, en comparación con los 15.000 de Bilbao, los 14.000 de Vitoria y los menos de 10.000 de San Sebastián. Por tanto, el núcleo económico del País Vasco estaría en Pamplona y en Navarra. Con la industrialización de Gipuzkoa y de Bizkaia durante finales del siglo XIX y a comienzos del XX, se situaron a la cabeza del País Vasco tanto en términos económicos como poblacionales. Durante 1900-1906, Bizkaia ya había tomado la delantera a Navarra y un 28,67 % de la población se concentraba en aquel territorio, mientras que los navarros habían descendido al 28,33 % y los guipuzcoanos se aproximaban con un 18,03 %. Durante la República, Gipuzkoa llegaría a los niveles de Navarra, ya que un 24,22 % de la población vasca residía en Navarra y un 21,17 % en Gipuzkoa (el número de vizcaínos se había disparado a un 33,98 %)[616]. Este dato nos puede ayudar a entender el miedo desatado con respecto de la «hegemonía» de la que hablaba Víctor Pradera, un temor tanto más palpable cuanto que la tendencia mayoritaria de Gipuzkoa y Bizkaia era el nacionalismo, por lo que este miedo se iría transformando políticamente (téngase en cuenta que el Estatuto de 1932 preveía una organización mucho más centralista que el Estatuto de Estella en cuanto a la organización interna).

Este puede ser uno de los motivos, pero puede que hayan existido muchos más. Por una parte, se produjo un aumento en la tensión entre las diferentes formaciones políticas. Como decíamos, muchos de los partidos como los carlistas o el grupo republicano al que pertenecía Azarola se posicionaron claramente en contra del nuevo estatuto[617]. Y los dos principales sectores que respaldaban el estatuto conjunto debían buscar su propia hegemonía durante todo el proceso, por encima de un acuerdo consistente. A decir verdad, el Partido Nacionalista Vasco no había percibido que el Partido Socialista no era aquel partido que se opusiera a todo lo vasco durante los primeros años del siglo XX, ya que su autonomismo, si bien respondía a otro concepto, no fue exclusivamente fruto del oportunismo. Y el Partido Socialista, por su parte, no entendió que el Partido Nacionalista Vasco había dejado de ser el partido «anti-maqueto» de principios de siglo, retrógrado y religioso, sino que había evolucionado a posiciones más moderadas. En caso de haberse producido un consenso entre estas dos formaciones (entre el decreto de 8 de diciembre de 1931 a mediados de 1932, se produjo cierto acuerdo formal, sin que se tradujera a un acuerdo práctico; además, la situación se enrarecería al poco tiempo), se habrían multiplicado las oportunidades para hacer una campaña común a favor, más si cabe después de la derrota de junio de 1932, ya que se podría haber presentado el estatuto conjunto como atractivo para Navarra, actitud que adoptaría la izquierda en 1936, cuando ya era demasiado tarde. Pero no hubo nada parecido y, como hemos visto anteriormente, la situación de los socialistas navarros había empeorado.

Junto con esto, existía otro factor que muchos historiadores comentan: en muchos entornos de Navarra había desaparecido el sentimiento a favor del euskera. La lengua vasca había sufrido un gran retroceso durante el siglo XIX. En 1778, un 53,1 % de los navarros hablaba euskera, y para 1863 este número había descendido al 30,1 %, porcentaje que iba en descenso. En 1904, tan solo el 23,7 % de los navarros hablaba euskera, y en 1935 únicamente el 17 %. Durante el siglo XVIII, Pamplona dejó de ser una ciudad euskaldun[618]. Esto provocó que en algunas zonas de Navarra no se mostrara mucho interés hacia un estatuto vasconavarro, como era el caso de la Ribera[619]. La Ribera durante la campaña de 1931 había mostrado una gran indiferencia hacia el proyecto[620]. Esta indiferencia o incluso la actitud contraria queda de manifiesto en la asamblea de enero de 1932, donde 9 de los 12 municipios que se abstienen son precisamente de esta merindad.

Entre las principales conclusiones de estos hechos, fueron que las fuerzas que estaban a favor de la autonomía (nacionalistas y la izquierda de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa, donde, a diferencia de Navarra, no existía ninguna división a este respecto) se posicionaran a favor de un estatuto que incluyera los tres territorios. El 19 de junio de 1932, el Partido Socialista adopta la decisión de continuar impulsando el estatuto de las tres provincias[621]. El proceso, por tanto, seguirá su cauce sin la participación de Navarra. Esto, sin embargo, no quiere decir que se cerraron todas las puertas, ya que los nacionalistas navarros continuaban apoyando el estatuto conjunto. Esta decisión crea una división entre los nacionalistas vascos, y Manuel de Irujo denuncia que

[616] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, págs. 60-61.

[617] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 123-125.

[618] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, págs. 49 y 60. Este historiador señala (pág. 52) que la "zona media de Navarra" se documentó por primera vez en 1858 para denominar a la parte del territorio donde acababa de desaparecer el euskara.

[619] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 86-87.

[620] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 50-55, y 108-109.

[621] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 212-213.

el estatuto de autonomía para los tres territorios contribuiría a una mayor brecha entre los vascos[622]. José Antonio Aguirre fue vapuleado en la casa vasca de Pamplona[623]. Por otra parte, cabe mencionar que varios navarros que se habían pronunciado en contra del estatuto conjunto, una vez rechazado el proyecto, afirmaban que Navarra no necesitaba ningún proyecto estatutario[624].

1.4.f) Fase final

Excluida Navarra del estatuto conjunto y limitado el proyecto a los tres territorios, todo apuntaba a que la colaboración entre jeltzales y socialistas permitiría la aprobación del estatuto en un margen breve de tiempo. Tan solo faltaba modificar las partes en las que se hacía mención a Navarra e introducir un apartado especial que contemplara su anexión para poner en marcha el proceso para inminente aprobación del nuevo estatuto. Durante verano de 1932, varios dirigentes de izquierdas, como el socialista Indalecio Prieto, se mostraban sumamente positivos con respecto a la aprobación del estatuto[625]. Los primeros gestos apuntaban en esta dirección. Por ejemplo, el Estatuto de Cataluña se rubricó en San Sebastián, como guiño al Pacto de San Sebastián que había propiciado la República, así como a los nacionalistas, con la presencia del presidente de la República, Alcalá-Zamora, y el socialista bilbaíno Indalecio Prieto. El tren que desplazaba a los dos mandatarios, durante las paradas realizadas en varias localidades guipuzcoanas, era recibido por las bandas municipales que entonaban el *Gernikako Arbola*, a cuyos cánticos se sumaba el mismo Prieto (recordemos que era vasco), junto con un amplio respaldo ciudadano[626]. Pese a las grandes expectativas, no fue lo que sucedió. Entre el verano de 1932 y la primavera de 1933, la situación entre jeltzales y socialistas da un nuevo giro[627]. Este deterioro no se produce solamente por motivos asociados al estatuto, sino también por el laicismo de las políticas republicanas y por las respuestas que tendrán estas políticas por parte de los jeltzales (a lo largo de este trabajo, hemos dedicado varias páginas a las políticas laicas producidas en Beasain). El catolicismo político de los jeltzales (mucho más moderado y aperturista que la del resto de formaciones de derechas, pero aún se trataba de un partido que proponía políticas católicas) y el laicismo tanto de las fuerzas de la izquierda como del Gobierno de la República produjeron un duro enfrentamiento, que retrasó la tramitación del estatuto. Asimismo, es probable que existiera la voluntad de excluir definitivamente a Navarra de una posible nueva adhesión al proyecto. Según José Antonio Rodríguez Ranz, queda de manifiesto que entre las prioridades de la izquierda no se encontraba la aprobación del estatuto, una vez que, después de junio de 1932, se precisaran 15 meses para la redacción y aprobación del nuevo texto[628]. Las discusiones sobre el laicismo llevaron tanto a republicanos como a socialistas a priorizar la consolidación del proyecto de República laica.

Cuando esta decide la disolución de la Compañía de Jesús, los jeltzales muestran su oposición, alineados con el resto de formaciones de derechas. En junio de 1932, el sindicato ELA convocó una huelga de 48 horas, «contra la dictadura socialista que se mostraba contra el cristianismo, contra la clase trabajadora y contra los vascos»[629]. En esta misma línea, cuando en 1933 el Ayuntamiento de Bilbao de mayoría de izquierdas aprueba la retirada del monumento del Sagrado Corazón de Jesús, una vez más jeltzales y la derecha mostrarán su desacuerdo[630]. En cuanto a la izquierda, una vez más renace el mismo miedo que en 1931, el temor a que una eventual unión entre nacionalistas y la derecha convirtieran al País Vasco en bastión reaccionario de la religión católica. La respuesta del Partido Nacionalista Vasco ante la retirada del Sagrado Corazón fue la orden de colocar ikurriñas en los balcones de la ciudad. No parece ser la reacción más responsable, debido a que esta medida asocia, una vez más, el nacionalismo (y el País Vasco, en general) con la visión política religiosa.

En septiembre de 1932, las comisiones gestoras de las tres diputaciones comienzan a trabajar en una nueva redacción del proyecto estatutario. Sin embargo, la crispación política iría aumentando paulatinamente. En octubre de 1932, el nuevo gobernador de Bizkaia, el republicano José María Amilibia, ordena la colocación de la bandera republicana española en

---

[622] Se hizo famosa esta frase suya: "Si continuamos hacia adelante con el Estatuto de las tres provincias (…) dividiremos a la población vasca, no ya en dos Estados, sino en tres (...), legitimando la peligrosa división entre 'vascongados' y 'navarros' o, aún peor, entre 'vascos' y 'navarros'".

[623] AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 55-56.

[624] JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), págs. 50-55 y 146; y AOIZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, pág. 55.

[625] Prieto: "Con la aprobación del Estatuto de Cataluña, ya están recorridas tres cuartas partes del camino hacia la aprobación del Estatuto Vasco". FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 93.

[626] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 91-92.

[627] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: E*l problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 93.

[628] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 225.

[629] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 190.

[630] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 97-98.

todos los balcones consistoriales del territorio (en 1933, esta medida fue ratificada por el gobernador de Bizkaia y copiada por el gobernador de Gipuzkoa José Artola, quien ordena que en los edificios oficiales tan solo se izara la bandera de la República)[631]. En este caso no se trató de una medida adoptada hacia la derecha monárquica, sino hacia los jeltzales, y provocó las destituciones de los alcaldes de Bermeo y Mundaka. Esto provocó la reacción del PNV, lo que contribuyó a aumentar las tensiones entre jeltzales y las fuerzas públicas, llegando a provocar incidentes en las calles entre la izquierda y los nacionalistas[632]. Uno de los incidentes de mayor calado fue tal vez el producido en Bilbao los días 3 y 4 de mayo de 1933, con ocasión de la visita del presidente de la República, Niceto Alcalá-Zamora. La policía respondió de manera violenta a una manifestación de mujeres contra la visita del presidente. Al día siguiente, el Partido Nacionalista Vasco convoca una huelga general y se produjeron varias detenciones[633]. El clímax entre jeltzales y la izquierda se dispara, y se llegan a registrar tiros que ocasionas la muerte de dos simpatizantes de izquierdas[634].

Esta situación de tensión entre jeltzales y socialistas tuvo cierta repercusión moral entre los republicanos de Gipuzkoa. En aquel momento, varios republicanos guipuzcoanos habían alzado su voz a favor de un estatuto exclusivo para Gipuzkoa. Si bien se trataba de una respuesta a la tensión entre republicanos y jeltzales, debemos considerar que la exclusión de Navarra había dotado de argumentos al movimiento regionalista. En mayo de 1933, la Federación de Republicanos de Gipuzkoa solicita el voto en contra del estatuto llegado el momento del referéndum[635]. Incluso entre los socialistas se habían levantado varias voces en contra del estatuto «nacionalista»[636].

Asimismo, reaparece el fantasma del hegemonismo, y aumenta la pugna por erigirse como adalid del estatuto (y, por tanto, por la obtención del rédito político). El Partido Socialista, por ejemplo, se muestra a favor de cerrar las puertas a la participación de los partidos en redacción del estatuto, argumentando que era competencia exclusiva de las comisiones gestoras de las diputaciones. Bajo esta actitud, se escondía una motivación tan práctica como evidente: las comisiones gestoras de las diputaciones estaban compuestas por miembros de formaciones de izquierdas, y el PNV era el único partido sin representación. Dicho en otro modo, el veto a los partidos políticos de participar en la redacción del proyecto implicaba la exclusión del PNV. Por último, el 19 de febrero de 1933 se presenta la comisión para la redacción del estatuto, compuesta íntegramente por miembros de las comisiones gestoras (tres republicanos, dos socialistas y un miembro de Acción Nacionalista Vasca)[637].

Esta escalada de tensión de 1933 se percibe también en Beasain. Parece ser que aparecieron pintadas tanto en la carretera general en dirección Ordizia como en el barrio de Senpere en dirección Lazkao: «¡Abajo las comisiones gestoras!», «República sí, pero vasca», «Gora Euzkadi Askatuta!», etc. El Ayuntamiento de Beasain ordena la retirada de las pintadas[638].

Las elecciones municipales parciales celebradas en abril de 1933 no consiguieron calmar la situación. Aquellos comicios habían sido convocados para renovar los ayuntamientos que habían sido designados en abril de 1931 en virtud del artículo 29, con una sola candidatura y sin pugna[639]. En Gipuzkoa, se celebraron elecciones en un total de 42 municipios; estaban en juego los cargos de un total de 329 concejales, diez de los cuales correspondían a la comarca del Goierri[640]. La mayoría de estos municipios eran pequeños, salvo contadas excepciones como Azkoitia, Azpeitia, Hernani, Oiartzun o Pasaia, en los cuales la derecha alfonsina había alcanzado el poder en 1931. Ahora, una vez desarticulado este partido o sector, muchos puestos de poder pasarían a manos de otras formaciones.

En las primeras páginas de este capítulo afirmábamos que los principales motivos por los que la derecha alfonsina alcanza el poder (mediante los votos o, por lo menos, mediante a la no presentación de formaciones concurrentes) fueron dos: por una

---

631 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 97.

632 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 95.

633 JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco*. Punto y Hora. Burlada (Navarra), pág. 144; y FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 98.

634 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 98.

635 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 216-217.

636 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 220-221.

637 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 96-97.

638 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 34.

639 Sin embargo, como ya veremos, la renovación no se llevó a cabo mediante procedimientos similares a los establecidos por el artículo 29; por ejemplo, mediante pactos alcanzados entre las distintas formaciones, puesto que los Ayuntamientos lo eludieron.

640 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 405-409. En Goierri, se celebraron elecciones en los municipios de Altzaga, Arama, Ataun, Itsaso, Lazkao, Mutiloa, Olaberria, Ormaiztegi, Segura y Zegama.

parte, la inercia de una población conservadora y no excesivamente politizada y, por otra, la influencia del caciquismo. Estos dos factores, unidos a la falta de formaciones organizadas en muchos de los municipios, contribuyeron a inflar los resultados obtenidos por los alfonsinos. La República reduce el poder de los caciques y la politización de la población (en el País Vasco se suma el debate estatutario) y los diferentes partidos se extienden por todos los rincones de la geografía guipuzcoana[641]. Así las cosas, cabe pensar que entre las diferentes formaciones existía una gran pugna para conseguir los votos de aquel sector, sobre todo entre las formaciones conservadoras: el Partido Nacionalista Vasco y el Partido Carlista.

La participación de los comicios celebrados el 23 de abril asciende al 70 % aproximadamente[642]. El Partido Nacionalista Vasco es el principal vencedor, obteniendo 30 de los 42 municipios y 188 de los 329 concejales que se disputaban (57,32 %). Antes de celebrarse los comicios, el PNV tan solo tenía el poder en 5 municipios y contaba con 65 concejales (19,76 %). El mayor descenso, como era de esperar, se produce en la derecha alfonsina, que de tener 133 concejales (40,43 %) y 19 alcaldías pasó, en el plazo de dos años, a contar tan solo con 37 concejales (11,28 %), considerando aquellos que se podían considerar como sucesores de aquel sector. Los carlistas también retroceden: pasan de tener 79 concejales (24,01 %) y 8 alcaldías a un total de 63 concejales (19,21 %). La izquierda consigue mejorar sus posiciones, pasando de tener 6 concejales (1,82 %) a tener 11 (3,35 %), si bien pierden el único ayuntamiento bajo su control, el de Hernani, que pasará a manos de los jeltzales. Para finalizar, se eligieron un total de 29 concejales (8,84 %) «independientes» o «sin filiación», mientras que en los comicios celebrados dos años antes, habían sido 46 (13,98 %)[643]. Cabe destacar, asimismo, que en el País Vasco se imponen el PNV o las fuerzas de derechas, mientras que en el conjunto del Estado vencen las formaciones de izquierda.

LOCALIDAD	VENCEDORES	OTROS	VENCEDORES DE 1931
Altzaga	PNV: 6	Inexistente	Monárquicos/PNV
Arama	Carlistas: 6	Inexistente	Carlistas
Ataun	PNV: 6	Carlistas: 2; católicos monárquicos: 2	Monárquicos
BEASAIN	**No se celebran elecciones Alcaldía de izquierda**		
Ezkio#	PNV: 5	Carlistas: 2	Carlistas/PNV
Gabiria#	PNV: 6	Católicos monárquicos: 2	Independientes
Gaintza	No se celebran elecciones Alcaldía monárquica		
Idiazabal	No se celebran elecciones Alcaldía carlista		
Itsaso	Independientes: 4	PNV: 2	Monárquicos
Itsasondo	No se celebran elecciones Alcaldía PNV		
Lazkao	PNV: 6	Carlistas: 2	PNV
Legorreta	No se celebran elecciones Alcaldía monárquica		
Mutiloa	PNV: 4	Carlistas: 2	Carlistas
Olaberria*	PNV: 4	Carlistas: 2: Izquierda: 1	Independientes
Ordizia	No se celebran elecciones Alcaldía PNV		
Ormaiztegi*	PNV: 4	Católicos monárquicos: 3	Monárquicos
Segura	Carlistas: 6	PNV: 3	Carlistas
Zaldibia	No se celebran elecciones Alcaldía PNV		
Zegama	Carlistas: 9	Inexistente	Independientes
Zerain#	PNV: 4	Carlistas: 2; Independientes: 1	PNV[644]

641 Para el mes de abril de 1933, los jeltzales ya tenían presencia en 38 de estos 42 municipios, los carlistas en 21, y la izquierda estaba presente en 17 municipios. RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 404.

642 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 407.

643 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 408-409.

Los resultados de la comarca del Goierri muestran el crecimiento del PNV. A partir de abril de 1933, el PNV tendrá un total de doce alcaldías en la comarca, tales como Ordizia, Ataun y Lazkao, mientras que los carlistas se quedan tan solo con cuatro. Se aprecia un claro retroceso de los monárquicos alfonsinos, ya que se quedan tan solo con dos alcaldías, en municipios donde no se celebran los comicios de 1933. La izquierda mantendrá su bastión en Beasain. La alcaldía de Itsaso, por su parte, queda en manos de un grupo independiente. La hegemonía del PNV provino de estas elecciones, debido a que en las elecciones de 1933 consigue hacerse o permanecer en nueve alcaldías de los doce municipios (salvo Ordizia, Itsasondo y Zaldibia). Hay que tener en cuenta que, de los nueve municipios en los que venció en abril de 1933, tan solo se había impuesto en dos en los comicios celebrados en 1931 (Lazkao y Zerain) y que había empatado en otros dos. En otros cinco municipios, el PNV tomó la delantera a alguna otra formación (en dos municipios a los monárquicos, en dos a los grupos independientes locales y a los carlistas en un último). Por tanto, es evidente el ascenso de la formación jeltzale. En cuanto a los monárquicos, reciben un varapalo estrepitoso, ya que de las seis alcaldías obtenidas en 1931 logran mantener tan solo dos que, dicho sea de paso, no pasaron por las urnas (de las cuatro que perdieron tres quedaron en manos de los nacionalistas, mientras que en el último venció una lista de independientes). En el caso de los carlistas, pierden un municipio, ya que tanto Ezkio como Mutiloa pasan a manos de los jeltzales pero, a su vez, se hacen con Zegama, que se encontraba en manos de una lista de independientes. Otra de las consecuencias de estas elecciones fue la desaparición de las candidaturas no alineadas: a partir de abril de 1933, tan solo Itsaso estaría gobernada por una lista de independientes, mientras que este tipo de listas habían gobernado en Gabiria, Olaberria y Zegama desde 1931. Durante estos dos años se produce una gran politización en el territorio guipuzcoano.

Por tanto, queda de manifiesto la hegemonía del Partido Nacionalista Vasco en las localidades pequeñas y de carácter rural, así como su ventaja en el proceso de atracción de ciudadanos conservadores despolitizados frente a la formación carlista. Estos resultados son en parte positivos para las fuerzas republicanas, debido a que los núcleos de poder de la derecha de 1931 se habían sumido en un proceso de moderación, pasando a estar en manos de una formación política defensora del régimen republicano. Y es que podía haberse producido otra opción: el trasvase de votos hacia una formación antirrepublicana, si bien no fue lo que sucedió. Por otra parte, la victoria del Partido Nacionalista Vasco en los dos territorios más poblados, Bizkaia y Gipuzkoa, aupó a los jeltzales a ser la primera fuerza política en ambos territorios con un mayor margen de diferencia, y creará suspicacias entre las formaciones de izquierda, que serán los compañeros de viaje en el trabajo del proyecto estatutario. Así las cosas, aumenta el antiguo temor de la izquierda de que el estatuto ratificara la hegemonía de la derecha, en este caso del Partido Nacionalista Vasco.

El proceso estatutario estaba prácticamente abatido y parecía imposible retomar las riendas para que llegara a buen puerto. La comisión encargada para redactar el proyecto tuvo que trabajar contra reloj y gracias a este esfuerzo fue posible su aprobación. En abril de 1933, se acuerda dejar abiertas las puertas a Navarra. En julio de 1933, una vez redactado el anteproyecto, se convoca en Vitoria la asamblea de municipios de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa, prevista para el 6 de agosto[645]. De los 282 reunidos, un total de 234 se muestran a favor del proyecto[646], y sobre todo los municipios guipuzcoanos y vizcaínos lo hacen por mayoría y unanimidad. En Gipuzkoa, 83 municipios votan a favor, 4 se abstienen (Altzo, Gaztelu, Larraul y Orexa) y dos votan en contra (Arama y Gaintza, ambas del Goierri)[647]. De los 296.269 habitantes guipuzcoanos representados en la asamblea, los representantes de 295.030 se mostrarían a favor, mientras que los mandatarios que votaron en contra representaban a 479 habitantes y 760 los que se habían abstenido[648]. En el caso de Bizkaia, 109 municipios se muestran a favor, 4 se abstienen (Gordexola, Gueñes, Muskiz

[644] En Olaberria, el PNV y la izquierda (los republicanos federales) formaron una coalición; y en Ormaiztegi, el PNV y los católicos monárquicos. Según Rodríguez Ranz, en los municipios marcados con el símbolo # se llegó a un acuerdo práctico, ya que todos los candidatos elegidos juntaron sus votos. En Altzaga, Arama y Zegama obtuvo representación un único partido; sin embargo, Rodríguez Ranz se refiere a dichos municipios como municipios en los que hubo "lucha política" (puede que la hubiera y que un partido venciera al otro); se señala que en Altzaga los carlistas "no tuvieron presencia", pero desconocemos si porque no se presentaron o porque no hicieron propaganda. (En su periódico *La Constancia*, 28-04-1933).

[645] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 101.

[646] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 102.

[647] *El Día*, 08-08-1933. El periódico *Euzkadi* incluye varios errores, confundiendo a Orexa con Hondarribia en el caso de los municipios que se abstuvieron, y confundiendo Gaintza con Gabiria, en el caso de los municipios que votaron en contra. (*Euzkadi*, 08-08-1933). Según *El Liberal*, hubo tres abstenciones, y no cuatro. (*El Liberal*, 08-08-1933). Según *El Pueblo Vasco*, de los cuatro municipios que se abstuvieron, Altzo y Gaztelu ni tan siquiera asistieron a la Asamblea. (*El Pueblo Vasco*, 08-08-1933); y según *El Día*, faltaban Altzo, Gaztelu y Orexa. *El Día* afirma que el representante de Hondarribia abandonó la reunión antes de que terminara, por lo que se abstuvo. (*El Día*, 08-08-1933). *La Constancia* informa de que Leaburu también se abstuvo, pero parece ser que no fue así. (*La Constancia*, 08-08-1933). Ahí se ve claramente la influencia de la derecha; tres de esos seis municipios, Arama, Gaztelu y Orexa, estaban en manos de los carlistas (en aquel momento, los carlistas poseían nueve ayuntamientos en Gipuzkoa). RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 172-173. Además, sabemos que en Gaintza estaban en el poder los monárquicos alfonsistas. Sin embargo, la actuación de los carlistas o la derecha no fue unánime; por ejemplo, los ayuntamientos carlistas de Idiazabal, Tolosa o Zegama y el ayuntamiento monárquico de Legorreta apoyaron el Estatuto.

[648] *El Pueblo Vasco*, 08-08-1933.

y Ziortza-Bolibar), y tres emiten el voto contrario (Arratzu, Ereño y Munitibar-Arbatzegi Gerrikaitz)[649]. Por tanto, de los 434.199 habitantes de Bizkaia, los mandatarios que habían votado a favor representaban a 423.163 habitantes, los votos contrarios representaban a un total de 2.891 habitantes, mientras que la población representada por las abstenciones ascendía a 8.145 vizcaínos[650]. El caso alavés no fue tan rotundo, debido a que de los 77 municipios de Álava 10 se presentaron, y 26 municipios de los 67 presentes se mostraron contrarios al estatuto. Por tanto, el proyecto recibió el respaldo de 41 municipios[651]. De los 104.701 habitantes alaveses, 76.111 estaban representados por los municipios que habían respaldado el estatuto, mientras que los municipios contrarios y las abstenciones representaban a 23.664 y a 4.926 habitantes, respectivamente[652]. (Cabe destacar que los municipios alaveses habían celebrado una asamblea propia antes de la celebración de la asamblea, probablemente a propuesta de los carlistas)[653]. En aquella comisión, los carlistas solicitan a través del alcalde de Tolosa, el señor Caballero, que el estatuto tuviese en cuenta los fueros, y presentan una enmienda a la totalidad solicitando la anulación de la abolición de los fueros y la reinstauración de las instituciones forales[654]. Se trató de una enmienda bastante simbólica, debido a que el proyecto estatutario se encontraba ya redactado. Sin realizar ninguna mención en especial a los carlistas, la asamblea decide introducir en el estatuto una mención especial a los fueros, con la condición de que Caballero retirara la enmienda a la totalidad[655]. Durante la intervención de Caballero, se producen una serie de incidentes ocasionados por sus ataques al Gobierno, haciendo alusiones a que no aprobarían el estatuto, que, a su juicio y a diferencia de los fueros, se quedaba a medias[656]. La asamblea presenta una enmienda al proyecto estatutario con respecto del euskera: recomendaba a la ciudadanía vasca aprender el euskera en un plazo de cinco años[657]. En este sentido, el representante de Amorebieta presenta otra enmienda, a través de la cual se establecía un plazo de cinco años para aprender euskera al conjunto de los funcionarios. Esta enmienda también fue aprobada[658]. Asimismo, se aprueban otras dos enmiendas que preveían, por una parte, la creación del Tribunal Supremo del País Vasco y, por otra, el nombramiento del conjunto del cuerpo de funcionarios por parte de las instituciones vascas[659]. Otra enmienda estuvo dirigida hacia la protección especial de los productos agrícolas del País Vasco[660]. Sin embargo, no se aprueba otra enmienda, por la que se establecía la obligatoriedad de la aprobación de los municipios vascos de todas aquellas medidas propuestas por las Cortes españolas[661].

La comisión de Vitoria nombra un grupo compuesto por dieciocho miembros para la organización del referéndum previsto para el 5 de noviembre, entre los cuales se encontraban nueve alcaldes (incluyendo los de las tres capitales) y tres miembros de cada comisión gestora. En representación de Gipuzkoa, acudirían los alcaldes de Irun y Oiartzun, así como diputado republicano Luis Castro, y los socialistas Juan De los Toyos y Soto[662]. Por otra parte, la asamblea hace un guiño a Navarra, con la esperanza de que se sumaría al proyecto en un futuro cercano[663], ya que se invitó al diputado general de Navarra, el socialista Salinas[664]. La asamblea recibió un telegrama de apoyo de los partidos catalanes[665].

---

649 *Euzkadi*, 08-08-1933. Según este periódico, los cuatro Ayuntamientos de Bizkaia que se abstuvieron no asistieron a la Asamblea.

650 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933.

651 *El Día,* 08-08-1933.

652 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933.

653 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933; y *La Constancia*, 08-08-1933.

654 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 167; y FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 102. Enmienda presentada por los carlistas municipales de Tolosa, Azkoitia, Markina, Durango, Beranturi y Valdegovía. (El Día, 08-08-1933). Asimismo, el alcalde carlista de Tolosa denunció en varias ocasiones la destitución de varios alcaldes guipuzcoanos, así como el hecho de haber cedido la gestión municipal a gestoras nombradas por el Gobierno. Se trataba de los municipios de Alegia, Altza, Segura y Zarautz. Cabe suponer que todos ellos contarían con el voto carlista (nos consta que fue el caso de Segura) y que fueron destituidos por el Gobierno, a consencuencia de algún altercado. El alcalde carlista de Markina se manifestó en este mismo sentido. (*El Pueblo Vasco*, 08-08-1933).

655 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933. Según este diario, esta vía de compromiso fue propuesta por el alcalde de Bermeo, el señor Basterrechea. La comisión censuró las declaraciones vertidas por el alcalde de Tolosa contra Prieto. Según el diario *El Liberal*, la modificación introducida en el artículo 40.º implicaba el final de los derechos forales de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa. Por otra parte, la enmienda rezaba que el estatuto no se aprobaría en detrimento del régimen del Convenio Económico. (*El Liberal*, 08-08-1933).

656 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933; y *El Día*, 08-08-1933.

657 *La Constancia,* 08-08-1933; y *El Pueblo Vasco*, 08-08-1933.

658 *El Liberal,* 08-08-1933.

659 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933.

660 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933.

661 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933.

662 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933; y *El Día*, 08-08-1933.

663 *El Día,* 08-08-1933; y *El Pueblo Vasco*, 08-08-1933.

664 *El Pueblo Vasco,* 08-08-1933.

665 *El Día,* 08-08-1933.

El recibimiento de la prensa al estatuto de los tres territorios no fue uniforme. Tanto la prensa nacionalista como la prensa de izquierda muestran su satisfacción, si bien este entusiasmo era mayor en los diarios abertzales. *El Día* destaca la reacción contraria surgida en Álava, en contraste con el apoyo unánime que había recibido en las asambleas anteriores. El diario donostiarra atribuyó este crecimiento a los carlistas alaveses. No obstante, saludó con entusiasmo la presencia de los carlistas que habían acudido a la asamblea, así como la enmienda foralista presentada. Así las cosas, afirman que pase al intento de introducir una enmienda para justificar la campaña virulenta contra el estatuto, no les quedó otro remedio que votar a favor, debido al clamor popular a favor del proyecto estatutario. Según este diario, en aquella asamblea se obtuvo una amplia mayoría, al igual que en Pamplona el año anterior, y ensalza el ambiente pacífico entre nacionalistas y tradicionalistas, a la vez que muestra su esperanza de incluir a Navarra en un futuro[666]. El diario *Euzkadi* destaca en su titular que se registraron 241 votos a favor, 19 en contra y 1 abstención. *El Liberal*, por su parte, publica una crónica un tanto aséptica de la jornada[667]. La prensa carlista destaca la defensa de los fueros llevada a cabo por los representantes carlistas[668]. *La Constancia* sostuvo que las mejores intervenciones fueron realizadas por los carlistas. Critica la actitud de los nacionalistas, afirmando que, si bien votan en contra de la enmienda foralista del regidor de Tolosa, en privado aplauden su iniciativa. Según *La Constancia*, los representantes votaron en función de las «consignas de partido», mientras que los carlistas fueron «fieles a sus principios». Afirma asimismo el desinterés y la frialdad hacia la asamblea en comparación con el ambiente de 1931, en cuya celebración también habían participado los carlistas. Asimismo, el diario afirma que se trataba de un estatuto redactado por unas comisiones gestoras ilegítimas, atribuyendo todo tipo de cargas, como que habían sido nombradas por un gobierno laico que insultaba los sentimientos católicos del País Vasco, etcétera[669].

A aquella reunión asiste el alcalde de Beasain Jacinto Urteaga, después de que el pleno municipal celebrado el 28 de julio 1933 aprobara su presencia por unanimidad[670]. El diario *Euzkadi* se equivoca al afirmar que el alcalde de Beasain, ante la imposibilidad de acudir, había enviado un representante. Esta información, no obstante, no es verdadera, ya que el alcalde se encontraba presente en la asamblea[671]. En octubre de 1933, el Ayuntamiento de Beasain se presenta en un nuevo evento a favor del estatuto, con la presencia del alcalde Urteaga y del secretario Veriztain en un homenaje al foralista histórico alavés Mateo de Moraza[672].

El referéndum se celebró el 5 de noviembre de 1933. Tanto los nacionalistas como las fuerzas de izquierdas mostraron una posición favorable. No obstante, en el seno de la izquierda existieron ciertas desavenencias. En Bizkaia, los presidentes de varios partidos republicanos así como el presidente del Partido Socialista presentan una carta abierta el 2 de noviembre solicitando la abstención[673]. En Gipuzkoa, según Fusi, el conjunto de las fuerzas de izquierdas, con la excepción de los comunistas, deben respaldar el proyecto estatutario[674]. Es cierto que la Federación Socialista de Gipuzkoa y varias asociaciones republicanas solicitaban el voto favorable (en contra de lo manifestado por los republicanos durante el mes de mayo, ya que se habían posicionado en contra debido a la situación política adversa), pero no es menos cierto que hubo algunas excepciones en este sentido, como la Asociación Socialista de Eibar, que pedía la abstención, alegando que las asociaciones de obreros y los sindicatos habían sido excluidos del proceso[675]. Por otra parte, veíamos que el Partido Comunista se mostraba contrario al proyecto estatutario, tildándolo de «estatuto de la rendición» o «estatuto de la burguesía imperialista». La derecha se posicionó en contra: los monárquicos alfonsinos solicitan el voto contrario, mientras que los carlistas, reunidos el 25 de octubre de 1933 en la localidad de Bergara, no manifiestan un criterio específico en este sentido[676]. No obstante, cabe destacar que en la antesala del referéndum la prensa carlista mostraba cierta hostilidad hacia el estatuto. Sin embargo, varios carlistas guipuzcoanos

666 *El Día*, 08-08-1933.

667 *El Liberal*, 08-08-1933.

668 El diario carlista afirmaba que los discursos de los demás oradores eran lentos, inexactos, etc. (*La Constancia*, 08-08-1933).

669 *La Constancia*, 08-08-1933.

670 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A010, documento nº 05.

671 *Euzkadi*, 08-08-1933.

672 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento nº 31.

673 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 417. Sin embargo, según Juan Pablo Fusi Aizpurua, "aquella carta tenía solo valor simbólico", y no representaba la opinión global de las asociaciones y de los militantes republicanos y socialistas de Bizkaia. FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 106.

674 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 106.

675 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 214.

676 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 163 y 174. Según Rodríguez Ranz, los dirigentes carlistas no se posicionaron (ni a favor del sí, ni del no, ni de la abstención).

como Julián Elorza e Ignacio Pérez Arregui se habían mostrado a favor del estatuto. Este último, publicó un artículo a favor del proyecto el 2 de noviembre de 1933 en los diarios nacionalistas *El Día* y *El Pueblo Vasco* (llama la atención que el artículo no se publicara en el diario carlistas *La Constancia*)[677].

En este referéndum, tal y como se aprobó en 1931, las mujeres tendrían derecho a votar. Un total de 166.635 guipuzcoanos fueron convocados a las urnas, de los cuales participan 151.862 (91,13 %), con una abstención de 8,87 % (14.773 personas)[678]. Según José Antonio Rodríguez Ranz, tanto en San Sebastián como en las localidades intermedias la participación superó el 90 %, llegando al 98,11 % en el caso de San Sebastián. En las localidades mayores, por su parte, la participación no llegará al 90 %, quedando en una media del 89,24 %[679]. En Gipuzkoa, el estatuto recibe el respaldo de 149.221 personas (el 98,26 % de los votantes y el 89,55 % del censo electoral). Por su parte, 2.390 personas votan en contra (un 1,57 % de los votantes y el 1,43 % del censo). Se registraron 251 votos en blanco (el 0,17 % de los votantes y el 0,15 % del censo)[680].

Los datos arrojan una mayoría aplastante a favor del proyecto estatutario en la comarca del Goierri. Sin embargo, en algunos puntos como Beasain (con la mayoría de la izquierda republicana y socialista), la participación fue mucho más baja, y en municipios donde gobernaba la derecha, como Arama, Gaintza y Zegama, no alcanzó del 50 %[681]. La explicación es muy sencilla. Por una parte, las consignas de los tradicionalistas a favor de la abstención, que llegaron a influir en una parte de sus bases. En cualquier caso, no siempre mayoritaria, ya que en municipios con ayuntamientos de derechas como Idiazabal, Legorreta y Segura contaron con una participación más alta y un mayor número de votos afirmativos. En el caso de republicanos y socialistas, las dudas que tuvieron a lo largo de todo el proceso, llegando incluso a tener una opinión contraria en algún momento, hicieron que parte de sus bases sociales optaran por la abstención por motivos como la indefinición, la influencia ideológica motivada por opiniones contrarias o el cansancio. Este fue el caso de Beasain.

Según José Antonio Rodríguez Ranz, estas elevadas cifras de participación habrían podido ser fruto de un fraude o de cierta exageración. En las elecciones que se celebraron en Gipuzkoa dos semanas más tarde, el nivel de participación descendería sensiblemente, llegando a un 78,07 % de los guipuzcoanos. En total en 10 municipios de Gipuzkoa votaron en el referéndum el 100 % de la población (así como en 14 mesas de San Sebastián), y de 89 municipios 59 habían presentado porcentajes de participación superiores al 95 %, obteniendo tasas realmente elevadas en localidades como Irun, superior al 97 %, Errenteria, cuyas mesas superaron el 96 % del censo, o Arrasate, con tasas superiores al 95 % en el conjunto de las mesas electorales. En San Sebastián, todos los barrios registran porcentajes de participación superiores al 97 %. Teniendo en cuenta la mayoría republicana-socialista de estas localidades, estas elevadas tasas de participación levantarían tantas más sospechas cuanto que en Beasain, municipio de características similares, la participación había rondando el 55 %. Según el investigador Rodríguez Ranz, a la luz de las pocas protestas que se produjeron con respecto del referéndum, probablemente se «inflaron» los votos favorables en detrimento de la abstención, sin que se intentara realizar el trasvase de fotos negativos a los favorables. No obstante, el estudioso afirma que el estatuto obtuvo un respaldo incontestable por parte de la ciudadanía y que no hubo de recurrir a ningún tipo de fraude, si bien existiera algún que otro procedimiento irregular para «redondear» los resultados[682]. No obstante, estas irregularidades no tuvieron la magnitud denunciada por el diario carlista *La Constancia*, que apuntaba a que hubo quienes votaron 50 o 60 veces o que se habían introducido miles de papeletas dobles[683].

---

677 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 170.

678 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 417.

679 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 418.

680 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 417.

681 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 419. Hay que tener en cuenta que los representantes municipales de Arama y Gaintza habían votado en contra del Estatuto en la comisión de municipios de 6 de agosto de 1933, celebrada en Vitoria-Gasteiz.

682 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 419-423.

683 *La Constancia,* 07-11-1933. Estas denuncias de falsedad en el voto también fueron vertidas por el Partido Comunista. *Euskadi Roja*, 11-11-1933.

LOCALIDAD	PARTICIPACIÓN	ABSTENCIONES	VOTOS A FAVOR	VOTOS EN CONTRA	VOTOS EN BLANCO
Altzaga	95,45%	04,55%	100%	-	-
Arama	45,21%	54,79%	100%	-	-
Ataun	94,39%	05,61%	100%	-	-
BEASAIN	**55,23%**	**44,77%**	**85,97%**	**13,96%**	**00,07%**
Ezkio	100%	-	100%	-	-
Gabiria	89,46%	10,54%	100%	-	-
Gaintza	34,50%	65,50%	100%	-	-
Idiazabal	96,11%	03,89%	99,42%	00,58%	-
Itsaso	99,12%	00,88%	100%	-	-
Itsasondo	91,34%	08,66%	99,71%	00,29%	-
Lazkao	97,34%	02,66%	99,87%	00,13%	-
Legorreta	97,02%	02,98%	99,74%	00,26%	-
Mutiloa	92,64%	07,36%	100%	-	-
Olaberria	97,41%	02,59%	100%	-	-
Ordizia	98,30%	01,70%	98,80%	00,93%	00,27%
Ormaiztegi	96,80%	03,20%	100%	-	-
Segura	84,20%	15,80%	99,09%	00,91%	
Zaldibia	96,87%	03,13%	100%	-	-
Zegama	16,94%	83,06%	96,18%	02,73%	01,09%
Zerain	78,65%	21,35%	100%	-	-[684]

En Bizkaia, de un censo de 267.466 personas acuden a ejercer su derecho a voto un total de 241.629 (90,30 %). Así las cosas, 236.564 personas votan a favor del estatuto (97,89 % de los votantes y 88,44 % del censo) y 5.065 votan en contra (0,02 % de los votantes y 0,018 del censo). En Álava esta participación será más exigua: de los 56.056 votantes convocados, tan solo 32.710 acuden a su cita con las urnas (58,35 %), de los cuales 26.015 votan a favor (79,53 % de los votantes, pero un escaso 46,40 % del censo) y otros 6.695 votaron en contra (20,46 % de los votantes y el 11,94 % del censo)[685]. Los resultados obtenidos en Álava darían lugar a acaloradas discusiones durante los meses venideros, debido a que el número de votos afirmativos no había alcanzado la mitad del censo electoral. En el conjunto de los tres territorios, de los 490.157 ciudadanos habían ejercido su derecho a voto 425.952, el 86,90 %. Votaron a favor un total de 411.756 personas (el 96,66 % de los votantes y el 84 % del censo), mientras que los votos contrarios habían sido 14.196 (el 3,33 % de los votantes y el 2,89 % del censo)[686].

El cambio de gobierno de 1934 produjo el bloqueo del estatuto. En agosto de 1934, el Gobierno establece un nuevo impuesto, y los municipios de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa dan inicio a una serie de movimientos reivindicativos, a los que se sumaría el Ayuntamiento de Beasain. Como veremos en el siguiente apartado, esta decisión desembocó en la destitución del Ayuntamiento de Beasain.

1.5 Los sucesos de 1934 en Beasain

1.5.a) Elecciones de 1933. Nuevo gobierno de derechas

Con la llegada del nuevo gobierno de derechas en 1934, se produce un agravamiento en el proyecto estatutario así como un recrudecimiento del conflicto laboral, debido a que había sido constituido con el apoyo de fuerzas antirrepublicanas como la CEDA, que accederán al ejecutivo meses más tarde. En este sentido, se generaliza un temor de producirse importantes

[684] En varios puntos de la comarca del Goierri la abstención fue muy alta. Los municipios con la mayor tase de abstención fueron Zegama y Gaintza. En cuarto y quinto lugar, Arama y Beasain (este último tuvo la mayor tasa de votos en contra); Zerain, Segura y Gabiria, por su parte, registraron una abstención superior al 10 %. Según Rodríguez Ranz, es sospechoso el apoyo incondicional brindado al estatuto por los carlistas en Ordizia, Zaldibia y Mutiloa.

[685] Los datos de Álava y de Bizkaia han sido extraídos de la web del Gobierno Vasco. Enlace: http://www.euskadi.net/emaitzak/republica/result_1933_referendum/ref_result_circunsp_1933_c.htm

[686] Enlace de la fuente: http://www.euskadi.net/emaitzak/republica/result_1933_referendum/ref_result_circunsp_1933_c.htm

retrocesos en todos aquellos puntos que se habían conseguido durante el bienio anterior, y se generaliza el temor de otra dictadura. Las consecuencias de la acción de este gobierno fueron notorias a lo largo de 1934.

Las elecciones se celebraron el 17 de noviembre de 1933. Por vez primera, las mujeres pudieron ejercer el derecho al voto. Por tanto, toda la ciudadanía española mayor de 23 años pudo participar en aquellos comicios. Esto supuso doblar el número de votantes de Gipuzkoa. En junio de 1931, el censo electoral estaba compuesto por 73.108 guipuzcoanos, mientras que en octubre de 1933 había ascendido a 166.635 guipuzcoanos y guipuzcoanas[687]. El 1 de octubre de 1931, el Parlamento de España había aprobado el derecho a voto de las mujeres, con los votos a favor de socialistas, jeltzales y las formaciones de derechas. Los republicanos (tanto los simpatizantes de Azaña como de Lerroux, así como los demás grupos) se mostraron en contra. Opinaban que la mujer se encontraba bajo la influencia conservadora de la Iglesia, por lo que alegaban que dotar a las mujeres del derecho a voto suponía una clara ventaja de los conservadores católicos, poniendo así en riesgo el laicismo de la República. Sostenían que, en primer lugar, había que educar a las mujeres en los valores republicanos (excluirlas de la influencia de la Iglesia) antes de concederles el derecho al voto. La victoria de la derecha en las elecciones de noviembre de 1933 hizo que muchos republicanos responsabilizaran a las mujeres. No obstante, a día de hoy sabemos que los motivos reales para aquel vuelco electoral fueron otros.

El principal motivo fue la debilidad del gobierno anterior de izquierdas, que contribuyó a la victoria de la derecha. El gobierno de centro izquierda había perdido el respaldo popular entre 1932 y 1933. Es cierto que los republicanos de derechas habían logrado un número muy bajo de votos en las elecciones de 1931, pero no es menos cierto que, al poco tiempo, la coalición que sustentaba el Gobierno, que seguía unido desde el Pacto de San Sebastián de 1930, comenzaba a hacer aguas. El primer varapalo se produce en diciembre de 1931, cuando el *Partido Republicano Radical de Lerroux* decide no participar en el gobierno. Lerroux traslada al jefe de gobierno Azaña su negativa de participar en un gobierno formado por socialistas. Con esta decisión, en la práctica plantea a Azaña un ultimátum para tener que escoger entre los socialistas o su partido. Lerroux y su Partido Radical se situaban a la derecha de la coalición entre republicanos y socialistas, y la brecha entre su partido y los socialistas fue aumentando. Azaña se decanta por los socialistas como aliados para llevar a cabo su programa de izquierdas. En esta decisión influyen también una serie de desencuentros personales producidos entre los dirigentes republicanos Azaña y Lerroux, ambos líderes de mayor prestigio dentro del movimiento republicano.

En 1932, con el transcurso de la actividad de gobierno y a medida que ejecuta su programa, Lerroux y su partido recrudecerán su postura contraria a aquel gobierno, dando un giro a la derecha. Así las cosas, se alinearán con diferentes asociaciones de empresarios para derrocar varias leyes laborales y sociales. El Partido Radical comienza a aproximarse a aquellos grupos que podrían perjudicar a la República. Se posicionan contra las reformas del ministro socialista de Trabajo Largo Caballero, y luchará contra la Reforma Agraria impulsada por Azaña, que preveía un sistema para distribuir los latifundios entre los sindicatos de agricultores y los labradores que carecieran de propiedades. Por otra parte, la política económica del Gobierno, así como su laicismo provocará una hostilidad creciente entre diferentes sectores de la derecha. La mayor expresión de este descontento se produce con el golpe de estado militar orquestado por el general José Sanjurjo en agosto de 1932.

Por una parte, es cierto que existía un creciente malestar entre los católicos, ante la decisión de disolver la Compañía de Jesús. Esta oposición fue considerable en Gipuzkoa, debido a que era el territorio donde más miembros tenía esta orden religiosa[688]. Por otra parte, el nivel de asistencia a los oficios religiosos en Gipuzkoa era considerablemente superior a la del resto del Estado[689] (en capítulos anteriores hemos explicado que este punto minaría las relaciones entre la izquierda y el nacionalismo). La expulsión de Mateo Múgica en 1931 (natural de Idiazabal y crecido en Beasain) hirió los sentimientos de muchos católicos vascos. Aquel mismo año, las procesiones y las romerías organizadas con motivo de la supuesta aparición mariana producida en Ezkio avivaron el sentimiento católico, y las fuerzas de la oposición trataron de politizar contra el gobierno. No obstante, hay que remarcar que, si bien en Gipuzkoa y en el conjunto del País Vasco peninsular dos formaciones católicas como el Partido Nacionalista Vasco y el Partido Carlista tenían una gran relevancia, en el conjunto del Estado las formaciones católicas eran minoritarias. En este sentido, apenas tenían fuerza parlamentaria, pese a que habían comenzado a organizarse políticamente.

---

[687] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 408-409.

[688] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 408-409. Según Rodríguez Ranz, Gipuzkoa, que ocupaba el puesto número 38 en el Estado español por número de habitantes, estaba en el tercer puesto en cuanto al número de miembros de la comunidad religiosa masculina, y en el quinto puesto en cuanto al número de miembros femeninos. La comunidad de frailes ocupaba el puesto número cinco (1.142) y las monjas, por su parte, el número cuatro (2.649).

[689] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 233. Según Rodríguez Ranz, Gipuzkoa contaba con el mayor porcentaje de niños y niñas matriculados en colegios religiosos.

Muchos de aquellos sectores respaldaron el golpe de estado de Sanjurjo de 1932, por lo que este tipo de solicitudes quedan fuera de juego. En cuanto al País Vasco, el principal partido católico, el PNV, era partidario a la aceptación de la República y no de derrocarla.

Por otra parte, las reformas laborales del ministro de Trabajo socialista Largo Caballero, a pesar de que perseguía la mejora de las condiciones de la clase trabajadora, suscitaron todo tipo de hostilidades. Entre las reformas promovidas por Largo Caballero, destacan el papel concedido a las fuerzas sindicales en las negociaciones laborales, la renovación de la ley del convenio colectivo, el periodo vacacional remunerado, el inicio de la seguridad social (pese a que no se tratara de una cobertura universal, cubría los accidentes laborales, como hemos visto en el caso de Beasain), así como la aprobación de las comisiones mixtas para establecer las relaciones laborales, compuestas por un número paritario de empresarios y trabajadores, cuyas funciones eran establecer el calendario y las normas laborales, etc. Estas leyes habían recibido una gran oposición por parte de las formaciones de derechas, así como de las asociaciones de empresarios, debido a su postura contraria a estas normas de índole social. No obstante, también recibe las hostilidades de comunistas y anarquistas, quienes lo acusaban de beneficiar al sindicato UGT y para someter a la clase trabajadora bajo el yugo del Estado, como avance hacia un «Estado corporativo».

Durante 1932, parece que el gobierno de izquierdas es capaz de controlar la oposición, de encauzar las reformas y de consolidar su posición. Sin embargo, todos estos riesgos crecen una vez más en 1933. Por una parte, el recrudecimiento de la crisis económica conlleva un aumento del paro a la vez que se produce una rebaja salarial, lo que dejaba sin efecto alguno las reformas impulsadas por la ley de Largo Caballero. A raíz de esta situación, se suceden el número de huelgas e incidentes a lo largo de 1933. Por otra parte, el gobierno de izquierdas reprime violentamente las movilizaciones de los anarquistas (en estas confrontaciones eran habituales las muertes), se suceden los enfrentamientos y nace un gran malestar en la opinión pública que había depositado su confianza en el gobierno (muchos de los socialistas no veían con buenos ojos el uso partidista de la Guardia Civil, enemigo tradicional de los trabajadores en las huelgas). El caso más conocido son los incidentes ocurridos en enero de 1933, con razón de la huelga de Casas Viejas en Cádiz, donde la Guardia Civil produce la muerte de una veintena de personas. Esta matanza deteriora considerablemente la imagen de la República, tanto en palabras de la izquierda, quien sostenía que se aproximaba otro gobierno burgués, como ante la derecha, que defendía que se trataba de un Gobierno incapaz de gobernar.

El aumento de este tipo de altercados violentos vuelve a acentuar un problema. Los partidos de la derecha, tanto el Partido Radical Republicano de Lerroux como la derecha católica antirrepublicana comenzaron a presentarse como la alternativa para «restablecer el orden». Por otra parte, la Iglesia Católica atribuía esta onda de violencia a la «pérdida del catolicismo» en España. La derecha denunciaba que el Gobierno atacaba a la Iglesia y a la propiedad (mediante las reformas agrarias y laborales), realizando un dura propaganda en contra. En el otro extremo, en la izquierda, además de la actitud contraria de los anarquistas, los socialistas también se irán alejando paulatinamente del Gobierno, debido a que se sentían molestos con la dura represión que ejercían ante los conflictos laborales (al fin y al cabo, la base social del socialismo era la clase trabajadora) y, por otra parte, aumenta la sensación de que los logros de la República habían sido «insuficientes» (para los socialistas la República en sí no era un objetivo, sino un recurso para conseguir una sociedad socialista). Como consecuencia de estas pugnas internas entre los socialistas, se impone el sector partidario de romper el pacto con los republicanos, apuntando a que continuar en el Gobierno supondría generar el descontento entre las bases sociales del partido.

Ante esta situación, Azaña presenta su dimisión en septiembre de 1933, en la última fase del estatuto de autonomía para los tres territorios, y, ante la imposibilidad de los diferentes partidos republicanos de pactar un nuevo gobierno, se convocaron nuevas elecciones para el 19 de noviembre.

Además del voto de la mujer, estas elecciones trajeron más novedades con respecto de los comicios de 1931. El 27 de julio de 1933 se publica un decreto, por el que se establece que en cada distrito el candidato más votado debía obtener por lo menos el 40 % de los votos. Los diputados, por su parte, debían tener un respaldo del 20 % para proceder a su nombramiento en primera vuelta. En caso de que la candidatura más votada no alcanzara el 40 % de los votos o los demás no se hacían con el 20 % de las papeletas, se debería ir a una segunda vuelta en el plazo de dos semanas[690].

Esta división también se acentúa en Gipuzkoa. En 1931, tan solo se habían presentado tres candidaturas. En 1933, en cambio, se presentarán un total de seis: socialistas, republicanos, la derecha, el Partido Nacionalista Vasco, Acción Nacionalista Vasca y el Partido Comunista. La división entre la derecha y los jeltzales era normal, debido a que durante los dos años

[690] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 423-424.

anteriores sus caminos se habían separado por completo. Los jeltzales se posicionaron a favor de la República, mientras que la derecha estaba en contra de la República y del estatuto. Por otra parte, la izquierda también estaba dividida. En este caso no fue del todo extraño, ya que la experiencia en el gobierno de los dos últimos años había producido divisiones entre los partidos que mostraban objetivos diferentes, tanto entre republicanos y socialistas como entre las diferentes fuerzas republicanas. Por tanto, aquel pacto iniciado en San Sebastián en 1930 se había disuelto en 1931, y socialistas y republicanos se presentarán por separado. En Gipuzkoa, no obstante lo anterior, las fuerzas republicanas consiguen organizarse bajo una única candidatura, si bien las relaciones entre estas formaciones en el conjunto del Estado eran nefastas. En Gipuzkoa los republicanos no tenían un gran peso político, con la excepción de las ciudades y pueblos de mayor tamaño, y si en las elecciones municipales de 1931 habían conseguido representantes fue, en gran medida, porque se habían presentado con coalición con los socialistas. Este puede ser un factor relativamente importante para mantener su coalición. El Partido Socialista se presentó en solitario, sin ningún tipo de compañero. Por último, se presentan Acción Nacionalista Vasca y el Partido Comunista (con Jesús Larrañaga como cabeza de lista, el urretxuarra crecido en Beasain); ninguno de los dos logra representación.

El choque entre jeltzales y la derecha, que en 1931 se habían presentado en coalición, tuvo dos componentes: el estatuto, debido a que se crea un fuerte desencuentro entre ambas formaciones, y la religión, en su intento de acaparar el protagonismo sobre este tema, que en Gipuzkoa tuvo una gran repercusión. La coalición de derechas se presentó con la denominación *Unión de Derechas*, compuesta en su gran mayoría por carlistas (cuatro de cada tres): Agustín Tellería, Antonio Pagoaga y la vizcaína María Rosa Urraca Pastor. En cuanto a la formación monárquica alfonsina *Unión Regionalista Guipuzcoana*, la cual pertenecía a *Renovación Española*, presentó al célebre filósofo alavés Ramiro de Maeztu. La inclusión de estas dos últimas candidaturas generó un cierto malestar entre las filas carlistas, debido a que no eran naturales de Gipuzkoa. El *Partido Nacionalistas Vasco*, por su parte, vio la oportunidad de capitalizar el referéndum del estatuto que se había producido dos semanas antes[691]. El Partido Nacionalista Vasco de Gipuzkoa propone una candidatura única para todas las formaciones que estaban a favor del estatuto, lanzando la invitación tanto a la izquierda como a la derecha. Todos los partidos políticos declinaron su invitación[692] (también se hablaba de una coalición centrista entre el PNV y los simpatizantes de Lerroux)[693]. Ante esta situación, el PNV presenta su propia candidatura, compuesta por cinco candidatos: los diputados Leizaola y Picabea, el navarro Manuel de Irujo, Telesforo Monzon y Juan Antonio Irazusta[694]. Se trataba de una estrategia peligrosa, debido a que cada votante tan solo podía seleccionar cuatro candidatos y, por tanto, la presentación de más de cuatro implicaba la división del voto entre ellos, así como su desclasificación.

La derecha y el Partido Nacionalista Vasco protagonizaron una dura pugna para conseguir el respaldo de la Iglesia y de sus representantes. La derecha se había marcado como objetivo principal la desarticulación de la República laica, y pretendían monopolizar el calificativo de «católico». Así las cosas, se definían como «la verdadera candidatura católica», mientras que tildaban al resto de «enemigos de los católicos» o de «colaboradores» de los enemigos (tras lo que se ocultaba una deslegitimación del PNV)[695]. Sin embargo, en esta pugna a favor o en contra de la República, la derecha no conseguirá una implicación a su medida de la Iglesia ni de sus representantes, ya que el obispo Mateo Múgica (el mismo para los territorios de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa) no había solicitado el voto para una candidatura en particular[696]. Por otra parte, el diario guipuzcoano que más defendía la Iglesia y el catolicismo, *El Día*, se posicionó claramente a favor del *Partido Nacionalista Vasco*[697].

Por otra parte, la candidatura jeltzale centrará su campaña en la defensa del estatuto. En este sentido, en junio de 1931 había empleado una estrategia similar a la Candidatura Vasca de Defensa del Estatuto, erigiéndose como único defensor de la causa. Esta estrategia dio un resultado positivo a la formación jeltzale y contribuyó al aumento de votos. Por otra parte, el Partido

---

691 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 427-428.

692 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 429-432. Según Rodríguez Ranz, esta propuesta estaba desde un principio abocada al fracaso, por lo que se presume que fue una estrategia para cautivar al electorado.

693 FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 106.

694 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 432.

695 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 452-457.

696 Esta actitud de Mateo Múgica produjo la ira de la derecha. Debemos tener en cuenta que el obispo, natural de Idiazabal y criado en Beasain, no había solicitado el voto a favor en el referéndum del estatuto que se había celebrado dos semanas antes, pero había afirmado que era lícito votar a favor, y que él en particular había acudido a votar. En junio de 1931, Múgica hizo un llamamiento para votar a favor de los católicos, pero en aquella ocasión jeltzales y fuerzas de derechas se presentaban juntos en la misma coalición.

697 RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 427-428.

Nacionalista Vasco había centrado su ataque contra la *Unión de Derechas* –al igual que estos lo habían hecho con la formación jeltzale–, calificándolos como los «enemigos del estatuto». El resto de formaciones, a juicio del PNV, eran oportunistas. Así las cosas, sostenían que su estrategia de monopolizar el catolicismo fue un «abuso de la religión». El Partido Nacionalista Vasco quiso devolver el argumento de la derecha en su contra, afirmando que eran ellos el partido católico principal de Gipuzkoa y que las demás «formaciones católicas» (la *Unión de Derechas*, en este caso) no serían más que los «ayudantes de los laicos»[698]. Otro punto de fricción entre jeltzales y derechistas fue el apoyo que lograba la derecha por parte de los caciques. Según afirmábamos en el capítulo primero, durante los últimos meses varios baserritarras, ahogados por las deudas, se habían visto obligados a vender sus terrenos o sus caseríos a los caciques, lo que contribuyó a que tanto los agricultores como sus descendientes se convirtieran en inquilinos. Este hecho también se produjo en la comarca del Goierri. Los nacionalistas, a través del *Sindicato de Labradores*, intentaron defender los intereses de estos inquilinos y agricultores, y se posicionaron contra su expulsión. Así las cosas, la derecha defendía la «propiedad privada» y denunciaba que los jeltzales no la defendían. El punto más dramático en este sentido fue que varios caciques, simpatizantes de las fuerzas de derechas amenazaban a los baserritarras con expulsarlos si no votaban a favor de su candidatura. Fue precisamente lo que sucedió en nuestra comarca, ya que el duque del Infantado había amenazado a todos sus inquilinos con dejarlos en la calle en caso de que no votaran por las listas de la derecha[699].

En cuanto a la izquierda, republicanos y socialistas se muestran completamente alejados en esta ocasión, sin posibilidades de repetir la coalición de 1931. Por otra parte, entre los republicanos también se amplió la brecha entre los seguidores de Azaña, de centro izquierda, y los simpatizantes del Partido Radical de Lerroux, de centro derecha. Por otra parte, los socialistas deciden abandonar la comisión gestora de Gipuzkoa durante el mes de octubre, cuando el estatuto ya se encontraba encauzado, por lo que no supuso un gran impacto en este sentido. Por tanto, los republicanos de izquierdas (simpatizantes de Azaña) querían lograr una coalición con los socialistas[700], pero estos se negaron ante la oferta, desmotivados con su anterior experiencia en el gobierno con los republicanos. Además, su radicalización interna los había llevado a adoptar otro tipo de objetivos dirigidos a la consecución del socialismo, por lo que fue imposible reeditar la coalición con los republicanos. La salida de los socialistas posibilitó la unión entre las distintas formaciones republicanas de Gipuzkoa, y anuncian su coalición formalmente el 10 de noviembre. Los cuatro candidatos fueron Juan Usabiaga Lasquibar, exconcejal de Ordizia y electo en 1931 como diputado (Partido Radical), Nicolás Bizcarrondo, sobrino del bertsolari Bilintx (por el partido Acción Republicana de Azaña), Manuel de la Torre (Partido Federal) y José Miguel Gomendio (Federación de Asociaciones Republicanas de Guipúzcoa[701]). Este acuerdo desata grandes desencuentros entre las diferentes formaciones republicanas debido a la situación que se respiraba en el conjunto del Estado, si bien no les impidió reunirse bajo una sola candidatura[702].

Los socialistas, por su parte, anuncian el 15 de octubre la intención de presentarse en solitario a los comicios, y rechazan cualquier acuerdo con los republicanos. Esta decisión de los socialistas fue resultado de sus contradicciones internas, que llevaron al partido a romper las relaciones y a vetar todo tipo de pactos con los burgueses republicanos. La candidatura de los socialistas de Gipuzkoa estaba formada por el diputado tolosarra Enrique de Franciso, el dirigente histórico de Eibar Toribio Echevarría, Julia Álvarez y Federico Angulo[703]. Las únicas candidaturas que incluyeron a mujeres en sus listas fueron, además de los socialistas, la Unión de Derechas. La candidatura socialista también tuvo otra similitud con respecto de la derecha, y es que presentó en sus listas un candidato (una candidata en este caso) no guipuzcoano: la navarra Julia Álvarez[704]. Las dos candidaturas que hasta pocos meses habían dirigido el gobierno ofrecen mensajes radicalmente distintos en esta campaña. Los republicanos defendían la Segunda República y advertían de los dos principales riesgos: en primer lugar, la dictadura de la derecha que supondría la vuelta a la monarquía y, en segundo lugar, la revolución socialista. Así las cosas, se presentaban como la única opción demócrata de aquellas elecciones, ante la «dictadura blanca» o la «dictadura roja». Asimismo, defienden

[698] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 459-464.

[699] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 28; y *El Día*, 18-06-1933.

[700] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 435.

[701] Se trataba de un partido relativamente pequeño, pero con fuerza en Gipuzkoa, tanto que el alcalde de San Sebastián, Fernando Sasiain, pertenecía a sus filas.

[702] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 436-437.

[703] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 437-438.

[704] Federico Angulo Vázquez, natural de Salamanca, viviría en San Sebastián a partir de 1930.

la economía guipuzcoana, destacando las gestiones y la intermediación que había ejercido el diputado y candidato ordiziarra Juan Usabiaga a favor de las empresas y la economía de Gipuzkoa. Por tanto, difunden un mensaje al margen de la lucha de clases. Los socialistas por su parte olvidan la identificación del nuevo orden que se había producido durante los primeros años de la Segunda República, y adoptan una terminología mucho más marxista, recurriendo al socialismo, la república contra la burguesía o el poder del proletariado. Por tanto, estas dos opciones se habían distanciado más que nunca[705]. En este ambiente de pugna entre estas dos formaciones, el diario guipuzcoano de izquierdas *La Voz de Guipúzcoa* se posicionó a favor de los republicanos, y adoptaría un tono hostil contra los socialistas y sus protestas[706].

Los comunistas, por su parte, presentan a Jesús Larrañaga, natural de Urretxu y trasladado a Beasain. Junto con el célebre comunista guipuzcoano, se presentan el pasaitarra Juan Astigarribia y los donostiarras Luis Zapirain y Ricardo Urondo. Los comunistas, por aquel entonces, se habían mostrado en contra de la Segunda República y de todas aquellas formaciones que la habían sustentado, y fue la actitud que adoptaron en esta campaña. Se centrarán, pues, en contra del resto de formaciones y se posicionarán a favor de un gobierno que apoyara a «obreros y agricultores». El Partido Comunista criticaba la demagogia de los socialistas, alegando que, durante los dos años en los que ostentó el poder, habían sido «partícipes de la represión»[707]. El Partido Comunista hará campaña en el conjunto del territorio de Gipuzkoa, también en el Goierri, debido a las raíces de su principal dirigente eta[708]. Acción Nacionalistas Vasca quería presentar una candidatura única a favor del estatuto, alineándose con el PNV. Esta coalición no se produciría y presentó un único candidato, José Imaz Arrieta, debido a la poca fuerza que tenían en Gipuzkoa. Cada guipuzcoano podía votar por cuatro candidatos, por lo que solicitaron el voto a favor de los republicanos Juan Usabiaga y Nicolás Bizcarrondo y del jeltzale Jesús María Leizaola. El objetivo de ANV era dar a conocer su formación, dejando de lado el riesgo de no obtener representación[709].

Con respecto de las elecciones de 1931, fue una campaña más tranquila (recordemos que en la anterior se había lamentado una víctima mortal en Bergara). Sin embargo, esto no quiere decir que no se registraran actos violentos. Por otra parte, en Antzuola denuncian la utilización de menores como vigilantes en los comicios[710]. Sería faltar a la verdad si afirmáramos que reinó una calma chicha. El militante comunista Francisco Cuenca relató a José Antonio Egido que había acompañado a Larrañaga en la campaña electoral en toda la comarca del Goierri. «Llevábamos una pistola, por si sucedía algún altercado», afirma[711]. Con ocasión de un mitin carlista en Ordizia, la candidata Urraca Pastor recibe los insultos de nacionalistas y otros ciudadanos de izquierdas, y logran acallar sus palabras, por un lado, con canciones abertzales y, por otro, entonando la Internacional. La oradora carlista llegó a proferir insultos a los asistentes. La Guardia Civil tuvo que intervenir para defender a Urraca Pastor[712].

El 19 de noviembre, día despejado, 130.098 guipuzcoanos ejercen su derecho a voto (78,07 %), una proporción menor que en 1931 (en aquella ocasión, el censo electoral estaba compuesto tan solo por hombres y acudió el 85,56 %). La participación fue similar tanto en San Sebastián como en los diferentes pueblos y ciudades. Según los cálculos de José Antonio Rodríguez Ranz, el PNV recibió el voto de 58.041 ciudadanos (45,13 %), la *Unión de Derechas* se hizo con 32.025 votos (24,76 %), el Partido Socialista obtuvo 20.414 votos (15,77 %), la Coalición Republicana se hizo con 14.122 votos (10,91 %), el Partido Comunista obtuvo 2.330 (1,80 %) mientras que Acción Nacionalista Vasca consiguió 2.106 papeletas (1,63 %). De los seis candidatos correspondientes a Gipuzkoa, cinco eran jeltzales: Jesús María Leizaola (56.449 votos), Telesforo Monzon (45.923 votos), Manuel de Irujo (45.742 votos), Juan Antonio Irazusta (45.427 votos) y Rafael Picabea (42.636 votos). El sexto candidato fue el derechista Ramiro de Maeztu (32.320 votos). Este último fue elegido por un margen estrecho de apoyos, ya que el candidato carlista Antonio Pagoaga se había hecho con 32.055 votos (los otros dos candidatos, Agustín Tellería y María Rosa

[705] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 464-469.

[706] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 446-468.

[707] Más información sobre el planteamiento de los comunistas antes de las elecciones, en las siguientes publicaciones: *Euskadi Roja*, 28-10-1933; *Euskadi Roja*, 04-11-1933; *Euskadi Roja*, 11-11-1933 y *Euskadi Roja*, 18-11-1933.

[708] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 61.

[709] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 438-440.

[710] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 475.

[711] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 61.

[712] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 28.

Urraca Pastor, habían logrado 31.708 y 31.618 papeletas, respectivamente)[713]. Esto provocó el enfado en las filas carlistas, ya que el diputado electo de su candidatura era el único que no pertenecía a su formación. El partido que respaldaba a Maeztu, *Unión Regionalista Guipuzcoana*, era una formación prácticamente residual en Gipuzkoa y los carlistas se mostraron disgustados por haber resultado elegido un candidato que no representaba a su partido. La prensa carlista denuncia que los monárquicos alfonsinos guipuzcoanos habían destacado tan solo el nombre de Maeztu y que habían excluido al resto de candidatos, lo que presentaban como una deslealtad[714]. El resto de candidatos quedó muy lejos con respecto al número de votos obtenido: el candidato más votado fue el socialista tolosarra Enrique de Francisco (21.596 votos), pero no pudo repetir su cargo de diputado. El republicano más votado fue el ordiziarra Juan Usabiaga con un total de 15.698 votos, pero tampoco pudo repetir su cargo. En cuanto al Partido Comunista, el candidato más votado fue Juan Astigarribia, con 2.381 votos, mientras que Jesús Larrañaga consiguió un total de 2.349 papeletas. Por último, José Imaz Arrieta de Acción Nacionalistas Vasca obtuvo 2.116 respaldos[715].

El Partido Nacionalista Vasco obtuvo una victoria aplastante. Por una parte, muestra una hegemonía absoluta con respecto del sistema electoral, debido a que consigue que sus cinco representantes consiguieran representación (téngase en cuenta que cada votante podía elegir a cuatro candidatos), para lo cual era necesario que al menos uno de los candidatos obtuviera el 40 % de los votos (Leizaola fue el candidato que superó este umbral, ya que el número de votos que obtuvo superó en 9.000 al resto de candidatos jeltzales)[716]. Es cierto que lograr cinco diputados de seis con el 45 % de los votos marcaba cierta injusticia del sistema electoral, pero no es menos cierto que el Partido Nacionalista Vasco había logrado imponerse en 75 de los 89 municipios guipuzcoanos, mientras que la Unión de Derechas había vencido en 12 y el Partido Socialista en dos (Eibar e Irun)[717].

El Partido Nacionalista Vasco, además de en San Sebastián, vence en las grandes localidades guipuzcoanas (en 15 de estos 18 municipios obtienen el 44,83 % de los votos, según José Antonio Rodríguez Ranz; los tres restantes fueron los mencionados Eibar e Irun, y Ordizia, que queda en manos de la derecha). También resulta vencedora en las localidades intermedias (62,28 % de los votos) y en pequeños pueblos (60,40 %). La derecha tan solo logra el 28,53 % de los votos en los núcleos pequeños; en los medianos se hace con el 26,81 % de los votos, mientras que en las localidades mayores y en la capital logra el 24,41 % y el 22,71 % de los votos, respectivamente. Once de los doce municipios en los que vence la derecha se encontraban en el sur de territorio, precisamente en la comarca del Goierri y en Tolosaldea. En cuanto a las candidaturas de izquierdas, los socialistas obtuvieron un mayor número de votos que los republicanos, así como en los municipios de mayor tamaño, al contrario de lo que sucedió en los núcleos más pequeños. Con esto, los socialistas pasan a ocupar el tercer puesto en Gipuzkoa. Cabe destacar que, en caso de que hubieran concurrido en coalición, las formaciones de izquierdas habrían logrado el 30 % de los votos aproximadamente, un resultado menor que el obtenido en 1931 (que alcanzó el 42 %). Sin embargo, en esta ocasión concurren en una situación de división y sin la ilusión de defender la República como había sucedido en 1931. En este sentido, recordemos que la prioridad de los votantes de Gipuzkoa en esta ocasión era la defensa del estatuto, y no tanto el régimen republicano. Pero no solo esto, sino que los votantes guipuzcoanos se habían pronunciado a favor de una actitud más moderada, que, sin estar a favor de derrocar la República, querían solucionar por ejemplo los problemas cotidianos a los que se enfrentaban los baserritarras, como la campaña en contra de las expulsiones de sus caseríos[718].

---

[713] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 479.

[714] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 482-483.

[715] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 479. Según José Antonio Rodríguez Ranz, los cinco candidatos del PNV obtuvieron un total de 236.177 votos; los cuatro candidatos de la Unión de Derechas, por su parte, sumaron 127.701 votos, los cuatro del Partido Socialista se hicieron con 81.560 papeletas, los cuatro representantes de la Coalición Republicana obtuvieron 55.327 votos, y, por último, los cuatro del Partido Comunista se hicieron con 9.365 apoyos.

[716] Es cierto que Acción Nacionalista Vasca había solicitado también el voto favorable a Leizaola, pero tan solo obtuvo 2.000 apoyos, por lo que los otros 7.000 obtenidos por el PNV se debieron a la estrategia impuesta a sus simpatizantes.

[717] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 484.

[718] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, págs. 486-492.

LOCALIDAD	PNV		DERECHA		PSOE		REPUBLICANOS		PCE		PNV		PARTICIPACIÓN
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%	
Altzaga	65	73,86	13	26,13	0		0		0		0		78,57 %
Arama	23	37,70	38	62,29	0		0		0		0		82,43 %
Ataun	710	71,07	275	27,52	3	0,30	11	1,10	0		0		75,68 %
BEASAIN	**726**	**36,85**	**523**	**26,54**	**482**	**24,46**	**231**	**11,72**	**7**	**0,35**	**1**	**0,03**	**73,16 %**
Ezkio	186	90,73	6	2,93	0		5	2,44	0		0		77,65 %
Gabiria	292	82,02	28	7,86	2	0,56	34	9,55	0		0		79,11 %
Gaintza	34	25,37	84	62,68	0		16	11,94	0		0		77,01 %
Idiazabal	365	63,92	120	21,01	3	0,52	80	14,01	0		3	0,52	78,43 %
Itsaso	103	65,60	42	26,75	1	0,64	11	7,01	0		0		69,16 %
Itsasondo	188	57,84	124	38,15	11	3,38	2	0,61	0		0		84,71 %
Lazkao	435	67,65	170	26,43	13	2,02	25	3,89	0		0		79,28 %
Legorreta	210	66,87	71	22,61	31	9,84	2	0,64	0		0		77,91 %
Mutiloa	114	56,43	86	42,07	3	1,48	0		0		0		76,51 %
Olaberria	118	51,75	99	43,42	9	3,85	2	0,88	0		0		79,44 %
Ordizia	608	34,68	654	37,30	198	11,29	222	12,66	0		71	4,05	76,56 %
Ormaiztegi	186	62,00	70	23,33	17	5,62	26	8,67	0		1	0,33	72,53 %
Segura	280	50,81	249	45,19	1	0,18	20	3,63	0		1	0,18	83,86 %
Zaldibia	262	42,39	351	56,79	0		5	0,81	0		0		77,34 %
Zegama	175	21,65	589	72,89	0		44	5,44	0		0		73,53 %
Zerain	158	73,83	55	25,70	0		1	0,47	0		0		73,88 %

Los comicios dejan un resultado similar en el Goierri. De los 20 municipios de nuestra comarca, en 15 se impone el Partido Nacionalista Vasco, mientras que la Unión de Derechas se hace con cinco alcaldías. Los jeltzales obtienen un total de 5.238 votos en la comarca, la mitad de los votos emitidos, mientras que la Unión de Derechas obtuvo 3.647 (37,80 %). Quedaron muy por detrás socialistas y republicanos, con 774 (7,38 %) y 737 (7,03 %) votos respectivamente. El número de votos de ANV y de los comunistas fue simbólico. Realizando un análisis pueblo por pueblo, el Partido Nacionalista Vasco venció los comicios en 10 de los 12 en los que gobernaba, a los que sumó otros cinco pueblos, entre ellos Beasain. En nuestra localidad, bastión tradicional de la izquierda, se hizo con 726 votos (36,8 %), mientras que la derecha obtuvo un total de 523 (26,5 %). Para los candidatos de la izquierda y, en especial, para el Partido Socialista, que hasta entonces había tenido una gran solidez, los datos obtenidos supusieron un gran varapalo, ya que logró 482 votos (24,4 %), mientras que los republicanos se hicieron con 231 papeletas (11,72 %). Ni siquiera la suma de las cuatro formaciones de izquierdas lograría igualar los resultados obtenidos por el Partido Nacionalista Vasco, que logró 721 votos (36,6 %). Estos resultados demuestran que la mayoría aplastante obtenida por la izquierda en Beasain en los comicios de 1931 había sido ciertamente desvirtuada, debido por una parte a que en aquellas elecciones el Partido Nacionalista Vasco no había concurrido y, por otra parte, en aquellos comicios los vientos soplaban a favor de la izquierda. Asimismo, cometeríamos el mismo error si consideráramos estos resultados de 1933, donde la izquierda partía de un contexto desfavorable, como una foto fija de la situación política de Beasain. Como venimos afirmado, el Partido Nacionalista Vasco obtiene una mayoría holgada, llegando a vencer incluso en Beasain, pero llega a perder en municipios como Ordizia (donde estaba en la alcaldía) o Zaldibia. Los cinco nuevos municipios del Goierri que conquistó el PNV fueron Legorreta, Ormaiztegi y Segura (las tres de derechas), además de Beasain e Itsaso (gobernados por la izquierda y por los independientes, respectivamente). Tres de los cinco municipios donde se impone la derecha habían registrado una baja participación en el referéndum del estatuto: Arama, Gaintza y Zegama. Estas tres localidades estaban gobernadas por alcaldes de derechas. Sin embargo, en las otras tres localidades con alcaldes de derechas (Idiazabal, Legorreta y Segura) no obtuvieron la victoria, pero habían logrado imponerse en Zaldibia y Ordizia, esta última de gran relevancia. La izquierda obtiene unos malos resultados electorales en general. En el primer párrafo mencionábamos que los socialistas habían logrado mejores resultados que los republicanos, pero peores en los núcleos de menor tamaño. En el Goierri, con ciertos matices, se sigue este mismo esquema en estos comicios: los socialistas habían obtenido 250 votos más que los republicanos en Beasain, y tan solo en cuatro municipios habían logrado un mayor respaldo que los republicanos (en Ordizia, Lazkao e Idiazabal obtienen menos apoyos). Los socialistas

tan solo en Ordizia logran superar la barrera del 10 % (11,20 %), si bien en Legorreta estuvieron cerca de este umbral (9,84 %). En un único municipio logra rebasar el 5 % de los votos (Ormaiztegi). En cuanto a los republicanos, en cuatro municipios superan el umbral del 10 %: Beasain, Gaintza, Idiazabal y Ordizia, mientras que en otros tres logran superar el 5 % (Gabiria, Ormaiztegi y Zegama). Cabe destacar que en Gabiria logra el segundo puesto, por delante de Unión de Derechas.

En cuanto al conjunto del País Vasco, la izquierda sufre una derrota estrepitosa: tan solo logran dos diputados en el distrito de Bilbao, todo ello considerando que había presentado a candidatos de gran peso, como Manuel Azaña e Indalecio Prieto. El Partido Nacionalista Vasco obtuvo una victoria incontestable, ya que obtiene cuatro diputados en Bilbao, dos en Bizkaia y uno en Álava (si bien aquí perdió los comicios). Por tanto, el PNV logró un total de doce diputados. En cuanto a la derecha, además del candidato guipuzcoano, logra un representante en Álava, otro en Bizkaia y los siete correspondientes a Navarra. Por tanto, un total de diez diputados de derechas en los cuatro territorios: seis carlistas, un monárquico alfonsino (Maeztu), uno de la CEDA y dos independientes[719].

En cuanto al Estado español, la derecha vence las elecciones ante el hundimiento de las fuerzas de izquierdas. El partido católico de derechas *CEDA* (*Confederación Española de Derechas Autónomas*) fue la formación más votada, con 115 diputados. Le siguió de cerca el Partido Radical de Lerroux, con 104 diputados. Otras formaciones y coaliciones que se encontraban más a la derecha obtuvieron 60 diputados. El Partido Socialista fue la tercera fuerza con tan solo 59 diputados. Los partidos republicanos de centro izquierda, simpatizantes de Azaña, sufrieron un gran varapalo, ya que obtienen únicamente unos 20 diputados. Por tanto, una clara mayoría de derechas se impone en España a partir de 1933. Pese a que la *CEDA* había obtenido un mayor número de diputados, el Partido Radical y Alejandro Lerroux toman el gobierno, debido a que el presidente de la República, Niceto Alcalá-Zamora, no quería que una formación antirrepublicana como la *CEDA* accediera al gobierno. La dirección de la *CEDA* había solicitado reiteradamente la modificación de la Constitución de la Segunda República, poniendo el acento sobre el carácter laico de la Carta Magna. Pero lo que realmente quería esta formación era sustituir el sistema democrático y republicano, cuyo principal eje consistía en el parlamentarismo basado en el sufragio universal y la diversidad de partidos, por otro sistema autoritario basado en el corporativismo, con un sufragio restringido y censitario y con un sistema de representación suprapartidista. Opinaban que un sistema autoritario bajo las órdenes de la *CEDA* sería más adecuado para poner freno a la lucha de clases y al sindicalismo obrero, e intentaban justificar su autoritarismo mediante la doctrina de la Iglesia. Téngase en cuenta que, durante la década de 1930, el fascismo y otras soluciones autoritarias se imponían en el seno de la derecha europea[720]. Por tanto, sería un duro golpe que un partido de estas características gobernara la República. Los líderes de la *CEDA*, sobre todo su portavoz, José María Gil Robles, comienzan a presionar para formar gobierno alegando que habían sido la formación más votada. Esta exigencia recrudeció la tensión política.

En cuanto al País Vasco, el gobierno de derechas bloquea el tema estatutario en el Parlamento español. El 21 de diciembre de 1933 el estatuto fue depositado en el Parlamento para su debate. El 9 de enero de 1934 comienza su discusión, pero se produce un enrarecimiento debido a que la derecha había solicitado la exclusión de Álava del proyecto estatutario[721]. Recordemos que en Álava los votos favorables habían ascendido al 46,40 % de la población. Con respecto de la cantidad de votantes, representaba el 79,53 % de las papeletas, pero se había registrado una participación del 58 %. Por tal motivo, el diputado carlista alavés José Luis Oriol presenta esta propuesta respaldada por varios alcaldes carlistas de Álava. Oriol, cuando había sido elegido como diputado en 1931, había defendido el Estatuto de Estella cuatriprovincial junto con los nacionalistas, pero en esta ocasión mostró su frontal rechazo al proyecto[722]. Este cambio de posición demostraba, en cierto modo, la posición que había adoptado el carlismo con respecto del estatuto. Si bien en 1931 se habían mostrado a favor motivados por el contexto político, a partir de 1934 serían grandes detractores del proyecto. Asimismo, la posición de socialistas y del Partido Radical que ostentaba el gobierno no contribuyó a disipar las dudas, ya que proponían la celebración de un nuevo referéndum en Álava[723].

---

[719] Entre los independientes, nos encontramos con el electo por Navarra Raimundo García Garcilaso, director del *Diario de Navarra* y principal opositor del Estatuto Vasco.

[720] En cuanto a estos objetivos, la *CEDA* presentaba grandes parecidos con el partido *Renovación Española* de los monárquicos alfonsinos, y su ideología partía de la oposición al sistema de la Segunda República; es decir, promulgaban un Estado confesional, oposición al parlamentarismo y a la democracia, oposición a la igualdad, autoritarismo, corporativismo económico (limitación del poder de sindicatos obreros), defensa del orden, etc. Sin embargo, existían diferencias entre ambas. Una de ellas, consistía en que Renovación Española era de corte más radical que la *CEDA*; en este sentido, la *CEDA* defendía la vía parlamentaria, mientras que *Renovación Española* se decantaba por el golpe de estado, debido a que confería una menor legitimidad a las Cortes. La segunda era la actitud con respecto a la monarquía. *Renovación Española* se definía como una formación claramente monárquica alfonsina, mientra que la *CEDA* evitaba una definición tan explícita. Si bien la mayoría de los votantes de la *CEDA* eran monárquicos, los dirigentes del partido no realizaban declaraciones contundentes sobre este respecto, y no rechazaban lograr sus objetivos ideológicos bajo el marco republicano. Por tanto, el tema de la monarquía permanecía en un segundo plano. Esta actitud de la *CEDA* era conocida como accidentalismo.

[721] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 107.

[722] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 108-109.

[723] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 108.

El único partido que se mostraba contrario a la discusión sobre la integración de Álava en el proyecto o de su posible exclusión, además de los jeltzales, fue el Partido Comunista, que hasta entonces había rechazado el proyecto estatutario[724]. Durante el mes de enero, el diputado de la CEDA, Federico Salmón[725], presenta una moción para la exclusión de Álava del estatuto, que fue debatida el 27 y el 28 de enero de 1934. Fue precisamente el diputado por Gipuzkoa, el alavés Ramiro de Maeztu, quien más se expresó a favor de la exclusión. Maeztu manifestó que él nunca había oído nada sobre Euzkadi y que los alaveses no habían sido educados en su existencia. En contra de lo esperado, la mayoría rechazó la moción, con 136 votos en contra de la exclusión de Álava y 125 a favor[726]. El diputado por Gipuzkoa, el navarro Manuel de Irujo, afirmó que en Madrid habían obtenido un «mejor resultado de los esperado»[727]. Lo cierto es que la derecha no había votado en bloque, ya que el diputado navarro de la CEDA, Rafael Aizpun, partidario durante 1931 y 1933 de la inclusión de Navarra en el estatuto conjunto, votó en contra de esta moción, lo que despertó las expectativas de los jeltzales de reincorporar a Navarra en el proyecto[728]. Sin embargo, las Cortes rechazan una moción del PNV presentada el 5 de abril de 1934, por la que se instaba a no celebrar un segundo referéndum en Álava[729]. Este resultado no consigue la exclusión del territorio alavés del estatuto, pero dejó abierta la puerta para su debate y postergó su aprobación, a la vez que rompió todos los puentes entre nacionalistas y las fuerzas de la derecha.

1.5.b) Movimiento municipal de 1934

Los sectores contrarios a las políticas del gobierno de derechas no pudieron ocultar su malestar, y en 1934 se producen dos hechos que harán que florezca este profundo desánimo. Por una parte, el movimiento municipal de 1934 y, por otra, la revolución de octubre de 1934. Esta última tiene lugar sobre todo en Asturias, pero al País Vasco también llegaron sus influencias[730]. Estos movimientos fueron de diferente índole, una a favor del autogobierno y la segunda de carácter social o proletario. Sin embargo, cabe pensar que varias personas participasen en ambas movilizaciones, ya que obtuvieron el respaldo de la rebelión socialista de los municipios así como de los republicanos de izquierda, y contó además con el protagonismo especial de los Ayuntamientos de Bilbao y de San Sebastián. No hubo ningún vínculo orgánico entre ambos movimientos, y la implicación de los partidos fue dispar. El Partido Nacionalista Vasco y las formaciones de izquierdas habían definido el carácter específico del primer movimiento, mientras que en el segundo tan solo la izquierda participa como partido, si bien obtienen el apoyo de algunos de los militantes del sindicato ELA. El Partido Nacionalista Vasco, por ejemplo, negará reiteradamente la relación entre ambas movilizaciones. Pero es cierto que en el País Vasco el primer movimiento contribuirá a la aceleración del segundo, debido a que generalizó el descontento con el gobierno. Si bien no existió ninguna alianza formal (la dirección de ELA no se uniría a la revolución de octubre de 1934), conseguirán lograr una especie de unión contra el Gobierno. En el caso de Beasain, ambas movilizaciones dejarán una gran huella, tanto por las movilizaciones en sí como por la represión ejercida. En el primer caso, se produjo la detención del alcalde y la dimisión en bloque de todos los concejales (salvo uno), y el gobernador civil impondrá un nuevo corporativo sin tener el respaldo de las urnas. En cuanto al segundo caso, se salda con un total de 31 detenidos por las fuerzas policiales, de los cuales más de una veintena son condenados con penas de prisión.

Para la creación del movimiento municipal, fue un factor de primer orden la ley para la retirada de los impuestos sobre el vino (a propuesta de una serie de oligarcas provenientes del ámbito de la agricultura). Esta ley, además de caer en contrafuero, ponía en riesgo la recaudación municipal, ya que el impuesto sobre el vino suponía una parte importante de los ingresos municipales (era evidente que el Gobierno tenía una clara voluntad de actuar contra los fueros, ya que el ministro de Hacienda, Marraco, había afirmado que dentro del Estado no podía producirse ningún tipo de barrera económica. A esto debemos añadir la situación de bloqueo que sufría el Estatuto, ya que la derecha no estaba interesada en impulsar este proyecto. El Gobierno no da pasos importantes en la democratización de las instituciones del País Vasco, y las comisiones gestoras no habían sido actualizadas en función de los resultados electorales, tan solo modificaron su color político: sustituyeron a los miembros

[724] Euskadi Roja, 14-04-1934.

[725] A partir de mayo de 1935, Federico Salmón fue ministro de Trabajo. Asimismo, en septiembre de 1935 asumiría también la cartera de Justicia.

[726] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 108.

[727] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 159.

[728] ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia*. Hiria. Donostia, 2005, págs. 66-67.

[729] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 108.

[730] En Cataluña también se produjo una rebelión, ya que el presidente de la Generalitat de Cataluña, Lluis Companys, declaró el Estado catalán dentro de la República federal española. Sin embargo, esta rebelión de Cataluña (*Fets de Prats de Molló*) fue de índole nacionalista, por lo que nada tuvo que ver con los hechos producidos en Asturias, a diferencia de lo registrado en el País Vasco. Los sucesos registrados en el País Vasco durante el mes de octubre fueron de carácter social, por lo que estaban relacionados con la Revolución de Asturias.

anteriores de centro izquierda por lo miembros del centro derecha de Lerroux, que había sido minoritario en las elecciones en el País Vasco. La composición de las comisiones gestoras había sido objeto de críticas por parte del Partido Nacionalista Vasco durante el bienio 1931-1933, y en esta ocasión los partidos de la izquierda se sumarán a estas críticas. Y es que el Partido Radical de Lerroux se serviría de la oportunidad para sustituir las comisiones gestoras a su favor, ampliando sustancialmente la representación que habían obtenido en las urnas. La izquierda había hecho lo propio en el anterior bienio, pero al menos habían obtenido un mayor respaldo en los comicios. Por otra parte, los diputados del Partido Nacionalista Vasco se retiran de las Cortes, después de que el Gobierno suspendiera la Ley de Contratos de Cultivo promulgada por la Generalitat. Podemos observar que en general fue un movimiento autonomista o abertzale, pero contó también con la participación de las fuerzas de izquierda, tanto republicanos como socialistas.

Entre los motivos esgrimidos por Marraco para tumbar la ley catalana, destacó la presión ejercida por los diputados del grupo de agraristas de derechas. Representaban a los grandes terratenientes y productores del primer sector y solicitaban la retirada del impuesto sobre el vino, para contribuir a una mejor comercialización de sus productos. Téngase en cuenta que buena parte de los ingresos de los municipios vascos provenía precisamente de este impuesto y que, además, las provincias vascas tenían el poder de establecer sus propios impuestos a través del Convenio Económico. Esta ley retiraba los impuestos sobre la entrada, la venta, la inspección y la circulación del vino y podía resultar sumamente perjudicial para las arcas municipales. Con ello, el Gobierno y las formaciones que lo sustentaban vulneraron los fueros vascos, lo que no hizo más que aumentar el malestar entre las formaciones que defendían el autogobierno, ya molestas por la paralización del estatuto.

Las instituciones vascas comienzan a coordinarse a favor del Convenio Económico. Sin embargo, cabe recordar que algunos de los protagonistas de estas instituciones, como los gobernadores civiles y las comisiones gestoras de las diputaciones, estaban en manos del Partido Radical que ostentaba el Gobierno. Así las cosas, el 12 de junio de 1934, los alcaldes de las capitales se reúnen con las comisiones gestoras de las diputaciones, que acuerdan una reunión con el ministro de Hacienda Marraco. En esta reunión celebrada el 25 de junio, el ministro Marraco mantiene su postura, con el respaldo de las comisiones gestoras de las diputaciones. Por tanto, el 25 de junio los municipios vieron claramente que no obtendrían el respaldo de las comisiones gestoras, ya que defendían los intereses partidistas por encima del autogobierno.

Ante esta situación, el Ayuntamiento de Bilbao (gobernada por la izquierda, no por los jeltzales) toma la iniciativa y convoca una reunión de los ayuntamientos de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa. En la reunión celebrada en Bilbao participa el representante de Beasain, el alcalde Jacinto Urteaga[731]. Acuerdan la creación de una asamblea municipal para defender los ayuntamientos y el autogobierno. Gipuzkoa y Bizkaia contarían con 20 representantes cada una, mientras que a Álava corresponderían 12. El 12 de agosto los ayuntamientos deberían seleccionar a sus representantes (correspondía votar a los concejales de cada municipio, y el voto de cada uno de los concejales debía tener un valor distinto en función de los votos recibidos). En el caso de Gipuzkoa, se establecieron un total de cuatro distritos; corresponderían a cada uno de ellos un total de cinco representantes. En esta asamblea municipal, deciden la creación de una asamblea provisional compuesta por cinco miembros por cada territorio, hasta la celebración de la elección prevista par el 12 de agosto: uno como representante de la capital, otro representando a los municipios mayores de 10.000 habitantes, otro para las capitales jurisdiccionales menores de 10.000 habitantes, otro para los municipios menores de 10.000 sin que fueran capitales jurisdiccionales y, por último, otro en representación de los pueblos de menos de 2.000 habitantes[732]. Surge un nuevo movimiento municipal.

Para la elección de esta comisión, los municipios guipuzcoanos organizan una reunión para el 15 de julio. Al igual que en la anterior asamblea, el alcalde Urteaga subraya la importancia de esta reunión. Sin embargo, en esta ocasión, el Ayuntamiento de Beasain no estará representado por el alcalde Jacinto Urteaga, sino por el teniente de alcalde Severiano Azpeitia, si bien en un primer momento habían previsto enviar a Leoncio Ibarbia. En aquella asamblea celebrada en Beasain, se elige la asamblea provisional de los municipios de Gipuzkoa. La comisión provisional estuvo compuesta por el alcalde de San Sebastián, Fernando Sasiain (capital), el concejal republicano Florencio Iracheta (municipios superiores a 10.000 habitantes), alcalde jeltzale de Bergara, Ignacio Zubizarreta (capitales de jurisdicción menores de 10.000 habitantes), el alcalde jeltzale de Oiartzun, Feliciano Beldarrain (municipios menores de 10.000 habitantes), y el alcalde jeltzale de Urretxu, Domingo Berriochoa (localidad menor de 2.000 habitantes)[733].

---

[731] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[732] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[733] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 502.

El Gobierno de España ve estos movimientos con mucha enemistad. Según los políticos del Partido Radical, los ayuntamientos vascos querían el control de las diputaciones, sustituyendo a las comisiones gestoras designadas por el Gobierno. Estas comisiones habían perdido la poca legitimidad que tenían, ya que, además de no haber sido sometidas al escrutinio popular, no habían actuado en la defensa del autogobierno vasco. El antecedente de este movimiento municipal fue el movimiento de 1931, ya los ayuntamientos habían mostrado su unión (incluidos los de la oposición) para defender la autonomía. La derecha había visto un movimiento para derrocar y desgastar al Gobierno por parte de la izquierda, acompañados por los jeltzales, por lo que no mostró ninguna voluntad de diálogo. Por aquel entonces, el Gobierno de España había derogado la Ley de Contratos de Cultivo que había promulgado el Gobierno de Cataluña, que defendía los intereses de los jornaleros. Así las cosas, aquella organización de vocación negociadora había sido tildada de «revolucionaria» por el gobierno, y el 1 de agosto el gobernador civil de Bizkaia, Velarde, prohibiría las elecciones de 12 de agosto[734]. Días más tarde, el gobernador civil de Gipuzkoa, Emeterio Muga, seguiría sus pasos: El 4 de agosto de 1934, el pleno municipal de Beasain informa de la nota del gobernador civil, donde se advertía que los mandatarios de la República no admitirían acciones al margen de la ley municipal[735]. Por tanto, se produce una ruptura total y los responsables fueron el Gobierno de España y las formaciones de derechas, debido a que entre las opciones del movimiento municipal vasco no se contemplaba la rebelión (el PNV regresa en octubre a las Cortes, no así la izquierda, debido a su oposición al Gobierno tras la revolución obrera de octubre)[736]. Finalmente, los concejales de Beasain fijan el 12 de agosto para realizar la elección de los representantes. La reunión comienza a las 11:00 y comparecen un total de once concejales; tan solo faltan Arbaizar y Carrascal (recordemos que el primero había presentado su dimisión en 1931, mientras que el segundo, si bien oficialmente pertenecía al ayuntamiento, se da por «dimitido» a partir del día 9 de junio de 1932). El teniente local de la Guardia Civil también asiste a la reunión[737], pero parece ser que no intenta suspender el encuentro, sino que se limita a redactar un informe de remitirá al tribunal[738]. Desde un comienzo, Serafín Arana se muestra contrario en la votación, por lo que se abstiene. El sistema de votación consistía en que cada concejal podía nombrar los candidatos que considerara más adecuados, pero el voto de los concejales no era equivalente, sino que respondía a los resultados obtenidos en las elecciones de 31 de mayo de 1931. Antes de proceder a la votación, el alcalde Urteaga pregunta a los concejales si eran conscientes de su responsabilidad y si estaban de acuerdo con la votación. Tan solo Serafín Arana muestra su desacuerdo, salvando así su responsabilidad. Carecemos de datos que contribuyan a esclarecer esta posición del señor Arana. No obstante, hay que considerar que en 1931 se había presentado como republicano junto con aquellos que se estaban presentando a la votación (en 1931 todos los republicanos estaban en la misma coalición), por lo que cabe pensar que se identificaba con el Partido Radical que estaba al mando del Gobierno. En la votación, los dos concejales de derechas, Restituto Urteaga y José Martín Sarriegui (cada uno con 50 votos), votan a favor del alcalde de Ordizia Patxi Iturrioz, del alcalde Andoain Pablo Eguibar y del alcalde Tolosa Antonio Labayen, los tres jeltzales. La mayoría de concejales de izquierdas (un total de siete) votan a favor de Alberto Labayen, que sumaba un total de 1.285 votos. El único en votar de manera independiente fue el alcalde Jacinto Urteaga, depositando sus 72 votos en la candidatura de Juan Goiburu[739]. Además de estos tres jeltzales del distrito de Tolosa (Iturrioz, Eguibar y Labayen), eligen a otros dos: los alcaldes de Zumarraga y Urretxu, Basilio Fernández y Domingo Berriochoa. De los veinte representantes de Gipuzkoa, un total de once son del PNV, cinco republicanos, tres socialistas y uno de ANV[740]. Según los portavoces del movimiento municipal, prácticamente todos los municipios participaron en el proceso de selección (un total de 71 municipios)[741]. El Gobierno Civil sostuvo que tan solo se celebró en 22 localidades, mientras que en otras 14 las fuerzas policiales consiguieron detener el proceso, otros 8 municipios suspendieron el proceso ante la notificación de las fuerzas públicas, en dos se pospuso y un total de 43 no realizan tal selección[742]. En Bizkaia, por su parte, se produce una situación similar, ya que su gobernador civil recoge que de los 117 municipios tan solo participan 41. Según la asamblea de municipios

[734] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 113-115.

[735] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[736] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 120-122.

[737] Puede ser que fuera Alejo Beñaran, el mismo que fue fusilado en 1936 por los franquistas.

[738] *La Constancia,* 14-08-1934; y *El Día*, 14-08-1934.

[739] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[740] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 502.

[741] El diario *El Día* afirma que se produjo en «más de 80 de 9 municipios». *El Día*, 14-08-1934.

[742] *El Día*, 14-08-1934; *El Pueblo Vasco*, 14-08-1934; y *La Constancia*, 14-08-1934. Sin embargo, no son del todo fiables. Según estas informaciones, en Ordizia no se produjo ninguna reunión, cuando en realidad sabemos que se celebró. Por otra parte, según estos datos, entre los municipios donde las fuerzas públicas prohibieron estas reuniones figuran Donostia y Beasain, cuando en realidad en ambas localidades consta el acta de celebración de las reuniones (*El Día*, 14-08-1934). En el libro sobre memoria histórica de Ordizia, se afirma que en 80 de las 89 localidades de Gipuzkoa se celebraron las votaciones. ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 30.

vizcaínos, sin embargo, prácticamente todos los municipios realizan sus sesiones[743]. En cuanto al gobernador civil de Álava, en un principio afirma que la reunión tan solo se produce en Vitoria, pero más tarde tuvo que admitir que más localidades se habían sumado a la iniciativa[744]. En varios lugares donde se había producido la selección, como en Beasain, la Guardia Civil había procedido a arrestar a los alcaldes: el diario de derechas *La Constancia* publicó que un total de 28 alcaldes fueron arrestados durante aquella jornada, entre los cuales se encontraban los de San Sebastián, Irun, Eibar o Errenteria[745]. El alcalde de San Sebastián recibe un comunicado por parte del gobernador civil, comunicándole que no abandonara el consistorio. Acto seguido, permaneció en prisión domiciliaria[746]. La detención del alcalde de San Sebastián crea una gran corriente de solidaridad, y recibirá un buen número de telegramas procedentes tanto de localidades guipuzcoanas como de otros territorios[747]. En localidades como Errenteria y Eibar, las fuerzas policiales irrumpieron en el salón de plenos mientras estaban celebrando la sesión[748]. Cabe destacar que en localidades como Oiartzun habían procedido a la selección el día anterior[749]. En el caso de Hernani, se reunieron en una vivienda particular[750]. En Lezo, por su parte, firmaron una nota que afirmaba que el alcalde no había convocado ninguna reunión, pero no se especificaba que no hubieran realizado la votación[751]. Como podemos observar, los diferentes ayuntamientos encontraron varios medios para sortear las órdenes del gobernador civil. En algunos casos no se recogió en acta el resultado de la votación, en otras ocasiones se celebró la reunión a sabiendas de su «ilegalidad» y hubo municipios que celebraron su reunión fuera de las instalaciones municipales. Por tanto, todos estos casos demuestran que los datos ofrecidos por el gobernador civil, que afirmaban que la votación se había celebrado únicamente en 22 municipios, fueron ciertamente erróneos, ya que la no celebración de la reunión en el día indicado en la sede oficial de cada ayuntamiento o la no comunicación de la ilegalidad de las reuniones por parte de las fuerzas policiales no quería decir que estas reuniones no hubieran tenido lugar.

La prensa, como hemos de suponer, hace una valoración radicalmente diferente de la jornada. Los rotativos de derechas afirmaban que esta elección demostraba que los nacionalistas colaboraban con las fuerzas que habían gobernado durante el bienio de Azaña, así lo demostraba que la asamblea de municipios guipuzcoanos estuviera compuesta por jeltzales y miembros de izquierdas. A su vez, alababan la actitud firme de las fuerzas tradicionalistas[752]. Según la prensa nacionalista, por el contrario, el 12 de agosto tuvo lugar una «jornada democrática excelente, pacífica y ejemplar»[753]. *El Pueblo Vasco*, con un tono mucho más aséptico, recogía que Gipuzkoa había elegido la comisión para la representación de sus ayuntamientos. Según este diario, en la decisión de la celebración de una asamblea para designar a una representación común no se escondía ningún tipo de rebeldía, debido a que no se había producido ningún tipo de actos violentos ni reyertas. En este sentido, afirmaban que las comisiones gestoras de derechas de la Diputación de Gipuzkoa se habían posicionado a favor del Gobierno de España en lugar de apoyar a los municipios[754] (es cierto que durante aquella jornada los diputados del PNV de las Cortes españolas solicitan la dimisión de las comisiones gestoras de las diputaciones, pero no existieron más movimientos en este sentido[755]). Según *La Voz de Guipúzcoa*, en el País Vasco no se sucedieron hechos de gravedad y todos «actuaron con dignidad». El diario moderado afirmaba que el ministro de Interior español había destacado la jornada pacífica. Este diario fue el más optimista con respecto de una solución entre ambas partes[756]. El conjunto de diarios guipuzcoanos informó sobre los representantes de la comisión[757]. Según la prensa comunista, este conflicto se producía a consecuencia de una provocación imperialista, y era fruto del conflicto entre el poder central y la masa oprimida del conjunto del País Vasco. Los comunistas sostenían que las rebeliones del País Vasco habían dividido en dos las fuerzas representadas: por una parte, los retrógrados imperialistas que apoyaban la actuación

[743] *El Día,* 14-08-1934. *El Día* sostiene que se celebran las votaciones en más de 80 municipios vizcaínos.

[744] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 118.

[745] *La Constancia,* 14-08-1934. Sin embargo, según varias crónicas de diferentes diarios, la mayoría de los alcaldes fueron puestos en libertad después de haberles tomado declaración.

[746] *El Día,* 14-08-1934; *El Pueblo Vasco,* 14-08-1934; y *La Constancia,* 14-08-1934.

[747] Ayuntamientos como el de Barakaldo o el de Barcelona mostraron su solidaridad. *El Día,* 14-08-1934.

[748] *La Constancia,* 14-08-1934.

[749] *La Constancia,* 14-08-1934. El diario carlista apuntaba al alcalde de Oiartzun como «líder de la rebelión».

[750] *El Día,* 14-08-1934.

[751] *El Día,* 14-08-1934.

[752] *La Constancia,* 14-08-1934.

[753] *El Día,* 14-08-1934.

[754] *El Pueblo Vasco,* 14-08-1934

[755] *El Día,* 14-08-1934.

[756] "*La Voz de Guipúzcoa*", 14-08-1934. Recordemos que este diario era afín al Partido Radical que gobernaba España; se felicitaba por el carácter pacífico con el que se habían producido las detenciones así como los traslados a disposición judicial.

[757] *La Voz de Guipúzcoa,* 14-08-1934; *El Día,* 14-08-1934; *El Pueblo Vasco,* 14-08-1934; y *La Constancia,* 14-08-1934.

del Gobierno central y, por otra, la masa popular del País Vasco. Sin embargo, esta posición no indicaba que los comunistas se habían aproximado a los jeltzales, debido a que recomendaban no confiar en el Partido Nacionalista Vasco, alegando que los nacionalistas no se sumarían a la lucha y que los trabajadores debían continuar en su línea. Los comunistas concluían que, para garantizar la victoria, había que secundar la huelga. El Partido Comunista denunciaba que el poder central había ocupado el País Vasco como si fuera una colonia. Ensalza la victoria política de los ayuntamientos con total optimismo, pero advertían que lo más importante no era la comisión formada por los ayuntamientos ni el Convenio Económico, sino la oposición que había mostrado la clase trabajadora al poder, así como su enfado con la destitución de los cargos electos por el pueblo[758].

Sabemos que durante aquella jornada la Guardia Civil procedió al arresto del alcalde Jacinto Urteaga. No de manera directa, pero sí a través de un informe redactado por el cuerpo, en el que se le convocaba para prestar declaración en el Juzgado de Tolosa[759]. No disponemos de muchos datos sobre la detención, pero se deduce que se produjo después del pleno municipal, ya que el acta fue firmada por todos los concejales presentes[760]. El 16 de agosto, el gobernador civil de Gipuzkoa comunica al alcalde de Beasain que sería destituido de su cargo, añadiendo que nombraba alcalde interino al primer teniente de alcalde, Leoncio Ibarbia[761] (no obstante, parece ser que la destitución se produjo el 13 de agosto, un día después de la detención del alcalde Urteaga[762]). El Ordizia se produce la misma situación, y el alcalde interino de ANV, Antón Luzuriaga, fue detenido sobre las 11:30. Sin embargo, más tarde el resto de concejales se reúne para efectuar la votación[763]. Además del alcalde Beasain, Jacinto Urteaga, aquel 13 de agosto fueron destituidos los alcaldes de Azpeitia, Deba, Getaria, Ormaiztegi y Zumaia. Días más tarde, procedieron a la destitución de otros alcaldes en localidades como Ezkio, Gabiria, Irun, Pasaia y Urnieta[764]. El 19 de agosto, varios alcaldes de Gipuzkoa que continuaban en sus cargos suscribieron un manifiesto en solidaridad con los mandatarios detenidos o destituidos[765].

El pleno municipal no se reuniría de nuevo hasta el 25 de agosto, cuando celebran una sesión bajo el mando del teniente de alcalde Ibarbia. Acuden a esta sesión un total de diez concejales: tan solo faltaron el destituido Urteaga, el dimitido Arbaizar y Dionisio Carrascal. Ibarbia manifiesta su solidaridad con el alcalde a raíz de su destitución y apela a la incapacidad de continuar ejerciendo su cargo en el ayuntamiento, por lo que presenta su dimisión. Todos los concejales presentes aceptaron la dimisión, salvo Serafín Arana. A continuación, tomó la palabra el segundo teniente de alcalde, Víctor Bernedo, y también presenta su dimisión, una vez más con el voto contrario de Arana[766]. El Ayuntamiento de Beasain esta prácticamente desmantelado, si bien otras fuentes apuntan a que el resto de concejales presentaron su dimisión el 7 de septiembre[767]. En cualquier caso, la última reunión celebrada por este ayuntamiento tuvo lugar el 25 de agosto, hasta que en febrero de 1936 el gobierno del Frente Popular procedió su restitución. El comportamiento del edil Serafín Arana Gaiztarro, que había sido aupado en mayo de 1931 en las listas unitarias de republicanos y de socialistas, se ha de entender en el contexto de ruptura que se había producido entre ellos durante los años de la República y de las desavenencias en el seno de los republicanos. El resto de concejales se posicionaron a favor de los partidos de centro izquierda (los partidos *Izquierda Republicana* y *Unión Republicana* que habían surgido en 1934 en Beasain), y, a partir de 1931, actuaron en coherencia con la vía autonomista moderada que habían asumido las fuerzas del centro izquierda. No obstante, Serafín Arana se había alineado con el Partido Radical de centro derecha que gobernaba en España.

---

758 *Euskadi Roja*, 18-08-1934.

759 BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995; págs. 84-85; ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, número 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 134; y *La Constancia*, 14-08-1934. *La Voz de Guipúzcoa* tan solo recoge que el alcalde de Beasain fue puesto a disposición judicial. *La Voz de Guipúzcoa*, 14-08-1934.

760 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

761 Miren Barandiaran afirma en su libro que ofrecieron la alcaldía a Víctor Bernedo. Sin embargo, todo apunta a que este dato no es correcto: el primer alcaldable fue Ibarbia y además fue él quien dirigió el primer pleno municipal tras la destitución de Urteaga, cuando dimitieron la gran mayoría de concejales. Es cierto que también ofrecieron el puesto a Bernedo, pero veremos que sucedió después de habérselo ofrecido a Ibarbia. Asimismo, ofrecieron el cargo a varios otros concejales, pero no lo aceptaron. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Zarautz, 1995, págs. 84-85.

762 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 063, documento nº 15.

763 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 30.

764 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 30.

765 ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 30. Según este libro, fueron los alcaldes de Aduna, Altza, Anoeta, Elduain, Leintz Gatzaga, Oiartzun, Olaberria, Ordizia, Orio, Usurbil y Zestoa.

766 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

767 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 063, documento nº 15.

Durante los próximos días, el gobernador civil ordena ofrecer el cargo de alcalde en funciones a los concejales, siguiendo el estricto orden de número de votos obtenidos en los últimos comicios. Así las cosas, ofrecieron el cargo a Gregorio Lasa (el 26 de agosto), Severiano Azpeitia (el 27 de agosto), Pedro Lasa (el 28 de agosto) y Doroteo Aguado (el 29 de agosto); todos ellos declinaron la propuesta. El 30 de agosto, ofrece el cargo a Serafín Arana, y este acepta el 31 de aquel mes[768]. Por tanto, asume el cargo de alcalde en funciones y el 7 de septiembre fue ratificado[769].

Una vez transcurrido el 12 de agosto, el movimiento municipal prepara su respuesta para los próximos días. El 21 de agosto de 1934, la comisión de municipios guipuzcoanos había previsto una reunión en el ayuntamiento de San Sebastián, con el fin de organizar su comisión ejecutiva. Sin embargo, la Guardia Civil tomó el palacio consistorial y detuvieron a varios de los miembros de la asamblea, entre ellos los alcaldes de Ordizia, Urretxu, Zumarraga, Andoain, Bergara, Deba, Hernani, Oiartzun y Zumarraga, así como el teniente de alcalde de Tolosa y el diputado jeltzale Monzón[770]. Durante todo el proceso, las fuerzas policiales detienen o denuncian a un total de 38 alcaldes en Gipuzkoa y 25 alcaldes y 30 concejales en Bizkaia[771]. El 22 de agosto de 1934, la comisión de municipios guipuzcoanos elige a una comisión ejecutiva formada por cinco miembros: el alcalde de San Sebastián, Sasian; el concejal republicano de Irun, Lizeaga; el alcalde jeltzale de Oiartzun, Beldarrain; el alcalde jeltzale de Tolosa, Labayen y el alcalde socialista de Eibar, De los Toyos[772]. Asimismo, Sasian fue nombrado portavoz del movimiento de los tres territorios[773]. El día 2 de septiembre, el movimiento municipal convoca una asamblea de municipios en Zumarraga. Acuden, además de los alcaldes que seguían en libertad, diputados del PNV y el diputado socialista Indalecio Prieto (uno de los dos diputados socialistas que representaban al País Vasco)[774], así como varios diputados nacionalistas catalanes. Pese a que en esta asamblea celebrada en Zumarraga no se adoptan grandes acuerdos, la jornada estuvo marcada por la sintonía entre socialistas y nacionalistas para actuar de manera coordinada en la defensa del autogobierno. A raíz de esta reunión y la respuesta proporcionada por el Gobierno de España, se realiza un gran despliegue policial en Zumarraga, que impedía a numerosos representantes acudir a la localidad. Hubo enfrentamientos entre policía y ciudadanos, pero finalmente la asamblea tuvo lugar en el ayuntamiento de Zumarraga. Sin embargo, según el historiador Juan Pablo Fusi, la importancia de esta asamblea ha sido exagerada, debido a que no se alcanzaron acuerdos de calado. Un día más tarde, en el homenaje ofrecido a diputados catalanes, hubo cargas policiales y se produjeron grandes enfrentamientos[775]. Ante la actitud del Gobierno de España, los representantes del movimiento municipal proponen una dimisión en bloque. Según los datos que ofrece José Antonio Rodríguez Ranz, en Gipuzkoa dimiten un total de 352 concejales (el Gobierno Civil recoge la cifra de 290). En Gipuzkoa, había 314 concejales jeltzales y 139 de izquierdas. Un total de 19 alcaldes fueron puestos a disposición judicial, mientras que otros 17 fueron destituidos[776]. Por tanto, los gobernadores civiles hubieron de nombrar gestoras provisionales no sometidas a las urnas. Este hecho se asemejaba a los tiempos de la monarquía, debido a que muchos municipios eran gobernados por ayuntamientos que no respondían a la voluntad popular. El 10 de septiembre, las fuerzas policiales detienen al alcalde de Bilbao y a 30 concejales, acusándoles de ser los responsables de la rebelión. Los concejales fueron trasladados a la cárcel de Burgos. El Gobierno de España de derechas se había distanciado completamente del País Vasco, pero, por otra parte, el movimiento municipal no había logrado ningún resultado visible más allá de un respaldo popular (el estatuto se aprobaría en 1936, una vez estallada la guerra).

1.5.d) Actuación municipal del nuevo Ayuntamiento de Beasain de derechas

En cuanto al Ayuntamiento de Beasain, permanecía de manera interina al mando de Serafín Arana Gaiztarro, ya que el resto del equipo había presentado su dimisión. La primera medida impulsada por Arana fue procurar concejales dispuestos a formar gobierno con él. En un primer momento, muy pocos aceptan el cargo, y tan solo José Mendia se sumaría al nuevo

[768] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 065, documento nº 35.

[769] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 063, documento nº 15.

[770] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 30.

[771] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 119.

[772] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 502.

[773] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República. Turner*. Madrid, 1979, págs. 117-118.

[774] El otro diputado, el republicano Manuel Azaña, también fue invitado, pero no compareció.

[775] FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República. Turner*. Madrid, 1979, pág. 119.

[776] RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 503.

gobierno[777]. Pasaron dos meses hasta que se juntó un equipo para la configuración del nuevo equipo, que se reuniría en la sesión celebrada el 31 de octubre de 1934. Esto quiere decir que, cuando se suceden los primeros hechos de comienzos de octubre y la rebelión obrera, Arana se encontraba al mando del consistorio. Por tanto, el ayuntamiento se pone en marcha el 31 de octubre. Además del alcalde Serafín Arana, se presentan quien sería nuevo alcalde Manuel Pérez Vázquez, y los nuevos tenientes de alcalde Constantino Imaz Nazabal y José Mendia Lasa, así como los concejales Inocencio Aguirre Pagola, Francisco Amiano Azurmendi, Eusebio Asla Lapart, Miguel Cerrajería Tiffe, Juan Irizar Biquendi, Juan Jauregui Amiano, Ernesto Poignon Martín, Vicente Tellería Ayestaran y Felipe Villaluenga Casasempere. Serafín Arana fue nombrado concejal síndico. El alcalde, los dos tenientes de alcalde y el concejal síndico fueron nombrados por unanimidad (tan solo se contabilizó un voto en blanco en cada una de las votaciones, probablemente correspondiente al propio candidato, para no tener que votar por su propia candidatura)[778].

Analizando el perfil de los concejales nombrados, nos encontramos a dos nombres que aparecerán en los sucesivos gobiernos municipales del régimen franquista (Eusebio Asla y Miguel Cerrajería, este último llegaría incluso a la alcaldía), así como a dos concejales de derechas que habían sido elegidos en las elecciones de 12 de abril de 1931: el nuevo alcalde Manuel Pérez y Vicente Tellería. El único que respondía a un perfil más o menos de izquierdas fue Serafín Arana, concejal del anterior gobierno municipal. Estos concejales se definen a sí mismos como «interinos», pero según sus declaraciones tras sus respectivos nombramientos procedieron a agradecer al gobernador por su «invitación» a asumir los puestos. Estos concejales se definen como «republicanos sin matices políticos» y corroboran que asumen sus cargos en el ayuntamiento con el fin de «normalizar» la situación administrativa del consistorio, a la vez que recordaban que la institución no funcionaba con «normalidad» con ocasión de la anterior dimisión en bloque[779]. Sostenían que su principal objetivo consistía en sacar adelante el ayuntamiento. Sin embargo, si bien realizaban este tipo de declaraciones técnicas y apolíticas, fue un ayuntamiento claramente alineado con la derecha. Excluye completamente todos aquellos debates que estuvieran relacionados con el proyecto estatutario. Así las cosas, no tenemos constancia de que se hubiera celebrado ningún acto de apoyo al estatuto a finales de 1934 y durante 1935.

El perfil técnico del ayuntamiento se hace más palpable en sus actuaciones que en su composición. Se trató de un gobierno que no asumió grandes decisiones, ejerció un papel mucho más pasivo que el anterior y se dedicó a la resolución de problemas administrativos cotidianos[780]. Asimismo, pone en marcha una serie de proyectos de obras municipales destinados a los parados de la localidad (apertura de la calle Goierri, renovación de varias calles, nuevo abastecimiento de agua a Bernedo Enea, ampliación de la toma de agua de Arkasin, la construcción de las escuelas de Garín o la nueva carretera de Arriaran), pese a que muchas de estas obras habían sido proyectadas por el anterior equipo municipal[781]. Las discusiones entre los concejales municipales, la presentación de mociones por parte de los concejales y las posteriores enmiendas, etc., habían sido normales durante el periodo 1931-1934, pero a partir de 1934 se producirá un descenso de este tipo de actuaciones (no obstante, hay que destacar que se mantuvieron las celebraciones del Día de la República de 1935, si bien se destinó una partida menor)[782]. Sin embargo, el ayuntamiento adopta una serie de medidas que generarán controversia, como la ampliación de la dotación destinada a la Guardia Civil. Tras esta medida se escondía la clase de los propietarios de bienes al igual que lo sucedido en la década de 1910; en este caso, la Liga de Productores de Guipúzcoa, que había solicitado una mayor presencia de las fuerzas policiales tras la revolución de 1934. Por tanto, este ayuntamiento, de derechas y contrario al movimiento municipal, se mostró a favor de la propuesta[783]. El principal error que cometió este ayuntamiento fue incurrir en un gasto excesivo. En diciembre de 1935, tuvo que solicitar a sus acreedores una rebaja de intereses del 5 % al 4 % (téngase en cuenta que, en enero de 1934, los concejales de izquierdas de Beasain calificaron la situación de las arcas municipales como buena, con respecto de los demás ayuntamientos guipuzcoanos). Sin embargo, parece

[777] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 84-85. Barandiaran afirma que un señor llamado Agapito Oyarbide aceptó el cargo, pero en el nuevo gobierno municipal formado el 31 de octubre no hay constancia de este tal Oyarbide.

[778] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento nº 16.

[779] El diario *La Voz de Guipúzcoa*, en su edición de 25 de octubre de 1934, afirma que «cinco carlistas» habían aceptado el cargo pero que la composición del ayuntamiento aún no estaba cerrada. Sabemos que Eusebio Asla Lapart era de ideología carlista, que Vicente Telleria se había presentado en la candidatura de derechas de 1931 y que Miguel Cerrajería también era de derechas. Sin embargo, no podemos afirmar que estos dos últimos fueran carlistas. No hemos podido saber quiénes fueron los otros dos.

[780] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013. Serie documental nº 16. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 063, documento nº 15.

[781] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa). Lote de documentos JDIT 3270; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 254, documento nº 19; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060. Serie documental nº 02. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 062, documento nº 49.

[782] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 065, documento nº 60.

[783] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 20.

que el mayor gasto se produce en los gastos corrientes y no tanto en la ejecución de grandes obras[784]. En febrero de 1935, el gobierno de Pérez había admitido que la situación de las cuentas municipales había deteriorado[785]. En la memoria de gestión de aquel año, el grupo municipal intenta justificarse, alegando que en dos meses de gobierno se habían encontrado con un déficit superior a 24.000 pesetas e informando que se habían visto obligados a formalizar empréstimos. El grupo de Pérez sostenía que el principal gasto provenía del hospital, debido a que cada vez más personas solicitaban su ingreso (asimismo, apunta a un descenso de los ingresos municipales en materia de aguas). A esto hay que añadir que, a raíz de la construcción de la carretera de Garin, el contratista había interpuesto una denuncia ante la incapacidad del ayuntamiento de proceder al pago[786]. Esta denuncia supuso un sobrecoste de 33.200 pesetas, según se desprende de un posterior informe de junio de 1936, cuanto el ayuntamiento de izquierdas ya había sido restituido. El grupo municipal de 1934 y 1935, tuvo que solicitar un nuevo préstamo de 100.000 pesetas la Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa, debido a que no había recibido ayuda por parte de la Diputación[787].

El primer problema al que se enfrenta este ayuntamiento estuvo relacionado con las escuelas integradas de la calle Martina Maiz. Cuando el grupo municipal asume el cargo, había dos mociones sobre la mesa: la primera (presentada por los socialistas Aguado y Lasa) solicitaba la urgente puesta en marcha de una nueva escuela en dicho colegio, mientras que la segunda, presentada por los republicanos (y defendida, entre otros, por Serafín Arana, concejal del nuevo equipo) que solicitaba no abrir un nuevo colegio por el momento. La decisión definitiva fue adoptada en 1935, y se resuelve trasladar las aulas al antiguo colegio municipal que se encontraba junto al ayuntamiento, en lugar de abrir uno nuevo, pensando sobre todo en los alumnos de preescolar[788]. Esta decisión fue comunicada en el pleno municipal celebrado el 22 de mayo de 1935[789]. Esta solución se adopta de manera temporal, pero el objetivo de construir un nuevo colegio municipal nunca se llevaría a cabo. Tras varios años, ya bajo el régimen franquista, aquel colegio quedó en manos de los carmelitas. Este gobierno municipal se mantuvo en el poder hasta febrero de 1936, cuando el *Frente Popular*, vencedora de las elecciones celebradas aquel año, restituye el ayuntamiento que había sido elegido en las elecciones de 1931. Sin embargo, el nuevo alcalde sería Víctor Bernedo, debido a que Jacinto Urteaga Yurrita falleció del 8 de octubre de 1935 (Asistió a su funeral una comitiva oficial encabezada por el alcalde Manuel Pérez, y se decreta día de luto[790]).

Este gobierno interino no destacó por la unidad interna: en el pleno celebrado el 27 de diciembre de 1935, varios concejales muestran su disposición de dimitir. Puede ser que, al tratarse de un gobierno impuesto por el gobernador civil y no fruto de la voluntad popular, surgiera cierta presión por parte de la ciudadanía y que, a su vez, el desgaste interno de los concejales fuera mayor. A este respecto, debemos tener en cuenta que, a finales de octubre de 1934, cuando entra en vigor el nuevo gobierno, habían transcurrido dos meses de la destitución del anterior equipo, lo que deja entrever que probablemente los concejales aceptaron el cargo porque «nadie más lo hacía». Es posible asimismo que existieran diferencias entre los miembros municipales, pero no hemos encontrado nada sobre este respecto en los documentos (considérese que se trataba de un gobierno municipal de perfil político extremadamente bajo). Es posible, también, que en contra de la opinión del gobernador civil y parece ser que, sin el beneplácito de la ciudadanía, la decisión de celebrar el mercado municipal los martes (en lugar de los sábados) hubiera generado tensiones, y que estas contribuyeran al desgaste de varios miembros del ayuntamiento (a raíz de la discusión surgida por la celebración del mercado, la cual se prolongaría durante más tiempo). Sea como fuere, aquel 27 de diciembre, ante la noticia publicada en la prensa que sostenía que todo el equipo municipal iba a presentar su dimisión[791], el ayuntamiento aclara que tan solo parte del grupo había manifestado esta intención. Precisamente, el alcalde Manuel Pérez, el teniente de alcalde Constantino Imaz y los concejales Inocencio Aguirre, Miguel Cerrajería, Juan Irizar, Ernesto Poignon y Felipe Villaluenga habían mostrado esta posición[792]. Sin embargo, el concejal síndico Serafín Arana les solicita que se mantuvieran en sus respectivos puestos hasta que el gobernador civil aceptara su dimisión, y todos se muestran de acuerdo con esta petición. Desconocemos si el gobernador civil aceptó o no la dimisión de estos integrantes o si, debido a la aproximación de una nueva cita electoral (febrero de 1936), resolvió no aceptar. Sin embargo, sabemos que durante las primeras sesiones plenarias de 1936 continuaron en sus cargos, ya que así lo indican las actas de las sesiones de enero y febrero 1936[793].

[784] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23.
[785] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 060, documento nº 03.
[786] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 061, documento nº 20.
[787] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013, documento nº 15.
[788] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A132, documento nº 10.
[789] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013, documento nº 15.
[790] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013, documento nº 15.
[791] De todos modos, no hemos encontrado noticias sobre dichos sucesos en la prensa de la época.
[792] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº F013, documento nº 15.
[793] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 081, documento nº 24.

1.5.e) Revolución de 1934 en Beasain

Cuando hablamos del movimiento obrero de octubre de 1934 y al tratar de explicar sus motivos, se recurre en general a la victoria electoral obtenida por el centro derecha en los comicios de 1933, que dejan el Gobierno de España en manos del Partido Radical Republicano de Lerroux para evitar la llegada al poder de la *CEDA*, formación de derechas y antirrepublicana, que había sido la gran vencedora de aquellos comicios. Hay que tener en cuenta que, en los comicios de noviembre de 1933, la *CEDA* fue la formación que más votos obtuvo, por encima del Partido Radical de Alejandro Lerroux, pero tanto la sociedad como la clase política veían como una amenaza su llegada al poder, por lo que en 1934 actúa como un aliado parlamentario fuera del gobierno. Sin embargo, en octubre de aquel mismo año exige la entrada en el Gobierno de España, amenazando a Lerroux con la retirada de su apoyo. Y fue precisamente lo que sucedió. El presidente de la República, Alcalá-Zamora, quien hasta aquel momento había vetado la entrada al gobierno de cualquier formación antirrepublicana, ordena a Lerroux la incorporación de tres miembros de la *CEDA* en su gobierno, entre ellos al dirigente de *CEDA*, José María Gil Robles, como ministro de guerra. Los estatutos de la *CEDA* contemplaban la creación de un «nuevo Estado» autoritario, que estableciera los límites ante una «libertad excesiva». Este nuevo Estado sustituiría la democracia directa por un sistema de representación indirecta, estableciendo a su vez una organización laboral basada en gremios que superara la lucha de clases, sobre la vía de la doctrina sociopolítica de la Iglesia Católica. Comienza a crearse una especie de admiración hacia la figura de José María Gil Robles, dirigente de la *CEDA*, adoptando las características de un líder carismático y totalitario. El modelo internacional de la *CEDA* se basaba en el nuevo mandatario austríaco Engelbert Döllfuss, quien había establecido un régimen parecido al fascismo con su llegada al poder en 1933[794]. Es más, la CEDA estuvo presente en la asamblea general celebrada por el Partido Nazi de Alemania, celebrada en 1934 en la ciudad de Núremberg. Pero no solo la *CEDA*. Otros partidos situados más a la derecha, como los radicales alfonsinos de Renovación Española o los carlistas, enviarán sus militantes a Italia para realizar la instrucción militar, con el fin de crear fuerzas paramilitares. A ellos hay que sumar a los falangistas, que habían comenzado a dar sus primeros pasos.

La entrada al gobierno de la *CEDA* coincidió cronológicamente con el estallido de la revolución de octubre, y dotaría de un gran peso a esta causa. Los dirigentes socialistas y revolucionarios recurrieron de manera reiterada a la entrada del gobierno de la *CEDA* como incentivo de la revolución, ya que consideraban este hecho como una «provocación retrógrada», argumentando que la República dejaría de ser una república. Entre este tipo de argumentos, florece el debate sobre la legitimidad, ya que cabe considerar esta revolución como una «acción de defensa contra los retrógrados».

Sin embargo, el factor que provocó el alzamiento de los trabajadores no fue el «temor al fascismo» sino el miedo que los trabajadores profesaban a la derecha. También hubo otra serie de motivos. La principal no era lo que la derecha «podría hacer» sino lo que efectivamente había realizado, así como la previsión de derogar ciertas reformas llevadas a cabo durante el bienio 1931-1933, o la supresión de los jurados mixtos. Estos jurados mixtos habían surgido sobre la base de las comisiones paritarias surgidas durante la dictadura de Primo de Rivera, pero la Ley de 27 de noviembre de 1931 les confería más competencias, que, además de la intermediación de conflictos, incluía aspectos como el calendario laboral, el establecimiento de condiciones, fijación del horario, etc. En este sentido, el gobierno había manifestado su intención de derogar o suspender los planes de reforma agraria (precisamente el Partido Radical había intentado detener los planes de reforma de republicanos de izquierdas y socialistas). Durante el primer bienio republicano (1931-1933), en el denominado «progresista» o «transformador», se produce una política económica de corte conservador (se practica una reducción de gasto y no se procede a grandes nacionalizaciones). Asimismo, intentaron asumir logros políticos entre trabajadores y sindicatos y hacerse con una «voz» dentro de las empresas; dicho en otras palabras, intentaron un cambio en las relaciones de poder dentro de la empresa (en 1932, los empresarios guipuzcoanos comienzan a mostrar su descontento por haber ampliado tanto la «normativa social»[795]). Todo ello se debía a la Ley de Jurados Mixtos. Su pérdida supondría un duro golpe para los trabajadores. En enero de 1934, la derecha había aprobado una modificación que dejaba los jurados mixtos prácticamente fuera de cualquier ámbito de influencia, como un simple órgano consultivo, incluso mostró la intención de proceder a su supresión definitiva (si bien este último punto no se produce, en diciembre de 1934 se suspenden muchos jurados de estas características)[796].

---

[794] Döllfuss había vencido a los socialistas austriacos en 1934, después de dos meses de lucha, bombardeando barrios obreros de Viena. Estos bombardeos conmocionaron a la opinión pública europea, sobre todo en el seno de la clase trabajadora. Asimismo, en España comienzan a surgir partidos explícitamente fascistas. Con el nacimiento de la Falange en 1933, comienza la llegada de las fuerzas fascistas. Hay que tener en cuenta que en 1933 Hitler venció las elecciones alemanas, y el fascismo estaba a punto de hacerse realidad en Europa.

[795] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República*. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936). Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 55; y RODRÍGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Fundación Social Kutxa Gipuzkoa-San Sebastián. Donostia, 1994, pág. 29.

[796] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 24.

La tercera causa sería la crisis económica. Ya hemos mencionado que en Beasain muchos trabajadores se enfrentaban a las consecuencias de una crisis que había producido el despido de numerosos funcionarios por la falta de trabajo en las empresas. En otros núcleos industriales se produce la misma situación. Tengamos en cuenta que el epicentro de la rebelión de octubre de 1934 eran los mineros asturianos y que le seguía en segunda posición en los centros más industrializados del País Vasco. En Bizkaia, se producen enfrentamientos en Bilbao, en la margen izquierda y en las zonas mineras, mientras que en el caso guipuzcoano, las protestas tienen lugar en San Sebastián, Tolosa, Pasaia, Errenteria, Eibar, Arrasate, Beasain, etc.

El cuarto motivo fue la radicalización de la clase trabajadora. Las posiciones del Partido Comunista van tomando fuerza y en 1933 los anarquistas habían recurrido a las armas en varias localidades (tras la masacre de Casas Viejas en enero de 1933, fueron los sucesos más violentos) y los socialistas adoptan posiciones más radicales, sobre todo alineados con las posiciones manifestadas por Largo Caballero (hay que recordar que hasta entonces Largo Caballero había mostrado posiciones muy moderadas: incluso llegó a ostentar un alto cargo durante la dictadura de Primo de Rivera y había sido titular de la cartera de Trabajo durante 1931 y 1933). Largo Caballero había sido nombrado presidente del PSOE y de UGT en enero de 1934, y contaba con el respaldo absoluto de las Juventudes Socialistas. Entre trabajadores y sindicatos crece el sentimiento de que la República les había fallado, y de que la República les había proporcionado más bien poco de lo que esperaban[797]. Al fin y al cabo, el 14 de abril de 1931, la República reivindicada en Eibar no era una república socialista, sino de carácter burgués, dirigida por fuerzas burguesas que, a partir de 1934, estaba al mando de republicanos burgueses de derechas. El acuerdo entre republicanos y socialistas que había funcionado entre 1931 y 1932 fue haciendo aguas y, a partir de aquel momento, la confianza entre ellos fue en descenso. Este acuerdo se había producido gracias a la moderación de los socialistas, y la radicalización del socialismo que se produce en 1933 lleva a ver con malos ojos una alianza con las fuerzas burguesas.

Como quinto motivo, y centrándonos en la situación del País Vasco, cabe destacar la pérdida de legitimidad a la que se exponía en Gobierno de España. Los hechos producidos durante el verano de 1934 no estuvieron directamente relacionados. En aquellos primeros sucesos, el Partido Nacionalista Vasco había sido el gran protagonista, y la participación de los socialistas, por su parte, muy secundaria. En el caso de la revolución de los trabajadores, el peso recayó en los socialistas, mientras que los nacionalistas no se suman a las protestas. Por si fuera poco, muchos de los dirigentes jeltzales intentaron desmentir el nexo entre el movimiento municipal y la revolución de octubre. La actitud mantenida por el Gobierno de España ante el movimiento de los municipios vascos hizo que perdiera su legitimidad ante la opinión pública. En algunas ocasiones, historiadores y periodistas de derechas han sostenido que la revolución de octubre fue un movimiento que se había producido contra un gobierno elegido democráticamente[798]. Desde el punto de vista técnico, ciertamente así fue, debido a que el gobierno de Lerroux fue aupado por las urnas, si bien estaba a punto de entrar en el gobierno un partido que se manifestaba cada vez más contrario a la democracia. No obstante, la actitud antidemocrática mantenida por el Gobierno de España durante los meses de agosto y septiembre en el País Vasco hizo que prácticamente todos los alcaldes y concejales de izquierdas y del PNV fueran destituidos, y conllevó la imposición de gobiernos municipales que no habían sido elegidos en las urnas. Asimismo, el estatuto que había sido votado en referéndum por los ciudadanos de Álava, Bizkaia y Gipuzkoa se encontraba paralizado. Todo ello contribuía a una percepción poco democrática del gobierno por parte de la ciudadanía. En la mente de muchas personas, se había neutralizado o incluso desaparecido aquel impedimento emocional que suponía el hecho de saber que se estaba levantando contra un gobierno democrático. Esto podría explicar por qué esta rebelión, además de en Asturias, tan solo se produce en el País Vasco (en un escenario donde las elecciones de 1931 y de 1933 habían sido favorables para las fuerzas de derechas), y no en enclaves de gran tradición sindical y de izquierdas como Madrid y Barcelona o en núcleos agrícolas como Andalucía. En el caso de Barcelona, la Generalitat de Cataluña había respaldado una rebelión con la reivindicación del Estado catalán en el seno de una República federal, pero se trató de una rebelión de índole nacionalista y no tuvo nada que ver con lo sucedido con Asturias o el País Vasco, independientemente de

[797] José María Arriaran, militante de las Juventudes Socialistas de Arrasate, resume los sentimientos de muchos de los obreros socialistas: «Nosotros esperábamos mucho más de la República, después de dos años de un gobierno republicano. Esta desilusión hizo que la derecha ganara las elecciones en noviembre de 1933. Entre nosotros, para conseguir las reivindicaciones de la clase obrera, habíamos comenzado a asumir que había que derrocar la República burguesa y que tan solo sería posible mediante la fuerza. Además, tras las elecciones de 1933, los empresarios se mostraban cada vez más ufanos en sus fábricas». GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 169.

[798] Varios autores comparan esta revolución con el golpe de estado de Franco y de los sublevados de 18 de julio de 1936, afirmando que ambos fueron de carácter totalitario. Así las cosas, se ha recurrido a la revolución para justificar el alzamiento de Franco.

la cronología)[799]. En otros lugares, se corría el riesgo de que la derecha fuera o pudiera parecer antidemocrática, pero en el País Vasco, de hecho, ya lo era.

Hay que señalar que el objetivo de los programas de los revolucionarios, más que recuperar el «espíritu verdadero» de la Segunda República (como hubieran deseado los republicanos de izquierdas y sobre todo su dirigente Azaña, o más si cabe los dirigentes moderados como Indalecio Prieto) era avanzar hacia una República socialista. El modelo de esta revolución fue la Comuna de París, que había alcanzado el poder por un breve periodo de tiempo. El Partido Socialista adopta a comienzos de 1934 un programa más radical que el anterior, y entre los diez puntos más destacables solicitaban la nacionalización de la tierra, el control obrero sobre la industria, la expulsión de las órdenes religiosas, depurar la administración, sustituir e Ejército por una milicia democrática y la disolución de la Guardia Civil. Aproximadamente en septiembre de 1934, Francisco Largo Caballero, que desde enero de 1934 estaba al mando del Partido Socialista y del sindicato UGT, añade un programa para la consecución de este objetivo, donde se establecía la llegada al poder como punto imprescindible y se definía el movimiento como revolucionario tanto práctica como políticamente (es decir, cerrando las puertas a lograr los objetivos mediante los cambios)[800]. Los órganos principales de esta revolución fueron las alianzas obreras, sobre todo las dirigidas por el Partido Socialista y la UGT, si bien se integrará también el Partido Comunista, siempre en un segundo plano y dejando la dirección de las rebeliones en manos de los socialistas[801]. La adhesión de los anarquistas fue menor y se limitó a Asturias, donde desempeñaron un papel importante, siempre en un segundo plano y sin asumir responsabilidades en la dirección o en la preparación del movimiento[802]. En aquellos lugares donde el anarquismo había sido la fuerza principal no se había producido ningún movimiento de rebelión. Por otra parte, los militantes de Acción Nacionalista Vasca se sumaron a la huelga, pero también en un segundo plano. Los militantes de ANV tan solo se adherían en aquellos lugares donde el partido tenía presencia (téngase en cuenta que ANV no era un partido con mucho arraigo). Sin embargo, su participación no tuvo un gran impacto político, debido a que no surgieron consignas referentes a la liberación nacional.

La actuación del sindicato ELA y el PNV fue distinta. El Partido Nacionalista Vasco afirmó en un principio que la formación no tenía nada que ver con el movimiento. Es más, varias personalidades de la formación jeltzale, como el diputado Horn, hicieron un llamamiento en las Cortes españolas para restablecer la ley y el orden a la mayor brevedad. El diario *Euzkadi* del PNV afirmó reiteradamente que algunas partes habían reprochado a la formación nacionalista no haberse sumado a las movilizaciones, mientras que el otro bando les acusaba de «colaboración», y añadían que ellos no habían tenido nada que ver con los enfrentamientos ni con la represión. Sentenciaban que en aquellos lugares donde gozaban de un gran respaldo no se habían registrado altercados[803]. No obstante, personalidades como Indalecio Prieto afirman el 29 de febrero de 1936 en el diario *El Liberal* que varias personas del ámbito del nacionalismo, no los dirigentes, se habían sumado a las protestas. Parece ser que, el 10 de septiembre de 1934, José Antonio Aguirre, quien llegaría más tarde a ser el primer lehendakari, había participado en una reunión con diferentes formaciones de izquierdas, donde los socialistas le ofrecieron la inmediata puesta en vigor del estatuto a cambio de su participación en la revolución[804]. En el caso de ELA, la dirección da a sus bases la orden de no sumarse a las reivindicaciones. Sin embargo, recomendaban a sus afiliados que evitaran fricciones y que respetaran la huelga en aquellos lugares donde tuviera fuerza, pero siempre de manera pacífica. Sin embargo, parece ser que en algunas localidades guipuzcoanas los miembros de ELA participaron activamente en las protestas, como en Tolosa, Zumarraga, Urretxu, Bergara e incluso en Beasain. Esta participación de ELA dio mucho de que hablar entre otras formaciones. Los comunistas, por ejemplo, aplaudían su adhesión y el papel activo de los miembros de Alkartasuna[805] mientras que lamentaban la doble actitud de los dirigentes del PNV. Por su parte, los carlistas rechazaban esta adhesión, lamentando que ELA se había sumado al «movimiento

[799] Fuera de las fronteras asturianas, la revolución también tuvo lugar en varios territorios limítrofes, como en el valle minero de la parte septentrional de la provincia de León o en Cantabria. En muchos lugares y ciudades del Estado español, como en Madrid, se produjeron huelgas generales, pero no tuvieron carácter de rebelión, sino que transcurrieron de manera pacífica. Para explicar el aislamiento de la revolución, se puede recurrir también a problemas locales, como el papel pasivo que adoptó el sindicato anarquista CNT, que provocó que los enclaves de representación predominantemente anarquista no se sumaran a las rebeliones, o la represión de 1934.

[800] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 32-34.

[801] COLECTIVO MARTÍN EIZAGUIRRE. Aproximación a la historia del PCE. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 84 y 86.

[802] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 51.

[803] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 45-46.

[804] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 44.

[805] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 45 y 153; y BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 339

revolucionario de la mano de los socialistas» en localidades como Tolosa y Urretxu[806]. Sin embargo, el hecho de que los dirigentes de ELA siempre se mantuvieran en un segundo plano y que la dirección no diera pasos para pasar a primera línea demuestra que su participación no fue generalizada. En este sentido, la dirección de ELA de Gipuzkoa realiza un llamamiento para retomar el trabajo el 11 de octubre, cuando aún no había finalizado la huelga[807]. Darío Ansel afirma que resulta complejo «esclarecer el papel que desempeñó el sindicato ELA en aquella huelga[808], así como saber el número de simpatizantes de ELA que se sumaron a las movilizaciones[809]. Así las cosas, Ansel sostiene que la actitud de ELA frente a aquellos hechos se puede definir como «neutral» y de contraria a los enfrentamientos[810]. Como afirmaron los líderes vizcaínos de ELA Matai Maidagan y Sekundino Jauregi en 1984, «no tuvimos absolutamente nada que ver, y digo lamentablemente, porque contábamos con una buena organización». «En aquellos lugares donde se secundó la huelga, fuimos arrinconados y nosotros nos sumamos»[811]. ELA también fue víctima de la represión, y el dirigente del sindicato en Gipuzkoa fue detenido el 6 de octubre en San Sebastián. Durante aquellos días, más miembros de ELA fueron arrestados y cerraron las sedes. Cualesquiera que fueran los deseos y las programaciones de ELA con este respecto, el Gobierno de España le dio el mismo trato que al resto de revolucionarios. Por otra parte, hay que subrayar que, una vez finalizada la revolución, ELA intentó minimizar la participación de sus bases o de aquellos afiliados de ELA que se habían sumado a las protestas[812]. No obstante lo anterior, e independientemente de la participación de ANV y de ELA, durante esta revolución no se contó con la presencia de lemas ni de conceptos sobre la liberación nacional entre las reivindicaciones obreras, por lo que el impacto del programa fue muy reducido.

El epicentro de las protestas se situó en Asturias, ya que se sumaron una serie de factores que desencadenaron la revolución. Debemos recordar que aquella revolución no consistió en un movimiento local, sino una rebelión que se iba a extender a lo largo de toda la geografía española. Por ejemplo, en la sede madrileña de UGT, se dan consignas de la rebelión a los líderes territoriales[813]. Como afirmábamos anteriormente, la CNT había participado en la revolución de Asturias, por lo que fue allí donde se organizó por primera vez la denominada *Unión de Hermanos Proletarios*. Es probable que los anarquistas participaran con todas sus fuerzas y que a ello se deba la evolución de las protestas. Otra de las posibles causas sería que en 1934 el ambiente se encontraba bastante enrarecido, debido a que habían convocado seis huelgas generales a lo largo de aquel año. Asimismo, fue precisamente en Asturias donde la *CEDA* celebró el mitin para solicitar formalmente la entrada al gobierno (en la localidad de Covadonga, el 9 de septiembre de 1934). Este hecho fue considerado como una provocación por parte de los obreros asturianos. Otro de los factores fue el nivel de entrenamiento de los trabajadores asturianos, debido a que contaban entre tres y cuatro mil obreros entre socialistas, comunistas y anarquistas. Es decir, las fuerzas prácticas que podían haber llevado la revolución a la victoria (preparación militar y organización) así como las políticas (la unidad de la clase obrera) se reunieron en Asturias. (A continuación, la falta de unidad entre socialistas, comunistas y anarquistas abocaría la revolución de octubre de 1934 al fracaso[814]). Sin embargo, veremos que el hecho de hacerse con el principal cuartel del Ejército aisló y ahogó al movimiento en Asturias, e hizo imposible que se extendiera a otros lugares de la geografía española.

En cualquier caso, la revolución comenzó con mal pie, debido a que ya que el buque *Turquesa*, cargado de armas encargadas por el dirigente socialista Indalecio Prieto, fue detenido por la policía cuando iba a descargar en el puerto asturiano de San Esteban de Pravia. Prieto, quien se encontraba en el barco, fue librado milagrosamente de su detención[815]. Sin embargo, los obreros asturianos consiguieron armarse, asaltando fábricas de armas de las inmediaciones, incluso obteniéndolas de las fábricas de Eibar[816].

---

806 GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 44.

807 BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 339.

808 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, pág. 222.

809 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, pág. 226.

810 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, pág. 225.

811 GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 51. Estas declaraciones tuvieron lugar en 1984, en unas jornadas organizadas por el grupo GITE-IPES, para celebrar el 50 aniversario de aquella revolución.

812 ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, págs. 227-229.

813 GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 35.

814 COLECTIVO MARTÍN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 87.

815 El dinero para sufragar el barco y las armas fue abonado por el empresario bilbaíno Horacio Echevarrieta. GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 34-35.

816 GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 35.

En Asturias, al igual que en el resto de lugares, la revolución da comienzo el 5 de octubre en las regiones mineras de Nalón y Caudal. Durante las primeras horas, se hicieron con un total de 23 cuarteles de la Guardia Civil, a los que fueron sumando más durante los próximos días. Así las cosas, los revolucionarios consiguieron el mando militar de la región. En el caso de Oviedo, debido a varios malentendidos, la revolución no comenzó el mismo día y los militares pudieron responder con prontitud. Sin embargo, al día siguiente, el 6 de octubre, los mineros se adentran en Oviedo bajo las órdenes de Ramón González Peña. Entre el 6 y el 7 de octubre consiguen tomar toda la ciudad, pero no tuvieron tiempo de hacerse al mando de los cuarteles militares, por lo que estos permanecieron sitiados sin que los revolucionarios tuvieran oportunidad alguna de tomarlos. En Gijón, por su parte, la revolución fue pacífica, ya que los revolucionarios carecían de armamento suficiente para enfrentarse a las fuerzas armadas del Estado. El día 7, llega a Gijón un buque del Ejército con la intención de derrocar la revolución asturiana, pero los revolucionarios habían organizado la resistencia. Paulatinamente, la revolución se extiende por toda la geografía asturiana.

El Gobierno de España no tarda en comenzar la represión, encabezada por los generales Francisco Franco (el futuro dictador) y Manuel Goded. Ambos militares dos años más tarde darían comienzo al alzamiento militar. Por otra parte, la mayoría de tropas militares que emplearon eran marroquíes regulares, debido a que el Gobierno no quería enfrentamientos en el seno del Ejército. Aquellas tropas y su general Juan Yagüe[817] se adentraron en Gijón el 7 de octubre, y el día 10 ya habían vencido a la resistencia. Por el oeste accedió el general López Ochoa, llegando a ocupar la fábrica de armas de Trubia, en las proximidades de Oviedo. Por la zona este accedería el general Solchaga, otro de los que participaría en el alzamiento militar de 1936, quien dirigió a sus tropas hasta la región minera de Nalón, ocupando su capital. El 11 de octubre, ante la ocupación de la ciudad de Oviedo, la Junta Revolucionaria de Asturias ordena la retirada, si bien la resistencia continúa hasta el 13 de octubre en las periferias y en los barrios obreros. Aquel día, la ciudad fue ocupada por el Ejército. El 15 de octubre, las tropas avanzarían desde León, bajo la dirección del general Balmes, y llegaron al acceso de la localidad de Mieres, en la región minera de Caudal. Por este motivo, las Juntas Revolucionarias de Asturias muestran la intención de rendirse, que se materializa entre las negociaciones celebradas entre el general López Ochoa y el dirigente socialista Belarmino Tomás. Sin embargo, el contenido de estas negociaciones no fue reconocido por generales como Franco o Yangüe. Los últimos puntos de resistencia se sucedieron hasta el 18 de octubre.

En aquellos lugares donde estuvieron al poder, organizando las juntas revolucionarias, entró en vigor una organización parecida al estado socialista. Sin embargo, hay que destacar que fue algo «parecido», debido a que no tuvo ningún modelo unificado. Prácticamente, tan solo hubo coordinación militar. En la mayoría de los lugares donde los revolucionarios estuvieron al mando, se priorizó sobre todo el abastecimiento y el funcionamiento civil para las tropas revolucionarias (hospitales y atención para enfermos y heridos, distribución de víveres). Los revolucionarios consiguieron asaltar las instalaciones del Banco de España en Oviedo y destinaron sus depósitos para las necesidades de la revolución. Este hecho fue sumamente representativo, tanto simbólica como políticamente, debido a que implicaba la expropiación del antiguo orden. El número y el tipo de propiedades que nacionalizaron o confiscaron fueron distintos de un lugar a otro.

En general, una revolución de estas características implica una gran violencia, y el caso de Asturias no fue una excepción. Sin embargo, hay que destacar que la dirección del movimiento revolucionario no hizo un solo llamamiento a la violencia, sino que se trató de oleadas de virulencia ocurridas ante la iniciativa de varios elementos que estaban en la base de la revolución. En cuanto a los elementos que desbordaron a favor de la revolución, se sucedieron episodios duros de represión, sobre todo contra los miembros del clero, y tuvo una gran repercusión el asesinato de 34 sacerdotes. La prensa derechista y el Gobierno de España dieron una gran cobertura a esta noticia. No obstante, este tipo de actuaciones no fueron generalizadas ni mucho menos las más representativas de la revolución, ya que, en la mayoría de los casos, las fuerzas del orden revolucionario, los guardias rojos, procedieron a castigar o evitar los abusos. En general, el trato ofrecido por los revolucionarios a los detenidos fue bueno. Los guardias rojos hicieron un llamamiento diciendo que los robos, los abusos y la violencia excesiva serían castigados con la pena de muerte.

Sin embargo, en comparación, la represión del Gobierno de España fue mucho más dura. La mayoría de los historiadores coinciden en afirmar que murieron entre 1.100 y 1.500 obreros[818], mientras que los revolucionarios asesinaron unos 50 civiles y aproximadamente 300 militares o policías. En el conjunto del Estado español, fueron encarcelados entre 30.000 y 40.000 personas. Este tema cobró tanta más importancia cuanto que el *Frente Popular*, en la campaña electoral de 1936, hizo de la

[817] En la guerra de 1936, cometió verdaderas masacres en Extremadura.

[818] Según algunas personas, esa cifra ascendió a 3.000: COLECTIVO MARTÍN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 88.

amnistía una de sus principales reivindicaciones. Las tropas de los generales Franco y Yangüe se destacaron por los malos tratos generalizados, las torturas, las violaciones, humillaciones, etc. a la población, y una comisión de investigación dio por probada la existencia de estas torturas. Por aquel entonces, el movimiento obrero había atribuido la responsabilidad de aquella represión y de aquellas masacres al general Eduardo López Ochoa, pero hoy en día sabemos que la actitud de López Ochoa fue mucho más mesurada que la del resto de generales.

En el País Vasco no se alcanzaron estas cifras, pero se produjeron duros enfrentamientos. Los episodios más sangrientos tuvieron lugar en Bilbao. Las protestas duraron del 5 al 17 de octubre en Bizkaia y se saldaron con un balance de 24 fallecidos y más de 1.000 detenidos[819]. Geográficamente, el mapa de la rebelión de Bizkaia se limitó a las inmediaciones del Nervión, sobre todo a la zona minera. En el norte y el este del territorio, y en localidades como Gernika, Bermeo, Ondarroa y Durango se sucedieron varias movilizaciones, pero no tuvieron el carácter de rebelión[820]. El principal motivo por el que Bizkaia fuera el territorio vasco donde más éxito cosechara la huelga, seguramente, fue la mayor fuerza de las fuerzas convocantes, socialistas y comunistas, que en el resto de los territorios[821]. El Partido Socialista tenía 3.000 afiliados en Bizkaia mientras que la UGT contaba con más de 30.000 (de los cuales más de 8.000 pertenecían al sector metalúrgico), y era el mayor sindicato del territorio. En comparación, los socialistas en Gipuzkoa tenían unos 600-700 afiliados, y la UGT, por su parte, alrededor de 8.000 (en 1934, el sindicato ELA había tomado la delantera a UGT)[822]. En cuanto a Álava y a Navarra, la presencia de los movimientos obreros era aún menor.

Sin embargo, la rebelión estuvo muy mal organizada en el País Vasco. Por una parte, los socialistas quizá organizaron su revolución (probablemente para atribuirse el mérito en caso de que salieran victoriosos) y asumieron todas las responsabilidades. Mencionábamos anteriormente que habían roto todo tipo de relaciones con la CNT, y que tampoco tuvieron en cuenta al sindicato ELA[823]. En estos casos, es probable que estos sindicatos tuviesen sus motivaciones ideológicas para no sumarse a la rebelión, pero incluso aquellos que podían estar a favor, como el Partido Comunista, tampoco fueron convocados a tiempo. Según comentó el comunista donostiarra Sebastián Zapirain, PSOE y UGT quisieron organizar el movimiento por su cuenta. Los comunistas, los miembros del CNT o los agricultores no fueron informados de nada. El Partido Comunista se puso al corriente mediante varias filtraciones, y concluyó que se trataría de un error, debido a que estaba mal organizado. El PSOE, según Zapirain, les informó que las cosas estaban así y que decidieran si unirse o no. Así las cosas, sostiene que el Partido Comunista, por encima de todas las críticas, decidió participar en los actos, debido a la «necesidad imperiosa de vencer al fascismo»[824]. En este sentido, se produce otro factor para dar a conocer la escasa comunicación que se producía entre socialistas y comunistas: las alianzas obreras debieron actuar como órgano de coordinación entre ambas formaciones, pero su organización tuvo lugar una vez que había comenzado la rebelión[825]. Por último, se enfrentaron a la escasez de armas. En el caso del País Vasco, pese a que habían secundado una huelga prolongada en el tiempo y cuyo fin era dar paso a la rebelión, no consiguieron un control efectivo de la situación, salvo en la zona minera (en localidades guipuzcoanas como Arrasate o Eibar tan solo había durado un día o unas pocas horas).

Los primeros movimientos en Bizkaia tuvieron lugar la noche del 4 de octubre. La noche anterior, los comunistas de Bizkaia proponen la unidad de acción, y el PSOE, esperando la respuesta de Madrid, les responde que no se moverían hasta haber recibido el visto bueno de la capital[826]. Esto no quiere decir que anteriormente no tuvieran lugar preparativos de ningún tipo, ya que a lo largo de 1934 habían ido gestando la revolución y las Juventudes Socialistas habían participado en entrenamientos

---

[819] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 48.

[820] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 47-48.

[821] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 50-51.

[822] BARRUSO BARES, Pedro: E*l Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 145.

[823] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 74.

[824] JIMENEZ DE ABERASTURI, Juan Carlos: "Protagonistas de la Historia Vasca 1923-1950: Sebastian Zapirain". *Revista Cuadernos de Sección de Historia y Geografía de Eusko Ikaskuntza*, Donostia, 1984, pág. 140; in GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIERREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 67 y 151.

[825] El Partido Comunista lanzó duras críticas contra el Partido Socialista por haber dado comienzo a una revuelta de estas características sin preparación, pero aceptó participar debido a que la clase obrera no podría entender otro tipo de actuación. COLECTIVO MARTÍN EIZAGUIRRE. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 86.

[826] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 53.

en zonas rurales, etc. La Junta Revolucionaria estaba lista para el mes de mayo bajo las órdenes de Paulino Gómez[827]. El 5 de octubre, habían sitiado la comarca de Bilbao y en la capital vizcaína se producen tiroteos. En consecuencia, se cierra el comercio y no habría prensa de aquel día. La Guardia Civil confisca vehículos privados. Aquel mismo día, en las localidades de Gallarta y Muskiz los revolucionarios asumen el poder en las minerías. Tendrán el control de Muskiz hasta el 8 de octubre, mientras que en Gallarta resistirán hasta el 9. En el barrio minero de Putxeta de Abanto-Zierbena, las fuerzas del Gobierno de España no se adentran hasta el 14 octubre, y no llegarán hasta el día 17 a La Arboleda, en el valle de Trápaga. En estas localidades se llegaron a registrar bombardeos[828].

En cuanto a la capital, la huelga fue general durante unos días. El 6 de octubre se declara situación de guerra. En los tiroteos registrados el 7 de octubre, las fuerzas del orden público matan a varios civiles. El 8 de octubre comienzan a reabrir varias tiendas y comercios. La prensa vuelve a salir el día 9, si bien todavía se prohibía la circulación de automóviles. Aquel día, los trabajadores pertenecientes a los sindicatos católicos se reincorporan a sus puestos y se producen nuevos tiroteos. Sin embargo, al día siguiente más personas vuelven a sus respectivos puestos, debido a que los sindicatos habían dado la consigna de retomar el trabajo. La mayoría de la prensa trabajaba con normalidad el día 11. A partir del día 13 de octubre, la tranquilidad había vuelto a la comarca de Bilbao mientras que los últimos reductos de la zona minera fueron bombardeados[829]. La oleada de represiones se saldó con un balance de más de 1.000 detenidos en Bizkaia. En la represión participó la clase alta de Bilbao, ya sea recaudando fondos (el 16 de octubre ya habían reunido más de 107.830 pesetas), ya sea rindiendo homenajes públicos a favor de las fuerzas represoras, como el desfile militar celebrado el 16 de octubre[830].

Durante la rebelión de Gipuzkoa, podemos afirmar que el núcleo de referencia se centró en el valle del Deba, ya que fue el lugar que más cerca estuvo de pasar a manos de los revolucionarios. Se produjeron enfrentamientos directos armados para hacerse con edificios oficiales, llegando incluso a arrebatar el poder por unos instantes. Sin embargo, en cuanto a la cronología, San Sebastián será la principal referencia, ya que la huelga se prolongaría del 5 al 12 de octubre.

En el territorio guipuzcoano, los revolucionarios (sobre todo del ámbito socialista) se estaban preparando desde comienzos de 1934. En este sentido, el concejal donostiarra Guillermo Torrijos tuvo un papel principal en la organización de la rebelión de Gipuzkoa (pese a que, una vez derrotado el movimiento, en un consejo de guerra celebrado contra los revolucionarios, señala al tolosarra Enrique de Francisco como responsable principal). Durante el mes de enero, las Juventudes Socialistas reciben la orden de poner en marcha un movimiento revolucionario que colaborara con el Partido Socialista[831]. A partir de aquel momento, los jóvenes socialistas comienzan a armarse, bajo las órdenes de Artemio Echeverribar y Ángel Jiménez. En junio de 1934, en el alto de Adarra de Hernani, se celebra una demostración, y, según Victorio Vicuña, miembro de las Juventudes Socialistas de Lasarte (y miembro de la guerrilla comunista durante la dictadura de Franco), participaron un total de 2.500 jóvenes socialistas guipuzcoanos[832]. El Partido Comunista también había comenzado a organizarse, creando su grupo armado denominado *Milicias Antifascistas Obreras y Campesinas* (MAOC). Al frente de las MAOC estaba Francisco Galán –hermano del mártir republicano protagonista del alzamiento de Jaca de 1930– y que durante la guerra de 1936 pasaría a ser teniente del Ejército Vasco. Galán se encargaba de dirigir los entrenamientos que se producían en los montes Adarra de Hernani y Mendizorrotz de Igeldo (por lo que cabe pensar que en aquel desfile socialista celebrado en Adarra también participaron jóvenes comunistas)[833]. Sin embargo, en contra de lo que muchas veces se afirma, el guipuzcoano Jesús Larrañaga no tuvo ninguna responsabilidad entre los comunistas de Gipuzkoa durante aquella rebelión, según lo relatado por Sebastián Zapirain a José Antonio Egido. Zapirain añade que cree tampoco participó en Bizkaia. Según Egido, durante aquellos días había estado en Iparralde o en el Estado francés, debido a que participó un mitin, así como en una reunión celebrada en París. Larrañaga no perdió el contacto con la

[827] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 48-49.

[828] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 67 y 76-78.

[829] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 67 y 55-67.

[830] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 67 y 66-67

[831] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 67 y 146.

[832] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 67 y 148.

[833] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 65-66.

revolución, ya, que una vez derrocada, ofreció ayuda a los trabajadores para atravesar la frontera. Sin embargo, no participó en el frente de manera directa[834]. Sin embargo, su hija Rosa Larrañaga y su nieta Miren Atxaga ofrecen una versión diferente, ya que opinan que «seguramente, fue responsable de aquella huelga, ya que en aquel momento estaba metido en todo»[835].

Hay que tener en cuenta, asimismo, que en 1934 la conflictividad laboral había aumentado en Gipuzkoa. Afirmábamos anteriormente que podía haberse producido por la llegada de un gobierno de derechas, ya que los sindicatos socialistas habían mostrado una línea de trabajo más moderada en 1931-1933. Sin embargo, en 1934 ya no tenía necesidad de adherirse a esta línea moderada. En 1934, se celebran en Gipuzkoa un total de 26 huelgas, mientras que en el bienio 1931-1933 habían tenido lugar un total de 41[836]. Por otra parte, en septiembre de 1934 se producen dos muertes en San Sebastián. Simpatizantes de izquierdas matan al hostelero falangista Manuel Carrión Damborenea el 9 de septiembre, mientras que los falangistas, al día siguiente, asesinan al alto cargo de Izquierda Republicana, Miguel Casaus[837].

Como apuntábamos, la huelga en San Sebastián se prolonga del 5 al 12 de octubre. Desde un primer momento, se producen duros enfrentamientos con la policía en la ciudad. Cierran el mercado y la prensa, y paralizan tranvías y trenes. El gobernador declara el estado de guerra y las tropas salen a la calle, para garantizar el normal funcionamiento de los tranvías y para que los edificios públicos permanecieran en manos del Estado. Así las cosas, el Gobierno deja a León Carrasco Amelibia al mando del gobierno del territorio. El 6 de octubre se producen más tiroteos, sobre todo en la parte vieja[838]. Durante aquellos días, En San Sebastián se producen dos muertes: el barrendero José Berra y el joven Antonio Castroviejo, que, sin ningún tipo de relación con la revuelta, fue abatido a tiros por las fuerzas policiales[839]. A estos debemos añadir el socialista Eusebio González, que falleció un día antes de comenzar la revolución, cuando manipulaba el explosivo que estaba fabricando[840]. Por tanto, la huelga no consigue hacerse con ningún núcleo de poder, si bien se prolongó hasta el 12 octubre.

Sin embargo, como afirmábamos, las revoluciones que se producen en Arrasate y en Eibar tuvieron más oportunidades de hacerse con cierto control por un margen breve de tiempo. En ambas localidades se percibirá más la represión. En Eibar los disparos comienzan de madrugada, a las 4:30, y para las 5:00 los revolucionarios se habían hecho con los principales puestos de la localidad (una armería el ayuntamiento y la estación). Finalizados los primeros enfrentamientos para las 6:30, los revolucionarios habían asumido el control de todo el pueblo, con la excepción del cuartel de la Guardia Civil. En Arrasate, después de que recibieran el aviso desde Eibar, los revolucionarios comienzan a imponerse en la localidad. Para ello, en un primer momento habrían desarmado a serenos, miqueletes y vigilantes. Ocupan la fábrica de Arrasate, *Unión Cerrajera* (la segunda mayor del territorio, después de CAF), donde consiguen algunas armas[841]. Más tarde, toman la estación y colocaron a grupos de vigilancia en los accesos de la localidad. Por tanto, Eibar y Arrasate quedaron en manos de los revolucionarios. Durante las primeras horas, en los tiroteos de Eibar fallecen los revolucionarios Pedro Gerricabeitia y Sebastián Landa. Por otra parte, también matan a Carlos Larrañaga, empresario eibarrés y jefe del Círculo Tradicionalista, pero no queda claro si fue por motivos de la revolución o se debió a disputas personales[842]. Aquel día fallecieron otras cuatro personas en Eibar,

---

[834] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 68-70.

[835] Entrevista realizada a Rosa Larrañaga Agarrista y a Miren Atxaga Larrañaga. Vitoria-Gasteiz, 26-05-2015.

[836] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 99.

[837] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 24.

[838] JIMENEZ DE ABERASTURI, Juan Carlos "Protagonistas de la Historia Vasca 1923-1950: Sebastian Zapirain". *Revista Cuadernos de Sección de Historia y Geografía de Eusko Ikaskuntza*, Donostia, 1984, pág. 138.

[839] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 159-160.

[840] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 333. Juan Ramón Garai Bengoa, Jesús Gutiérrez Arosa y Josu Chueca Inchusta afirman en su obra que, dos meses más tarde, el 21 de diciembre, falleció la joven Pilar Gómez. La Policía sostuvo que se debió a que repartía panfletos ilegales (es decir, de los partidos que habían participado en la revolución de octubre), y advirtieron que castigarían a los dueños de los establecimientos que distribuyeran o vendieran este tipo de propaganda. Sin embargo, no afirmaron quién había sido el que mató a la joven o cómo pudieron conseguir las armas. Estos tres autores afirman que, tras la represión contra la revolución de octubre, la joven habría fallecido por un impacto de bala cuando la policía intentaba prohibir la venta o la distribución de folletos clandestinos. GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 164.

[841] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 170.

[842] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 334

tres revolucionarios y un miembro de las fuerzas policiales[843]. Los revolucionarios de Eibar habían conseguido mantener los refuerzos del Gobierno de España, provenientes de Bilbao, fuera de la ciudad. Sin embargo, no contaban con una gran fuerza y la revuelta no se había producido en el resto del territorio, por lo que, sobre las dos, los obreros se rinden bajo la dirección de su líder Toribio Echevarría (en aquel momento, los revolucionarios tan solo controlaban la Escuela de Armería)[844].

En Arrasate, por su parte, los obreros tuvieron otra fuerza para la reivindicación de la República socialista. Organizaron la distribución de alimentos desde la Casa del Pueblo, y emitieron vales para sustituir el dinero. Se produjeron detenciones, entre ellos varios empresarios de la Unión Cerrajera o el alcalde de la localidad, del partido de Lerroux. Las fuerzas del Gobierno de España se adentran a las seis de la tarde en Arrasate, y se producen tiroteos. Finalmente, toman la ciudad a la mañana del día siguiente. Por tanto, las fuerzas policiales consiguen aplacar los dos núcleos rebeldes del territorio[845] y cientos de personas fueron detenidas. En Arrasate se produjeron un total de cuatro víctimas mortales. Al comienzo de la revuelta, los revolucionarios matan al carlista Eugenio Edurra cuando se dirigía a su trabajo (por no respetar la huelga) y el día 6 las fuerzas de represión matan al sereno revolucionario Secundino Vitoria. Por otra parte, cuando los revolucionarios, el día 5, tienen noticias de que el Ejército se adentraba en la localidad, ejecutan a dos de los presos (ambos empresarios de la Unión Cerrajera), Marcelino Oreja, presidente del Consejo de Administración, y el gerente Dagoberto Rezusta[846].

En más localidades de la provincia se suceden capítulos de violencia. En Tolosa, se produce una huelga de seis días, con la participación de jeltzales y socialistas. Se producen tres heridos, y el joven revolucionario de 18 años, Julián Rouge, fue muerto por un impacto de bala el día 12 de octubre. Un total de 45 personas fueron detenidas. Ya fuera del escenario huelguista, pero por motivos relacionados, el mes de noviembre se registra una nueva víctima[847]. Los sucesos de Pasaia adquirieron un carácter mucho más violento. El 6 de octubre, cuando los puntos de rebelión habían sido controlados, las fuerzas represoras cargaron contra una manifestación de pescadores y mataron a un total de seis manifestantes. Vuelven a la localidad pesquera los días sangrientos de 1931, y la clase obrera de Pasaia habría de vivir una nueva jornada negra. Si bien la huelga se celebró en el conjunto del territorio de Gipuzkoa, en otros lugares no se registraron tragedias de estas características. En Hernani hubo disparos los días 5 y 6 de octubre, y llegaron a registrarse varios heridos. Sin embargo, no se lamentaron víctimas mortales (si bien la represión se saldó con un buen número de detenidos y varios ciudadanos debieron darse a la fuga). En Bergara y en Errenteria, la huelga se prolonga del 5 al 12 de octubre, al igual que en San Sebastián, pero no se producen altercados. Durante los días 11 y 12 de octubre se fue aplacando la intensidad de la huelga. El día 11, el sindicato ELA hace un llamamiento para volver al trabajo. Aquel día, los tranvías vuelven a funcionar y al día siguiente salió la prensa con normalidad. El resultado de la revolución y de la represión en Gipuzkoa fue un saldo de 24 víctimas mortales y más de un millar de detenidos[848], entre ellos los concejales socialistas de San Sebastián, Guillermo Torrijos y Sergio Echeverría, el dirigente socialista y escritor de Eibar Toribio Echevarría y el comunista Ricardo Urondo. En el conjunto del País Vasco, se registraron 52 víctimas mortales y 133 heridos[849].

En Beasain también se registraron altercados. Durante la República, nuestra localidad se había caracterizado por un clima distendido, por lo que podemos decir que los sucesos de 1934 supusieron una excepción. En Beasain, como en otros lugares, el Partido Socialista había tomado la iniciativa de la revuelta, si bien contaron con la participación de ELA, y en menor grado de la CNT y de los comunistas, ya que estos últimos no estaban organizados en nuestra localidad. Más tarde, el líder socialista beasaindarra, Antonio Menaza Bermúdez, afirmaría en el juicio que recibieron el aviso de los miembros de la Asociación Socialista de Tolosa en automóvil. A continuación, el propio Menaza, un célebre dirigente jeltzale de Beasain, junto con Alfonso Ibaibarriaga o José Ibarbia, se dirigió al director de CAF, Antonio Sierra, para comunicarle que habían convocado una huelga y que debía cerrar las

[843] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 168.

[844] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 335.

[845] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 172-173.

[846] El empresario Marcelino Oreja era diputado carlista. Muy odiado por los trabajadores por la actitud altanera y soberbia que había mostrado en los conflictos laborales, llegó a proferir insultos contra ellos. Dagoberto Rezusta era un republicano de centro derecha, del Partido Radical del jefe de gobierno Alejandro Lerroux. Era, asimismo, miembro de la comisión gestora de la Diputación de Gipuzkoa.

[847] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 195.

[848] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 145.

[849] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 255-256.

instalaciones[850]. A este respecto, cabe destacar que en el juicio celebrado el 26 de julio de 1935, el capitán Cuartero, abogado de Francisco Ruiz (CNT), había afirmado que su defendido y sus compañeros habían acudido al director de CAF para sugerirle que podría evitar riesgos si accediera a realizar unas mejoras[851]. Por tanto, este hecho nos hace pensar que se trató de una huelga pacífica. En el juicio, asimismo, la defensa sostiene (según las informaciones recogidas por *El Pueblo Vasco*) que la huelga había sido fruto de la reflexión del conjunto de sindicatos, por lo que aseguraron que no se produjeron amenazas[852]. Al mismo tiempo, los miembros de UGT animaban al resto de trabajadores a secundar la huelga. Por tanto, la implicación del Partido Socialista es muy evidente en Beasain. En cuanto al sindicato ELA, el dirigente Constantino Maiz afirmó ante el juez que los socialistas le habían indicado que se sumaran a la huelga. Maiz sostuvo en la vista que precisaba del permiso de la dirección territorial de Gipuzkoa, y, «después de haber esperado por teléfono una hora, decidimos adherirnos a la causa para que no se produjeran enfrentamientos entre los trabajadores». Durante la noche, Bernabé Ayerdi comunica la decisión de sumarse a los actos, cuando Beasain ya estaba en huelga. En estas declaraciones, Constantino Maiz sostuvo que el representante de la CNT, Francisco Ruiz, también había dado la orden de sumarse a la huelga junto con UGT y ELA. Sin embargo, en el juicio apuntó a que él, como afiliado de la CNT, no tuvo ningún tipo de implicación y que se trató de un movimiento impulsado por el Partido Socialista[853].

En general, los revolucionarios de Beasain, al igual que los de Gipuzkoa, no estaban lo suficientemente armados. Los anarquistas de Beasain también llevaban pistolas, como era el caso de Galarreta, Basilio Pascual y Francisco Oronoz. Según hemos podido saber, efectivamente poseían armas. Después de que fuera arrestado, las fuerzas policiales trasladaron a Tiburcio López desde la cárcel a Beasain para hacer entrega de las armas que habían escondido en el río[854]. En el juicio celebrado el 26 de julio de 1935 contra los revolucionarios de Beasain, el fiscal Dávila los acusó de haber reunido las armas durante el verano y de haberlas repartido durante la víspera de la revolución (el 4 de octubre de 1934)[855]. Sin embargo, estar en posesión de armas no implica que estuvieran suficientemente armados, ya que socialistas y jeltzales de Beasain como Rufino Sarasola, Francisco Zabaleta, Agapito Noriega, Fidel Areta y el líder guipuzcoano de ELA, José Ibarbia, habían acudido a la cantera de Ataun a robar dinamita. Los socialistas cortaron los cables del teléfono y de las vías de tren con el objetivo de aislar la ciudad (según Ángel Galarreta, además de él mismo, habrían participado Rafael Polo, Juan López, Francisco Hernández, Laureano Rodríguez, Tiburcio López y Rodríguez el «vendedor de caramelos»[856]). A diferencia de otras localidades, en Beasain no hay registros ni intentos de asaltos contra las fuerzas policiales (hay que tener en cuenta que en Beasain había un cuartel de la Guardia Civil). El armamento era deficiente, más que en otros pueblos, lo que puede haber contribuido a no comenzar ningún enfrentamiento armado. Nuestra hipótesis sobre el carácter pacífico de la huelga se corrobora con las declaraciones vertidas por el abogado de los obreros detenidos, Eustasio Amilibia, durante el juicio celebrado en julio de 1935. Amilibia sostuvo que las fuerzas públicas no se vieron obligadas a intervenir en Beasain y que no hubo ninguna intención de extender la revuelta al resto del territorio guipuzcoano. El abogado añadió que, a su juicio, los hechos producidos no tenían ningún tipo de vínculo con la rebelión de Asturias y que todo se había limitado a unas «pequeñas amenazas». Esta afirmación es cierta desde un punto de vista práctico, ya que los rebeldes de Beasain no habían recibido prácticamente ningún tipo de ayuda del exterior y se habían movilizado de manera interna, en un contexto exclusivamente local y de manera muy pacífica. Sin embargo, no tenemos certeza de que esa fuera realmente su voluntad, debido a que está claro que los rebeldes beasaindarras habían mostrado una solidaridad ideológica con los revolucionarios de otros lugares[857].

Estos hechos desembocaron en la detención y en el posterior juicio de un total de 32 ciudadanos de la comarca del Goierri. Podemos afirmar que la mayoría de ellos eran de Beasain, pese a que Zurbano Melero sostenga que tan solo 13 lo eran[858].

---

[850] Según Juan Ramón Garai, Jesús Gutiérrez y Josu Chueca, este jeltzale fue Alfonso Ibaibarriaga. GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 187. Sin embargo, Miren Barandiaran sostiene que Alfonso Ibaibarriaga apenas participó en aquella huelga, debido a que, según la autora, fue detenido cuando volvía de asistir la obra de teatro Gurutzepe. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. EAJ-PNV de Beasain. Editorial Itxaropena. Zarautz, 1995, págs. 86-87. Además, Alfonso Ibaibarriaga no fue juzgado y no era empleado de la CAF, sino que trabajaba en Bernedo Enea. Probablemente, no fue Ibaibarriaga sino José Ibarbia –responsable de ELA de Beasain– quien participó en esta delegación.

[851] *El Día*, 27-07-1935.

[852] *El Pueblo Vasco*, 27-07-1935.

[853] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 187-188.

[854] Información proporcionada por Miguel Ángel Ruiz de Gauna López, sobrino de Tiburcio López.

[855] *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935; *El Diario Vasco*, 27-07-1935. *El Pueblo Vasco* afirma que distribuyeron las armas antes de dar comienzo al movimiento revolucionario, pero sin proporcionar fechas concretas (*El Pueblo Vasco*, 27-07-1935).

[856] Probablemente fue Isidoro Rodríguez. Las crónicas del juicio de los diarios *La Constancia*, *El Diario Vasco* y *El Pueblo Vasco* afirman que el apodo de Isidoro Rodríguez era el camarero. Se presume que Isidoro Rodríguez y el camarero eran la misma persona.

[857] *El Día*, 27-07-1935; y *El Diario Vasco*, 25-07-1935.

[858] ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Colección *Beasaingo Paperak*, número 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 123.

Para poder entender el motivo de todo este número de detenidos, hay que destacar que el castigo se produce en un contexto generalizado de revolución, ya que no se registraron tantos daños materiales y personales. Como veremos más adelante, la mayoría de los detenidos fueron socialistas, pero también había jeltzales y anarquistas, entre ellos el dirigente del sindicato ELA de Gipuzkoa, José Ibarbia[859].

Para explicar el fracaso de la revuelta, podríamos mencionar dos motivos. Por un parte, la preparación fue deficiente, debido a que el Partido Socialista quiso organizar la rebelión por su cuenta y sin ningún tipo de coordinación entre los diferentes puntos de la geografía vasca. En el País Vasco, los revolucionarios de cada localidad se limitaron a actuar en sus pueblos y los resultados fueron dispares. Por otra parte, y sobre todo en el ámbito de Gipuzkoa, los revolucionarios disponían de poco armamento para poder lograr la victoria en una revuelta de esta índole. En el País Vasco, independientemente de la valentía de los revolucionarios, los factores contrarios a los sucesos que se registraron en Asturias se habían producido de manera más virulenta y sin la capacidad de organización que habían mostrado aquellos.

La represión fue muy dura. El 17 de octubre de 1934, el Estado recupera la pena de muerte y varios ciudadanos vascos que habían participado de las revueltas fueron condenados a la pena capital (fueron salvados de aquel fatal destino por la victoria del Frente Popular en febrero de 1936 y de su posterior amnistía). El Gobierno había declarado el estado de guerra, por lo que los revolucionarios habían sido juzgados por la vía militar, es decir, en un consejo militar de guerra. La situación de guerra se prolonga hasta el 23 de enero de 1935 en Álava, y hasta el 9 de abril en Gipuzkoa, Bizkaia y Navarra. Muchos de los trabajadores habían perdido sus puestos de trabajo por orden directa del Gobierno, debido a que varias industrias permanecían en manos de una administración militar. Todos los centros políticos y sindicales, salvo los de derechas, habían sido cerrados. Algunos locales sindicales comienzan a abrir sus puertas a finales de 1935 y el trabajo de las centrales sindicales tan solo sería autorizado para trabajos del ámbito cooperativo y asistencial[860]. El sindicato ELA, por ejemplo, tan solo recuperará la licencia para continuar con sus actividades el 16 de mayo de 1935[861], mientras que los sindicatos de izquierdas tendrían que esperar hasta el otoño de aquel mismo año. Asimismo, cierran la prensa nacionalista y de izquierdas. En las calles, surgen grupos paramilitares formados por jóvenes pertenecientes a los partidos de derechas, que recibían la financiación de entidades bancarias y de miembros de la burguesía[862]. Cronológicamente, el movimiento municipal de 1934 y la revolución se producen prácticamente en el mismo periodo. Este hecho provoca que la situación de aislamiento de la derecha se agudice, y en territorios como Gipuzkoa y Bizkaia fue evidente que estaba en minoría y que difícilmente conseguiría la hegemonía del pasado. En consecuencia, esta visión de territorio sitiado produjo una lógica de violencia en el imaginario colectivo de la derecha.

Asimismo, se generalizan los casos de torturas. El diputado del PNV y futuro lehendakari, José Antonio Aguirre, declararía que jamás olvidaría la salvaje represión de octubre y noviembre de 1934, por la crueldad y por la falta de civismo por las que se caracterizó[863]. Tanto en Bizkaia como en Gipuzkoa se generalizan los casos de tortura. En este último territorio, los presos del fuerte de Guadalupe así como los que se encontraban en la cárcel de Ondarreta fueron víctimas de tortura, pero no se limitaría a estos dos centros. En Eibar, que había sido uno de los centros de la revolución, la Guardia Civil detenía y golpeaba a los sospechosos de haber defendido la revolución. En las cárceles de Gipuzkoa, el teniente Lehoz y el teniente coronel Beorlegui[864] destacaron por haber proferido palizas y amenazas contra los presos. En este sentido, es estremecedor la declaración del dirigente comunista de Pasaia, Juan Astigarribia: «En el País Vasco se vivió una represión feroz. En Bilbao se daban unas palizas brutales (...) Cuando la Guardia Civil se personó para detenerme, también detuvieron a mi esposa embarazada (...) Dio a luz en el cuartel». Si bien la represión de 1934 fue la más feroz que habían vivido hasta aquel entonces, pocos esperarían que, en el País Vasco, al cabo de dos años con la llegada de la dictadura de Franco, se superaría este grado de virulencia y de violencia[865].

---

[859] La ideología cristiana y moderada de ELA no supuso un obstáculo para la represión, y el Gobierno clausuró todas las sedes guipuzcoanas, incluida la de Beasain.

[860] ANSEL, Dario: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera*. Txalaparta. Tafalla, 1001, pág. 224.

[861] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, pág. 341.

[862] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 259.

[863] En Bizkaia se registraron al menos dos muertos por casos de tortura durante los próximos días: Enrique Ortega, de Abanto-Zierbena, y Marcos San Esteban de Portugalete, militante de ANV. GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 268.

[864] Alfonso Beorlegui fue uno de los dirigentes de las tropas franquistas que accedieron a Beasain en la guerra de 1936. Procedente del frente de Oiartzun, se adentró en Irun y en San Sebastián y falleció en la guerra en Bizkaia.

[865] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, págs. 259-272.

Como decíamos, los revolucionarios habían sido sometidos a consejos de guerra militares, y el método más habitual para ello, al menos en el caso de los presos guipuzcoanos, fue la celebración de juicios colectivos a todos los detenidos de la misma localidad. Jueces y fiscales eran militares. La mayoría de los juicios se celebraron en San Sebastián, mientras que el juicio de los arrestados en Eibar fue en Pamplona. El juez de la mayoría de los juicios celebrados en San Sebastián fue el coronel León Carrasco Amelibia, gobernador militar de Gipuzkoa. El primer consejo de guerra militar se celebró contra los detenidos en Lasarte, a quienes acusaban de porte de dinamita y tenencia de armas al margen de ley. De un total de 29 acusados, 27 fueron condenados. El 30 de julio de 1935, juzgan a 39 detenidos de Hernani, de los cuales 23 fueron condenados por asalto ayuntamiento y por disparos a la Guardia Civil. El agosto de 1935, se celebra el juicio contra el concejal socialista de San Sebastián, Guillermo Torrijos. Fue condenado a una pena de 20 años de prisión, por dirigir el movimiento revolucionario de Gipuzkoa. Sin embargo, el juicio militar más grave se celebraría el 21 de enero de 1936 en Pamplona, contra los detenidos en Eibar. El coronel Solchaga y el fiscal Dávila, que desempeñarían un papel importante en el golpe de estado de 18 de julio de 1936 –Dávila llegaría a ser general en el Ejército franquista–, se encontraban frente a 171 eibarreses, entre ellos el exalcalde socialista Alejandro Tellería, el presidente de la Asociación Socialistas de Eibar Tiburcio Eguia, el presidende de la Asociación Socialista de Bergara Francisco Zabala y el célebre dirigente socialista Toribio Echevarría. Asimismo, fueron juzgados sin comparecer el diputado tolosarra Enrique de Francisco y Juan de los Hoyos, quien fuera consejero del Gobierno Vasco. Condenaron a un centenar de personas y se llegaron a imponer penas de hasta 25 años de cárcel. Juan Ibarra, Fernando Inchaurriaga y Juan Prieto fueron condenados a muerte. El fiscal había solicitado la pena capital para un cuarto acusado, Toribio Echevarría. Sin embargo, fue condenado a cadena perpetua. Unos 70 acusados fueron exculpados. Todos ellos fueron amnistiados cuando el Frente Popular llega al gobierno después de haber vencido las elecciones[866].

La vista contra los detenidos en Beasain y en las demás localidades del Goierri tuvo lugar el 26 de julio de 1935, en San Sebastián. Fue un juicio contra 32 acusados, la mayoría beasaindarras: Julián Blanco, Dionisio Carrascal, Fabriciano Díez, Fidel Fernández, Ángel Galarreta Maestre, Miguel Garbayo Rodríguez, Telesforo Gómez Arce, Valentín Gómez Arce, Francisco Hernández Toves, José Ibarbia Unzueta, Juan Bernardo López, Tiburcio López, Antonio Menaza Bermúdez, Agapito Noriega García, Severiano Onésimo Matute, Faustino Oronoz, Rafael Polo Carrascal, Francisco Rodríguez Antolín, Isidoro Rodríguez Picazo, Laureano Rodríguez Picazo, Francisco Ruiz de Apodaca Fernández, Rufino Sarasola Lasa, Higinio Urbina y Francisco Zabaleta Guerrico. Puede ser que otro, Basilio Pascual Juarros, también fuera de Beasain[867]. Por tanto, podemos garantizar que 24 de los 32 enjuiciados eran de Beasain (incluso otro más). Otros cuatro eran de Ordizia: Pablo Aguado[868], Alvaro Calvillo[869], Gumersindo Capa y Alejandro Chinchurreta. Puede ser que un quinto, José Miguel Maiz, también fuera de Ordizia[870]. No hemos podido especificar de dónde procedían los otros dos detenidos (Fidel Areta y Joaquín Zulaica).

Tres de los juzgados fueron ejecutados en la guerra de 1936: el beasaindarra Francisco Ruiz de Apodaca Fernández de Ocáriz[871], miembro de la CNT (fue fusilado en Beasain)[872], el beasaindarra José Ibarbia Unzueta, dirigente de ELA (fusilado en Santoña en 1937), y el socialista ordiziarra Alejandro Chinchurreta. Otro de los juzgados, el beasaindarra Rufino Sarasola, miembro de ELA, terminaría suicidándose en 1948 debido a la persecución del régimen. Julián Blanco, quien había sido presidente de la Asociación Socialista durante 1931-1933 así como uno de los dirigentes del Sindicato Metalúrgico, murió en la guerra en 1937 cuando combatía en el batallón *Rusia*. Tiburcio López Rodríguez, quien en 1936 sería dirigente del Sindicato

[866] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Diputación Foral de Gipuzkoa. Gipuzkoa, 1996, págs. 342-344.

[867] En una carta enviada en diciembre de 1934, el Ayuntamiento de Beasain solicita al gobernador civil la libertad provisional de ocho presos para que pudieran pasar las Navidades con sus respectivas familias. Debido a que se menciona a Basilio Pascual en esta lista, cabe suponer que era beasaindarra. No obstante, en esta lista figuran los ordiziarras Álvaro Calvillo y Pablo Aguado, por lo que parece que esta libertad provisional fue solicitada no solo para los presos beasaindarras sino también para más personas que en diciembre de 1934 se encontraban a la espera de ser juzgados. Por este motivo, no podemos afirmar a ciencia cierta que Basilio Pascual fuera de Beasain.

[868] Cuando Pablo Aguado fue detenido por los franquistas en la guerra 1936 y puesto en libertad en 1941, se instaló en Beasain. Sin embargo, lo consideramos ordiziarra debido a que nació y creció en Ordizia, y allí desarrolló su militancia política (y era precisamente donde residía en el periodo 1934-1935).

[869] Álvaro Calvillo López nació en Beasain en 1912, pero para entonces se había trasladado a Ordizia.

[870] En el censo de Ordizia de 1930, consta un «José M. Maiz Maiz», jornalero de oficio. En el censo de Beasain de aquellos años no hemos encontrado a ningún ciudadano que responda al nombre de José Miguel Maiz Maiz.

[871] La mayoría de los diarios se refieren a él como «Francisco Ruiz» o «Francisco Ruiz Fernández». Sin embargo, la crónica del diario *La Constancia* de 27-07-1935 se refiere a «Francisco Ruiz de Apodaca». Considerando que el segundo apellido del procesado era Fernández y que el segundo apellido del fusilado en Beasain era Fernández de Ocáriz, parece evidente que Francisco Ruiz Fernández y el fusilado Franciso Ruiz de Apodaca Fernández de Ocáriz eran la misma persona.

[872] Según los datos del juicio y de la revolución, era miembro de CNT. Sin embargo, según relata su sobrino Paco Ruiz de Apodaca, en aquella familia eran de ANV; sus dos hermanos, Ángel Ruiz de Apodaca (padre de Paco Ruiz de Apodaca) y Luis Ruiz de Apodaca habían sido gudaris en los batallones de ANV. Luis Ruiz de Apodaca murió en el frente. Sin embargo, esto no quiere decir que Franciso Ruiz de Apodaca también perteneciera a ANV, y los datos del juicio destacan su militancia anarquista. (Entrevista realizada a Paco Ruiz de Apodaca Galarza. Beasain, 18-06-2014).

Metalúrgico de Beasain[873] (por aquel entonces el sindicato se encontraba bajo la dirección de otro de los procesados, el ordiziarra Gumersindo Capa), también moriría en la guerra, pero no en el frente sino en la retaguardia, víctima de tuberculosis[874]. Tiburcio López era miembro del segundo batallón de Ingenieros. Ignacio Onésimo y Valerio Polo (hermanos de los socialistas Severiano Onésimo y Rafael Polo) fueron fusilados. El primero en julio de 1936 en Beasain y el segundo en 1937, en la cárcel de la localidad cántabra de Ciriego.

Entre los procesados de Beasain, es evidente que la mayoría eran socialistas. Además de Julián Blanco, Tiburcio López, Severiano Onésimo y Rafael Polo, los otros doce enjuiciados de Beasain pertenecían también a las filas socialistas. Uno de ellos era Dionisio Carrascal, el concejal electo en 1931, que había presentado su dimisión en 1934. Fidel Fernández también se había presentado a aquellas elecciones, pero no fue elegido[875]. Consta también a Antonio Menaza, el entonces presidente de la Asociación Socialistas de Beasain. Los demás socialistas fueron Miguel Garbayo (miembro de la dirección de la Asociación Socialista en 1932[876]), Agapito Noriega (vicepresidente de la Asociación Socialista en 1934[877]), Juan Bernardo López (vicesecretario de la Asociación Socialista en 1934[878]), Laureano Rodríguez Picazo (auditor de cuentas de la Asociación Socialista en 1934[879]), Telesforo Gómez Arce y Valentín Gómez Arce (secretario de dirección de la Asociación Socialista, ambos se registran en la fichas de prisión redactadas por los ayuntamientos franquistas)[880]y Fabriciano Díez (sobre este último no disponemos de datos concretos, más allá de lo que defendió el abogado socialista Eustasio Amilibia, quien sabemos que defendió a procesados socialistas tanto en el consejo de guerra celebrado contra los procesados goierritarras como en otros consejos de guerra). Los miembros de ELA, además de los mencionados José Ibarbia y Rufino Sarasola, fueron Francisco Zabaleta Guerrico (miembro de la directiva de ELA de Beasain en 1935[881]) e Higinio Urbina (representante de ELA de Beasain en 1931[882]). En cuanto a los anarquistas, había dos beasaindarras: Francisco Ruiz de Apodaca Fernández de Ocáriz, representante de la CNT[883] y Ángel Galarreta Maestre. No hemos podido esclarecer la filiación política de Francisco Hernández Toves, Faustino Oronoz Amigot, Francisco Rodríguez Antolín e Isidoro Rodríguez Picazo.

Como mencionábamos en líneas anteriores, no sabemos si Pascual Juarros era natural de Beasain, y tampoco tenemos noticias de su filiación política. En cuanto a los ordiziarras, el socialista Alejandro Chinchurreta fue fusilado después de que el Ejército franquista entrara en Ordizia y fuera arrestado. Fue ejecutado en Pamplona el 1 de diciembre de 1936. Había otros dos socialistas: Gumersindo Capa, responsalbe del Área del Metal de UGT[884], y Álvaro Calvillo López (quien sería gudari en la guerra de 1936). El cuarto miembro de Ordizia, Pablo Aguado, era un miembro histórico de la CNT en el Goierri, y combatió en la guerra en un batallón anarquista. Permaneció preso hasta 1941[885]. En cuanto a José Miguel Maiz, que podría ser ordiziarra, no tenemos noticias de su ideología. Asimismo, tampoco tenemos información sobre la procedencia ni la filiación de Fidel Areta y de Julio Zulaica.

Antes del juicio, sabemos que por lo menos ocho personas habían permanecido presas, debido a que el Ayuntamiento de Beasain había solicitado en diciembre de 1934 un permiso para el periodo de Navidad. Sin embargo, el diario *El Pueblo Vasco* afirmaba que la mayoría de estos presos estaban en régimen «atenuado» antes de celebrarse el juicio[886]. Estos presos fueron Pablo Aguado, Álvaro Calvillo, Fabriciano Díez, José Ibarbia Basilio Pascual, Francisco Ruiz de Apodaca, Rufino Sarasola y

---

[873] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 543, documento nº 45.

[874] Información proporcionada por Miguel Ángel Ruiz de Gauna López, sobrino de Tiburcio López.

[875] *La Voz de Guipúzcoa*, 02-06-1931.

[876] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 121, documento nº 23.

[877] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 171, documento nº 26.

[878] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 171, documento nº 26.

[879] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 171, documento nº 26.

[880] Documentación sobre Telesforo Gómez Arce: Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A088, documento 01; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 073, documento nº 23; Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa. Caja nº 2837, expediente nº 86. Documentación sobre Valentín Gómez Arce: Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº A088, documento nº 01; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3189, documento nº 19; Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 1169, documento nº 02; Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati). Caja nº 3597, expediente nº 8. Los hermanos Telesforo y Valentín habían sido miembros de Junta de Defensa de Beasain durante la guerra de 1936.

[881] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 57.

[882] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 134, documento nº 14.

[883] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 187.

[884] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 498. Documento nº 27. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 080, documento nº 01.

[885] Para obtener más información sobre estos ordiziarras, consúltese el siguiente libro: ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014.

[886] *El Pueblo Vasco*, 27-07-1935.

Francisco Zabaleta[887]. Por otra parte, hemos mencionado el caso de Tiburcio López, a quien acompañaron al río para recuperar las armas que había escondido en el río[888].

El juicio, como hemos dicho, se celebró el 26 de julio de 1935. Los diarios del día siguiente recogen la noticia, casualmente justo un año exacto antes de que las tropas de los sublevados se adentraran en Beasain en la guerra de 1936. Hemos consultado un total de siete diarios sobre este tema: los periódicos de San Sebastián *La Constancia, El Día, El Diario Vasco, El Pueblo Vasco* y *La Voz de Guipúzcoa,* así como los bilbaínos *Euzkadi* y *El Liberal*. La cobertura más amplia viene en los diarios *El Día* y *La Voz de Guipúzcoa*, y dedican una crónica entera al juicio. Los otros tres rotativos donostiarras recogen una serie de datos sobre la solicitud penas para los procesados, sus abogados, jueces y fiscales y las condenas dictadas a cada uno de ellos, sin entrar en detalles sobre los argumentos esgrimidos por la defensa. Sin embargo, estos tres rotativos recogen el nombre y los dos apellidos de los procesados[889]. Los diarios bilbaínos son mucho más escuetos. Cabe destacar que en casi todas las informaciones se habla de los «procesados de Beasain», si bien sabemos que no todos ellos eran de nuestra localidad. El juicio se celebró en el juzgado militar de San Sebastián, en la calle Garibay, en la antigua tabacalera[890]. El juez militar que se encargó del juicio de los 32 procesados fue el teniente coronel José Vallestín, mientras que el juez instructor fue Antonio Jiménez de Blas. Siete capitanes fueron los vocales del juicio: Serres, Sancho, Piris (o Peris), Carnero, Tiestos, Rodríguez Hinojosa y (Gutiérrez) Alzaga[891]. Dávila fue el fiscal.

En cuanto a la defensa, la mayoría fueron militares, y probablemente actuaron de oficio: los capitanes Cuartero, Lambea y Cadena Iraizos[892] y el teniente Morencos. Sin embargo, también ejercieron la defensa tres civiles: Eustasio Amilibia, Germán María Iñurrategui y Fermín Vega de Seoane. Eustasio Amilibia Machimbarrena fue un célebre socialista guipuzcoano, hermano del socialista Miguel Amilibia. Este último, además de ser uno de los dirigentes del PSOE de Gipuzkoa, había sido el líder de la Junta de Defensa de Gipuzkoa de 1936[893]. Amilibia se encargó de la defensa de un total de nueve miembros, casi todos socialistas: Gumersindo Capa, Alejandro Chinchurreta, Fabriciano Díez, Valentín Gómez Arce, Juan Bernardo López, Tiburcio López, Agapito Noriega García, Rafael Polo Carrascal y Laureano Rodríguez Picazo[894]. Germán María Iñurrategui, concejal jeltzale de Tolosa electo en 1931[895] , defendió a tres acusados de ideología nacionalista: José Ibarbia, Rufino Sarasola y Francisco Zabaleta[896]. Fermín Vega de Seoane era militante de Izquierda Republicana. Tan solo defendió a uno de los acusados: Antonio Menaza Bermúdez (presidente de la Asociación Socialista en 1934, cuando se producen los hechos). Por tanto, 13 de los 32 acusados tuvieron abogados civiles en su defensa. Los motivos estarían relacionados con la solidaridad política-ideológica. Sin embargo, la mayoría contó con abogados de oficio, probablemente debido a la falta de medios económicos (no hay que olvidar que casi todos eran obreros).

Entre los abogados de oficio, fue el capitán Lambena quien defendió a la mayor parte de los acusados (a un total de 11): Pablo Aguado, Fidel Areta, Julián Blanco, Miguel Garbayo, Telesforo Gómez Arce, Francisco Hernández, José Miguel Maiz, Severiano Onésimo Matute, Basilio Pascual Juarros, Isidoro Rodríguez y Joaquín Zulaica (sobre la defensa de Francisco Zabaleta, según las crónicas de los diarios *El Día* y *La Voz de Guipúzcoa*, se encargaron Germán María Iñurrategui y el capitán Lambea; sin embargo, ante la ideología abertzale de Zabaleta, parece más probable que fuera Iñurrategui quien ejerciera la defensa. Por su parte, la crónica de *El Diario Vasco* incluye a Francisco Zabaleta entre los defendidos de Iñurrategui, pero José Miguel Maiz no consta entre los defendidos por el capitán Lambea). El capitán Cuartero se encargó de la defensa de tres o cuatro procesados: Alvaro Calvillo, Dionisio Carrascal Aguado, Francisco Ruiz Fernández y, según algunas fuentes, Higinio Urbina[897]. El teniente Morencos, según los datos que obran en nuestro poder, tan solo ejerció la defensa de uno de los

[887] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 55.

[888] Información proporcionada por Miguel Ángel Ruiz de Gauna López, sobrino de Tiburcio López.

[889] *La Constancia,* 27-07-1937; *El Pueblo Vasco*, 27-07-1935; y *El Diario Vasco*, 27-07-1935.

[890] *El Día*, 27-07-1935; y *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

[891] En la crónica de *El Día* de 27 de julio de 1935, constan como «Piris» y «Gutiérrez Alzaga». *La Voz de Guipúzcoa*, por su parte, habla de «Piris» y «Alzaga».

[892] La crónica de *El Día* se refiere a este hombre de manera errónea como «Cadenas Iraizos». *El Día*, 27-07-1935.

[893] Durante la transición, después del régimen de Franco, fue miembro de Herri Batasuna y de su Mesa Nacional.

[894] Los diarios *La Voz de Guipúzcoa* y *El Día* cuentan estos nueve. *El Diario Vasco*, sin embargo, recoge tan solo a ocho, y no incluye a Rafael Polo. Según *El Pueblo Vasco*, Amilibia defendió a seis procesados, y excluye a Rafael Polo, a Tiburcio López y a Laureano Rodríguez. (El Día, 27-07-1935; *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935; *El Diario Vasco*, 27-07-1935; *El Pueblo Vasco*, 27-07-1935.

[895] En 1935 no ostentaba este cargo, ya que había sido destituido en 1934, a consecuencia del movimiento municipal.

[896] La crónica de *El Día* de 27-07-1935 no deja claro quién se encargó de la defensa de Francisco Zabaleta, ya que se refiere tanto a Germán María Iñurrategui como al capitán Lambea como abogado defensor. También lo recoge la crónica de *La Voz de Guipúzcoa* 27-07-1935

[897] Tanto *La Voz de Guipúzcoa* como *El Día* sostienen que fue defendido por el capitán Higinio Urbina Cuartero; *El Diario Vasco* y *El Pueblo Vasco*, sin embargo, atribuyen la defensa al capitán Cadenas Iraizos. (*El Día*, 27-07-1935; *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935; *El Diario Vasco*, 27-07-1935; *El Pueblo Vasco*, 27-07-1935).

procesados: Ángel Galarreta[898]. Los presos Higinio Urbina Estadillo, Fidel Fernández y Faustino Oronoz Amigot, según algunas fuentes, fueron defendidos por el capitán Cadena Iraizos[899]. Según nuestros datos, no hemos podido esclarecer quién ejerció la defensa de Francisco Rodríguez.

Tanto *El Día* como *La Voz de Guipúzcoa* y *Euzkadi* destacan el nombre de Ángel Galarreta, por lo que cabría pensar que los sucesos de Beasain estuvieran relacionados con su nombre. En la crónica de *Euzkadi*, diario que no se publicaba en Gipuzkoa, se menciona que habían juzgado a Ángel Galarreta y a otros 30 ciudadanos de Beasain (si bien explicábamos que no todos ellos lo eran)[900]; *La Voz de Guipúzcoa*, por su parte, recoge la misma información[901]. *El Día* habla de Ángel Galarreta y otras treinta personas que habían sido juzgadas[902]. Los diarios *El Pueblo Vasco, El Diario Vasco, La Constancia* y *El Liberal* no destacan el nombre de Galarreta. Sin embargo, veremos que Ángel Galarreta no había sido el principal responsable, si bien en un principio se enfrentó a la pena más dura de todos los acusados (junto con Gumersindo Capa, Antonio Menaza y Severiano Onésimo): 20 años de prisión. Junto con Severiano Onésimo, recibió la condena más dura, de seis años de prisión.

Según el juez instructor Antonio Jiménez Blas, los acusados habían seguido las órdenes de las Juventudes Socialistas, y se habían puesto de acuerdo con los trabajadores para efectuar sabotajes en la fábrica de Beasain y en la compañía ferroviaria, realizando amenazas para que abandonaran sus puestos. La idea de la implicación de las Juventudes Socialistas fue el principal argumento de la defensa de Galarreta, quien sostendría que, siendo miembro de la CNT, no había participado en la organización del movimiento. El fiscal Dávila, entre otros delitos como la tenencia ilícita de armas, les acusaba de tentativa de apoyo a la rebelión militar, y consideró responsables a todos los acusados. Según Dávila, los «elementos socialistas de Beasain» habrían dado inicio a la recopilación de armas durante el verano, que habrían repartido el día anterior a la rebelión[903]. Por tanto, solicita una pena de 20 años de prisión para los cuatro acusados mencionados, penas de 16 años para otros cinco (Pablo Aguado[904], Dionisio Carrascal, Fidel Fernández, Faustino Oronoz e Higinio Urbina) y penas de 12 años para el resto de los procesados. No tenemos noticias sobre las penas impuestas a Francisco Rodríguez e Isidoro Rodríguez. No obstante, sabemos que Tiburcio López e Isidoro Rodríguez, el camarero, habían participado en el corte de los cables de las vías del tren, por lo que debieron de enfrentarse a duras peticiones de penas. Quienes, según Galarreta, habían acudido a cortar el suministro de las vías (Tiburcio López, Laureano Rodríguez, Rafael Polo y Francisco Hernández) se enfrentaron a penas de 12 años de prisión, mientras que para el propio Galarreta pedían 20 años. *La Constancia* recoge que pedían una pena de 12 años para Tiburcio López, pero el resto de diarios no recogen nada al respecto[905].

La estrategia del abogado defensor consistió en aceptar las amenazas y la obtención ilícita de armas, pero negó la organización y la tentativa de apoyo a la rebelión militar. Por tanto, deberían ser juzgados solamente por delitos leves y no por haber formado parte de un plan de mayores dimensiones. Eustasio Amilibia defendió que eran obreros honrados y que carecían de capacidad de fraguar un plan de aquellas características, por lo que pedía su absolución o que la condena fuera proporcional con el delito que pudieren haber producido (correspondiente a un delito aislado). Según Amilibia, los goierritarras tan solo podían ser condenados por «amenazas» y «desórdenes». Fermín Vega de Seoane siguió una línea parecida, y sostuvo que su único defendido, Antonio Menaza, tan solo podría haber sido condenado por tenencia ilícita de armas. Por tanto, pedía su absolución o una pena máxima de cuatro años de prisión. Los capitanes Lambea, Cadenas Iraizos y Cuartero pedían la absolución de sus defendidos[906]. Cabe destacar que, según el capitán Cuartero, uno de sus defendidos (el anarquista Francisco Ruiz) había participado en una reunión con el director de CAF, Antonio Sierra, junto al socialista Antonio Menaza y otro miembro de ELA (José Ibarbia, según parece), donde sugirieron al empresario que abandonarían las movilizaciones «a cambio de algunas mejoras». Subraya que se produjo un intento de limitar la acción al plano económico, sin ninguna carga política ni vestigios de rebelión, y de carácter pacífico[907]. El teniente Morencos ejerció la defensa de su único defendido en sesión de

[898] *El Diario Vasco,* 27-07-1935; y *El Pueblo Vasco*, 27-07-1935.

[899] *La Voz de Guipúzcoa,* 27-07-1935. La referencia a esas tres personas solo aparece en dicho periódico, no en el periódico *El Día*.

[900] *Euzkadi,* 27-07-1935.

[901] *La Voz de Guipúzcoa,* 27-07-1935.

[902] *El Día,* 27-07-1935.

[903] *La Voz de Guipúzcoa,* 27-07-1935.

[904] La crónica del diario *El Día* incluye a Pablo Aguado tanto en la lista de los condenados a 16 años de prisión como a los condenados a 12 años. Según *La Voz de Guipúzcoa* y *La Constancia,* el fiscal solicitó una pena de prisión de 16 años, por lo que mantendremos este criterio.

[905] *La Constancia,* 27-07-1935.

[906] *El Día,* 27-07-1935; y *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

[907] *El Día,* 27-07-1935.

tarde[908]: Ángel Galarreta. En la sesión, que dio comienzo a las cuatro[909], Morencos sostuvo que Galarreta era miembro de la CNT por lo que no compartía el movimiento debido a que pertenecía a una ideología totalmente contraria a la del Partido Socialista. Morencos defendió que la participación de Galarreta se debió a la fuerza «irresistible» del movimiento[910].

Según la crónica de *El Día* el mejor abogado defensor fue Germán María Iñurrategui. (*El Día* no era un diario propiamente jeltzale, pero sí cercano a sus postulados, por tanto, podríamos decir que esta calificación podría estar relacionada con la proximidad de la ideología del diario y del abogado). El diario republicano *La Voz de Guipúzcoa* describe la actuación de Iñurrategui con el mismo tono aséptico que emplean para el resto de los abogados[911]. El resto de rotativos no detalla la labor de los abogados defensores. Iñurrategui en su defensa destaca que sus defendidos militaban en asociaciones y partidos que defendían la orden y el cristianismo. La sesión de Iñurrategui tuvo lugar por la mañana y, como hemos podido ver, siguió la misma línea del abogado Morencos para la defensa de Galarreta; es decir, que no tenían ningún vínculo con el Partido Socialista. Este abogado, como el resto, destaca que no se produjeron daños y que, por tanto, debía prevalecer este hecho. Sin embargo, el principal argumento esgrimido por Iñurrategui, según la crónica del diario *El Día*, fue mencionar la situación de la localidad de Beasain. Como hemos explicado anteriormente, Serafín Arana había sido nombrado alcalde interino de Beasain a principios de octubre de 1934 (a la espera del nombramiento del resto del equipo municipal por parte del gobernador civil), ya que el anterior alcalde de la localidad, Jacinto Urteaga, había sido destituido en agosto de 1934 por su participación en el movimiento autonomista. Esta línea de defensa se conjuga con uno de los motivos que mencionábamos anteriormente. El hecho de que el Gobierno de derechas hubiera destituido a varios alcaldes del País Vasco, nombrando a sustitutos de derechas, habría destacado el carácter totalitario de la derecha que tanto mencionaba la izquierda, lo que daría legitimidad a la rebelión. Cabe pensar que este argumento de defensa fue de gran ayuda; no solo para sus defendidos, sino para el conjunto de los procesados en este juicio[912].

Por último, el diario *El Pueblo Vasco* recoge que la defensa (sin desvelar la identidad, y sin entrar en detalles de sus declaraciones) argumentó que la huelga fue pacífica y que no se produjeron amenazas, debido a que fue resultado de «la reflexión del conjunto de fuerzas sindicales»[913].

En la sesión de tarde, finalizada la intervención del último abogado, el capitán Morencos, toma nuevamente la palabra el fiscal Dávila. En este caso, suaviza sus acusaciones iniciales. En primer lugar, en el caso de Álvaro Calvillo López, afirmó que tan solo se le acusaba de haber cogido en manos una pistola, por lo que retiraba todos los cargos en su contra procediendo a su exculpación. Se retiran los cargos de tentativa de ayuda a la rebelión militar a otros seis acusados (Pablo Aguado, Julián Blanco, Fabriciano Díez, Miguel Garbayo, Telesforo Gómez y José Miguel Maiz), pero mantiene el delito de tenencia ilícita de armas. Por tanto, se reduce la primera petición a una condena de dos años de prisión (inicialmente, cinco de estos acusados se enfrentaban a penas de doce años, y de dieciséis en el caso de Aguado). En el resto de casos, sostiene que no podía pedir una pena inferior o retirar los cargos, pero apela al «sentimiento cristiano» del tribunal debido a que no se les acusaba de delitos con graves consecuencias, «para que mostraran piedad y se establecieran las mínimas condenas»[914].

En la sesión de aquella tarde, los abogados se pronunciaron en un clima más distendido. Tenían la sensación de que, gracias a su ejercicio, habían logrado buena parte de su objetivo y se habían impuesto sus tesis (la retirada de los cargos de tentativa de ayuda a la rebelión militar, la retirada de la denuncia por daños y mantener, al máximo, los cargos de tenencia ilícita de armas y delitos de amenaza). La intervención de Amilibia separó los sucesos de Beasain con los hechos producidos en Asturias, subrayando que los enfrentamientos de Beasain no contribuyeron a la victoria de la revolución de Asturias. Por tanto, sostenía que únicamente se les podría acusar de «faltas contra el orden público». Añadió que la convocatoria de huelga se había producido antes de la declaración del estado de guerra y apelaba a su experiencia personal para afirmar que en otros consejos de guerra tan solo habrían sido juzgados por amenazas. Fermín Vega de Seoane y el capitán Cuartero se suman a las tesis de Amilibia, por lo que solicitan la consideración de falta y no como delito. Vega de Seoane sostenía que su defendido,

[908] Si bien seis diarios afirman que todos los abogados, salvo Morencos, habían realizado su intervención por la mañana, *El Liberal* sostiene que, cuando un sexto abogado estaba interviniendo, se suspendió el juicio y este abogado continuó con su defensa por la tarde, junto con un séptimo (Morencos). (*El Liberal*, 27-07-1935). Consultados los demás diarios, podríamos afirmar que el sexto abogado fue el capitán Cadena Iraizos.

[909] *El Diario Vasco,* 27-07-1935.

[910] *El Día,* 27-07-1935; y *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

[911] *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

[912] *El Día,* 27-07-1935.

[913] *El Pueblo Vasco,* 27-07-1935.

[914] *El Día,* 27-07-1935; y *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

Antonio Menaza, tan solo podía ser acusado por tenencia ilícita de armas, y Cuartero, por su parte, alegaba que su defendido, Francisco Ruiz, había acudido al director de CAF a sugerir una serie de mejoras para evitar problemas. Iñurrategui solicita una mayor atenuación de las penas y defiende que sus defendidos no podían ser condenados a más de dos meses de cárcel, por tenencia ilícita de armas. Los últimos tres abogados, los capitanes Lambea y Cadenas y el teniente Morencos sostuvieron que quedaba demostrado que no se había producido una rebelión militar o asimilada y se mostró esperanzado con que el tribunal tendría una «idea clara» al respecto[915].

Según la crónica de *El Día*, después de dar audiencia al conjunto de comparecencias, transcurrió un buen tiempo para que el juzgado dictara sentencia. Se mantuvo el delito de rebelión militar en grado de tentativa, y se les acusó de sabotaje (contra los ferrocarriles), robo (de dinamita en la cantera de Ataun) y amenazas. Las penas más duras fueron para Severiano Onésimo Matute y Ángel Galarreta: seis años de prisión (Galarreta, en su declaración, habría confesado que participó en el robo de la cantera de Ataun, así como en el sabotaje de las vías del tren), por apoyo a la rebelión militar[916]. Gumersindo Capa y Dionisio Carrascal fueron castigados con cuatro años de prisión. Puede que pesara el hecho de que el primero era el dirigente de UGT y el segundo concejal socialista recién dimitido. El tribunal dictó una condena de dos años de prisión para Antonio Menaza (uno de quienes había acudido a hablar con el director de CAF, solicitando el cierre de la fábrica), Fidel Areta y Faustino Oronoz. Agapito Noriega, Francisco Hernández, Rafael Polo, Laureano Rodríguez y Francisco Rodríguez[917] fueron condenados a un año de prisión. Alejandro Chinchurreta, Fidel Fernández, Valentín Gómez Arce, Basilio Pascual Juarros, Rufino Sarasola Lasa e Higinio Urbina, por su parte, fueron condenados a un total de ocho meses de prisión. La pena más leve fue de seis meses de detención mayor para cinco de los acusados: Pablo Aguado, Julián Blanco, Miguel Garbayo, Telesforo Gómez Arce, José Ibarbia, Juan Bernardo López, Tiburcio López, Isidoro Rodríguez, Francisco Ruiz, Francisco Zabaleta y Joaquín Zulaica[918]. Fabriciano Díez, según *El Pueblo Vasco* (pero no según *El Día* o *La Voz de Guipúzcoa*) fue condenado a cuatro meses de prisión[919]. *El Pueblo Vasco* sostiene que cuatro acusados reciben penas de cuatro meses de prisión (Pablo Aguado, Julián Blanco, Miguel Garbayo y Telesforo Gómez Arce), por lo que vemos una contradicción con respecto de los datos ofrecidos por *El Día*[920]. En el caso de José Miguel Maiz, desconocemos la condena que dictaron en su contra, pero sabemos que fue acusado solamente por tenencia de armas[921], por tanto, es probable que se tuviera que enfrentar a cuatro meses de prisión, al igual que Díez. Asimismo, 25 de los 31 acusados fueron condenados a una pena de seis meses de arresto mayor por tenencia ilícita de armas. Seis de ellos son aquellos a los que el fiscal Dávila retira la acusación de tentativa de rebelión militar: Aguado, Blanco, Díez, Garbayo, Telesforo Gómez y Maiz. En el resto de los casos, no podemos afirmar quién fue condenado únicamente por apoyo a la rebelión militar y quién por ambos delitos.

En consecuencia, la revolución obrera se vio abocada al fracaso. La represión ejercida contra el movimiento fue muy dura, no solo con respecto del número de acusados, sino también en cuanto al número de presos y a las consecuencias provocadas. Los sectores de la izquierda resultaron afectados por el tema de los presos y recibieron una amplia respuesta solidaria. A partir de este momento, el lema de la amnistía se convirtió en el principal reclamo del *Frente Popular* para las elecciones de 1936. Asimismo, las sedes de las organizaciones obreras permanecieron clausuradas por más de un año y se les privó del derecho de reunión. La actividad sindical también fue vetada.

En Beasain, las dos crisis de 1934 provocaron la represión, que se convirtió en el balance más significativo de aquel año. La primera crisis provocó la detención y la destitución del alcalde y la posterior imposición del nuevo gobierno, mientras que la segunda conllevó el cierre de las sedes de algunos partidos políticos y de todos los sindicatos (por aquel entonces, el batzoki se encontraba en fase de construcción). La izquierda, despojada del poder y sin presencia en la calle, no pudo realizar grandes contribuciones y en Beasain se hacía palpable la falta de aquellas ideas.

No obstante, a mediados de 1935, la Izquierda Republicana ya operaba con normalidad y realizaban asambleas, etc. (si bien estaban obligados a solicitar la autorización al gobernador civil), eso sí, las reuniones se debían celebrar en la Plaza del

---

[915] *El Día,* 27-07-1935.

[916] *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

[917] El periódico *El Liberal* confunde a Francisco Ruiz con Francisco Rodríguez, y afirma de manera errónea que Ruiz fue condenado a una pena de un año de prisión (fue condenado a seis meses). (*El Liberal*, 27-07-1935).

[918] Tan solo *El Día* se hace eco de las penas de estos once. Otros diarios como *La Voz de Guipúzcoa*, *El Diario Vasco* o *El Liberal* mencionan tan solo a seis condenados: José Ibarbia, Juan Bernardo López, Tiburcio López, Isidoro Rodríguez, Francisco Zabaleta y Julio Zulaica.

[919] *El Pueblo Vasco,* 27-07-1935.

[920] *El Pueblo Vasco,* 27-07-1935. *El Pueblo Vasco* cometió un error: menciona a Valentín Gómez en dos ocasiones, una en esta lista y otra entre los condenados a cuatro meses.

[921] *El Día,* 27-07-1935; y *La Voz de Guipúzcoa*, 27-07-1935.

Mercado y no en su sede del Centro Republicano[922]. En octubre de 1935, el Sindicato Único de Trabajadores (dependiente de la CNT) abre un local en Beasain, ya que hasta aquel entonces tan solo tenían su sede de Ordizia. Por tanto, vemos que a finales de 1935 se percibe una especie de vuelta a la normalidad[923].

Tanto en Beasain como en los alrededores, se generalizan las acciones contra los represaliados. El ayuntamiento, pese a estar gobernado por la derecha, solicita el 22 de diciembre de 1934 la libertad provisional para ocho de los presos beasaindarras que se encontraban a la espera del juicio, para que pudieran celebrar la Navidad con sus familias. Se trataba de Francisco Ruiz, Álvaro Calvillo, Pablo Aguado, Basilio Pascual, Fabriciano Díez, Francisco Zabaleta, José Ibarbia y Rufino Sarasola[924]. En esta misma línea, el ayuntamiento convoca una reunión en marzo de 1935 con la presencia de varios agentes de la localidad (ELA, Sindicato Profesional de la derecha, Sindicato de Labradores de la derecha, Asociación de Comerciantes, Asociación de Propietarios, *Sociedad Recreativa Ferroviaria*, PNV, Izquierda Republicana, Economato de los Trabajadores y la Cooperativa de Trabajadores). En esta asamblea, Manuel Pérez afirma que faltaban cinco agentes. Llama la atención que no comparece ninguna asociación de izquierdas, como UGT o la Asociación Socialista, si bien la mayoría de los detenidos eran socialistas (puede ser que quisieran mostrar su frontal oposición al ayuntamiento de derechas). El objetivo de la asamblea fue solicitar al director de CAF, Antonio Sierra, que los beasaindarras y los goierritarras que se encontraban presos fueran readmitidos en caso de que fueran puestos en libertad[925]. Por otra parte, solicitan al gobernador militar que se celebrara el juicio a la mayor brevedad. Esta propuesta parece ser que provino del comerciante Ignacio Cortés. Cortés mostraría una gran habilidad para la intermediación y la negociación durante los días siguientes al golpe de estado militar de 1936, ya que intermedia a favor de sus adversarios políticos de derechas, consiguiendo su puesta en libertad de la cárcel de Beasain. Volviendo a la reunión celebrada en marzo de 1935, se producen varios desencuentros entre los presentes. José María Lozares, representante de ELA, propone intermediar en el conjunto de las empresas más allá de la empresa CAF, y menciona a un beasaindarra que trabajaba en las instalaciones de Patricio Echeverria, en Legazpi. Los representantes del ayuntamiento, ante esta propuesta, argumentaban que al Ayuntamiento de Beasain no le atañían los asuntos de otras localidades. Por su parte, Pedro José Iguain, director de la banda municipal y representante de los propietarios, sugiere que habría que hacer una distinción entre los inocentes y los condenados. Iguain sostenía que no se podía exigir a los empresarios que volvieran a admitir a aquellos trabajadores que habían sido condenados, argumentando que no se podía actuar por encima de la ley. En consecuencia, sugiere esperar hasta la celebración del juicio, para poder definir la cantidad de absueltos y condenados. Los demás miembros reunidos en la asamblea le respondieron que en localidades como Tolosa y Azpeitia habían incluido incluso a los trabajadores que habían sido condenados. Por otra parte, se comparó la situación de los encarcelados y del resto de desempleados (se hablaba de un número de 118 personas), y se cuestiona la manera en que podían se admitidos los condenados sin que se supiera las penas que se les impondría, a la vez que había tantas personas desempleadas en la localidad. Manuel Gorrochategui, de Izquierda Republicana, responde que la mayoría de los desempleados comunes eran jóvenes y que podrían encontrar empleo; sin embargo, sostenía que los presos que estaban a la espera de juicio eran responsables de sus familias. Una vez más, nos encontramos ante las dificultades y los problemas internos florecidos en el seno de la clase obrera durante las épocas de crisis[926].

En 1935, nace en Gipuzkoa el *Comité Pro-Presos de Guipúzcoa*, impulsado por el grupo comunista *Socorro Rojo Internacional.* Este comité da comienzo a una recaudación masiva de fondos a lo largo de todo el territorio guipuzcoano, y para el 31 de julio de 1935 habían conseguido 290.328,30 pesetas, de las cuales 7.447 provenían de Beasain[927]. Los actos a favor de los presos del Goierri no se produjeron únicamente en Beasain. La noche del 30 de noviembre de 1935, se organiza un acto a favor de los presos del Goierri en el teatro Etxezarreta de Ordizia, para ayudar económicamente a sus familias[928]. Estos actos de solidaridad tuvieron lugar en el conjunto de Gipuzkoa y del País Vasco (también en Asturias). Este trabajo en común realizado a favor de los presos contribuyó a la creación en 1936 del Frente Popular. Probablemente, fue la única consecuencia positiva que obtuvo la izquierda de aquel fracaso. El 30 de diciembre de 1935, el sindicato comunista inicia el proceso de integración

[922] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 119, documento nº 11.

[923] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 138, documento nº 32.

[924] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 3762, documento nº 55.

[925] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 70.

[926] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta nº 059, documento nº 70.

[927] GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIÉRREZ AROSA, Jesús y CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general*. Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014, pág. 201.

[928] ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian*. Ayuntamiento de Ordizia, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014, pág. 24.

en UGT, y el 1 de enero de 1936 se celebra en San Sebastián el primer mitin conjunto entre comunistas y socialistas, con la participación del goierritarra Jesús Larrañaga[929].

A nivel político, aquella rebelión consiguió que los bloques de izquierda y de derecha se consolidaran. Así las cosas, se amplía la brecha entre ambos bloques, hasta el punto que resultaba imposible su entendimiento. Tal fue el desencuentro que, en el seno del Partido Radical que gobernaba en España, republicano de derechas, se impone la vertiente de derechas sobre la republicana. En cada uno de estos bloques se observan cambios. La izquierda había superado las desconfianzas de años anteriores, sobre todo en el ámbito de las asociaciones obreras (socialistas, comunistas y anarquistas). Se percibe un acercamiento entre ellos, sobre todo a raíz de aquella dura experiencia. En la derecha, por su parte, la intervención del Ejército, que había garantizado la continuación del orden, obtuvo un gran prestigio. Así las cosas, entre los políticos de derechas nace el pensamiento de que, ante la revolución, la única defensa era el Ejército. Este posicionamiento desembocaría en el golpe de estado de 1936.

1.6 Asociaciones y servicios de Beasain

Aquellos años fueron muy duros para la economía de Beasain y, por ello. la oferta de servicios no pudo mantener su nivel. La mayor parte del dinero que el Ayuntamiento había destinado para los gastos sociales, tuvieron que usarlo para ayudar a las personas que se quedaron sin trabajo.

Sin embargo, se hicieron algunas mejoras en el ámbito educativo. Por ejemplo, la nueva escuela del barrio de Arriaran con la ayuda de la Diputación Foral de Gipuzkoa. La intención de construir la escuela de Arriaran comenzó en 1930, cuando la Comisión de Educación le propuso a la DFG la construcción de 100 nuevas escuelas. Según la Comisión de Educación de Gipuzkoa, la situación educativa del territorio era pésima y había que cambiarla. El proyecto enviado a la Diputación Foral de Gipuzkoa el 4 de noviembre de 1930 tenía por objetivo reducir "la cantidad de personas analfabetas" de la provincia, porque el hecho de que la Diputación dijese que ese gasto era alto quería decir que "ese problema no se había resuelto por completo. Pero mencionaban otra dificultad: El relieve montañoso ("complejo") de Gipuzkoa. La Comisión Educativa de Gipuzkoa propuso seguir el modelo utilizado por la Diputación Foral de Bizkaia a la hora de crear las escuelas públicas de Bizkaia. Cabe mencionar que (antes de proclamar la República) hubo un trato para impartir la asignatura de religión durante el horario escolar. Se preveía colocar los colegios a un kilómetro o más de los barrios o zonas rurales. Asimismo, la mayor parte de la construcción de dichos colegios correría a cargo del Ayuntamiento, pero la Diputación debería pagar el 25 % de cada uno de ellos y, además, la Caja de Ahorros de Gipuzkoa tenía que ofrecer créditos de fácil financiación[930]. Sin embargo, el material escolar correría a cargo de la Diputación. Al principio, se propuso construir todos esos colegios en un periodo de diez años, pero la Diputación exigió reducir ese periodo a cinco años. La inspección de los colegios quedaba en manos de los pueblos. Los Ayuntamientos y/o las asociaciones de vecinos tenían que realizar la petición para la construcción del colegio y la Diputación daba los permisos. La Comisión calculó que la Diputación Foral de Gipuzkoa gastaría 500.000 pesetas en diez años financiando dicho proyecto (asimismo se calculó que el sueldo de los/las profesores/as sería de 3.000 pesetas)[931].

Una de las novedades (más adelante veremos la discusión de los diputados sobre el tema) fue implantar la enseñanza sistemática del euskera por primera vez y, por ello, era necesario que el profesorado supiese euskera (debían pasar un examen de conocimiento del euskera). A la hora de impartir las clases, propusieron que la presencia del euskera no fuese homogénea en todo el territorio. En los pueblos donde la presencia del euskera era mayor, preescolar comenzaría en euskera y poco a poco irían metiendo el castellano hasta terminar los estudios superiores en dicho idioma. En cambio, en las zonas donde la presencia del euskera era menor, los estudios serían bilingües al principio y acabarían siendo en castellano[932]. Para los diputados era suficiente que el euskera fuese una asignatura. El objetivo del diputado Brunet, por ejemplo, era que todos los alumnos "tuviesen

[929] EGIDO SIGÜENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Colección *Beasaingo Paperak*, nº 2); y Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 34-35.

[930] Aunque el interés de la Diputación fuera financiar con créditos sin intereses, la Caja de Ahorros de Gipuzkoa en la reunión del 21 de marzo de 1931 (ratificado el 23 de mayo de 1932), aconsejó un crédito con un interés del 5 %, porque no había suficiente dinero. En aquella reunión, la Caja de Ahorros decidió premiar con un 10% al terminar cada edificio escolar. Según la Caja de Ahorros, cada escuela costaría entre 20.000 y 30.000 pesetas. Sin embargo, es conocida la crisis de aquella época y también la que hubo durante la República. Las entidades públicas comenzaron con una política para reducir gastos, por tanto, el 15 de julio de 1932 el Consejo Administrativo de la Caja de Ahorros de Gipuzkoa empezó a tener dudas, y dijo que, como mucho, haría una aportación del 10% por cada escuela.

[931] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 784-2.

[932] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 784-2.

un conocimiento amplio" de los dos idiomas y, para ello, en las zonas vascoparlantes las clases comenzaban en euskera y se iba introduciendo el castellano; en cambio, en las zonas bilingües, dependía del profesor y le daba prioridad a un idioma o al otro. El diputado Paguaga menciona que más allá del relieve de Gipuzkoa, el pésimo estado de la educación en Gipuzkoa se debía a "los métodos en contra de la razón y la pedagogía" y con la implantación de ese nuevo método, los alumnos no tendrían que sufrir más la tortura de tener que estudiar en un idioma que no entienden (castellano). Paguaga, además de impartir las clases en euskera, propuso impartir la asignatura de gramática vasca. Sin embargo, todo el mundo no estaba de acuerdo con esos conceptos: El diputado Aztiria, que a su vez era alcalde de Deba, dijo que "aunque la introducción del euskera era beneficiosa, la enseñanza del castellano era necesaria". Al final, corrigió el planteamiento de la Comisión Educativa y propuso impartir "los estudios superiores en dos idiomas, prevaleciendo siempre el castellano pero sin dejar de lado el euskera" (la Comisión Educativa propuso impartir los estudios superiores solo en castellano)[933].

Pero a la hora de construir los colegios surgieron ciertas dificultades en el ritmo. Una de ellas fue la financiación y como hemos mencionado anteriormente, la Caja de Ahorros de Gipuzkoa no pudo cumplir lo prometido al principio y, al final, solamente financió el 10 % de cada colegio (añadía una prima al terminar cada edificio). Por otro lado, hay que decir que para mayo de 1936, solo se habían finalizado 20 colegios de los 100 previstos, ya que para el Ayuntamiento, financiar el 65 % era una carga demasiado grande. Ese mismo mayo, la Diputación de Gipuzkoa propuso "recursos especiales" para acabar el proyecto y para que los ayuntamientos no se hiciesen cargo de esa carga económica. La propuesta fue reducir al 25 % la aportación de los ayuntamientos. Al final, el 1 de junio de 1936, en un Decreto de la Diputación, se redujo la aportación al 25 %[934].

En cualquier caso, el Ayuntamiento de Beasain fue uno de los precursores en construir el colegio, por tanto, se quedó fuera de esos riesgos. La primera reunión sobre los pliegos de la construcción se realizó el 19 de mayo de 1932 con Jacinto Urteaga Iurrita como alcalde y con los concejales Leoncio Ibarbia y Serafin Arana[935]. El contratista José Luis Guridi (el que en 1936 sería nombrado alcalde por los militares sublevados) presentó un presupuesto de alrededor de 32.000 pesetas, con un descuento de 10,27 pesetas por cada 100 pesetas[936]. Por otro lado, Cosme Salegi de Zumarga presentó otro presupuesto, con un descuento de 18,65 pesetas por cada 100 pesetas. Cada uno puso una fianza de 1.500 pesetas. Se presentaron otros tres presupuestos: el primero del grupo beasaindarra *Odriozola y Compañía* (con un descuento de 10,15 pesetas por cada 100 pesetas); el segundo del beasaindarra Juan Iguain, con un presupuesto de 33.900 pesetas; y, por último, el del lazkaotarra José Antonio Intsausti, que presentó un descuento de 13 pesetas por cada 100 y una fianza de 1.500 pesetas[937]. En otra reunión celebrada en San Sebastian el 8 de octubre de 1932, se decidió encargar el trabajo a Cosme Salegi por la cantidad inicial de 29.000,57 de pesetas[938]. Para construir la escuela, el ayuntamiento le compró a Casilda Gaitan de Aiala un terreno el 6 de octubre de 1932[939].

Según cierto documento, para el 28 de noviembre de 1932 las obras estaban bastante avanzadas[940]. Un documento del 24 de abril de 1933 recoge que el coste total fue de 41.766 pesetas, porque hubo un sobrecoste de 3.280 pesetas en los cimientos. Por tanto, el coste final de la obra fue de 12.000 pesetas más que el presupuesto presentado[941] por Cosme Salegi al principio. Por último, la escuela se inauguró el 13 de abril[942] de 1934. Hubo ciertos problemas en la fase de la construcción. Por ejemplo, en marzo de 1934 hubo problemas con la traída de aguas y ello trajo un sobrecoste de 7.402 pesetas. De dicha cantidad, la Diputación tuvo que poner 1.858,95 pesetas[943]. Pero aquello trajo una disputa porque el 15 de enero de 1934 el arquitecto de la Diputación dijo, "que la Diputación jamás había pagado un trabajo municipal de esa magnitud"[944]. Sin embargo, en 1935, tuvieron que hacer unos trabajos de reparación urgentes para evitar la humedad. Para ello, aislaron la zona y tuvieron que pagar 2.919 pesetas. Dicha adjudicación se firmó entre octubre y diciembre de 1935[945].

933 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 784-2.
934 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 784-2.
935 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 1.237, documento 42.
936 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 1455/1971.
937 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 1455/1971.
938 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 1455/1971.
939 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 4278.
940 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 4278.
941 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 4278. En las obras del presupuesto se gastaron 35.353 pesetas fueron de presupuesto 6.413. Ese documento muestra el coste de los diferentes trabajos y el que quiera puede obtenerlos. Además, en trabajos de jardinería gastaron 1.323 pesetas y el beneficiario fue Juan Bautista Pagola de Hernani.
942 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 3.256, documento 20.
943 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 1455/1971.
944 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 4278.
945 Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 1455/1971.

Además de eso, se construyeron colegios dentro de los pueblos. Por ejemplo, en 1932 se abrió en Beasain la Academia de Estudios Especiales[946] dependiente del Instituto de Donostia y, además, en 1933 (aprobado en 1932), empezaron a construir nuevos colegios (dos para niñas y otros dos para niños) en la calle Martina Maiz (el Estado dio permiso para dichas construcciones en 1931)[947]. Más adelante, esas escuelas se dejaron en manos de las Carmelitas (las Carmelitas quisieron seguir con el intento de las monjas de Notre Dame para abrir un colegio femenino y, así, abrieron una escuela religiosa para chicas), aunque el proyecto inicial durante la República fuese abrir un colegio público[948](es más, trasladaron allí algunas aulas de la escuela pública principal)[949]. Por último, en 1935 (en la época en que Manuel Pérez fue alcalde) se hizo una renovación de las escuelas de la plaza[950]. Por tanto, en aquella época en Beasain había tres colegios de Primaria: dos en el pueblo (graduados con 595 alumnos y el de los niños con 190 alumnos) y uno en Arriaran con 43 alumnos. Asimismo, había tres escuelas privadas: el colegio femenino *Nuestra Señora del Carmen* con 90 alumnas y el colegio masculino San Martín de Loinaz (La Salle) con 230 alumnos[951] los dos religiosos y, por último, la escuela profesional en CAF para los hijos de los trabajadores. Y además de los colegios comunes estaban las dos escuelas de Arte y Oficio (uno público y municipal y, el otro de CAF), la Academia de Estudios Especiales y la Escuela de Música.

Sin embargo, hubo ciertas disputas en torno al tema de las escuelas. En junio de 1931, el profesor de las escuelas públicas exigió una subida salarial de 260 pesetas a 500, ya que en Beasain no había "casas para profesores". Según el profesorado, cobraban 260 pesetas los profesores que trabajan en municipios con menos de 5.000 habitantes y, Beasain, había superado dicho límite hacía mucho tiempo ("aunque en el padrón no constaba oficialmente") y, por ello, exigían un sueldo de 500 pesetas (cabe mencionar que según todos los estudios mencionados hasta ahora decían que en 1930 Beasain contaba con 5.260 habitantes, pero hasta 1931 no se actualizó el padrón). El profesorado exigió que si esa subida no se producía antes de la actualización del padrón, el Ayuntamiento pagara las viviendas alquiladas[952]. Según un documento de 1932 el Ayuntamiento gastaba 3.000 pesetas al año en las viviendas de los profesores (175 pesetas en Astigarreta y 300 en Aratz-Matxinbenta[953]). En diciembre de 1935 volvieron a surgir problemas relacionados con las viviendas de los profesores, pero en Beasain. Ya que tras la muerte de la profesora Pilar Barber del colegio público femenino, los profesores María Teresa Puente Baz y Joaquin Cortijo Garces exigieron poder utilizar la vivienda de la fallecida. El Ayuntamiento decidió ceder primero la vivienda a Puente Paz y definió un sistema de turnos para ambos[954]. Sin embargo, parece ser que el problema no se solucionó y en abril de 1936 el Ayuntamiento tuvo que pedir a Teresa Puente que cediera la vivienda a Joaquin Cortijo porque[955], este, presentó un recurso y la Inspección de Educación decidió que la vivienda le correspondía a él.

Por otro lado, aunque existía un proyecto para construir un colegio nuevo en Arriaran, y como en la escuela pública da Garín faltaba el profesor en 1931, los hijos e hijas de las familias de Garín se tenían que desplazar hasta la escuela de Astigarreta. Tras una inspección que realizó el Ayuntamiento en Garin, se vio que el trabajo del maestro Cándido Agirre era lamentable y decidieron destituirlo[956]. En agosto de 1931 un grupo de vecinos de Garín escribió una carta dirigida al Ayuntamiento donde recordaban que "se comprometieron a construir una escuela pública en Garín y como no cumplieron su palabra" tenían que llevar a sus hijos a la escuela de Astigarreta. Según los habitantes de Garin, era imposible llevar todos los días a sus hijos e hijas a Astigarreta y sugirieron como medida provisional "que un alumno a punto de terminar primaria fuese el profesor de la enseñanza básica de los preescolares". Ese hecho constata el pésimo estado de la educación en las zonas rurales y la razón por la que la Diputación Foral de Gipuzkoa propuso crear 100 colegios. Durante el pleno del 3 de septiembre el Ayuntamiento

---

946 ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Beasaingo paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 94-95.

947 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 10.

948 ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Beasaingo paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 96.

949 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 10.

950 ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Beasaingo paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 94-95.

951 ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Beasaingo paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 95-96.

952 Archivo Municipal de Beasain. 151. Carpeta, documento 40 Además, se puede leer la queja del profesor de Aratz-Matxinbenta. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.

953 Archivo Municipal de Beasain. 121. Carpeta, documento 23.

954 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 15.

955 Archivo Municipal de Beasain. 252. Carpeta 252, documento 21; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

956 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 43. Sin embargo, en el mismo documento se menciona que el caso de Garin fue una excepción entre las escuelas de Beasain.

dijo a los vecinos de Garín que estudiarían su propuesta[957]. Las carencias del colegio de Garín eran evidentes durante aquel mayo de 1935, ya que no había ningún profesor profesional y el responsable del colegio era el cura[958]. A pesar de todo, el concejal Serafin Arana dijo que tenían intención de construir un nuevo colegio en Garin.

Según los datos de noviembre de 1932, en las escuelas públicas de Beasain (colegios de Beasain, Astigarreta y Aratz-Matxinbenta[959]) estaban matriculados 1.554 alumnos: 788 niños y 766 niñas. Se dividían por la edad: 396 alumnos de entre 3 y 6 años, 275 alumnos de entre 6 y 8 años, 268 alumnos de entre 8 y 10 años, y 345 alumnos mayores de 12 años. En esa época la oferta escolar de Beasain era la siguiente: por un lado, estaba la red pública, que contaba con los colegios municipales, el colegio público de Arriaran (hemos explicado en las páginas anteriores cómo se creó), las escuelas de *Arte y Oficios*[960] y la escuela infantil; por otro lado, la red privada contaba con la escuela San Martín de Loinaz (La Salle), la escuela de monjas carmelitas *Ntra. Sra. del Carmen* y la *Academia Especial* para estudios superiores creada en 1932 (las dos primeras eran subvencionadas por el ayuntamiento y la tercera era dependiente del Instituto de Donosti[961]. El sistema escolar estaba siendo innovado, incluso estaban construyendo un laboratorio[962].

Sin embargo, la situación de la escuela pública no era tan buena como se pensaba, al menos eso es lo que consta en la denuncia interpuesta por la Asociación Socialista de Beasain en 1932. Se hacinaban 69 alumnos en un aula para 25, por tanto, el hacinamiento era claro. Dicha asociación culpaba al grupo de gobierno por no haber dado pasos en un año para arreglar el problema[963]. Entonces al ayuntamiento respondió que su actitud no había sido irresponsable, ya que en 1932 empezó a construir la escuela unificada y la escuela de barriada, por tanto, no se les podía acusar de dejadez aunque no hubiesen conseguido arreglar todos los problemas[964]. En un pleno celebrado en febrero de 1933 el concejal Pedro Lasa Segurola propuso poner comedores en las escuelas "parecidas a las que tenía en Tolosa y Donostia"[965]. En abril de 1934 el ayuntamiento notificó que el Ministerio de Educación daba una subvención de 2.000 pesetas para esos comedores[966] y, más tarde, en noviembre de 1934, se supo que el parlamentario Juan Usabiaga daba 3.000 pesetas[967]. Por último, el 30 de octubre de 1935 se supo que el comedor recibió una subvención de 3.000 pesetas[968]. Las escuelas unificadas fueron terminadas a mediados del año 1934, pero el 29 de julio de 1934 los concejales Pedro Lasa y Doroteo Aguado denunciaron que no se hubiesen puesto en marcha por falta de profesores; además, la escuela pública estaba rebosada y como las escuelas privadas no eran gratuitas les parecía conveniente realizar una inversión en el profesora con el objeto de ayudar a aquellas familias que disponían de pocos recursos[969]. Contra esa moción, presentaron otra moción el 9 de agosto el teniente de alcalde Ibarbia y el concejal republicano Arana. Dijeron que las escuelas unificadas se crearon para situaciones de carencias y que tendrían que estar renovadas para cuando las demás estuviesen renovadas, pero este no era el caso. La contramoción de Ibarbia y Arana decía lo siguiente: "no habrá muchos pueblos de 5.000 habitantes que tengan cubiertas las necesidades educativas tan bien como en Beasain (contaban con cinco aulas para cada sexo, tres escuelas públicas en los barrios más la escuela que construyó la Diputación). Por tanto, el ayuntamiento no tenía por qué cargar con el gasto de contratación del profesorado. Entonces, exigieron al ayuntamiento que llevara algunos alumnos de la escuela pública a la escuela unificada de la calle Martina Maiz. El tema no se discutió y se dejaron ocho días para estudiar el tema, pero en 1934 ocurrió el movimiento de los ayuntamientos, y detuvieron al alcalde el 12 de agosto y el 25 del mismo mes el ayuntamiento dimitió. Por eso, el tema se retrasó[970]. En 1935, tras varias discusiones con los mandatarios, se decidió llevar a los preescolares a esos locales, en vez de construir un

[957] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.

[958] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[959] Como hemos mencionado en el primer capítulo, la nueva escuela pública de Beasain se construyó en 1942 y costó 100.000 pesetas (el Estado otorgó una subvención de 60.000 pesetas). El de Aratz-Matxinbenta y Astigarreta se hicieron en 1923 y 1926, respectivamente, y costaron 6.000 y 12.000 pesetas. Hay que tener en cuenta que la escuela municipal de Garín y la que construyó la Diputación en Arriaran estaban ahí.

[960] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 23. La guardería se construyó en 1914 y la escuela de Arte y Oficios en 1915.

[961] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 34. A esas escuelas hay que añadirle la escuela profesional de CAF fundada en 1917. Por otro lado, la primera escuela privada fue la de Lassale, fundada en 1909. En la calle Martina Maiz se construyeron nuevas aulas a partir de 1933. Por último, la Academia se creó en 1932, y se encontraba en el número 3 de la plaza San Martin. La escuela da CAF ya no funcionaba. En 1935, los ex alumnos de la escuela de CAF decidieron hacerle un homenaje a Leon Arregi, que fue director. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[962] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 23. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 34.

[963] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 23.

[964] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 23.

[965] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.

[966] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 16.

[967] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

[968] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[969] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

[970] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 10.

nuevo edificio. Además, en marzo de 1936, con Victor Bernedo como alcalde, empezaron a construir el patio de la escuela con un presupuesto de 5.925 pesetas. El adjudicatario fue José Garaialde[971]. Pero los problemas de las escuelas-locales no acabaron ahí. Ya que en marzo de 1936 el concejal Pedro Lasa presento una queja alegando que alguien había roto los cristales de las escuelas a pedradas[972].

Pero otro tema importante era el laicismo de las escuelas. Durante los año 1932 y 1933 tanto la Asociación Socialista como los concejales socialistas del ayuntamiento hicieron muchas peticiones para que retirasen las subvenciones municipales de las escuelas privadas religiosas. El ayuntamiento redujo las ayudas pero no las retiró argumentando que en la red pública no había espacio para acoger a los alumnos de esas escuelas (los locales de la calle Martina Maiz no se acabaron hasta 1935). Sin embargo, cuando Victor Bernedo Zubiaurre se puso como alcalde en 1936 la lucha a favor del laicismo se hizo mas dura. El ayuntamiento aprobó una moción a favor de quitar la asignatura de religión en las escuelas municipales y en la escuela infantil (hasta entonces los religiosos impartían clases de religión en las escuelas públicas)[973]. En 1936 el teniendo alcalde Severiano Azpeitia y el alcalde Victor Bernedo fueron a San Sebastian a reunirse con la Diputación y definir el proyecto de realización de la escuela de Garin. Aunque el proyecto estaba bastante encaminado (se comprometieron a crear un puesto de profesora hasta que se terminase la escuela, y echaron al cura) tras la junta, es sabido por todos que la guerra de 1936 no dejó que la iniciativa saliese adelante[974].

En 1931 el maestro de Aratz-Matxinbenta presentó una queja diciendo que los alumnos no acudían a clase y que se les debía de obligar. El Ayuntamiento de Beasain puso dicha queja en conocimiento del alcalde del barrio de Aratz-Matxinbenta[975]. Pero ese no era el único problema de Aratz-Matxinbenta: en 1933 exigieron la instalación de calefacción en la escuela ya que, hasta entonces, en invierno solía hacer mucha falta[976].

Asimismo, que algunas quejas nos dejan ver que por aquel entonces la mujer estaba apartada o no era considerada apta para ciertos puestos de trabajo. Por ejemplo, en 1935, varios vecinos de Astigarreta protestaron por el nombramiento de la profesora Teresa Rekondo y exigían que la sustituyeran por un hombre[977].

En noviembre de 1931 la plantilla del Ayuntamiento de Beasain era bastante reducida y se convirtió en un problema, ya que siete puestos municipales estaban vacantes. Como nos muestra un acta de un pleno municipal. La plantilla estaba compuesta por las siguientes personas[978]: el secretario provisional Candelario Aranburu[979], el administrador de impuestos Juan Aranburu y el responable de la alhóndiga Martín Aranburu. Cabe mencionar que el puesto de secretario lo consiguió José Beriztain Zubiaga[980]. en 1933, tras ganar el concurso contra otros nueve candidatos. En los puestos dependientes estaban los siguientes: el jefe de la Policía Municipal Meltxor García, el policía municipal Esteban Peñagarikano, el barrendero José Kerexeta y el botones Eduardo Sánchez Martín (los puestos de sereno, matarife y limpiador de vísceras estaban sin cubrir). Además de ellos, como técnicos, estaban el médico titular y monitor sanitario Hilario Urteaga, el veterinario Pedro Goena, el arquitecto Gregorio Azpiazu, el director de la banda Pedro José Iguain, el director de la Escuela de Arte y Oficios Feliziano Arizmendi y el profesor de aritmética y geometría de la mencionada escuela Gaspar Trompeta. El puesto de profesor de dibujo estaba vacante (en febrero de 1932 nombraron a Arturo García Urcelayeta[981]). El tres de diciembre nombraron a José Antonio Aduriz como matarife y a Antonia Bares como limpiadora de vísceras[982]. Por otro lado, en 1933 trabaja como sereno Ignacio Irastortza[983] y en diciembre de 1934 seguía en el cargo junto con Francisco Donazar[984]. En enero de 1934 contrataron a Agustin Cacho como barrendero[985] para que trabajase junto

[971] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 10; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.
[972] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[973] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 252, documento 21.
[974] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[975] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 43.
[976] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[977] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 066, documento 14.
[978] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.
[979] Fue un miembro importante del PNV de Beasain.
[980] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 4243, documento 08.
[981] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 01.
[982] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.
[983] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 31.
[984] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[985] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

con Juan Cia[986]. En noviembre de 1934 el enfermero municipal (practicante) ere José Galparsoro[987]. En ese mismo año, durante el pleno municipal del 19 de enero, el ayuntamiento habló sobre prestar ayuda para contratar un médico que ejerciera en los barrios comarcales[988]. En 1934 el trabajador provisional Emilio Muñoz Novillo pidió que lo nombraran trabajador municipal, pero al ser menor de edad rechazaron su petición[989]. Sin embargo, el mismo Muñoz Novillo fue apartado de su cargo como ayudante de secretario porque le pillaron en la calle gritando "¡Viva el fascismo!"[990]. En septiembre de 1935 el ayuntamiento sacó dos plazas de guarda forestal y atendiendo la propuesta del Sindicato de Agricultores se les asignaron a Jesús Ibarbia Untzueta y a Bonifacio Apalategi Zurutuza[991]. En septiembre de 1935 Francisco Otaegi era el jefe de los bomberos[992].

El 24 de julio de 1934 el ayuntamiento comunicó a la Diputación que todas las viviendas urbanas disponçian de agua potable y que el responsable de ese servicio era Juan Aranburu Irizar. Asimismo, les comunicaron que disponían te corriente eléctrica y que el proveedor era la compañía Araxes. El responsable del servicio de luz era el ordiziarra Roberto Elcoro[993].

El problema crónico del agua aparecía con frecuencia en Beasain. Durante el pleno municipal del 16 de julio de 1931 los baserritarras del barrio Antzizar pidieron que el agua también llegara a su barrio alargando el tuvo desde Igartza hasta Antzizar[994]. Del mismo modo, el 20 de agosto de 1931, en la avenida García Hernández, se mejoró el alcantarillado. Dicho trabajo se le encargó a Juan Iguain por 33.180 pesetas[995]. En 1933, el Ayuntamiento de Beasain, pidió que la Diputación financiara la mitad del trabajo. Asimismo, en 1933[996], Serafin Arana propuso al ayuntamiento que trajeran más agua de las fuentes de Arkasin en Bidania[997]. Por otro lado, en febrero de 1934 se decidió ampliar la recepción del agua en Zazpiturrieta.

Como hemos mencionado anteriormente se hicieron avances en Beasain a principios del siglo XX en el ámbito sanitario: había cuatro médicos en el municipio (tres de ellos en el pueblo: Roman Unanue[998], Hilario Urteaga y Cesareo Ugarte), CAF contaba con otro (Juan Pérez) y también con un grupo de emergencias (además, a partir de 1932 entró en vigor la Ley de Accidentes Laborales), dos enfermeros (José Galparsoro y Damián Erauskin), dos farmacias (la de Antonio Sagarmina y la de Domingo Jauregi) y el hospital Arangoiti que se decidió ampliar en 1935 (en agosto de 1935 contaba con 40 camas). Además de eso, en abril de 1935 el ayuntamiento habló sobre la posibilidad de contratar un enfermero para los barrios de Astigarreta, Arriaran y Garín y que debería vivir allí; al final, el 19 de junio se siguió adelante con dicha decisión (el concejal Miguel Cerrajería se opuso a que el enfermero tuviese que vivir en aquellos barrios)[999].

En el ámbito urbanístico, Beasain se encontró con un problema grave en junio de 1933: las inundaciones (hubo inundaciones en varios pueblos de Gipuzkoa). El ayuntamiento abrió una oficina para atender a los ciudadanos y ellos pudiesen presentar sus quejas. Asimismo, ordenó a la Banda de Música que hiciese una recogida de dinero para las personas afectadas. Hubo daños tanto en el mismo pueblo como en Aratz-Matxinbenta[1000]. El secretario provisional Candelario Aranburu dijo que, en total, se reunieron 819,70 pesetas para ayudar a las personas afectadas. Según la Gestora de la Diputación Foral de Gipuzkoa, los daños ascendieron a 750.000 pesetas. La Diputación Foral de Gipuzkoa propuso trabajar junto con las Diputaciones de Araba, Bizkaia y Navarra[1001]. Fue la Diputación Foral de Gipuzkoa la que gestionó las respuestas antes los daños ocasionados por las inundaciones, ya que hubo daños en varios pueblos. El Ayuntamiento de Beasain participó en la recogida de dinero que organizaron los ayuntamientos para ayudar a otros pueblos. Pero la solidaridad de los beasaindarras y del ayuntamiento no se limitó a Gipuzkoa. Sabemos que participaron en la recogida de dinero para las familias de los tres navíos de Bermeo hundidos el 14 de septiembre de 1933[1002].

---

986 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
987 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
988 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
989 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
990 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
991 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 245, documento 05; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.
992 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.
993 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 3.186, documento 40.
994 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.
995 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 02.
996 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
997 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 31.
998 Roman Unanue fue médico en CAF antes de ser el médico del pueblo. Entrevista a Sara Unanue Lobeto. Donostia, 0171072014.
999 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.
1000 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 145, documento 38; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta a010, documento 05.
1001 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 145, documento 38.
1002 Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.

Siguiendo con el urbanismo, se mejoraron las calles de Beasain. Por ejemplo, en el pleno del 21 de enero de 1932 se acordó poner las aceras a partir de la mitad de Calle Mayor hasta donde empezaba la calle Pablo Iglesias (más o menos sería desde lo que hoy es la plaza Zubimuzu hasta la plaza Bideluze) y ensanchar la calle José Miguel Iturriotz (hoy en día se llama Andre Mari)[1003]. En lo referente a las carreteras, ya hemos mencionado el tramo que realizaron las personas paradas desde Arriaran hasta Garín y, además de esto, en el año 1934 se construyó otra carretera hasta Salbatore[1004]. Por otro lado, en junio, CAF se comprometió a pagar 0,15 pesetas por cada metro cúbico del gasto del agua en las viviendas de sus trabajadores[1005]. Ese mismo marzo se acodó poner baldosas en las aceras y el adjudicatario para dicha obra fue José Luis Guridi, el que más adelante sería el primer alcalde franquista[1006]. Por otro lado, en los últimos meses de 1932 el Ayuntamiento de Beasain pidió un presupuesto especial de 14.400 pesetas para el ensanche y, a mismo tiempo, pidió a la Diputación Foral que los bienes inmuebles pasasen de pagar la tasa de tierras forestales a pagar la tasa de tierras urbanas. Por tanto, parece ser que el ayuntamiento tenía la intención de ejecutar un ensanche[1007]. Por otro lado, y al objeto de mejorar la imagen del pueblo, el 6 de junio de 1934 el ayuntamiento encargó el trabajo de pintar las plazas de pueblo al pintor Anselmo Garmendia[1008]. En abril de 1935 se le dio el trabajo de renovar las paredes del cementerio a la empresa del contratista José Luis Guridi. Dicho contratista, ese mismo mes, recibió también el encargo de poner las baldosas en las aceras de Calle Mayor[1009]. Los dos trabajos fueron ejecutados según lo previsto en 1935[1010], aunque la obra del cementerio (realizada por personas en paro) se terminó en 1936[1011]. El 20 de mayo de 1935, el ayuntamiento, atendiendo a las peticiones de los baserritarras de los barrios Gantzarain, Erauskin y Muru-erreka, decidió ejecutar un camino que llegase hasta la ermita de Andres Deuna. El ayuntamiento acordó con la Diputación Foral que ellos se encargarían de los gastos de dicha carretera[1012]. En septiembre de 1935 se renovaron varias carreteras del pueblo, tanto en Aratz-Matxinbenta como en Antzizar[1013].

Además de eso, y aunque el proyecto no fuese aprobado (no llegaron a ningún acuerdo con RENFE), según ciertos comunicados con fecha de abril de 1936 mencionan que el ayuntamiento tenía un proyecto para construir otra cosa para los trabajadores de las vías del tren. Sin embargo, la parcela que pretendía vender RENFE era demasiado grande (y, por tanto, demasiado cara) y el ayuntamiento con Victor Bernedo como alcalde rechazó la oferta. Los concejales exigían una bajada de precio a RENFE para adquirir la parcela[1014]. El 16 de mayo de 1935 se comunicó que el presupuesto para derribar la casa de la Carola (ahí vivían los trabajadores del ferrocarril) y construir una nueva casa era de 67.786 pesetas[1015]. Tenían intención de ejecutar el proyecto, pero la guerra que provocó el Alzamiento impidieron que se llevase a cabo.

En 1934, los concejales Doroteo Aguado y Pedro Lasa presentaron una moción con la intención de corregir varios aspectos urbanísticos. En dicha moción, marcaron varias carencias "que debían ser reparadas con urgencia". El objetivo de Aguado y Lasa al presentar ese plan urbanístico "era dar trabajo a los parados (...), así, se evitaría que el hambre y la aflicción entrasen en muchas casas". Y esa propuesta era muy interesante, porque varias obras fueron planteadas como "urgentes". Entre los trabajos propuestos por los dos concejales, en el pleno del 11 de enero de 1934 se aprobaron los siguientes: un nuevo tanque de agua, construir un nuevo puente en el camino a Lazkao y quitar el paso ferroviario de Antzizar[1016]. Hay que decir que esos dos concejales manifestaron su intención de construir un frontón, pero el ayuntamiento no aprobó dicha propuesta "porque no tenían capacidad de realizar un trabajo así" (anteriormente también la rechazaron cuando Serafin Arana en mayo de 1934 propuso construir un frontón). Sin embargo, el dos de junio de 1934 el concejal republicano Leoncio Ibarbia propuso arreglar el frontón viejo y la propuesta fue aceptada[1017] (aun y todo, tuvieron que esperar hasta mayo de 1936 hasta que empezaran las

[1003]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 01.
[1004]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 31.
[1005]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1006]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 04.
[1007]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 04.
[1008]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1009]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.
[1010]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.
[1011]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 060, documento 02.
[1012]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.
[1013]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.
[1014]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1015]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1016]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 2.138, documento 33; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1017]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

obras para las que contrataron a personas en pero[1018]). El 31 de octubre empezaron las obras para retirar el paso ferroviario de Antzizar[1019]. Por otra parte, el ayuntamiento acordó el 14 de noviembre de 1934, con Manuel Pérez como alcalde, reparar el puente del río Eztanda en Antzizar[1020]. Pero, como hemos mencionado anteriormente, contrataron a personas en paro en varios proyectos (las mejoras de las calles y ampliar la toma de agua de Arkasin, en vez de la de Zazpiturrieta). En cambio, otros proyectos fueron dejados de lado, por ejemplo, lo del paso ferroviario de Lazkao. A pesar de todo, las obras de la toma de agua de Arkasin estuvieron paradas en 1935, a la espera de una subvención del Estado[1021]. Según la memoria del ayuntamiento en abril de 1936, cuando Victor Bernedo era alcalde, en 1935 todavía estaban sin ejecutar el camino de Erauskin a Gantzarain y la carretera de acceso a la plaza de Arriaran. La intención de Bernedo era retomar las obras para retirar el paso ferroviario de camino a Lazkao que Manuel Pérez dejo de lado durante su mandato. Se ejecutaron las siguientes obras, entre otras: construir una plaza al lado del matadero (hoy en día, Gipuzkoa plaza), ensanchar las paredes del río Oria, ensanchar la calle Martina Maiz y construir otro parque en las escuelas públicas[1022].

Se hicieron avances también en el sistema de transportes. En septiembre de 1933, siguiendo la propuesta del concejal Severiano Azpeitia, el ayuntamiento pidió a RENFE que en Beasain hubiese la opción de comprar billetes de ida y vuelta a los diferentes pueblos de Gipuzkoa[1023]. Según una encuesta militar de 1935, había cuatro líneas de autobús: el primero recorría Mutiloa, Zerain, Segura eta Zegama, el segundo llegaba a Idiazabal, el tercero a Lazkao y el cuarto a Ormaiztegi[1024].

Otra de las novedades fue el mercado de la plaza. El mercado de Beasain se volvió a poner en marcha cuando en 1935 se anuló el decreto que emitió Primo de Rivera en 1927. Mediante dicho decreto, se prohibía poner un mercado entre semana si estaban a menos de 15 km el uno del otro). En 1931 ya había una petición en la que 217 beasaindarras pedían que el mercado fuera los martes, porque a partir de 1927, se tuvo que pasar a los sábados[1025]. En el pleno municipal del 4 de mayo de 1933 se manifiesta que el mercado se celebra los sábados y el concejal Serafin Arana propuso que se pasase a los martes. El 11 de mayo, el Sindicato de Agricultores y la Asociación de Comerciantes presentaron la misma propuesta durante el pleno municipal[1026]. Por último, el 31 de octubre de 1935 salió la Ley que permitía pasar el mercado del sábado al martes y gracias al acuerdo tomado el 11 de diciembre de 1935 se celebró por primera vez el 24 de diciembre el mercado del martes. Pero las trifulcas no acabaron ahí, porque los ordiziarras se opusieron a que Beasain celebrase su mercado los martes; decían que debía celebrarse después del miércoles, porque en Ordizia se hacía los miércoles. En enero de 1936 el Gobernador Civil de Gipuzkoa mandó un escrito a Beasain para aclarar el tema[1027]. El 20 de enero de 1936 la Asociación de Comerciantes de Beasain decidió "proteger el acuerdo del 11 de diciembre de 1935, mediante el cual se aprobaba la celebración del mercado los martes (...), y protestar contra cualquier medida que fuese en contra de dicha decisión del Ayuntamiento de Beasain"[1028]. Según *El Diario Vasco* no fue una decisión legal y el Ayuntamiento de Beasain se posicionó "en la rebeldía contra el Gobernador Civil"[1029]. Sin embargo, en la época del Frente Popilar, se dijo que el mercado en Beasain se celebraría los martes[1030]. Y siguiendo con los mercados y las fiestas, las Fiestas de Loinaz se ampliaron durante la República; en el pleno municipal del 11 de mayo de 1933, en virtud del decreto del 28 de octubre de 1931 emitido por el Gobierno Republicano, instauraron un segundo día festivo: el martes. Y se debía cumplir en CAF y en las demás empresas[1031].

Siguiendo con el tema de los alimentos, en un pleno municipal de agosto, el Ayuntamiento de Beasain comprobó que los precios de Beasain eran más altos que los de Ordizia, Azpeitia y Zumárraga. Así, durante el pleno municipal del 8 de octubre

[1018]Archivo Municipal de Beasain. 081. Carpeta 081, documento 24.
[1019]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 63, documento 15.
[1020]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1021]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.
[1022]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 485, documento 44.
[1023]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[1024]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 059, documento 66.
[1025]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.
[1026]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[1027]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1028]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 254, documento 19.
[1029]*El Diario Vasco*, 28/01/1936.
[1030]GOZALO, J.: "Ekonomia komunikazioak eta merkataritza-jarduera" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Anjel (correg.): *Beasain: udalerri gipuzkoar baten historia,* pág. 114; y ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936)*. (Beasaingo paperak, nº 3). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 84-85.
[1031]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.

de 1931, se definieron las tarifas de Beasain, tomando como referencia las de Tolosa[1032]. Sin embargo, en diciembre, viendo la falta de animales, la Comisión de Provisión decidió abaratar las tarifas cárnicas "tomando como referencia los demás pueblos de Gipuzkoa"[1033]. Pero, obviamente, los comerciantes no estaban de acuerdo con esas medidas. En 1933, como los precios de Beasain eran más bajos que los de Ordizia y/o Tolosa (la Comisión de Provisión del Ayuntamiento estuvo a favor de la bajada de los precios), exigieron al ayuntamiento una bajada de los impuestos para que el mercado de la carne fuese a su vez competitivo y efectivo[1034]. En 1933, en Beasain, según la Comisión de Provisión, estos eran los precios de la carne: la carne de vacuno de primera calidad estaba a 4,30 pesetas el kilo (pedían rebajarlo a 4,10 pesetas), la carne de vacuno de segunda a 2,40 pesetas (pedían bajarlo a 2,10), la carne de ternera de primera calidad a 5 pesetas (la Comisión de Provisión pedía que se bajara a 4,80 pesetas), la carne de ternera de segunda a 4 pesetas (la Comisión de Provisión pedía bajarlo a 3,80 pesetas) y, por último, la carne de ternera de tercera estaba a 2,80 pesetas el kilo (la Comisión de Provisión pedía bajarlo a 2,50 pesetas)[1035]. Por tanto, esos precios, en general, no se alejaban de los precios de Gipuzkoa. Según los cálculos de Pedro Barruso en 1933, el kilo de carne de vacuno (sin determinar la calidad) estaba a 3,6 pesetas, de media, y la carne ovina a 3 pesetas[1036].

Parece que en Beasain la lucha entre los vendedores de carne y el ayuntamiento fue larga durante la II. República, ya que los vendedores querían subir los precios y el ayuntamiento bajarlos: en agosto de 1933 el concejal Leoncio Ibarbia exigió una bajada de precios[1037] y en junio de 1934 bajó el precio de la carne de vacuno de 3,70 pesetas a 3,55[1038]. Fue un paso más en la guerra entre el ayuntamiento y los comerciantes, ya que en 1934, la Asociación de Comerciantes interpuso un recurso ante el Gobierno Civil. En 1934, el gobernador se posicionó a favor de los comerciantes y el ayuntamiento paralizó la bajada de precios[1039]. Es más, en junio de 1934, la Asociación de Comerciantes le propuso una nueva subida al Ayuntamiento de Beasain y en julio le propusieron lo mismo al gobernador[1040] En dicha petición, además de poner el solomillo a 6,2 pesetas, exigían subir la carne de primera calidad a 5,4 pesetas y la carne de segunda a 4,2; mantuvieron el precio de la carne de tercera tal como estaba. No sabemos cuál fue la respuesta del gobernador porque no hemos encontrado ningún documento que haga referencia a dicha petición (al poco tiempo, el gobernador cambió el ayuntamiento debido al movimiento autonomista del verano de 1934)[1041].

Como podemos observar y tal y como hemos mencionado anteriormente, el sueldo diario de un trabajador estaba entre 9 y 12 pesetas. Por tanto, la carne era cara. Desconocemos el precio de los demás géneros en las tiendas de Beasain, pero en el estudio de Pedro Barruso aparecen las estadísticas de los precios. Teniendo en cuenta la información que da Barruso, el kilo de pan costaba alrededor de 0,65 pesetas durante la República, pero en junio de 1936 bajó a 0,55 pesetas. Otros alimentos básicos eran los garbanzos y el arroz; ambos sufrieron subidas y bajadas en los precios. Los garbanzos se movían entre 1,2 y 1,7 pesetas. El arroz, en cambio, costaba 1,1 pesetas. Pero empezó a bajar y en 1936 costaba 0,80 pesetas. Sin embargo, los huevos eran bastante caros y el precio sufría subidas y bajadas. En 1931 la docena costaba 4,5 pesetas y así anduvo la mayoría del tiempo, entre 3 y 4 pesetas. Hay que mencionar también que el precio de la carne anduvo entre 3 y 3,5 pesetas el kilo, por tanto, era parecido al de Beasain. A pesar de todo, a principios de 1936 el precio sufrió una bajada (tocó fondo al llegar a las 2,2 pesetas el kilo). En junio de 1936 volvió a subir a las 4 pesetas por kilo de media. Según Pedro Barruso, en 1931, el presupuesto para realizar la compra básica de una familia de Gipuzkoa era de 23,7 pesetas. En cambio, en septiembre de 1933 era de 20,5 pesetas y en marzo de 1936 de 19 pesetas. Por tanto, se pueden sacar dos conclusiones: por un lado, la gran parte del sueldo (los sueldos, más o menos, rondaban entre 9 y 12 pesetas, dependiendo del nivel) la gastaban en alimentación y, por otro lado, con la bajada del género durante la República, junto con las subidas de algunos sueldos (gracias a las movilizaciones de los trabajadores y a los mecanismos a su favor, como lo era la Mediación Mixta), mejoró un poco la situación de las personas que mantuvieron su trabajo (ya que, como hemos visto, el paro era muy alto)[1042]. Por aquel entonces, como nos ha contado Isabel Peñagarikano Dorronsoro, "los trabajadores ganaban poco (...); a nosotros nos ayudó el huerto a salir adelante"[1043].

[1032] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.

[1033] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.

[1034] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 065, documento 75.

[1035] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.

[1036] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, pág. 67.

[1037] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.

[1038] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 255, documento 27.

[1039] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 3.762, documento 59.

[1040] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 255, documento 27.

[1041] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 255, documento 27.

[1042] BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936)*. Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996, págs. 60-67.

[1043] Entrevista a Francisca Peñagarikano Dorronsoro e Isabel Peñagarikano Dorronsoro. Beasain, 09/07/2014.

Esa lucha tuvo también otro frente abierto: el impuesto sobre el género. Porque en noviembre de 1934 el ayuntamiento propuso subir el impuesto sobre el género: propuso subir el impuesto del vino de 13 a 15 céntimos, el del vino bueno de 16 a 18 céntimos, el de la carne de vacuno de 8 a 10 céntimos, el de la carne de cerdo de 15 a 18 céntimos, y el de los embutidos y el jamón de 20 a 25. El concejal Bizente Tellería propuso subir el precio del agua de 20 a 25 céntimos y el del agua de uso industrial de 10 a 20 céntimos; esta última subida no se aprobó. El ayuntamiento gobernado por Manuel Pérez hizo una propuesta con el fin de compensar a los comerciantes. Propuso eliminar el impuesto de la exportación de la carne (4 céntimos) y el impuesto de los 100 litros (20 céntimos)[1044].

Siguiendo con el tema de la carne, el ayuntamiento aprobó ampliar el matadero municipal en 1931 (se inauguró un año antes, en 1930), y las obras fueron adjudicadas a José Luis Guridi[1045]. Sin embargo, la renovación del matadero y los métodos y sistemas de higiene utilizados crearon varias discusiones (incluso entre miembros del mismo partido). Por ejemplo, en mayo de 1932 el teniente de alcalde Bernedo dimitió de la comisión del matadero, porque "le parecía que la normativa estaba fuera de ley"[1046].

Además de eso, según Azurmendi Dorrontsoro, en 1936 había 6 tiendas de alimentos en Beasain[1047]. En cambio, en agosto de 1935, según una estadística del Ayuntamiento de Beasain, había siete carnicerías, tres panaderías, tres almacenes de madera, cuatro almacenes de carbón y 17 almacenes de alimentos básicos[1048]. Por otro lado, había una librería de la familia Onésimo-Matute que, principalmente, la llevaba Abelina Matute; a los dueños se los conocía como "los periodistas". A uno de los sus hijos, Ignacio Onésimo Matute, lo mataron cuando las tropas sublevadas entraron en Beasain y Julián Onésimo, el padre y marido de Abelina Matute, murió en la cárcel[1049]. Además de lo mencionado, había dos cooperativas de consumo en Beasain: el Economato de los trabajadores de CAF y la cooperativa de la Asociación Popular. Por otro lado, hacia 1935, se construyó un abrevadero para animales en la plaza de la República (hoy en día, Bideluze plaza)[1050]. Pero, además de la carne y el mercado, había otro tema económico que preocupaba a los beasaindarras, sobre todo a los comerciantes. Sabemos que en febrero de 1932 Miguel Irizar, el dueño de una panadería, protestó contra el nuevo impuesto sobre la harina[1051]. Por otro lado, el teniente de alcalde Victor Bernedo, en febrero de 1932, comunicó al alcalde que los impuestos de cada panadero eran diferentes y solicitó que se igualaran[1052]. Parece que en aquella época era normal mentir sobre el peso del pan, porque en el acta del pleno municipal de diciembre de 1933 se recogían las multas de dos panaderos[1053]. Por otro lado, el negocio del bar también creció en Beasain, y debemos recordar que en algún momento algunas granjas producían sidra y actuaban como sidrerías. Una de ellas fue el caserío Antzizarberri, donde nació Aitor Garmendia Goia[1054].

En lo referente a las tasas, la alimentación no fue el único sector debatido en el ayuntamiento. La Asociación Libre de Dueños de Fincas, con José Luis Guridi a la cabeza, solicitó que no se aplicara la subida del 2 % de la tasa municipal sobre el impuesto de propiedad. Durante el pleno municipal del 14 de septiembre el concejal Pedro Lasa propuso rechazar dicha propuesta[1055]. El 21 de noviembre de 1934, el equipo de gobierno de Manuel Perez, teniendo en cuenta un informe de la Comisión de Hacienda, propuso subir el impuesto municipal sobre el agua, la carne y el vino[1056].

En lo que se refiere a las fuerzas del orden público, el 14 de noviembre de 1934, el gobierno de Manuel Perez, siguiendo la propuesta de Serafin Arana solicitó ampliar la Guardia Civil. Pero, antes, se debería acordar dicha ampliación con CAF[1057]. Porque, al parecer, fue una idea de la Liga de Productores de Gipuzkoa. ya que los empresarios previeron ampliar la provisión de la Guardia Civil en los puntos "estratégicos" de Gipuzkoa, es decir, donde pudiesen surgir las mayores movilizaciones de los trabajadores. El 21 de noviembre de 1934, el Ayuntamiento de Beasain, tras acordarlo con el gobernador, comunicó que

[1044]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 16.
[1045]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.
[1046]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 04.
[1047]AZURMENDI DORRONSORO, José Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días*. Donostiako Aurrezki Kutxa. Donostia, 1970.
[1048]Archivo Municipal de Beasain. 059. Carpeta 081, documento 66.
[1049]Entrevista a Ramon Perez Onesimo. Beasain, 07/30/2014 Además, una de las tiendas de alimentos mencionadas, era de Abelina Matute.
[1050]ZUFIAURRE GOYA, José: "Alcaldes de Beasain" in *Beasain Jaietan* urteko aldizkaria, 2001 (pag.17-21)
[1051]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 01.
[1052]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 01.
[1053]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 31.
[1054]Entrevista a Aitor Garmendia Goitia. Beasain, 16/07/2014.
[1055]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[1056]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1057]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

necesitaban 20 agentes[1058]. También hay que tener en cuenta que la Guardia Civil detuvo al alcalde Jacinto Urteaga (electo en agosto de 1934) y, por tanto, dicha decisión era discutible. Sin embargo, había un cierto interés personal, ya que el día trece del próximo mes, Joaquin Arana Gaiztarro (dueño de una fábrica de muebles), ofreció un edificio para instalar el nuevo cuartel de la Guardia Civil y, justamente, era hermano de Serafin Arana, el concejal que propuso ampliar el provisionamiento. El edificio que ofreció Joaquin Arana tenía 1.400 metros cuadrados y se encontraba en la calle Pablo Iglesias, al lado de la carretera, al lado del antiguo cuartel de la Guardia Civil[1059]. En 1935, Leonardo Zuntzunegi y Aseginolaza ofreció una parcela familiar[1060]. Pero esas ideas no siguieron adelante, porque la Jefatura de la Guardia Civil de Gipuzkoa decidió no ampliar las cuerpos en los pueblos industriales, sino abrir nuevos cuarteles en pueblos más pequeños[1061]. Aún y todo, el jefe de Gipuzkoa pidió al ayuntamiento que construyese un cuartel nuevo: en noviembre de 1935, la Jefatura de la Guardia Civil comunicó al ayuntamiento que si el cuartel de Beasain no cumplías unos requisitos mínimos y que si no se mejoraban, trasladaría el cuartel a otro lugar. El ayuntamiento vio la necesidad de convocar una reunión de agentes para debatir el tema de la ampliación del cuartel. Debemos recordar que en aquel momento gobernaba la derecha en al ayuntamiento y, siendo representantes de dueños y fuerzas conservadoras, tenían un gran interés en ampliar el provisionamiento de la Guardia Civil[1062]. Esos proyectos fueron anulados cuando en febrero de 1936 entró la izquierda y se puso como alcalde Victor Bernedo. Siguiendo con el orden público, en abril de 1936, el teniente de alcalde Severiano Azpeitia propuso crear un nuevo puesto de policía municipal y el pleno aprobó dicha propuesta[1063]. El 2 de mayo, el pleno municipal comunicó que dicho puesto fue adjudicado a Segundo Lozares Escolar[1064]. Además de eso, el 16 de mayo, los vecinos del barrio Ezkiaga pidieron que se creara un puesto de policía municipal para mejorar el control del barrio. Pero el ayuntamiento les respondió que en ese momento no había suficiente dinero para hacerle frente a dicho gasto[1065].

En lo que se refiere a otros servicios, en abril de 1933, el ayuntamiento se quejó a la Diputación Foral de Gipuzkoa sobre el mal funcionamiento del servicio de teléfono de Ordizia[1066]. Y es que desde que el Gobierno cerrase la estación de telégrafos de Beasain, los beasaindarras dependían de la central de Ordizia. En mayo de ese mismo año, el ayuntamiento solicitó que se instalase una subcentral en Beasain[1067]. El 1 de junio, el ayuntamiento decidió que varios representantes debían acudir a Madrid para gestionar el tema con el diputado socialista tolosarra Enrique de Francisco. Parece que de Francisco convenció a varios diputados para que mandasen una carta solicitando a la Compañía Telefónica que arreglase el problema. Al final, el tema se debatió en el pleno municipal del 28 de junio: las peticiones del Ayuntamiento de Beasain fueron aprobadas parcialmente y a Beasain, en vez de una subcentral, se le reconoció el derecho de contar con una estación de primer grado[1068]. En enero de 1934, la estación de Beasain fue reabierta durante doce horas, pero el ayuntamiento solicitó que se trasladara a otro lugar[1069].

Resumiendo, en 1935, una encuesta militar solicitaba a todos los ayuntamientos que diesen cuenta de todos los servicios con los que contaba. Y el 20 de agosto de 1935 Beasain emitió su resumen sobre sus servicios. Según dicha respuesta, en Beasain existían cuatro líneas de autobús (Segura-Zegama-Zerain-Mutiloa, Idiazábal, Lazkano-Ataun y Ormaiztegi), un servicio de correos, servicio de teléfono y telégrafo, servicio de electricidad (empresa Araxes), servicio de agua municipal (cuatro fuentes más dos tinas y un lavadero de ropa incluidos), un matadero con capacidad para 40 animales, tres panaderías, siete carnicerías, cuatro almacenes de carbón, tres almacenes de madera, 17 almacenes de comida, dos tiendas de alpargatas, cuatro zapaterías, cuatro talleres de automóvil, ocho carpinterías, dos farmacias, un veterinario (Pedro Goena) y el hospital Arangoiti que contaba con 40 camas[1070]. Aunque no aparezcan en la encuesta, hay que tener en cuenta que en Beasain había dos asociaciones cooperativas.

Los presupuestos municipales de Beasain fueron cambiando poco a poco. El presupuesto de 1932 fue propuesto el 12 de octubre de 1931 y aprobado el 3 de diciembre de 1931. Era de 209.842,90 pesetas[1071]. El presupuesto de 1934 el menor de

[1058] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1059] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 545, documento 37.
[1060] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 062, documento 14. Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.
[1061] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.
[1062] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 988, documento 01.
[1063] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1064] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1065] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1066] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[1067] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[1068] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.
[1069] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1070] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 059, documento 66.
[1071] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.

aquella época, fue de 197.481,15 pesetas y el de 1935 se aprobó el 14 de diciembre de 1934 y fue de 212.190,50 pesetas[1072]. El presupuesto de 1936 fue aprobado el 21 de diciembre de 1935 y era de 219.649,50 euros[1073]. Estos fueron los gastos y los ingresos:

PRESUPUESTOS (en pesetas)

GASTOS:

PARTIDAS	1932	1933	1934	1935	1936
Necesidades generales:	49389,12		51.227,55	56.305,00	62.846,60
Representación municipal:	2.500,00		2.500,00	3.000,00	3.000,00
Guarda y seguridad:	14.790,00		11.866,80	12.378,40	12.840,40
Policía municipal:	17.120,00		15.672,80	16.696,40	15.410,40
Recogida de dinero:	4.976,00		5.519,52	6.602,76	6.381,76
Personal y material de oficina:	18.570,00		19.020,00	19.820,00	17.920.00
Salud e higiene:	13.968,00		13.743,18	13.743,18	14.603,50
Bienestar:	6.900,00		8.496,00	13.025,00	11.127,50
Asistencia social:	21.700,00		20.850,00	20.850,00	21.000,00
Educación:	33.462,78		24.349,96	24.258,96	29.526,10
Obras públicas:	11.500,00		10.015,00	11.015,00	9.815,00
Trabajos de montaña:	200,00		200,00	200,00	200,00
Intereses comunes:	9.767,00		6.600,00	7.100,00	7.100,00
No previstos	5.000,00		7.420,34	7.784,98	7.878,24
TOTAL	**209.842,90**		**197.481,15**	**212.190,50**	**219.469,50**

INGRESOS

PARTIDAS	1932	1933	1934	1935	1936
Subvenciones:	1.000,00		2.000,00	2.000,00	3.250,00
Servicios municipales:	42.000,00		39.918,65	40.000,00	38.000,00
Provisionales y extraordinarios:	4.060,00		20.160,00	22.660,00	22.260,00
Arbitrios no fiscales:	170,00		100,00	200,00	200,00
Tasas:	31.350,00		19.200,00	15.003,00	16.512,00
Cuotas, recargos e impuestos estatales:	300,00		16.430,00	16.730,00	20.230,00
Impuestos municipales:	130.942,90		98.475,00	115.400,00	121.000,00
Mancomunidad:	20,00		35,00	35,00	35,00
Rentas			162,50	162,50	162,50
TOTAL	**209.842,90**		**197.481,15**	**212.190,50**	**219.469,50**

[1072] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 16.
[1073] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 062, documento 14.

No hemos encontrado detalles sobre los presupuestos de 1933, pero según ciertos datos, el patrimonio de bienes inmuebles de Beasain era de 1.287.055 pesetas y contaba con un pasivo de 555.467,55 pesetas[1074]. En cambio, el activo era de 1.388.200 pesetas y el pasivo 748.000 de pesetas[1075]. Sin embargo, el 8 de enero de 1934 dos concejales dijeron que "comparando con el resto de municipios de Gipuzkoa", el estado de las finanzas de Beasain era buena[1076]. Pero el Ayuntamiento de Beasain también tenía sus deudas; por ejemplo, el 4 de mayo de 1932 solicitó a la Caja de Ahorros de Gipuzkoa un crédito de 175.000 euros. Esta deuda se liquidó el 16 de junio de 1934, según la declaración del consejo municipal[1077]. A pesar de todo, en 1935, para realizar varias obras públicas solicitó otro crédito de 100.000 pesetas en la Caja de Ahorros de Gipuzkoa (con un interés anual del 5,5 %). En diciembre de 1935, el ayuntamiento comunicó que la deuda total era de 844.500 pesetas y que estaba incluido ese último crédito[1078]. Pero había el riesgo de que la deuda creciera, porque el contratista de la carretera a Garín tenía intención de denunciar al ayuntamiento en diciembre de 1935 por impago[1079]. En el pleno municipal del último día del año, decidió rebajar el interés de los acreedores de los vales de deuda pública del 5 % al 4 %[1080]. El déficit del ayuntamiento, según el alcalde Manuel Pérez y sus concejales, fue debida a la sobrecarga de cuidados del hospital de Arangoiti[1081]. En junio de 1936, el ayuntamiento de Victor Bernedo dijo que el sobrecoste (para cumplir con las peticiones del contratista) de la carretera que iba desde Salbatore hasta Garín era de 33.200 pesetas y como la Diputación no cumplió su promesa de pagarlo (con la condición de que el ayuntamiento lo devolviese poco a poco), pidió otro crédotp de 100.000 pesetas a la Caja de Ahorros de Gipuzkoa[1082].

Pero eso no quiere decir que en Beasain no había dificultades. Sin embargo, y debido a la crisis, el presupuesto municipal de Beasain disminuyó mucho (en 1933 recogió 203.705 pesetas y en los cinco primeros meses de 1934 solamente 53.838 pesetas) y en 1933 y 1935 tuvo que echar mano del presupuesto extraordinario para hacer frente a las necesidades y a los retos. En 1933, teniendo en cuenta que en 1932 solo se recogieron 125.649 pesetas y que había muchas obras por hacer (las escuelas unificadas, la escuela de Arriaran, la carretera entre Arriaran y Garin, el gasto extraordinario del pago del ticket para que los parados volviesen a sus ciudades natales, etc.), el ayuntamiento utilizó el presupuesto extraordinario[1083]. En el documento de solicitud del presupuesto extraordinario de 1935 constaban las siguientes obras: construir un piso más en la casa de la caridad Arangoiti, una pequeña traída de agua del Manantial de Arkasin para añadirlo al de Zazpiturrieta, renovar la pared del cementerio, construir pabellones, poner aceras en Calle Mayor, renovar varias calles (Goierri, Mayor y Fermín Galán), una carretera en Arriaran (como hemos visto la hicieron los parados), una traída de agua a la fábrica Bernedo-ene y una escuela en Garín (como la de Arriaran)[1084]. En total, el coste de todos esos trabajos fue de 115.000 pesetas. En la solicitud de construir una planta más en el hospital Arangoiti, se dice que el ayuntamiento recibió una donación de 15.000 pesetas del señor Balantzategi, pero, aún y todo, pidió un crédito de 100.000 pesetas en la Caja de Ahorros de Gipuzkoa, con un interés anual del 5,5%, para devolverlo en dos años[1085]. Sin embargo, parece ser que esa carga crediticia era demasiado alta para la hacienda municipal de Beasain y en febrero de 1935 el Ayuntamiento de Beasain escribió una carta a un político de Madrid solicitando que actuara como intermediario para que el estado le concediese una subvención[1086]. En lo que se refiere a la nueva planta de Arangoiti, en el pleno municipal del 3 de abril de 1935, se le adjudicaron las obras a Juan Urbina por 14.500 pesetas[1087] y las terminó a finales del año 1935[1088]. Por ello, no se ejecutaron otras obras, como la toma de agua de Arkasin o la ampliación de la calle Goierri[1089].

[1074] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A415, documento 05.

[1075] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A145, documento 06.

[1076] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 2.138, documento 33.

[1077] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

[1078] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 23.

[1079] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.

[1080] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[1081] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.

[1082] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24. Además, el ayuntamiento de Bernedo dijo que si no conseguían ese crédito, los trabajos contratados para los parados peligraban.

[1083] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 3278-1.

[1084] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa) lote de documentos JDIT 3270 y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 254, documento 19. En Garin ya había una escuela, pero estaba vieja y sin profesor, al cuidado del cura.

[1085] Archivo General de Gipuzkoa (Tolosa). lote de documentos JDIT 3270 y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A145, documento 06.

[1086] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 060, documento 02; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 062, documento 49.

[1087] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[1088] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.

[1089] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 061, documento 20.

Asimismo, cabe mencionar que en el pleno del 8 de noviembre de 1931 el ayuntamiento propuso pagar el plus de antigüedad cada cinco años (fue una propuesta del concejal Pedro Lasa)[1090]. En 1933, unos trabajadores municipales, teniendo en cuenta el presupuesto, solicitaron cobrar al año el 20 %, en vez de cada cinco años. Sin embargo, el concejal Pedro lasa dijo que era otro tipo de subida y solo se podía aplicar como bonus. Al final, se aprobó de esa manera la subida y se decidió aplicarlo en concepto de bonus[1091].

Por otro lado, las asociaciones populares hicieron su propio camino. Uno de ellos, fue el ya mencionado *Casino Recreativo de Beasain FC*. Dicho casino, además de ser un equipo de futbol, unía el ocio y el deporte, y organizaba una prueba ciclista en las fiestas de Loinaz; el premio se otorgaba con la ayuda del ayuntamiento[1092]. Por ejemplo, en 1933, se organizó una competición de tiro[1093]. Además de eso, también organizaban festivales. Por ejemplo, en julio de 1931 y febrero de 1932 organizaron un baile con la banda[1094], y otros dos en julio de 1932, 1933[1095], 1934[1096], 1935[1097] y 1936[1098]. El 21 de abril de 1935 organizaron un campeonato de pelota y una tamborrada. Este último lo encargó el ayuntamiento para las fiestas de Loinaz, no como una fiesta privada de la asociación[1099]. En 1936, el campeonato de pelota se repitió[1100]. El 1935 fue un año importante para el Casino Recreativo, ya que se celebró el 30 aniversario, con la banda y con una fiesta a lo grande[1101]. El presidente del Casino Recreativo Futbol Club de Beasain en el año 1936 era Juan Aranburu Irizar (trabajador municipal)[1102]. Por otro lado, la *Sociedad Recreativa Ferroviaria* también organizaba sus propios eventos en los años 1932[1103], 1934[1104] y 1936[1105]. En 1933 el presidente era Valentín Toribio Toranzo. Dicha sociedad, cada julio organizaba su propia fiesta donde acudia la banda y se hacian cenas/bailes[1106]. Al igual que para el Casino Recreativo, el año 1935 también fue un año de celebraciones para la Sociedad Recreativa Ferroviaria, ya que cumplió 15 años[1107]. Pedro María Ibaibarriaga Usabiaga nos ha contado una anécdota muy curiosa: "durante la República, había una lucha entre la Sociedad Recreativa Ferroviaria y el Batzoki, para ver quien atraía más jóvenes. La mayoría iban a la Sociedad Recreativa Ferroviaria porque los bailes solían ser más liberales. Nuestra madre también solía ir allí y, por detrás, el abuelo, para vigilar si ella acudía (hay que tener en cuenta que la familia Usabiaga de Beasain eran nacionalistas, ya que Pedro Usabiaga, el abuelo de Pedro María Ibaibarriaga fue uno de los creadores del PNV de Beasain[1108].

Durante la República se fundó una nueva asociación: La Sociedad de Caza y Pesca Aitz-zorrotz. Estaba en la Calle Mayor, en el bar Agirre y se nombró como presidente de honor al dueño del bar Juan Agirre[1109]. Dicho sociedad, además de cazar, también organizaba actividades dirigidas al ocio. Por ejemplo, en junio de 1935 organizó un campeonato de tiro con el fin de recoger dinero para limpiar el río. Dicho campeonato tuvo trifulcas con el ayuntamiento. El ayuntamiento no les quiso otorgar una subvención ya que pensaban que sería para ayudar indirectamente a la sociedad y no para usarlo para fines sociales[1110]. Sin embargo, en 1936 pudieron organizar un campeonato de tiro, ya que con el cambio de ayuntamiento también se cambiaron los

[1090]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 03.

[1091]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 31.

[1092]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 0142, documento 01; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 23; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 28; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 113, documento 05; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 113, documento 08; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A012, documento 01 Por ejemplo, los premios de 1934, entre otros, al primero 300 pesetas, al segundo 200 y al tercero 100. En 1935 los premios fueron más humildes. Al primero150 pesetas, al segundo 100 y al tercero 75.

[1093]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 28.

[1094]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 0142, documento 01; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 0151, documento 24.

[1095]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 05.

[1096]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.

[1097]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[1098]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1099]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 113, documento 08.

[1100]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 01.

[1101]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 15.

[1102]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F012, documento 01. Este dato es de junio de 1936.

[1103]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A010, documento 04.

[1104]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 24.

[1105]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1106]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 121, documento 27.

[1107]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 113, documento 06.

[1108]Entrevista a Arantza Ibaibarriaga Usabiaga y Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga. Donostia, 15/11/2015.

[1109]ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Beasaingo elkarte herrikoiak*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 1). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1992, pág. 29.

[1110]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 15.

criterios para las subvenciones[1111]. Junto con esas sociedades también estaba la Sociedad Usurbe. Como hemos mencionado en el primer capítulo era la más antigua de Beasain y, más o menos, allí se reunían las personas de clase media y alta.

También había sociedades que se crearon dependiendo del origen de los miembros. Por ejemplo, en agosto de 1934 se fundó la *Colonia Alavesa*, donde se reunían las personas de origen alavés[1112].

Para terminar con el ocio, hay que recordar que durante la República se construyó un cine en Beasain. En enero de 1934, entre la Calle Mayor y la calle Fermín Galán, el ayuntamiento pidió a la *Compañía de Ferrocarriles del Norte de España* que les vendiera una parcela con el fin de construir un cine, pero la compañía les dijo que no, ya que "al estar tan cerca de las vías del tren, se podía construir un nuevo pabellón"[1113]. Aquella negativa le dolió mucho al ayuntamiento y, por ello, escribió una carta al Gobernador para que actuase de intermediario ante el Ministerio de Obras Públicas, para que les cediera dicha parcela[1114]. El 26 de mayo de 1934, Serafin Arana propuso en un pleno municipal que se construyera el cine en una sala que ya existía. El coste era de 150.000 pesetas y el alquiler de la sala se estimaba que sería de 12.000 pesetas. Sin embargo, el 2 de junio su propuesta no fue aceptada[1115]. Firmaron el contrato con la empresa Comas, de Irun, y dicha empresa se mostró firme para instalarse en un local preparado para ello[1116]. Sin embargo, hemos encontrado unos datos donde dicen que en abril de 1936 había un cine en una sala de alguien llamado Berruezo[1117].

Para terminar, durante la República siguió la Sociedad Cooperativa Popular y sus representantes fueron Victoriano Ayuso[1118] y Mariano Olea[1119]. La sede de la Cooperativa estaba en el número 26 de la calle Pablo Iglesias[1120]. EL objetivo de dicha Cooperativa, como hemos dicho en el primer capítulo, era facilitar el consumo. En 1933, solicitó al ayuntamiento que pusiera una tasa sobre el consumo del agua, pero la petición fue rechazada[1121]. Por otro lado, también estaba el economato de los Trabajadores, cuyos representantes eran José Saldaña, Eugenio Lasa y Emilio Poignon[1122]. En 1934 hubo un incendio en su sede. Y en 1934, solicitaron cambiar de lugar el economato[1123].

1.7 Estado del euskera

Indudablemente durante la República el euskera mejoró en nuestro pueblo. Antes hemos mencionado el proyecto de la escuela de Arriaran donde, por primera vez, se preveía la enseñanza sistemática del euskera en Beasain.

Además, los bandos del ayuntamiento empezaron a ser en euskera, aunque fuesen números reducidos. Hemos encontrado dos bandos municipales en euskera del año 1931. Por un lado, uno informaba sobre la bolsa de trabajo[1124] para realizar trabajos de aperturas de fosos cerca de la estación y, el otro, del 14 de agosto, recordaba que los niños debían acudir a la escuela de Astigarreta y, si no lo hacían, los padres serían multados[1125]. El 10 de agosto de 1935 también se publicó un bando bilingüe sobre unos campeonatos y apuestas que se iban a realizar el día del mercado[1126].

El Ayuntamiento de Beasain, en aquella época, apoyó las actividades relacionadas con la cultura vasca. Por ejemplo, dio una subvención a la Asociación Euskaltzaleak para que organizara el 10 de junio una fiesta vasca en Zarautz[1127]. En 1936, el ayuntamiento de Victor Bernedo otorgó una subvención de 100 pesetas a Euzko Pizkunde Bazkuna para que realizara una

[1111] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1112] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 448, documento 14.
[1113] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 12.
[1114] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 12.
[1115] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 16.
[1116] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A132, documento 12.
[1117] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.
[1118] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 33.
[1119] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 059, documento 70.
[1120] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 33.
[1121] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 498, documento 33.
[1122] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 164, documento 32; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 059, documento 70; y el Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 501, documento 04.
[1123] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta F013, documento 16.
[1124] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 0151, documento 41.
[1125] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 0137, documento 06.
[1126] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 0525, documento 11.
[1127] Archivo Municipal de Beasain. Carpeta A013, documento 16.

campaña a favor del euskera y del estatuto mediante la Unión Radio de Donostia. En esa campaña participaron todos los ayuntamientos de Gipuzkoa[1128].

Hay que tener en cuenta que durante la República se puso en marcha en Euskal Herria el movimiento llamado "Euskal Pizkundea". El movimiento a favor del euskera se extendió muy rápido por todos los sectores de la sociedad. Por ejemplo, en Ordizia, en la sesión plenaria de junio de 1931 para el nombramiento del alcalde Patxi Iturriotz, el concejal José Arrieta de la oposición Carlista dijo lo siguiente en euskera (él no votó a favor de Iturriotz): "Es muy agradable que todos los concejales de este grupo municipal sepan euskera, ya que siempre no ha sido así", "Así, podremos hablar en euskera en las sesiones plenarias"[1129].

Sin embargo, aunque la situación del euskera era un poco mejor, en 1936 en Beasain se escuchaba más el castellano, como decía el periódico *El Día* el 6 de junio de 1936[1130].

1.8 Elecciones de 1936 y su impacto en Beasain

Para finales del año 1935, el gobierno del Partido Radical y *CEDA* tocó fondo, sobre todo por dos razones: hubo casos de corrupción muy graves y porque todos los progresos realizados entre 1931 y 1933 los intentaron anular. Por ello, Niceto Alcala Zamora, destituyó al Partido Radical y al *CEDA* (que ya no tenían credibilidad) y, con todos los elementos de centro constituyó un nuevo gobierno provisional. Dicho Gobierno, llamó a las urnas en febrero de 1936.

Fueron varias las razones para el fracaso de la derecha. La más clara fue la represión contra la clase obrera. Pero, además de la represión directa, también hubo otras razones. Por ejemplo, parar las mejoras del sector agricultor y, por otro lado, anular todas las leyes protectoras aprobadas durante los dos años por la izquierda. Además de eso, hay que tener en cuenta que la subida del paro dañó la propaganda y las causas derechistas. En 1933, los partidos derechistas, con la ayuda de varios empresarios, dijeron que la razón de dicho problema fue "que el Gobierno de la izquierda y sus leyes sociales dieron demasiado poder a los sindicatos", ya que empeoró la crisis económica. Si ese fuera el caso, el aumento del desempleo entre 1933 y 1935 habría hundido la credibilidad de la derecha. Además, también hubo grandes casos de corrupción en el gobierno de Lerroux. Y, aparte de eso, el gobierno entre 1931 y 1933 tuvo el mismo problema que el gobierno de derecha: desacuerdos entre los diferentes partidos que formaban parte del gobierno. Al igual que le ocurrió a la alianza de la izquierda cuando tomó el poder en 1931, en vez de acordar un programa común para gobernar, fue más fácil juntarse en contra de los opositores.

Debido a la actividad del gobierno derechista, la represión tras la Revolución Asturiana dejó miles de prisioneros. La clase obrera vio dicha represión como una represión colectiva contra los trabajadores (en muchas empresas, los dueños aprovecharon para echar a la calle a los sindicalistas más conocidos). Tal fue la rabia que suscitó dicha represión, que durante las elecciones de febrero de 1936 uno de los ejes del Frente Popular de izquierdas fue la reivindicación de la amnistía.

Por otro lado, en el ámbito de las relaciones laborales, la actividad del Gobierno derechista decidió volver a implantar las mejoras de 1931-1933. Antes hemos mencionado que dichas leyes fueron una de las razones para la revolución de octubre de 1934. Por ejemplo, los intentos de vaciar utilizando la Ley de Mediación Mixta. Por otro lado, intentó anular la Ley de Contratos Laborales aprobada por el anterior Gobierno (la que daba voz al sindicalismo en las contrataciones). El ataque contra dichas leyes llegó debido al fracaso de la revolución de octubre de 1934. Después de aquello, aunque no se anulara la Ley de Mediación Mixta, en muchas empresas se dejó de utilizar. Además, en diciembre de 1934, el Gobierno aprobó un decreto para ilegalizar "las excesivas huelgas" (claro, la decisión de calificar una huelga como excesiva era del Gobierno, por tanto, el sindicato que iba a llamar a la huelga necesita el permiso del Gobierno). Hay que tener en cuenta que tras la revolución de octubre las sedes sindicales estaban cerradas. Estando las cosas así, muchos empresarios, viendo el ambiente contrario a los sindicatos, además de despedir a muchos trabajadores empezaron a congelar los sueldos y/o a ampliar los días laborales. Pero ello, ya sabemos cómo se lo tomó la clase obrera.

Además de las contrarreformas en el campo de las relaciones laborales industriales, el gobierno de derecha también mostró el deseo de destruir las reformas agrícolas. El gobierno, como lo hizo en la industria, también pretendía debilitar el

[1128]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 066, documento 06.

[1129]ASKOREN ARTEAN (varios autores): *Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian. Ayuntamiento de Ordizia*, Diputación Foral de Gipuzkoa y Aranzadi. Ordizia, 2014. pág. 26.

[1130]BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia. Beasaingo EAJ-PNV*. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, pág. 64.

papel de los sindicatos en las zonas rurales[1131]; es por eso que, en abril de 1934, las personas que participaron en el golpe de estado de Sanjurjo, entre ellos muchos grandes terratenientes, cuando fueron indultadas recuperaron sus tierras. El gobierno del Partido Radical, a pesar de que no modificó en sí la ley, les dio a los propietarios la oportunidad de expulsar más fácilmente a los inquilinos y más oportunidades para no cumplir la ley (y la actitud abusiva de los propietarios ofendió a los campesinos). En respuesta a esto, la UGT convocó en junio de 1934 una huelga campesina que tuvo mucho éxito en el sur de España. Curiosamente, cuando la CEDA llegó al Gobierno en octubre de 1934 y se unió al Ministerio de Agricultura, el nuevo ministro Manuel Giménez hizo una política mucho más calmada que el anterior ministro Cirilo del Río del Partido Radical. Hasta abril de 1935, siguió la política de Innovación Agraria del Gobierno izquierda anterior[1132]. Sin embargo, en mayo de 1935, la CEDA (la prensa de derechas y los políticos le trataron como "infiltrado de la izquierda"), reemplazó ese ministro por Nicasio Velayos y su política fue totalmente partidaria de los terratenientes. Velayos redujo el presupuesto recibido por el Instituto de Innovación Agrícola (haciendo la innovación prácticamente imposible) y también introdujo la Ley de Modificación de la Agroinnovación, que pagó a los terratenientes expropiados, y en algunos echaba a los inquilinos. La ley de Velayos también permitió a los terratenientes determinar el precio de la tierra que tenían que expropiar, y por lo tanto, cualquier expropiación también era prácticamente inviable. De esta manera, la calidad de vida de los trabajadores se redujo en gran medida.

Además de la clase trabajadora, el gobierno de derecha también socavó la opinión pública de las clases medias republicanas. En abril de 1934, el Gobierno aprobó las leyes para excarcelar a los militares y políticos que participaron en el Estado de Sanjurjo de 1932 (a pesar de la oposición del Presidente de la República, Niceto Alcalá-Zamora). Este asunto y la oposición del presidente republicano contra la amnistía los militares y políticos llevaron a la renuncia corta de Alejandro Lerroux (en esos meses, desde fines de abril de 1934 hasta principios de octubre de 1934, otro político del Partido Radical, Ricardo Samper fue el jefe de gobierno). La ley para excarcelar a las personalidades derechistas, como hemos mencionado, llevó a algunos de los terratenientes a recuperar sus tierras, poniendo en contra a un gran sector de los agricultores. Además, el gobierno, recompensó a muchos de los generales de las Fuerzas Armadas de la extrema derecha que cuestionaban la República (muchos de los cuales participaron en el posterior golpe de estado de 1936), dejando en un segundo lugar a los generales leales a la República. Por otro lado, en términos de laicismo, el gobierno cambió la política laica de 1931-1933. Por ejemplo, aunque la Constitución de 1931 resolvieron cancelar el presupuesto estatal para el clero, el nuevo gobierno de 1934 mantuvo un presupuesto para los sacerdotes que no tenían otros ingresos y devolvió algunos de los bienes expropiados a la Iglesia durante el bienio 1931-1933. Las tensiones entre el gobierno de derecha (también de la República republicana radical) y la izquierda republicana dejaron la relación entre ambos bandos totalmente rota, y en 1934 el gobierno ordenó la detención del exministro Manuel Azaña, argumentando que participó en los planes de la revolución de octubre en Asturias, aunque no fue así: el arresto de Azaña afectó en el ámbito político.

Por otro lado, el gobierno tampoco pudo interactuar con otros sectores moderados y no socialistas. En particular, en las pequeñas naciones de España, con abertzales vascos y nacionalistas catalanes; el bloqueo y el intento de boicotear del Estatuto Vasco, la imposición de leyes contra los fueros, la rebelión de los municipios y la intervención contra el Estatuto de Cataluña (derogando la Ley General de Contrato de la Generalitat de Cataluña) fueron lo suficientemente significativos como para ver la política centralista del Gobierno.

Lo que más afectó al Partido Radical y a Lerroux (incluso entre sus votantes) fue la corrupción. Este fue el "caso del estraperlo" y el "caso Nombela". El primero, en un momento en el que el juego de la ruleta estaba prohibida en el Estado español, estaba relacionado con la autorización de una ruleta similar a la inventada por Strauss y Perlowitz[1133]. Esta ruleta llamada Estraperlo fue autorizada en el casino de San Sebastián, y parece que los políticos del Partido Radical (incluido Lerroux) lo permitieron a cambio de comisiones, a pesar de su fácil manipulación. El segundo, fue el caso Nombela. Todo empezó con la denuncia de que el funcionario Antonio Nombela indemnizaba a una compañía privada de transporte marítima por causas no aclaradas durante el Gobierno de Lerroux.

Finalmente, se ven los desacuerdos políticos e ideológicos entre los miembros principales de la coalición derechista (El Partido Radical y la *CEDA*). A pesar de que ambos partidos coincidieron en acordar hacer frente a la política de izquierdas del bienio 1931-1933 y dejar sus consecuencias sin efecto, tenían distintos objetivos. La *CEDA* renovó o modificó la Constitución

[1131]Según Cirilo Del Rio, el que fue Ministro de Agricultura hasta octubre de 1934 "tenían que reducir el poder socialista de las zonas rurales".

[1132]Manuel Gimenez fue uno de los pocos miembros de la *CEDA* que no apoyó el golpe de estado de julio de 1936.

[1133]El término estraperlo hacía referencia al principio a la ruleta, por los nombres de sus creadores, pero más adelante, durante el franquismo, fue un término para nombrar el mercado negro.

de 1931 (es decir, solicitaba cambiar el régimen de la II. República). Los desacuerdos entre ambas partes comenzaron con una política de educación, especialmente por el papel que la Iglesia podía jugar en la educación (lo normal, considerando que el Partido Radical y, sobre todo, el líder de Lerroux, tradicionalmente secular y anticlerical, y *CEDA* como partido católico). Algunos miembros del Partido Radical, incluido el Ministro de Educación Villalobos en 1934, no estaban de acuerdo con las propuestas presentadas por la *CEDA* para la limitación del sistema de educación pública (es decir, dejar la educación nuevamente en el en manos de las organizaciones religiosas), porque lo veían como una continuación de la laicidad. Los desacuerdos siguieron también tras revolución de octubre, la *CEDA* exigió endurecer la represión política (como el aumento en el número de penas de muerte, por ejemplo) y dejar de lado a los ministros y responsables políticos que habían sido demasiado "blandos" durante la represión. Dicha política de la *CEDA* fue muy contradictoria, ya que ese partido fue el que más duro luchó en abril de 1934 (cuando todavía no estaba en el Gobierno) para la amnistía del Golpe de Estado de Sanjurjo de 1932. La *CEDA*, a partir de octubre de 1934, contaría con tres ministros, pero tras la revolución de octubre se dio cuenta que era capaz de reforzarse. Ya en mayo de 1935, la *CEDA* contaba con cinco ministros en el Gobierno (y, además, Manuel Gimenez, el que intentó llegar a un acuerdo con los agricultores, se quedó fuera). El jefe de la *CEDA*, José María Gil Robles, tenía dos objetivos: uno, ser el jefe de gobierno con el partido más votado, y el otro reformar o renovar la Constitución de la II. República; toda la presión del partido fue establecida para lograr estos objetivos (los dos objetivos fueron muy mal vistos, tanto por la oposición como por la opinión pública, así como el presidente de Niceto Alcalá-Zamora). La *CEDA*, como hemos dicho, pretendía establecer un régimen autoritario para "corregir" la política de dos años de 1931-1933, y gradualmente comenzó a acercarse al fascismo, a un nivel retórico y estético (por ejemplo, el primer ministro austríaco Engelbert Dollfuss se convirtió en modelo de la *CEDA*[1134]. Tales manifestaciones ideológicas aumentaron la incomodidad de sus aliados republicanos centroderechistas (incluido el presidente de la República Niceto Alcalá-Zamora).

Con estos desacuerdos y la corrupción, Lerroux renunció como Jefe de Gobierno en septiembre de 1935 y estableció un nuevo Gobierno Provisional, que fue encabezado por Joaquin Chapaprieta, y Lerroux permaneció como ministro, y la *CEDA* mantuvo su cuota. Ese Gobierno tenía como ministro al ordiziarra Juan Usabiaga en el puesto de Ministro de Agricultura. Sin embargo, con la aclaración de los casos de corrupción, en octubre de 1935, el Gobierno fue llevado a la dimisión completa de los Ministerios de Lerroux y de la Alianza Radical. Además, a finales de 1935, la Constitución de 1931 tenía cuatro años y la renovación solo era requerida por la mitad parlamentaria (se requería una mayoría de dos tercios en los primeros cuatro años). La *CEDA* vio su oportunidad y Gil Robles una vez más solicitó el puesto de Jefe de Gobierno. No lo consiguió, porque el presidente de Alcalá-Zamora no quería darle ese puesto (porque vio el riesgo de cambiar la Constitución el régimen republicano) y lo reemplazó por Manuel Portela "centrista", una persona con pocos apoyos. Después de los resultados económicos y sociales de este bienio, la pérdida de la protección pública y la falta de un programa, el gobierno de Portela en seguida convocó nuevas elecciones el 16 de febrero de 1936. Gil Robles obtuvo el puesto como Jefe de Gobierno, pero esta maniobra sobre la constitución se convirtió en un programa electoral para estas nuevas elecciones, y la derecha, como propuesta principal puso la redacción de una nueva Constitución.

Por otro lado, los partidos de izquierda vieron la necesidad de unirse entre ellos. Esto fue causado por dos factores: los partidos republicanos y los partidos comunistas. Entre los partidos republicanos, en 1934, cuando estaban en la oposición, comenzó el proceso de unificación entre los partidos y los grupos de este marco ideológico. Inicialmente, se formó en torno a Azaña el partido de *Izquierda Republicana*, luego de que *Acción Republicana* uniera fuerzas con otros grupos. Por otro lado, el exmiembro del Partido Radical Diego Martínez Barrio, que no estaba de acuerdo con el cambio hacia la derecha de Lerroux, formó el partido *Unión Republicana* (más información sobre estos dos partidos, especialmente en Beasain, la mencionamos en la sección de los partidos políticos en Beasain). Ambos partidos en 1935, hicieron un acuerdo para ir a las elecciones juntos. Por otro lado, el Partido Comunista decidió hacer un cambio de estrategia en 1935. El Partido Comunista, especialmente en el verano de 1935 después del Congreso de la Internacional Comunista, cambió completamente sus tácticas. La nueva táctica de los comunistas era crear "frentes antifascistas", tratando de lograr una alianza antifascista con los socialistas y otras fuerzas democráticas. Según los comunistas, especialmente después que Hitler tomara el poder en 1933, el principal peligro era imponer regímenes fascistas en toda Europa, y no tanto "demorar la revolución". Por tanto, vieron a los partidos de izquierda que no defendieron la revolución o la negaron ahora como un aliado, en lugar de ser vistos como rivales[1135]. De hecho, algunos

[1134]La simpatía de la *CEDA* por el fascismo ha sido un tema de discusión entre historiadores, no saben si era retórica o simple admiración. Y nosotros aquí no tenemos espacio para profundizar. Aun y todo, hay que decir que la ideología de la *CEDA* y la del fascismo eran parecidas.

[1135]En ese cambio de la Internacional Comunista, influyó mucho el fascismo, sobre todo la proclamación de Alemania, ya que Alemania era muy importante para el movimiento comunista (era el país de Europa más industrializado, el que mayor número de proletarios tenía, y un fuerte Partido Comunista.). El nazismo alemán aplastó el comunismo y quedó claro que sería muy difícil hacer la revolución en Europa.

signos de cambio lineal que ya aparecieron en 1933: En marzo de 1933, la Internacional Comunista comenzó a defender la colaboración donde el fascismo era el mayor peligro y aconsejaba trabajar con los "sindicatos sociales interinos"[1136]. A finales de 1933, el Partido Comunista propuso unirse al Partido Socialista "contra el peligro fascista" y acudir juntos a las elecciones, pero la respuesta fue que no[1137]. En la revolución de 1934 los comunistas lucharon con el Partido Socialista y la UGT y cooperaron de alguna manera. Por otro lado, el Congreso de Verano de 1935 de la Internacional Comunista fue declarado en diciembre de 1933, y en ese anuncio dejó en claro que el peligro más grande era el fascismo. Por lo tanto, este verano de 1935 la Asamblea General ratificó, fortaleció y reformó oficialmente los dos años anteriores; sin embargo, no se rehusó por completo la ruptura. Sin embargo, era importante hacer del "frente antifascista" un objetivo urgente más que una "recomendación". El Partido Comunista de España por primera vez el 2 de junio de 1935 convocó una coalición de las fuerzas antifascistas[1138]. Al mismo tiempo, los comunistas querían la influencia sobre los trabajadores socialistas, a través del frente antifascista, para unir a las masas. Este trabajo dio sus frutos: En marzo de 1936, la Juventud Socialista y la Juventud Comunista unieron fuerzas y crearon Juventud Socialista Conjunta, que estaba bajo la influencia del Partido Comunista. En julio de 1936, el Partido Socialista y Comunista catalán unió fuerzas y crearon *Partit Socialista Unificat de Catalunya* y se unió a la Internacional Comunista (por lo que no formaba parte del PCE, sino del partido comunista autónomo). En otras palabras, la organización de la Juventud Unida y la parte unificada de Cataluña estaban bajo la influencia de los comunistas. Por otro lado, primero, como se explica en la sección sobre sindicatos de Gipuzkoa, los sindicatos comunistas de la CGTU se unieron a la UGT.

La colaboración entre los comunistas y otras fuerzas se notó en seguida en Gipuzkoa: En otoño de 1935, en el frontón Urumea de San Sebastián, el comunista Jesús Larrañaga habló con Julio Somonte, el bilbotarra socialista (el primer mitin de socialistas y comunistas en Gipuzkoa). Larrañaga, en el mismo lugar donde Calvo Sotelo, unas semanas antes, dijo las palabras: "Prefiero España roja en lugar de España destrozada", respondió lo siguiente: "España, roja, será una España rota porque las diferentes nacionalidades obtendrán la libertad". Durante ese mitin mostró su cualidad de vascófilo: "Conseguiremos un Parlamento Vasco, sí o sí". (Lo cual cambió la posición de los partidos comunistas y como hemos mencionado, en años anteriores defendían porque era "muy poco".) El mitin acabó cantando la Internacional en euskera y en castellano[1139]. Más tarde, antes de comenzar la campaña electoral, Larrañaga realizó más mítines con los comunistas, por ejemplo, el 1 de enero de 1936 y el 9 del mismo mes el otro[1140]. Con respecto al sindicalismo, el 30 de diciembre de 1935, la Federación Local de Asociaciones de Trabajadores de San Sebastián (controlada por los comunistas) se unió a la UGT[1141].

Estos dos movimientos, moviéndose hacia los republicanos y buscando unirse a las fuerzas de izquierda comunistas, llevaron a la firma del Pacto del *Frente Popular* el 15 de enero de 1936. Esta coalición también fue muy beneficiosa para el Partido Socialista, ya que las intensas tensiones entre la línea moderada de Indalecio Prieto y la radical de Francisco Largo Caballero estaban latentes: el primero quería unirse a los partidos republicanos, pero el segundo (quien tuvo un cambio personal a partir de 1933-1934) quería unirse al Partido Comunista. Los dos grupos, juntos, favorecieron el libre albedrío del Partido Socialista Así, el 15 de enero de 1936, además de fundar el Frente Popular, presentó un programa mínimo de 13 puntos: este programa era más partidario de la reforma que revolucionario, y especialmente recogió un programa de izquierda republicano: volver a poner en marcha la reforma de 1931, restaurar la legislación sobre cuestiones sociales (y no el control de la producción relacionado con el trabajo), "redistribución" (y no nacionalización), autonomía "regional" (y no autodeterminación), división más justa de los impuestos (y no nacionalización de los bancos), parar los desahucios, y una "República democrática, siendo de todos los ciudadanos y no solo de una clase" (es decir, se negaba a una República de los trabajadores). Este acuerdo lo firmaron los siguientes partidos: los dos partidos republicanos (*Izquierda Republicana* y *Unión Republicana*), PSOE, UGT, Juventud Socialista, Partido Comunista y otros pequeños partidos de izquierda, el Partido Marxista Obrero de *Unificación Marxista y el Partido Sindicalista*[1142]. El sindicato anarquista CNT no firmó el pacto (iba en contra de sus estatutos participar en las elecciones), pero se comprometió a no realizar ninguna propaganda a favor de la abstención o en contra del Frente Popular. En los días siguientes, se firmaron tratados locales

[1136]MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 77-79.

[1137]MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 82.

[1138]MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 90.

[1139]EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 75-77

[1140]EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 79-80.

[1141]EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 77.

[1142]El partido POUM estaba muy cerca del troskismo y se consideraban marxistas, pero mostró su contrariedad ante la URSS y su líder Stalin. El Partido Sindicalista nació de una división posibilista del CNT.

para los partidos nacionalistas locales, por ejemplo, el 4 de febrero se firmó un tratado para reunir a los nacionalistas catalanes de izquierda (el principal partido de Cataluña) en Cataluña. En Gipuzkoa, los diferentes partidos, signatarios que firmaron el Frente Popular siete días después, fueron los partidos que estuvieron presentes en Gipuzkoa: *La Izquierda Republicana, la Unión Republicana,* el *Partido Socialista*, el *Partido Comunista*, la UGT, la *Juventud Socialista*, la *Acción Nacionalista Vasca* y el *Ezkerra Vasca Federal* (este partido lo formaban los partidarios del alcalde de San Sebastian Fernando Sasiain y su presencia se limitó a San Sebastian).

Ante esto, los líderes de la derecha, y especialmente el jefe de la *CEDA*, José María Gil Robles, convocaron a una coalición llamada "Frente Nacional Antirevolucionario" para reunir todas las fuerzas en "defensa de España" y "defensa de la religión", "luchar contra la Revolución". Sin embargo, la coalición derechista no estaba tan unificada y coordinada como el Frente Popular: solo en unas pocas jurisdicciones fue posible obtener una coalición de todas las fuerzas derechistas, que a veces fue con los monárquicos de derecha y los carlistas, y otros con los partidos republicanos de derecha. El propósito de la *CEDA* era establecer un nuevo régimen, cambiando el de 1931; pero sabía que para lograr este objetivo, tenía que vencer a su izquierda, y en algunos lugares tenía que unirse con las fuerzas que no perseguían dicho objetivo (partidos de centro derecha). Entonces, aunque la *CEDA* claramente declaró que su propósito era cambiar la Constitución (para lo cual se unían la derecha extrema, los monárquicos y los carlistas), tomando las elecciones como una manera de crear la constitución, pero sin el propósito claro, vendió una "oposición revolucionaria". Por otro lado, el gobierno provisional de Manuel Portela intentó establecer una opción de "centro" ocupar el lugar del Partido Radical que perdió su credibilidad.

Esto fue cuando las elecciones se llevaron a cabo el 16 de febrero de 1936. Los bloques de izquierda y derecha se opusieron los unos a los otros completamente, especialmente después de la revolución de octubre de 1934; ya que los derechistas confiaron en "el Ejército" como "cuidadores de la patria" o "garantizadores del orden" (porque fue el Ejército quien derrotó a la revolución), en vez de en las instituciones democráticas. Y no solo eso, en abril de 1931, el gran consenso de la II República ya estaba extinto, porque los dos bloques consideraban que ya habían pasado ese marco: la izquierda, a pesar de la mencionar reformar en el programa de 1931 del Frente Popular, quería profundizar sus reformas (o como en el caso de los comunistas y los socialistas, dirigirse hacia una república socialista) y el derecho a establecer un régimen autoritario. Estas elecciones, de alguna manera, se parecían a las elecciones de abril de 1931: fueron convocadas como referéndums.

En Gipuzkoa, se presentaron tres candidatos. Como se dice, el Fronte Popular presentó su pacto en Gipuzkoa el 22 de enero. Sin embargo, hubo algunas dificultades para completar la candidatura. En la lista de cuatro candidatos, decidieron presentar a dos republicanos, un socialista y un comunista, para mantener el equilibrio ideológico de la candidatura; pero era lógico que esta selección traería ciertos enfados. Por un lado, no incluir candidatos de EAE, lo que generaba inconvenientes dentro del partido, aunque esto no llevó a la retirada del apoyo del Frente Popular. Por otro lado, a pesar del apoyo de los partidos republicanos, no fueron capaces de encontrar candidatos en Gipuzkoa (entre los líderes republicanos guipuzcoanos o personas conocidas), ya que nadie quería ver su nombre al lado de los comunistas. Por lo tanto, tuvieron que elegir a personas que no eran de Gipuzkoa: Mariano Anso Navarro, diputado navarro en 1931 y partidario de la autonomía vasca y Luis Apraiz de Vitoria-Gasteiz[1143]. El socialista donostiarra Miguel Amilibia Matxinbarrena fue elegido, por aquel entonces era director de la Caja de Ahorros de Gipuzkoa; fue presidente del Comité de Defensa de Gipuzkoa en la guerra en 1936 y era el hermano del abogado Eustasio Amilibia, quien defendió a los trabajadores en el juicio de 1935[1144]. Los comunistas eligieron al goierritarra Jesús Larrañaga, aunque inicialmente, el Comité Central del Partido Comunista de España eligió a Juan Astigarribia, por su parte. Sin embargo, el Comité Central del Partido Comunista de Euzkadi decidió dirigir esta decisión y eligió a Jesús Larrañaga; Entre los argumentos para la elección dijeron, "el gran nombre entre las masas (...) muchos votantes nacionales podrán votar al Frente Popular, y si no es toda la candidatura, será posible al menos votar por nuestro candidato al partido"."Las masas nacionalistas" en *Goierri* "ven a un líder de la liberación nacional"[1145]. Entre la gente, el nombre de Larrañaga se vio claramente en la Campaña del Frente Popular, porque fue el candidato que participó en la mayoría de los mítines: participó en un total de 113 mítines, en

[1143]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 517.

[1144]1144 EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 80; eta RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 518.

[1145]EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 80; y RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 517-518 y Euskadi Roja, 1936-02-13.

13 en solitario[1146] (en la campaña, de los 189 mítines que hicieron los del Frente Popular, 42 los hicieron los Comunistas, que aunque era pequeño, contaba con gran simpatía)[1147]. Larrañaga dio comienzo a la campaña en San Sebastián el 19 de enero, con el exgobernador Ramón María Aldasoro (en mayo de 1931 Aldasoro dio la orden de disparar con los pescadores de Pasaia cuando era Gobernador Civil). Ese mitin reemplazaba la alianza entre republicanos y comunistas, mostrando un claro compromiso de los diferentes sectores del Frente Popular[1148]. Larrañaga dijo "aunque nos acordemos de lo que has sido, ahora debemos caminar juntos".

La derecha tuvo los mismos miembros en Gipuzkoa en 1933: el Partido Carlista (hegemónico y el principal partido derechista de Gipuzkoa), *Union Regionalista Guipuzcoana* monárquica y la *Derecha Vasca Autónoma* (una rama de la *CEDA* del estado). En ese caso, la candidatura de derechas fue *Coalición Contrarrevolucionaria*; y otro de las cambios fue que la *CEDA* presentó un candidato. Dicho candidato fue el abogado y diplomático Juan Pablo Lojendio Irure[1149]. Por tanto, los Carlistas presentaron solamente dos candidatos: Antonio Paguaga (quien fue candidato también en 1933) y Ricardo Oreja (hermano de Marcelino Oreja, asesinado en la revolución de 1934). Mediante dicho nombramiento, querían recibir votos de sentimiento. La URG, viendo que era muy difícil volver a presentar a Ramiro Maeztu, como lo hicieron en 1933 (dejó muy mal sabor de boca entre los carlistas), presentaron al decano de los abogados de Donostia José Múgica[1150]. Por tanto, solo se presentaron las fuerzas derechistas contrarias a la República: El Partido Radical rechazó apoyar aquella candidatura y cualquier otra[1151], y ya era imposible hacer coalición con el PNV, ya que tras lo ocurrido los dos años anteriores los dos partidos estaban completamente alejados. Según José Antonio Rodríguez la *CEDA* (recordemos que su objetivo era reunir todas las fuerzas posibles contra la revolución para ganar las elecciones) y su candidato Lojendio intentaron un acercamiento, pero ni el PNV ni el Partido Carlista (que era la fuerza derechista más importante) vieron aquello con buenos ojos[1152].

El PNV, como hizo en 1933, decidió presentarse solo y quería repetir la estrategia exitosa de aquel año: presentó cinco candidatos. Cuatro de ellos fueron diputados electos en 1933: Juan Antonio Irazusta, Manuel Irujo, Telesforo Monzon y Rafael Pikabea. El quinto remplazó a Leizaola y fue José María Lasarte, un hombre muy cercano a ELA[1153]. Según José Antonio Rodríguez, el Gobierno y el Gobernador Civil hicieron un intento de acercamiento al PNV, para construir "una oportunidad centrista" en Gipuzkoa. El Gobierno decidió apoyar al diputado y exministro ordiziarra Juan Usabiaga como candidato centrista (fue expulsado del Partido Radical), pero viendo que no tenía mucha fuerza si se presentaba solo, hizo un intento para entrar en las listas de PNV mediante un pacto; pero el intento fracasó[1154]. Tras ese rechazo, Usabiaga hizo el amago de presentarse solo, pero al final se retiró y el número de candidatos de Gipuzkoa se redujo a tres.

La campaña electoral de Gipuzkoa fue muy tensa y aunque hubo muchos ataques orales, fue bastante pacífico y no hubo mucho alboroto (a decir verdad, fue más tranquilo que el de 1931 y 1933). Se trataron varios temas en aquella campaña. Por un lado, uniéndose a la campaña española, uno de los temas principales fue el futuro del Estado y del régimen, pero también se trataron varios temas sobre Euskal Herria, por ejemplo, el deshaucio de los inquilinos de los caseríos, o el estatuto. En aquella campaña, según Rodríguez Ranz, la presencia de las mujeres era muy pequeña, y entre las novedades, menciona a los bertsolaris[1155]. Por otra parte, hay que mencionar el comportamiento de la prensa donostiarra. Los periódicos se metieron

---

[1146]EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 81-82.

[1147]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 523.

[1148]EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, págs. 81-82.

[1149]Fue embajador en Cuba durante la dictadura de Franco.

[1150]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 512-513.

[1151]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 511.

[1152]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 509.

[1153]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 513.

[1154]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 510-511. Según Rodriguez Ranz, los representantes del Gobierno, a cambio de entrar en la lista de Usabiaga, ofreció lo siguiente: devolverles sus cargos a los alcaldes y concejales del PNV de Gipuzkoa, un decreto sobre la oficialidad del euskera y que el PNV pudiera elegir el próximo Gobernador Civil de Gipuzkoa.

[1155]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 522-523.

en la campaña y no solo como fuentes de información sino con la intención de apoyar a un partido en concreto. Así, *El Pueblo Vasco* y *El Día* se posicionaron a favor de los nacionalistas (*El Día* ya había olvidado las llamadas para "la unidad católica") y *La Constancia* y *El Diario Vasco* (este último lo fundaron los monárquicos en 1934) a favor de la *Coalición Contrarrevolucionaria*[1156]. En cambio, el Frente Popular, no tuvo ningún periódico de su lado: *La Voz de Guipúzcoa* (el periódico de Juan Usabiaga) se identificaba hasta entonces con los republicanos, por tanto, se alejó de las candidaturas socialistas y comunistas. Ese periódico mostró muy tarde y de un modo muy específico su apoyo a la candidatura de izquierdas; los demás periódicos hablaban "de los suyos" y *La Voz de Guipúzcoa* hablaba del *Frente Popular* como "podía haber sido peor", mostrando un deseo para que apareciera otra candidatura. En primer lugar, mostró interés en presentar una "candidatura centrista" y solo cuando quedó claro que dicha candidatura no se iba a presentar empezó a apoyar el *Frente Popular*[1157].

Como hemos dicho, en aquellas elecciones, un elemento muy importante fue la naturaleza del Estado. Por esa parte, la propaganda derechista fue parecida a las anteriores elecciones: defensa de España, defensa de la religión católica y presentar su candidatura como católica y la única ordenada. En ese caso, la derecha hizo una campaña parecida y cogiendo la izquierda como su principal rival y al PNV como su cómplice, restándole legitimidad. El lema era el siguiente:"¡En contra de la revolución y sus cómplices. Aún y todo, en la campaña contra el PNV, apareció un elemento que no hubo en abril de 1931 y en noviembre de 1933: la crítica contra la independencia. "El riesgo al separatismo" casi no apareció en la campaña anterior, pero sí en 1936 (las fuerzas derechistas habían bloqueado el estatuto en el Parlamento, y uno de los argumentos para hacerlo fue que el estatuto era "independentista". Por otro lado, la acusación de que el PNV era cómplice de la revolución se definió, y mencionaron el movimiento de los ayuntamientos en verano de 1934 y la revolución de octubre de 1934 (como hemos dicho, en esta última el PNV no se implicó)[1158]. La campaña de derechas recibió un golpe muy duro por parte del obispo de Gasteiz, y el vicario principal Jaime Berastegi, además de llamar "a la unidad católica", dijo que si no se llegaba a esa unidad "para los católicos sería legítimo votar a cualquier candidatura católica". Por tanto, el arzobispado no legitimó la candidatura derechista como "´única candidatura católica" y eso fue un golpe muy duro para la derecha[1159].

El PNV, respondiendo a esa campaña en su contra, intentó alejarse de la derecha y se presentó como partido católico-social; así, parecía que la derecha era un partido para los caciques y el PNV "un partido para la clase humilde y católica". El desahucio de los arrendatarios de los caseríos tomó mucha importancia en la campaña; en ese caso, durante la misma campaña, el dueño de derechas echó a Miguel Arrieta del caserío Etxezuri de Azpeitia. El PNV denunció que al ser Miguel Arrieta abertzale, detrás de ese desahucio había razones políticas[1160]. El PNV, como se hizo en 1933, dijo que los verdaderos cómplices de la revolución eran los derechistas, pero no "porque seamos el partido católico principal de Gipuzkoa y ellos sean sectarios", sino porque la derecha no tiene un programa de reforma social y no ve necesidad alguna para ello, ya que, en general, empuja a la clase media a participar en la revolución". El PNV criticó duramente la avaricia de la derecha y enseñó su cara más social. Por otro lado, el PNV buscó poner fin a las elecciones referéndum-contrarrevolucionarias en contra de las elecciones, presentando la tercera vía o modelo. En ese caso, el discurso en contra de "las dos dictaduras" o "dos extremos" del PNV fue parecido al que utilizaron los republicanos en 1933, pero, en ese caso, en vez de mencionar "la República" como solución a las "extremidades", mentaban la "libertad vasca" (usaban el concepto abstracto de "la libertad vasca" en vez de "estatuto, que estuvo muy presente en las campañas del pasado). El lema del PNV era "*¡Por una civilización cristiana! ¡Por una justicia social! ¡Por la libertad vasca!*[1161].

El tema del estatuto fue utilizado por el Frente Popular. Cuando el Frente Popular ganó las elecciones, se comprometió a poner en vigor el Estatuto Vasco inmediatamente, con la oficialización del euskera[1162]. Según lo que se defendía en el periódico comunista, el Frente Popular, en su prensa, convocó a la masa abertzale para que votasen la candidatura de la izquierda,

---

[1156]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 524-526.

[1157]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 524-528.

[1158]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 540-547.

[1159]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 530-533.

[1160]Sobre este caso, por ejemplo, id a ver *El Día* (28/01/1936) o *El Pueblo Vasco* (12/02/1936). Sin embargo, la prensa abertzale hizo una gran campaña sobre ese caso, y se pueden encontrar artículos todos los días.

[1161]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 547-554.

[1162]*Euskadi Roja,* 13/02/1936.

porque defendía los derechos nacionales y sociales[1163]. Por otro lado, en la campaña del Frente Popular estuvo muy presente la reivindicación de la amnistía, ya que, en esos momentos, en Gipuzkoa había entre 600 y 700 prisioneros y en el Estado Español unos 30.000 (sin tener en cuenta los cargos destituidos de los ayuntamientos)[1164]. El Frente Popular de Gipuzkoa, por su parte, defendió a los arrendatarios de los caseríos. En ese caso, el Frente Popular criticó al PNV diciendo que ese cambio social que mostraba durante su campaña no era veraz: los de izquierda recordaron más de una vez que el PNV votaron a favor de la Ley de Alquileres de las Tierras Forestales en el Parlamento Vasco, y que dicha ley ponía en peligro a los baserritarras y a los arrendatarios[1165]. En general, la campaña del Frente Popular se centró en la campaña dirigida a las minorías, es decir, no hubo referencias a la rotura del marco de la II. República (aunque es verdad que mencionaron que los comunistas tenían que ganar para que "los trabajadores obtuviesen" el poder; pero ese era un objetivo muy lejano). Y, sobre todo, en el ámbito laboral y en la política pública defendieron las mejoras y la democracia. El lema del Frente Popular fue "*¡Amnistía! ¡Estatuto! ¡No más desahucios!*"[1166].

Por otro lado, en aquella campaña, siguiendo a la prensa (sobre todo, aparecieron en los periódicos abertzales e izquierdistas noticias de ese tipo), se denunció que compraban el voto de los baserritarras y de los más pobres. Sobre todo se les achacó a la Coalición Contrarrevolucionaria utilizar trampas de ese tipo.

En nuestro pueblo también hubo mítines diferentes. Según José Antonio Egido, el 26 de enero el Frente Popular dio un mitin donde acudió mucha gente, unas 3.000 personas. En ese mitin estuvo Jesús Larrañaga y, junto a él, el comunista donostiarra Luis Zapirain, el socialista Juan Alonso y el republicano Fermín Vega de Seoane (los beasaindarras lo recordaban con cariño), ya que participaron en la defensa en el juicio de los trabajadores de julio de 1935[1167]. El Frente Popular dio otro mitin en Beasain el 11 de febrero y, en aquel caso, apareció el candidato socialista Miguel Amilibia junto con Jesús Larrañaga. El mitin empezó a las nueve de la noche en la plaza del mercado[1168]. Pero no fue solo el Frente Popular el partido que dio mítines en Beasain. El 7 de febrero también dio un mitin la derecha en nuestro pueblo. Hablaron Caballero, Arredondo y Muguruza. El mitin se celebró a las 11 de la mañana[1169]. Sin embargo, no hemos encontrado en la prensa mucha información sobre aquel mitin, porque el mismo día se celebró otro mitin con los cuatro candidatos de derechas en Irun y al día siguiente los periódicos *La Constancia* y *El Diario Vasco* hablaron sin cesar sobre el mitin de Irun[1170]. Durante la víspera de las elecciones, a las ocho y media del 15 de febrero, llegó el turno del PNV y hablaron dos personas en el mercado de la plaza: José María Lasarte en euskera y Manuel Irujo en castellano[1171].

El 16 de febrero de 1936, aunque parezca increíble, fue muy tranquilo en Beasain. En aquel caso, Gipuzkoa, en cambio, fue la excepción y les echaron en cara que hiciesen trampa, que falsificaran votos, que robaran actas, entre otras cosas. Casi no hubo ningún incidente en Gipuzkoa. En total, votaron 136.654 guipuzcoanos, el 78,93 % de las personas con derecho a voto. Por tanto, la participación fue mayor que en 1933 (no tan grande como en 1931, que votó el 85,56 %, pero hay que tener en cuenta que solo podían votar los hombres)[1172].

Si observamos los datos, vemos que el PNV obtuvo una victoria más. Según los cálculos de José Antonio Rodríguez Ranz, 50.285 guipuzcoanos votaron a los jeltzales, el 36,85 %. En total, los cinco candidatos jeltzales recibieron 200.400 votos. La derecha recibió 45.095 votos, el 33,05 % (en total, la derecha obtuvo 179.258 votos). El Frente Popular, según Rodríguez Ranz,

---

[1163] *Euskadi Roja*, 01/02/1936. Ese ejemplar llego a utilizar las palabras de Sabino Arana, fundador del nacionalismos vasco. Euskadi Roja, 15/02/1936. En ese ejemplar, se reivindicó "una Euskadi libre del imperialismo y del clericalismo".

[1164] RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 557.

[1165] Por ejemplo; *Euskadi Roja*, 25/01/1936; *Euskadi Roja*, 01/02/1936; *Euskadi Roja*, 13/02/1936 y *Euskadi Roja*, 15/02/1936.

[1166] RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 554-559.

[1167] EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 81. En cambio, Miren Barandiaran afirma que participaron solo Luis Zapirain y Fermín Vega de Seoane. BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Zarautz, 1995, págs. 87-88. Más información: *La Voz de Guipúzcoa*, 6/02/1936 y los próximos días.

[1168] EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga*. (Beasaingo Paperak bilduma, nº 2). Comisión de Cultura del Ayuntamiento de Beasain. Beasain, 1993, pág. 82.

[1169] *La Constancia*, 07/02/1936; y *El Diario Vasco*, 07/02/1936. Parece que el mitin fue en castellano, porque los dos periódicos al hablar sobre los mítines de derechas mencionaban si hablaban en euskera, y este caso no consta.

[1170] *La Constancia*, 08/02/1936; y *El Diario Vasco*, 08/02/1936.

[1171] BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia*. Beasaingo EAJ-PNV. Itxaropena argitaletxea. Zarautz, 1995, págs. 87-88. Información del mitin abertzale: *El Día*, 15/02/1936; *El Pueblo Vasco*, 15/02/1936; *El Día*, 16/02/1936.

[1172] RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 560-561.

recibió el apoyo de 41.073 gipuzcoanos, el 30,10 % (en total, recibieron 162.696 votos). Por tanto, estos resultados fueron los más igualados que se dieron durante la República, hasta formar un casi perfecto "triángulo". Sin embargo, como ninguna candidatura consiguió el 40 % (se necesitaban 54.661 votos), se convocaron nuevas elecciones para el 1 de marzo. La verdad, es que dicha ley salvó al PNV, ya que al presentar cinco candidatos se dispersó el voto. El candidato más votado fue Juan Pablo Lojendio Irure con 45.153 votos, mientras que Manuel Irujo solo obtuvo 45.088. Los siguientes tres más fueron también de derechas: Ricardo Oreja (44.845), Antonio Paguaga (44.711) y José Múgica (44.590). El sexto fue del Frente Popular: Mariano Anso (41.193). Si no hubiese existido la ley del 40 % Gipuzkoa hubiese tenido cuatro candidatos derechistas, uno jeltzale y otro de izquierdas[1173]. Alfonso Ibaibarriaga, el jeltzale histórico, dijo que aquel día, al mediodía, el candidato Jesús María Leizaola se dio cuenta de que la situación no era buena para los nacionalistas e hizo propaganda para que no votaran a Irujo, para que no sobrepasara el 40 % y, así tener que realizar la segunda ronda. La capacidad para improvisar una estrategia así, nos muestra que el PNV tenía una gran capacidad de disciplina y organización[1174].

Viendo los resultados, aunque el Frente Popular estuviera cerca de ser el partido más votado, veremos que prácticamente no obtuvo más votos que en 1933. Si los cuatro candidatos hubiesen acudido juntos, prácticamente igualarían los resultados del Frente Popular. Es verdad que el *Frente Popular* ganó en siete municipios de Gipuzkoa (Donostia, Beasain, Eibar, Hernani, Irun, Pasaia y, aunque parezca soprendente, en Leaburu-Txarama y en Renteria estuvieron cerca). En 1933 la candidatura de izquierdas ganó solamente en dos pueblos (Eibar e Irun), pero en aquella ocasión ganaron en más municipios porque todos los partidos de izquierdas se presentaron juntos (en 1933 también hubiesen ganado en San Sebastián y en Pasaia si se hubiesen presentado juntos)[1175]. En Eibar y en Irun, las candidaturas de izquierdas también obtuvieron menos votos y en la mayoría de las ciudades (donde se concentraba la mayoría de los votantes de izquierdas) los resultados fueron muy parecidos a los de 1933 (en los pueblos grandes, solo en Hernani, Pasaia y Rentería hubo una subida de los votos del Frente Popular)[1176].

En lo referente a la izquierda, hay que decir que mantuvo su fuerza en los núcleos urbanos. Ganó en San Sebastián obteniendo el 46,82 % de los votos (sin embargo, dos años antes, si se hubiesen presentado todas las candidaturas de izquierdas a la vez, hubiesen podido conseguir el 48,83 %. Por ello, en la capital no ganó la izquierda a la derecha (30,99 %) ni al PNV (22,19 %). En los pueblos grandes también tuvo mucha fuerza, obteniendo el 31,86 %, después del PNV (36,99 %) y antes de la derecha (31,15 %). En los pueblos grandes también tuvo mucha fuerza el Frente Popular, pero solo en cinco de dieciocho municipios de Gipuzkoa obtuvieron la victoria. El PNV, aunque fue el más votado en esos pueblos, obtuvo peores resultados que en 1933 y ganó solamente en ocho municipios (en las elecciones anteriores ganó en doce pueblos grandes). La derecha obtuvo mejores resultados en los pueblos grandes, consiguiendo cinco de ellos y subiendo un 8 %. En 1933, solo ganó en Ordizia (entre los pueblos grandes)[1177].

Por tanto, los votos pasaron del PNV a la derecha. Ese cambio en los votos se notó mucho más en los pueblos medianos (el PNV perdió 9,65% y la derecha ganó 10,14 %) y en los pueblos pequeños (el PNV perdió 11,84% y la derecha ganó 13,28 %) que en los pueblos grandes y/o en San Sebastián, aunque siguió siendo el partido más votado de Gipuzkoa en tres ámbitos (menos en San Sebastián), siguiendo con la hegemonía[1178]. Sin embargo, llama la atención que el PNV solo obtuvo más votos que en 1933 en tres pueblos: Alegia, Gaintza y Larraul. La derecha, sin embargo, aumentó el número de votos en el 86 de los 89 municipios de Gipuzkoa; así que quedó claro que fue un cambio de un partido a otro[1179]. En 1933, el PNV ganó en 75 pueblos, pero en 1936 solo en 52. Los otros se cambiaron al Frente Popular (cinco) y a la derecha (dieciocho). La derecha ganó en treinta pueblos en aquellas elecciones[1180].

[1173]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 562-564.

[1174]Entrevista de Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Dejado por el representante del PNV de Beasain José Antonio Imatz.

[1175]Sin embargo, hay que tener en cuenta que en 1933 el Partido Radical era parte de las cuatro candidaturas de izquierdas que se presentaron en Gipuzkoa. Durante el bienio 1933-1935 estuvo ese Gobierno, contrario a la izquierda del 1936. Aún y todo, aunque hubieran diferencias, no había revolución.

[1176]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 565 y 575-576.

[1177]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 571-575.

[1178]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 570-573.

[1179]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 565.

[1180]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 584.

Por tanto, viendo estos datos y dejando claro que en la práctica los votos del PNV de 1933 pasaron a la derecha, debemos sacar ciertas conclusiones. Primeramente, que todas las fuerzas de izquierda se presentasen juntas no hizo que consiguieran más votos, aunque así la izquierda pareciese más fuerte. La izquierda tuvo fuerza en los pueblos grandes, pero ni en aquellos tuvo hegemonía (excepto en algunos casos); en cambio, sí la tuvo en San Sebastián. Por otro lado, la pérdida de los votos del PNV (hecho que ocurrió en casi todos los lugares), facilitó la victoria del Frente Popular en algunos pueblos (por ejemplo, en Beasain, donde el Frente Popular tenia muy poca presencia, en Hernani y/o Leaburu-Txarama). La pérdida de votos del PNV merece una reflexión, sobre todo, si tenemos en cuenta que perdió más votos en los pueblos medianos y pequeños. Porque las elecciones de 1933, donde el PNV prevaleció (el 45 % de los votos), además de ser difíciles de repetir, se realizaron teniendo como tema principal el estatuto. Como resultado, el PNV tuvo muchas oportunidades para aumentar el apoyo de su gente. En ese caso, en 1936, el estatuto no se mentó en la campaña y el tema principal fue el futuro de la República (con el lema de la izquierda y de la derecha). En esas condiciones, muchos de los votos que obtuvo el PNV en 1933 volvieron a la derecha en 1936, sobre todo en los pueblos pequeños. Hemos mencionado que el PNV creció en el bienio 1931-1933 y, en muchos casos, porque en las elecciones municipales de abril de 1931 dieron el voto a los "monárquicos" (al partido que gobernaba entonces), y consiguieron los votos del sector "que no estaba muy politizado, pero que eran conservadores". Sin embargo, tras tres años, cuando la derecha comenzó su campaña con el lema "la revolución o nosotros" (y cuando empezaron a denunciar que el PNV era cómplice de la revolución), el sector conservador, por miedo a la revolución, votó a la derecha.

PUEBLO	PNV		DERECHA		FRENTE POPULAR	
	CANTIDAD	%	CANTIDAD	%	CANTIDAD	%
Altzaga	72	68,57	33	31,42	0	-
Arama	23	34,42	43	64,17	1	01,49
Ataun	612	59,24	411	39,78	10	00,97
BEASAIN	**657**	**33,60**	**569**	**29,10**	**729**	**37,28**
Ezkio	149	68,03	56	25,57	14	06,39
Gabiria	246	65,25	117	31,03	14	03,71
Gaintza	36	26,27	96	70,07	5	03,65
Idiazabal	330	59,13	179	32,07	49	08,78
Itsaso	69	38,76	105	58,98	4	02,25
Itsasondo	190	55,71	135	39,58	16	04,69
Lazkao	379	63,91	170	28,66	44	07,42
Legorreta	175	51,62	125	36,87	39	11,50
Mutiloa	98	46,88	106	50,71	5	02,39
Olaberria	109	47,18	102	44,15	20	08,66
Ordizia	601	32,73	774	42,15	461	25,10
Ormaiztegi	156	48,90	122	38,24	41	12,85
Segura	271	49,81	268	49,26	5	00,92
Zaldibia	237	35,21	435	64,63	1	00,15
Zegama	178	20,72	632	73,57	49	05,70
Zerain	120	55,29	97	44,70	0	-
TOTAL	4.708	43,63	4.575	42,40	1.506	13,96

Si observamos los resultados de Goierri, vemos que el patrón es parecido al de Gipuzkoa. El Frente Popular ganó en Beasain, que era el baluarte de la izquierda, pero con 729 votos. Es decir, la subida muy pequeña, porque en 1933 consiguieron 721 votos. En cambio, el PNV obtuvo menos votos. En 1933 consiguió 726 y en 1936 657, y la derecha se aprovechó de ello, ya que en Beasain subió un poquito. Además de Beasain, el Frente Popular solo consiguió más del 20 % de los votos en Ordizia, y en otros dos superó el 10 %: Legorreta y Ormaiztegi (en Itsasondo y Olaberria estuvieron muy cerca del 10 %). En total, el PNV ganó en doce de los veinte pueblos de Goierri. En 1933 ganó en quince, por tanto, "perdió" tres pueblos: Beasain (que estuvo a favor de la izquierda) y Mutiloa e Itsaso (que se posicionaron a favor de la derecha). Los derechistas, además de repetir en estos dos últimos pueblos, repitieron la victoria en Arama, Gaintza, Zaldibia y Zegama. De esos siete pueblos, la derecha tenía

tres alcaldías (Arama, Gaintza y Zegama) y en Itsasondo mandaban los "independientes". En los tres pueblos donde la alcaldía era de derechas, Idiazábal, Legorreta y Segura, no pudo ganar y volvió a imponerse el PNV. Sin embargo, la derecha obtuvo más votos en todos los municipios de Goierri (en Lazkao el número absoluto de votos quedó igual, pero el porcentaje subió) y el PNV obtuvo menos votos en quince municipios, solo mejoró en cuatro (Altzaga, con un porcentaje más bajo aun y todo, Gaintza, Itsasondo y Zegama; en Arama obtuvo el mismo número de votos, pero con un porcentaje menor). Ese cambio en los votos estuvo apunto de volcarse en más pueblos: Olaberria, Ormaiztegi y Segura. Resumiendo, se repitieron los mismos patrones que en Gipuzkoa; por un lado, los resultados de la izquierda fueron parecidos a los de 1933 (en 1936 el Frente Popular tuvo el apoyo de 1.507 goierritarras, el 13,96%; en 1933 las cuatro candidaturas de izquierdas obtuvieron 1.595 votos, el 15,21%), y su cantera de votos se reunió en los pueblos grandes (entre Beasain y Ordizia obtuvieron 1.190 votos, el 78,96% de Goierri). Por tanto, los votos pasaron del PNV a la derecha. El PNV obtuvo una gran victoria en 1933 con 5.238 votos (49,98%), contra los 6.647 votos de la derecha (34,79%). En cambio, en 1936, la victoria del PNV fue menor, ya que consiguieron 4.798 votos de los goierritarras mientras que la fuerza de derechas obtuvo 4.575 (los porcentajes fueron 43.73% para los nacionales y 42.40% para los de derechas).

En Euskal Herria, aquel día, solo hubo cambios en dos de los cinco distritos: en Navarra (victoria de la derecha, con siete diputados) y en Bilbo (victoria del Frente Popular, con cuatro diputados; el PNV consiguió dos). En Araba, Bizkaia y Gipuzkoa fue necesario realizar una segunda ronda el 1 de marzo. No es raro que en la mayoría de los distritos tuviesen que hacer una segunda ronda, ya que con tres candidaturas potentes era muy difícil conseguir el 40% en aquella primera ronda.

En aquellas elecciones, aunque tuvieron que hacer una segunda ronda en muchas provincias, el día de las elecciones quedó claro que ganaron las candidaturas de izquierdas.

En el Estado Español, fueron las elecciones con mayor participación durante toda la República (72,90%, aún y todo menor que en Gipuzkoa). Tuvieron que esperar para conocer los resultados (en cinco provincias tuvieron que hacer una segunda ronda, tres de ellas fueron en Euskal Herria, y en dos se anularon. En otras provincias hubo muchas denuncias, mencionando que había verdaderas y falsas, rumores y se atrasaron mucho las actas). Las masas de izquierdas salieron el mismo 16 de febrero salieron a la calle a celebrar la victoria. En aquellas manifestaciones pedían que el Frente Popular tomara el gobierno (como veremos, aquellas manifestaciones garantizaron el Gobierno del Frente Popular, porque varios cargos superiores antiguos no estaban dispuestos a darle el poder al Frente Popular)[1181]. A decir verdad, tras las dos rondas electorales, la victoria del Frente Popular fue innegable, pero fue bastante apurado en lo que se refiere a los resultados: la mayoría de las estimaciones le otorgaban el apoyo del 47-48% al Frente Popular y el 45,5-46% a la derecha (el 5% restante se iba hacia otras fuerzas no alineadas)[1182]. Sin embargo, con el sistema de la mayoría, el Frente Popular obtuvo 263 diputados, los derechistas 163 y otro 54 fueron para las fuerzas no alineadas[1183]. En Euskadi, después de las dos rondas, el PNV consiguió nueve diputados en Gipuzkoa y Bizkaia (cuatro en Gipuzkoa, tres en Bizkaia y dos en Bilbo), la derecha consiguió ocho diputados en Araba y Navarra (siete en Navarra y uno en Araba; cinco de ellos eran carlistas, dos de la CEDA y uno independiente), y el Frente Popular ganó en Bilbo y un total de siete diputados (cuatro en Bilbo, dos en Gipuzkoa y uno en Araba; tres de ellos eran republicanos, otros tres socialistas y uno comunista).

La derecha no aprobó los resultados de las elecciones (cinco meses más tarde, utilizaron el caos del Gobierno[1184] del Frente Popular como justificación del golpe de estado de Franco); el 17 y 18 de febrero, unos militares intentaron dar un golpe de estado con la excusa de las manifestaciones populares izquierdistas y el desorden (Franco estuvo implicado) y reivindicaron el estado de guerra con el objetivo de anular las elecciones. Sin embargo, aquel Golpe de Estado no tuvo éxito[1185]. El Jefe de

[1181] MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, pág. 95.

[1182] No es fácil sacar datos exactos. Como hemos dicho los votos no eran a favor de la lista entera, sino a favor de algunos candidatos (cada votante podía elegir candidatos de diferentes listas). Además, aunque el Frente Popular aparecía unida y cohesionada en todas las provincias españolas, la derecha no lo hizo así (antes hemos dicho que la *CEDA* hizo coalición con fuerzas republicanas centroderechistas y en otros sitios con la extrema derecha antirrepublicana), y en varias provincias se presentaron dos listas de derechas.

[1183] Entre los 263 diputados 99 eran del *Partido Socialista* (el partido con mayor número de diputados). 87 de *Izquierda Republicana*, 37 de *Unión Republicana*, 17 del *Partido Comunista* (más cuatro de otros partidos comunistas de Cataluña) y unos 30 de partidos *izquierdistas nacionalistas de cataluña*. Entre los 156 diputados de derechas, 88 eran del *CEDA*, 15 *monárquicos-alfonsistas* y 12 *carlistas* (todos los demás eran minoritarios o independientes. Entre los 54 diputados no alistados, 21 eran del *Partido Central* creado por Portela, 9 del *PNV* y 5 del *Partido Radical*. Aquel partido recibió un golpe muy duro (además eran de partidos más pequeños).

[1184] Aquella acusación no era veraz y aunque turbó el mundo laboral tanto en las ciudades como en zonas rurales, fue menor que en otros años de la República y el Frente Popular nunca perdió el control. Es más, en el sur de España se aplicaron novedades en el sector de la agricultura en el bienio 1931-1933, pero cuando en 1934 intentaron hacerse con las tierras expropiadas, el Gobierno de derechas deshizo todos esos cambios realizados por el Frente Popular.

[1185] Manuel Azaña, del Frente Popular, en vez de despedir o destituir a los militares golpistas, los alejó de Madrid. Mandó a Franco a Canarias, a Goded a las Baleares y a Emilio Mola a Navarra. Más adelante se comprobó que aquellos castigos blandos no fueron suficientes y en julio de 1936 se volvieron a levantar y, aquella vez, trajo una guerra de tres años. En aquella guerra murieron más de un millón de personas y trajo consigo una larga dictadura.

Gobierno Manuel Portela también proclamó el estado de guerra, pero la presión popular fue tal que el 19 de febrero tuvieron que nombrar a Manuel Azaña como presidente del Gobierno, a petición de los ciudadanos (antes de constituir el Parlamento, el 15 de marzo, ya que se tuvo que constituir después de la segunda ronda de las elecciones)[1186]. El Gobierno de Azaña solo tuvo a los republicanos izquierdistas como aliados, no estuvieron implicados ni socialistas ni comunistas. Varios puntos del programa del Frente Popular se aplicaron inmediatamente: el 21 de febrero dio la amnistía, para liberar a los prisioneros y para que las personas que fueron destituidas recuperasen sus cargos. El 28 de febrero, dio la orden para que volviesen a contratar a los trabajadores despedidos por los acontecimientos de 1934 (aquellas dos leyes fueron muy importantes en Beasain, ya que, en nuestro pueblo, como hemos mencionado, tras los acontecimientos de 1934 se cambió el ayuntamiento, y encarcelaron a varias personas; algunos de ellos eran trabajadores de CAF y se quedaron sin trabajo) y el 1 de marzo se volvió a instaurar la autonomía en Cataluña.

En la segunda ronda celebrada en Gipuzkoa el 1 de marzo, solo se presentaron dos candidaturas: Frente Popular y PNV, ya que la derecha ya preveía que perdería las elecciones generales. A pesar de todo, la derecha no tuvo ningún comportamiento homónimo: los carlistas y la *Unión Regionalista Guipuzcoana* (*la rama gipuzcoana de Renovación Española*) no apoyaron ninguna candidatura y dieron la noticia el 26 de febrero mediante Múgica, Paguaga y Oreja. En cambio, la *Derecha Vasca Autónoma* (la rama gipuzcoana de la *CEDA*) y su candidato Juan Pablo Lojendio anunciaron que apoyarían al PNV, ya que era la única candidatura cátolica[1187].

El Frente Popular decidió no cambiar su candidatura, por lo que se presentaron los cuatro candidatos de la primera ronda: los republicanos Anso y Apraiz, el socialista Amilibia y el comunista Larrañaga. En cambio, el PNV viendo que en la primera ronda al haber presentado cinco candidatos casi fracasa, presentó solo a cuatro: Irujo, Irazusta, Pikabea y Lasarte, dejando fuera a Telesforo Monzón[1188]. La instauración de un gobierno izquierdista que pusiese en marcha la amnistía y la devolución de los cargos municipales inmediatamente, tuvo mucha importancia en la campaña del Frente Popular y decían "nosotros cumplimos lo prometido". La liberación de los prisioneros y los homenajes que se les realizaron influyeron mucho en la propaganda. Por otro lado, el PNV vio mucho más fácil conseguir el estatuto con un Gobierno de izquierdas y centró su campaña en el Estatuto[1189].

Parecía que al retirarse la derecha la campaña electoral sería mucho más tranquila, pero no fue así. Hubo muchas trifulcas, peleas, amenazas con pistolas, etc. En Oiartzun, un inspector del Frente Popular fue asesinado por un disparo. Con la falsificación de los resultados y las denuncias realizadas en Gipuzkoa, y también en cinco mesas de San Sebastián, el 3 de marzo, tuvieron que repetir las elecciones[1190]. Al final, ganó el PNV, según Rodríguez Ranz con 63.641 votos (58.92%); los cuatro candidatos nacionalistas juntos consiguieron 250.842 votos. El Frente Popular obtuvo 43.302 votos (40,20 %) y los candidatos juntos 164.518 votos. El candidato con más votos fue José María Lasarte con 63.150 votos. Sus compañeros de partido Picabea, Irujo e Irazusta obtuvieron 62.613, 62.500 y 62.434 votos respectivamente. Por el Frente Popular fueron elegidos Mariano Anso (42.228 votos) y Miguel Amilibia (41.836 votos): Apraiz obtuvo 40.649 votos y el goierritarra Jesús Larrañaga 39.805 votos[1191].

En aquellas elecciones, el PNV ganó en 83 de los 80 municipios, entre ellos Beasain, con una diferencia de 17 votos[1192]. El Frente Popular volvió a ganar en su bastión. Por otro lado, una parte de los votantes derechistas, la minoría, pero no la minoría marginal, votó al PNV: Según los cálculos de Rodríguez Ranz, el 16 de febrero 45.095 gipuzcoanos votaron a la derecha y 13.202 votaron al PNV; la mayoría (31.893) se abstuvo (el 29,28 % de los votantes de Gipuzkoa). Rodríguez Ranz saca una conclusión muy curiosa: En noviembre de 1933 los gipuzcoanos votaron a favor de la derecha con 32.035 votos y esa cantidad era parecida al número de votantes que decidió no votar al PNV en la segunda ronda. Por tanto, puede ser que en 1933 los que

---

[1186]Parece que Azaña no quería tomar el poder de esa manera y estaba a favor de los caminos "formales": Es decir, no retomar el poder hasta reabrir el Parlamento; tampoco le gustó conseguir gobernar gracias a las manifestaciones populares, porque le podían llevar más a la izquierda que la misma coalición. MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 95-96.

[1187]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 587-588.

[1188]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, pág. 588.

[1189]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 588-590.

[1190]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, págs. 590-591. En esa repetición, se retiró el republicano Apraiz y recomendó dar el voto al republicano Anso y al Socilista Amilibia, para cerrarle el paso al comunista Larrañaga. En febrero-enero no se apagaron las trifulcas entre comunistas y republicanos.

[1191]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 592-593. La participación fue del 62,62%.

[1192]Según Alfontso Ibaibarriaga, aquella victoria fue muy celebrada entre los socialistas de Beasain. Entrevista realizada por Markel Olano a Alfontso Ibaibarriaga y a Antonio Zubillaga. Dejado por el representante del PNV de Beasain José Antonio Imatz.

votaron al PNV y en 1936 a la derecha, en la segunda ronda votasen al PNV, porque "los derechistas de siempre" decidieron abstenerse[1193].

Al hablar de esta nueva etapa del Ayuntamiento de Beasain, hemos dicho que el 21 de febrero, al firmar el decreto de amnistía, el grupo municipal electo en 1931 y destituido en agosto/septiembre de 1934, hubo una oportunidad para que volviesen al cargo y los juzgados abrieron la oportunidad para que los condenados volviesen a sus casas. En Beasain, se reunieron el 23 de febrero para retomar sus cargos los concejales electos en 1931. Se reunieron nueve, en total y faltaban cuatro: el exalcalde Jacinto Urteaga y Emiliano Arbaizar, porque murieron (además Arbaizar había dimitido en 1931), Serafin Arana porque decidió no participar (no participó en ninguna sesión durante la nueva etapa) y Dionisio Carrascal porque salió de la cárcel un día antes (fue encarcelado por los acontecimientos de 1934). Pero se reunieron, los concejales derechistas que dimitieron con los demás en 1934, José Martín Sarriegi y Restituto Urteaga. El nuevo ayuntamiento eligió al socialista Victor Bernedo como alcalde y a los republicanos Severiano Azpeitia y Gregorio Lasa como tenientes de alcalde[1194]. Aquel mismo día leyeron dos mociones. La primera, fue la del alcalde Bernedo y alabó "el gran esfuerzo popular del pasado domingo" (es decir, la victoria del Frente Popular en las elecciones), y lamentaba los verdugos del bienio negro (el gobierno derechista). Dicha moción acababa recordando a los dos compañeros fallecidos y celebrando la libertad del concejal Carrascal. La segunda moción fue la de Restituo Urteaga (derechista). En aquella moción, Urteaga daba las gracias al nuevo Gobierno "por el noble gesto de devolverles sus cargos que tuvieron que dejar por luchar a favor de los intereses de Euskal Herria". Urteaga dijo "que en aquel movimiento, todos los ayuntamientos nos levantamos en contra del ataque del Gobierno contra el Concierto Económico" y lamentaba los mandatarios de Gipuzkoa (el Gobernador Civil y el Gestor de la Diputación), por defender "los sucios intereses del Gobierno en vez de los intereses populares". Urteaga llamó para que el poder de Gipuzkoa "lo tuviese el pueblo, y no aquellos elegidos por el Estado" (se unió, así, a una reivindicación histórica del Partido Nacionalista Vasco) y para "que entrase en vigor inmediatamente el Estatuto Vasco votado por el pueblo". Puede resultar increíble que cinco meses después de que Restituto Urteaga presentase dicha moción, decidiera participar en el ayuntamiento que impuso el Ejército golpista en Beasain[1195]. Pero aquella no fue la única acción que el Ayuntamiento de Beasain hizo a favor del Estatuto, ya que en junio de 1936, la Gestora de la Diputación de Gipuzkoa decidió participar en una campaña dirigida a toda la sociedad gipuzcoana a favor del Concierto Económico[1196]. Estaba claro que una iniciativa como aquella era una forma de presionar para que se aplicase el Estatuto que se esperaba desde 1933. Por otro lado, el ayuntamiento, aprobó subvencionar un festival organizado por la sociedad *Euzkaldunak* a favor del euskera, o las campañas realizadas a favor del estatuto de la sociedad *Euzko Pizkunde Bazkuna*[1197].

En el siguiente pleno, el 27 de febrero, el ayuntamiento eligió al concejal síndico Pedro Azarola Gorrotxategi. En aquel pleno municipal participó simbólicamente Dionisio Carrascal, que no participaba desde junio de 1932, y le agradecieron el trabajo que hizo a favor de su libertad. Pero dijo que dimitió en 1932 y que no participaría en más plenos municipales[1198].

El Ayuntamiento de Beasain, el 21 de marzo de 1936 se unió a una propuesta del Ayuntamiento de San Sebastián y realizaron una auditoria del balance económico de los ayuntamientos provisionales de finales de 1934 hasta 1935 (en el caso de Beasain, fue el ayuntamiento de Manuel Perez). Y aquella propuesta que defendía la capacidad de anular las medidas y pactos realizados en aquella época (hay que tener en cuenta que Gipuzkoa durante toda la década de los 30 estuvo sumida en una grave crisis económica y que, por ello, cualquier sobrecoste podría desequilibrar la situación del ayuntamiento)[1199].

Sin embargo, aquel nuevo ayuntamiento tuvo muy pocas oportunidades para tomar sus propias medidas, ya que cinco meses más tarde se dio el Golpe de Estado (y durante aquellos cinco meses tuvieron que mandar con el presupuesto del anterior equipo de gobierno). En lo que se refiere al Urbanismo, el ayuntamiento aprobó poner baldosas en las aceras de la calle Fermín Galán[1200]. Por otro lado, para pagar el sobrecoste de la carretera de Garín y seguir con las obras contratadas para realizar con parados, el ayuntamiento tuvo que firmar otro crédito de 100.000 pesetas[1201].

[1193]RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*. Gipuzkoa-Donostia Kutxaren Fundazio Soziala. Donostia, 1994, 595-597.

[1194]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1195]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1196]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1197]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1198]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1199]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1200]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1201]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

En marzo de 1936, el ayuntamiento propuso cambiar el uniforme de la policía municipal para que fuesen de azul y con un gorro azul tanto en invierno como en verano[1202].

Además de eso, el Frente Popular, durante aquellos cinco meses, más o menos, siguió con la misma política reformista de Azaña. Impuso las mismas leyes sociales, retomó la innovación agraria y dio el poder absoluto a la Mediación Mixta. Antes, en el apartado sobre los trabajadores de Gipuzkoa, hemos dicho que en 1936 hubo muchas huelgas. En verdad, sobre todo porque los trabajadores vieron que había una oportunidad para recuperar las condiciones del bienio 1931-1933. Pero fueron huelgas laborales, no políticas, ni revueltas (ni UGT ni CNT las prepararon, tampoco el Partido Comunista, que sabía que tomaría el poder el socialismo, pero no inmediatamente). Es más, el Gobierno del Frente Popular castigó a los baserritarras que ocuparon las tierras de los terratenientes por su cuenta[1203]. Por tanto, no es verdad, como dijeron los partidarios del Golpe de Estado en su momento, y al igual que hoy en día mencionan los historiadores y periodistas de derechas, que bajo el gobierno del Frente Popular, España se dirigía hacia el "caos" o "hacia un gobierno soviético".

Además de eso, el Frente Popular había vuelto a abrir el camino del estatuto. Como dijo el abertzale veterano de EAE Francisco Ulazia, "habrá estatuto y será gracias a la victoria del frente popular"[1204]. Es verdad que una vez realizado el proyecto, y estando el Gobierno en el proyecto del nuevo estatuto y sabiendo que las fuerzas principales de Euskal Herria estaban a favor de dicho proyecto (izquierditas y nacionalistas), el estatuto se podía poner en marcha inmediatamente. Parece ser que en el periódico *El Liberal* de Bilbo, el mismo Indalecio Prieto utilizó otro tono para hablar sobre los abertzales, e invitó a José Antonio Aguirre para escribir en el periódico y habló positivamente sobre Sabino Arana[1205]. Además, la izquierda de Navarra, que apareció fragmentada en 1932 por el tema del Estatuto Vasco, pero, esta vez, estuvieron todos a favor de él. El Frente Popular de Navarra entendió que quedando solo Navarra se impondría la derecha y, por tanto, en 1936, hizo una campaña a favor del Estatuto Vasco. Según Floren Aoiz, las represiones por parte de la derecha en 1934, influyó mucho en las bases de la izquierda navarra[1206].

El 29 de abril de 1936, el Parlamento Español dio comienzo a la ponencia para estudiar la legitimidad del proyecto del Estatuto vasco y, en dicha ponencia, estuvieron dos miembros vascos: el republicano Ramón Rodríguez Biguri (electo en Araba por el Frente Popular) y el nacionalista José Antonio Aguirre. La derecha siguió protestando contra el Estatuto, mostrando que el estatuto era "separatista". Al final, dicha comisión, aprobó la legitimidad del estatuto el 12 de mayo[1207]. La respuesta de la derecha navarra que controlaba la Diputación de Navarra en junio de 1932, fue que los ayuntamientos navarros se quedaran fuera del Estatuto Vasco, y retiraron la disposición que aprobó la diputación de izquierdas de Navarra para facilitar la inclusión en el estatuto. Por ello, el Frente Popular de Navarra protestó: "la derecha de Navarra estuvo en contra del Estatuto Vasco, y ahora no quiere entrar en el Estatuto Vasco, para escribir un Estatuto Navarro (...) y, así, aislar Navarra y eternizar su autoridad. El Frente Popular de Navarra pide ayuda al Frente Popular para que no dejen sola la izquierda navarra, para que la derecha no pueda imponer un Estatuto Navarro aislado y se facilite la entrada de Navarra en el Estatuto vasco[1208].

Parece que Indalecio Prieto, que antes estaba en contra de la autonomía y en 1931 no estaba en contra del Estatuto pero no se fiaba, en 1936 se posicionó a favor "porque la inestabilidad de la situación (...) podría traer cambios que podrían eliminar el estatuto"[1209]. Sin embargo, debido a la Hacienda (El estatuto les daba más poder que el Concierto Económico en Araba, Bizkaia y Gipuzkoa), se volvió a retrasar la aprobación[1210]. Estaba preparado para principios de julio, pero para entonces la situación había empeorado y el Golpe de Estado se estaba acercando, y para cuando entró en vigor (1 de octubre de 1936) la guerra ya había comenzado; Navarra, Araba y Gipuzkoa estaban prácticamente en manos de las fuerzas armadas sublevadas y el territorio controlado por el Gobierno Vasco se limitaba Bizkaia.

[1202]Archivo Municipal de Beasain. Carpeta 081, documento 24.

[1203]MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA. *Aproximación a la historia del PCE*. Templando el Acero. Pamplona, 2012, págs. 98-99.

[1204]FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, pág. 126.

[1205]FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madril, 1979, pág. 13.; *El Liberal*, 15/04/1936; y *El Liberal,* 16/04/1936.

[1206]AIOZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 55-56.

[1207]FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 136-137

[1208]AIOZ, Floren: *El jarrón roto*. Txalaparta. Tafalla, 2005, págs. 57-58.

[1209]FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner.Madrid, 1979, pág. 138.El 4 de junio de 1936 Prieto hacia estas declaraciones en el periódico el Liberal.

[1210]FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *El problema vasco en la II República*. Turner. Madrid, 1979, págs. 138-140

1.9 Estallido de la guerra

Como es sabido, en julio de 1936 un grupo militar de derechas dio el Golpe de Estado y levantó las armas (el golpe de estado fue el 18 de julio, pero la sublevación comenzó el día antes, en las tropas de Marruecos). Aquel grupo militar más tarde elegiría a Franco como jefe, pero en aquel momento no fue así. El golpe de estado en algunos sitios como Marruecos, Sevilla, Oviedo o Castilla fue un éxito, pero no en la mayoría de las grandes ciudades. En Euskal Herria tuvieron éxito los sublevados de Araba y Navarra (Pamplona fue uno de los centros del golpe, allí se encontraba el general Emilio Mola, uno de los principales *"directores"* de la sublevación, con la participación de los requetés o los carlistas paramilitares). Pero no fue así en Gipuzkoa y en Bizkaia.

El golpe de estado no fue inmediato ni por dar respuesta a la situación, aunque los golpistas lo plantearon así al principio (por motivos propagandísticos). Según la versión extendida en los partidos de derechas, el golpe de estado o levantamiento fue una salida para evitar "la revolución socialista" y/o estabilizar el ambiente "de inestabilidad o de violencia". Sin embargo, como veremos, no fue así: durante el gobierno del Frente Popular, aunque hubo muchas huelgas (el Gobierno manifestó su intención de volver a poner en vigor los temas del bienio 1931-1933 y los trabajadores y los sindicatos aprovecharon la ocasión. Es verdad que hubo trifulcas, pero no fue una represión unilateral, sino un enfrentamiento entre dos grupos armados extremistas (desde febrero de 1936 hasta julio murieron más izquierdistas que derechistas). Entre febrero y julio de 1936 murieron unas 350 personas en todo el Estado. Es una cifra muy alta, y a excepción de la revolución de 1934, fue la época más violenta de la República. Pero más de la mitad de los muertos fueron de izquierdas o de clases bajas y aquella violencia la llevaron a cabo los derechistas y no el Frente Popular. Por otro lado, en la época del Frente Popular no se deshizo el estatuto ni debido a la violencia de las masas hubo problemas de desorden. Por otro lado, el Gobierno del Frente Popular estaba compuesto por republicanos, no por socialistas ni comunistas.

También hay que decir que los políticos derechistas y los militares, viendo los resultados de las elecciones de febrero de 1936, se dieron cuenta de la victoria del Frente Popular y empezaron en seguida a preparar el Golpe de Estado. Según lo que hemos mencionado antes, varios militares, propusieron al Jefe de Gobierno Manuel Portela Valladares que dejase las elecciones, y para entonces todo estaba en marcha. El primer intento de febrero fracasó, sobre todo porque Portela no tenía intención alguna de hacer lo que le pidieron, y porque el general Sebastián Pozas no apoyó el golpe. La reacción del gobierno izquierdista al golpe fue bastante torpe: no echó del Ejército a los militares implicados ni los castigó severamente, solamente los "alejó" de Madrid. Pero aquello no evitó que los golpistas siguieran con sus planes. Según varios historiadores, Azaña, creía que debido al fracaso del golpe de 1932, los elementos militares de la extrema derecha del Ejército no eran capaces de dar otro golpe.

El golpe tuvo dos vectores: por un lado, la *Unión Militar Española* fundada en 1935, los generales monárquicos de la sociedad y los militares Emilio Mola, Miguel Cabanellas o Gonzalo Queipo de Llano, que no estaban tan politizados[1211], pero eran derechistas y estaban en cargos altos. Tanto unos como otros, habían ascendido cuando el jefe de la *CEDA* José María Gil Robles era Ministro de Guerra. Por otro lado, aquel golpe tuvo una red civil: En 1934 el partido alfonsista *Renovación Española* y los carlistas ya habían pactado con Italia para que su régimen fascista entrenara los militantes de ambos partidos y financiara la preparación de un golpe de estado. Durante los primeros meses de 1936, hubo muchas conversaciones entre militares para prepara el golpe de estado. El 8 de marzo de 1936 muchos generales que participaron en el golpe de estado (entre ellos, Franco y Mola); decidieron que si "la patria estaba en peligro" darían un golpe de estado. A decir verdad, no definieron lo que era que la patria estuviera en peligro, por tanto, en febrero, para evitar que gobernara el Frente Popular, apareció un documento firmado por los generales golpistas; en la práctica era un recurso retórico, para decir claramente que iban dar un golpe. Queipo de Llano se unió en abril a dicha red y Miguel Cabanellas en junio. Como hemos dicho antes, en el golpe de febrero no fueron castigados duramente y lo único que hicieron fue alejarlos de Madrid.

En el grupo de los militares sublevados, al principio no había consenso ideológico. La mayoría de los generales eran monárquicos alfonsistas, pero no todos. Por ejemplo, el mismo Franco, era muy conservador y derechista, pero estaba muy lejos del mundo ideológico, no era capaz de ir más allá de las ideas básicas (al final, fue él la autoridad principal pero hay que tener en cuenta que durante 40 años gobernó desde una dictadura personal, no al servicio de una ideología fija. Su régimen, aunque durante 40 años guardó las características de un régimen totalitario derechista y nacionalista, con el tiempo fueron cambiando otras formas ideológicas). Otros generales, como José Enrique Varela o Valentin Galarza, se acercaban más a las ideas carlistas y, parece ser, que el militar exiliado José Sanjurjo también. En cambio, el general Yagüe era falangista. Por último, había otros militares, como Aranda, Queipo de Llano o Mola, que su objetivo era quitarle el poder al Frente Popular mediante

[1211] Estos tres no eran "monárquicos". Vieron bien la República en 1931. Pero eran de derechas, contrarios al Frente Popular.

"una dictadura militar republicana", dejando fuera los partidos trabajadores y los sindicatos y, así, "corregir" la República o volviendo a darle poder a "los elementos de orden", pero su objetivo no era crear un Estado totalmente diferente. Por ejemplo, los carlistas navarros dieron el sí al golpe en julio y no se fiaban del "director del golpe" Emilio Mola, ya que quería salir a la calle con la bandera tricolor de la República (los carlistas y los monárquicos quería salir bajo la bandera bicolor)[1212]. Por tanto, el 18 de julio de 1936, aquel grupo no aparece unido ideológicamente, sino que se levantaron como grupo empujados por su rival el Frente Popular.

Sin embargo, los generales golpistas estaban de acuerdo en una cosa: el movimiento debía ser violento. Ya en mayo, Emilio Mola dijo que el golpe "debía ser muy violento, para pisar cualquier resistencia dura y fuerte".

La derecha, utilizó como justificación al Golpe de Estado el asesinato de José Calvo Sotelo, líder de Renovación Española cuando unos policías de izquierdas (Guardias de Asalto) el 13 de julio, lo llevaron secuestrado de su casa; este asesinato se entendió como un síntoma de la "radicalización del gobierno" y la "falta de control de la situación". Es verdad que aquel asesinato influyó mucho en la opinión pública, sobre todo en los seguidores derechistas. Ya que en aquella época Calvo Sotelo era el jefe de la oposición (más que el jefe de la *CEDA* José María Gil Robles quien obtuvo más votos que él). Pero no es verdad que aquel asesinato provocara el golpe. Fue una venganza por asesinar el día anterior al asesinato de Calvo Sotelo al teniente izquierdista José Castillo, ya que sus aliados mostraron la intención de asesinar "algún político derechista" (Calvo Sotelo no fue el primero, antes fueron a por Gil Robles). Pero los planes del golpe estaban decididos antes de la muerte de Castillo y Calvo Sotelo: Emilio Mola fijó el 24 de junio que el golpe sería el 17 de julio, después de que el Ejército del protectorado de Marruecos "tomara todo el norte de África y llegara a Andalucia, para saltar a Madrid. Por otro lado, el periodista Luis Bolin del ABC de Londres alquiló el 6 de julio el avión *Dragon Rapide* para transportar a Franco desde Canarias a Marruecos. Del 5 de julio al 12 las tropas que se encontraban en Marruecos hicieron maniobras militares, y no fueran maniobras comunes, ya que eran un ensayo de los movimientos que realizarían durante el golpe de estado. Como vemos, antes del asesinato de Calvo Sotelo, antes del 13 de julio, los planes para el golpe estaban ya muy adelantados.

El golpe de estado empezó en Marruecos el 17 de julio, aunque en la memoria popular quedó fijo el 18 de julio (quizás porque aquel día los sublevados consiguieron sus primeros objetivos en la península). En los días siguientes, los sublevados ganaron en más lugares: Marruecos, Canarias, una parte de Andalucía (Sevilla, Cádiz y su entorno estratégico), Las Baleares (excepto Menorca), medio Aragón (Zaragoza, Teruel, y también las ciudades de Huesca y Jaca), Galicia, Oviedo (pero no los demás lugares de Asturias). Castilla-León, La Rioja, Araba y Navarra. Sin embargo, las principales ciudades como Madrid, Barcelona, Valencia, Zaragoza y Bilbo, se quedaron del lado de la República. Además de esas ciudades, estaban los siguientes a favor de la República: la zona de Madrid, Castilla la Mancha, una parte de Andalucía, la mitad de Aragón, Cataluña, Valencia, Murcia, Asturias (excepto Oviedo), Cantabria, Bizkaia y Gipuzkoa. Aunque el golpe de estado no tuvo éxito, en Extremadura, fue conquistada rápidamente con muchos asesinatos por la "columna de la muerte" de Juan Yagüe.

Otro de los fallos del Gobierno republicano izquierdista fue la frialdad que mostró ante el golpe de estado. Ya que cuando supo lo del golpe, su respuesta fue muy blanda. El Ministro de Interior Santiago Casares Quiroga empezó a negociar con Mola y, por otra parte, el gobernador Manuel Azaña no quiso dejar las armas en manos de los ciudadanos. Hay que tener en cuenta que en varios lugares, como en Madrid o Barcelona, la razón del fracaso del golpe fue la respuesta del pueblo (y no del Estado republicano). La respuesta del Gobierno republicano fue evitar que las tropas de Marruecos llegaran a la Península (mediante bombardeos y bloqueos marítimos). A pesar de todo, Sevilla y su aeropuerto quedaron en manos de los golpistas y muchas tropas llegaron por aire. Para ello, los sublevados contaron con la ayuda de las fuerzas aéreas de Alemania e Italia y, para finales de julio, las fuerzas de la República tuvieron que levantar dichos bloqueos. Aquella ayuda fue decisiva, porque los golpistas no podrían haber pasado el Ejército de Marruecos a la Península Ibérica. Si el gobierno republicano no hubiese tenido tantas dudas, en algunas ciudades o comarcas habrían podido hacerle frente al golpe y al principio de la guerra de 1936 sus fieles hubiesen estado en mejores ubicaciones. Eso sí, aquella situación reforzó los partidos izquierdistas y los grupos (Partido Socialista y Comunista) dentro del Frente Popular, pero debilitó a los republicanos. Puede que eso fuera lo que quería el gobierno, vencer al golpe militar sin la participación y ayuda de la izquierda radical (y, por tanto, sin mucho compromiso). Pero el resultado no fue bueno.

Italia y Alemania ayudaron mucho a los sublevados. Además del Ejército del aire (hemos mencionado que fue decisivo para trasladar las tropas golpistas de Marruecos a la Península), también trasladaron los Ejércitos de tierra, sobre todo los italianos.

[1212] Además, el manifiesto del golpe de Mola "en el idioma liberal" estaba escrito con términos liberales. Por ejemplo, acababa con "Aniztasuna-Askatasuna-Berdintasuna" (lema de la revolución francesa) y exigía separar la Iglesia del Estado. Sin embargo, no debemos pensar que esa moderación ideológica y la humanidad o el comportamiento moderado eran características de él.

En cambio, los alemanes pusieron el grupo mixto Legión Condor (una unidad mixta que funcionaba tanto en el aire como en el suelo), que fue conocido por bombardear Gernika (la Legión Condor aunque era alemana, estaba muy involucrada con los sublevados españoles: aquella orden la dio el Estado General de Franco). Italia y Alemania fueron claves a la hora de crear una jefatura común entre los sublevados, sobre todo a la hora de que Franco tomara el poder. Hemos mencionado que el 17 y 18 de julio el grupo golpista no tenía unidad política ni militar y que era un grupo formado por personas con un mismo rival (el Frente Popular o "los rojos"). Sin embargo, gradualmente, los rebeldes implementaron su administración. Cuando pasaron algunos días tras el golpe, el 24 de julio, fijaron el Comité Nacional de Defensa y pusieron como jefe al general Miguel Cabanellas, el general golpista veterano (después de que el avión que traía al general Sanjurjo desde Portugal sufriese un accidente). En septiembre se reunió el Comité Nacional de Defensa y se proclamó el Gobierno. Como Jefe de Gobierno fue elegido un general gallego que estuvo en África, Francisco Franco Bahamonde. Quizá sus aliados sublevados no se dieron cuenta de que estaban eligiendo al que sería un dictador durante cuarenta años (no parece que, hasta entonces, según lo que dijo el presidente del Comité de Defensa Miguel Cabanellas, que previeran algo parecido, porque les dijo lo siguiente: "no sabéis lo que estáis haciendo". Pero fue así, y en aquel momento lo más importante no era que Franco gobernada mediante una dictadura personal (no era el general más veterano, ni se comprometió mucho en el intento del golpe entre febrero y julio), manteniendo el equilibrio de los diferentes sectores de la derecha, pero siempre guardando su poder personal. Incluso mandó por encima de aquel Comité que lo eligió (es decir, durante 40 años gobernó mediante una dictadura personal, en vez de una dictadura militar). Dos factores fueron decisivos a la hora de elegir al "generalísimo" Franco el 21 de septiembre: por un lado, no estaba muy alineado ideológicamente (era monárquico, pero no tanto como para asustar a falangistas y/o carlistas, era católico, muy conservador y derechista, y dejaba contentos a los monárquicos, que eran la mayoría), es decir, era un personaje que podía ser aceptado por todas las fuerzas sublevadas. Y, por otro lado, tenía buenas relaciones con Alemania e Italia, porque controlaba las relaciones y el tráfico de armas. Por ello (y también por puro egoísmo, porque muchas veces se guardaba las mejores tropas para él en vez de pasárselos a otros generales, así, ganaba más batallas y podía conquistar más tierras), logró ser "un hombre imprescindible. A decir verdad, los dos aliados fascistas internacionales y la mayoría de los generales sublevados mostraron su interés en poner un solo mandatario y, Franco, fue capaz de ser el jefe de aquello, es decir, fue la persona que supo aprovechar la situación, no fue un líder de un movimiento completo y unificado. Por tanto, no es verdad, como se dice en la propaganda fascista del régimen, que desde el principio fuera Franco el cabecilla de un movimiento ideológico consciente y unificado.

En aquel momento, el 29 de agosto de 1936, decidieron que la bandera oficial de los sublevados sería la bicolor y dejaron de lado la bandera tricolor republicana, aunque muchos oficiales se sublevaron con ella. Quizá aquella decisión fue por motivos propagandísticos (ya que los rivales, "los rojos", utilizaban la bandera tricolor). Pero, simbólicamente, representaba la ruptura, completa con la República. Es decir, los sublevados no iban a "corregir" la República (al principio, algunos generales dijeron eso), sino a fijar otro Estado.

En Euskal Herria, el general Emilio Mola y sus requetés hicieron una masacre en Navarra y mataron a más de 3.000 navarros. Sus tropas requetés entraron en Gipuzkoa por tres sitios diferentes: por Goizueta y Arana, para atacar Oiartzun pasando por Endarlatsa y Aritxulegi; por Leitza, para atacar Tolosa, y por Altsasu y Ataun para atacar Goierri, es decir por Otsaurte, Etzegarate y Lizarrusti.

S E N T E N C I A

En la Plaza de Bilbao a veinte de Julio de mil novecientos treinta y siete.-Segundo año triunfal. Reunido el Consejo de Guerra Permanente nº 1, para ver y fallar la causa nº 196 que por el procedimiento sumarísimo de urgencia se ha seguido por el supuesto delito de rebelión militar contra JULIAN BERMEJO TORO de 37 años, casado, relojero y natural de Bilbao, JOSE MARIA ANGULO ARROITAJAUREGUI de 35 años casado, propietario y vecino de Abadiano, LAUREANO GIMENEZ GARAY de 42 años, pescador y vecino de Deva, ROMAN AROSTEGUI URAIN de 47 años casado, pintor y vecino de Deva, JOSE RAMON LOIDI ERBITI de 35 años casado, ingeniero y natural de la Havana, NEMESIO ARRIORTUA EREÑO de 49 años, casado, labrador y vecino de Dima, JOSE ALEGRIA PEREZ de 45 años, oficinista y vecino de Bilbao y VICTOR BERNEDO ZUBIAURRE de 67 años, casado, industrial y vecino de Beasain, y en cuyos autos dada cuenta por el Secretario fueron oidos el Ministerio Fiscal y la Defensa.

RESULTANDO que de las actuaciones practicadas en el Sumario así como de la documental que se mandó unir a instancia del Defensor a la causa, se infieren como hechos que este Consejo declara probados los siguientes: El procesado Julian Bermejo Toro aunque afiliado al partido Socialista en el que desempeñó el cargo de Secretario del Comité de Bolueta es individuo de cualidades inmejorables que sin [illegible] alguna fué entusiasta del ideal esgrimido por los rojos durante el Movimiento llegando a comprometerse gravemente en [illegible] seriade actos realizados en sentido de [illegible] de orden a que [illegible] tales como falsificar tarjetas de control favorecer a elementosde derechas y evitar detenciones y persecuciones para los mismos. El procesado José Maria Angulo aunque de buena conducta fué nacionalista destacado dirigente del Batzoki o círculo nacionalista de la localidad de su residencia y Secretario del Comité Local rojo-separatista

Iturriak eta Bibliografia
Fuentes y Bibliografía
2.

AHOZKO ITURRIAK/FUENTES ORALES

Egileak egindako elkarrizketak (kronologikoki ordenatuak)/Entrevistas realizadas por el autor (en orden cronológico)

- Andoni Sarriegi Eskisabel (Beasain, 2014-06-06)
- Eleuterio Aiesta Kristobalena (Beasain, 2014-06-11)
- Pako Ruiz de Apodaka Galartza (Beasain, 2014-06-18)
- Felipe Ibarbia Alustiza, Maria Karmen Ibarbia Sarriegi (Beasain, 2014-06-19)
- Joxe Apalategi Etxeberria (Beasain, 2014-06-25)
- Patxi Lasa Imatz (Beasain, 2014-06-25)
- Jesus Lopez Gallego (Beasain, 2014-06-25)
- Roberto Begue Sarasola, Yolanda Begue Redondo (Beasain, 2014-07-27)
- Mila Mendia Aramendi (Beasain, 2014-07-02)
- Iñako Beola Olaziregi (Beasain, 2014-07-03)
- Maria Pilar Lozares Sarasketa (Beasain, 2014-07-03)
- Jabier Garcia Bergara (Beasain, 2014-07-03 eta 2014-07-22)
- Maria Ixabel Irizar Aranburu, Teresa Irizar Aranburu (Beasain, 2014-07-09)
- Frantziska Peñagarikano Dorrontsoro, Isabel Peñagarikano Dorrontsoro (Beasain, 2014-07-09)
- Aitor Garmendia Goitia (Beasain, 2014-07-16)
- Amaia Alonso Garate, Jose Maria Alonso Lamata, Sara Alono Lamata, Anjel Lamata Villahoz (Donostia, 2014-07-17)
- Ramon Perez Onesimo (2014-07-30)
- Alizia Polo Artze, Mikel Apaolatza Polo (Beasain, 2014-07-30)
- Jose Maria San Martin Osinalde (Beasain, 2014-07-30)
- Amaia Gamarra Larrauri (Beasain, 2014-08-01)
- Milagros Aranburu Mujika (Beaain, 2014-08-05)
- Joan Ramon Crespo Imatz (Beasain, 2014-08-05)
- Xanti Lasa Aranburu (Beasain, 2014-08-05)
- Arantza Ugarte Azkarate, Maria Rosario Ugarte Sukia (Beasain, 2014-08-05)
- Joan Unanua Artolain (Beasain, 2014-09-05)
- Joxe Manuel Azurmendi Dorrontsoro (Donostia, 2014-09-10)
- Xabier Aierdi Aldasoro, Ane Barandiaran Erauskin (Getaria, 2014-09-12)
- Edurne Alegria Aierdi (Getaria, 2014-09-12)
- Sara Bujanda Olaran, Jose Maria Bujanda Olaran (Beasain, 2014-09-18)
- Sara Unanue Lobeto (Donostia, 2014-10-01)
- Bernardina Aldasoro Ormazabal (Beasain, 2014-10-30)
- Lourdes Martinez Otaegi, Pello Martinez Otaegi (Ordizia, 2014-12-17)
- Rosa Larrañaga Agarrista, Miren Atxaga Larrañaga (Gasteiz, 2015-05-26)
- Arantza Ibaibarriaga Usabiaga, Pedro Maria Ibaibarriaga Usabiaga (Donostia, 2015-09-15)

Hirugarren pertsonek egindako elkarrizketak/Entrevistas realizadas por terceras personas

- Alfontso Ibaibarriaga eta Antonio Zubillagari Markel Olanok egindako elkarrizketa (Beasain, 1990.eko hamarkadako data zehaztugabea). Jose Antonio Imatzek lan honen egileari emandakoa (kasete eta idatzizko formatuan).
- Rosario Larreari Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek egindako elkarrizketa (Beasain, 2012-04-14). Elkarrizketaren egileek lan honen egileari emandakoa (bideo formatuan).
- Antselmo Ruizi Alberto Alonso Cacharrok eta Josu Lopez Castañaresek egindako elkarrizketa (Beasain, 2013-03-25). Elkarrizketaren egileek lan honen egileari emandakoa (bideo formatuan).

IDATZIZKO ITURRIAK/FUENTES ESCRITAS

Kontsultatutako artxiboak/Archivos consultados

- Beasaingo Udal Artxiboa/Archivo Municipal de Beasain
- Beasaingo Bake Epaitegiko Erregistroa/Registro del Juzgado de Paz de Beasain
- Eibarko Udal Artxiboa/Archivo Municipal de Eibar
- Ordiziako Udal Artxiboa/Archivo Municipal de Ordizia
- Gipuzkoako Artxibo Forala (Tolosa)/Archivo Foral de Gipuzkoa (Tolosa)
- Gipuzkoako Artxibo Historiko Probintziala (Oñati)/Archivo Histórico Provincial de Gipuzkoa (Oñati)
- Koldo Mitxelena Kulturunearen hemeroteka (Donostia)/Hemeroteca del Centro Koldo Mitxelena (San Sebastián)
- Aranzadi Zientzia Elkartea (Donostia)/Sociedad de Ciencias Aranzadi (San Sebastián)
- Eusko Jaurlaritzaren Irargi Artxiboa (Bilbo)/Archivo Irargi del Gobierno Vasco (Bilbao)
- Espainiako Ipar-Mendebaldeko Tarteko Artxibo Militarra (Ferrol)/Archivo Español Intermedio Militar Noroeste de Ferrol

Kontsultatutako prentsa/Prensa consultada

- *El Día* (1931-1936)
- *El Diario Vasco* (1935-1936)
- *El Liberal* (1931-1936)
- *El Pueblo Vasco* (1934-1936)
- *Euzkadi* (1931-1936)
- *Euzkadi Roja* (1933-1936)
- *Euzko Deya* (1937)
- *Frente Popular* (1936)
- *La Constancia* (1931-1936)
- *La Voz* (1937)
- *La Voz de Guipúzcoa* (1931-1936)

Bibliografia/Bibliografía

ABELLA, Rafael: *Por el Imperio hacia Dios*. Planeta. Bartzelona, 1978.

AGIRREBEÑA, Aintzane; ALBERDI, Itziar, MENDIGUREN, Xabier eta SARASUA, Asier: *Beasaingo Euskara.* (*Beasaingo paperak* bilduma, 15. zkia). Beasaingo Udala, 2007.

AIZPURU, Mikel (zuz.); APAOLAZA, Urko; GOMEZ, Jesus Mari; eta ODRIOZOLA, Jon: *1936ko udazkena Gipuzkoan. Hernaniko fusilatzeak*. Alberdania eta Hernaniko Udala. Hernani, 2007.

AIZPURU MURUA, Mikel: *El Partido Nacionalista Vasco en Guipúzcoa (1893-1923): orígenes, organización y actuación política.* EHU. Euskal Herria, 2000.

AMBOU, Juan: *Los comunistas en la resistencia nacional republicana*. Hispamerca. Madril, 1987.

ANSEL, Darío: *ELA en la Segunda República. Evolución de una organización obrera.* Txalaparta. Tafalla, 2001.

AOIZ, Floren: *El jarrón roto.* Txalaparta. Tafalla, 2005.

APAOLAZA POLO, Mikel: "Rescatados del olvido" in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2013 (82-85. or.).

AROSTEGUI, Julio: *Combatientes requetés en la Guerra Civil Española (1936-1939).* La esfera de los libros. Madril, 2013.

ASKOREN ARTEAN: *Beasaingo elkarte herrikoiak.* (*Beasaingo Paperak* bilduma, 1 zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1992.

ASKOREN ARTEAN: *Hizkuntz ordezkapenaren nondik-norakoak Goierrin.* GEE Kultur Elkartea, Gerriko argitaletxea, Lazkao, 1992.

ASKOREN ARTEAN: Ahaztuen mindura. 1936ko gerra eta frankismoa Ordizian. Ordiziako Udala, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Aranzadi. Ordizia, 2014

pag.

AZURMENDI DORRONSORO, José Manuel: *Beasain. Historia y desarrollo hasta nuestros días.* Donostiako Aurrezki Kutxa. Donostia, 1970.

BAHAMONDE, Antonio: *Un año con Queipo. Memorias de un nacionalista.* La Espuela de Plata, 2005; in RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008.

BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi.* Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

BARANDIARAN, Pía María: "Informe de Pía María de Barandiarán" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (647-652. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

BARANDIARAN CONTRERAS, Miren: *Euzko Alderdi Jeltzalea Beasainen. 100 urteko historia.* Beasaingo EAJ-PNV. Zarautz, 1995.

BARANDIARAN FUNDAZIOA: *José Miguel Barandiarán. Diario personal. Volumen II (1936-1953). Durante los años de su exilio en el País Vasco continental.* Barandiaran Fundazioa. Ataun, Gipuzkoa, 2009.

BARCIELA, Carlos; LOPEZ, María Inmaculada; MELGAREJO, Joaquín eta MIRANDA, José Antonio: *La España de Franco (1939-1975). Economía.* Sintesis. Madril, 2001.

BARCIELA LOPEZ, Carlos: "El mercado negro de productos agrarios en la posguerra, 1939-1953" in FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo* (192-205. or.). Critica. Bartzelona, 1986.

BARRUSO BARES, Pedro: *La guerra civil en Guipúzcoa.* Hiria. Donostia, 1984.

BARRUSO BARES, Pedro: *El Movimiento Obrero en Gipuzkoa durante la II República. Organizaciones obreras y dinámica sindical (1931-1936).* Gipuzkoako Foru Aldundia. Gipuzkoa, 1996.

BARRUSO BARES, Pedro: *Violencia política y represión en Guipúzcoa durante la guerra civil y el primer franquismo (1936-1945).* Hiria. Donostia, 2005.

BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, José Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (69-92 or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991.

BARRUSO BARES, Pedro: "La represión en Guipúzcoa" in URGOITIA, José Antonio: Crónica *de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi peninsular. (La caída de Guipúzcoa* I. lib., II. partea), (315-334. or.). Sendoa. Oiartzun, 1984.

BELAUSTEGI BEDIALAUNETA, Unai: *Errepublikanismoa Gipuzkoan (1868-1923).* EHU. Euskal Herria, 2014.

BELDARRAIN, Pablo: *Historia crítica de la guerra en Euskadi (1936-37).* Intxorta Kultur Elkartea. Oñati, 2012.

BELEDO, Ane: *Gipuzkoa: Udal errepublikarretatik frankistetara.* Aranzadi eta Gipuzkoako Batzar Nagusiak. Donostia, 2010.

BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel: "Primer centenario 1891-1991. Agrupación Socialista de Tolosa" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, José Mari: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (11-20. or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991.

BOX, Zira: *España, año cero. La construcción simbólica del franquismo.* Alianza Editorial. Madril, 2010.

BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (2 lib.). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016.

BUCES CABELLO, Javier: *Azpeitia 1936-1945* (I. lib., *Giza Eskubideen zapalketa eta errepresioa Guda Zibilean eta lehen frankismoko garaian*). Azpeitiko Udala, Eusko Jaurlaritza eta Aranzadi. Azpeitia, 2016.

CABANA IGLESIA, Ana: "Sobrellevar la vida. Memoria de resistencia y resistencias de la memoria al franquismo" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (97-108. or.), Comares. Granada, 2013.

CAÑABATE CABEZUELOS, José; eta MARTINEZ CARRION, José Miguel: "Crisis nutricional y pobreza bajo la dictadura franquista" in *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria* (aktak). Badajoz, 2013.

CASTELLS ARTECHE, Luis*: Los Fueros y los conciertos economicos. La Liga Foral Autonomista de Guipúzcoa (1904-1906).* Haranburu Altuna editorea. Donostia, 1980.

CASTELLS ARTECHE, Luis: *Modernización y dinámica política en la sociedad guipuzcoana de la Restauración. 1876-1915.* Siglo XXI. Madril, 1987.

CASTELLS ARTECHE, Luis: *Los trabajadores en el País Vasco (1876-1923).* Siglo XXI. Madril, 1993.

CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Las políticas de la victoria.* Marcial Pons. Madril, 2000.

CAZORLA SANCHEZ, Antonio: *Miedo y progreso. Los españoles de a pie bajo el franquismo, 1939-1975.* Alianza. Madril, 2016.

CHUECA, Ricardo*: El fascismo en los comienzos del régimen de Franco. Un estudio sobre FET-JONS.* CIS. Madril, 1983.

DE LA GRANJA SAINZ, José Luis: *Nacionalismo y II República en el País Vasco.* CIS. Madril, 1986.

DE RIQUER I PERMANYER, Borja: *La dictadura de Franco.* Crítica eta Marcial Pons argitaletxeak. Sabadell (Bartzelona), 2010.

DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel: "Morir de hambre. Autarquía, escasez y enfermedad en la España del primer franquismo" in Pasado y Memoria. Revista de Historia Contemporánea, 5. zk. (241-258. or.), 2006.

DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977).* Comares. Granada, 2013.

ECHEVARRIA, Toribio: *La Liga de las Naciones y el problema vasco.* Eibarko Elkarte Sozialista. Eibar, 1918.

EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria* (8 liburuki). Aise liburuak. Andoain, 1999.

EGAÑA, Iñaki: *1936. Guerra Civil en Euskal Herria.* (IV. lib., *La Guerra en Gipuzkoa*). Aise liburuak. Andoain, 1999.

EGAÑA, Iñaki: *La guerra civil en Euskal Herria.* (VIII lib.: *Los protagonistas de la guerra*). Aise liburuak. Andoain, 2000.

EGIDO SIGUENZA, José Antonio: *Jesús Larrañaga.* (*Beasaingo Paperak* bildumako 2. zk.). Beasaingo Udalaren kulturabatzordea. Beasain, 1993.

EGUIGUREN IMAZ, Jesus: *Historia del socialismo vasco (1886-2009).* Hiria. Donostia, 2009.

ELIZONDO, Mauro: "Beasain: una noche sangrienta (27-28 de julio de 1936)" in *Ikuska* aldizkaria, 4. zk. (43-53. or.), 1993ko urria-abendua.

ELORZA, Antonio eta BIZCARRONDO, Marta: *Queridos camaradas. La Internacional Comunista y España (1919-1939).* Planeta. Bartzelona, 1999.

ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa, 1936-1945* (3 liburuki). Tolosako Udala eta Aranzadi Zientzia Elkartea. Tolosa, 2013.

ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel: *Los nombres de la memoria, Tolosa 1936-1945* (I lib., *La represión y la vulneración de los derechos humanos durante la Guerra Civil y el Primer Franquismo*). Tolosako Udala eta Aranzadi. Tolosa, 2013.

ERRAZKIN AGIRREZABALA, Mikel eta SAIZAR AROSTEGI, Joxemi: *1936ko gerrako oroitzapenak Tolosaldean eta Leitzaldean.* Galtzaundi Euskara Taldea eta Tolosaldeko eta Leitzaldeko Hitza. Tolosa, 2008.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José Maria; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950.* Critica. Bartzelona, 2010.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco: *"La represión franquista: un combate por la historia y la memoria"* in ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José Maria; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950* (15-78. or.). Critica. Bartzelona, 2010.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco: *Guerra y represión en el Sur de España. Entre la historia y la memoria.* Valentziako Unibertsitatea. Valentzia, 2012.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco eta GARCIA MARQUEZ, José María: "La desinfección del solar patrio. La represión judicial militar: Huelva (1936-1945)" in NUÑEZ DIAZ-BALART, Mirta: *La gran represión. Los años de plomo del franquismo* (285-429. or.). Flor de Viento argitaletxea. Bartzelona, 2009.

ESTORNES ZUBIZARRETA, Idoia: *La construcción de la nacionalidad vasca. El autonomismo de Eusko Ikaskuntza (1918-1931).* Eusko Ikaskuntza. Donostia, 1990.

ETXEBARRIA, Toribio: *Viaje por el país de los recuerdos.* Sociedad guipuzcoana de editores. Donostia, 1990.

FERNANDEZ IRURITA, José: "Testimonio: José Fernández Irurita" in BARRUSO BARES, Pedro; BLAZQUEZ BRIMEZ, Manuel; eta VILLANUEVA TELLERIA, José María: *Cien años de socialismo en Tolosa 1891-1991* (69-92 or.). Tolosako Elkarte Sozialista. Tolosa, 1991.

FERNANDEZ DE PINEDO, Emiliano: *Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco. 1100-1850.* Siglo XXI. Madril, 1974.

FERNANDEZ DE PINEDO, Emiliano eta HERNANDEZ MARCO, José Luis: *La industrialización del norte de España.* Critica eta EHU. Bartzelona, 1988.

FONTANA, Josep (ed.): *España bajo el franquismo.* Critica. Bartzelona, 1986.

FUENTES QUINTANA, E.: "Los principios de reparto de la carga tributaria en España" in *Revista de Derecho Financiero y de Hacienda Pública,* 41. zk. (161.-298. or.).

FUERTES MUÑOZ, Carlos: "La representación de las actitudes políticas de los españoles en la prensa extranjera (1960-1975) in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (111.-126. or.), Comares. Granada, 2013

FUSI, Juan Pablo: *Política obrera en el País Vasco 1880-1923.* Turner, Madril, 1975.

GARAI BENGOA, Juan Ramón; GUTIERREZ AROSA, Jesús eta CHUECA INTXUSTA, Josu: *Octubre del 1934 en Euskal Herria. Revolución, insurrección y huelga general.* Intxorta 1937 Kultura Elkartea. Oñati, 2014.

GARCIA MARQUEZ, José María: "El triunfo del golpe militar" in ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José María; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950* (79-145. or.). Crítica. Bartzelona, 2010.

GARCIA RUIZ, José Luis: "Los arreglos interbancarios del franquismo" in *Revista de Historia Económica,* 2. zk. (264.-285. or.), 2002.

GARCIA URCELAYETA, Juan José: "Beasain: Una noche sangrienta (27-28 de julio de 1936)", in *Ikuska* aldizkaria, 3. zk. (56-74. or.), 1993ko uztaila-iraila.

GARMENDIA, Larraitz eta ETXABE, Karmele: *Ordiziako euskara: garai bateko bizimodua eta gaurko hizkuntza-egoera.* Ordiziako Udala eta Hitzaro Euskara Elkartea. Oñati, 2004

GASCUE, Francisco: *El bizkaitarrismo.* Imprenta y encuadernación de Francisco Jornet. Donostia, 1904.

GOITIA OSTOLAZA, Francisco: *Autonomía Mundial. Concepto moderno de la autonomía y su aplicación a las regiones españolas.* Librería Científico-Literaria de Jose Agusti. Bartzelona, 1907.

GOZALO, J.: "Ekonomia komunikazioak eta merkataritza-jarduera" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain: Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala, Beasain, 1987.

GURRUTXAGA, Ander: *Estructura y progresos sociales en el País Vasco.* EHU. Euskal Herria, 1991.

GUTIERREZ AROSA, Jesús: *La Guerra Civil en Eibar y Elgeta.* Eibarko Udala eta Elgetako Udala. Eibar eta Elgeta, 2007.

HERNANDEZ BURGOS, Claudio: "Mucho más que egoísmo y miedo: Las actitudes de los españoles durante la Guerra Civil (1936-1939)" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura de Franco (1936-1977)* (33-46. or.), Comares. Granada, 2013.

HERNANDEZ MARCO, José Luis eta PIQUERO ZARAUZ, Santiago: "Demografía e industrialización en el País Vasco" in FERNANDEZ DE PINEDO eta HERNANDEZ MARCO, José Luis *La industrialización del norte de España.* Critica eta EHU. Bartzelona, 1988.

IRAOLA, José Vicente: "Informe de José Vicente Iraola" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (351-353. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

IRIGORAS, Ángel: *Herri zapalkuntzaren lekuko batzuk. 1936-2006 Lehen, orain eta beti: Eskubide berdinak pertsona guztientzat.* Erroteta. Bizkaia, 2006.

ITURRALDE, Juan de: *El catolicismo y la cruzada de Franco. Su carácter inicial.* Egi-Indarra. Paris, 1960

ITURRALDE, Juan de: *El catolicismo y la cruzada de Franco. Cómo siguió y triunfó la cruzada.* Egi-Indarra. Paris, 1965.

JACKSON, Gabriel: *La república española y la Guerra Civil 1931-1939.* Critica. Bartzelona, 1967.

JAMAR DOMENECH, Benito: *La Cuestión Vascongada.* Imprenta de La Voz de Guipúzcoa. Donostia, 1891.

JIMENEZ DE ABERASTURI, Juan Carlos: "Protagonistas de la Historia Vasca 1923-1950: Sebastian Zapirain". Eusko Ikaskuntzaren *Cuadernos de Sección de Historia y Geografia* aldizkaria, Donostia, 1984.

JIMENO JURIO, José María: *Navarra jamás dijo no al Estatuto Vasco.* Punto y Hora. Burlata (Nafarroa).

LANERO TABOAS, Daniel: "Las "Políticas sociales" del franquismo: Las obras sindicales" in DEL ARCO BLANCO, Miguel Ángel; FUERTES MUÑOZ, Carlos; HERNANDEZ BURGOS, Claudio; eta MARCO, Jorge (ed.): *No sólo miedo. Actitudes políticas y opinión popular bajo la dictadura franquista (1936-1977)* (127.-142. or.), Comares. Granada, 2013.

LARRAÑAGA, Policarpo: *Contribución a la historia obrera del País Vasco* (2 lib.). Aranzadi. Donostia, 1976-77.

LEDESMA, José Luis: "Una retaguardia al rojo" in ESPINOSA MAESTRE, Francisco (koord.); GARCIA MARQUEZ, José María; GIL VICO, Pablo; eta LEDESMA, José Luis: *Violencia roja y azul. España 1936-1950* (147-247. or.). Crítica. Bartzelona, 2010.

LEGORBURU FAUS, Elena: *"Fabrika haundie". Beasaingo Construcciones y Auxiliar de Ferrocarrilesen historia. (Beasaingo paperak* bildumaren 5. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1996.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala. Beasain, 1987.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel: "Gerra Zibila: Beasainen erorketa" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain, Udalerri gipuzkoar baten historia* (269-277. or.). Beasaingo Udala. Beasain, 1987.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel: "Las crisis decimonónicas en Beasain" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala. Beasain, 1987.

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel: "Transición de la sociedad preindustrial a una sociedad industrializada en el Goiherri: La Fábrica de Hierros de Beasain" in *II Congreso Mundial Vasco-Congreso de Historia de Euskal Herria* (Kongresuko aktak) (85-97. or.), Donostia, 1988.

LORENZO ESPINOSA, José María: *Dictadura y dividendo. El discreto negocio de la burguesía vasca. (1937-1950).* Deustuko Unibertsitatea. Bilbo, 1989.

LUENGO, Félix: *Crecimiento económico y cambio social. Guipúzcoa 1917-1923.* EHU. Bilbo, 1990.

MARTI GOMEZ, José: *La España del Estraperlo.* Planeta. Bartzelona, 1995.

MARTIN EIZAGUIRRE KOLEKTIBOA: *Aproximación a la historia del PCE.* Templando el Acero. Iruñea, 2012.

MEES, Ludger: *Nacionalismo vasco, movimiento obrero y cuestión social (1900-1923).* Sabino Arana Fundazioa. Bilbo, 1992.

MENDIZABAL, Veremundo: "Informe del P. Veremundo Mendizabal" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (119-120. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

MOLINERO, Carme eta YSAS, Pere: "Las condiciones de vida y laborales durante el primer franquismo. La subsistencia; ¿un problema político?" in *Historia Ekonomikoaren Elkartearen VII Biltzarra* (aktak), Zaragoza, 2001.

MOYA, Carlos: *El poder económico en España (1939-1970). Un análisis sociológico.* Madril. 1975.

NARBAIZA AZKUE, Antxon: *Akilino Amuategi (1877-1919). XX. mende hasierako mitinlari sozialista.* Eibarko Udala. Astigarraga, 1984.

NUÑEZ DIAZ-BALART, Mirta: *La gran represión. Los años de plomo del franquismo* (285-429. or.). Flor de Viento argitaletxea. Bartzelona, 2009.

NUÑEZ DIAZ-BALART, Mirta: "El porqué y para qué de la represión" in NUÑEZ DIAZ-BALART (zuz.*): La gran represión. Los años de plomo del franquismo* (21-52 or.). Flor de Viento argitaletxea. Bartzelona, 2009.

ONTAÑON, Antonio: *Rescatados del olvido.* Autoedizioa. Santander, 2004.

PELLETIER, Jean: *Seis meses en las prisiones de Franco. Crónica de los hechos vividos.* Madril, 1937.

PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

PONS PONS, Jeronia: "Los inicios del seguro social de salud en España, 1923-1949. Del seguro de maternidad al Seguro Obligatorio de Enfermedad" in PONS PONS, Jeronia eta SILVESTRE RODRIGUEZ, Javier: *Los orígenes del Estado de Bienestar en España, 1900-1945: los seguros de accidente, vejez, desempleo y enfermedad* (217-246. or.). Zaragozako Unibertsitatea. Zaragoza, 2010.

PRADA RODRIGUEZ, Julio: *La España masacrada. La represión franquista de la guerra y posguerra.* Alianza argitaletxea. Madril, 2010.

QUINTERO LIMA, María Gema: "La Seguridad Social en España. Evolución histórica". Iturri honetan aurki daiteke: http://ocw.uc3m.es/derecho-social-e-internacional-privado/derecho-de-la-seguridad-social/lecturas/evolucionhistorica.pdf

RICHARDS, Michael: *Un tiempo de silencio. La guerra civil y la cultura de la represión en la España de Franco, 1936-1945.* Critica. Bartzelona, 1999.

RODRIGUEZ RANZ, José Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República.* Kutxaren Fundazio Kulturala. Donostia, 1994.

RODRIGO, Javier: *Los campos de concentración franquistas. Entre la historia y la memoria.* Siete Mares Argitaletxea. Madril, 2003.

RODRIGO, Javier: *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista.* Alianza argitaletxea. Madril, 2008.

SALAS LARRAZABAL, Ramón: *Pérdidas de la guerra.* Planeta. Bartzelona, 1977.

SALAS LARRAZABAL, Ramón: *Historia general de la guerra de España.* Rialp. Madril, 1986.

SANCHEZ RECIO, Glicerio: *Los cuadros politcos intermedios del régimen franquista, 1936-1959. Diversidad de origen e identidad de intereses.* Alacanteko Diputazioa eta Valentziako Generalitatea. Alacant, 1996.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: *Beasain Jaietan* urtekaria. 1987.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Euskara Beasainen azken mendeetan" in SIADECO: *Euskara Beasainen* (7-18. or.). Beasaingo Udaleko Euskara Zerbitzua. Beasain, 1990.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: "Beasain" in ASKOREN ARTEAN idatzitako *Hizkuntz ordezkapenaren nondik-norakoak Goierrin,* Gerriko argitaletxea, Lazkao, 1992.

SARRIEGI ESKISABEL, Andoni: *Alfabetatzearen hastapenak Goierrin.* Goierriko Euskal Eskola K. E., 2000.

SAZ CAMPOS, Ismael: *Fascismo y franquismo.* Valentziako Unibertsitatea. Valentzia, 2004.

TORREALDAI, Joan Mari: *El libro negro del euskera.* Ttarttalo. Donostia, 1998.

TORTELLA, Gabriel: *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX.* Alianza. Madril, 1994.

TUSELL, Javier: *Manual de Historia de España. 6. Siglo XX.* Historia 16. Madril, 1990.

UGARTE, Cesáreo: "Usurbe Elkartea" in ASKOREN ARTEAN: *Beasaingo elkarte herrikoiak.* (*Beasaingo Paperak* bilduma, 1. zk.) (13-19 or.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1992.

UGARTE TELLERIA, Javier: *La nueva Covadonga insurgente.* Biblioteca nueva. Madril, 1998.

URGOITIA, José Antonio: *Cronica de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi penínsular.* (3 liburuki). Sendoa. Oiartzun, 1984.

URGOITIA, José Antonio: *Crónica de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi peninsular.* (*La caída de Guipúzcoa* I lib.,I partea), (193-233. or.). Sendoa. Oiartzun, 1984.

URGOITIA BADIOLA, José Antonio: "La insurrección en Guipúzcoa" in URGOITIA, José Antonio: *Crónica de la Guerra Civil de 1936-1937 en la Euzkadi peninsular.* (*La caída de Guipúzcoa* I lib., I partea), (193-233. or.). Sendoa. Oiartzun, 1984.

USOBIAGA, Juan: "Informe del P. Juan Usobiaga" in BARANDIARAN, José Miguel: *La Guerra Civil en Euzkadi* (233-248. or.). Bidasoa-Instituto de Historia Contemporánea. Milafranga (Lapurdi), 2005.

VALVERDE, Dolores: *Historia de Guipúzcoa.* Txertoa. Donostia, 1984.

VEGA SOMBRIA, Santiago: *La política del miedo. El papel de la represión en el franquismo.* Critica. Bartzelona, 2011.

VELASCO NUÑEZ, Alfredo: *Euskal Milizia Antifaxistak Espainiar Faxista Altxamenduan Zehar (1936-1939).* DDT Liburuak. Bilbo, 2014.

VINYES, Ricard: *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles de Franco.* Temas de Hoy. Madril, 2002.

ZABALTZA, Xabier: *Mater Vasconia.* Hiria. Donostia, 2005.

ZUFIAURRE GOYA, José: "Beasaingo etnografia" in LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia.* Beasaingo Udala Beasain, 1987.

ZUFIAURRE GOYA, José: *Beasaingo kale-izenen historia* (*Beasaingo paperak* 4. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1995.

ZUFIAURRE GOYA, José: "Alcaldes de Beasain" in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2001 (17-21. or.).

ZUFIAURRE GOYA, José: *Irakaskuntza Beasainen.* (*Beasaingo Paperak* bildumako 23. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 2015.

ZURBANO MELERO, José Gabriel: *Industrializazio prozesua eta gizarte modernizazioa Beasainen (1860-1936).* (*Beasaingo paperak* bilduma, 3. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 1993.

ERABILITAKO MATERIAL GRAFIKOA/MATERIAL GRÁFICO UTILIZADO

Liburuan erabili diren argazkiak utzi dituzten pertsonen zerrenda/Lista de personas que han dejado fotografías para los libros

- Alegria Aierdi, Edurne
- Azurmendi Dorrontsoro, Joxe Manuel
- Begue Aliende, Karlos
- Beola Olaziregi, Iñako
- Ibarbia Alustiza, Felipe
- Ibarbia Sarriegi, Maria Karmen
- Irizar Aranburu, Ixabel
- Irizar Aranburu, Teresa
- Lozares Sarasketa, Maria Pilar
- Mendia Aramendi, Mila
- Peñagarikano Dorrontsoro, Frantziska
- Peñagarikano Dorrontsoro, Isabel

- Ruiz de Apodaka Galartza, Pako
- Sarriegi Eskisabel, Andoni
- Unanue Lobeto, Sara

Liburuan erabili diren argazkiak utzi dituzten elkarteen eta artxiboen zerrenda/Lista de agrupaciones y archivos que han dejado fotografías para los libros

- Aranzadiren Bilduma
- Beasaingo Batzokia
- Beasaingo PSOE
- Gure Gipuzkoa/Kutxa Fundazioa

Liburu hauetatik ateratako argazkiak erabili dira/Fotografias utilizadas sacadas de estos libros

LABORDE, Fernando eta GARCIA, Martin: *Beasain 1900-2000: Cien años de Historia en Imágenes*. (*Beasaingo paperak* bilduma, 9. zk.). Beasaingo Udalaren kultura-batzordea. Beasain, 2001. (Liburu honetako argazkiak FL/MG laburduraz identifikatu dira).

LOPEZ GONZALEZ, Miguel Ángel (zuz.): *Beasain. Udalerri gipuzkoar baten historia*. Beasaingo Udala. Beasain, 1987. (Liburu honetako argazkiak MALG laburduraz identifikatu dira).

ZUFIAURRE GOYA, José: “Alcaldes de Beasain” in *Beasain Jaietan* urtekaria, 2001 (17-21. or.).

ZUFIAURRE GOYA, José: Argazkiak. *Recopilación de fotografías antiguas de Beasain*. Autoedizioa. Beasain, 2000. (Liburu honetako argazkiak JZG laburduraz identifikatu dira)

Beasaingo udala

Memoriaren,
Bizikidetzaren eta
Giza Eskubideen
Institutua

gogora

Instituto de la Memoria,
la Convivencia
y los Derechos Humanos

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputatu Nagusia
Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Zuzendaritza Nagusia
Dirección General de Convivencia y Derechos Humanos

EUSKO JAURLARITZA GOBIERNO VASCO

LEHENDAKARITZA
Bakegintza eta Bizikidetzarako
Idazkaritza Nagusia
Biktimen eta Giza Eskubideen Zuzendaritza

PRESIDENCIA
Secretaría General para la Paz
y la Convivencia
Dirección de Víctimas y Derechos Humanos

aranzadi
zientzia elkartea

SOCIEDAD DE CIENCIAS
SCIENCE SOCIETY
SOCIÉTÉ DE SCIENCES